

Вдовенко Наталія Михайлівна

**ДЕРЖАВНЕ
РЕГУЛЮВАННЯ
РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ
В УКРАЇНІ**

Монографія

**Київ
2013**

Вдовенко Наталія Михайлівна

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
АКВАКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ**

Монографія

Київ
2013

УДК 351.82.639.21/.31
ББК 47.2
В 25

*Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету
біоресурсів і природокористування України
(протокол № 9 від 24.04.2013 р.)*

*та науково-методичною комісією науково-педагогічних працівників
ВНЗ з “Рибного господарства та аквакультури (0902)”
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
(протокол № 44 від 03.06.2013 р.)*

Рецензенти:

С.М. Кваша, д-р екон. наук, проф. академік НААН України, НААН України

О.А. Бужин, д-р екон. наук, проф., Кременчуцький університет економіки
інформаційних технологій і управління

О.С. Резнікова, д-р екон. наук, Південний філіал НУБіП України “Кримський
агротехнологічний університет”

С.О. Юшин, д-р екон. наук, проф., ННЦ “Інститут аграрної економіки”

Вдовенко Н.М.

Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні: Монографія /
Н.М. Вдовенко. – К: Кондор-Видавництво, 2013. – 464 с.

ISBN 978-966-2044-59-1

Викладено результати дослідження методологічного забезпечення галузевого державного регулювання. Визначено сутність поняття “державне регулювання аквакультури”, “аквакультура”. Узагальнено теоретичні погляди щодо регулювання аграрного сектора і аквакультури. Обґрунтовано необхідність надання аквакультурі статусу аграрного виробника з відповідним реформуванням чинної системи державного регулювання у напрямі інтеграції з сільським господарством задля зростання її внеску у забезпечення продовольчої безпеки держави. Систематизовано пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання аквакультури за рівнями “центр–регіон–район”. Оцінено рівень державної підтримки галузі відповідно до бюджетних програм. Розкрито основні напрями регулювання ринку продукції аквакультури. Розроблено методичні підходи щодо запровадження системи ідентифікації інформації штучно вирощеної продукції та продукції, отриманої з об’єктів дикої природи. Удосконалено нормативну базу щодо розвитку аквакультури в Україні. Обґрунтовано механізм формування звітної інформації про виробництво та використання риби та інших водних біоресурсів.

Розраховано на науковців, викладачів, аспірантів, магістрів та студентів, фахівців в галузі економіки агропромислового виробництва.

ISBN 978-966-2044-59-1

УДК 351.82.639.21/.31

Передрукування заборонено
© Н.М. Вдовенко, 2013
© НУБіП України, 2013

З М І С Т

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА І АКВАКУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	12
1.1 Еволюція теоретичних поглядів на регулювання розвитку аграрного сектора і аквакультури.....	12
1.2 Теоретичні засади забезпечення продовольчої безпеки з використанням потенціалу рибного господарства і аквакультури.....	31
1.3 Диверсифікація рибного господарства у напрямку виділення аквакультури та інтеграції її у агропромислове виробництво.....	50
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ.....	69
2.1 Наукове забезпечення державного регулювання аграрного сектора і аквакультури.....	69
2.2 Методологічні основи державного стратегічного планування і контролю сталого розвитку аквакультури	88
2.3 Методи державного регулювання аквакультури в умовах орієнтації економіки на стандарти безпеки і якості.....	107
РОЗДІЛ 3 СТАН ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ.....	126
3.1 Світові та національні тенденції зростання та розвитку аквакультури.....	126
3.2 Аналіз еволюції національної системи державного регулювання розвитку виробництва продукції аквакультури.....	154
3.3 Регулювання розвитку рибовідтворювальних комплексів.....	175

РОЗДІЛ 4 ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	199
4.1 Соціально-економічна цінність штучно вирощеної продукції аквакультури та її вплив на продовольче забезпечення населення України.....	199
4.2 Кон'юнктура українського ринку риби та рибної продукції.....	224
4.3 Інформаційно-маркетингові передумови державного регулювання розвитку аквакультури.....	248
РОЗДІЛ 5 ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АКВАКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ.....	270
5.1 Трансформації галузевої системи державного регулювання аквакультури на основі стратегічних цілей і пріоритетів держави.....	270
5.2 Інформаційне забезпечення системи прогнозних і програмних документів розвитку аквакультури.....	326
5.3 Розробка нової інноваційно-інвестиційної моделі функціонування аквакультури на основі створення агроаквагосподарств.....	370
ВИСНОВКИ.....	391
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	396
ДОДАТКИ.....	428

“Особистість не може розвиватися в межах споживання, її розвиток обов’язково передбачає зміщення потреб на творення, яке одне не знає меж”

О. Леонт'єв

ВСТУП

Світові продовольчі проблеми змушують людство глибоко задуматися над необхідністю створення умов для гарантованого доступу до якісних харчових продуктів у необхідній кількості. Зростання населення планети значно випереджає приріст продовольства, а голод і недоїдання стають ризиком для здоров'я людини. Досягнення збалансованого харчування населення України забезпечується зміцненням продовольчої безпеки за рахунок повного самозабезпечення країни продукцією як рослинного, так і тваринного походження. Серед основних сегментів продукції тваринництва суттєву роль відіграє виробництво риби з усією інфраструктурою переробки, зберігання та реалізації продукції. Необхідність забезпечення населення екологічно безпечною і доступною за ціною рибою в умовах скорочення промислу в морях і океанах спонукають до втручання у виробництво риби та інших водних біоресурсів у штучно створених, повністю контрольованих умовах аквакультури.

Україну традиційно вважали “рибною країною”, а розвиток рибного господарства визначався природними та кліматичними умовами. Водночас в умовах економічної кризи відбулася дестабілізація розвитку галузі. Ситуація значно погіршилася і потребує вжиття комплексу заходів, спрямованих на те, щоб важлива складова рибного господарства – аквакультура почала відігравати належну роль у розвитку української економіки. Тому основними питаннями сучасного етапу регулювання розвитку аквакультури є нарощування обсягів виробництва риби, розширення асортименту та поліпшення якості товарів, а на цій основі – забезпечення раціонального споживання рибної продукції населенням, створення сприятливих умов для виробників, поліпшення соціального розвитку села, позбавлення залежності країни від імпортних поставок.

Незаперечна роль аквакультури у підвищенні життєвого рівня населення спонукає вчених до опрацювання концептуальних засад її становлення й

переходу до динамічного розвитку в сучасних умовах. В основі сучасної вітчизняної методології регулювання аграрного сектора лежать праці В. Бодрова, П. Гайдуцького, В. Галушко, В. Геєця, О. Гойчук, А. Діброви, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, І. Лукінова, Ю. Лупенка, І. Малого, П. Макаренка, О. Могильного, Б. Панасюка, П. Саблука, О. Шпичака, В. Юрчишина та інших. Вагомий внесок у теоретичне становлення системи державного регулювання економіки зробили такі зарубіжні вчені як Д. Кейнс, Р. Коуз, А. Маршалл, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідман та інші економісти. У здійсненні теоретичних і практичних досліджень розвитку рибного господарства на засадах регулювання його розвитку державою внесок зробили вітчизняні й зарубіжні вчені З. Адабек, С. Алимов, А. Богерук, Л. Вараді, Ф. Ейш, А. Литовченко, Т. Міхелес, Г. Саймон, М. Стасишен, Н. Хішамунда, М. Холварт.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо впливу регулювання на функціонування рибного господарства, вони не дають відповіді на сучасні виклики внутрішнього і зовнішнього ринків. Зокрема, в теоретико-методологічному аспекті залишається все ще невирішеним питання поєднання заходів державного втручання у розвиток галузі та ліберальних підходів щодо функціонування ринку риби. Очевидним є суперечність у наукових поглядах на ліберальний розвиток галузі з необхідністю посилення державних заходів впливу і, у першу чергу, фінансово-кредитних і податкових інструментів у виробництві продукції аквакультури. Іншою важливою стороною, яка недостатньо вивчена у контексті розвитку аквакультури, є співвідношення між штучно вирощеною продукцією і продукцією, отриманою з дикої природи, та формування в цьому контексті політики імпортозаміщення морської риби продукцією, вирощеною у контрольованих людиною умовах. Існують також практичні проблеми, пов'язані з організацією власного кормовиробництва, забезпеченістю рибницькою технікою, побудовою системи масового виробництва молоді риб, невизначеністю ведення аквакультури в умовах оренди гідротехнічних споруд та неврегульованості взаємовідносин у цій сфері.

Наведені теоретичні та практичні аспекти зумовлюють необхідність поглиблення наукових досліджень із проблем функціонування галузі аквакультури,

пошуку шляхів та способів сприяння її розвитку в Україні. Сукупність нерозв'язаних питань, пов'язаних зі специфікою теоретико-методичних та прикладних аспектів державного регулювання розвитку аквакультури зумовлюють актуальність результатів досліджень викладених у даній монографії.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічного забезпечення регулювання розвитку аквакультури в Україні та розроблення практичних рекомендацій для збільшення обсягів виробництва риби та гарантування продовольчої безпеки у даному сегменті харчових продуктів.

Відповідно до мети поставлено до вирішення такі задачі:

- узагальнити еволюцію теоретико-методологічних поглядів щодо регулювання розвитку аграрного сектора, що дасть можливість запропонувати інструменти регулювання для додаткового отримання харчових продуктів у прісній і морській воді, які закладені у виробництві риби у штучно створених, контрольованих умовах аквакультури;

- систематизувати теоретичні засади, напрями формування світової продовольчої безпеки на державному рівні для поглиблення розуміння потенційних можливостей від розвитку аквакультури;

- виокремити класифікаційні ознаки переліку складових сільського та рибного господарства, зокрема його підсекторів “рибальство” і “рибництво”, що дає змогу формувати єдину узгоджену зі світовою практикою систему понятійно-категоріального апарату та розкрити сутність понять “аквакультура”, “державне регулювання аквакультури”;

- проаналізувати методичні підходи до забезпечення розвитку аквакультури за видами та напрями діяльності, що дозволить виявити проблеми такого забезпечення і розробити заходи, спрямовані на удосконалення системи державного галузевого регулювання в умовах орієнтації економіки на стандарти безпеки і якості та на створення нормативної бази щодо ефективного регулювання розвитку аквакультури в Україні;

- визначити світові та національні тенденції зростання і розвитку аквакультури, що призведе до оптимізації регулювання процесами її розвитку

та узагальнити досвід впливу провідних країн світу й країн, що розвиваються, на розвиток аквакультурного виробництва для виокремлення інструментів регулювання, які доцільно використати в Україні;

- оцінити ефективність державної підтримки аквакультури через бюджетні програми, що спрямовано на стимулювання виробництва якісної та екологічно безпечної товарної риби і рибопосадкового матеріалу, збільшення запасів водних біологічних ресурсів у водних об'єктах;

- охарактеризувати стан та розкрити механізм регулювання вітчизняного ринку рибної продукції з акцентом на кон'юнктуру виробництва продукції аквакультури з використанням інструментів впливу на попит та пропозицію товарів;

- удосконалити методичний інструментарій державного регулювання аквакультури, що дасть можливість аналізувати стан аквакультури та прогнозувати економічні наслідки її розвитку в умовах сучасних тенденцій скорочення промислу в морях і океанах;

- обґрунтувати порядок формування достовірної звітної інформації про виробництво і використання рибопосадкового матеріалу та товарної риби, як основи інформаційного забезпечення системи прогнозних і програмних документів розвитку аквакультури;

- сформулювати пропозиції та розробити методичні підходи до забезпечення раціонального використання водойм і функціонування суб'єктів аквакультури шляхом визначення їх статусу, виробничих розмірів, структури та обсягів фінансування із залученням механізмів як державної підтримки, так і стимулів саморозвитку галузі.

Теоретичні основи та прикладні положення даної роботи ґрунтуються на загальнонаукових і спеціальних методах пізнання в їх діалектичній суперечності та єдності. Для наукового вирішення поставлених у роботі задач використано такі методи: абстрактно-логічний – при формулюванні теоретичних узагальнень та висновків; аналізу і синтезу – при узагальненні методичних підходів до інформаційного забезпечення системи прогнозних і програмних документів розвитку аквакультури; порівняння – для проведення аналізу регулювання розвитку

штучного виробництва риби в Україні та світі; групування – для визначення впливу різних чинників на діяльність суб'єктів господарювання в галузі аквакультури; системного аналізу – при аналізі кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього сегментів ринку продукції аквакультури та аналізу основних техніко-економічних показників сучасного стану аквакультурного виробництва в Україні; економіко-математичні методи дослідження економічних явищ і процесів застосовувалися в процесі розроблення інноваційно-інвестиційної моделі функціонування галузі на основі створення агроаквагосподарств. Графічний метод забезпечував достатню наглядність проведених досліджень та отриманих результатів.

Інформаційною базою дослідження є закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державного агентства рибного господарства України, інформаційні матеріали міжнародних статистичних організацій, теоретичні та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали наукових конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному обґрунтуванні теоретико-методологічних засад регулювання розвитку аквакультури в Україні, внаслідок чого вирішена наукова і народногосподарська проблема забезпечення потреб внутрішнього ринку в рибі та рибній продукції:

- вперше науково обґрунтовано пріоритетність регулювання розвитку аквакультури як нового напрямку діяльності в аграрному секторі економіки, сутність якого полягає в задоволенні потреб населення України, а також створенні передумов для нарощування експортного потенціалу аквакультури;

- обґрунтовано необхідність надання суб'єктам аквакультури статусу виробника сільськогосподарської продукції з відповідним реформуванням механізму державного регулювання у напрямі інтеграції аквакультури із сільським господарством, що сприятиме зростанню її ролі у гарантуванні продовольчої безпеки держави, підвищенню методичного забезпечення регулювання розвитку галузі;

- удосконалено визначення сутності поняття “аквакультура” з метою виділення окремого виду економічної діяльності та “державне регулювання

аквакультури”, що дає можливість виокремити специфічні інструменти впливу на розвиток галузі;

– удосконалено напрями диверсифікованої за рівнями “центр – регіон – район” трансформації галузевої системи державного регулювання розвитку аквакультури на базі чинних інвестиційно-інноваційних пріоритетів аграрної політики держави та єдиній концептуально-методологічній основі, що передбачає забезпечення тісних прямих і зворотних зв’язків між суб’єктами господарювання й системою державного регулювання і є визначальною передумовою оптимального поєднання переваг ринкових та адміністративних важелів;

– удосконалено механізм державного регулювання аквакультури через запровадження ліцензування діяльності у рибогосподарських водних об’єктах, що посилить державний контроль (нагляд) у сфері вирощування риби та використання рибної продукції;

– удосконалено класифікацію видів економічної діяльності, що, порівняно з чинною, передбачає створення системи ідентифікації інформації, яка дозволить розрізняти штучно вирощену продукцію від продукції, отриманої з об’єктів дикої природи, що сприятиме здійсненню стратегічного планування розвитку галузі та гармонізації вітчизняної системи регулювання й державної підтримки з урахуванням міжнародного досвіду;

– удосконалено систему формування адміністративної інформації (даних) про виробництво і використання продукції аквакультури як передумови дієвого контролю за вказаним процесом для надання державної підтримки на розвиток даного виду діяльності;

– набули подальшого розвитку заходи, спрямовані на створення системи масового виробництва молоді різних видів риби, що передбачають будівництво державних рибовідтворювальних комплексів, функціонування яких сприятиме забезпеченню потреб в якісному рибопосадковому матеріалі і потенційно вплине на зростання експорту товарної риби;

– удосконалено механізми функціонування ринку продукції аквакультури в Україні з урахуванням внутрішніх потреб населення в рибі відповідно до

споживання і купівельних переваг, що дає змогу створити інформаційно-маркетингові центри та посилити державний контроль у частині забезпечення виробництва й реалізації безпечної рибної продукції через впровадження “сертифіката походження риби”;

– розроблено методику визначення справедливої вартості матеріалу для розведення аквакультури та товарної риби з урахуванням цін активного ринку та методику обліку риби на всіх стадіях розвитку, відповідно до П(С)БО 30 “Біологічні активи”, що дасть змогу, на відміну від існуючих раніше підходів, визначати сукупну пропозицію за різновіковими групами риби;

– удосконалено методичний інструментарій оптимального використання водних об’єктів для регулювання розвитку аквакультури на етапі всебічної інформатизації галузевого ринкового середовища з урахуванням підвищення рівня вимог до якості та безпеки рибної продукції, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих біотехнологій, що передбачає розроблення інноваційно-інвестиційної моделі функціонування аквакультури на основі створення агроаквагосподарств, які включають у себе ставове, садкове та комбіноване вирощування риби.

Головна задача полягала в тому, щоб запропонувати економічній спільноті систематизоване і достатньо обґрунтоване викладення основних проблем саме галузевої економіки. В якій мірі нам це вдалося, судити читачеві.

Зі свого боку ми сподіваємося, що книга буде корисна як маститим, так і початківцям вченим і викладачам. У роботі над книгою ми прагнули створити всі необхідні передумови для її використання аспірантами, магістрами та студентами вищих навчальних закладів. Вважаємо, що вона може бути використана і як навчальний посібник, особливо з навчальних дисциплін “Фінансова діяльність рибогосподарських підприємств”, “Організація бізнесу у рибництві”, “Економіка рибогосподарської галузі” для підготовки фахівців у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики та продовольства України. Ми присвячуємо цю книгу всім тим економістам, хто не байдужий до проблем розвитку вітчизняного рибного господарства та аквакультури. Їх критичні зауваження, пропозиції, так само як і всіх інших читачів, автор прийме з глибокою вдячністю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА І АКВАКУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Еволюція теоретичних поглядів на регулювання розвитку аграрного сектора і аквакультури

Сучасна економіка, стверджують вчені, – це “економіка знань” [344, С. 4]. На роль знань у життєдіяльності людини вказував ще Платон: немає нічого сильнішого за знання [213, С. 247]. Проте еволюція людства до визнання ролі знань у економічному розвитку зайняла значний історичний період. А. Сміт вказував на те, що люди скоріше відкривають більш легкі і швидкі способи досягнення будь-якого результату, коли уся увага їх розумових здібностей спрямована до однієї лише певної мети. При цьому він відзначав, що багато удосконалень зроблено завдяки винахідливості машинобудівників, а деякі – вченими, або теоретиками, професія яких полягає не у виготовленні яких-небудь предметів, а в спостереженні, що оточує. Через це вони в змозі комбінувати сили найбільш віддалених один від одного та несхожих предметів. З прогресом суспільства наука стає головною професією й заняттям особливого класу громадян і розпадається на значну кількість спеціальностей, з яких кожна надає заняття особливому розряду вчених, що, як і у будь-якій справі, збільшує уміння та зберігає час [309, С. 247]. З точки зору К. Маркса, продуктивну силу праці визначає: середній рівень мистецтва робітника, рівень розвитку науки та ступінь його технологічного застосування, суспільна комбінація виробничого процесу, розмір й ефективність засобів виробництва, природні умови [174, С. 247]. Сучасні вчені встановили, що у структурі капіталу країн Заходу питома вага фізичного капіталу знизилася з 78–80 % до 31–33 %, а людського капіталу – збільшилася з 20–22 % до 67–69 % [344, С. 363]. Тобто вищенаведене трактування К. Маркса, де пріоритет відданий людському чиннику виробництва, а не матеріальному, випередила свій час. Справедливо нині звучить теза К. Маркса,

згідно з якою природа не будує машин, що це – продукти людської праці, природний матеріал, перетворений у органи людської волі, створені людською рукою органи людського мозку, уречевлена сила знання [174, С. 215]. Важливо й те, що К. Маркс чітко відрізняє практичні та теоретичні аспекти діяльності. К. Маркс розгортає “Капітал” з тез: при аналізі економічних форм не можна користуватися ні мікроскопом, ні хімічними реактивами – те й інше повинна замінити сила абстракції. Зокрема теорія, що розглядає сучасне капіталістичне виробництво виключно як швидкоминучу стадію економічної історії людства, повинна використовувати терміни, відмінні від термінології авторів, які розглядають цю форму виробництва як вічну й остаточну. Будь-яке теоретичне рішення має бути вдосконалене, як і раніше, за допомогою накопиченого в широкому масштабі практичного досвіду [174, С. 6, 9, 32, 391].

За визначеннями Дж. Бернала, цивілізація у її матеріальному аспекті неможлива без науки, представники якої – вчені, обов’язково керуються у своїй діяльності теоріями та поглядами, які почерпнуті із загального фонду людської культури. Історія науки відрізняється нерівномірністю: величезні спалахи активності змінювалися тривалими періодами застою; періоди розцвітання науки, як правило, співпадають із періодами посилення економічної активності та технічного прогресу. Саме теорія має відігравати та останнім часом відіграє надзвичайно важливу та усе більш позитивну роль у науці [35, С. 15, 30, 33].

Входження людства до “економіки знань” співпало з заключним етапом переходу суспільства від індустріального до постіндустріального його стану, який на сьогодні розглядається як наслідок інформаційної революції. З цього приводу Н. Вінер вказував, що суспільство направляється лише до тієї межі, до якої наближається дійсна передача інформації та що й наш організм скріплюється наявністю засобів набуття, використання, збереження та передачі інформації. Проте, на думку Н. Вінера, наша нинішня здатність управляти матеріальним середовищем, що оточує нас, набагато випередила нашу здатність управляти суспільним середовищем та розуміти його. Н. Вінер стверджував, що обчислювальні машини використовуються розумно лише у 10 % випадків. Таке

своє твердження Н. Вінер аргументує, знову ж таки, людським чинником: обчислювальна машина цінна саме настільки, наскільки цінна людина, що використовує її. Вона може дозволити людині просунути далі за той же самий період часу, але він зобов'язаний мати ідеї. Водночас на ранній стадії перевірки ідей не слід бути залежним від обчислювальних машин [55, С. 238, 242, 245, 322].

На визначальну роль теоретичного знання, інтелекту, інформації та науки у розвитку суспільства вказував і П. Друкер. Він доводив, що нам потрібна нова концепція інформації та нове розуміння процесів навчання [100, С. 33], саме тому, що сучасну економіку формує інформація – новий “важливий ресурс”, яка значною мірою відрізняється від будь-яких наявних ресурсів [98, С. 48]. Зроблено висновок, що необхідно повністю переглянути як основи економічної теорії, так і основні уявлення про менеджмент. На думку дослідника, у деяких галузях знань правильність дій надто залежить від правильності теорії. Як і в економіці, без якої не буде й ефективного регулювання, точного визначення співвідношення інтелектуального внеску і його інтелектуальних результатів, осмислення науково-технічного прогресу як економічної події та його інтеграції у економічну теорію і економічну політику. Якщо реальність не відповідає передбаченню теорії – теорію треба замінити [100, С. 123, 127, 135, 144, 145]. І тут він робить наголос на “людському чинникові”: ефективність діяльності компаній, що працюють в нових створених галузях, ще більше залежатиме від того, наскільки керівництво зможе впоратися із задачею щодо залучення, управління і утримання інтелектуальних працівників. Японія, свого часу, пішла шляхом залучення, навчання та мобілізації кожної краплини людської енергії, задіяла увесь талант, який мали її обдаровані громадяни [99, С. 37, 111–112]. Отже, і П. Друкер погоджується з тим, що прогрес економіки визначає розвиненість інформаційно втілених теоретичних наукових знань та мобілізації їх носіїв.

На думку В. М. Гееця, державний істеблішмент повинен бути креативним у своїх діях, що можливо за умов постійного наближення до суспільства та економіки знань, коли зміст влади змінюється з влади сили та влади капіталу на владу знань [73, С. 177]. Треба також прийняти до уваги важливий висновок

фахівців про те, що становлення економіки знань можливе лише за умови формування та ефективного функціонування у країнах, які намагаються створити таку економіку, національних інноваційних систем (НІС). Потреба у них обумовлена властивістю швидкого оновлення знань через їх прискорене моральне старіння [344, С. 25]. Згадаємо й прийняту у 2000 р. у Окінаві хартію Глобального інформаційного суспільства (ГІС), яка на сьогодні вже стала невід’ємною частиною стратегій розвитку практично усіх розвинутих країн світу. Отже, еволюція від пріоритетів робочої сили і засобів виробництва до інноваційних та інформаційних систем, зокрема і у аграрному секторі носить об’єктивний характер (рис. 1.1).

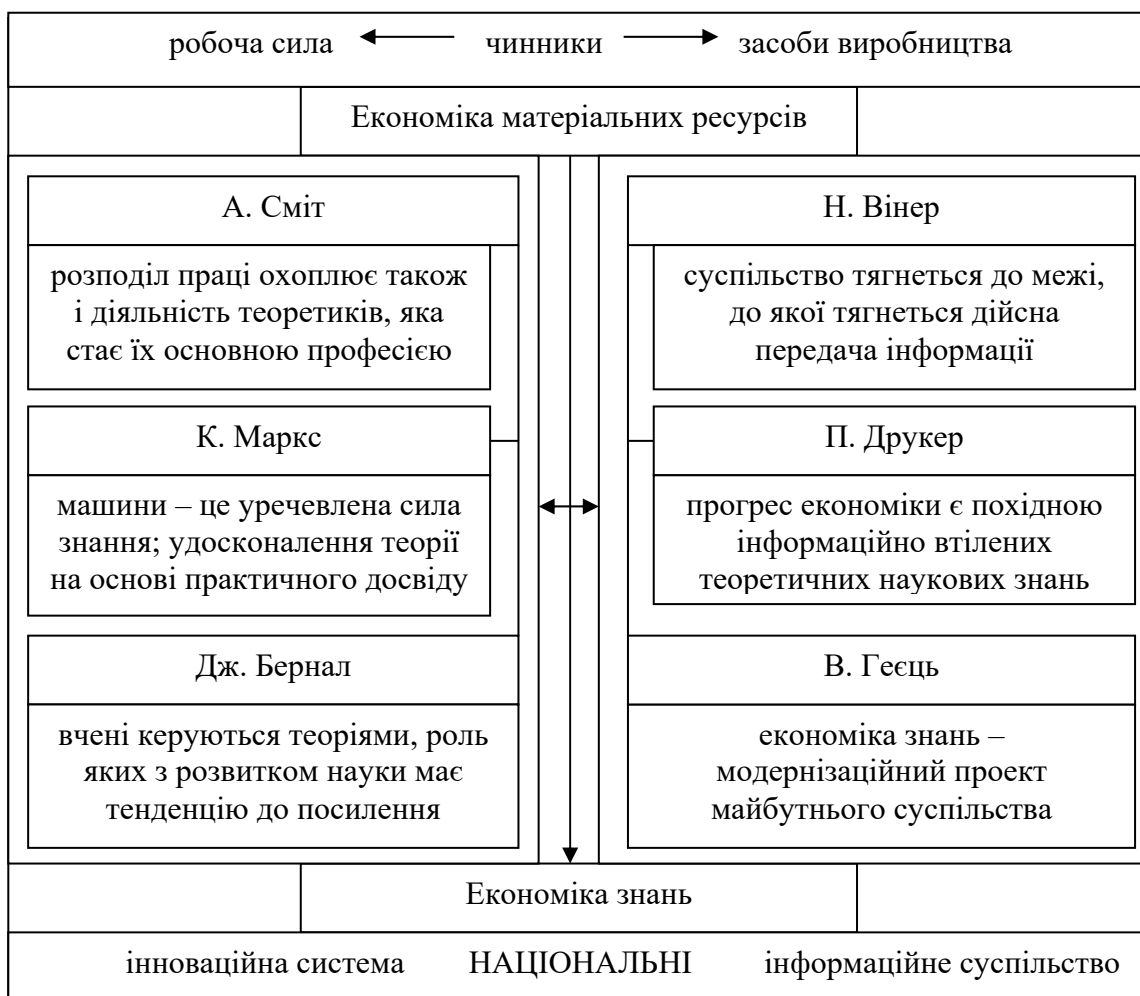

Рис. 1.1. Теоретична сутність еволюції економіки матеріальних ресурсів у сучасний формат “економіки знань”.

Джерело: узагальнення результатів праць [35; 55; 73; 98–100; 174; 179; 213; 309; 344].

На роль аграрного сектора у розвитку людства вказували видатні вчені. Так, Дж. Бернал писав, що своїм виживанням перед лицем природних лих і

людського варварства людська цивілізація зобов'язана виключно сільському господарству [34, С. 222]. Л. Морган вказував, що найнижча стадія дикунства людства закінчилася із введенням у споживання рибної їжі та користуванням вогнем, а найнижча стадія варварства розпочалася із прирученням тварин у східній півкулі, а у західній – вирощування маїсу й овочів на основі зрошення [194, С. 9–10]. А. Тойнбі розробляв закон Виклику-і-Відповіді на основі тези, що людство історично було вимушено відійти від збиральництва та закласти підвалини аграрної цивілізації [321, С. 136]. Тобто, цивілізація еволюціонувала від споживання риби (екстенсивного використання даних біологічних природних ресурсів) до сільського господарства і далі поступовій інтенсифікації як рибної галузі.

Одночасно з виникненням сільського господарства виникає і держава. За визначенням Платона, держава виникає лише тоді, коли кожен з нас не може задовольнити сам себе, але має ще багато потреб. Іншими словами державу створюють наші потреби, а першою та найбільшою потребою є добування їжі для існування та життя [212, С. 145]. На це вказують і Східні філософські школи. Конфуцій у цьому плані зауважив, що перша державна справа – продовольство [96, С. 106].

А. Сміт, безумовно, надав найбільш розгорнуту для свого часу схему відтворення суспільного багатства. Загалом він визнавав те, що саме земля складає саму велику, важливу та найбільш сталу частину багатства будь-якої великої країни. У кожному розвинутому суспільстві головний товарообмін відбувається між міськими та сільськими мешканцями [309, С. 274, 381]. Ним також окреслений генетичний зв'язок виникнення цивілізацій із їх близькістю до водних артерій. Народи, що є першими носіями цивілізації, жили біля Середземного моря. З усіх країн на узбережжях Середземного моря, Єгипет першим почав займатися у суттєвих розмірах землеробством і промисловістю й удосконалював їх. І Верхній Єгипет ні у жодному місці не віддаляється більш ніж на декілька миль від Нілу, а у Нижньому Єгипті ця велика ріка розгалужується на множину рукавів, які за допомогою нескладних штучних споруд забезпечували водне сполучення не тільки між великими містами, а й між усіма значними сільськими поселеннями [309, С. 81]. Лише за умови

розвинутого сільського господарства, у випадку розташування фермерського господарства біля багатих рибою водойм, рента землевласника відповідає не тому, що фермер може отримати від землі, а тому, що він може отримати одночасно від землі та від моря (рента входить як складова частина у ціну риби) [309, С. 188]. Хоча успішність є обмеженою та невизначеною у випадку збільшення кількості, як підкреслює А. Сміт, досить важливого продукту на ринку – риби та інших водних біоресурсів, через топографію країни, близькість чи віддаленість її різних провінцій від моря, кількість її озер та річок, багатство або бідність водойм рибою [309, С. 268]. Саме земля, рудники та рибальство, вважає А. Сміт, по-перше, є головними джерелами поповнення оборотного капіталу, по-друге, вимагають для своєї експлуатації як оборотного, так і основного капіталу. При цьому спостерігається феномен, коли за допомогою продукту землі витягають рибу з води [309, С. 296, 297]. Кількість продукту, що отримують від землі та рибальства, з огляду на їх природну продуктивність, залежить від розмірів та належного використання витрачених на них капіталів. Якщо капітали однакові та однаково правильно застосовані, ця кількість пропорційна їх природній продуктивності [309, С. 297].

К. Маркс доводив, що земля (з економічної точки зору до неї відноситься й вода), яка спочатку забезпечувала людину їжею, існує без будь-якого сприяння з її боку як всезагальний предмет людської праці. Усі предмети, які праці залишається лише “вирвати” із їх безпосереднього зв’язку із землею – дані природою предмети праці (риба, яку ловлять, відділяють від її життєвої стихії – води). Хоча сама земля є засобом праці, проте функціонування землі у землеробстві передбачає й інші засоби праці та порівняно високий розвиток робочої сили [174, С. 189–190]. К. Маркс зазначає, що у аграрній сфері технічний прогрес набув розповсюдження раніше, ніж у всіх інших галузях виробництва [176, С. 32] і, що землеробство повинно перетворитися у свідоме наукове застосування агрономії, де сама родючість ґрунту стане змінюватися “із розвитком хімічних та механічних засобів агрокультури” [177, С. 166, 202]. На залежність аграрного сектора від нерівномірності науково-технічного

прогресу, що є дійсною причиною нерівномірності розвитку економіки та породжує ілюзію невідворотності відставання сільського господарства та АПК загалом від промислових галузей, вказував й І. І. Лукінов [163, С. 152].

Варто відмітити, що державна незалежність України розпочинається з прийняття низки актів, які безпосередньо стосуються розвитку аграрного сектора економіки та системи державного його регулювання. Прийнята у 1990 р. “Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки” [141] визнає актуальність створення необхідних передумов для забезпечення власної політики переходу до ринкової економіки з метою підвищення життєвого рівня народу України. Законом України “Про пріоритетність соціального розвитку села й агропромислового комплексу в народному господарстві” [276] визнано, що пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу об’єктивно впливає з виняткової значущості та незамінності вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяльності людини та суспільства (рис. 1.2). Ці Закони України мали глибокі філософські підвалини, як і ідея соціальної пріоритетності. Іншими словами, державній незалежності України передувало, за висловом П. Т. Саблука, сприйняття селянської праці як найвищого поклику людини і сенсу життя, у якій людина, як особистість, змогла знайти всі необхідні умови свого становлення та розвитку [299, С. 345].

Тут слід прислухатися до думки П. Т. Саблука, який стверджував, що саме та держава, яка має достатні запаси продовольства, виходить з ним на зовнішній ринок, успішно розвивається; тому аграрний сектор може бути як причиною економічної кризи країни, так і сферою, через яку з неї можна вийти [296, С. 3, 16]. Водночас на початковому етапі аграрних реформ не були визначені цілі і методи їх проведення з урахуванням конкретних історичних умов, а сільськогосподарські підприємства в умовах стихійного ринку, в переважній більшості, не в змозі забезпечити активізацію інноваційної та інвестиційної діяльності [295, С. 153]. Таким чином, аграрна реформа гальмується: по-перше, незавершеністю наукових розробок та аналізу її еволюції, комплексності та послідовності у підході до поєднання великих й дрібних господарств, особистого

і колективного інтересу, по-друге, підходами монетаризму, по-третє, державним регулюванням без урахування конкретних умов, а також відокремленістю інноваційного процесу від науково-технічного прогресу [297; 298].

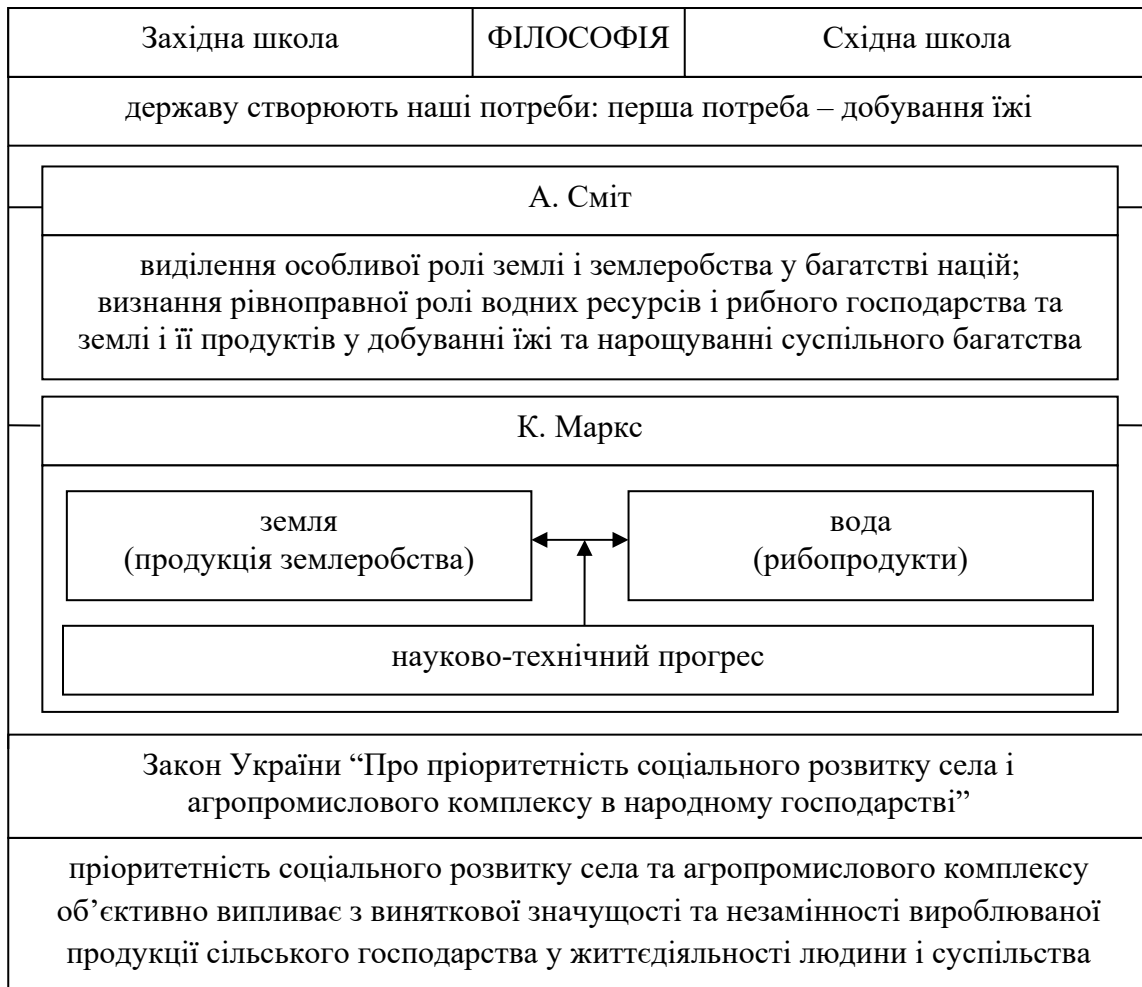

Рис. 1.2. Теоретична сутність ролі аграрного сектора економіки та водних ресурсів й галузі рибного господарства у національному розвитку.

Джерело: узагальнення результатів праць [174; 176; 177; 276; 296; 309].

Інші провідні вчені-економісти України стверджують, що локомотивом економічного розвитку в умовах формування інформаційного суспільства в Україні можуть бути, по-перше, ендогенізована модель розвитку, по-друге, на відміну від країн Заходу, не сфера мікроелектроніки та інших високих технологій, а традиційно розвинуті технології, з використанням яких здійснюють переробку мінерально-сировинних ресурсів та продукції аграрного сектора [102, С. 30].

Економічна енциклопедія [105] визначає: теорію держави та економічної ролі держави як певну сукупність концепцій, ідей положень про соціально-політичну та економічну діяльність держави на відповідних етапах еволюції

суспільства та її роль у процесі відтворення. Також теорії державного регулювання економіки як загальновідому сукупність певних концепцій, ідей, поглядів, які розробляли представники політичної економії упродовж XVI–XIX століття і основних напрямів економічної теорії наприкінці XIX – початку XXI століть стосовно причин державного регулювання економіки, його сутності, форм, його засобів і наслідків не тільки в історичному, а й у логічному аспектах.

Серед засновників політичної економії першим зазвичай називають В. Петті, який стверджував, що перешкодою на шляху англійської величі є різниця у розумінні питання щодо переваг короля, привілеїв парламенту та незрозумілих відмінностей між законом і справедливістю [211, С. 195]. Д. Рікардо вказував на рух у вільному суспільстві капіталів на основі найбільш вигідного його розміщення (принцип, що регулює розміщення капіталу між усіма галузями промисловості у необхідних розмірах, проявляє свою дію значно сильніше, ніж це зазвичай розуміють). Натомість податки складають ту частину продукту землі та праці, яка надходить у розпорядження уряду [291, С. 45, 46, 87].

Феодальне суспільство на “піку” свого розвитку сповідувало етатизм (фр. *etat* – держава), тобто – активну участь держави в розвитку економічної системи, де державне регулювання економіки – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються [103]. Проте феодально-монархічний тиск на аграрних виробників породжував відповідний спротив. Це дало підстави для А. Сміта запропонувати ідеї *laissez-faire* (принцип невтручання), розподілу праці та функції ринку (“невидимої руки”): лише у руках приватних осіб починають накопичуватися капітали; власний інтерес кожної людини примушує її шукати прибуткового й уникати не вигідного заняття, в той час коли політика втручання, по-перше, обмежує конкуренцію в інших сферах праці, а по-друге, посилює конкуренцію у других сферах порівняно з тим, що було б за природних умов, по-третє, перешкоджає вільному переходу праці та капіталу від однієї сфери до іншої, з одного місця до наступного [309, С. 103, 147, 419]. На його думку, політична економія, як

галузь знань, необхідна державному діячеві або законодавчій владі і ставить дві різні задачі: по-перше, забезпечити народові дохід або засоби існування, забезпечити йому можливість добувати їх для себе. Другою задачею є принесення державі або ж суспільству доходу, якого буде достатньо для забезпечення суспільних потреб. За мету поставлене нагромадження багатств як народу, так і держави. Отже, насправді А. Сміт проголошував ідею гармонійності відносин держави та ринку, а не ліквідації державного регулювання як такого.

Разом з тим, надалі набули розголосу ідеї егалітаризму (фр. *égalité*, от *égalité* – рівність), орієнтована на створення такого суспільства, де будуть рівні можливості усіх його членів щодо споживання матеріальних благ. Ці ідеї далі були вмонтовані у ідеологію комунізму. К. Маркс і Ф. Енгельс у “Маніфесті комуністичної партії” пропагують втрату публічною владою свого політичного характеру (знищення класів) [180, С. 447]. Далі Ф. Енгельс пише, що держава є зло [346, С. 201], і що держава не “відміняється”, вона відмирає [345, С. 292]. Виходячи з таких тверджень, В. І. Ленін бачив майбутнє суспільство як утворення, де усе народне господарство, організоване як пошта, з тим, щоб техніки, наглядачі, бухгалтери, як і всі посадові особи отримували платню не вище “заробітної плати робітника”, під контролем і керівництвом озброєного пролетаріату – ось наша найближча мета, ось яка держава, ось що дасть знищення парламентаризму та збереження представницьких установ [155, С. 50].

Перша Світова війна і Велика депресія у США суттєво змінили точки зору на роль державного регулювання національної економіки. У вказаний період багатство та влада в США належали двомстам корпораціям, які були невідконтрольні громадськості або власникам акцій [138, С. 77]. І в своєму першому інаугураційному посланні від 04.03.1933 р. Ф. Рузвельт пропонує чесно розглянути умови, в яких живе сьогодні країна та жорстко критикує, по-перше, упертість й некомпетентність саме тих, хто керував обміном виробленого людством (яким відомі тільки правила покоління кар’єристів і у них немає бачення перспективи, а коли відсутнє таке бачення – гинуть люди), по-друге, грошових міняв, банкірів і бізнесменів, що додають священній вірі

безсердечної і егоїстичної недоречності. Він висунув й ключові передумови оздоровлення національної економіки: рівень готовності втілити в життя суспільні цінності, вищі, ніж грошовий дохід; національне планування та контроль суспільних галузей; визнання міжнародних торгівельних зв'язків в цій ситуації другорядними відносно оздоровлення національної економіки (зосередження на пріоритетах); суспільна згода рухатися вперед як тренувана та лояльна армія, готова до жертв ради дотримання загальної дисципліни, без якої немає жодного руху вперед, і жоден захід не є ефективним [138, С. 90–96].

Безумовно, як і влада егоїстичного ринку, про яку говорив Ф. Рузвельт, так і тоталітарні принципи державного регулювання, були засуджені на рівні суспільної свідомості (рис. 1.3). Ф. Хаєк стверджує: абсолютно неможливо, щоб керівний розум займався усім одноосібно, але уряди уникають залежності свого народу від ввезення певних життєво важливих продуктів харчування [332, С. 132, 178]. Л. Мізес наголошує на тому, що соціалістичне суспільство не має ніякого методу економічного розрахунку: неможливо визначити, яку саме частку вироблених благ приписати різним комплементарним чинникам виробництва, тоді як у системі ринкової економіки, дуалізмом ринку та влади держави стримувати й примушувати, допускаються різні ідеї [184, С. 527, 635].

Дж. Гелбрейт вказує, що із зростанням періоду процесу виробництва та потреби у капіталі для фірми стає все більш ризикованим покладатися на неконтрольовані коливання попиту, і чим складніше стає технологія, тим ризик більше. Витрати виробництва та ризик, пов'язаний з ними, можуть бути дещо скорочені, якщо держава бере на себе фінансування особливо сміливих технічних проектів або хоча б гарантує ринок для передових у технічному відношенні галузей. Один можливий у цій ситуації напрям дій – покласти весь ризик на державу, оскільки процес виробництва на більш високих щаблях свого розвитку може висунути проблеми, які значно виходять за рамки інноваційно-інвестиційних можливостей окремого підприємства, фірми [86, С. 20, 41, 46].

На думку І. І. Лукінова, заяви, що соціалізм несумісний з ринком, нічого спільного з економічною наукою не має [166, С. 40]. Він відстоював ідею

регулюючого впливу держави та стимулюючої дії ринкової конкуренції (тобто синтез стихійно-ринкового і свідомо державного регулювання суперечливих соціально-економічних процесів), де ринкова модель повинна: містити чітку систему управління; спиратися на науково-технічний прогрес; орієнтуватися на взаємовигідні зв'язки у світовій системі; мати соціальну орієнтацію, і ще забезпечувати баланс ринкового попиту та пропозиції [162, С. 167; 42, С. 86].

принципи laissez-faire (невтручання держави), розподілу праці та функції ринку (“невидимої руки”)	політична економія ставить собі за мету збагачення як народу, так і суспільства та держави
К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін	
втрата публічною владою свого політичного характеру (знищення класів); перехід від елітаризму та етатизму до жорсткого егалітаризму; відмирання держави та ліквідація бюрократичних її засад	
Ф. Рузвельт	
ідеологія Нового курсу: гармонія цілей держави, народу і підприємців	
Світове визнання дуалізму ринку та влади держави: модернізація функцій та пріоритетів державного регулювання; збільшення ризиків підприємств на етапі прискореної їх модернізації; долучення держави до реалізації пріоритетних інноваційних проектів	
І. Лукінов	
синтез стихійно-ринкового та свідомо державного регулювання суперечливих соціально-економічних процесів	

Рис. 1.3. Еволюція теоретичної думки у напрямку оптимального поєднання державного регулювання та ринкових механізмів.

Джерело: узагальнення результатів праць [86; 138; 155; 162; 164; 166; 180; 184; 309; 332; 345; 346; 351].

Наукові прагнення Й. Шумпетера були спрямовані на розробку такої теорії, яка мала б дати логічно завершену модель господарських змін у часі [338, С. 44]. На це ж саме був зорієнтований і М. Кондрат'єв, який до того ж ще й підкреслював той факт, що у історії немає і не було такого народного господарства, розвиток якого здійснювався би без будь-якої дії з боку органів

економічної політики [139, С. 93]. Проте й через десятиліття П. Друкер знову-таки говорить про те, що, по-перше, ринок – це непередбачувана система, нестабільна, і за межами короткострокових періодів ринок безпорадний [99, С. 164], по-друге, нам потрібна теорія економічної динаміки, по-третє, самим великим консерватором є уряд. Головний урок за останні 50 років – уряд не є виконавцем, його головні задачі – прийняття ефективних визначальних рішень, зосередження політичної енергії суспільства тощо, тобто регулювання непорівнянне з “виконанням”, а будь-яка спроба об’єднати регулювання та “виконання” паралізує здатність приймати рішення [100, С. 145, 169, 201, 202].

Прийнята у 1994 році Постанова Верховної Ради України “Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період” [264] відзначила, що основною причиною економічної кризи є усунення держави від управління та регулювання економікою й необґрунтоване перебільшення ролі ринкового саморегулювання в економічній політиці владних структур України (необхідна корекція дій влади для встановлення оптимальної пропорції державних та ринкових регуляторів економічної системи). У впровадженні основних засад державного регулювання необхідно враховувати й певні соціальні, політичні, а також й організаційні умови принципового значення. Так, основною метою інвестиційної політики держави на першому етапі є направлення ресурсів на розвиток і функціонування виробництва, насамперед у пріоритетних галузях, випуск підприємствами конкурентоспроможної та необхідної споживачеві продукції. Держава також повинна спрямувати свої зусилля на усунення інноваційної інертності господарських суб’єктів.

З прийняттям у 1996 році Конституції України [140] була конкретизована роль держави у макроекономічному регулюванні. Так, стаття 13 вказує, що “земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, ... є об’єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Власність зобов’язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству”. При цьому “держава забезпечує захист прав усіх суб’єктів

права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом". Отже, держава (органи державної влади та органи місцевого самоврядування) прийняла на себе вирішальну функцію макроекономічного регулювання щодо усієї сукупності природних ресурсів, а також встановлення та регулювання межі прав для усіх суб'єктів власності.

Прийнятий у 2003 р. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [82] закріпив у цілому роль держави у статті 5, "Правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів". Дослідження висвітлює, що на сьогодні поки що ніхто так і не дав визначення принципів щодо оптимального поєднання держави та ринку. Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 01.07.2010 № 2411-VI [232] закликає до: розвитку внутрішнього ринку, підвищення ефективності функціонування ринку, вдосконалення механізмів державного галузевого регулювання, збалансування попиту та пропозиції на ринку, забезпечення сталого розвитку економіки, переходу до європейської моделі ринкового нагляду, якості, безпеки продукції; формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу, збільшення експортного потенціалу. Водночас реалізація вказаних настанов потребує свого теоретичного обґрунтування.

Як свідчать провідні вітчизняні вчені, розвиток радянської управлінської науки відставав від викликів часу. Так, В. Голіков вказував, що радянській економіці були притаманні низькі темпи розвитку логіко-управлінської системи (апарата управління, планування, суспільних наук і науки взагалі) [77, С. 10]. Про недооцінку економічної теорії говорив також і В. Юрчишин [351, С. 9].

Узагальнюючи роботи провідних вчених у сфері державного регулювання (додаток А) ми дійшли висновку, що державне регулювання економіки – це діяльність органів усіх гілок державної влади (разом із органами місцевого самоврядування) щодо створення системи сукупних правових, економічних та соціальних передумов функціонування господарського механізму відповідно до стратегічних цілей та пріоритетів соціально-економічної політики держави.

Слід зважити ще й на зміст державного регулювання, який міститься у нормативно-правових актах (рис. 1.4). Господарський кодекс говорить про оптимум поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання макроекономічних процесів. Але ж чи можливе оптимальне поєднання, коли вони не є оптимальними? Варто лише згадати Концепцію адміністративної реформи [254], де говориться, що існуюча в Україні система державного управління залишається в цілому неефективною, вона еkleктично поєднує як інститути, що дісталися у спадок від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися в період незалежності України, є внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою та відірваною від людей, внаслідок чого існуюче державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ. А Концепція удосконалення державного регулювання господарської діяльності [256] знову говорить: в останні роки системного характеру набуває накопичення проблем у сфері формування та реалізації регуляторної політики, що стримує розвиток господарської діяльності. І як висновок з Концепції: основні засоби вітчизняного державного регулювання господарської діяльності не є ефективними, а тому їх необхідно переглянути. Аналіз нормативно-правових актів (законів України, указів Президента і постанов Кабінету Міністрів України) за період 1992–2012 рр. свідчить про недостатній рівень законодавчої активності у даному блоці права. Усього за цей період було прийнято відповідних 12 Законів України. З них лише 2 Закони України безпосередньо стосувалися сільського господарства: “Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції” від 17.07.1997 № 468/97-ВР; “Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру” від 17.06.1999 № 758-XIV). Як бачимо, аспекти державного регулювання на законодавчому рівні розглядаються фрагментарно. Прийнятий у 2010 р. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності” від 19.10.2010 № 2608-VI спрямований на обмеження державного регулювання господарської діяльності у частині Закону України “Про пестициди і агрохімікати” від 02.03.1995 № 86/95-ВР та Закону України “Про меліорацію земель” від 14.01.2000 № 1389-XIV.

Водночас виникає враження, що державне регулювання слід гранично обмежити. Тобто, у стороннього спостерігача може виникнути хибне уявлення щодо домінування дерегулятивних тенденцій в економіці України. Але теоретичні здобутки вчених актуалізують саме пошук міри у регуляції та дерегуляції стратегічних галузей економіки, зокрема аграрного сектора та аквакультури.

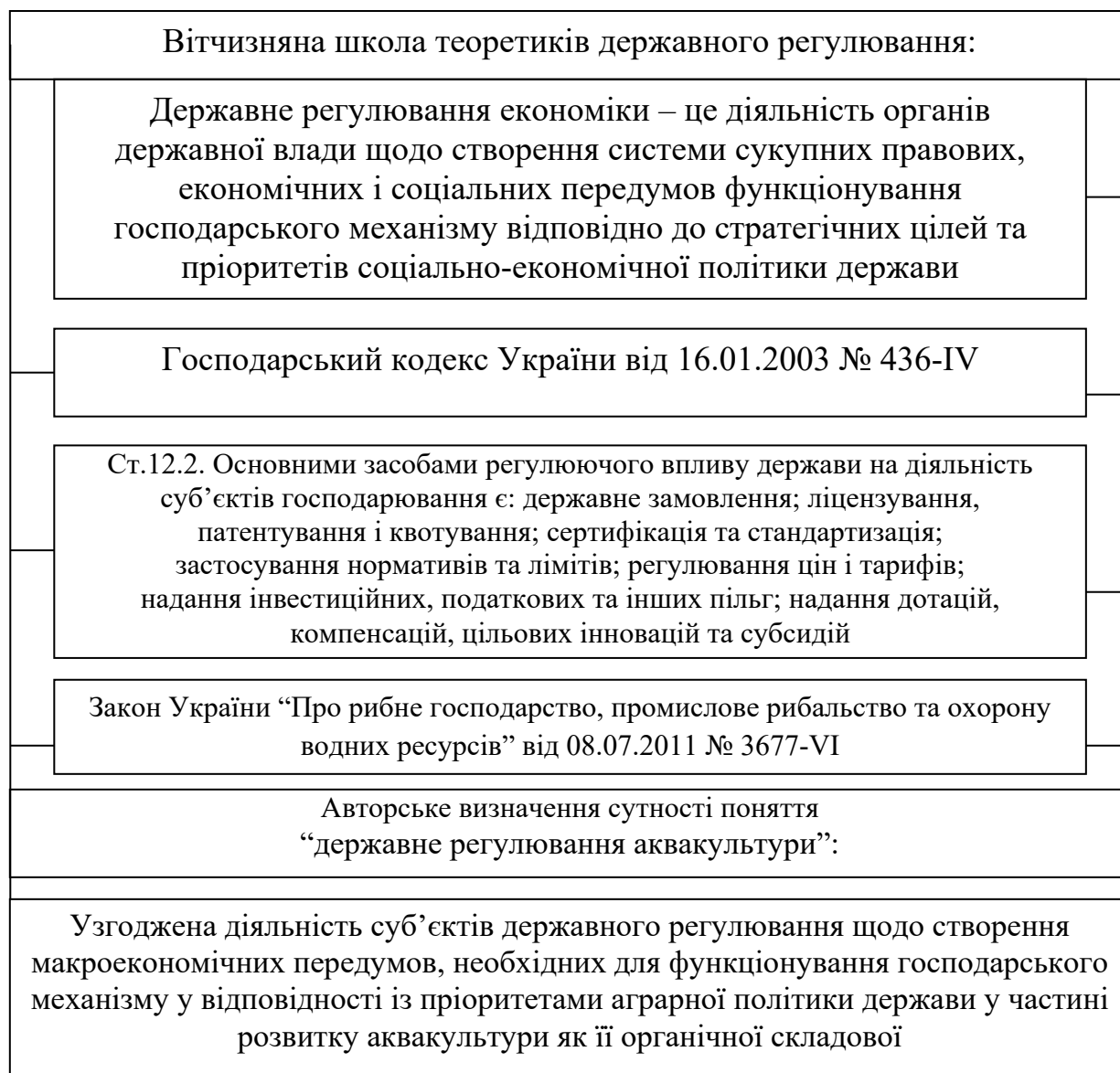

Рис. 1.4. Теоретичне визначення сутності поняття “державне регулювання аквакультури”.

Джерело: узагальнення результатів праць [Додаток А].

З узагальнення визначень державного регулювання, наведених у змісті нормативно-правових актів України, можна зробити висновок, що вони ще суттєво відстають від понять, запропонованих провідними вченими. Дійсно, не зовсім чітко звучить визначення “державне регулювання”, наприклад, у Законі

України “Про державне регулювання ринку цінних паперів” від 30.10.1996 № 448/96-ВР: здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері. Проте перелік тих суб’єктів і задач державного регулювання, який наведений у Законі України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677-VI [278], свідчить про активізацію процесу удосконалення галузевого права. Та при цьому не можна не помітити, що розподіл регулюючих повноважень (статті 6–9 вказаного Закону) діють не на користь профільного органу державного управління – органу виконавчої влади у галузі рибного господарства (здійснення державного регулювання у галузі аквакультури, забезпечення формування раціонального ринку вітчизняної продукції аквакультури, здійснення науково-технологічної політики селекції в аквакультурі). На той час як Положення про Мінагрополітики [260] говорить про те, що саме дане міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної політики в галузях рибного господарства, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів: (7.210) затверджує порядок спеціального використання риби й інших водних живих ресурсів. Тому цей розподіл потребує додаткового свого теоретичного осмислення, аналізу, а також відповідних узагальнень. Отже, вважаємо коректним теоретичне визначення сутності поняття “державне регулювання аквакультури”: узгоджена діяльність визначених законодавчо суб’єктів державного регулювання щодо створення макроекономічних передумов, необхідних для функціонування господарського механізму у відповідності із пріоритетами аграрної політики держави у частині розвитку аквакультури як її органічної складової.

У контексті розгляду задач економічної науки у сфері регулювання господарських процесів необхідно звернути увагу на те, що рибне господарство в цілому і аквакультура зокрема, є специфічним сектором економіки будь-якої країни, а держава посідає чільне місце в розбудові та здійсненні регуляторної політики в аграрному секторі через механізм поєднання принципів, форм, методів

і засобів регулювання. Державне регулювання аквакультурного виробництва – це складне та багатоаспектне явище. Воно включає правові й адміністративні, економічні регулятори, що забезпечують активне функціонування. В умовах розвинутого ринку державне регулювання має здійснюватися не директивним управлінням виробничою та фінансовою діяльністю підприємств, а регулюванням соціально-економічними процесами за допомогою системи тарифів, відсотків, податків, цінних паперів, пільгових кредитів, державних гарантій приватних кредиторів, державного замовлення, дотацій, субсидій. Усі зазначені системи використовують як прямі так і опосередковані регулятори розвитку економіки, щоб забезпечити умови для саморегуляції в бажаному напрямі.

У зв'язку із теоретичними проблемами організаційно-економічного розвитку рибного господарства потребує наукового тлумачення понятійно-категоріальний апарат. На нашу думку, саме у Закон України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” необхідно і доцільно ввести поняття “аквакультура (рибництво)” – як цілеспрямоване використання рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) для одержання максимальних обсягів корисної біологічної сільськогосподарської продукції (риби, молюсків, безхребетних, водоростей, інших водних організмів) шляхом їх штучного розведення та утримання. Дана пропозиція знайшла своє відображення в Законі України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677-VI [53], що відповідає притаманній об'єкту фізичній сутності.

Деякі вчені та дослідники, зокрема С. І. Алимов, А. І. Андрющенко, М. О. Захаренко, вбачають, що об'єктами культивування можуть бути як риби, так і молюски, ракоподібні, голкошкірі, жаби, водорості, черепахи, крокодили та інші групи гідробіонтів [326, С. 18]. На їх думку, аквакультура (яка походить від латинського aqua – вода і cultura – догляд), розведення та вирощування водних живих ресурсів (риби, молюсків, ракоподібних, водоростей) частково або повністю контрольованих людиною умовах з метою їх охорони, відтворення та одержання товарної рибної продукції в спеціалізованих господарствах, у внутрішніх водоймах і прибережній смузі морів [84, С. 12]. Таким чином, аквакультура автоматично

потрапляє в розряд галузей, які потребують державної підтримки та регулювання й підтверджує пріоритетність розвитку аквакультури як нового та специфічного напрямку діяльності, органічно пов'язаного з головними функціями держави – гарантування продовольчої безпеки, підтримання макроекономічної рівноваги у тому числі шляхом регулювання міжгалузевих відносин, розвитку ринково-конкурентного середовища, захисту внутрішнього ринку, а також досягнення соціальних стандартів рівня якості життя. Якщо ми звернемося до Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755–VI, то у статті 14.1.235 сільськогосподарський товаровиробник – це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставах та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власно виробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції щодо її постачання [214]. Така позиція висвітлена у Законі України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” від 09.02.2012 № 4391-VI [269]. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18.10.2005 № 2982-IV [265] у статті 1 вказує на те, що основні засади державної аграрної політики поширюються на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів (аграрний сектор), аграрну науку і освіту, соціальну сферу села, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України “Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року” від 19.09.2007 № 1158 [235] включає селекцію у рибному господарстві, а також провадження міжнародної діяльності у галузі, керівництво та управління у цій сфері, організацію та регулювання діяльності органів рибоохорони та рибовідтворювальних комплексів, проведення підготовки кадрів для даної сфери, здійснення прикладних розробок. Усе це незаперечно доводить, що вітчизняна аквакультура є органічною складовою аграрного сектора економіки з розповсюдженням на неї системи аграрних пріоритетів.

1.2 Теоретичні засади забезпечення продовольчої безпеки з використанням потенціалу рибного господарства і аквакультури

Ф. Кене розглядав високий рівень організації сільського господарства (як виробника харчових продуктів) та світової торгівлі ключовими чинниками запобігання голоду, зростання чисельності населення та могутності держави [132, С. 28, 49, 86, 120, 125, 136, 145, 167]. На його думку, керівники держави разом із землевласниками та фермерами мають сприяти збільшенню продукції земель за допомогою вкладених у їх удосконалення засобів і відповідного обробітку [132, С. 202–203]. У цьому контексті він робить принциповий висновок: усе те, що не вигідно для землеробства, дає збитки також нації та державі, а усе те, що сприяє землеробству, вигідно також як для держави, так і для нації. Тому лідер держави та народ ніколи не повинні випускати з уваги, що земля – це єдине джерело багатства і, що одне лише землеробство примножує останнє, оскільки примноження багатств забезпечує збільшення населення. Люди ж і багатства обумовлюють процвітання землеробства, розширення торгівлі, пожвавлення промисловості та безперервне зростання багатств, а вже від даного прибуткового джерела залежить успіх регулювання усіма галузями в державі [132, С. 372, 433].

А. Сміт також вивчав причини голоду як природного симптому того, що країна направляється до свого занепаду [309, С. 125]. Самі причини голоду він аргументує наступним: у тому складному стані суспільства, якщо не існує розподілу праці, коли рідко відбувається обмін і кожен сам виробляє для себе всі предмети, немає необхідності, щоб заздалегідь був зібраний або накопичений запас з метою підтримання господарського життя суспільства. У такій ситуації кожна людина прагне задовольняти власною діяльністю всі свої потреби у міру їх виникнення. Іншими словами, коли людина голодна, то вона вирушає в ліс полювати. А оскільки накопичення запасу на основі природного ходу речей повинне передувати розподілу праці, то зростаючий розподіл праці можливий лише у міру зростаючого попереднього накопичення запасу із зростанням розподілу праці, для того, щоб дати постійне заняття тій же самій кількості

робітників, має бути заздалегідь накопичений той же запас продовольства та більший запас матеріалів і знарядь, ніж це було б необхідним за менш розвинених умов [309, С. 289]. Отже, продовольчу безпеку забезпечує розподіл праці у процесі створення необхідного масштабу запасів капіталу та продукції землеробства.

З точки зору А. Сміта, накопичення вищезгаданих запасів у значній мірі є результатом поліпшення земель, які мають здійснювати землевласники та фермери-орендарі. Водночас, орендар у порівнянні із власником землі знаходиться в такому ж положенні, як і купець, що веде свою торгівлю на позичені гроші, порівняно із купцем, що веде свою торгівлю на власні гроші. Становище їх обох може покращуватися, проте становище одного при однаково обережній поведінці, може завжди збільшуватися повільніше, ніж становище іншого, зважаючи на ту велику частку, яку поглинають з прибутку відсотки на зайнятий капітал. Так само й земля, що обробляється орендарем, може за інших рівних умов покращуватися повільніше, ніж земля, що обробляється власником, зважаючи на велику частку, яку з отриманого продукту поглинає рента і яку, у випадку, коли б земля належала орендареві, він міг би використати на подальше її поліпшення [309, С. 395]. Крім того, А. Сміт акцентує увагу на явищі відтоку капіталів із села: якщо бідному землеробові, пригніченому кріпосним правом, вдасться нагромадити невеликий капітал, то він старанно приховуватиме його від свого пана, оскільки пан інакше заволодіє ним. Також при першій слушній нагоді селянин намагатиметься втекти в місто. Закон у той час був поблажливий до міських жителів і сприяв послабленню влади феодалів над селянами. Тому, якщо такий втікач міг сховатися від пошуків свого пана протягом одного року, він ставав назавжди вільним [309, С. 401]. Як видно із проведеного дослідження, закріпачені селяни історично не прагнули до концентрації власних капіталів у сільському господарстві. І це при тому, що саме народ, вважає А. Сміт, має голодувати, якщо не вистачає продовольства через поганий врожай, а також через те, що уряд здійснював насильницькі заходи, якими намагався різними засобами усунути незручності дорожнечі [309, С. 426, 503]. Безумовно, вказані негативні оцінки державних заходів, висловлені А.Смітом, не варто абсолютизувати.

У 1798 р. Т. Мальтус запропонував закон народонаселення, який полягає в постійному прагненні всіх живих істот розмножуватися швидше, ніж це допускається кількістю їжі, що знаходиться в їх розпорядженні. Рослини та тварини наслідують свій інстинкт й не зупиняються своєю передбачливістю відносно позбавлень, які можуть випробувати їх нащадки. Недостатня кількість місця й їжі знищує в обох царствах те, що переходить кордони, вказані для кожної породи. Усе це стосується і людей, оскільки людству властиво постійне прагнення до розмноження, що перевищує засоби існування. З іншого боку – ці засоби існування є перешкодою до надмірного розмноження [172, С. 10–12]. На його думку, засоби існування, при найбільш сприятливих умовах застосування людської праці, ніколи не можуть зростати швидше, ніж у арифметичній прогресії, тоді як чисельність населення зростає у геометричній прогресії [172, С. 14]. І на цій підставі Т. Мальтус робить висновок: сам народ є винуватцем своїх страждань, головна та постійна причина бідності мало або зовсім не залежить від способу правління або від нерівномірного розподілу майна. Не у владі багатих надавати бідним роботу та продукти харчування, тому бідні, відповідно до самої сутності речей, не мають права вимагати від них цих благ [172, С. 102, 195].

Останню думку Т. Мальтуса гостро критикував К. Маркс, який вважав, що той зводить робітників до положення в'ючної худоби, прирікає їх навіть на голодну смерть і безшлюбність, намагаючись потреби виробництва принести в жертву особливим інтересам панівних класів або класових груп в існуючому суспільстві [178, С. 125]. Свою позицію К. Маркс аргументував прикладами голодної смерті англійських ручних бавовняних ткачів у 1838 р., голодом у Ірландії 1846 р., який знищив більше одного мільйона чоловік [174, С. 441, 716]. Він доводить, що важливим результатом капіталізму є те, що він перетворює землеробство у свідоме наукове вживання агрономії. Проте з розвитком капіталістичного виробництва землевласник прагне скоротити термін оренди і тоді, вироблені в землі поліпшення, дістаються власникові землі як його власність, як акциденції, невіддільні від субстанції, від землі [177, С. 166, 169]. Тобто забезпечення продовольчої безпеки, вважає К. Маркс,

лежить у площині інвестиційно-інноваційних перетворень аграрної сфери при зацікавленості у даному процесі як землевласників, так і землекористувачів.

А. Маршалл визнавав існування тенденції спадної віддачі (родючість землі): кожен приріст капіталу та праці в обробку землі породжує загалом пропорційно менше збільшення кількості отриманого продукту, якщо він не співпав за часом з удосконаленням агрономічної техніки. Інвестиційно-інноваційні трансформації здатні забезпечити продовольчу безпеку, яка стосується як голоду, так і недоїдання – головної причини низької продуктивності праці [182, С. 220, 271]. Останнє нині набуває особливого значення з огляду на потреби науково-інноваційного розвитку, проголошеного у світі та в Україні (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Класична економічна теорія щодо формування національної продовольчої безпеки на основі розвитку сільського господарства.

Джерело: узагальнення результатів праць [132; 309; 172; 174; 177; 178; 182].

За даними О. І. Гойчук, національну продовольчу безпеку в широкому розумінні

слід розглядати як стан економіки, а у більш вузькому значенні – як гарантовану здатність держави на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами та їх економічної та фізичної доступності, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні, що забезпечує його здоров'я та розвиток. При цьому особливу загрозу продовольчій безпеці країни завдає скорочення виробничого потенціалу аграрно-промислового комплексу через зниження родючості ґрунтів, вибуття основних виробничих засобів без поповнення, порушення селекційно-племінної справи. Для ліквідації такого стану речей навіть за найкращих умов подальшого розвитку економіки, потрібно не менше 10–15 років [76].

Питання продовольчої безпеки отримали новий імпульс свого розвитку на міжнародному рівні. Так, ООН інформує, що у найближчі 30–50 років у світі необхідно додатково нагодувати 2–3 млрд чоловік, а також ще й покращити раціон приблизно 2,5–3,0 млрд чоловік [99]. Прийнятий у 2003 р. Україною Статут ФАО ООН вказує, що усі члени організації мають сприяти забезпеченню свободи людства від голоду на основі підвищення рівня харчування та стандартів життя народів. Із вступом у 2008 р. України до Світової організації торгівлі (СОТ) вона визнала й її Статут (Марракеську угоду), де вказано, що країни-члени мають сприяти підвищенню рівня життя населення за умови найбільш доцільного використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку. Тому національний аграрний сектор ніякої альтернативи крім сталого розвитку у перспективі практично не має. За даними А. А. Бабич-Побережної, за 1961–2002 рр. світове виробництво зерна зросло у 2,3 рази, м'яса – у 3,4 рази. Тобто у світі в середньому вже досягнуто такий рівень виробництва білка, якого би цілком вистачило для забезпечення повної потреби в ньому всього населення планети [24, С. 66].

В. І. Власов вказує на глобальний характер аграрних проблем [58, С. 14, 86] та на еволюцію галузі у напрямі інтенсивного господарювання на засадах досягнень науково-технічної революції і “прецизійної” системи землеробства, що поєднує точні знання хімічного складу ґрунту, урожайності культур на

кожній ділянці поля [59, С. 116]. За даними П. Т. Саблука та інших учених, у 2006 р. рейтинг Україні складав серед основних світових виробників аграрної сировини: сільгоспугіддя – 11 місце; рілля – 8; пасовища – 17; постійні насадження; площа водної поверхні – 11; зернові (площа – 10, врожайність – 21); виробництво м'яса – 20 [304, С. 4]. При цьому ними виділені три системи: “геоагро” – наука про технологію досягнення продовольчої забезпеченості окремих георегіонів планети при трансформуванні у єдине ціле (у систему) їх традиційних систем сільського господарства, а також сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур та ведення тваринництва, що вже впроваджені у високорозвинених країнах, із урахуванням менталітету місцевого населення, економічних можливостей і природно-кліматичних умов регіону; “глобалагро” – наука щодо системи планування виробництва продовольства та його розподілу у глобальному вимірі для задоволення потреб людства у продуктах харчування на рівні, який забезпечуватиме згідно із установленими нормами нормальний інтелектуальний та фізичний розвиток будь-якої людини у будь-якому регіоні чи країні світу; “система глобального планування виробництва та розподілу продовольства”: стає зростаюче сільське господарство – це забезпечення населення планети продовольством на досягнутому рівні (стає) та необхідність зростання його випереджаючими темпами порівняно із темпами збільшення чисельності населення [294, С. 88, 133]. Тут важливо врахувати потенційну можливість України приймати участь у вищезгаданих системах, з огляду на інформацію О. В. Ульянченка, що Україна може прогодувати населення чисельністю у 5–6 разів більше за теперішню [327, С. 22]. Безумовно, що реалізація таких думок стосовно перетворення України на регіонального та світового “годувальника” вимагатиме від держави значних зусиль у частині інвестиційно-інноваційних трансформацій галузей із додержанням вимог сталого розвитку, тобто суттєво більш повного освоєння світових досягнень у ліквідації продовольчих загроз.

Словник сучасної економіки Макміллана [307] визначає аграрний сектор як сектор економіки, що виробляє харчові продукти на основі принципу сталого

розвитку (sustainable development): максимізації чистих вигод економічного розвитку із збереженням природних ресурсів у часі. А. Тойнбі, вивчаючи боротьбу Природи та Цивілізації, зробив висновок, що занадто гарні умови заохочують повернення до природи, припинення усякого зростання: приклад – Андська цивілізація виникла не у Вальпараїсо, який через рясні дощі називали земним раєм, а у Північно-Перуанській області, де постійна нестача води та землеробство неможливе без складної іригаційної системи [321, С. 126–127]. Тобто продовольча безпека інтегрована у безпеку економічну.

Принципи моделювання продовольчої безпеки у системі забезпечення безпеки економічної розроблялись В. М. Геєцем та іншими вченими, які дали визначення економічній безпеці як злагодженому функціонуванню економічної системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісного включення у світову економічну систему [191, С. 13]. При цьому С. М. Шкарлетом встановлено закон зв'язку рівнів управлінської ієрархії у забезпеченні економічної безпеки, за яким економічна безпека держави – похідна забезпечення економічної безпеки будь-якого підприємства [336, С. 45].

Суттєвий внесок у теорію економічної та продовольчої безпеки держави зробив М. Портер, який пояснював феномен того, що Ізраїль, більша частина території якого пустеля, спромігся перетворитися на успішного виробника сільськогосподарської продукції, зокрема і рибної. На його думку, нова економічна теорія має зосереджуватися на аналізі конкурентних переваг місцевих умов та країни, розгортати детальну картину конкуренції, включаючи сегментацію ринків, диференціацію товарів, технологічні відмінності й ефект масштабу. У цьому контексті він пропонує визначати не стільки самі чинники розвитку, скільки те, де і в якій мірі вони продуктивно застосовуються. Особливе ж значення у національній економічній безпеці він приділяє державі, яка має, по-перше, забезпечити своїм громадянам досить високий та зростаючий рівень життя, по-друге, створювати передумови, які дозволять вітчизняним підприємствам швидше оновлювати технологію, ніж їх закордонні конкуренти, по-третє, бути постійним каталізатором та шукачем нового [218, С. 24, 33, 34, 37–39; 219, С. 194].

Узагальнення теоретичних робіт сучасних провідних вчених доводить, що продовольча безпека України може бути забезпечена у належній мірі тільки за умови урахування тієї сукупності передумов, які містять глобальний розвиток економіки (рис. 1.6). Світовий досвід незаперечно довів, що, по-перше, сама система забезпечення продовольчої безпеки є органічною складовою системи економічної безпеки держави, по-друге, безпосередньо пов'язана із сталим розвитком як галузі, так і територій, охоплених її функціонуванням, по-третє, продовольча безпека неможлива поза інвестиційно-інноваційним розвитком.

Рис. 1.6. Теоретична сутність формування передумов забезпечення продовольчої безпеки України на сучасному етапі її розвитку.

Джерело: узагальнення результатів праць авторів [24; 58; 59; 71; 76; 95; 191; 217; 218; 304; 307; 327; 336].

Пріоритет продовольчої безпеки зафіксований у ключових актах ООН. Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.). Стаття 25 говорить про те, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, який є

необхідним для підтримання здоров'я та добробуту, як її самої, так і її сім'ї. Кожен громадянин, наголошує стаття 48 Конституції України, має право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, що також включає й достатнє харчування [140]. Ратифікований Законом України Статут ФАО ООН [274], підтверджує думку про забезпечення свободи людства від голоду через підвищення рівня харчування та стандартів життя народу. Загальні засади продовольчої безпеки в Україні набули чинності з прийняттям Закону “Про основи національної безпеки України” [266], де у статті 7 серед загроз національній безпеці у рубриці “в економічній сфері” виділені такі: зниження інвестиційної та інноваційної активності; ослаблення системи державного регулювання та контролю у сфері економіки. Високий рівень зношення основних виробничих засобів у аграрно-промисловому комплексі, критичний стан із продовольчим забезпеченням населення. У статті ж 8 серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у рубриці “в економічній сфері” виділені забезпечення умов для сталого економічного зростання, забезпечення продовольчої безпеки. Отже, продовольча безпека – важлива складова економічної та національної безпеки України. Про це говорить також і затверджена у 2004 р. Указом Президента України “Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки)” № 493 [318], яка визначила напрями забезпечення продовольчої безпеки України на основі інноваційного шляху її розвитку та інвестування аграрного сектора. В Концепції поліпшення продовольчого забезпечення й якості харчування населення [237] від 26.05.2004 № 332-р зазначено: стан харчування населення – одна з найважливіших проблем і для України. Тому необхідно забезпечити: доступність харчових продуктів у достатній кількості та у широкому асортименті для всіх верств населення; проведення економічних заходів щодо стимулювання виробництва продуктів з високою харчовою та біологічною цінністю; гармонізацію вимог вітчизняного законодавства з якості та безпеки продовольства з міжнародними (ВООЗ, ФАО, ВТО, ЄС); створення високопродуктивних та екологічно збалансованих агроєкосистем для підвищення урожайності сільськогосподарських культур і зростання продуктивності тваринництва.

Також слід сприяти розробленню нових технологій з метою збільшення вітчизняного виробництва збалансованих кормів для тваринництва.

Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18.10.2005 № 2982–IV [265] першою стратегічною ціллю державної аграрної політики визначає гарантування продовольчої безпеки держави. Дана вимога була закріплена у затвердженій постановою Кабінету Міністрів України “Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року” від 19.09.2007 № 1158 [235], де виділений спеціальний підрозділ “Продовольча безпека та продовольча незалежність держави”. Він містить положення про те, що основою аграрного ринку є виробництво вітчизняними товаровиробниками сільськогосподарської продукції, яке переважно формує продовольчу безпеку держави. Мова йде про захищеність життєвих інтересів людини, і виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до харчових продуктів із метою підтримання життєдіяльності. Її визначають за такими критеріями: достатність продовольчого споживання (відношення фактичного рівня споживання основних харчових продуктів на одну особу до науково обґрунтованих або ж медично-рекомендованих норм здорового харчування. У 2005 році цей показник за молочними та м’ясними продуктами становив лише 49–59 %); доступність продовольчого споживання – це відношення вартості річного набору харчових продуктів на одну особу, що відповідає науково обґрунтованим нормам здорового харчування, до річного розміру доходу на одну особу; продовольча незалежність – це частка продовольчого імпорту в загальному обсязі продовольчого споживання. У результаті виконання заходів, передбачених Програмою, виробництво м’яса у 2015 р. повинно збільшитися у 2,1 рази порівняно з 2005 р. Прийнятою Постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання продовольчої безпеки” від 05.12.2007 № 1379 [92] конкретизовано, що індикатори, які характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м’ясо, молоко та риба (з відповідними продуктами), а

також яйця. При цьому визначений даною Постановою граничний мінімальний критерій споживання людини становить 2500 ккал на добу, а 55 % добового раціону має забезпечуватися через споживання продуктів тваринництва.

Потрібно вказати й на те, що мінімальний критерій споживання людиною продуктів харчування значно відстає від оптимального споживання. Так, за даними Ю. Я. Лузана, середня калорійність харчування населення України з 1990 р. скоротилась на 25–30 % (тваринного походження – на 48 %) і досягла станом на 2000 р. близько 2500 при нормі у 3500 ккал [161]. Іншими словами, мінімальна норма відстає від оптимальної на 28,6 %, вже не кажучи про той факт, що споживання найбільш цінних продуктів тваринництва відстає у декілька разів. У даному випадку варто навести приклад Республіки Беларусь, власне аграрне виробництво якої на сьогодні забезпечує внутрішній ринок із розрахунку 3100 ккал на душу населення (це складає 88,6 % до нормативного рівня 3500 ккал) [228].

Затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” на 2009–2013 роки від 21.05.2008 № 731–р [287], вказує на наявність в Україні негативного явища, як нераціональне та незбалансоване харчування населення. І така ж ситуація спостерігається у питаннях доступності харчових продуктів у достатній кількості, їх асортименту, із потребою підвищення культури харчування. Рациональне харчування населення має здійснюватися шляхом: забезпечення доступності безпечних харчових продуктів у достатній кількості та асортименті для кожного жителя України, задоволення його потреб у повноцінному харчуванні, підвищення рівня культури харчування з урахуванням національних традицій, збільшення в раціоні харчування частки овочів, фруктів, рослинних жирів, білого м’яса та риби, а також відмови від надмірного споживання жирів тваринного походження, солі.

Визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 № 656 “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” [238] річні набори продуктів харчування (кг) диференційовані у розрізі вікових груп: 1) діти (до 6 та від 6 до 18 років); 2) працездатне населення; 3) непрацездатне

населення. Якщо виходити з рівня оптимального споживання, то для вікової групи 14–17 років воно сягає 83,6 %, для групи працездатних – 79,7 %, а для групи непрацездатних – 57,4 % (рис. 1.7). Можна вважати нормальним те, що у наборах продуктів харчування поживний склад білків зменшується для більш старших вікових груп. Але й для них слід резервувати споживання тваринних білків, тим більше що 55 % добового раціону має забезпечуватися шляхом споживання продуктів тваринного походження, як це вказано в прийнятій Постанові Кабінету Міністрів України “Деякі питання продовольчої безпеки” від 05.12.2007 № 1379 [92]. Привертає також до себе увагу стрімке зменшення у наборах споживання риби та рибопродуктів при переході від першої до третьої вікової групи. Так, працездатна особа, на думку розробників даних норм, має споживати риби та рибопродуктів на 40,6 % менше, ніж юнак, а непрацездатна особа – менше на 85,4 %.

Концепція поліпшення продовольчого забезпечення і якості харчування населення [237]		
забезпечення доступності харчових продуктів у достатній кількості та у широкому асортименті для усіх верств населення		
здійснення економічних заходів щодо стимулювання виробництва продуктів з високою харчовою та біологічною цінністю		
гармонізація вимог вітчизняного законодавства з якості та безпеки продовольства з міжнародними (ВООЗ, ФАО, ВТО, ЄС)		
Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” [287]		
збільшення в раціоні частки овочів, фруктів, рослинних жирів, білого м’яса та риби, відмови від надмірного споживання жирів тваринного походження		
Поживний склад середньодобових наборів [238]:		
14–17 років: 2925 ккал; білки – 96 г Риба і рибопродукти – 21,9 кг на рік	Працездатні: 2790,8 ккал; білки – 87,1 г Риба і рибопродукти – 13,0 кг на рік	Непрацездатні: 2008,9 ккал; білки – 58,6 г Риба і рибопродукти – 3,2 кг на рік

Рис. 1.7. Стратегічні напрями та кількісні критерії мети державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки України.

Джерело: узагальнення результатів праць [92; 140; 161; 228; 237; 238; 266; 274; 287; 318].

Необхідно звернути увагу на затверджене Указом Президента України від 20.01.1995 № 72/95 “Положення про Міністерство рибного господарства України”. Серед основних задач даного міністерства виділено задоволення потреб суспільного виробництва та населення в рибній продукції з високими споживчими властивостями, що забезпечують конкурентоспроможність цієї продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Цю ж саму задачу було введено у “Положення про Державний комітет рибного господарства України”, затвердженого Указом Президента України від 06.11.1997 № 1250/97. Проте ні у Положенні-95, ні у Положенні-97 однозначно не згадуються задачі безпосередньої рольової участі центрального органу виконавчої влади у сфері рибного господарства у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Концепція розвитку рибного господарства України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 13.07.2000 № 1885-III [258], вже чітко говорить про те, що стратегічні напрями державної політики в галузі рибного господарства спрямовані на створення сприятливих умов для стабілізації та нарощування виробництва конкурентоспроможної рибної продукції з метою гарантування продовольчої безпеки країни, задоволення потреб населення в рибі та рибній продукції. Зокрема Концепція [258] наголошує на тому, що рибна галузь України відіграє значну роль для розвитку продовольчого комплексу країни, і що незважаючи на значне зниження споживання риби на одну особу (з 17,5 кг в 1990 р. до 5,9 кг в 1998 р.), у м'ясо-рибному балансі країни питома вага її становить близько 40 % (у білковому розрахунку). Слід відмітити, що у ряді регіонів країни, в першу чергу прибережних (АРК, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій та Дніпропетровській областях) рибне господарство є одним із основних джерел зайнятості місцевого населення. Водночас, особливістю рибогосподарської галузі України є те, що 80 % сировини добувається в межах виключних економічних зон іноземних країн та відкритій частині Світового океану і 20 % риби та інших водних біоресурсів у виключній економічній зоні держави та внутрішніх водоймах України. Доцільно також зважити й на те, що рибне господарство тісно пов'язане із іншими галузями та залишається важливим постачальником сировини для виготовлення біологічно активних речовин,

лікувальних препаратів, а також кормового рибного борошна для підприємств й організацій агропромислового комплексу. Крім того, рибне господарство є споживачем продукції різних галузей народного господарства, зокрема суднобудування, машинобудування, транспорту. Дане економічне становище, порушення міжгалузевих і господарських зв'язків, незначний обсяг робіт щодо відтворення рибних запасів сприяли зменшенню порівняно з 1990–1995 рр. обсягів виробництва товарної риби, вилову риби та інших водних біологічних ресурсів у внутрішніх водоймах, Азовському і Чорному морях. Отже, основною метою господарської діяльності у рибному господарстві України на перспективу є забезпечення населення України рибою та рибною продукцією з поступовим наближенням виробництва та споживання риби та рибної продукції до рівня, досягнутого на початку 1990-х років. З цією метою необхідно продовження: здійснення робіт щодо оновлення основних засобів рибогосподарських підприємств на основі широкого впровадження у виробництво досягнень науки та техніки; підвищення ефективності використання сировинних запасів; відтворення й охорона рибних запасів; забезпечення якості та розширення асортименту рибної продукції; здійснення структурної перебудови рибного господарства та сприяння розвитку підприємств і організацій усіх організаційно-правових форм господарювання. Важливим є також розвиток міжнародного та науково-технічного співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків у рибному господарстві, гармонізація законодавства України щодо якості рибної продукції до норм ЄС, інших країн.

Концепція розвитку рибного господарства України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 13.07.2000 № 1885-III [258], підкреслює актуальність внесення змін до чинних законів України, які передбачали б як віднесення рибної продукції до сільськогосподарської продукції, так і підприємств рибної галузі – до сільськогосподарських товаровиробників. Основними напрямками розвитку рибного господарства на найближчу перспективу в Концепції визначено: раціоналізація й інтенсифікація промислу в Азово-Чорноморському басейні, внутрішніх водоймах; інтенсифікація товарного виробництва та розвиток аквакультури; нарощування обсягів відтворення рибних запасів. Реалізація

зазначених напрямів розвитку рибного господарства повинна здійснюватися шляхом державного регулювання водних біологічних ресурсів на основі наукових даних, моніторингу стану сировинної бази, контролю. Основним аспектом підвищення біологічної продуктивності Азово-Чорноморського басейну є розширення відтворення, розведення та вирощування об'єктів аквакультури цінних видів риб та молосків, зокрема шляхом реалізації цільових галузевих програм “Осетер”, “Піленгас”, “Аквакультура”. Збільшення обсягів вилову риби можливе й у дніпровських водосховищах, зокрема, за рахунок поліпшення умов природного відтворення риб шляхом проведення загальної меліорації мілководдя та збільшення обсягів вселення рибопосадкового матеріалу цінних видів риб в Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське та Каховське водосховища. Доцільно продовжувати роботу, спрямовану на переорієнтацію рибницьких господарств внутрішніх водойм на широке впровадження полікультури риб та ресурсозберігаючих технологій із переходом підприємств на прогресивні технології вирощування товарної риби. Перспективні можливості вилову риби та інших водних біоресурсів у внутрішніх водоймах наукою оцінюються в межах 100–130 тис. т на рік, у тому числі 50 тис. т риби у водосховищах, річках, озерах та 70–80 тис. т у ставових господарствах.

Прийнятий у 2003 р. Закон України “Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них” від 06.02.2003 № 486-IV [279], визначив основні правові та організаційні засади забезпечення якості та безпеки риби та інших водних біологічних ресурсів, виготовленої з них харчової продукції для життя і здоров'я населення, запобігання негативному впливу на довкілля у разі вилову, переробки, фасування та переміщення через митний кордон України. Вказаний Закон також дав трактування сутності риби та інших водних біологічних ресурсів (водні біоресурси) як сукупності водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді, а спеціальне їх використання – як вилучення (лов, добування, збирання тощо) з середовища перебування. При цьому вирощування водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України дозволяється суб'єктам господарювання лише за наявності позитивної ветеринарно-санітарної оцінки стану даних водних об'єктів [279].

Іншими словами, сфера рибного господарства і її складова аквакультура, як і усі інші сфери господарювання, розглядаються у контексті продовольчої безпеки з двох сторін: по-перше, з соціально-економічної, де визначаються ті її риси, які стосуються задоволення потреб населення в рибі та рибній продукції (за умови її прийнятності з точки зору якості, асортименту, ціни); по-друге, з екологічної та медико-соціальної сторони, яка регламентується Законами України “Про захист прав споживачів” від 12.05.1991 № 1023-XII [253], “Про безпечність та якість харчових продуктів” від 23.12.1997 № 771 [223], урядовими актами та державними стандартами. Узгодження згаданих сторін продовольчої безпеки, враховуючи членство України у ФАО та СОТ, на сьогодні є однією з ключових функцій державного регулювання (рис. 1.8).

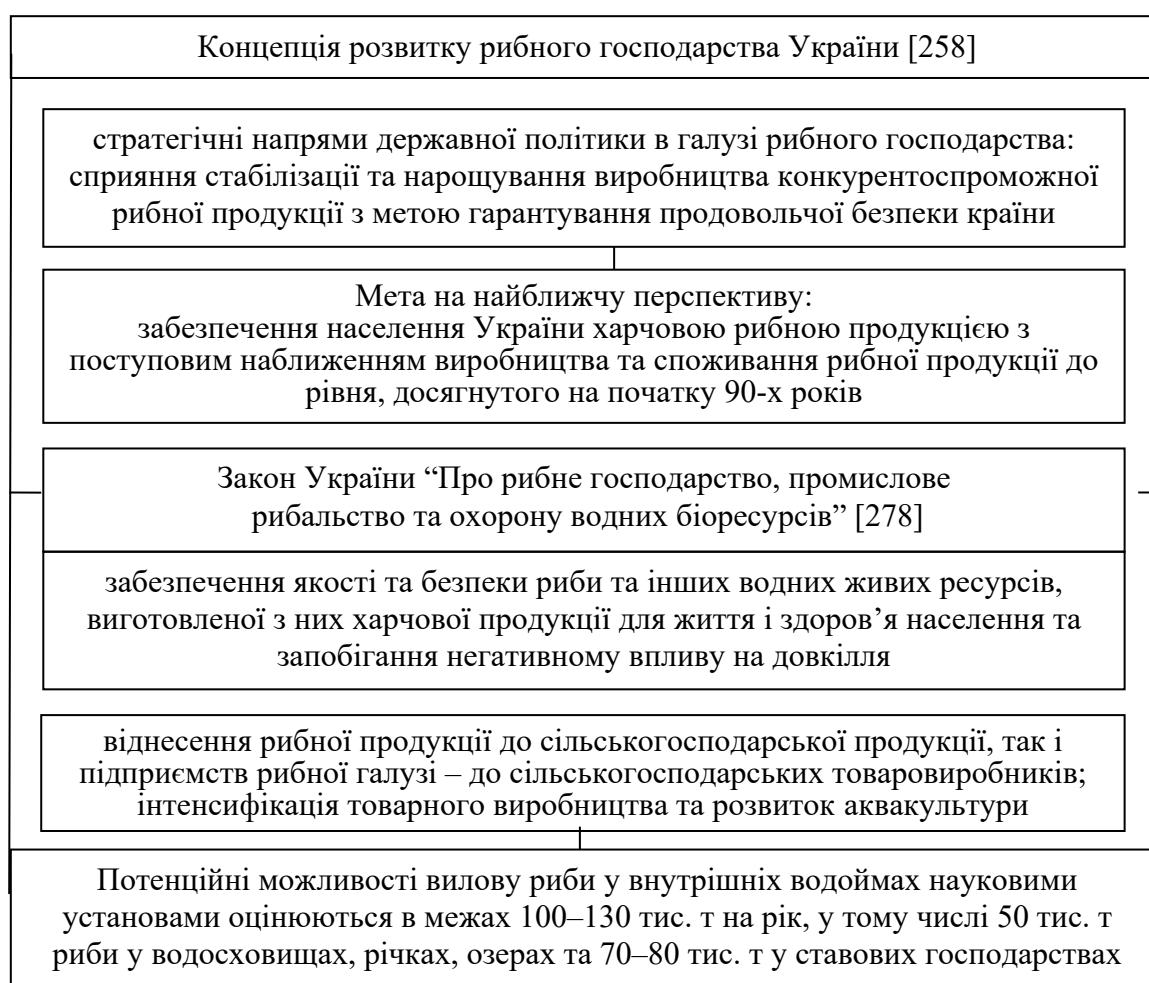

Рис. 1.8. Сукупні передумови підвищення ролі аквакультури у забезпеченні продовольчої безпеки України.

Джерело: узагальнення результатів праць [221; 223; 253; 258; 277–279].

Закон України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677–VI [278], визначив, по-перше, сутність

аквакультури як цілеспрямованого використання рибогосподарських водних об'єктів для одержання сільськогосподарської продукції (риби, моллюсків, безхребетних, водоростей, інших водних організмів) шляхом їх штучного розведення та утримання; по-друге, рибне господарство як галузь економіки, задачами якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції; по-третє, задачі державної політики у галузі рибного господарства, серед яких на першому місці є забезпечення продовольчої безпеки держави, а далі: управління рибальством, збереження та збільшення чисельності водних біоресурсів у природному середовищі, їх біологічного різноманіття шляхом забезпечення охорони, відтворення та раціонального використання, науково обґрунтоване використання водних біоресурсів, підвищення біологічної продуктивності рибогосподарських водних об'єктів шляхом відтворення водних біоресурсів, розвитку аквакультури, забезпечення раціонального використання об'єктів промислу, покращення та розширення асортименту продукції їх переробки, забезпечення рівних умов конкуренції в галузі, здійснення у рибному господарстві державного нагляду (контролю).

Безумовно, внесок рибного господарства і аквакультури у продовольчу безпеку України може суттєво збільшитися, якщо статус галузі привести до рівня аграрного сектора. Про це мова велася у Концепції розвитку рибного господарства України, затвердженої постановою Верховної Ради України від 13.07.2000 № 1885-III [258]. Проте “Положення про Державне агентство рибного господарства України”, затверджене Указом Президента України від 16.04.2011 № 484/2011 [221] хоча і делегує відомству повноваження щодо здійснення державного регулювання у сфері аквакультури, забезпечення формування раціонального ринку вітчизняної продукції аквакультури, науково-технологічної політики селекції у аквакультурі, але безпосередньої участі у формуванні політики продовольчої безпеки держави згадане Положення від 16.04.2011 № 484/2011 [221] не передбачає.

Прийнятий Постановою Верховної Ради України від 20.03.2012 № 4556-VI за основу проект Закону України “Про аквакультуру” (реєстр № 9571) визначив основні засади функціонування та державного регулювання аквакультури, як

окремого виду сільськогосподарської діяльності в системі агропромислового виробництва, що забезпечить цілеспрямоване використання рибогосподарських водних об'єктів для одержання корисної біологічної сільськогосподарської продукції (риби, а також інших водних організмів), збереження біорізноманіття та збільшення запасів водних біоресурсів шляхом їх штучного відтворення та вирощування в повністю або частково контрольованих умовах та встановить порядок взаємовідносин органів державної влади, місцевого самоврядування із суб'єктами господарювання, які здійснюють діяльність в аквакультури у внутрішніх водних об'єктах, внутрішніх морських водах і територіальному морі України. У проекті Закону України “Про аквакультуру” було запропоновано на рівні держави визнати: особливу роль аквакультури як складової економіки України, яка впливає на продовольчу безпеку та рівень добробуту сільських і прибережних територій, особливого експортного потенціалу галузі, здатної виробляти основні види продукції аквакультури в обсягах істотно більших, ніж потребують платоспроможний попит та фізіологічно обґрунтовані норми споживання. Також визначено пріоритетність забезпечення потреб внутрішнього ринку продукцією аквакультури над підвищенням доходів від експортної діяльності суб'єктів аквакультури. Крім того, до основних задач державної політики в проекті було запропоновано віднести: забезпечення ефективного розвитку та конкурентоспроможності галузі, підвищення якості та розширення асортименту її продукції; поліпшення умов забезпечення населення продукцією аквакультури вітчизняного виробництва, зростання середніх річних рівнів її споживання; підвищення ефективності використання фонду рибогосподарських водних об'єктів України (або їх частин) для потреб розвитку аквакультури; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу в аквакультури, а також створенню рівних умов конкуренції для сукупності суб'єктів аквакультури; забезпечення сталого розвитку прибережних територій зі створенням додаткових робочих місць для тієї частини населення, яка зайнята в аквакультури. Важливою є підтримка діяльності з підвищення ефективності штучного відтворення, вирощування, зростання запасів збереження різноманіття водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення; удосконалення нормативно-

технологічної бази рибогосподарської діяльності та забезпечення раціонального використання водних біологічних ресурсів шляхом науково-технічного забезпечення розвитку аквакультури; забезпечення ефективного функціонування системи підготовки фахівців, розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва в галузі; здійснення ефективного державного нагляду (контролю) в аквакультурі.

Актуальність положень вищезгаданого в монографії проекту Закону України “Про аквакультуру” від 20.03.2012 № 4556 стає більш зрозумілою, якщо звернутися до Рекомендацій парламентських слухань на тему: “Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства і харчової промисловості України”, затверджених постановою Верховної Ради України від 06.04.2009 № 1240-VI [277]. Дані Рекомендації передбачають створення у складі Державного комітету рибного господарства України вертикально-інтегрованої структури щодо високорентабельного виробництва, переробки та реалізації рибної продукції широкого асортименту. Для цього слід використовувати природно-кліматичні, гідрологічні та рибні можливості лиманів й реорганізованих ставових господарств. Зокрема було передбачене відповідне фінансування у проекті Державного бюджету України на 2010 рік. Водночас у документі визначається можливість зниження ставок податку на добавлену вартість на окремі групи соціально важливих продовольчих товарів, таких як хліб, молоко, м'ясо, макаронні вироби, крупи, сіль, цукор та олію. Це дозволить зменшити податкове навантаження на переробні підприємства та суттєво здешевити ці продукти для споживачів. Водночас продукція аквакультури там взагалі не зазначається. Це ж саме стосується питань першочергового рефінансування комерційних банків для пролонгації та надання кредитів підприємствам агропромислового комплексу, а також застосування механізму здешевлення відсоткових ставок за користування коротко-, середньо- та достроковими кредитами, застосування фінансово-лізингових операцій для модернізації та реконструкції виробничих потужностей аграрних підприємств. Саме тому рівень інтегрованості аквакультури у агропромислове виробництво є важливою передумовою отримання справедливої частки у державній підтримці продовольчої безпеки.

1.3 Диверсифікація рибного господарства у напрямку виділення аквакультури та інтеграції її у агропромислове виробництво

Роль розподілу праці у розвитку цивілізації відома із стародавніх часів. Ще Платон підкреслював, що держава виникає, коли кожен з нас не може задовольнити сам себе, але потребує ще багато чого. На його думку, той краще працює, хто володіє одним мистецтвом, оскільки можна зробити усе у більшій кількості, краще та легше, якщо виконувати одну якусь роботу відповідно своїм природним здібностям, а ще своєчасно, не відволікаючись на інші роботи [212, С. 145–146]. Аристотель вказував на те, що держава має багато складових частин (поділена на прошарки), і одна з них – землероби, які виробляють продукти харчування (перша задача держави – харчування) [21, С. 493, 603, 606]. Представники Східної школи філософів мали подібну думку. Так, Чжуан-цзи стверджував, що закон має слугувати мірилом для розподілу суспільства на стани; Гуань-цзи – не можна допускати, щоб чотири категорії народу жили разом; Сюнь-цзи – люди можуть жити разом завдяки розподілу обов'язків [96, С. 284, 296; 94, С. 158]. Отже, розвиток цивілізацій здійснюється циклічно: у одних циклах домінують тенденції поглиблення розподілу праці (диверсифікаційні), у інших – її об'єднання (інтеграційні).

Г. Гегель вказує на те, що всезагальна праця – це є розподіл праці та економія. У кожному стані є своя певна праця та знання про своє буття. Отже, обидва ці моменти повинні виступати частково розділеними, а частково – об'єднаними. Відповідно з'являється і державна влада, яка має турбуватися про те, щоб кожна сфера зберігалася, втручатися у цей процес (відшуковуючи виходи, нові канали збуту в інших країнах, відсутність яких перешкоджає діяльності (уникаючи насилля, не прагнучи рятувати те, що вже неможливо врятувати, шукаючи для тих, хто страждає, інших занять) [68, С. 324, 365, 344]. На його думку, ціле та частина обумовлюють один одного [66, С. 154]. Саме на це й націлене об'єднання частин цілого, яке сприяє прогресу. Одиничні й особливі цілі розширюються до єдиної всезагальної цілі [70, С. 175]. Загалом Г. Гегель розглядав об'єднання як істинний зміст, мету та призначення індивідів – вести всезагальне життя. І у цьому контексті

він також визначає основне значення для урядової влади – розподіл функцій. Влада пов'язана із переходом всезагального у особливе і одиничне, а її функції мають бути розподілені по окремих галузях. При цьому він вказує на складність того, щоб згадані функції зверху і знизу знову-таки поєднувалися [71, С. 279, 331].

За твердженням А. Сміта, найбільший прогрес в розвитку продуктивної сили праці та значна доля мистецтва, уміння і кмітливості, з якими вона прямує і додається, з'явилися, мабуть, наслідком розподілу праці. При цьому землеробство за природою своєю не допускає ні такого багатоманітного розподілу праці, ні настільки повного відділення один від одного різних робіт, як це можливо в мануфактурі [309, С. 69, 71]. На його думку, розподіл праці обумовлений, перш за усе, певною схильністю людської природи до торгівлі, до обміну одного предмету на інший, а оскільки можливість обміну веде до розподілу праці, то міра останнього завжди повинна обмежуватися межами цієї можливості. Іншими словами, розмірами ринку, коли ринок незначний, ні у кого не може бути потреби присвятити себе цілком будь-якому одному заняттю зважаючи на неможливість обміняти весь надлишок продукту своєї праці на необхідні продукти праці інших людей [309, С. 76, 79]. Особливий наголос А. Сміт робить на тому, що винахід всіх машин необхідно приписувати розподілу праці [309, С. 73]. І тут виникають складнощі через те, що суб'єкти розподіленої праці вимушені об'єднуватися у цехи і корпорації, а це, вважає А. Сміт, створює монополію і провокує втручання держави у економічні процеси: думка про необхідність цехів для кращого управління торгівлею чи ремеслом позбавлено усілякої підстави, бо дійсна дисципліна накладається на працівника не цехом, а його споживачами і замовниками [309, С. 165, 175]. Крім того, він вказує на той факт, що сільські жителі розсіяні на великих просторах один від одного, а тому нелегко можуть змовлятися між собою, і що вони не лише ніколи не об'єднувалися в цехи, але серед них навіть ніколи не переважав цеховий дух [309, С. 172], проте не дає йому оцінки.

Ж. Сісмонді визнавав працю і збереження єдиними та вірними джерелами багатства, але обмін речами відбувається лише тоді, коли обидві договірні сторони, зробивши свій розрахунок, дійшли висновку, що для кожної з них набагато

вигідніше шляхом обміну дістати потрібну їй річ, ніж самій її виробляти. На його думку, саме диференціація (або диверсифікація) праці є передумовою економічного розвитку: чим більше люди присвячували себе виключно одному роду праці і чим більше навичок вони набували в ньому, тим ширші можливості вони знаходили, щоб легко і швидко виробляти продукцію. До того ж і машини з'явилися завдяки розподілу праці: у природі знаходяться сліпі сили, які значно перевершують сили людини, і коли вдалося перемогти ці сили і зробити їх покірними, це стало перемогою для промисловості. Дану тезу Ж. Сімонді інтерпретує наступним чином: багато членів суспільства залишили ручну працю і присвятили себе розумовій праці. Вони вивчали природу і її властивості, рух і його закони, механіку і її використання. За допомогою цих досліджень вони відкривали безліч засобів для збільшення продуктивних сил людини. Ці засоби відомі нині під назвою наукова сила. Саме завдяки силі науки, сили природи виконують такі роботи, яких людство своїми власними силами ніколи не в змозі було б виконати [305, С. 18, 20–23]. Працю К. Маркс визначив як процес, що здійснюється між людиною і природою, де людина своєю власною діяльністю опосередковує, регулює і контролює обмін речовин між собою та природою. Розподіл праці всередині суспільства опосередковує купівля і продаж продуктів різних галузей, а основою розвинутого і товарообміном опосередкованого розподілу праці є відділення міста від села, що супроводжується диференціацією знарядь праці та галузей виробництва [174, С. 188, 365, 367]. Те ж саме К. Маркс відносить й до родючості ґрунту: не абсолютна його родючість, а його диференційованість, різноманіття природних продуктів є природною основою суспільного розподілу праці. Завдяки зміні тих природних умов, у яких доводиться жити людині, виникає примноження її потреб, здібностей, засобів і способів праці [174, С. 522]. Особливу роль він відводив машині, яка еволюціонує у систему машин – найбільш адекватну форму капіталу (накопичення знань і навичок, нагромадження загальних виробничих сил суспільного мозку як властивість капіталу) [179, С. 205]. Машини функціонують лише у рамках спільної праці (кооперативний характер праці як технічна необхідність, що диктується

природою засобу праці) – створення масової сили, специфічна виробнича сила комбінованого робочого дня [321, С. 397, 337, 341]. Головними чинниками капіталістичного виробництва К. Маркс визначив: усупільнення засобів виробництва і кооперація, розподіл та з'єднання праці з природознавством, створення світового ринку [176, С. 292]. Тобто, диференціація та інтеграція чинників виробництва є невід'ємними передумовами його розвитку (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Філософська та економічна теорія щодо сутності диференціації та інтеграції чинників виробництва.

Джерело: узагальнення результатів праць авторів [21; 66; 68; 70; 71; 96; 174; 176; 179; 212; 305; 309; 321].

Сучасні вітчизняні філософи визначають диференціацію та інтеграцію, – як процес закономірний, необхідний, а також як важливу умову розвитку знання. У гносеологічному аспекті диференціація пов'язана з аналітичними підходами у пізнавальному процесі та відображає багатоманітність сторін і властивостей

об'єкта, його специфічні особливості й прояви. Вона безмежна та невичерпна у прояві своїх властивостей. Диференціація завжди виступає як форма прояву інтеграції, і навпаки, інтеграція виступає процесом взаємного проникнення, ущільнення, уніфікації знання у єдності з диференціацією. Вона сприяє підвищенню рівня теоретичних знань, прискорює матеріалізацію їх у виробництві. На певних етапах інтегративні тенденції відсторонюють начебто на інший план, втілюючись вже у пошуку загальних рис явищ, в об'єднанні їх у види та класи, і у складанні класифікацій [117, С. 32, 33, 35].

З точки ж зору економістів, розподіл суспільної праці – диференціація економічних систем – проявляється як їх диверсифікація. Так, І. Ансофф розглядає диверсифікацію виробництва як вагомий чинник зниження рівня його ризиків. На його думку, до стратегічних проблем можна віднести такі питання: які цілі і задачі суб'єкта? Чи повинен суб'єкт диверсифікувати свою діяльність, якщо так, то у яких напрямках і до якого рівня? Тут зазначено й те, що у разі концентрації суб'єкта на поточній діяльності йому доведеться відмовитися від диверсифікації, і навпаки. При цьому йому потрібен механізм точного визначення моменту, коли необхідно розпочинати диверсифікацію, тобто одночасне оновлення як товарів, так і ринків. І. Ансофф підкреслює, що постійні зміни у технологіях, динаміка глобальних ринків – усе це призвело до різкого скорочення циклу “стратегія-операції-стратегія”. Тому у програмі диверсифікації, господарюючому суб'єкту потрібно приділяти належну увагу як досягненню синергізму, так і стратегічній гнучкості [16, С. 30, 54, 171, 187].

Модель Спільної аграрної політики Європейського Союзу (САП) за час свого існування постійно зазнавала адаптивних трансформацій через те, що: по-перше, запровадження регуляторних заходів у аграрному секторі, як правило, відбувалося ситуативно, без певних попередніх наукових розвідок і обґрунтованих прогнозів щодо наслідків прийнятих рішень; по-друге, як ідеологи, так і архітектори САП перебувають в інтенсивних пошуках специфічних і доступних лише йому суттєвих конкурентних переваг шляхом урізноманітнення (диверсифікації) інструментів і надалі якомога тривалішого

утримання їх на регіональному та глобальному агропродовольчому ринку; по-третє, на зміну індустріальному технологічному укладу в аграрний сектор ЄС на сьогодні вже прийшли біотехнології, гена інженерія, інформатизація та інші техніко-технологічні інновації [3, С. 55–56]. Іншими словами, процеси інноваційного оновлення та диверсифікації збігаються у часі та просторі.

Серед вітчизняних досліджень диверсифікаційних процесів виділяється наукова праця М. Д. Корінко, у якій були зроблені ґрунтовні теоретичні та практичні узагальнення. У роботі визначено диверсифікацію саме як інноваційний процес різностороннього розвитку господарюючого суб'єкта шляхом перерозподілу ресурсів, проникнення в інші галузі виробництва та на ринки нових товарів і послуг з метою зниження ризиків і збільшення доходу. При цьому у роботі підкреслюється, що диверсифікація відбувається, по-перше, безперервно, по-друге, як процес у конкретних ринкових умовах, по-третє, під економічним регулюванням з боку органів, які здійснюють державне регулювання. На такій основі в дослідженні пропонується класифікація диверсифікаційних процесів за ознаками: рівнів розвитку (від фірмових до державних або міждержавних); місця розташування (від одного ринку до економіки спільноти країни). Диверсифікацію у сільському господарстві пропонується проводити як горизонтальну (аграрне підприємство починає розвивати нові для себе сільськогосподарські галузі) та вертикальну (придбання або включення до складу сільськогосподарського підприємства нових виробництв, що входять у технологічний ланцюжок випуску старого продукту на ступенях до або після виробничого процесу) [142, С. 13, 21, 39, 119, 120]. Таким чином, диверсифікація у аграрному секторі економіки відбувається узгоджено із інноваційними перетвореннями галузі та охоплює практично усі складові виробничої діяльності та державного регулювання, зокрема із використанням розгалуженої системи класифікаторів.

За період державної незалежності Україна зробила ряд важливих кроків у напрямку переходу на міжнародні системи стандартів і класифікаторів. Важлива роль у даному процесі належить класифікаціям, які диференціюють та інтегрують ключові складові господарської діяльності (табл. 1.1).

**Класифікаційні засади диференціації та інтеграції
господарської діяльності в Україні**

Індекс класифікатора	Назва класифікатора
ДК 001	Класифікація форм власності
ДК 002	Класифікація організаційно-правових форм господарювання
ДК 003	Класифікатор професій
ДК 004	Державний класифікатор нормативної документації
ДК 005	Класифікатор відходів
ДК 006	Класифікатор валют
ДК 007	Класифікатор держав світу
ДК 008	Класифікатор корисних копалин
ДК 009	Класифікація видів економічної діяльності
ДК 010	Державний класифікатор управлінської документації
ДК 012	Класифікація послуг зовнішньоекономічної діяльності
ДК 013	Класифікація основних фондів
ДК 014	Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України
ДК 015	Класифікація видів науково-технічної діяльності
ДК 016	Державний класифікатор продукції та послуг
ДК 017	Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності
ДК 018	Державний класифікатор будівель і споруд
ДК 019	Державний класифікатор надзвичайних ситуацій
ДК 020	Єдиний класифікатор предметів постачання
ДК 021	Єдиний закупівельний словник
KICEU	Класифікація інституційних секторів економіки України

Джерело. Перелік та зміст наведених державних класифікацій.

Зазначимо, що переважна більшість чинних вітчизняних класифікацій гармонізовані із відповідними міжнародними. Наприклад, при розробці ДК 003 (Класифікатор професій) за основу була прийнята Міжнародна стандартна класифікація професій (ISCO-88: International Standard Classification of Occupations/ILO, Geneva), ДК 009 (Класифікація видів економічної діяльності) – міжнародна статистична класифікація видів діяльності ЄС – Nomenclature of Activities European Community (NACE, Rev.1, mod.7), Класифікації інституційних секторів економіки – методологічні принципи міжнародного стандарту Системи національних рахунків, прийнятого у 1993 році (СНР'93) Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією об'єднаних націй і Світовим банком.

Слід підкреслити й той факт, що у основних класифікаціях фігурують і державне регулювання, і аграрний сектор економіки, і рибне господарство. Що стосується державного регулювання, то у Класифікації форм власності (ДК 001) крім приватної (10) та колективної (20) власності міститься також і державна (30), загальнодержавна (31) та комунальна (32) власність. У Класифікації професій (ДК 003) розглядаються 9 рівнів від законодавців, вищих державних службовців і керівників (перший рівень) до представників найпростіших професій (дев'ятий рівень), включаючи розділ 6 (професії, що вимагають знань для сільськогосподарського виробництва, риборозведення і рибного промислу). У Класифікації видів економічної діяльності (ДК 009) виділена спеціальна секція L – Державне управління, яка включає діяльність органів державного управління. Державні послуги надаються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими одиницями, які забезпечують функціонування органів управління чи надання певних державних послуг. Крім того, у секції А ДК 009 наведений глибоко диверсифікований перелік складових сільського та рибного господарства, зокрема підсектори рибальство та рибництво. У Класифікації інституційних секторів економіки (KICE) виділений S.13 Сектор загального державного управління, який далі розподіляється за підсекторами на: центральні органи державного управління (центральний уряд); регіональні та місцеві органи державного управління (до цього підсектору входять державні заклади, які фінансуються за рахунок коштів місцевого бюджету, зокрема місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та некомерційні організації); фонди соціального страхування. Координація диверсифікованих складових системи державних класифікацій є одним з важливих елементів забезпечення дієвості прийняття рішень системою державного регулювання аграрного розвитку.

Безумовно, державне регулювання досягне своєї мети, коли воно буде спиратися на досконалий управлінський інструментарій. На думку Р. Коуза, для того, щоб змінювати поведінку людей у сфері економіки від граничного егоїзму до егоїзму поміркованого потрібно їх зацікавлювати, і у держави для цього є лише

один засіб – змінювати закони або спосіб їх застосування. При цьому економічна політика складається з вибору таких правових норм, процедур та адміністративних структур, які забезпечать максимізацію цінності виробництва. Проте нелегко встановити, які саме різні правові ситуації впливають на роботу економічної системи. Взаємовідносини між економічною та правовою системами надзвичайно складні: зміни законів діють на економіку, і багато таких змін ще приховані від нас, хоча вони складають сутність економічної політики. Тому, підкреслює Р. Коуз, частиною задачі виробничої організації має бути опис економічної діяльності урядових структур, а також пояснення причин розподілу економічної діяльності між приватними та державними організаціями саме так, як ми це спостерігаємо у реальності [146, С. 32, 33, 35, 60]. Отже, цілий ряд проблем державного регулювання економіки поки що чекає на своє вирішення. Водночас Р. Коуз вважає, що масштаб урядової участі у галузі, який залежить від часу, від галузі та від географічного району, вимірює тенденції диверсифікації та прагне встановити економічні характеристики фірм, які диверсифікуються, і тих галузей, у які прагнуть увійти такі фірми. Проте ступінь диверсифікації нелегко визначити чи виміряти. З його точки зору, уряд – це над-фірма особливого виду, оскільки він здатен впливати на використання чинників виробництва за допомогою адміністративних рішень. Також уряд може обійти ринок, чого фірма зробити не в змозі. І це при тому, що пряме урядове регулювання не завжди дає кращі результати, ніж просте вирішення проблем ринком чи фірмою (хоча перше не виключається). У цьому контексті Р. Коуз пропонує здійснювати пошук розмежувальної лінії між державою і ринком, нагадуючи й про реальну загрозу того, що урядове втручання у господарство може призвести до ситуації, коли захист тих, хто породжує шкідливі наслідки, зайде надто далеко [146, С. 70, 73, 111–113, 127].

За даними П. Т. Саблука, однією з причин фінансової кризи в АПК є незавершеність аграрної, зокрема й земельної реформи (із загального обсягу необхідних реформаційних робіт виконано лише 30 %). Це є наслідком блокування антиреформистськими силами, як на законодавчому рівні, так і на рівні практичного їх здійснення на місцях. З цієї причини галузь щорічно недотримує

10–12 млрд грн доходів. При ігноруванні фундаментальних основ ринкової економіки, сільське господарство стає дедалі збитковішим. Навантаження ріллі на один трактор в Україні у 4–20 разів, а посівів зернових на один зернозбиральний комбайн – у 4–8 разів більше, ніж у розвинених країнах світу. При цьому відставання вітчизняної сільськогосподарської техніки від зарубіжних технічних аналогів сягає майже двох поколінь енергетичних засобів, збиральних машин та комбінованих агрегатів [299, С. 184, 217, 382].

За даними Державної служби статистики України [317], за 2000–2009 рр. введення в дію нових основних засобів за видами економічної діяльності (у фактичних цінах, млн грн) зросло загалом по усіх галузях України з 23,7 млн грн до 11,2 млн грн, тобто у 4,7 рази. В той час у сільському господарстві (разом із мисливством та пов'язаними з ними послугами) – з 3,1 млн грн до 7,3 млн грн, тобто у 2,4 рази, у рибальстві та рибництві – зменшилося з 0,24 млн грн до 0,16 млн грн, тобто на 33,3 %. У такій ситуації привертає до себе увагу вкрай суттєва різниця даного показнику між сільським господарством (з суміжними галузями), зокрема рибальством і рибництвом, де даний показник у 2000 р. зменшився у 127,8 рази, а вже у 2009 р. – 455,1 рази). Ступінь зносу основних засобів за видами економічної діяльності у 2009 р. у сільському господарстві (разом із мисливством та пов'язаними з ними послугами) досягала 39,4 %, а у рибальстві та рибництві – 48,4 %. За період 1990–2010 рр. продукція рослинництва в Україні зменшилася на 11,8 %, а тваринництва – на 47,2 %, парк тракторів – у 3,3 рази тощо. Тобто у 2010 р. уся продукція тваринництва (крім молока і яєць) була збитковою. Вилов риби у внутрішніх водоймах за 1995–2010 рр. зменшився з 67,8 тис. т до 38,3 тис. т або на 43,4 %, із них у водоймах рибних підприємств – з 43,2 тис. т до 18,9 тис. т або на 56,2 %. Тобто, рибне господарство в Україні, по-перше, деградувало швидше сільського господарства, по-друге, на сьогоднішній день дана галузь суттєво не впливає на продовольчу безпеку країни.

Дослідження висвітлюють, що у сільському господарстві України посилюється ситуація недовикористання наявних земельних ресурсів. З цього приводу К. Маркс вказував наступне: “будь яка земельна рента є додаткова вартість,

продукт додаткової праці. Природна родючість складає тут одну межу, а другу – розвиток суспільної продуктивної сили праці. Тобто сили природи – це не джерело додаткового прибутку, а лише його природний базис, яким вона слугує як природний базис виключно високої продуктивної сили праці. За самою природою інтенсивна агрикультура, тобто послідовні витрати капіталу на одній і тій же землі, розвивається переважно значною мірою на кращих землях” [176, С. 184, 197, 233]. Тож, за даним твердженням в Україні цілком можлива ситуація, коли у перспективі з’являться значні земельні масиви, на яких стане економічно не вигідним ведення сільського господарства, враховуючи значний масштаб його інвестування. У такому випадку пріоритетною може і повинна стати рибна галузь, яка при належній її організації здатна суттєво збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції при значно більш меншому обсязі інвестування, ніж це потрібно для сільського господарства.

Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 № 121-р, наголошує на тому, що деградація сільських територій та зубожіння селян зумовлені, зокрема: низьким рівнем розвитку та переважно монофункціональністю вітчизняного аграрного сектора, низьким рівнем дохідності сільськогосподарського виробництва. У ній розвиток сільських територій, розв’язання економічних, соціальних та екологічних проблем на селі визначено як стратегічну мету державної аграрної політики, для досягнення якої необхідно затвердити перелік задач на державному та місцевому рівні і до нього включити: виведення з інтенсивного обробітку деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь, організацію, розроблення та забезпечення виконання планів використання земельних, лісових і водних ресурсів. Такі плани та їх реалізація будуть прийнятними як для аграрного сектора, так і для аквакультури. Слід зазначити, що у ЄС за 1961–2003 рр. площі сільськогосподарських угідь за рахунок їх виведення з обороту зменшилися на 25,1 млн га. При цьому у структурі Європейського фонду з вирівнювання економічного стану та надання гарантій сільському господарству

у країнах ЄС на підтримку риболовецьких господарств припадає 3 %. Привертає досягнутий у 2010 р. у бюджеті ЄС масштаб витрат на підтримку сталого розвитку (64,3 млрд євро) та на охорону довкілля, сільськогосподарські витрати та розвиток села (59,5 млрд євро) [42, С. 239, 267]. Безумовно, Україна повинна зосередитися на сталому розвитку аграрного сектора і його специфічної складової – аквакультури. При цьому слід враховувати не лише свої бажання та наміри, а й реальні сильні та слабкі сторони галузі (рис. 1.10).

Сильні сторони	Можливості
<ol style="list-style-type: none"> 1. Масштаб земельних і водних угідь. 2. Високий рівень родючості земель. 3. Великий трудовий потенціал. 4. Наявність кваліфікованої робочої сили, здатної виконувати свої функції службові при відносно невеликій (порівняно з ЄС) заробітній платі 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення рівня дотування галузевих товаровиробників. 2. Залучення додаткових інвестицій у сільське господарство і аквакультуру. 3. Організація сучасного ринку аграрної і рибної продукції. 4. Участь у сталому розвитку
Слабкі сторони	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Невиконання державою програм підтримки пріоритетних галузей. 2. Відставання у реалізації аграрної (у т. ч. земельної) реформи. 3. Повільне переведення галузі на рейки інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. 4. Невідповідність чинних в Україні соціальних та екологічних стандартів відповідним міжнародним стандартам. 5. Відставання від намічених темпів удосконалення системи управління у аграрному секторі на основі міжнародних стандартів менеджменту 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність дієвої Національної інноваційної системи та системи забезпечення сталого розвитку. 2. Штучне насичення вітчизняного ринку продовольства більш дешевими іноземними товарами. 3. Переважання у структурі вітчизняних товаровиробників малих та надвеликих господарських одиниць: перші не мають доступу до інвестиційно-інноваційних ресурсів, а другі мають такий доступ, але застосовують їх лише для розвитку монокультур, що не відповідає вимогам сталого розвитку

Рис. 1.10. Матриця SWOT- аналізу розвитку в Україні аграрного сектора, рибного господарства загалом і аквакультури зокрема.

Джерело: власні узагальнення автора.

У 70-ті роки ХХ століття Дж. Форрестер наголосив на тому, що поведінка світової системи в цілому обумовлюється взаємодією її демографічної, індустріальної та сільськогосподарської підсистем (під “світовою системою” він розумів людину, її соціальні системи, технологію та природне оточуюче середовище:

соціально-економіко-природне середовище) [330, С. 10, 13]. Ця ідея, безумовно, не нова та фундаментальна, якщо згадати тезу Аристотеля про те, що будь-яке природне становлення на землі відбувається поступово і у терміни, незрівнянно довші за наше життя, ці явища нам непомітні. Тому навіть загибель та знищення цілих народів відбувається перш, ніж комусь вдається засвідчити від початку і до кінця яку-небудь з таких змін. Серед причин найбільш спустошливого та швидкого винищення людей виділяється недорід, який може бути страшним лихом, а може діяти поступово, так, що навіть переселення народів відбувається непомітно: адже одні залишають свої краї, інші залишаються на землі до тих пір, поки вона вже нікого не може прогодувати [20, С. 471]. Науковці стверджують, що саме первинна продуктивність біосфери така, що може прогодувати 40–70 млрд чол. [330, С. 14–15]. І від сучасних 6 млрд чол. населення світу до 40–70 млрд чол. здається ще досить далеко. Проте, як зазначає А. Сміт, для людей нормальним є сприйняття перспективи у позитивних характеристиках: шанси втрати ними часто недооцінюються та майже ніколи не переоцінюються [309, С. 155]. У. Бек, ідентифікує модернізаційні ризики і їх соціально-екологічні наслідки, які породжують субполітичний процес оновлення прогресу, що є компетенцією економіки, науки та технології, завдяки якому субполітика перехоплює у політики провідну роль у формуванні суспільства. Через невеликі збої у суспільстві виникає політичний потенціал катастроф. Саме захист від нього і веде до реорганізації влади та компетенції, де відсутнє ізольоване вивчення одиничних причин і відповідальності. Тоді, що ж насправді забруднює ґрунт – сільське господарство, чи воно лише найслабша ланка цього ланцюга кругового процесу шкідливих взаємодій? При такому рівні розподілу праці виникає феномен всезагальної безвідповідальності: кожен є причиною і наслідком й тим самим не є лише причиною. У такій ситуації довгий час можна щось робити, не несучи персональної відповідальності. Люди діють начебто заочно. Тому суспільство ризику є не революційним суспільством, а суспільством катастроф, у якому надзвичайне положення загрожує стати нормою життя. Це добре простежується на зміні сільського господарства, якому загрожує перспектива перетворитися на місце кругообігу отрут [32].

Остання думка У. Бека співпадає з думкою Дж. Форрестера, згідно з якою зникнення сільськогосподарських угідь маскує зростаюча продуктивність одиниці площі за рахунок механізації, іригації, застосування пестицидів і селекції нових сортів, що не може продовжуватися нескінченно [330, С. 21]. Проте Дж. Форрестер повторює К. Маркса, який ще у ХІХ столітті передбачав, що можливо збільшенням суспільної продуктивної сили у землеробстві лише компенсується, або навіть не повністю компенсується, зменшення природної сили – ця компенсація у будь-якому випадку може мати вплив лише протягом певного часу. Отже, не дивлячись на технічний прогрес, продукт не здешевлюється, а лише попереджається ще більше його подорожчання [177, С. 327]. Тому вчені-екологи й попереджають, що природний баланс є результатом безперервних змін, тобто природні системи не є статичними утвореннями, їх не можна вичерпно вивчити за короткий період обстеження простим визначенням того, що і де знаходиться. Ситуативна поведінка системи не вказує на її поведінку при зміні умов. Із поступовим зникненням невикористаних ресурсів, можливості необхідно відшукувати у новому знанні та технології, без чого сумнівним є можливе вирішення важливої проблеми світового значення – співвідношення між демографічним й економічним зростанням і скороченням ресурсів [343, С. 8, 16, 17, 237–238]. Про це у соціальному аспекті говорить і В. В. Юрчишин: хліборобський успіх країни, а також її продовольча безпека знаходиться в безпосередній залежності від збалансованості і надійності соціального та природного тандему “селянин-земля” [349, С. 22]. Усе це підтверджує актуальність переведення аграрного сектора у стан сталого розвитку на основі інвестиційно-інноваційної моделі.

Сільське та рибне господарство, безумовно, мають доповнювати один одного. Тут треба зазначити, що Україна з її перспективами вилову риби у внутрішніх водоймах на рівні 100–130 тис. т на рік [258], виглядає вкрай не презентабельно на фоні світових конкурентів. В. П. Максаковський вказує, що у середині 90-х років ХХ століття Китай виловлював 23,1 млн т риби у прісних водоймах, і 10,1 млн т у морських, у той час як Росія, відповідно – 0,6 і 3,8 млн т. Що ж стосується перспектив зростання світових виловів, то вони виглядають досить

обмеженими. Як висвітлює дослідження, можливості використання морських біологічних ресурсів коливаються у значних межах (від 70 до 200 млн т), та все ж більшість спеціалістів вважає максимально допустимі річні вилови у загальному обсязі 110–120 млн т, тобто рівень, який вже досягнуто. Ще у 70-ті роки ХХ століття внаслідок перелову риби стрімко скоротилися темпи розвитку рибної галузі [171]. Крім того, за даними Д. Полі і Р. Уотсона, внаслідок збільшення комерційного вилову запаси риби у Світовому океані скоротилися до небувалого низького рівня. За висновками вчених встановлено, що під впливом комерційного вилову біологічна маса риби у районі, де раніше її ніколи не виловлювали, зменшується у 10 разів через декілька десятиліть. Через надмірний вилов риби складність організації харчових ланцюгів у місцях інтенсивного рибальства зменшилася за 1950–2000 рр. більш ніж на один трофічний рівень. Наприклад, біля західного побережжя Ньюфаундленда розмір риби, що виловлювалася, зменшився на 1 м. Національний союз промисловців США у цьому зв'язку навіть розповсюджує серед споживачів риби і рибної продукції спеціальні картки із переліком видів, які піддавалися перелову (червоні) або природоохоронний статус яких змушує задуматись [215]. Отже, морський вилов риби досяг своєї межі, тому подальше зростання виробництва риби та рибної продукції буде здійснюватися із залученням прісних водойм, на що вказує досвід ряду провідних держав світу.

За даними В. К. Зіланова і Ю. П. Мамонтова, за останні 15 років рибне господарство Китаю міцно займає світове лідерство у загальному вилові та вирощуванні (аквакультурі) водних біологічних ресурсів. Лише з 1988–1990 рр. до 2000–2001 рр. обсяг вилову та виробництва продукції аквакультури зріс із 10–12 млн т до 42–44 млн т, тобто у 4 рази. При цьому Китай є єдиною країною світу, де лише частка аквакультури у готовому обсязі виробництва водних біоресурсів вже перевищила показники промислового вилову у природних морських та прісноводних об'єктах. На сьогодні аквакультура Китаю становить 26–27 млн т продукції, тобто 62 % від загального річного виробництва риби і рибопродуктів. Щорічний приріст за останнє десятиліття перевищує 1–2 млн т біологічних ресурсів [112]. Отже, ідея диверсифікації рибного господарства у

напрямку виділення галузі аквакультури довела свою життєздатність та перспективність з точки зору участі у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Відповідно цим довела свою правомірність також ідея інтеграції органічної складової рибного господарства – аквакультури у аграрний сектор економіки на правах рівноправного його партнера (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Диверсифікація рибного господарства в напрямку виділення галузі аквакультури та інтеграція її з аграрним сектором економіки.

Джерело: власні узагальнення автора.

Приклад Китаю незаперечно довів, що у продовольчому балансі держави рибна складова може бути на рівних із аграрною, а також займати й лідируючі позиції. Безумовно, це вимагає відповідних зусиль з боку органів, які здійснюють державне регулювання галуззю. На думку міністра сільського господарства Китаю Ду Кингліна, неухильне проведення реформ та наполегливе дотримання

стратегії поживлення рибного господарства за рахунок використання досягнень науки та технології, сталого розвитку в цілях раціонального використання і збереження ресурсів рибальства, продумане проведення політики розвитку аквакультури, як основної складової рибного господарства, приведення вилову та переробки у відповідність з місцевими умовами, – є зосередженням зусиль на ключових чинниках і пошуку специфічно китайського шляху рибогосподарського розвитку. Привертає до себе увагу той факт, що такі цінні види риб, як осетрові, вже продаються у більшості міст Китаю і стають звичайною рибою для великих рибних ресторанів. При зростанні обсягів вирощування осетрових ціна знизилася за 1 кг з 40 дол США у 1997 р. до 8 дол США у 2010 р. Важливою особливістю розвитку китайської аквакультури – є інтеграція її з іншими галузями сільського господарства, зокрема свинарством, рисівництвом, птахівництвом, переважно вирощуванням качок. Завдяки такій інтегрованій аквакультурі та широкому застосуванню полікультури (8–10 видів риби, які використовують різну кормову базу), вдається отримати високу рибопродуктивність (на малих водоймах вона досягає у розрахунку на 1 га 30–50 т). Маючи в своєму розпорядженні прибережну зону, що протягнулася на 18 тис. км., Китай інтенсивно розвиває морську аквакультуру, збільшивши її обсяги з 450 тис. т у 1980 р. до 10–11 млн т у 2000–2001 рр. за рахунок значного розширення акваторій марикультурних господарств і науково-обґрунтованого підбору об'єктів культивування. Велике значення в морських господарствах надається вирощуванню креветок, мідій, гребінців і водоростей, ведуться роботи по вирощуванню різних видів крабів. Як і в прісноводній аквакультурі, в марикультурі китайські фахівці широко застосовують полікультуру. У багатьох господарствах одночасно вирощують креветки, краби, двостулкові моллюски та водорості, а у деяких випадках – і рибу. Успішно здійснюється в комерційних цілях вирощування вугрів, морських окунів, гуперів і інших риб у плавучих морських садках із подальшим їх постачанням на ринки усередині країни. Поряд з цим в Китаї почали створюватися “підводні рифи” для культивування устриць, голотурій, медуз і абалон. Марикультура поступово просувається від мілководного побережжя в глибоководну частину. Розглядаються в перспективі

проекти щодо створення морських господарств з вирощування короткоциклічних видів риби (анчоусних), що дозволить в разі успіху швидко наростити виробництво марикультури. Функціонування рибного господарства Китаю базується на доскональній системі законів і норм, які особливо швидко розробляються з введенням 200-мильної економічної зони та вступом Китаю до СОТ. У 1986 р. прийнятий перший базовий правовий акт – “Закон про рибальство КНР”. Для його розвитку затверджено більше 200 нормативних актів. Управління рибним господарством Китаю засноване на централізованій вертикальній системі. Центральний урядовий орган – Бюро (директорат) з рибальства (водним біоресурсам) Міністерства сільського господарства КНР, яке має в підпорядкуванні риболовецькі адміністрації в 30 провінціях і спеціальні для трьох морів (басейнів) – Південно-китайського, Східно-китайського та Жовтого. Сформовані й активно функціонують різні асоціації рибпромисловиків і рибаків. Лише у Всекитайській станції по впровадженню науки та техніки в аквакультуру працює більше 30 тис. чол. У даний час в Китаї держава відіграє істотну роль, але вона поступово знижується на користь неурядових організацій. Планується розвиток рибного господарства у межах загальної стратегії соціально-економічного розвитку Китайської Народної Республіки [112]. Як висвітлює проведене дослідження, розвиток рибного господарства і аквакультури Китай здійснює системно: гармонізовані відносини державного регулювання і ринкових механізмів, дотримуються вимоги сталого розвитку, тобто контролюється динаміка сукупності соціальних, екологічних та економічних складових розвитку рибної галузі, реалізується науково-інноваційна модель галузевого розвитку, здійснюється інтегрування аквакультури з комплементарними галузями аграрного сектора.

Безумовно, унікальний аквакультурний досвід Китаю примушує знову-таки звернутися до класичної економічної теорії, згідно з якою зв'язок ренти із землею повинен враховувати потенційні можливості рибного господарства [309, С. 188]. А. Сміт бачив цей процес так, що за допомогою продукту землі витягають рибу із води [3, С. 296]. Але китайські вчені та практики довели, що і за допомогою продукту води можна отримувати тваринницькі продукти, так би

мовити, “з землі”. У такому аспекті, аграрно-земельний цикл забезпечення людства продовольством може на якомусь етапі віддати пальму першості рибно-водному циклу. Враховуючи те, що життя, як стверджував Дж. Бернал, – це є епіфеномен гідросфери [34, С. 30], а рух уперед, за висловом Г. Гегеля, – є поверненням назад, у основи [65, С. 127], то й майбутнє людства не може прогнозуватися без урахування гідрогенізації продовольчого забезпечення.

На думку В. І. Вернадського, жива речовина є сукупністю усіх організмів Землі, що знаходяться на ній у даний період часу, а біосфера – сфера життя, проте точніше її слід визначити як оболонку, в якій можуть відбуватися зміни, викликані сонячним випромінюванням. Кількість органічної речовини, що створюється на гектарі, обмежена і найтіснішим чином пов’язана з тією сонячною променистою енергією, яку охоплює зелена рослина: геохімічна енергія, зібрана цим шляхом – розмноженням організмів на гектарі, є змінена сонячна енергія. І вже давно людство має підходи до визначення цим шляхом – по відношенню до певної площі біосфери – до гектара – частини геохімічної енергії живої речовини, що здійснюється при визначенні урожаїв – кількості з даної площі корисних людині організмів або їх продуктів. Тут важливо також те, що кожна біологічна істота потребує відповідного життєвого простору: Слон в Індії потребує до 30 км², вівця в гірських пасовищах Шотландії близько 105 м², середній вулик бджіл – не менше 10–15 км², (тобто одна бджола – не менше 200 м²) середнього червоного лісу України, від 3000 до 15000 одиниць планктону добре розвиваються у 1000 см³ морської води, 25–30 см² досить для звичайних злаків [53, С. 34–36, 139–140].

Таким чином, при вирішенні піднятих в монографії дослідницьких питань, та відповідно для максимізації нарощування геохімічної енергії, необхідно використовувати усі планетарні просторові можливості, які включають як земну поверхню, так і водну (близько 71 % поверхні Землі вкрито водою). І ми вже сьогодні чуємо про конкуренцію на ринку чистої прісної води, про 200-мильну економічну морську зону. Надалі ж водна проблема буде ще більше загострюватися, що вимагає переосмислення змісту та сутності державних стратегій сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ

2.1 Наукове забезпечення державного регулювання аграрного сектора і аквакультури

Про роль методології у розвитку управління згадували практично усі видатні мислителі. Так, І. Кант розглядав аналіз складних об'єктів і синтез диверсифікованих й відповідно трансформованих частин цілісності як форми створеного їх застосуванням методу: наукове вчення має бути методичним (спостерігати – методично здійснювати дослід) [121, С. 413; 122, С. 422; 123, С. 69]. Значну увагу методологічним засадам наукового дослідження приділяв Г. Гегель, на думку якого пізнання частково аналітичне, частково синтетичне. Аналітичне – виходить з поняття або якого-небудь конкретного визначення і розвиває лише різноманіття безпосередніх чи простих визначень, що тотожно містяться у ньому. Синтетичне, навпаки, розвиває визначення цілого, які не містяться у ньому безпосередньо, не витікають тотожно один з одного і по відношенню один до одного мають форму відмінності (показує необхідність певного відношення цих визначень один до одного). Відповідно й виникає потреба у поєднанні методу із змістом, де метод є єдиною й абсолютною силою розуму, засіб, що знаходиться на суб'єктивній стороні, за допомогою якого вона співвідноситься з об'єктом. Суб'єкт є один крайній член, а об'єкт – другий, і перший зв'язується через свій метод з іншим. І у цьому процесі метод й розширюється у систему [65, С. 124; 67, С. 291, 304; 69, С. 144]. На значимість методів у економічних процесах звернули увагу К. Маркс і Ф. Енгельс. Встановлено, що Ф. Енгельс відповів на питання: “Як виробляти більше, скорочуючи витрати?”. Для цього потрібно: змусити знаряддя виробництва [the instrument of production] – машини і робітників – працювати цього року більше, ніж в попередньому, замінювати прийнятий до цього часу метод виробництва новим, досконалішим, тобто замінювати людей вдосконаленими машинами,

зменшувати витрати на робітника, знижуючи вартість його вмісту або знижуючи його заробітну плату до гранично низького рівня [347, С. 240]. Безумовно, перший і другий варіанти відповідно несуть на собі ризик соціального перевантаження економіки із ймовірними негативними наслідками. Про суттєву роль методів виробництва говорить і К. Маркс: той же самий закон визначення вартості робочим часом, який дає себе відчутти капіталістові, що після введення нового методу виробництва, в тій формі, що він повинен продавати товар нижче за його суспільну вартість. Цей самий закон як примусовий закон конкуренції змушує суперників нашого капіталіста також ввести у себе новий метод виробництва. Отже, специфічно капіталістичний спосіб виробництва перестає бути простим засобом для виробництва у разі, коли він опанував цілу галузь або всі вирішальні галузі виробництва, і стає суспільно пануючою формою виробничого процесу. Як особливий метод виробництва відносної додаткової вартості, він нині охоплює галузі промисловості, до того часу підлеглі капіталу лише формально. Таким чином, галузі, на які він поширився, безперервно революціонізувалися завдяки зміні методів виробництва [174, С. 329, 519]. Так зміна методів виробництва є вирішальним чинником його інноваційних змін. Проте капіталісти, вказує К. Маркс, роблять економію на постійному капіталі умовою, яка не стосується робітника: цей метод досягати певного результату при найменших витратах, в ще більшій мірі, ніж інші сили, закладені в праці, є силою, властивою капіталу, методом, капіталістичного виробництва, який змушує інших ввести дешевший метод і звести суспільно необхідну працю до нової, в менш значній кількості. Для того, щоб новий метод став методом дійсного підвищення продуктивності, він має в результаті зносу основного капіталу переносити на окремий товар меншу вартість, ніж та вартість, яка зберігається, тобто зменшити вартість товару. Хоча жоден капіталіст, як висвітлює дослідження, не застосує нового методу виробництва добровільно, який би він не був продуктивний і як би він не підвищував норму додаткової вартості, якщо цей метод зменшує норму прибутку [176, С. 96, 212, 286, 290].

Зазначимо також й те, що для К. Маркса метод формування економічних систем є правильним у науковому відношенні: конкретно тому конкретно, що воно є синтезом багатьох визначень, отже, єдність багатоманітного. У мисленні воно тому виступає як процес синтезу, як результат, а не як висхідний пункт, хоча і є дійсним висхідним пунктом [181, С. 726]. На думку Ф. Енгельса, політична економія є наука про закони, що керують виробництвом і обміном матеріальних життєвих благ в людському суспільстві. Виробництво і обмін є дві різні функції, кожна з яких знаходиться під впливом особливих зовнішніх дій і тому має також свої особливі закони, але ці функції в кожен даний момент обумовлюють один одного і в такій мірі один на одного впливають, що їх можна було б назвати абсцисою і ординатою економічної кривої. Отже, виникає потреба у діалектичних методах (віддзеркалення певних об'єктів в їх взаємному зв'язку, в їх узгодженні, русі, в їх виникненні та зникненні, – такі процеси підтверджують метод дослідження), де формальна логіка є перш за все методом для пошуку нових результатів, для переходу від відомого до невідомого. І те ж саме, лише в набагато вищому сенсі, є діалектика, яка, прориваючи вузький горизонт формальної логіки, містить в собі зародок ширшого світогляду [345, С. 22, 138, 150]. Останнє зауваження Ф. Енгельса щодо інструментальної обмеженості формальної логіки як методу пізнання навколишнього світу дуже важливе з огляду на численні спроби видати саме формальну логіку за панацею управління. Вони базуються на висловлюваннях Л. Вітгенштейна, згідно із якими світ є факти у логічному просторі [57, С. 22].

За визначенням Т. Куна, розвиток науки – це поступовий процес, в якому факти, теорії і методи складаються у все зростаючий запас досягнень, що є науковою методологією та знанням. Жодні факти не можна інтерпретувати, якщо відсутні хоч би в неявному вигляді переплетення теоретичних і методологічних передумов, які допускають відбір, оцінку та критику фактів. Тому немає ще процесу, розкритого вивченням історії наукового розвитку, який у цілому нагадував би методологічний стереотип спростування теорії за допомогою прямого зіставлення цієї теорії з природою [148, С. 18, 36, 110]. Якщо звернутися до Економічної енциклопедії, то “метод” входить у якості органічної складової визначень

“державне регулювання економіки”, “господарський механізм”, “інтенсифікація управління” [103]. При цьому там диверсифікуються самі методи: управління (директивні та адміністративні проти економічних, прийняття рішень), гносеології (генетичний, метод економічної теорії) [103, 126]. Вкажемо також і на визначення понять “методологія економічної теорії” (як науки про метод та шляхи досягнення істини, втіленої у науковій теорії, ідеях, основою якої є система найбільш значимих принципів, методів та способів пізнання економічних систем, та методика (як конкретизації методу у формі інструкцій, правил дій, чіткого опису способу існування) [104]. Тобто методологія дослідження має генетичний зв’язок із системним підходом (аналізом і синтезом систем).

Вказуючи на сутність методології як вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності на відміну від теорії, спрямованої на отримання знання про саму діяльність, оскільки методологія спрямована на процес отримання знання, Е. Г. Юдін підкреслює, що у науці управління відсутня система методологічних засобів і послідовність їх застосування [348, С. 31, 50, 54]. На думку В. Л. Алтухова, в теорії управління спостерігається збільшення дистанції між філософською методологією і спеціальними методами оцінки управлінських систем, і це при тому, що саме філософія виконує функцію методологічного регулятора, який встановлює понятійну структуру теорії [10]. За визначенням Б. І. Пружиніна, формування методологічних основ дослідження пов’язано не з прийняттям окремих постулатів, а з інтерпретацією наукових текстів, у якій удосконалюються уявлення про їх формальну структуру і осмисленість у контексті проблеми розуміння. Методологія пов’язана з процесом продукування знання, але пов’язана через знаходження ідеальної форми теорії по відношенню до емпірії та пошуку критеріїв ідентифікації знання. Загальна її мета – опрацювання ефективних орієнтирів пізнавальної діяльності, забезпечення спадковості у розвитку фундаментального знання, історична єдність суми знань [290, С. 21, 54, 130]. Отже, методологія наукового дослідження процесів державного регулювання (рис. 2.1) повинна орієнтуватися, по-перше, на глибоку диференціацію системи методів дослідження (аналітичних і

синтетичних), на основі якої саме здійснюється пізнання економічних систем, по-друге, на диференціацію виробничих і обмінних (ринкових) процесів, які є виразом розподілу праці та передумовою інноваційних змін, на основі яких посилюється конкуренція за критеріями зростання обсягів виробництва при одночасному зменшенні витрат і збереженні норми прибутку, по-третє, диференціацію суб'єктів і об'єктів управління, у рамках якої і формується система методів діяльності, по-четверте, на принципові особливості системоутворення господарських систем, що повинно розглядатися головною метою державного регулювання.

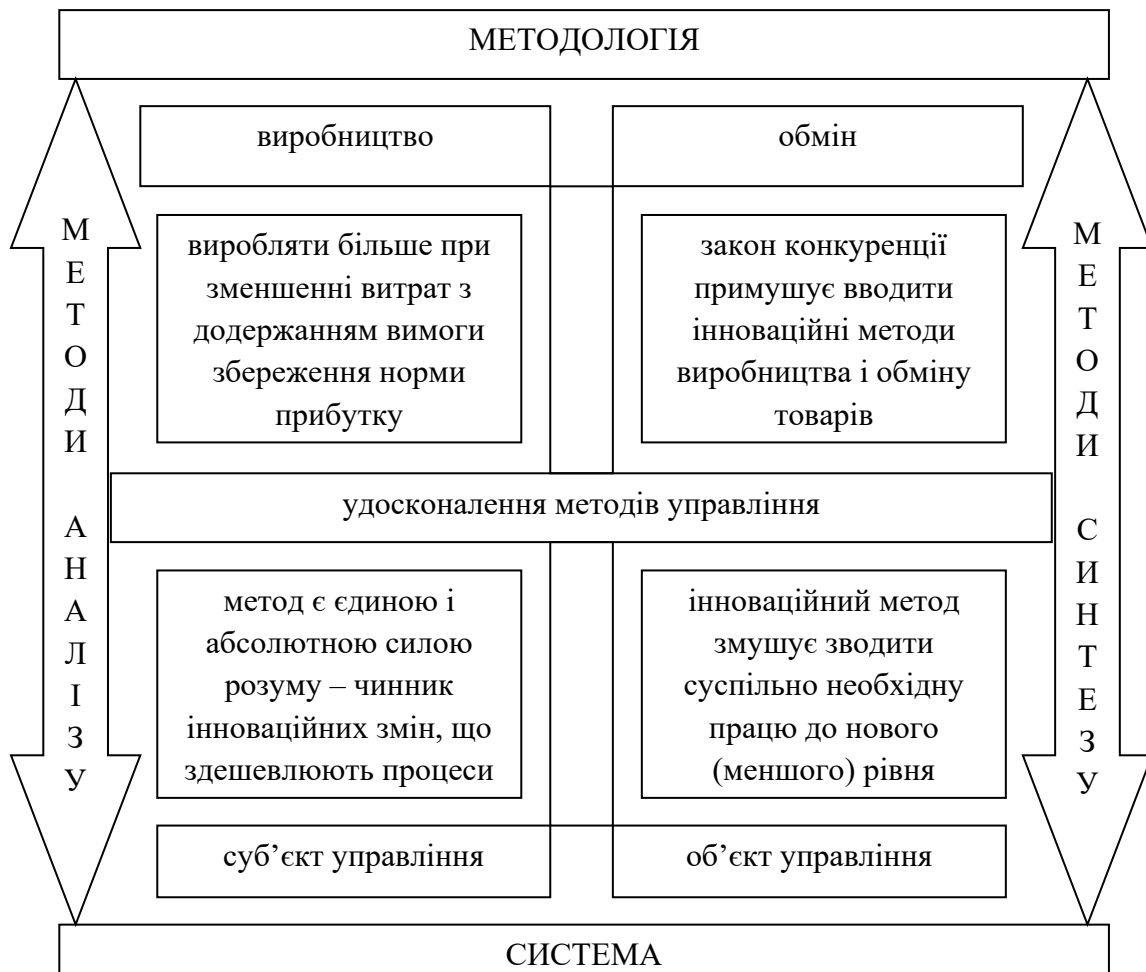

Рис. 2.1. Схема методологічного забезпечення науки і практики.

Джерело: узагальнення праць [65; 67; 174; 176; 181; 121-123; 345; 347; 348; 351].

На сучасному етапі однією з особливостей ринкової економіки, вважає П. М. Макаренко, є посилення економічної ролі держави [168, С. 58]. Загалом Економічна енциклопедія визначає: управління – вплив на процес, об'єкт чи систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в

інший відповідно до визначених цілей; управління державне – організаційно-регулююча діяльність держави (через систему її органів та посадових осіб), спрямована на сфери і галузі суспільного життя, які потребують її певного втручання; державне регулювання економіки – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва для стабілізації та пристосування до умов, що змінюються; ієрархія управління – спосіб побудови систем управління різними економічними об'єктами з визначенням порядку підпорядкування нижчих елементів та ланок системи вищим. І якщо розглядати сам процес управління як цілеспрямований та активний процес взаємопов'язаних дій та активний вплив різних суб'єктів управління, спрямований на організовану діяльність об'єктів, то варто згадати й про синергію (синергетичний ефект) – появу нової продуктивної сили чи якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективності діяльності в результаті поєднання окремих частин, елементів, чинників у єдину систему на основі системного ефекту (емерджентності). А відповідно й визначити систему як комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності, зокрема й систему державного регулювання економіки як певну сукупність об'єктів державного регулювання та відносин між економічними суб'єктами з приводу такого регулювання, а також систему управління економікою – як такий комплекс взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих і узгоджених методів, форм і засобів управління (в т.ч. регулювання), що використовуються органами управління, управлінським апаратом на макро- та мікрорівнях (з системою зворотних зв'язків, що дає змогу досліджувати результати функціонування і розвитку окремих її підсистем і характер розвитку цілісної економічної системи, врахувати відмінність між метою такого впливу та її результатом) [105; 31].

Аспекти актуалізації всебічної розробки науково-методологічних засад управління для отримання реальної вищої управлінської якості у вигляді позитивного синергетичного ефекту згадував В. В. Юрчишин [352, С .18]. Але суспільно-економічні формації, вважають А. І. Амоша та інші вчені, стають рушійною, а потім і пануючою силою у системі виробничих і суспільних відносин

тоді і лише тоді, коли приходять у рух усі без винятку складові елементи економічної системи, що притаманні даній і ніякій іншій суспільно-економічній формації [14, С. 264]. Дослідження О. М. Могильного доводять, що методологічною базою переходу від гіпертрофованої адміністративно-командної системи регулювання аграрного виробництва та державно-регуляторних відносин у цій сфері є, по-перше, заміна господарського механізму централізовано-планової економіки на організаційно-економічний механізм регулювання відтворювальних параметрів ринковими засобами, по-друге, поетапна відмова держави від виконання тих функцій, які ефективніше виконуються ринковими інститутами, і, по-третє, спрямування державою тих проявів ринкової стихії, що призводять до небажаних суспільних наслідків [190, С. 47]. Те, що гармонізація дій держави і ринку – необхідна передумова суспільного прогресу, стверджує і Р. Коуз. Але при цьому він підкреслює, що для прийняття рішення про те, кому з багатьох претендентів слід дозволити використовувати обмежений ресурс, держава повинна створювати правову систему для встановлення прав власності та вирішення суперечок. До того ж поява нових технологій не повинна вражати юристів і економістів до такого рівня, щоб вони змінювали існуючу правову і економічну систему, не переконавшись перед цим, що ці зміни необхідні [145, С. 123, 146]. Сам по собі факт, що стара система, як колись підкреслював Г. Спенсер, яка у свій час була корисною, а у нові часи стає перешкодою прогресу [312, С. 90], ще не є підставою радикальності системних перетворень. Моральне зношення будь-якої системи лише свідчить про необхідність не змін її взагалі, а лише таких змін, які відповідають принципам і методам системного підходу. Інакше буде заміна не старої системи на більш інноваційну, а заміна системи на хаос.

На думку Г. Саймона, у галузі державного управління ми й досі не маємо адекватних лінгвістичних і концептуальних засобів для реалістичного і адекватного опису навіть найпростішої адміністративної організації, опису, який дає змогу провести науковий аналіз ефективності її структури та функціонування. Тому прийняття будь-якого рішення передбачає вибір мети та адекватної до неї діяльності, а ця мета може бути проміжною на шляху до

більш далекої, поки не буде досягнуто відносної кінцевої мети. Г. Саймон доречно вказує й на те, що проблеми рідко постають перед адміністраторами в ідеальному, ретельно підготовленому вигляді, тобто коли ціннісні та фактові елементи дбайливо підібрані та розсортовані. Визначаючи сутність поняття “критерій ефективності”, він уточнює те, що “діяти ефективно” означає лише “використовувати найкоротший спосіб і найдешевші засоби для досягнення бажаних цілей”, а тому “критерій ефективності” є абсолютно нейтральним щодо цілей, які необхідно досягти. Звичайно, вимога “бути ефективним” є найголовнішою з усіх, які організація висуває щодо рішень членів будь-якого адміністративного агентства. Але критерій ефективності найлегше зрозуміти у відношенні його до комерційних організацій, метою яких, як правило, є одержання прибутку, тоді як застосування даного критерію в некомерційних організаціях є набагато складнішим. Монетарний ефект політики у сфері кадрів неможливо оцінити безпосереднім чином, тому критерій ефективності не можна застосувати до рішень урядових агентств, не враховуючи наслідків, які може мати діяльність цих агентств з погляду економіки в цілому, і у сфері державного управління варто знайти певний замітник грошовій вартості продукції як мірило цінності. Іншими словами, де “людина економічна” прагне максимізації, тобто обирає найкращу альтернативу з кількості всіх їй доступних, адміністратор задовольняється “достатньо добрим” результатом. І управління має стати теорією цілеспрямованої й обмеженої раціональності – такої поведінки людей, коли вони прагнуть “достатньо доброго” результату, оскільки неспроможні досягти максимального [301, С. 4, 12, 121–122, 252–255]. Проте “достатньо добрий” результат є наслідком системної методичності процесу.

Запропоновані Г. П. Щедровицьким принципи методологічної організації системно-структурних досліджень і розробок базуються на виділенні шести ознак методологічної роботи: 1) суть методологічної роботи не стільки в пізнанні, скільки в створенні методик і проектів, вона не лише відображає, але також і більшою мірою створює, творить заново, у тому числі – через конструкцію та проект; 2) методологія саме тим відрізняється від методики, що вона до межі

насичена знаннями та включає чітко відмежоване, виділене і рафіноване дослідження: методологічна робота та методологічне мислення сполучають проектування, критику і нормування з дослідженням та пізнанням; 3) методологія створює надто складні композиції із знань різного типу, недоступні традиційній науці; 4) методологія прагне з'єднати і сполучає знання про діяльність й мислення із знаннями про об'єкти цієї діяльності та мислення; 5) для методології характерний облік відмінності та множинності різних позицій діяча у відношенні до об'єкту; б) у методології суміщення й об'єднання різних знань відбувається перш за все не за схемами об'єкту діяльності, а за схемами самої діяльності. І далі Г. П. Щедровицький вказує, що специфіка системного підходу може бути визначена лише при описуванні структури та форм організації методологічної роботи, оскільки системний підхід – це лише підрозділ й особлива організованість методології та методичного підходу (він виникає в умовах, коли доводиться об'єднувати декілька різних предметів та рухатися відповідно до засобів методології [341, С. 135–139]. На думку І. В. Блауберга, система – поняття, яке служить для відтворення в знанні цілісного об'єкту за допомогою специфічних принципів, певних понятійних і формальних засобів, а системний підхід слід розглядати як переважно методологічний напрям сучасної науки [37, С. 160, 174]. З точки зору В. Н. Садовського, системний підхід саме й орієнтований на виявлення методологічних принципів теоретичного відтворення у знанні уявлень про системні об'єкти, а загальна теорія систем є загальною теорією системних теорій – це міждисциплінарна сфера наукового дослідження, яка включає: 1) розробку засобів представлення як систем об'єктів, що досліджуються; 2) побудову узагальнених моделей системи та моделей для класів і властивостей систем, їх поведінки, історичного розвитку, ієрархічної побудови, процесів управління у системах та інше; 3) дослідження концептуальної структури теорії систем, а також й різних системних концепцій та розробок [300, С. 10, 12, 30].

Посилення ролі системного підходу у практиці управління відбулося в Україні з прийняттям у якості ДСТУ стандартів серії ISO 9000 (рис. 2.2), де даний підхід розглядається як реалізація методів ідентифікації, розуміння,

управління взаємопов'язаними процесами як системою, що фактично сприяє організації у результативнішому та ефективнішому досягненні її цілей. Отже, методологія і системний підхід в управлінні є взаємодоповнюючими інструментами.

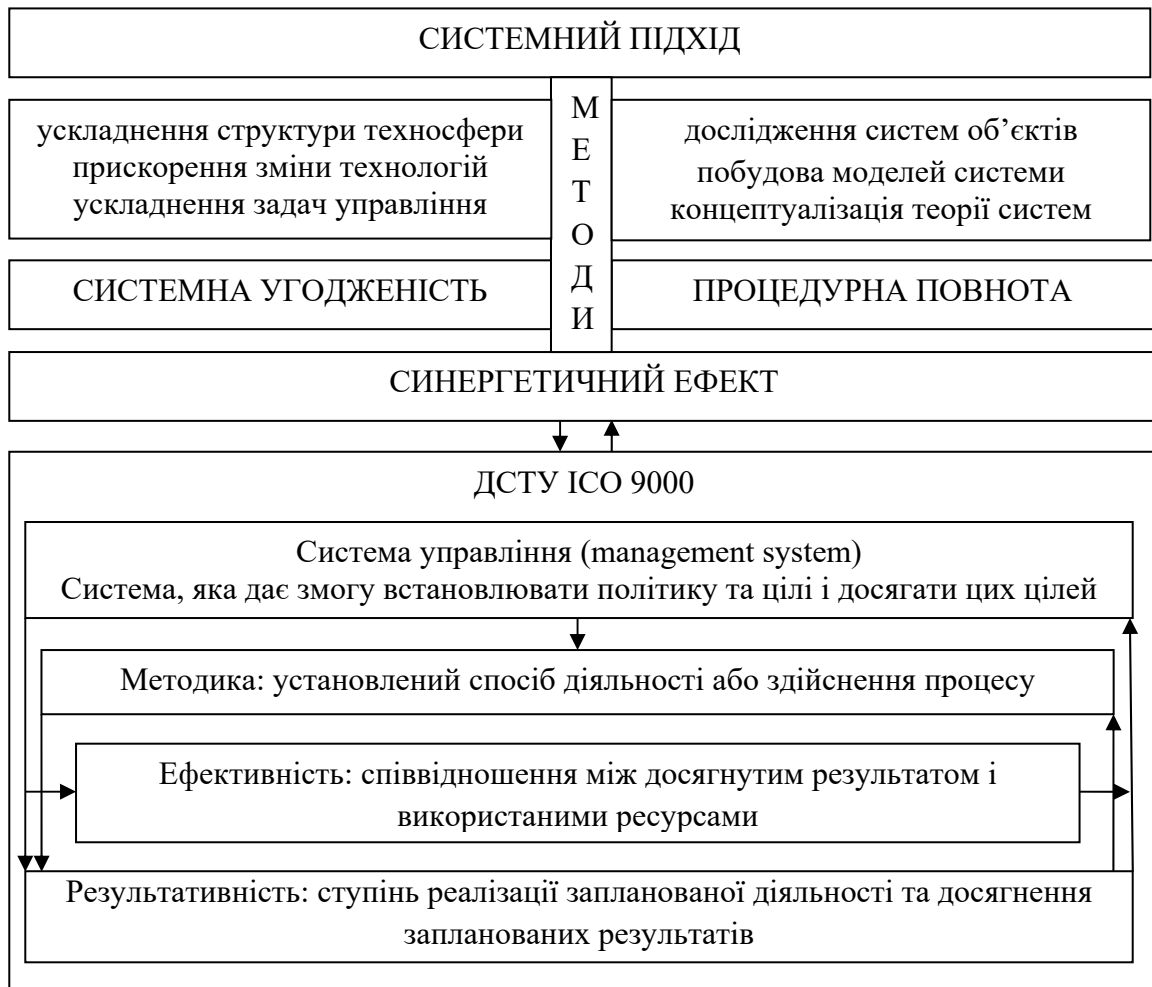

Рис. 2.2. Загальна схема системно-методологічного простору організації управління економічними системами.

Джерело: узагальнення праць [14; 37; 110; 145; 190; 300; 301; 312; 341; 352].

На думку М. З. Згуровського та Н. Д. Панкратової, системне дослідження є відгуком суспільства на безперервне: 1) ускладнення структури техносфери; 2) прискорення зміни технологій і поколінь техніки; 3) складності задач управління. При цьому у процесі формування системної методології повинні враховуватися такі фундаментальні принципи, як: 1) системна узгодженість (методів, методик, програм); 2) процедурна повнота та інші [110, С. 42, 102].

Доцільно зауважити, що в цілому слова “методологія” та “система” рідко використовуються у вітчизняному законодавстві. Так, у постанові Верховної

Ради України “Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період” від 15.06.1994 № 61 [264] вказувалося, що методологічні підходи, на яких ґрунтуються дані “Основні засади”, передбачають саме системний та комплексний характер визначення державного регулювання економіки, з урахуванням органічного поєднання його з ринковими саморегуляторами та досвідом розвинених країн у подоланні кризи у післявоєнній історії. У затвердженій Указом Президента України “Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” від 11.06.1998 № 615 [250] згадується про орієнтацію на сучасні системи загальноєвропейського виробництва. Послання Президента України до Верховної Ради України у 2000 р. [222], дає інформацію, що не вдалося сформуванню дієздатну систему державного управління ринковими перетвореннями, докорінно змінити стиль, методи і традиції, успадковані від адміністративної системи. У результаті утворилася глибока суперечність між новими, значною мірою ринковими, відносинами та діючою системою регулювання. Відповідно на нинішньому етапі першочерговим пріоритетом державної політики стає проведення глибоко структурованої адміністративної реформи. У вказаному Посланні Президента України до Верховної Ради України пропонується: застосування стосовно високотехнологічних виробництв програмно-цільових методів економічного управління; утвердження в країні максимально сприятливого інвестиційного та інноваційного середовища, перетворення агропромислового комплексу у високоефективний сектор економіки (лідер економічних реформ) на основі удосконалення управління при регулюванні економічних відносин в галузі на ринкових засадах [222]. Послання Президента України до Верховної Ради України у 2002 р. “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки”, зосереджувалося на тому, що на попередньому етапі увага концентрувалася на забезпеченні демонтажу тоталітарної системи управління та утвердженні вітчизняної системи державного регулювання, адекватної особливостям трансформаційних процесів. Водночас нині дана система не може претендувати на структурну завершеність. Протягом тривалого часу вона була і залишається

дуалістичною, еkleктично поєднуючи в собі як інститути, успадковані від радянської доби, так і нові, що сформувалися вже за роки незалежності. Структурна незавершеність адміністративної реформи – чи не найголовніше гальмо у поглибленні соціально-економічних і політичних перетворень. Що ж стосується аспектів методології, то у Посланні-2002 вони згадуються лише у контексті застосування уніфікованої статистичної методології ЄС [107].

Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004–2015 роки [318] теж актуалізує глибоке реформування діючого інструментарію економічної політики: сформований в умовах економічної кризи, він поки що не націлений на забезпечення якісних перетворень – інноваційного розвитку. А в межах нинішньої моделі розвитку широкомасштабна модернізація національної економіки просто неможлива. Тому потрібні суттєві зміни в механізмах трансформаційних процесів, їхнє системне оновлення, тобто осмислений перехід до моделі ринкових перетворень, де саморегулювання поєднається з ефективним державним регулюванням (мета – формування сильної держави, активізація її регулювальної функції при здійсненні такої політики, яка би зберігала та істотно посилювала ринковий вектор розвитку).

У Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18.10.2005 № 2982 [265] згадується про методологічні аспекти вибірково та фрагментарно: про сучасні методи формування прозорого ринку продукції, продовольства, капіталу, зокрема виробничих ресурсів, та робочої сили, про удосконалення методики оцінки земель. Стосовно системності реформування, то вона фігурує у аспектах здійснення заходів із реалізації державної аграрної політики всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування, заходів щодо прибутку на авансований капітал, охорони родючості ґрунтів та системи моніторингу ґрунтів, сільськогосподарського дорадництва та ринку консультативних послуг, державної підтримки аграрного виробництва з урахуванням вимог СОТ і міжнародних зобов’язань України, зокрема страхування ризиків, створення обслуговуючих кооперативів, довготермінове кредитування інноваційних проектів, матеріально-технічного переоснащення галузевих підприємств

й удосконалення довготермінового кредитування та часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки за рахунок Державного бюджету, фінансового лізингу, підтримки доходів аграрних виробників. Тобто запровадження дотацій державного і місцевих бюджетів на утримання маточного поголів'я риби, підтримки боротьби із шкідниками та хворобами рослин і тварин, впровадження надійних систем їх попередження, біржового товарного ринку, державної системи цінового моніторингу, аналізу кон'юнктури та прогнозу ринків, поширення цієї інформації серед їх учасників, формування державних та регіональних продовольчих ресурсів, удосконалення системи державного регулювання, перегляд та чітке розмежування повноважень органів державної виконавчої влади, пряма підпорядкованість починаючи з рівня району, наближення до стандартів ЄС.

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 [235] суттєво розширила методичний контекст, який охоплює: ринкові методи регулювання виробництва продукції рослинництва; стан земель з агроекологічної точки зору; економічну оцінку земель; контроль за якістю продукції, правилами торгівлі, ціновою політикою на аграрному ринку; підтримку доходів агровиробників шляхом стимулювання розвитку системи страхування; консультації та дорадчі служби інформації про методи і способи агроекологічної діяльності; формування та використання бюджетних коштів; посилення ролі земельних платежів; управління у сфері державної бюджетної підтримки, кредитування, страхування, податкової і тарифної політики, інших видах інфраструктурного забезпечення розвитку сільського господарства; інформаційне забезпечення управління на рівні сучасних міжнародних стандартів. Загалом роботу з удосконалення та реформування системи регулювання в аграрному секторі передбачається виконати трьома етапами, які доповнюють один одного та базуються на єдиній концептуально-методологічній основі: перший етап – удосконалення методів регулювання (аналітичне обстеження системи регулювання та унормування показників організації діючої системи регулювання за рівнями “центр-регіон-район”); удосконалення типової штатної структури та положень про обласні та районні

галузеві управління – створення рівних і достатніх умов для їх ефективного функціонування; регулювання конкурентоспроможністю аграрного сектору в умовах вступу до СОТ; розроблення та прийняття регулятивних актів, виконання яких стимулюватиме аграрне виробництво та розвиток ринкового середовища; створення системи моніторингу в різних сферах регулювання з високим рівнем достовірності, оперативності й уніфікованості інформаційних потоків; удосконалення контрольної-інспекційної діяльності). Відзначимо й те, що у програмі значний наголос був зроблений на аспектах системності заходів стосовно: замовлень на закупівлю продукції в особистих селянських господарствах і підприємствах (довгострокові контракти); моніторингу земель; моніторингу матеріально-технічних ресурсів та лізингу техніки; селекції у тваринництві; форвардної торгівлі та торгівлі деривативами; інституцій для контролю за безпечністю експортної продукції та адаптацією до міжнародних вимог; служби державного моніторингу аграрного ринку для оперативного прийняття рішень з питань вжиття державою заходів для його регулювання та створення умов для вільного доступу учасників аграрного ринку до інформації; контролю за виконанням товаровиробниками вимог нормативних документів, технічних регламентів тощо, пов'язаних з якістю продукції, вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів, зміни ролі держави та операторів ринку щодо забезпечення безпечності харчових продуктів за європейськими принципами; дотування виробництва продукції з низьким рівнем рентабельності, в першу чергу – тваринництва; аудиту дотримання технолого-екологічних вимог і стандартів господарювання; органічного землеробства; залучення міжнародної технічної допомоги для гармонізації стандартів якості продукції, фітосанітарного та ветеринарного контролю; механізму оподаткування; реформування системи управління агропромисловим потенціалом України на рівні міжнародних стандартів менеджменту й вимог СОТ та директив ЄС; інформаційного забезпечення моделі, яка раціонально поєднує державну і недержавну форму управління у тісній взаємодії з практичним менеджментом на рівні галузей та підприємств; збалансований розподіл функцій між органами управління, що

сприятиме системності та результативності позитивних економічних процесів у сфері виробництва та у соціальному розвитку сільських територій. Загальна схема методологічних та системних пріоритетів розвитку державного регулювання аграрного сектора та рибного господарства представлена на рис. 2.3.

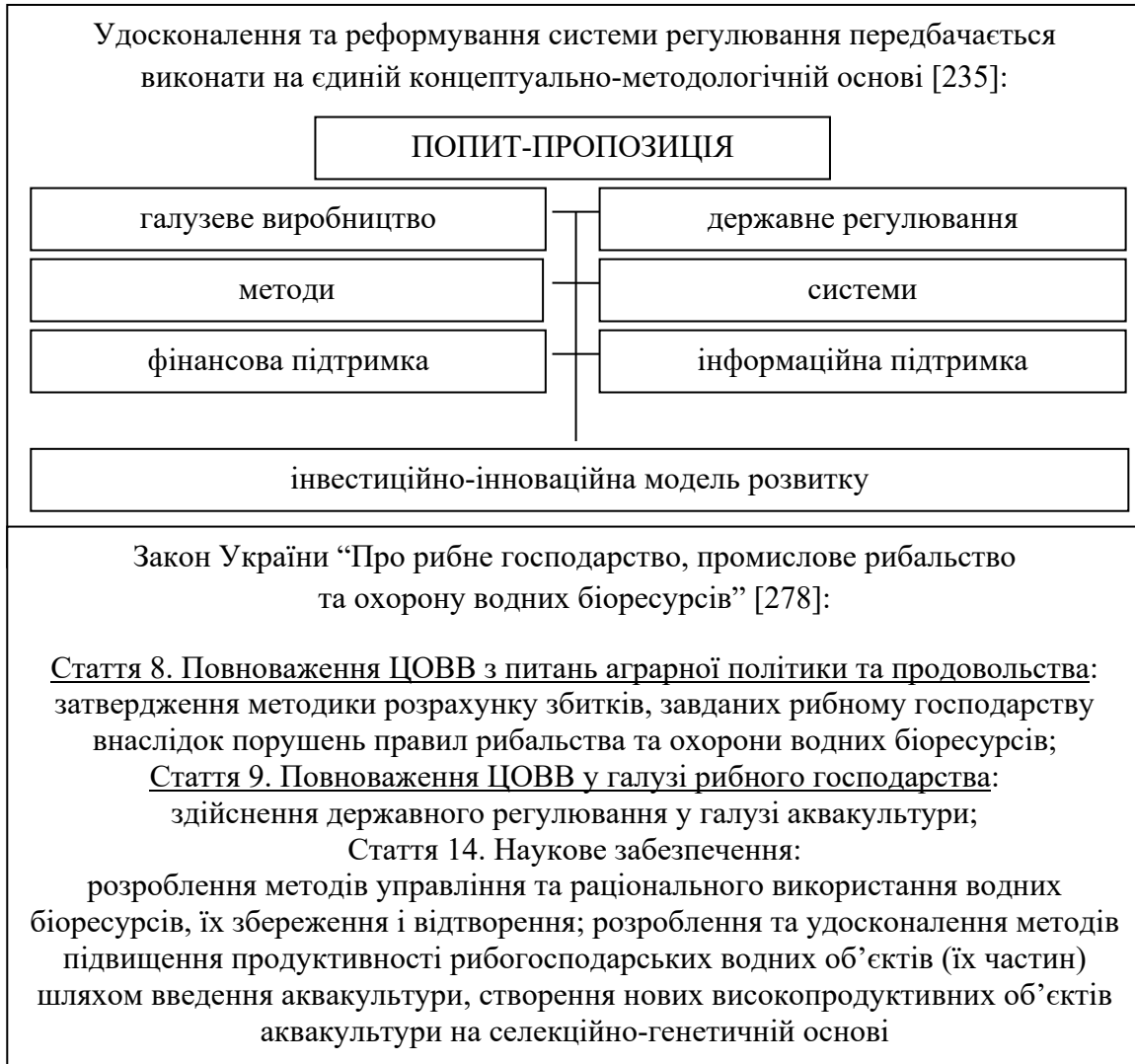

Рис. 2.3. Схема методологічних та системних пріоритетів розвитку державного регулювання аграрного сектора економіки.

Джерело: узагальнення результатів праць авторів [107; 208; 235; 250; 264; 265; 278; 282].

Аналіз еволюції нормативно-правових актів України за період 1992–2011 рр., якими були затверджені відповідні методичні документи з регулювання господарської діяльності, у тому числі й у аграрному секторі, свідчить про певні позитивні зрушення в даному питанні. При цьому варто підкреслити той факт, що стосовно рибного господарства були затверджені дві методики: 1) Методика

розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення чинного законодавства про охорону навколишнього природного середовища (наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 18.05.1995 № 36); 2) Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів (наказ Міністерства аграрної політики та Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 12.07.2004 № 248/273). Певним чином, зазначені Методики не мають своїх аналогів у аграрному секторі. Водночас вони переважно зосереджені на екологічній складовій сталого розвитку. Якщо ми звернемося до аграрних нормативно-правових актів, то вони тяжіють до економічних показників, особливо що стосується як кількості, так і якості різних видів виробленої сільськогосподарської продукції.

Дослідження висвітлює, що Закон України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677–VI [278] недостатньо приділяє уваги саме аквакультури. На ліквідацію таких прогалин спрямований проект Закону України “Про аквакультуру” (прийнятий за основу: реєстраційний № 9571). У даному випадку буде доречним порівняння проекту № 9571 із Модельними законами СНД “Про аквакультуру” (від 04.12.2004 № 24–9) і “Про збереження лососевих риб, їх відтворення, раціональне використання і регулювання обороту продукції з них” (від 16.11.2006 № 27-11) на предмет їх методичної адекватності. Методичний контекст проекту № 9571 включає наступні складові: 1) методи інтенсифікації аквакультури – технологічні процеси, спрямовані на підвищення продуктивності виробництва, що включають штучну годівлю об’єктів аквакультури, спеціальну підготовку водойм із удобренням їх органічними та мінеральними речовинами з періодичним спуском води для рибогосподарських потреб та інші контрольовані технологічні процеси, які застосовуються вибірково або комплексно; 2) збирання й опрацювання звітних даних щодо виробництва продукції аквакультури, де методологічне керівництво здійснює центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства; 3) збереження генофонду та штучного відтворення рідкісних та зникаючих видів водних біоресурсів;

низькотемпературне зберігання статевих продуктів об'єктів аквакультури із використанням кріобіотехнологій; 4) раціональна годівля прісноводних та морських гідробіонтів із використанням штучних кормів поліпшених рецептур; 5) поліпшення середовища рибогосподарських водних об'єктів із метою підвищення їх біологічної продуктивності та одержання екологічно безпечної продукції аквакультури, діагностика, профілактика захворювань та лікування гідробіонтів (оздоровлення та підвищення рівня виживання об'єктів аквакультури). При цьому збитки, нанесені об'єктам аквакультури, середовищу їх існування, відшкодовуються згідно з методикою, затвердженою центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства “Про затвердження Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів” від 12.07.2004 № 248/273.

Методичний контекст Модельного закону “Про аквакультуру” включає: 1) комбіноване товарне рибництво – вирощування риб та інших водних тварин і рослин із використанням елементів ставового, садкового, а також індустріального методів; 2) молекулярно-генетичну ідентифікацію – використання спеціально розроблених методів молекулярної біології для визначення ідентичності та визначення приналежності особини до конкретної групи родинних об'єктів; 3) озерне рибництво – вирощування риб із застосуванням методів реконструкції іхтіофауни, з метою здобуття товарної продукції в озерах, лиманах, водоймах-охолоджувачах без регулювання температурного режиму води. Як бачимо, методичний контекст Модельного закону СНД “Про аквакультуру” суттєво відрізняється від такого контексту проекту № 9571. До певної міри, закон СНД у ряді своїх методичних складових дещо глибший, порівняно із Законом № 9571, проте останній має значно ширший контекст з точки зору виробничих процесів.

Методичний контекст Модельного закону “Про збереження лососевих риб, їх відтворення, раціональне використання і регулювання обороту продукції з них” включає інструменти державного регулювання обороту продукції з лососевих видів риб: 1) ліцензування обороту продукції; 2) облік обсягу її обороту; 3) державного контролю якості продукції; державного обліку обороту продукції; упорядкування

обороту продукції, зокрема шляхом обмеження місць її роздрібного продажу. Як бачимо, методичний контекст Модельного закону СНД “Про збереження лососевих риб, їх відтворення, раціональне використання і регулювання обороту продукції з них” суттєво відрізняється від такого контексту Закону № 9571 та Модельного закону СНД “Про аквакультуру”. Отже, порівняння вітчизняного проекту Закону № 9571 із двома Модельними законами СНД свідчить на користь вітчизняного проекту, який створює більш потужні методологічні передумови державного регулювання аквакультури з відповідними перспективами розвитку галузі.

Аналіз висвітлив, що методичним інструментарієм аквакультури мала б бути “Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки”, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1245 [234], яка передбачає створення сприятливих умов для забезпечення розвитку рибного господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринку шляхом: збільшення обсягу вилову водних біоресурсів; відтворення водних біоресурсів, відновлення і меліорації природних нерестовищ у рибогосподарських водних об’єктах; формування та утримання селекційно-племінної бази для підвищення якості об’єктів аквакультури; підвищення продуктивності використання рибогосподарських водних об’єктів для вирощування водних біоресурсів в умовах аквакультури за рахунок: розширення сировинної та кормової бази рибного господарства; отримання державної підтримки для функціонування підприємств галузі; ремонту та модернізації існуючих потужностей; будівництва сучасних рибовідтворювальних комплексів; будівництва сучасних підприємств із виробництва спеціалізованих комбікормів; розвитку галузевої науки щодо розроблення новітніх технологій продуктів харчування, комбікормів, знарядь лову; проведення науково-дослідної та пошукової роботи з вивчення кількісного та якісного стану водних біоресурсів. Якщо порівняти наведений вище перелік заходів програми розвитку рибного господарства із затвердженою постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” від 19.09.2007 № 1158 [235], то за своїм змістом вони досить близькі. Водночас програма розвитку

села [235] значною мірою насичена методичним та системним контекстами, про які “Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки”, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1245 [234] взагалі не згадує. Тут варто нагадати, що Концепція Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.10.2011 № 1003-р [286] зосереджена на аналізі причин виникнення проблеми та обґрунтуванні необхідності її розв’язання саме програмним методом. Тут і виникає суттєве протиріччя, коли застосування одного методу здійснюється поза системою методів (методології). Це не сприяє процесам інтеграції аграрного сектора та аквакультури, що зменшує як їх окремі потенціали розвитку, так і їх спільний потенціал, який, про що доводить досвід Китаю, має потужну синергетику. Про складнощі такої інтеграції в Україні свідчить те, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.05.1999 № 391-р “Центральним та місцевим органам виконавчої влади у взаємовідносинах з рибницькими та рибальськими, включаючи риболовецькі, господарствами, що займаються риборозведенням, вирощуванням товарної риби, виловом, переробкою та збутом власної рибної продукції” виходити з того, що ці підприємства є сільськогосподарськими товаровиробниками. Тобто, на даному етапі розвитку, законодавчих і урядових актів недостатньо для того, щоб рибне господарство й аквакультура увійшли до аграрного сектора (сільського господарства) рівноправними партнерами з усіх точок зору.

Важливо те, що “Програма розвитку інфраструктури ринку риби, інших водних живих ресурсів та харчової продукції, що з них виробляється, на 2005–2010 роки”, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2004 № 1755 [247] була спрямована на здійснення в інфраструктурі ринку риби системних перетворень. Програма декларує те, що вона побудована на принципах системності, які повинні створити умови для її інтенсивного розвитку та підвищення ефективності державного регулювання у цьому сегменті рибної галузі. У результаті узагальнення проведеного дослідження, складається враження, що еволюція вітчизняного регулювання рибного господарства значно відстає від аграрного реформування.

2.2 Методологічні основи державного стратегічного планування і контролю сталого розвитку аквакультури

Конституція України у преамбулі згадує про відповідальність перед прийдешніми поколіннями [140]. Це одразу налаштовує систему державного регулювання на стратегічне планування. Тим більше, що на державному рівні була визначена необхідність реалізації стратегії випереджального розвитку, яка б могла гарантувати щорічні темпи зростання ВВП на 6–7 % і, як мінімум, подвоєння у визначений період обсягів виробництва на основі структурно-інноваційної моделі економічного зростання, інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва [318, С. 14]. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 [235], у частині удосконалення та реформування системи регулювання в аграрному секторі передбачає на єдиній концептуально-методологічній основі провести, по-перше, всебічне концептуальне визначення та моделювання стратегії трансформаційного розвитку агропромислового потенціалу України на основі запровадження інноваційних управлінських інструментів, по-друге, формування функцій з державного регулювання та саморегулювання за визначеною моделлю управління аграрним сектором і стратегічним планом його розвитку. Отже, стосовно сталого розвитку аквакультури як органічної складової аграрної сектора, слід широко застосовувати методи моделювання та розроблення стратегій.

Важливість посилення методологізації планової діяльності в аграрному секторі України обумовлена тим, вважає Б. Я. Панасюк, що саме відсутність науково-обґрунтованої методології планування на фоні ігнорування світового досвіду та перехід переважно на вольові методи у плануванні, які існували та діяли багато років, негативно позначилися на планових методах управління [209, С. 18].

М. З. Згуровський та Н. Д. Панкратова пропонують здійснювати системну декомпозицію вимог “зверху – донизу” і агрегування результатів системного аналізу “знизу – доверху” висхідної задачі на більш прості задачі у якості головного методологічного прийому, з метою подолання складностей задачі системного

аналізу [287, С. 156]. Цей методологічний підхід у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 [235], втілено внаслідок необхідності вирішення актуальних задач щодо унормування структурних і функціональних показників організації діючої системи управління: центр – регіон – район, із відповідним удосконаленням й системи державного регулювання [235].

Загалом про зростання ролі планування в умовах прискорення науково-технічного прогресу згадувало багато видатних вчених-економістів. Так, ще К. Маркс наголошував на тому, що самий слабкий архітектор від найкращої бджоли відрізняється тим, що, перш ніж будувати вічко з воску, він уже побудував його у своїй голові У кінці процесу праці виходить результат, який вже на початку цього процесу мав бути в уявленні людини. Саме необхідність суспільно контролювати якусь певну силу природи в інтересах народного господарства або необхідність використати чи підкорити її за допомогою споруд великого масштабу, побудованих рукою людини, відіграє вирішальну роль у історії промисловості, де одночасно з централізацією розвивається кооперативна форма процесу праці, свідоме технічне застосування науки, планомірна експлуатація землі [174, С. 189, 522, 772]. На основі планомірного інтегрування чинників виробництва у процесі їх розвитку умови самого життєвого процесу стають підпорядковані контролю всезагального інтелекту, а також перетворені у відповідності із ним [179, С. 215].

На важливість ролі планового регулювання розвитку економіки вказував і М. І. Туган-Барановський: господарство (культурна єдність і зовнішнє ціле) потребує певного плану, через це держава в більшій чи меншій мірі обмежує свободу дій одноосібних господарств, підкоряючи їх діяльність певному плану [324, С. 52, 56, 58]. На думку П. М. Макаренка, планове регулювання сільськогосподарського виробництва суттєво сприяє зближенню ринкового та державного механізмів, і якщо будь-яка держава повинна контролювати цей процес за критерієм ефективності господарювання, система централізованого індикативного планування, плани і програми ефективні за умови їх координації між собою та підпорядкуванні єдиній стратегічній меті [168, С. 69, 590, 594].

Стандарт ІСО 9000 визначає управління (management) як специфічну скоординовану діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролюванні організації, а планування (planning) як складову частину управління. Тому спрямування здійснюють через планування – особливу форму діяльності, змістом якої є розробка і реалізація планів найвищої та найскладнішої форми (моделі) майбутнього, що передбачає у собі виділення ресурсів та систему заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей та задач [104]. П. М. Макаренко розглядає національну модель економіки як певну складну систему, яка у себе включає важливу складову – “модель аграрної економіки”. У кожній країні така модель аграрної економіки має специфіку [168, С. 41]. З П. М. Макаренко погоджується й В. М. Нелеп, який вказує, що у сільському господарстві планування має набагато більше значення, ніж в інших галузях, бо на нього впливають погодні чинники, хвороби організмів [200, С. 30]. Цей підхід, слід відмітити, на даний час практично реалізують найбільш розвинуті країни світу.

Загалом Економічна енциклопедія розглядає модель як матеріальний або ж уявний об’єкт, який у процесі дослідження реального об’єкта замінює його таким чином, що дослідження об’єкта-замінника дає нові знання про об’єкт-оригінал, а модель економіки як комплекс ідей, положень, співвідношень, що визначають оптимальне поєднання елементів економічної системи [104]. Значний внесок у теорію планування загалом, і теорію стратегічного планування, зокрема, зробив Р. Акофф, який під мудрістю вбачав здатність передбачати віддалені наслідки дій, що здійснюються сьогодні, готовність принести пожертву швидкою вигодою більшій вигоді у майбутньому, вміння управляти майбутнім. А це неможливо зробити без планування – тобто без проектування бажаного майбутнього й ефективних шляхів його досягнення (його елементи: результати, засоби, ресурси, впровадження, контроль). Для цього необхідно виділити, по-перше, етапи планування (аналіз, моделювання, підготовки інформації, визначення повноважень, заходи), по-друге, стадії контролю (передбачення наслідків, збирання інформації, порівняння дійсного стану справ з передбаченим, а також виправлення процедури прийняття рішення і його наслідків) [5, С. 14, 19-20, 115, 141]. На

думку Р. Акоффа, неможливо визначити, яка інформація буде потрібна для прийняття рішень, поки не буде побудована адекватна логічна модель процесу рішення і модель поведінки керованої системи. При цьому у тих межах, у яких ми можемо контролювати майбутнє, не варто займатися його передбаченням. Саме тому бажано розширити можливість контролювати майбутнє, ефективно реагуючи на те, що не знаходиться під контролем [6, С. 190, 22, 23]. Значну увагу Р. Акофф приділив і методології стратегічного планування, яке орієнтоване на найбільш віддалені наслідки, найбільш масштабно впливає на функції організації, визначає цілі та обирає засоби для їх досягнення [5, С. 17–18]. З цією метою він пропонує методологію планового інтерактивізму (interactive) виходячи із системних вимог, де кожна програма стає системою проектів, спрямованих на досягнення бажаних результатів праці [6, С. 84, 95, 226].

М. Армстронг розглядає сутність стратегії як констатації намірів, якими визначаються засоби для досягнення цілей, пов'язаних із довгостроковим розподілом значних ресурсів, із гнучкою відповідністю цих ресурсів і впливом зовнішнього оточення [22, С. 9], а П. Дойль – як комплекс рішень менеджменту з перспектив розміщення ресурсів підприємства та досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках [94, С. 36], А. А. Томпсон-мол. та А. Дж. Стрикленд – як комплексний план управління, вибір шляхів розвитку, методів конкуренції [323, С. 36], М. Портер – як вирішення компромісів у конкуренції, вибір того, від чого конкретний керівник повинен відмовитися. При цьому конкурентоспроможність стратегії полягає у тому, щоб набути властивостей “унікальності” [219, С. 55, 69]. Що ж стосується стратегічного планування, то І. Ансофф вказує, що воно є висхідною точкою для планів, які втілюють стратегічні передбачення у конкретні плани їх впровадження: план розвитку можливостей + план розвитку стратегії + оперативний план [16, С. 281–282]; а для А. А. Томпсона-мол. та А. Дж. Стрикленда – це місія + певне спрямування розвитку + довгострокові та короткострокові цілі + стратегія їх досягнення [323, С. 47]. З точки зору Д. Хана, стратегічне планування замикає ланцюг: контроль + реалізація + регулювання + оперативне планування [333, С. 24]. Е. Янч визначає стратегічне

планування як процес формулювання ряду альтернативних шляхів або засобів досягнення набору вибраних цілей та застосуванням процедур систематичного порівняння і оцінки [354, С. 38]. На сьогодні в Україні ведеться мова про прийняття Закону України “Про стратегічне планування”. Водночас визначення стратегічного планування міститься у Законі України “Про організацію оборонного планування”: функція державного управління, що визначає мету, задачі, пріоритети та комплекс заходів стосовно реалізації державної політики у певній сфері [263]. Отже, стратегічне планування та контроль це дві функції управління, що базуються на ідеалі майбутнього економіки та на його забезпеченні на основі розроблення моделей та правових норм (рис. 2.4).

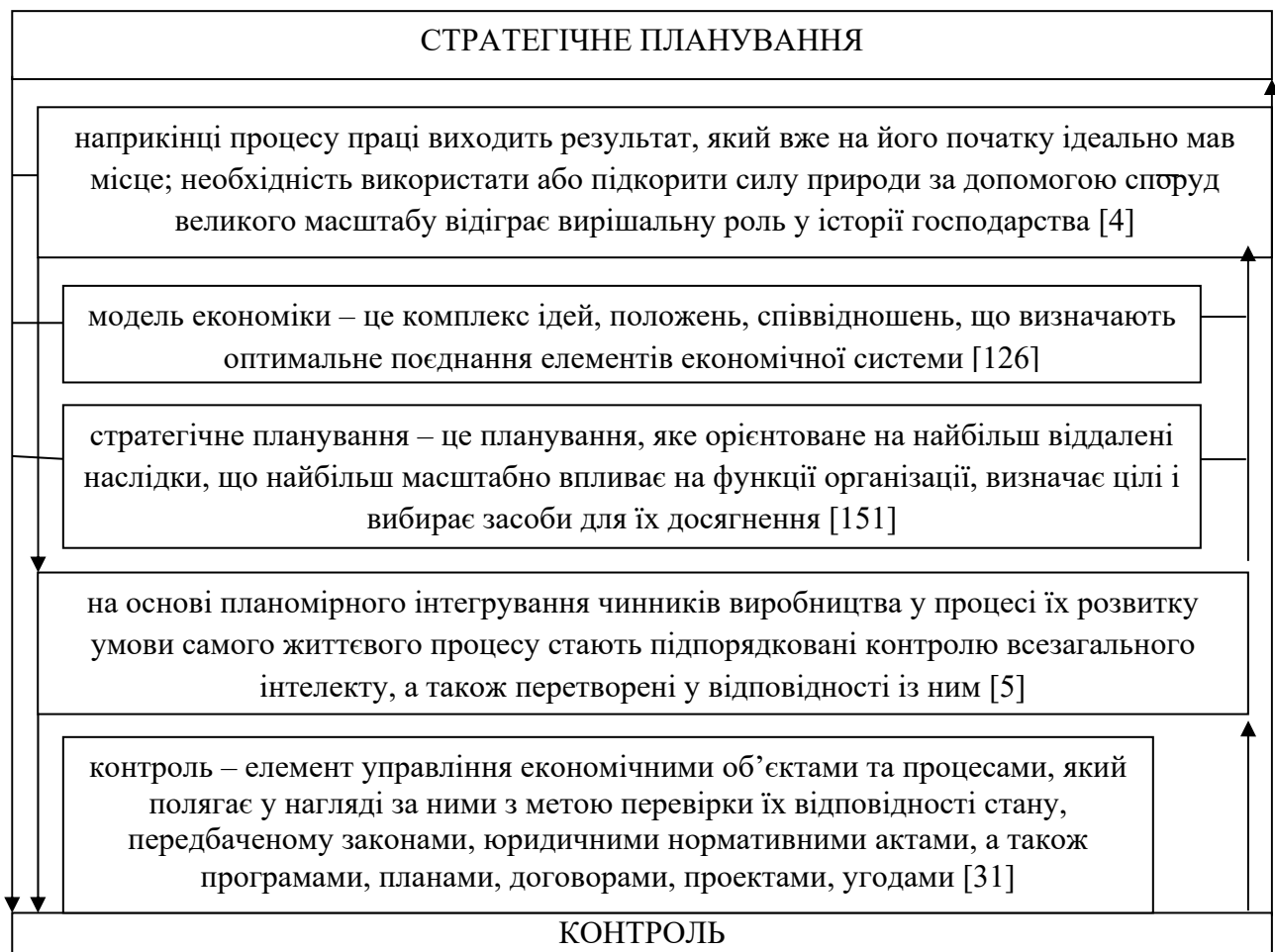

Рис. 2.4. Теоретична сутність стратегічного планування і контролю.

Джерело: узагальнення праць [4; 5; 31; 103; 104; 126; 151; 174; 179; 263; 354].

Методологізації планування у розвинутих країнах приділяється значна увага. Лише в США розробкою проблем майбутнього займаються понад 600 організацій, серед них такі великі центри, як комісії “1976 року”, “2000 року”

при Академії наук і мистецтв, “Ренд корпорейшн”, Гудзонівський інститут, Іллінойський університет, дослідницька група ТЕМПО, а також “Організація з планування технічного управління” концерну “Дженерал електрик” тощо. При цьому опрацьовувалися й методи прогнозування, з яких 10 % припадало на панельні опитування експертів, 8,8 % – на екстраполяції тенденцій, 8,7 % – на індивідуальні експертні оцінки, 8,4 % – на статистичні моделі, 8,1 % – на мозкову атаку, 7,9 % – на складання сценаріїв, 6,2 % – на імітаційні моделі, 5,9 % – на історичні аналогії, 5,8 % – на ймовірнісні оцінки [183, С. 10–11].

На думку Р. Ейреса, на стратегічному рівні процес планування зазвичай розкладається на дві фази: 1) визначення деякої множини альтернативних підходів або шляхів вирішення будь-якої функціональної задачі; 2) вибору одного з них. На рівні розробки курсу (політики) визначати цілі вдається не завжди, оскільки залишаються надто значні невизначеності та семантичні нечіткості. Не вдається також визначити у кількісній формі змінні, пов’язані із реакцією людини на зовнішні чинники, а також відсутність об’єктивного екзогенного еталону чи стандарту, на основі якого можна було б визначити або виміряти. У цьому й сутність різниці між стратегічним і тактичним плануванням: при стратегічному потрібні знання порядкових мір корисності, при тактичному – абсолютні міри корисності типу критерію “витрати-випуск” [342, С. 208–210].

За визначенням С. Янга, план є рішенням проблеми та включає у себе політику, процедури, нормативи. Важливим моментом планування є те, що кожному його методу властиві певні кількості та якості необхідної інформації. Для побудови дієвого стратегічного плану потрібно підібрати набір програм загального призначення, комбінації яких будуть визначати відповіді даної економічної системи на зовнішні виклики. У процесі методологізації процесу планування доцільно використання теоретичних конструкцій, тобто моделей економічної системи: описових та формальних [353, С. 6, 162, 166, 171, 178].

У СРСР планування займало провідне місце в управлінні економікою. Проте методологія планування практично була відсутня. В. І. Ленін із самого початку зізнавався: конкретного плану з організації економічного життя немає

та бути не може, його ніхто не може дати, а зробити це може маса знизу, застосувавши досвід [156, С. 147]. Тобто, державне регулювання СРСР з перших кроків здійснювалося на основі так званого “методу спроб і помилок”. С. Г. Струмилін з цього приводу вказував, що практика перших років перспективного планування була строкатою – НКЗ УРСР будував щодо землеробства семирічні плани, НКЗ РСФСР – щодо землеробства – семирічні, а щодо лісового господарства – трирічні плани. При цьому відбувалася конкуренція між “селянпланом” Наркомфіну (Сокольников), де передбачалося забезпечити максимальне форсування сільського господарства і враховувалися 22 млн селянських планів, і держпланівською орієнтацією на промисловість. Методика оцінки перспективних планів зводилася до їх щорічної перевірки поточними річними планами [320, С. 157, 158, 193, 196].

Н. Д. Кондрат’єв підкреслював, що план – це не лише передбачення: він є одночасно і програмою дій, але план без передбачення – ніщо. При цьому він заперечував твердження, за якими побудова перспективних планів сільського господарства повинна спиратися на генетичний метод, на принцип простої екстраполяції стихійних тенденцій даної дійсності на майбутнє, і доводив, що побудова економічних перспектив повинна спиратися на телеологічний метод, тобто на такий метод, де перспективи розвитку висуваються у якості незалежної цільової настанови, де значення аналізу тенденцій дійсності відходить на інший план, якщо не втрачає свого значення повністю [139, С. 97, 98, 102].

З точки зору В. С. Немчинова, планова організація повинна базуватися на використанні пізнаних законів суспільного розвитку із метою максимально можливого задоволення потреб суспільства [201, С. 103]. А. И. Анчишкін вів свій теоретичний пошук найкращої траєкторії перспективного економічного зростання на основі аналітичних і прогностичних факторних моделей разом із оптимізаційними факторними моделями (збереження ймовірнісного підходу) [17, С. 210]. Тобто він був орієнтований на стратегічне планування. Проте у СРСР заміником стратегічного планування стала Комплексна програма науково-технічного прогресу, яка включала 170 науково-технічних програм.

Одночасно розроблялися і комплексні науково-технічні прогнози для окремих технологічних процесів, методів виробництва продукції і послуг [18, С. 339].

Дослідження показало, що науковці спрямовували свої зусилля на розробку методів для сфери планування. Так, І. В. Бестужев-Лада у 1982 р. видав “Робочу книгу з прогнозування”, де розкрито 27 методів прогнозування, розподілених на дві групи: А – Фактографічні методи (зокрема статистичний, екстраполяції, інтерполяції, історичної аналогії, патентовий, публікаційний); Б – Експертні методи (серед них методи експертної оцінки, інтерв’ю, дельфійський, генерації ідей, аналітичний, евристичний, морфологічний, сценарний) [36, С. 64–65].

Разом з тим, директивне планування економіки стало відчутним гальмом її розвитку. У цьому контексті В. М. Геєць у 1990 р. вказував, що міністерства та відомства мають займатися розробкою, з однієї сторони, стратегічних питань економічного, науково-технічного та соціального розвитку, з іншої – умов і регламентуючих нормативів довгострокової дії, якими суттєво визначаються умови функціонування суспільного виробництва і досягнення стратегічних його цілей. Тобто у новій системі державного управління економікою необхідно створити підсистему стратегічного прогнозування суспільних потреб і оцінки народногосподарської ефективності їх задоволення. При цьому передбачено одночасне й інтенсивне підвищення наукового рівня процесів планування та зміцнення взаємного зв’язку прогнозування й планування [72, С. 3–6].

За визначенням В. А. Агафонова, перехід від переважно екстенсивного до інтенсивного способу розвитку економіки обумовлює також й необхідність постановки та вирішення відповідних планово-економічних задач, де основна задача стратегічного планування – визначення способів переходу від одного стану до іншого [1, С. 3, 211]. Такий перехід, безумовно, містить у собі й ризик помилок. У цьому зв’язку Г. Альтетмар зазначає: функція планування у якості своєї суттєвої складової частини включає й попереднє осмислення і елемент очікування (переважання властивості прогнозування). Для того, щоб помилки, які можуть з’являтися у процесі планування і при виконанні прийнятих рішень, залишалися у допустимих межах, плани слід регулярно контролювати по відношенню до їх правильності і

доцільності. Такий вид планового контролю, об'єкт якого – диспозитивні дії чи виконувані роботи, має усі характерні ознаки планування і може тому вважатися однією з його функцій [12, С. 33]. Отже, планування, прогнозування та контроль розвитку економічних систем по суті є цілісним у методичному відношенні об'єктом.

В. І. Науменко та Б. Я. Панасюк ще у 1995 р. зазначали, що альтернативи прогнозуванню та плануванню немає, та для того, щоб саме планування не перетворювалося на директивне і мало індикативний характер, необхідно виробити не тільки якісь певні документи планування, але, насамперед, його методологію та методику, оскільки прийнята ще у 20-ті роки методологія і методика планування до останнього часу не зазнавала змін [198, С. 3, 41]. За даними Б. Я. Панасюка, на сьогодні система планів фірм США, як правило, включає довгострокову стратегію розвитку на 7–10 років, а в окремих навіть на 15–25 років. А тим більше цілі економічного розвитку для країни в цілому, окремих її регіонів, інституціональних одиниць, мають визначатися у довгостроковому плані виходячи із стратегічних потреб, наявних ресурсів та об'єктивно існуючої ієрархії пріоритетів – ключових соціально-економічних процесів, на стимулювання яких спрямовується у певний період переважна частина ресурсів за допомогою системи регуляторів і методів [210, С. 68, 98].

На думку М. І. Скрипниченко, проблеми “ефективного” прогнозування потребують глибокого факторного аналізу та комплексного дослідження в частині удосконалення модельного інструментарію оцінки та прогнозування процесів розвитку макроекономічної ситуації, а також формування нових методологічних підходів до розгортання моделей, враховуючи специфіку функціонування економіки України в трансформаційних умовах [306, С. 2].

Доцільно також зазначити, що вивчення причини негараздів у аграрному секторі економіки України І. Г. Кириленком свідчать про певну переоцінку можливостей самої системи індикативного планування. Він згоден з тим, що директивні плани колишнього СРСР треба замінити, але, на його думку, їх доцільно було б замінити на комплексні цільові програми, які розробляють державні установи на засадах довгострокових прогнозів, які втілюються у

розробку національної програми розвитку аграрного виробництва, а на цих засадах у опрацювання конкретних програм як її складових [134, С. 292–294].

Отже, рух від директивної системи планування розвитку економіки та її аграрного сектора до індикативної вимагає подолання головного недоліку першої – домінування “методу спроб та помилок”, а також відставання у методологічному забезпеченні складових планової діяльності, що потребує запровадження у ній відповідних теоретико-методичних принципів (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Методологічна орієнтованість системи стратегічного планування економіки України та її аграрного сектора.

Джерело: узагальнення праць авторів [1; 12; 17; 18; 36; 72; 134; 156; 183; 198; 201; 210; 306; 320; 342; 353].

Прийнятий у 1990 р. Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” [276] був першим кроком до формування системи стратегічного планування розвитку аграрного

сектора, де задекларовано, що нові програми соціально-економічного розвитку України не можуть бути прийняті без урахування пріоритетності розвитку села. Прийнята у тому ж році Концепція переходу УРСР до ринкової економіки [141] зазначає те, що державне регулювання в Україні забезпечується управлінською, плануючою та контрольною діяльністю міністерств, державних комітетів та інспекцій. Концепція знаменує повернення державного регулювання у бік індикативного планування, мета якого – реалізація основних цілей державного впливу на соціально-економічний розвиток на базі обґрунтування та розробки відповідної стратегії, тактики та політики із засобами їх впровадження, і яке є системою обов'язкових для суб'єктів ринку рекомендацій та скоординованих і взаємопов'язаних засобів непрямого впливу через бюджетно-фінансовий, грошово-кредитний механізм і прямого впливу через державне підприємство та розробку цільових комплексних програм. До основних принципів індикативного планування були віднесені: поєднання аналітичних і прогнозних методів для вивчення соціально-економічних процесів, визначення об'єктів державного впливу та вибору шляхів і засобів цього впливу; широке інформування суб'єктів ринку про перспективи та прогнози соціально-економічного розвитку; застосування обов'язкових для суб'єктів ринку непрямих регуляторів та нормативів; реалізація прямого впливу на соціально-економічні процеси через державний бюджет. Регулюючий вплив планів забезпечувало доведення до підприємств лімітів земле- та водокористування, нормативів плати за природні ресурси, земельного податку, нормативів штрафів за забруднення навколишнього середовища та нерациональне використання природних ресурсів, погодження з підприємствами державного замовлення, лімітів капітальних вкладень та матеріальних ресурсів. Цільові установки прогнозів і програм реалізуються, переважно, через фінансові засоби регулювання та бюджетного планування.

Програма інтеграції України до Європейського Союзу [225], прийнята у 2000 р., розглядалася як головний інструмент загальної стратегії на шляху наближення України до ЄС за усім спектром співробітництва – інші плани та програми соціально-економічного спрямування, що розробляються органами виконавчої влади, повинні ґрунтуватися на цілях цієї Програми, що формує економічну

політику обмеження макроекономічних ризиків, зростання рівня продуктивності виробництва, розширення бази економічного зростання тощо.

Принципова методологія планової діяльності в Україні була визначена у 2000 р. із прийняттям Закону України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 № 1602 [226], де містяться правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного та соціального розвитку держави. Проголошений у ньому принцип науковості передбачає постійне удосконалення методології та використання світового досвіду в галузі прогнозування, розроблення програм економічного та соціального розвитку. Реалізація даного принципу має відбуватися у координації із принципами: об’єктивності, гласності, самостійності, рівності, дотримання загальнодержавних інтересів. Вказаний Закон [226] визначає у статті 4 загальну систему прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку (строковість та рівні – від держави через регіон і галузь до району). Крім того, у статті 5 визначається основа розроблення прогнозів та програм економічного і соціального розвитку: комплексний аналіз демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, а також оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших чинників й очікуваних тенденцій зміни їх впливу у перспективі. Важливим принципом, визначеним Законом України [226], є принцип обов’язковості для суб’єктів підприємницької діяльності, що дає змогу орієнтуватися при розробленні ними власних прогнозів, планів, бізнес-планів на показники прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку. Важливість цього принципу підтверджується заборонаю надавати пільги та переваги у здійсненні господарської діяльності тим суб’єктам, які ігнорують суспільні інтереси, відображені у згаданих програмних документах [82].

У статтях 12–14 Закону України [226] визначені методологічні принципи розроблення прогнозів і програм розвитку галузей на основі: характеристики стану розвитку галузі та використання її потенціалу, головних проблем її розвитку та шляхів їх розв’язання, стратегічних цілей, техніко-економічного обґрунтування програми, комплексу заходів і задач, забезпечення (фінанси та ресурси), розрахунок очікуваної ефективності та термін виконання програми, а також дієздатний механізм регулювання та контролю за ходом її виконання. Типові структури прогнозів і програм галузей економіки з відповідними показниками, які методично забезпечують розроблення даних документів, були затверджені постановою Кабінету Міністрів України “Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету” від 26.06.2003 № 621 [280]. Запроваджена система соціально-економічного планування [226] була координована з національною системою планування і забудови територій [272], яка передбачає раціональне використання території України, створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, охорони довкілля, визначення державних пріоритетів розвитку систем розселення, виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури. Національна система планування та забудови територій надалі була втілена у Генеральній схемі планування території України [224], де були виділені території переважно агропромислового виробництва та сільської забудови (тобто зона сільського господарства), для яких передбачено забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу та сільських населених пунктів, створення нових робочих місць, зокрема шляхом організації малих підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, розвиток інфраструктури ринку такої продукції, створення інтегрованих структур з виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції, виведення з інтенсивного використання малопродуктивних земель і здійснення заходів з їх консервації та охорони.

Система законодавчих актів планового блоку завершується прийнятим у 2004 р. Законом України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 № 1621 [227], згідно з яким державна цільова програма є комплексом взаємопов’язаних задач і заходів, які спрямовані на розв’язання найважливіших проблем розвитку

держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць. Програми виконуються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців та ресурсним забезпеченням. Важливою рисою даних програм є їх класифікація (економічні, наукові та науково-технічні, соціальні, екологічні тощо), що у сполученні із системою прогнозів і програм соціально-економічного розвитку України створює нові можливості для поглиблення методів державного регулювання економіки.

Методологія розроблення державних цільових програм була визначена у “Порядку розроблення та виконання державних цільових програм”, який був затверджений постановою Кабінету Міністрів України 31.01.2007 № 106 [245], де задана структура програм, та у Методичних рекомендаціях щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання, затверджених наказом Міністерства економіки України від 04.12.2006 № 367).

Регіональний аспект планування відіграє важливу роль у створенні системи стратегічного планування. Міністерство економіки України у 2002 р. затвердило “Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку” (наказ № 224 від 29.07.2002), де регіональна стратегія розвитку розглядалася як стратегічний план розвитку регіону, що визначає цілі, задачі, пріоритети, напрям сталого соціально-економічного розвитку областей на середньостроковий (4–6 років) та довгостроковий (10–15 років) періоди. Методичні рекомендації визначили сценарій стратегії розвитку як опис послідовності подій від теперішнього до майбутнього стану розвитку регіону, який ґрунтується на припущеннях щодо формування комбінацій сильних та слабких сторін, можливостей та загроз. Відповідно вони були націлені на удосконалення розподілу повноважень та функцій, налагодження ефективної взаємодії між територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади, місцевою державною адміністрацією, органом місцевого самоврядування стосовно соціально-економічного розвитку регіону, зокрема щодо реалізації частини повноважень центральних органів виконавчої влади.

Отже, цілісної системи стратегічного планування розвитку економіки України загалом та її аграрного сектора (і у т. ч. аквакультури) зокрема, ще не

запроваджено. На сьогодні вона здійснюється розподіленими блоками, де кожен з них визначає окремі складові стратегічного планування та контролю з відповідними функціями і повноваженнями державного регулювання, й тими методологічними засадами, які затверджені на рівні правових актів (рис. 2.6).

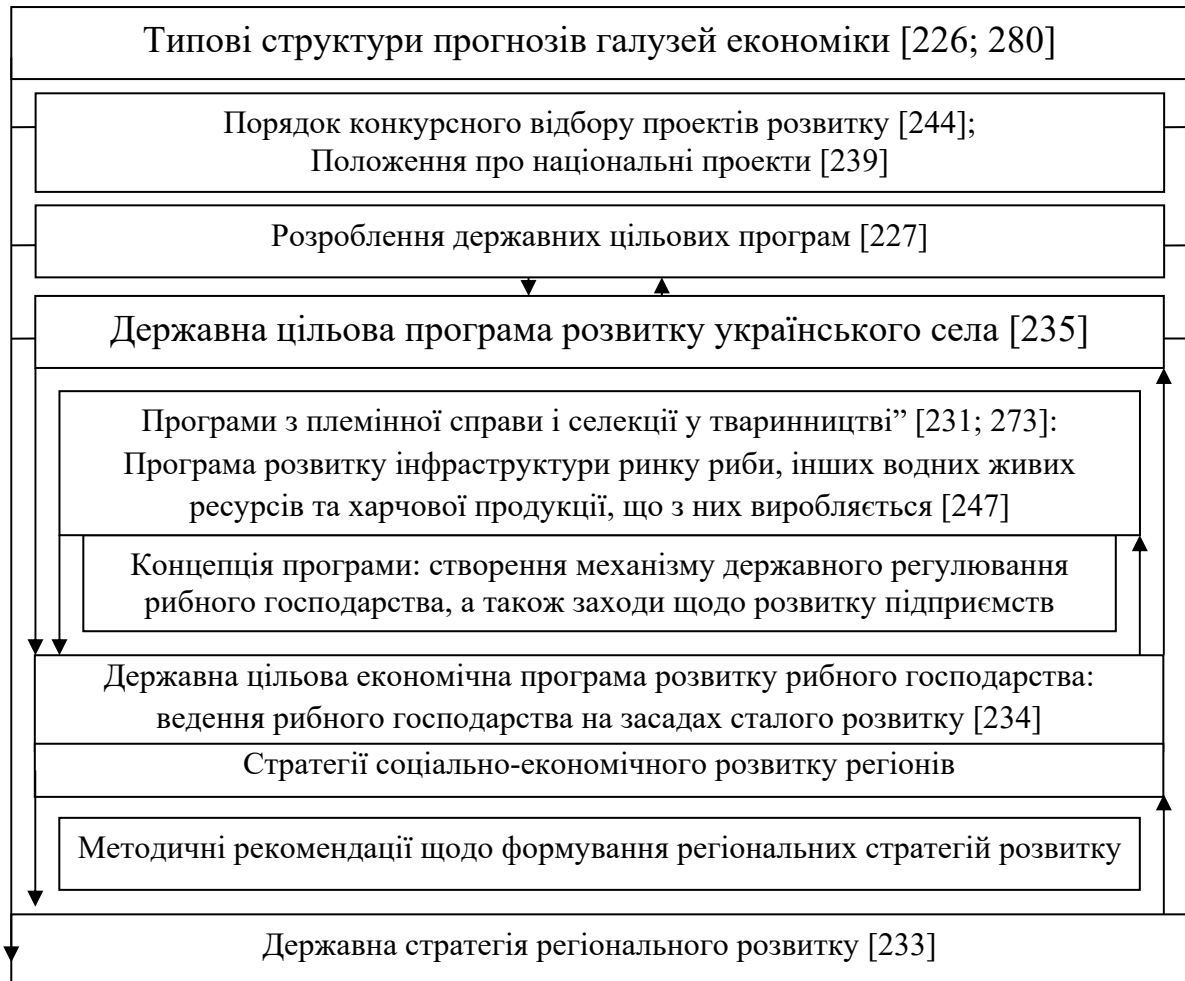

Рис. 2.6. Схема методологізації розроблення системи прогнозів і програм розвитку аграрного сектора економіки та рибного господарства.

Джерело: узагальнення результатів праць авторів [226; 227; 231; 233–235; 239; 244; 247; 267; 273; 280; 286].

Ключова складова стратегічного планування – визначення пріоритетів. Як відомо, пріоритетність аграрного сектора визначена законодавчо [275; 276]. Але серед 7 інноваційних пріоритетів в Україні технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу займає 4 місце [275]. Якщо ж даний пріоритет розглянути на рівні регіонів, то тут спостерігається строкатість. Так, згідно з Державною стратегією регіонального розвитку, затвердженою постановою Кабінету Міністрів

України від 21.07.2006 № 1001 [233], розвиток високотехнологічного агропромислового виробництва серед регіональних пріоритетів займає перше місце у Вінницькій, Тернопільській і Черкаській областях, друге місце – у Запорізькій, Рівненській, Сумській, Херсонській, Хмельницькій та Чернігівській, четверте місце – у Житомирській, Львівській, Полтавській, п'яте місце – у Миколаївській, Одеській та Чернівецькій, шосте місце – у Волинській, Київській та Кіровоградській областях. Ця строкатість галузевих пріоритетів, безумовно, у значній мірі обумовлена об'єктивними обставинами. Проте необхідність їх вирівнювання, як це здійснюється у країнах ЄС, є передумовою формування системи стратегічного планування.

Затверджений наказом Державного агентства України з інвестицій та розвитку “Порядок конкурсного відбору інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку з метою надання державних гарантій для їх фінансування” від 10.08.2010 № 40 [244], визначив наступні критерії оцінки проектів як пріоритетних: науково-технічний потенціал (наявність співробітників з науковими ступенями, випробувальних лабораторій, об'єктів права інтелектуальної власності, запропоновані новітні технічні рішення); виробничий (забезпеченість сировиною, матеріалами, комплектуючими разом з обладнанням та устаткуванням; рівень технологічних нововведень при реалізації проекту; забезпеченість виробництва кваліфікованим персоналом; можливість використання відходів виробництва; наявність у проекті ресурсо- та енергозберігаючих технологій; ринковий (відповідність проекту потребам ринку; ефективність маркетингових заходів для просування запропонованого продукту на ринок; конкурентоспроможність продукції за ціною та якістю; перспективність ринків збуту тощо); фінансово-економічний (передбачуваний рівень рентабельності та строк окупності; частка власних коштів учасника в загальній кошторисній вартості проекту; платоспроможність та фінансова стабільність учасника); соціальний та екологічний (вплив реалізації проекту на рівень зайнятості населення; вплив реалізації проекту на створення нових робочих місць; надходження платежів до бюджету; вплив виробничих процесів, задіяних у реалізації даного проекту, на навколишнє природне середовище; відповідність вимогам санітарних, архітектурних, інших норм).

У 2010 р. був затверджений постановою Кабінету Міністрів України документ “Про затвердження Положення про проекти із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку (національні проекти)” від 08.12.2010 № 1255 [239], де національний проект був визначений як проект із пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку, що має стратегічно важливе значення для забезпечення технологічного оновлення та розвитку окремої галузі реального сектору економіки, розвитку регіону, розв’язання соціальних проблем та впливає на покращення якості життя громадян. Проект, внесений до переліку проектів із пріоритетних певних напрямів соціально-економічного розвитку. Не викликає сумнівів і те, що система стратегічного планування не буде дієвою без відповідної підсистеми контролю. Загалом сьогодні державний контроль і нагляд у відповідності із чинним Законом України [267], який реалізує саме принцип пріоритетності безпеки у питаннях життя та здоров’я людини, функціонування та розвитку суспільства, середовища проживання та життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами й цілями у сфері господарської діяльності. Проте якщо звернутися до вимог інших законів, то з’ясовується такий факт, що виключно Кабінет Міністрів України контролює виконання Державної програми економічного і соціального розвитку України і програм розвитку окремих галузей економіки [226].

Зазначимо, що у статті 12 Закону України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 № 1602 [226] говориться про те, що прогнози розвитку галузей економіки на середньостроковий період і програми розвитку галузей економіки розробляються на галузевому рівні. Але це не конкретизує форму участі конкретного центрального органу виконавчої влади у розробленні цих документів. Алгоритм розроблення державних цільових програм [227] теж свідчить, що центральні органи виконавчої влади (як і Національна академія наук України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації) можуть виконувати роль державного замовника державних цільових програм (здійснення керівництва і

контролю за їх розробленням та виконанням заходів і задач програм), де відсутнє поняття “державний розробник програми”, при тому, що загальний контроль за виконанням програм здійснюється Кабінетом Міністрів України.

На сьогодні залишається невизначеною і функція системи державного регулювання рибного господарства щодо розроблення стратегічних планів галузевого розвитку. У Положенні про Міністерство рибного господарства СРСР, затвердженого постановою Ради Міністрів СРСР № 296, 1968 р., мала місце лише участь даного Міністерства у розробці планів, генеральних і міжреспубліканських схем комплексного використання та охорони водних ресурсів. Із створенням у 1991 р. Державного комітету України по рибному господарству і рибній промисловості (постанова Кабінету Міністрів України № 304), даному комітету доручається функція взаємодії з міністерствами і відомствами у розробці основних напрямів розвитку рибного господарства, але без планової функції. Положення про Міністерство рибного господарства України, затверджене Указом Президента України № 72, 1995 р., спрямовує діяльність цього міністерства на визначення пріоритетних напрямів розвитку матеріально-технічної бази галузі, але без розроблення відповідних програм. Положення про Державний комітет рибного господарства України, яке було затверджене Указом Президента України № 1250, 1997 р., доручає йому участь у формуванні та забезпеченні проведення державної політики в галузі рибного господарства, спрямованої на виробництво конкурентоспроможної продукції з пріоритетним розвитком ресурсозберігаючих технологій, а також здійснення управління у галузі рибного господарства та контроль у межах своєї компетенції рибогосподарської діяльності юридичних та фізичних осіб. Проте знову без формування будь-яких прогнозно-програмних документів.

Затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 1226 у 2000 р. Положення про Державний департамент рибного господарства доручає йому: проведення комплексного аналізу розвитку рибного господарства України (соціально-економічного і науково-технічного); складання в установленому порядку разом із відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади балансів забезпечення рибного господарства ресурсами, а з

місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування – регіональних балансів такого забезпечення відповідних підприємств, розроблення проектів бюджетного фінансування капітальних вкладень у галузі, науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт та науково-технічних програм тощо. Водночас розроблення програм розвитку галузі (стратегій) Державному департаменту рибного господарства України не доручалося.

Згідно ж із Законом України “Про племінну справу у тваринництві” від 15.12.1993 № 3691-ХІІІ [273], у статті 4 риба віднесена до об’єктів племінної справи. Серед повноважень Кабінету Міністрів України значиться організація здійснення державного контролю з племінної справи у тваринництві та забезпечення розроблення і здійснення загальнодержавних програм селекції (на період 5–10 років). Серед повноважень центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики – здійснення державного контролю з племінної справи у тваринництві. Серед повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних і районних державних адміністрацій в галузі племінної справи у тваринництві – затвердження регіональних програм селекції у тваринництві, а також забезпечення виконання зазначених програм. Визначені Законом України [273] пріоритетні задачі отримали розвиток у Законі України “Про Загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2010 року” від 19.02.2004 № 1517-IV (із змінами, внесеними згідно із Законом від 29.06.2010 № 2374-VI) [231], де для рибного господарства було передбачене проведення робіт із: селекційно-технологічного закріплення та продуктивного розвитку внутріпородного потенціалу українських порід риб, продовження ідентифікації плідників і ремонтного поголів’я риб, організація на базі племінних господарств спеціалізованих колекційних підрозділів для збереження та розширеного відтворення цінних генетичних ресурсів локальних і зникаючих типів, форм та масивів основних об’єктів аквакультури, забезпечення високого генетичного потенціалу для створення високопродуктивних стад, типів, ліній і порід риб, експорту цінного генетичного матеріалу, формування ремонтно-маточного стада та розширене відтворення найбільш перспективних видів риб.

2.3 Методи державного регулювання аквакультури в умовах орієнтації економіки на стандарти безпеки і якості

За визначенням Г. А. Саймона, будь-яка діяльність передбачає свідомий та несвідомий вибір певних дій з широкого кола фізично можливих для суб'єкта дій. У результаті певного процесу коло альтернативних варіантів починає звужуватись, доки нарешті не залишиться один, який і реалізується на практиці. Проте хоча раціональність й означає повноту знання та вміння передбачити наслідки кожного з варіантів вибору дії, на практиці знання наслідків є завжди фрагментарним [301, С. 3, 96]. Тому кожен керівник прагне до всебічної стандартизації своїх алгоритмів прийняття рішень на основі тих правових і нормативних обмежень, які є чинними для даного середовища та можуть бути відображені у формально-логічній (документарній) формі. А в іншому разі правові наслідки дій як керівника, так і його підлеглих стають суттєво невизначеними. Тут важливо враховувати думку Р. Акоффа і Ф. Емері, що будь-який стандарт забезпечує ідеалізоване конструктивне визначення поняття, якщо останнє містить зрозуміле викладення умов і операцій, за якими та за допомогою яких у ідеалі мають бути вирішені ті питання, які відносяться до даного поняття. Хоча стандарти загалом можуть бути ідеалізованими тільки у відносному сенсі – відносно сучасного стану наших знань [7, С. 15, 16].

Економічна енциклопедія визначає стандарт (англ. standard – норма, зразок) як: 1) офіційний державний або нормативно-технологічний документ галузі, підприємства, фірми, компанії, що встановлює якісні характеристики, вимоги, яким має відповідати певний вид продукції, товару; 2) зразок, еталон, з яким порівнюють інші подібні об'єкти [105]. Закон України “Про стандартизацію” від 17.05.2001 № 2408-III [281] визначає стандарт як документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений певним уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим.

Забезпечення раціонального використання природних ресурсів (в тому числі і рибних), відповідності об'єктів стандартизації їх функціональному призначенню, інформування споживачів про якість продукції, процесів і послуг, підтримка розвитку та міжнародної конкурентоспроможності продукції, торгівлі визначене основною метою стандартизації в Україні.

Ще у 1990 р. Концепція переходу УРСР до ринкової економіки [141] зорієнтувала систему державного регулювання на поєднання нормативного, фінансового та адміністративного механізмів. При цьому вказане поєднання одразу було зорієнтоване на найвищі світові стандарти. Водночас перехід на високі світові стандарти виявився досить складним. Так, Закон України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” від 04.02.1998 № 75 [257], відмітив вкрай повільне освоєння перспективних інформаційних технологій, ускладнене через недостатність та неповноту системи стандартів, гармонізованих з міжнародними. На той час в Україні загальна кількість стандартів із інформаційних технологій становила близько 4 % загальної кількості державних стандартів. Водночас у інших країнах ця частка перевищує 10 %. До того ж темпи міжнародної стандартизації у галузі інформаційних технологій були випереджаючими відносно інших галузей та щорічно зростали на 10–15 %. На той час ISO було розроблено та прийнято більше 1400 міжнародних стандартів із інформаційних технологій, і стільки ж розроблялося. В Україні протягом 1992–1997 рр. розроблено та впроваджено близько 100 державних стандартів із інформаційних технологій, переважно термінологічних. Державна програма стандартизації на 2006–2010 рр. свідчить, що в Україні прийнято 6113 нормативних документів у сфері стандартизації, із яких 2516 лише гармонізовано з міжнародними та європейськими стандартами. Також нині діє близько 19 тис. міждержавних стандартів, із яких гармонізовано 10,3 %. У той час міжнародні організації стандартизації прийняли майже 20 тис. стандартів, які використовують у міжнародній торгівлі у відповідності з вимогами СОТ, та діє понад 16 тис. нормативних документів європейських організацій стандартизації. Виходячи з практики стандартизації економіки розвинутих країн світу, подальший економічний розвиток України повинен набути сучасних високих стандартизаційних рис.

Аспекти стандартизації включені практично до усіх сфер економічної діяльності. Так, у Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [270] віднесено до основних принципів екологізації матеріального виробництва пріоритетність вимог екологічної безпеки та обов’язковість додержання екологічних стандартів, нормативів, лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності. Така вимога є актуальною по відношенню до аграрного сектора, який є чи не головним забруднювачем довкілля. У США на цей сектор припадає майже 3/5 загального забруднення природного середовища [169, С. 93]. В Україні таке забруднення на 35–40 % (земель і водних об’єктів – до 50 %) обумовлено саме функціонуванням агропромислового комплексу [310, С. 94]. Законом України “Про енергозбереження” від 01.07.1994 № 74/94-ВР [230] було передбачено запровадження менеджменту з енергозбереження – систему управління, яка повинна забезпечувати раціональне використання споживачами паливно-енергетичних ресурсів, а також здійснення дієвого державного регулювання діяльності у сфері енергозбереження на основі застосування економічних, нормативно-технічних заходів регулювання. Обґрунтована стандартизація у сфері енергозбереження та нормування використання паливно-енергетичних ресурсів, необхідність дотримання енергетичних стандартів та нормативів при використанні палива та енергії. Важливо й те, що Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалена у 2006 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 145-р, повертає аграрний сектор економіки саме до докорінного зменшення енергоємності продукції на основі нових технологій, прогресивних стандартів та системи регулювання. Закон України “Про охорону праці” від 14.10.1992 № 2694 [271] теж орієнтує на обов’язкові для виконання правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції тощо.

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 [235] передбачає реформування системи управління в аграрному секторі, яке має зосередитися на вирішенні питань формування науково-

методичної, інституціональної, нормативно-технологічної та правової бази для створення системи інформаційного забезпечення управління, що відповідає сучасним міжнародним стандартам. Тобто слід створити конкурентоспроможну систему управління аграрним сектором економіки України, яка відповідає як міжнародним стандартам менеджменту, так і вимогам СОТ та директивам ЄС.

Мінагрополітики України [260] має повноваження щодо розроблення технічних регламентів, стандартів та інших нормативних документів, а також установлення порядку розроблення та використання галузевих стандартів. Проте Державне агентство рибного господарства України [221] у цій сфері отримало лише повноваження запровадження спеціальних форм статистичної звітності в галузі рибного господарства стосовно водних біологічних ресурсів згідно з міжнародними стандартами та нормами, а також забезпечення обміну такою інформацією з відповідними міжнародними організаціями згідно із чинним законодавством та міжнародними договорами України. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.10.2011 № 1003-р, згадує заходи з активізації міжнародної та зовнішньоекономічної діяльності, створення умов для залучення інвестицій і міжнародної технічної допомоги. Проте у ній відсутня будь-яка згадка про стандартизаційні передумови такої діяльності, без чого малоімовірна й інвестиційна привабливість цієї галузі.

Економічна енциклопедія визначила норму як максимально допустиму величину матеріальних, трудових і фінансових ресурсів для виробництва одиниці продукції, виконання одиниці робіт чи надання одиниці послуг, встановлену для певних виробничих умов, а нормативи – як показники, що характеризують рівень використання знарядь та засобів праці, предметів праці, живої праці, грошових коштів тощо, їх витрат на одиницю площі, маси, обсягу та інші [104]. За даними В. В. Вітвіцького, аграрний сектор України нині потребує удосконалення системи нормування [56]. Так, у США пільги аграрним виробникам надаються у разі ведення ними господарства на засадах сталого розвитку. Це вимагає значної нормативної роботи. Потреби підприємств агропромислового комплексу у нормуванні основного виробництва складають близько 300 тис. норм. У агропромисловому

комплексі України за орієнтовними даними використовується понад 500 млн норм, хоча необхідно мати в кілька разів більше. Натомість у Англії, де аграрна сфера функціонує на фундаменті нормативної продуктивності, нормативів збільшення та втрат продукції від різних чинників, діють мікронормативи американської системи МТМ-1. Для практичних цілей аналізу і планування робіт застосовуються системи укрупнених мікронормативів МТМ-2 і ЕТА (лише ≈ 700 спеціалізованих сільськогосподарських нормативів, комбінації яких дозволяють нормувати працю із більшості виконаних робіт [56, С. 23, 52,177]. Тому методологія удосконалення державного регулювання аграрного сектора та аквакультури має координуватися із стандартизацією виробництва й управління (рис. 2.7).

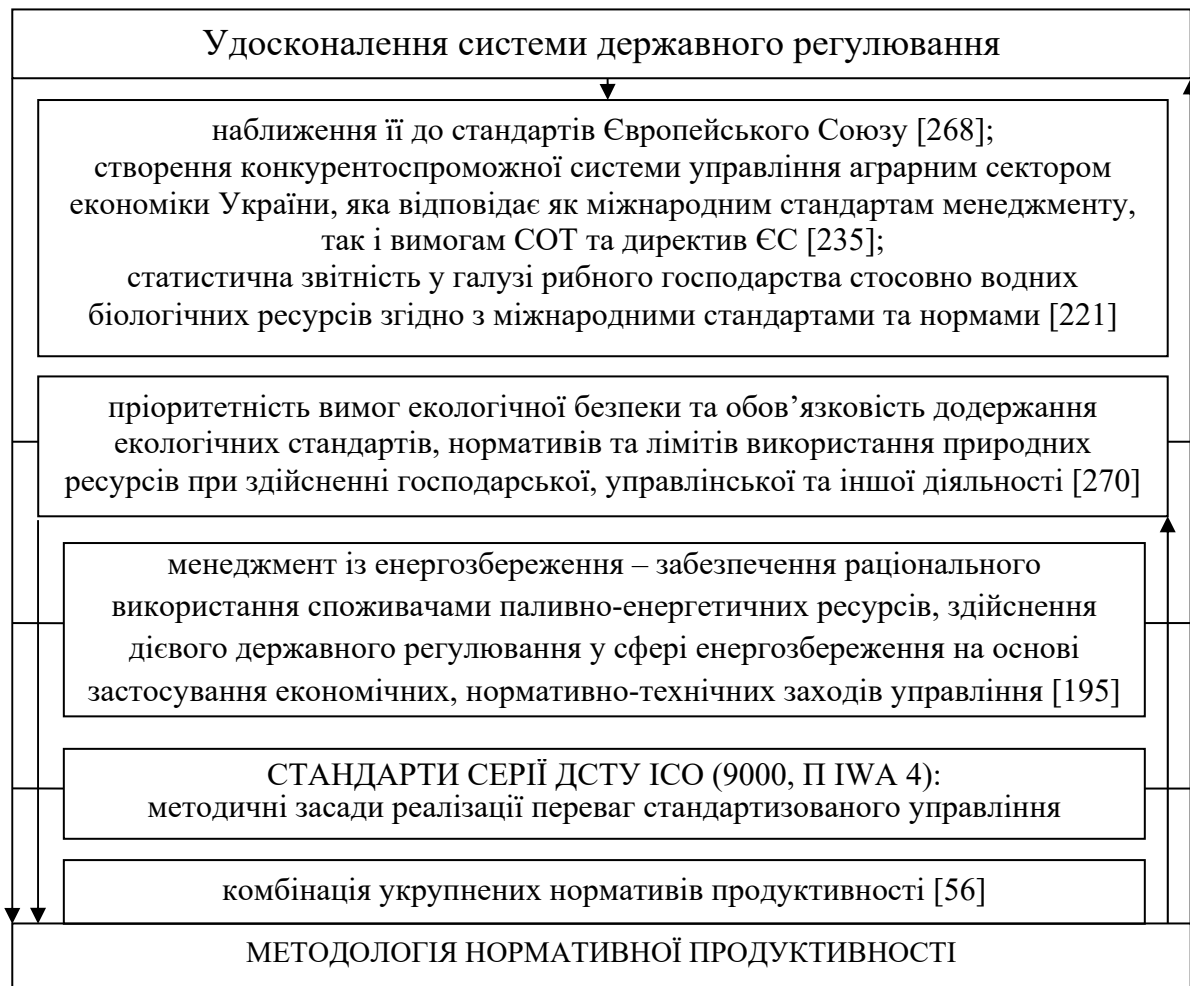

Рис. 2.7. Схема узгодження процесів стандартизації та методологізації державного регулювання аграрного сектора й аквакультури.

Джерело: узагальнення праць авторів [56; 221; 230; 235; 268; 270; 192].

Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [82] у статті 19.3 вказує, що держава здійснює контроль та нагляд за господарською діяльністю у

сферах: безпеки виробництва і праці, пожежної, екологічної, санітарно-гігієнічної безпеки, дотримання стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги до господарювання, споживання та зовнішньоекономічної діяльності, якість і безпечність продукції та послуг. З набуттям Україною членства у ФАО ООН та СОТ суттєво зростають і вимоги до безпеки та якості продукції аграрного сектора, зокрема аквакультури. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158, запровадила політику гарантування безпечності та якості продовольства [235], яка спрямовується на: розроблення та впровадження стандартів якості на види сільгосппродукції та продовольчих товарів відповідно до міжнародних, створення бази даних про вітчизняні та зарубіжні технології, продуктові інновації нового покоління на рівні світових аналогів, удосконалення механізму здійснення державного контролю за дотриманням ветеринарних та санітарних вимог при утриманні тварин і виробництві продукції тваринного походження; здійснення контролю за вирощуванням тварин, якістю продовольчої сировини та харчових продуктів відповідно до регламентів СОТ, удосконалення контролю за виконанням агровиробниками вимог нормативних документів, технічних регламентів, пов'язаних з якістю продукції, вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів, зміни ролі держави та операторів ринку стосовно забезпечення безпечності харчових продуктів саме за європейськими принципами. Закон України “Про рибне господарство, промислове рибальство і охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677–VI [278] також веде мову про забезпечення якості та безпеки риби та інших водних біологічних ресурсів, виготовленої з неї харчової продукції для життя та здоров'я населення та запобігання негативному впливу на довкілля. Разом з тим, не дивлячись на те, що аспекти якості та безпеки є пересічними множинами, вони, як об'єкти стандартизації, мають індивідуальну специфіку. Наприклад, якість харчового продукту визначається як ступінь досконалості властивостей та характерних його рис, які здатні задовольнити потреби (вимоги) та побажання тих, хто споживає або використовує цей харчовий продукт, а безпечність харчового продукту – як

його стан, що є результатом діяльності з виробництва та обігу, здійснюється з дотриманням вимог, встановлених санітарними заходами або технічними регламентами й забезпечує впевненість у тому, що цей харчовий продукт не завдає шкоди здоров'ю людини (споживача), якщо він спожитий за призначенням [223].

У теоретичному плані, проблему рівня якості у системі взагалі, та якості управління зокрема, досліджували видатні мислителі. Аристотель у свій час дійшов висновку, що зміна у кількості та зміна у якості – не одне й теж, що кількість це те, що є подільним на складові частини, що якість – це видова відміна сутності, або ж стан того, що рухається та різниця у русі [19, С. 137, 164, 165, 166]. Гегель розглядає якість як невизначеність певного буття по відношенню до буття взагалі, а ідеальність – як якість нескінченності [65, С. 139, 216]. З точки зору К. Маркса, матеріальною передумовою відтворення у розширеному масштабі є зміна не кількості, а якісного призначення даних елементів простого відтворення [175, С. 576]. Тому забезпечення відповідності характеристик об'єкта та суб'єкта регулювання вимогам якості стає важливою задачею державного регулювання у контексті переведення їх у стан сталого зростання на основі галузевої інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. Розробленням теоретичних засад впровадження системи управління якістю займалися Е. Демінг, Дж. Джуран, М. Імаї, К. Ісікава, У. Шухарт [4; 90; 116; 118; 152; 202]. Згідно з принципами Е. Демінга, керівник повинен зосереджуватися на: довгостроковій стратегії, перетвореннях стилю менеджменту, надійних і простих статистичних свідоцтвах якості процесу, мінімізації усіх витрат, безперервному поліпшенні системи, підготовці кадрів, відповідальності за якість, забезпеченні зв'язків між рівнями ієрархії, руйнуванні бар'єрів між підсистемами, методах досягнення цілей (а не беззмістовних лозунгах і закликах), ліквідації довільних норм і кількісних задач, наданні робітникам можливості пишатися працею, заохоченні прагнення до знань, залученні вищого керівництва до підвищення якості, що, безумовно, і є інноваційністю. Разом з тим, загалом визнаючи значний внесок Е. Демінга та У. Шухарта у теорію управління якістю, інші вчені вказують на необхідність подальшого її удосконалення [4; 90; 202]. К. Ісікава стверджує: фізика, хімія та математика – це універсальні дисципліни,

які можуть бути застосовані рівною мірою до усіх країн, але коли мова йде про управління якістю або ж іншу дисципліну, у якій присутнє поняття “управління”, то тут є великою роль людських та соціальних чинників. Так, незалежно від того, наскільки вдалі американські та британські методи, їх не можна імпортувати до Японії у тому вигляді, які вони є у США чи Великій Британії. Щоб досягти успіхів, слід створити японські методи, подолати технократизацію (монополії інженерно-технічних робітників на статистичний контроль якості), що суттєво обмежує масштаб впровадження системи управління якістю. У цьому контексті К. Ісікава згадує Дж. Джурана, що у свій час створив атмосферу, де управління якістю почало сприйматися як знаряддя керівництва [118]. На думку ж Дж. Джурана, сам по собі факт додержання вимог стандартів ISO 9000 ще не гарантує компаніям зайняття лідируючих позицій в області якості. Приклади компаній, що досягли таких позицій, вказують на ряд спільних моментів у їх діяльності, зокрема навчання персоналу, високі темпи впровадження удосконалень із року у рік, залучення робітників до забезпечення якості, які не втілені у ISO 9000 [152].

Разом з тим, Указ Президента України “Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні” від 22.07.1998 № 810/98 [254] наголосив на тому, що існуюча в Україні система державного регулювання залишається в цілому неефективною, еkleктично поєднуючи інститути, що дісталися у спадок від радянської доби, та нові інститути, що сформувалися у період незалежності України. Система є внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою та відірваною від людей, внаслідок чого існуюче державне регулювання стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ. Іншими словами, перед системою державного регулювання стоїть проблема якісних зрушень. Це визнала Концепція вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, затверджена Указом Президента України від 03.09.2007 № 816/2007 [256], яка знову закликала до ліквідації системності у накопиченні проблем у сфері формування та реалізації регуляторної політики.

Як бачимо, з інтервалом у 9 років обидва Укази Президента України згадують про системну кризу в державному регулюванні, що є ознакою саме невідповідності його якісних характеристик, яка буде зводити нанівець будь-які

очікування досягнення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та її аграрного сектора на світових ринках сільськогосподарської продукції.

З 2001 р. в Україні стандарти серії ІСО 9000 прийняті як ДСТУ. ІСО 9001 установлює вимоги до системи управління якістю, якщо організація потребує продемонструвати свою спроможність поставляти продукцію, що відповідає вимогам замовників і застосованих регламентів, а також прагне до підвищення задоволеності замовників. ІСО 9004 містить настанови щодо результативності та ефективності системи управління якістю; ІСО 9001 містить рекомендації щодо здійснення аудиту систем управління якістю і систем управління навколишнім середовищем. Цілком зрозуміло, що вісім висхідних принципів управління якістю (орієнтація на замовника, лідерство, залучення працівників, процесний підхід, системний підхід до управління, постійне поліпшення, прийняття рішень на підставі фактів, взаємовигідні стосунки з постачальниками) стосуються, у першу чергу, виробничих систем. Світова практика свідчить, що системи управління якістю (СУЯ) набули значного поширення у сфері державного регулювання. У Японії СУЯ запроваджена майже у 90 % муніципальних органів. В Україні така робота знаходиться на початковому етапі. Постановою Кабінету Міністрів України від 11.05.2006 № 614 [248] була прийнята Програма запровадження СУЯ в органах виконавчої влади. Її створено відповідно до міжнародного стандарту ISO 9001: 2000, яка ефективно функціонує в органах державного управління більшості держав – членів ЄС). Перший орган державної виконавчої влади в Україні, що запровадив СУЯ на основі ДСТУ ІСО 9001 – Головдержслужба, а серед органів місцевого самоврядування – виконавчі комітети ряду міських рад – Бердянської (Запорізька область) та Комсомольської (Полтавська область).

Світовий досвід незаперечно доводить, що ефективність впровадження будь-яких зовнішніх систем, зокрема й системи управління якістю, які у країні походження були суперективними, досягається у країні-реципієнті тільки за умови його ретельної підготовки. На сьогодні в Україні прийнятий ДСТУ П ІВА 4: 2006 “Системи управління якістю. Настанови щодо застосування ISO 9001: 2000 в суб’єктах місцевого самоврядування”. Стандарт націлений, по-перше,

на контроль документів, тобто розроблення та задокументування методики та необхідних засобів контролю документарного процесу: уникання навмисного застосування застарілих документів. По-друге, на аналіз, а саме забезпечення постійної придатності, адекватності, результативності самої системи управління якістю, та на оцінку можливостей щодо поліпшення й визначення потреби у змінах, які притаманні досліджуваній системі (рис. 2.8).

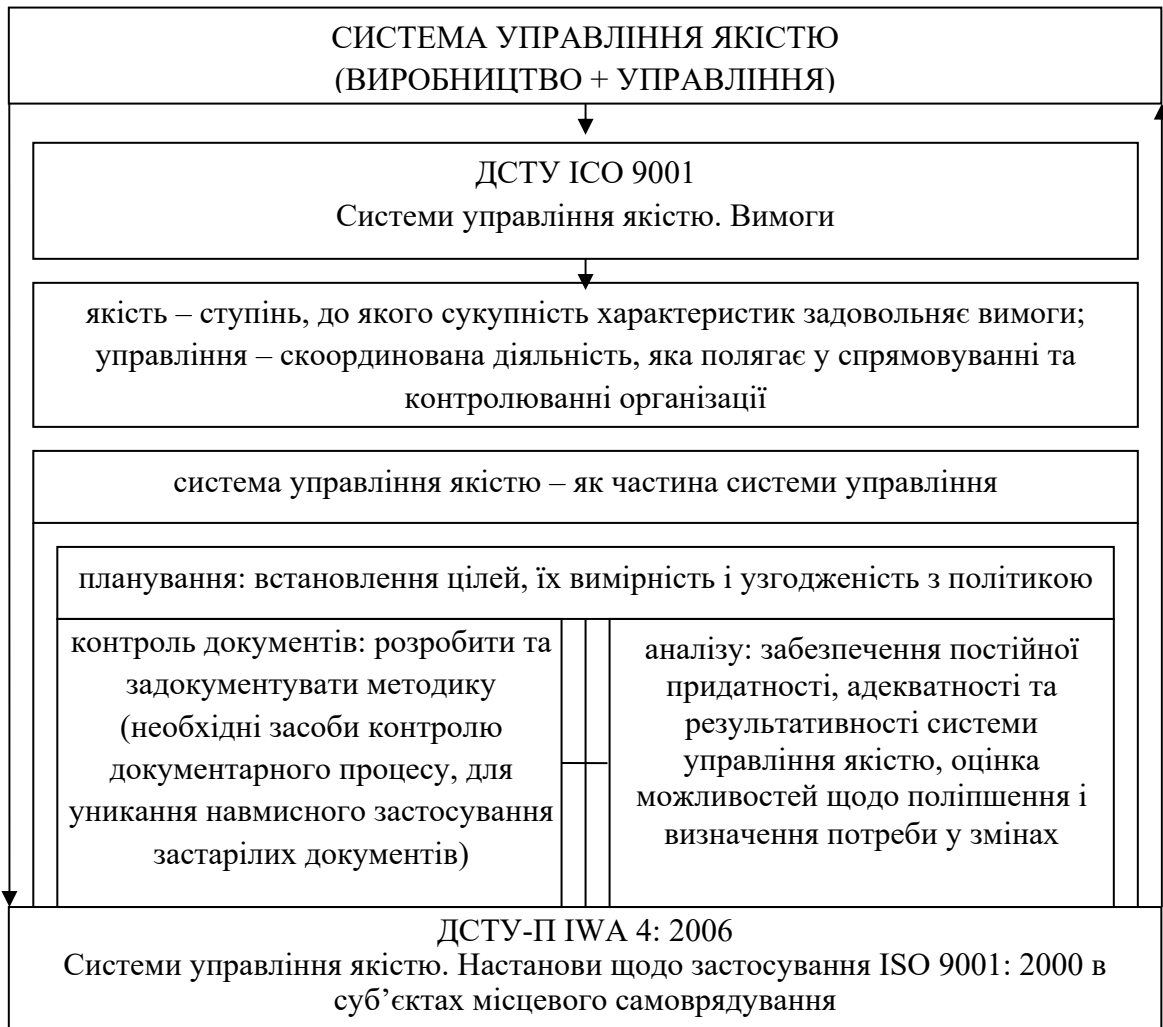

Рис. 2.8. Схема організації стандартизованої системи управління якістю стосовно виробничої та управлінської підсистем.

Джерело. Згадані вище стандарти серії ІСО.

Крім того, дієвість системи управління якістю, створеної за алгоритмом ДСТУ П ІВА 4: 2006, забезпечується такими принципами: 1) наявність чотирьох тем у системі перевірки з передбаченням встановлення диспозиції підтем у діапазоні “червоний” (високий рівень загрози), “жовтий” (середній рівень загрози), “зелений” (відсутність реальної загрози). Інституційний розвиток (компетентність

штатних державних службовців, відповідальне витрачання бюджету, розроблена та запроваджена правова база, раціональне фінансове керування, усвідомлення важливості проблем безпеки); сталий економічний розвиток (можливості економічної та інноваційної діяльності, сприяння розвитку галузей сільського господарства, промисловості, торгівлі тощо); всебічний соціальний розвиток (відповідальність за ризикові та уразливі верстви населення, сфери охорони здоров'я та освіти, прийнятний рівень сприяння господарюванню); сталий екологічний розвиток (моніторинг стану довкілля, відповідальність за збирання та видалення відходів, захист ключових природних ресурсів, результативність системи земле- та водокористування, охорони ґрунтів тощо); 2) визнання системи управління якістю частиною системи управління, яка зазвичай спрямована на досягнення результатів відповідно до цілей у сфері якості та на задоволення потреб, очікувань або вимог зацікавлених осіб; 3) політики у сфері якості: відповідність меті; постійне поліпшення результатів; встановлення та перегляд прийнятих цілей; поширеність та зрозумілість; аналізування об'єкту у аспекті придатності; 4) планування: встановлення цілей, у т.ч. спрямованих на вимоги до продукції для підрозділів і рівнів організації (вимірність цілей і узгодженість їх з політикою). Згідно із ДСТУ П ІWA 4:2006 суб'єкт управління має передбачити методологізоване розроблення стратегічного плану розвитку об'єкту, який йому підпорядкований. З цією метою він повинен на базі задокументованих ним раніше методик визначити: коротко-, середньо- та довгострокові цілі, потенційні сфери розвитку; пріоритети програм, проектів і дій, наявність необхідних для нормальної діяльності ресурсів, організаційну діагностику (сильні та слабкі сторони, небезпеки – можливості), аналіз та оцінку ризику.

Стандарт ДСТУ ISO/TR “Настанови з розробляння документації системи управління якістю” визначає структуру та форму представлення методик (текст, карти послідовності робіт, таблиці, їх комбінація тощо), які можуть мати посилання на робочі інструкції. Метод підготовки документації системи управління якістю включає: визначення необхідних для результативного впровадження системи управління якістю процесів, розуміння взаємодії між цими процесами, задокументування процесів до ступеня, необхідного з точки

зору забезпечення результативного їх функціонування та управління ними. Відповідно до цього здійснюється й аналізування процесів та їх результатів. Стандарт ДСТУ ISO 10006 “Настанови щодо управління якістю в проектах” ідентифікує програму якості як документ, що визначає, які саме методики та ресурси, хто та коли має застосовувати його для виконання конкретного проекту.

Про нагальність якісного удосконалення державного регулювання згадує В. В. Юрчишин, на думку якого, аграрному сектору вже час перейти до системного розвитку управління, відміною якого є одночасне включення у нього не тільки структурних, але й правових, організаційних, економічних, соціальних складових та всебічне опрацювання науково-методологічних і організаційно-економічних засад управління у напрямі отримання вищої управлінської якості у формі позитивного синергетичного ефекту [350, С. 18]. Останніми роками у світі та в Україні усе більшої ваги набуває проблематика системного забезпечення національної безпеки, складовою частиною якої є й продовольча безпека держави. Роль продовольчої безпеки у цивілізаційному процесі усвідомлювалася в Україні на шляху до державної незалежності з огляду на те, що одним з перших її правових актів був чинний Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села і АПК у народному господарстві” від 17.10.1990 № 400-ХІІ [276]. Концепція переходу УРСР до ринкової економіки від 01.11.1990 [141] теж згадувала про адаптацію виробництва до світових ринків, інтенсивне використання світового рівня техніки, технології та організації виробництва, включення у світогосподарські зв’язки, іноземних інвесторів, аграрну реформу з метою раціонального використання земель, екологію. А Закон України “Про економічну самостійність Української РСР” від 03.08.1990 № 142-ХІІ [229] вже актуалізував питання всебічного задоволення потреб громадян у матеріальних і соціальних благах, ключовою складовою якого є саме питання продовольчої безпеки.

Наступний етап формування безпекових засад України – це прийняття її Конституції, де питання безпеки та право громадян на достатнє харчування отримали вищий статус [140]. Логічним стало прийняття у 1997 р. Закону України “Про безпечність та якість харчових продуктів” від 23.12.1997 № 771/97-ВР [223].

Був введений і Державний класифікатор надзвичайних ситуацій (ДК 019-97). Аспект безпеки України, зокрема і продовольчої, отримав стандартний вираз.

Концепція Державної програми забезпечення технологічної безпеки в основних галузях економіки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.06.2003 № 351-р [284], містить аналіз причин виникнення та надзвичайних ситуацій техногенного характеру. У 48 % випадків їм притаманний технічний характер, тобто незадовільний технічний стан споруд, конструкцій, обладнання та інженерних мереж, їх значна зношеність унаслідок закінчення нормативного строку експлуатації – нормативного ресурсу. За оцінкою спеціалістів, технічний стан споруд, конструкцій, обладнання та інженерних мереж в основних галузях вітчизняної економіки досяг критичної межі, що загрожує її сталому функціонуванню, підвищує імовірність виникнення аварій та надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Для ліквідації такого стану речей автори Концепції [284] пропонують: розроблення теорії та наукових основ нормування безпеки, методів, критеріїв і правил розрахунку нормативного ресурсу об'єктів, розроблення методології формування та супроводження галузевих і регіональних складових Програми, удосконалення галузевої системи державного регулювання та контролю господарської діяльності у зазначеній сфері. Отже, аспекти методологізації та стандартизації безпекових засад господарювання набули у Концепції [284] системного озвучення.

Затверджена Указом Президента України “Стратегія національної безпеки України” від 12.02.2007 № 105/2007 [283] зробила свій наголос на розробці та впровадженні національних стандартів інформаційно-комунікативних технологій, гармонізованих із відповідними європейськими стандартами. У такому контексті з 2007 р. в Україні введений стандарт ДСТУ 4423-1 “Керування документаційними процесами”, у якому міститься методологічна основа розроблення та впровадження даних систем на основі методик: попереднього дослідження; аналіз ділової діяльності, встановлення вимог до службових документів; оцінювання наявних систем, визначення стратегії дій, що забезпечують виконання вимог до документів, розроблення, впровадження та аналізування результативності нової системи. Тут слід підкреслити, що документаційні методики слід координувати з

Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, яка введена у дію наказом Мінекономіки України від 02.03.2007 № 60, яка диверсифікує економічну безпеку на її складові: макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну, продовольчу. Методика визначає рівень економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави та перелік основних індикаторів стану економічної безпеки, їхні оптимальні, порогові та граничні значення та методи обрахування інтегрального індексу економічної безпеки.

План дій “Україна – ЄС” Європейська політика сусідства, схвалений Кабінетом Міністрів України від 12.02.2005, підкреслює, що Україна та ЄС погодилися інтенсифікувати безпекові та економічні відносини. При цьому Україна має забезпечити проведення її законодавчих реформ відповідно до міжнародних стандартів; гармонізувати необхідне рамкове та секторальне законодавство у пріоритетних сферах із системою технічного регулювання ЄС; права та основні стандарти у сфері праці на основі європейських стандартів та відповідно до конвенцій МОП; вжити подальших заходів щодо включення питань захисту навколишнього середовища до політики у інших сферах, зокрема у галузі регіонального розвитку та сільського господарства, підвищити безпеку продуктів харчування для усіх споживачів, наблизити законодавство ЄС у сфері відстеження харчового ланцюга “від поля до столу”. Виписати загальні принципи безпеки продуктів харчування, а також імплементувати систему Hazard Analysis Critical Control Point (НАССР) на підприємствах та в органах контролю, зокрема й рибному господарстві.

Отже, стратегія розвитку рибного господарства на сьогодні з огляду на визнаний Україною пріоритет інтеграції до ЄС не може здійснюватися поза переходом на сучасні міжнародні та європейські стандарти. Тим більше, що ключові безпекові міжнародні стандарти вже визнані як ДСТУ. Не вимагає доказів, що успішне конкурування підприємств рибного господарства на усіх типах ринків, як внутрішньому, так і зовнішньому, значною мірою обумовлений зростанням попиту на безпечні харчові продукти. Гостра конкуренція на ринках передбачає

розширення переліку об'єктів сертифікації, що практично унеможлиблює просування небезпеченої продукції на ринки. Подолання цієї ситуації вимагає високої стандартизації виробництва та управління (рис. 2.9).

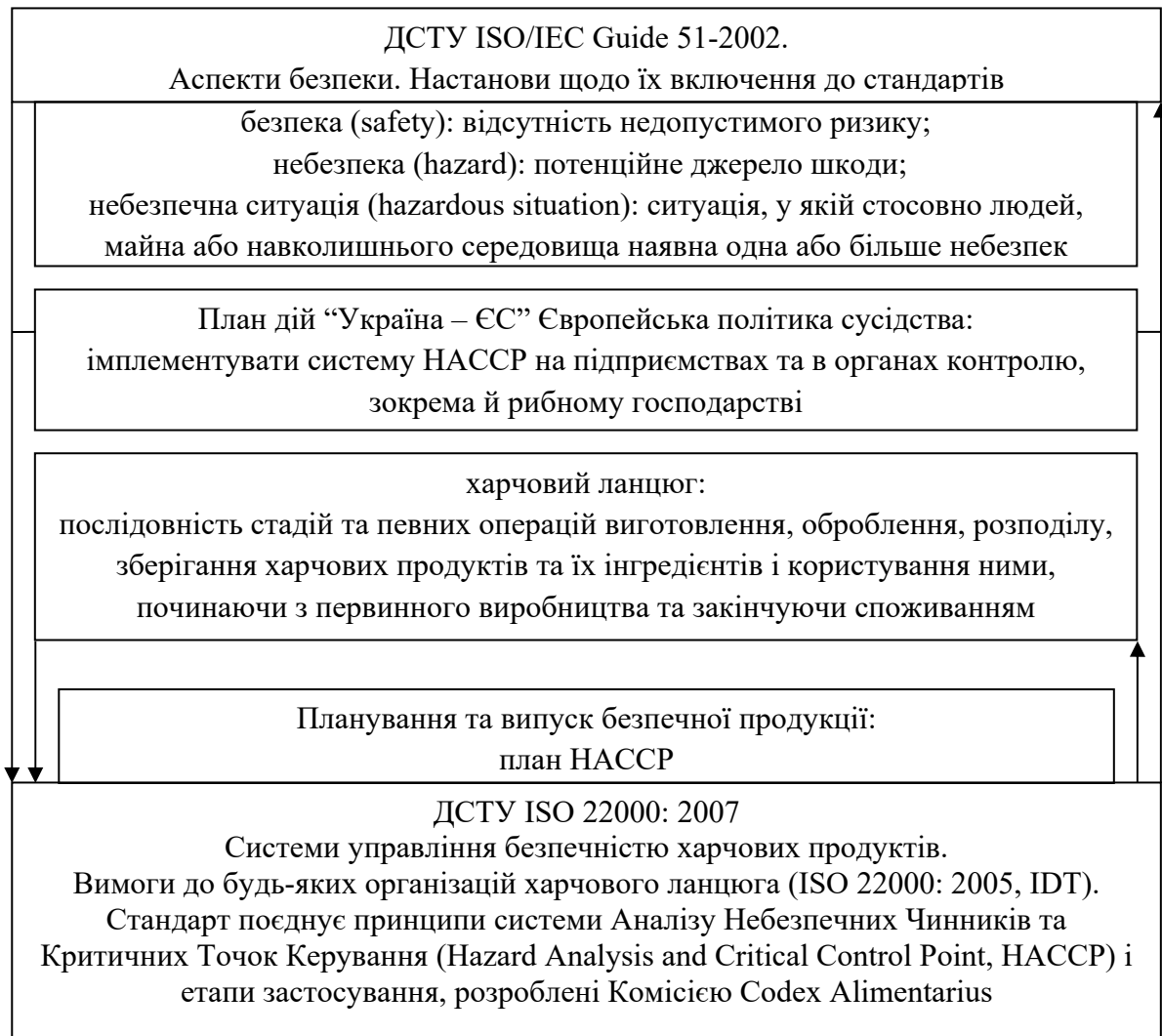

Рис. 2.9. Схема спрямування дії стандартизованої системи управління безпечністю харчових продуктів на основі HACCP.

Джерело. Згадані вище стандарти серії ІСО.

У методологічному відношенні, застосування DSTU ISO 22000 дозволяє аграрним та аквакультурним підприємствам, по-перше, планувати, практично запроваджувати та використовувати, підтримувати та здійснювати оновлення системи управління безпечністю власних продуктів; по-друге, демонструвати їх відповідність чинним вимогам щодо безпечності; по-третє, визначати й оцінювати вимоги замовників; по-четверте, результативно інформувати про проблеми безпечності вироблених продуктів постачальників, замовників та

відповідні зацікавлені сторони; по-п'яте, забезпечувати відповідність власної організації своїй заявленій політиці щодо безпечності продукції, відповідно демонструючи таку відповідність зацікавленим сторонам; по-шосте, прагнути сертифікації власної системи управління безпечністю певних видів продукції.

Дослідження С. М. Шкарлета свідчать, що безпековий чинник розвитку тісно пов'язаний із інноваційним чинником [336, С. 190]. За його твердженням, економічна безпека підприємства є системним процесом, який складається із трьох компонентів, пов'язаних між собою кон'юнктивним співвідношенням і визначається як безперервний та динамічний процес діагностики й оцінювання фінансово-економічних, операційних, техніко-технологічних, ресурсних, маркетингових, інноваційних, організаційних, функціональних, юридичних, структурних та управлінських критеріїв. Метою його є завчасна ідентифікація джерел виникнення, видів і стадій розвитку небезпечних для підприємства проявів; своєчасне застосування у випадку реальної потреби релевантного каталогу антикризових заходів щодо нейтралізації як внутрішніх, так і зовнішніх чинників або упередження, захист і протидія їх впливу; формування системи рекомендацій та заходів із метою створення конкурентних переваг і забезпечення розвитку суб'єкта господарювання на усіх етапах його життєвого і операційного циклів. Специфіка ж українського менталітету легко вписується саме у творчу частину інноваційної діяльності як запоруки успіху й розвитку на кожному підприємницькому кроці [336, С. 205]. Тому інноваційність та врахування специфіки життєвого циклу суб'єкта господарювання є передумовою створення дієвої системи управління безпечністю її продукції.

Слід зазначити, що про важливість орієнтування економічних систем на інноваційність і врахування специфіки життєвого циклу організації говорив також і М. Портер. За його твердженнями, нова теорія повинна йти у напрямі конкурентних переваг країни, розуміння того, що такі переваги створюються й утримуються у тісному зв'язку із місцевими умовами. Слід враховувати, що для конкуренції вирішальну роль відіграють інновації, зміни та системний підхід, а держава має створювати обставини, які дозволяють своїм фірмам швидше, ніж їх закордонні конкуренти, оновлювати технологію [218, С. 37, 38, 39, 61].

На сьогодні в Україні запроваджений стандарт ДСТУ ISO/IEC 15288: 2005 “Інформаційні технології: Процеси життєвого циклу системи”. Процеси у цьому стандарті можна використовувати як основу для формування методів і методологій. Модель життєвого циклу визначена у цьому стандарті як структура, яка поєднує процеси і дії, що стосуються життєвого циклу, а також слугує загальноприйнятному еталону для спілкування та розуміння. Для кожного життєвого циклу притаманні певні стадії, стосовно яких необхідно визначити їх призначення та результати. Пристосовування стандарту може включати такі заходи: ідентифікація та задокументування чинників, які саме і впливають на цей процес (стабільність та різноманітність середовищ, ризику, новизна системи, розмір, складність, дата початку і тривалість використання; показники цілісності – безпечність, захищеність, таємність тощо; еволюція технологічних можливостей, структура фінансування та наявних ресурсів), визначення належної моделі життєвого циклу цієї системи, ідентифікування моделі життєвого циклу в термінах стадій, їх ідентифікаторів, призначеності та результатів, яких вони досягають під час виконання процесів певного циклу. З методологічної точки зору, найбільш важливою стадією життєвого циклу є стадія визначання концепції, яка розпочинається з попереднього виявлення потреби або формування уявлення про нову основну систему (модифікацію наявної системи) – період початкового дослідження, виявлення та збирання фактів і планування, де оцінюють економічні, технічні, стратегічні та ринкові показники, отримуючи зворотній зв’язок до даної концепції від користувача.

Важливою особливістю сучасної інноваційної діяльності є узгодженість її із процесом стандартизації. На сьогодні в Україні прийнятий ДСТУ ГОСТ 31279:2005 “Інноваційна діяльність”, який визначає сутність вказаного виду діяльності, а інноваційний менеджмент визначений як сукупність принципів, методів, засобів і форм управління інноваційним процесом для підвищення ефективності вкладених у його реалізацію інвестицій. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 № 40-IV [255] у статті 1 визначає інновації саме як чинник істотного поліпшення якості виробництва. Стаття 4 Закону [255] серед об’єктів інноваційної діяльності особливо виділяє інноваційні програми/проекти, нові

знання та інтелектуальні продукти. У напрямках державного регулювання (стаття 6 Закону) інноваційної діяльності особливо виділено: визначення і підтримка пріоритетних її напрямів, формування та реалізація інноваційних програм (державних, галузевих, регіональних і місцевих); а також створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для її підтримки й стимулювання. Безумовно, для ефективної реалізації інноваційних функцій у системі державного регулювання необхідно, перш за усе, розробити певні методи і стандарти. Проте Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 № 40-IV взагалі не згадує про дані інструменти. Якщо ми звернемося до Закону України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” від 09.01.2007 № 537-V [268], то мова йде про, по-перше, формування та впровадження правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, технологічних та методичних умов розвитку інформаційного суспільства в Україні з урахуванням світових тенденцій; по-друге, розробку та впровадження системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні та внесення відповідних змін у систему державних статистичних спостережень з узгодженням їх з міжнародними стандартами і методологією; по-третє, відповідність ресурсів (електронних інформаційних) стандартам і технічним регламентам, загальнодержавним, галузевим та локальним класифікаторам і довідникам. Іншими словами, для інформаційного суспільства (як органічній складовій інноваційного процесу) потрібні одночасні зрушення у процесах методологізації та стандартизації.

Надалі “Концепція Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки”, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 № 285-р [285], говорить проте, що ефективна державна інноваційна політика є однією з передумов успішного впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки країни. Її формування та реалізація не можливі без розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення зазначених процесів, але складові цієї системи ще функціонують незалежно одна від одної. Це унеможлиблює їх координацію та узгодження. Крім того, на сьогодні не

проводиться системний моніторинг інноваційного розвитку аквакультури, аналіз ефективності механізмів державної підтримки та стимулювання інноваційної та науково-технічної діяльності, а також порівняльний аналіз результатів реалізації державної політики у відповідній сфері в зарубіжних країнах. Неналежний стан у вказаній сфері зумовлений: відомчим розподілом компетенції щодо реалізації державної інноваційної політики в аквакультурі; відсутністю єдиного підходу до визначення задач, досягнення цілей, спрямованих на їх виконання, та проведення аналізу ефективності реалізації державної інноваційної політики у галузі; невідповідністю методів статистичного спостереження у сфері інноваційної та науково-технічної діяльності світовим стандартам; відсутністю єдиного науково-методичного підходу до проведення моніторингу стану інноваційного розвитку аквакультури.

Дослідження підтвердили, що подальший сталий розвиток аквакультури може бути здійснений при гармонізації відносин як державного регулювання, так і ринкових механізмів, контролю дотримання вимог сталого розвитку; реалізації науково-інноваційно-інвестиційної моделі розвитку галузі та наявного досконалого управлінського інструментарію; координації диверсифікованих складових системи державних класифікацій, як елементу забезпечення дієвості прийняття рішень системою державного регулювання аграрної сфери; досягнення інтеграції аквакультури з комплементарними галузями аграрного сектора економіки України. Такий підхід дозволяє реалізувати потенційні можливості системної методології, на основі якої будуть узгоджуватися стратегії соціально-економічного розвитку України та її регіонів і галузей, а також відповідні програми соціально-економічного розвитку з урахуванням вимог інвестиційно-інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки загалом та її окремих підрозділів, координація державного регулювання аквакультури за рівнями “центр–регіон–район”. Крім того, лише на цих засадах стане можливим забезпечення тісних прямих і зворотних зв’язків між суб’єктами рибного господарства у галузі аквакультури і системою державного регулювання економіки, що є визначальною передумовою оптимального поєднання сильних сторін ринкових та адміністративних важелів.

РОЗДІЛ 3

СТАН ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

3.1 Світові та національні тенденції зростання та розвитку аквакультури

У світовому рибному господарстві крім водних біоресурсів відтворюваних природним шляхом і добутих в природному середовищі, все більшого значення набувають гідробіонти, вирощені за допомогою людини. Нині можна припустити, що в найближчій перспективі валові показники світового рибальства повністю будуть залежними від тенденцій, які формуються в розвиткові товарної аквакультури. Раніше аквакультуру розглядали як складову рибальства, а продукцію, що виробляли при безпосередній участі людини, вважали одним із елементів сировинної бази рибного господарства. Стан цього підрозділу рибогосподарської діяльності на світовій арені доцільно подати як самостійний напрям, оскільки в умовах продовольчих викликів багато світових риболовецьких держав, почали стрімко розвивати аквакультуру та завдяки їй забезпечили 1/3 загальносвітових обсягів харчової рибної продукції.

Продукція аквакультури майже повністю призначена для споживання людьми. На глобальному рівні, в 2008 році на аквакультуру припадало 45,7 % всього світового виробництва харчової рибної продукції для споживання людиною, що на 3,1 % більше у порівнянні з 2006 роком. Не дивлячись на багатовікові традиції розведення риби в деяких країнах, в глобальних масштабах аквакультура є молодого галуззю, яка переживає період зростання протягом останніх 50 років. Світовий обсяг виробництва аквакультури значно виріс з менш ніж 1 млн т в 1950 р. до 55,1 млн т у 2009 р. та 58,3 млн т у 2010 р., і втричі перевищив темпи росту світового виробництва м'яса (2,7 % для птахівництва разом з тваринництвом) за цей же період. При збереженні існуючих темпів розвитку до 2030 р., половина добутих водних біоресурсів будуть штучного походження. Вилов гідробіонтів, які живуть вільно залишається майже незмінним, а ріст практично зупинився, починаючи приблизно з середини 80-х початку 90-х років

XX століття. Сектор аквакультури в період 1970–2008 рр. зберігав середньорічні темпи росту. За період 2006–2008 рр. середньорічні темпи росту продукції аквакультури у світі склали 5,3 %. Вартість світової продукції аквакультури у 2008 р., без водних рослин, оцінювалась у 98,4 млрд дол США. Якщо додати вартість водних рослин, світовий обсяг продукції аквакультури складав у 2008 р. 68,3 млн т, загальною вартістю у 106 млрд дол США. За останні 15–20 років щорічний приріст штучно вирощених гідробіонтів в середньому складає 7–10 %. У 2010 р. рибальство і аквакультура поставили на світовий ринок 147,9 млн т риби (включаючи водні рослини). З них 120,7 млн т припадає на харчову продукцію та поставляє 17 кг риби (в еквіваленті живої маси) на одну особу або найвищий за весь час показник (табл. 3.1, додаток Б, рис. Б.1, табл. Б.1).

Таблиця 3.1

Динаміка виробництва продукції аквакультури і рибальства в світі, млн тонн

Показники	Роки							Відхилення (+,-) 2004 р. до 2010 р.
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Внутрішні водойми:	33,8	36,2	38,4	40,7	43,1	45,1	47,5	+ 13,7
– рибальство	8,6	9,4	9,7	10,0	10,2	10,1	10,1	+ 1,5
– аквакультура	25,2	26,8	28,7	30,7	32,9	35,0	37,4	+ 12,2
Морські води:	100,5	100,2	98,6	99,1	99,1	100,0	100,4	– 0,1
– рибальство	83,8	82,7	80,0	79,9	79,4	79,9	79,5	– 4,3
– аквакультура	16,7	17,5	18,6	19,2	19,7	20,1	20,9	+ 4,2
Разом рибальство	92,4	92,1	89,7	89,9	89,6	90,0	89,6	– 2,8
Разом аквакультура	41,9	44,3	47,3	49,9	52,6	55,1	58,3	+ 16,4
Всього світове рибне господарство	134,3	136,4	137,0	139,8	142,2	145,1	147,9	+ 13,6
Споживання риби:								
– на харчування людей	104,4	107,3	110,7	112,7	115,1	117,8	120,7	+ 16,3
– нехарчове споживання	29,9	29,1	26,3	27,1	27,1	27,3	27,2	– 2,7
Населення (млрд чол.)	6,4	6,5	6,6	6,7	6,8	6,8	6,9	+ 0,5
На одну особу (кг)	16,3	16,5	16,8	16,9	17,0	17,3	17,4	+ 1,1

Джерело: складено на основі опрацювання матеріалів авторів [328; 372; 373].

Пропозиція харчової рибної продукції у секторі аквакультури, включаючи рибу, ракоподібних, моллюсків та інших водних живих ресурсів для споживання людиною, досягла у 2009 р. 55,1 млн т., що на 2,6 млн т більше, ніж у 2008 р., і,

відповідно на 13,2 млн т більше у порівнянні з 2004 р. Частка аквакультури у загальному обсязі продукції рибальства і аквакультури продовжує зростати, збільшившись з 34,5 % у 2006 р. до 36,9 % у 2008 р. У 2010 р. пропозиція продукції аквакультури становила 58,3 млн т. За період з 1970 до 2008 рр. обсяг виробництва харчової риби у секторі аквакультури щорічно приростав на 8,3 % (або 6,5 % без урахування Китаю), у той час, як чисельність населення світу збільшувалась в середньому на 1,6 % в рік. Підсумковим результатом такого розвитку аквакультури на фоні світових демографічних тенденцій стало десятикратне збільшення середньорічного обсягу поставок харчової риби з сектору аквакультури в перерахунку на одну особу: з 0,7 кг на людину у 1970 р. до 7,8 кг на людину у 2008 р.

Найбільших успіхів в світовій аквакультурі досяг Китай і значно випередив усі інші країни з обсягом виробництва в 32,7 млн т у 2008 р. (рис. 3.1). В аквакультурі у 2008 р. було вироблено 80,2 % загального світового виробництва штучно вирощених водних організмів, спожитих у цьому ж році проти 23,6 % у 1970 р. Для всього іншого світу аквакультура Китаю поставила 26,7 % всієї харчової рибної продукції, проти 4,8 % у 1970 р. Китай – єдина країна в першій десятці найбільш розвинутих рибних держав, де частка аквакультури вище, ніж вилов гідробіонтів природного походження (відповідно 32,7 і 14,8 млн т у 2008 р.). Без урахування Китаю, середньодушові поставки продукції в останні роки залишались статичними, оскільки невелике зменшення обсягів промислового вилову і збільшення чисельності населення компенсувалось зростанням поставок із сектору аквакультури. Якщо виключити Китай, обсяг поставок рибної продукції на душу населення у 2008 р. склав 13,7 кг (див. додаток Б, рис. Б. 2). За період з 1970 до 2008 рр. продукція аквакультури Китаю збільшувалась в середньому на 10,4 % у рік. Проте в ХХІ столітті темпи росту китайського виробництва становили 5,4 %, що значно нижче, ніж у 1980-х (17,3 %) і 1990-х (12,7 %) роках. З 2000 р. середньорічний приріст виробництва в Європі та Північній Америці знизився – відповідно до 1,7 % і 1,2 %. Спад виробництва спостерігається у Франції, Японії, Іспанії. У 2008 р. 15 провідних виробників, забезпечили 92,4 % всієї світової пропозиції харчової риби в секторі аквакультури. Очевидним є те, що тенденції росту виробництва

продукції аквакультури в різних регіонах різні. Найвищі середньорічні показники росту в Латинській Америці і Карибському басейні склали 21,1 %, на Близькому Сході (14,1 %), Африці (12,6 %). Норвегія за останні 15 років збільшила виробництво продукції аквакультури у 10 разів. Для порівняння зазначимо, що у 1987 р., коли обсяги товарного вирощування СРСР сягали 350 тис. т в Норвегії аналогічні показники були у 7 разів меншими. Відповідно до “Програми розвитку рибної промисловості до 2020 р.” доля продукції товарних ферм в рибному експорті Норвегії за прогнозними даними становитиме 95 %.

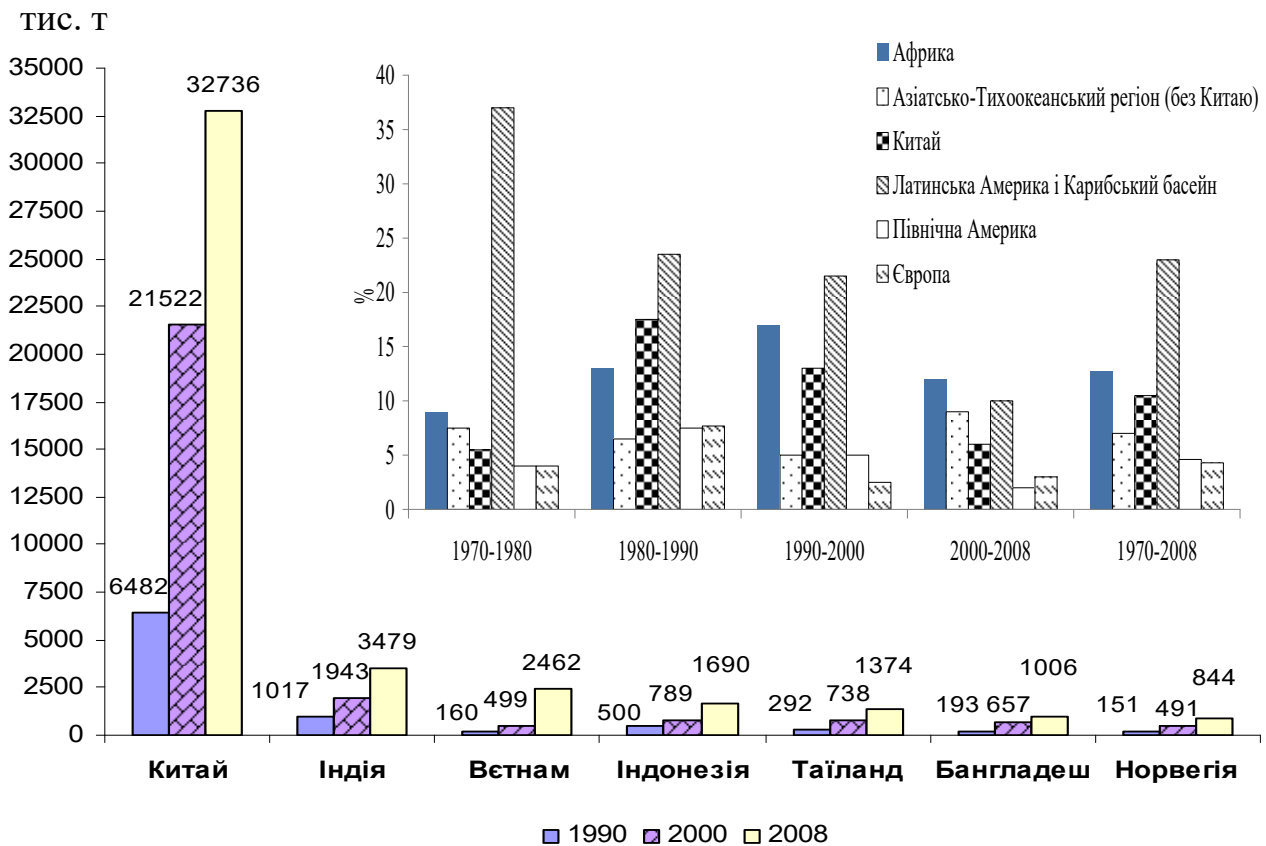

Рис. 3.1. Провідні світові виробники продукції аквакультури та середньорічні темпи росту світової продукції аквакультури за регіонами.

Джерело: складено на основі матеріалів [311, С. 23; 356; 364; 372].

Продукція прісноводної аквакультури складає 59,9 % від усієї світової пропозиції на глобальному ринку за кількістю і 56 % за вартістю. На марикультуру припадає 32,3 % від усього світового обсягу виробництва продукції аквакультури за кількістю і 30,7 % за вартістю. У секторі марикультури вирощують багато цінних порід морських риб, ракоподібних, молюсків, але також і велику кількість

устриць, мідій, кламів, гребінців. Хоч продукція, яка культивується в солонуватій воді, складала лише 7,7 % від загальної світової пропозиції продукції в 2008 р., у вартісному виразі її частка складала 13,3 %, що вказує на переважання в ній цінних порід риб і ракоподібних (додаток В). В асортименті продукції у 2008 р. лідирували прісноводні риби, обсяг видобутку яких склав 28,8 млн т (54,7 %), а вартість – 40,5 млрд дол США, молюски (13,1 млн т), ракоподібні (5 млн т), діадромні види риб (3,3 млн т), морські риби (1,8 млн т) та інші водні тварини (0,6 млн т). Виробництво аквакультури всіх основних видових груп зростало протягом 2000–2008 рр., але при цьому видобуток риби і молюсків приростав повільніше, ніж у період з 1990–2000 р. (див. додаток Б, табл. Б.2) Темпи росту виробництва ракоподібних в цей період складала 15 % та випереджали темпи росту попереднього десятиліття. Такому швидкому збільшенню виробництва ракоподібних сприяло зростання виробництва білонових креветок в Китаї, Таїланді, Індонезії. Вклад аквакультури в глобальний видобуток основних видових груп значно зріс з 1950 р. за усіма категоріями, крім морських риб. У 2008 р. на аквакультуру припадало 76,4 % глобального видобутку прісноводних риб, 64,1 % – молюсків, 68,2 % – діадромних риб, 46,4 % – ракоподібних (див. додаток В, рис. В.1–В.4). За економічними класами, в секторі у країнах, що розвиваються протягом 2008 р. було вироблено 48,62 млн т харчової риби вартістю 84,04 млрд дол США, або 92,5 % і 85,4 % від усієї світової продукції аквакультури (рис. 3.2).

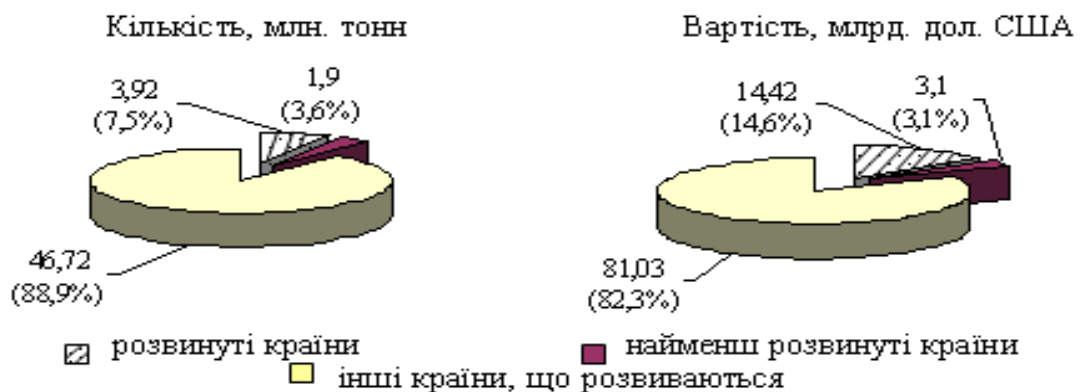

Рис. 3.2. Пропозиція продукції аквакультури за групами країн у 2008 р.
Джерело: складено на основі власних досліджень автора.

Основу даної системи державного регулювання розвитку аквакультури становить широке використання засобів: ліцензування і квотування, сертифікація,

введення приватних стандартів якості та безпеки, застосування нормативів та лімітів, регулювання тарифів, надання податкових пільг, дотацій, субсидій.

Сукупна частка найменш розвинених країн в кількісних (3,6 %) і вартісних (3,1 %) показниках світової продукції аквакультури залишається низькою. У виробництві продукції аквакультури цих країн, загальний обсяг якої у 2008 р. склав 1,9 млн т, лідирували Бангладеш (52,8 %) і М'янма (35,5 %). Розвинені країни виробили лише 3,92 млн т, або 7,5 % світової продукції аквакультури, проте у вартісному виразі їх частка в світовій пропозиції склала 14,6 %. Внаслідок стагнації внутрішнього виробництва рибопродуктів розвинуті країни покладаються на імпорт або аквакультуру, щоб задовольнити зростаючий внутрішній попит на рибу і рибопродукти. Це є однією з причин низького імпортного мита на ввезення риби в розвинуті країни, хоч і з деякими винятками, наприклад, для продукції з високою добавленою вартістю. Як наслідок, останні десятиліття країни, що розвиваються збільшили поставки рибопродуктів на ринки розвинутих країн, не зіштовхуючись з забороняючими митами. Досвід М'янми, наприклад, продемонстрував корисність законодавства, яке регулює діяльність в аквакультурі з питань заохочення упорядкованого розвитку. Санкціонувавши аквакультуру в 1998 р., законодавство стимулювало фермерів до офіційної реєстрації їх діяльності. Хоч сільське господарство має переваги в правах водокористування перед аквакультурою, фермерам було дозволено перепрофілювати їх рисові поля в дельті Іраваді в ферми з виробництва креветки. Результатом цього став інтенсивний розвиток в районах, відведених під розведення креветки. Ріст обсягів виробництва практично з нульового рівня в 2005 р. досяг майже 49 тис т. Найбільш ефективна політика з питань оренди сільськогосподарських ферм, була розроблена у В'єтнамі. Орендні права надаються на тривалий термін від 20 до 50 років. В М'янмі максимальний термін оренди становить лише 3 роки, що надто мало для стимулювання фермерів до покращення орендованих ділянок. У В'єтнамі чиновники зобов'язані розглянути заявку на отримання дозволу протягом 90 днів. При перевищенні цього терміну вважається, що дозвіл отримано. Серед стратегій зниження витрат на корми, які мають питому вагу в статтях витрат у аквакультурі, слід відмітити зниження тарифів на

корми, які ввозять. В'єтнам залучив у кормовий сектор іноземні інвестиції, що дозволило підвищити доступність кормів і знизить їх вартість. Наявність кормів, доступність за ціною, збільшили попит з боку фермерів і стимулювали інвестиції у вітчизняну кормову галузь. Для зниження валютного тягаря у зв'язку з імпортом рибного борошна Індонезія та Малайзія ведуть активний пошук можливостей використання місцевих інгредієнтів. У деяких країнах стандарти на корми закріплені законодавчо, проте, як у випадку виробництва рибопосадкового матеріалу, контроль може бути складним внаслідок відсутності фінансових засобів і кваліфікованих спеціалістів. Інша стратегія, яку в деяких випадках використовують з метою заохочення інвестицій в аквакультуру, полягає в стимулюванні потенційних інвесторів. Індонезія та Філіппіни надавали субсидовані кредити спеціально для невеликих фермерів. Філіппіни відмовились від цієї політики, оскільки вона надавала надзвичайні переваги великим фермерським господарствам. В Малайзії успішною є стратегія надання кредитів невеликим господарствам без гарантійних позик. У М'янмі політика підтримки ферм із виробництва коропа виявилась неефективною – в доповнення до необхідності гарантії сума кредиту є невеликою. Для заохочення розвитку в секторі аквакультури також з успіхом використовують звільнення від податку й іноземні інвестиції. У деяких країнах надають податкові пільги, звільнення або зниження ставки прибуткового податку, земельного податку, податку з обороту й імпортних мит. Такі пільги можуть бути направлені під конкретні види аквакультури або для конкретних регіонів, як у М'янмі та В'єтнамі. У М'янмі іноземні інвестиції здійснюють виключно через спільні підприємства, а на Філіппінах встановлено максимальну межу іноземної участі. Щоб бути успішними, ці стратегії повинні як мінімум гарантувати можливість репатріації капіталу та прибутку. Якщо у цілому для семи вказаних країн обсяг іноземних інвестицій у секторі аквакультури характеризується низьким рівнем, то у В'єтнамі частка іноземної участі швидко зростає. У В'єтнамі пільги також надають за регіональним принципом. Мета такого підходу полягає у стимулюванні розвитку аквакультури у гірських районах, населення яких потребує рибного білку.

Загальновизнаною у всіх країнах регіону є дотримання вимог якості та безпеки продукції, яку експортують. Використання системи НААСР стає загальноприйнятою практикою навіть в країнах із низькими обсягами експорту. Кількість підприємств, які мають сертифікат ISO, також зростає. У країнах Центральної та Східної Європи, які не входять до ЄС, збільшується кількість рибопереробних заводів, що дотримуються європейських правил. Наприклад, в Естонії 100 рибопереробних підприємств отримали сертифікати ЄС. Це є однією з важливих умов для експорту їх продукції в країни ЄС. У Боснії та Герцеговині п'ять великих рибних господарств перейшли на стандарти ЄС, проте вони все ще очікують схвалення FVO (Продовольчо-ветеринарної служби Європейської комісії). Комісія ЄС підкреслює важливість забезпечення розвитку екологічно прийняттого сектору аквакультури. У зв'язку з цим, важливі стратегічні аспекти даного питання були розроблені вже у 2002 р., де вказано, що важливо зменшити негативний вплив аквакультури на навколишнє середовище, перешкоджати екологічній деградації шляхом розробки нормативних документів або добровільних угод [362]. Дотримання норм і добровільних угод ЄС країнами ЦСЄ доцільно через три основні причини. По-перше, деякі країни ЦСЄ є державами-членами ЄС, а тому повинні дотримуватись відповідних правил і нормативів. Інші країни, які не входять до ЄС, також повинні прийняти відповідні нормативи, оскільки ЄС є потенційним ринком для їх продукції, особливо цінних гідробіонтів, виробництво яких із використанням традиційних технологій може мати негативні наслідки для навколишнього середовища. Тому екомаркування даних продуктів неможливе без дотримання відповідних норм і правил. Іншою причиною для прийняття до уваги екологічних аспектів аквакультурного виробництва є інтереси усіх, тому що не може бути сталого розвитку без захисту свого навколишнього середовища. Третьою причиною є обмеженість водних ресурсів високої якості, внаслідок чого, екологічні аспекти у аквакультурному виробництві все більше впливають на сучасне і впливатимуть на майбутнє регулювання розвитку сектору аквакультури. Нині, коли світові загрожує екологічна катастрофа та погіршення економічної ситуації, теоретичну

і практичну значущість для нашого дослідження становить приділення уваги проблемам рівноваги, гармонізації усіх складових, що впливають на якість продукції аквакультури. Аналізуючи підходи до визначення досліджуваного поняття, вважаємо, що поняття “якість продукції аквакультури” включає у себе культивовані види риб, вагові, розмірні, хімічні, смакові та інші ознаки, що характеризують споживчі властивості риби та зумовлюють ступінь її придатності задовольняти потреби людини згідно з призначенням.

У кінці 90-х років споживачі в ЄС почали вимагати від урядів заходів для забезпечення захисту споживачів від підробки продовольчих товарів шляхом покращення законодавства про охорону здоров'я і забезпечення якості. Для того, щоб потрапити на прибуткові європейські ринки при виробництві як внутрішньої продукції, так і товарів, які імпортують з третіх країн, повинні бути зареєстровані усі виробничі операції. Це покликало переконати покупців у безпечності даного продукту і, все більше, в тому, що виробництво здійснювали з використанням сталих ресурсів. Внаслідок цього, у Західній Європі було розроблено велику кількість кодексів поведінки та програм сертифікації для аквакультури та рибальства. Вони існують у різноманітних формах, можуть бути рекомендаційними, добровільними або обов'язковими. Існують також приватні системи маркування, створені виробниками та роздрібними продавцями.

Приватні стандарти та відповідна сертифікація стають важливими елементами міжнародної риботоргівлі й маркетингу. У 2009 р. ФАО повідомила про появу ринкових стандартів і маркування у секторі рибальства та аквакультури [328]. Вони різні за характером, проте зазвичай за допомогою будь-якого прикріпленого до продукту логотипу або етикетки здатні переконати споживачів в тому, що продукт відповідає стандартам. Проте емпіричних даних про рівень використання приватних стандартів на ринку не багато. Поширення приватних стандартів змушує промислові компанії та рибоводів відслідковувати, яка система сертифікації дасть їм найбільший прибуток на ринку та матиме ефект з точки зору укріплення ділової репутації й управління ризиком. Покупці ж намагаються дізнатись, які стандарти мають на ринку найбільшу довіру, а уряди – визначити, який підхід до приватних

систем сертифікації, “пасивний” чи “активний” їм слід взяти на озброєння. У приватних добровільних системах необхідні відкритість, ефективне регулювання, а також механізм оцінки якості системи. Слід звернути увагу на дослідження наступних питань: “екомаркування” та стандарти і системи сертифікації, які відносять до якості та безпеки харчових продуктів. Оцінити обсяг сертифікованої продукції та продукції, яка має екомаркування на світовому ринку складно. Не дивлячись на стрімке зростання загальної кількості екомаркованих продуктів на ринку, вони також сконцентровані лише в певних сегментах. Попит на екомарковану продукцію в основному спостерігається в деяких країнах європейського ринку (Німеччина, Голландія, Об’єднане Королівство) та у США. У Європі існують різні програми маркування, які гарантують дотримання обраних критеріїв якості даної продукції. Найбільш значимі програми маркування діють в країнах організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). До її складу входять лише декілька країн регіону Центральної та Східної Європи, в тому числі Угорщина, Польща, Словаччина і Чехія. Найбільш розвинутими з різних ініціатив з маркування є системи екомаркування, направлені на пропаганду і маркетинг продуктів, які мають мінімальний вплив на навколишнє середовище. До числа даних програм маркування входять: Схема екологічного маркування ЄС (EU Eco-label Award Scheme); “Скандинавський лебідь” (Nordic Swan); “Шведська програма екологічного вибору” (Swedish Environmental Choice Programme); “Канадська програма екологічного вибору” (Canadian Environmental Choice Programme); “Голубий ангел” (Blue Angel); “Зелена печатка” (Green Seal); Японський екологічний знак (Japanese Eco-Mark); Французька система маркування “NF Environnement”. У Скандинавських країнах (Данія, Ісландія, Фінляндія, Норвегія, Швеція) зареєстроване офіційне екомаркування “Скандинавський Лебідь”. З 1999 року воно дає гарантію, що товар або послуга задовольняє надзвичайно високим екологічним стандартам, які враховують життєвий цикл, негативні впливи, якість, дотримання екологічних нормативів. Екологічні критерії регулярно переглядають, для того щоб гарантувати, що маркований товар або послуга задовольняє промисловим стандартам. Використання цих знаків дозволено

виробникам, продукція яких відповідає критеріям, що встановлює координаційна рада із використання знака.

Порівнюючи програми маркування країн Центральної і Східної Європи з подібними програмами країн ОЕСР, можна зробити висновок, що по-перше, в даних країнах все ще не розроблені стандарти екологічного виробництва риби, за виключенням Угорщини, де сертифікацію здійснює “Biokontrol Hungaria”, некомерційна організація Міністерства сільського господарства та розвитку села. Набагато більше зусиль до маркування докладають в країнах Центральної та Східної Європи, які входять в Європейський Союз. Товаровиробники віддають перевагу тим системам, в яких на етикетці продукту вказується назва господарства-виробника. Наприклад, у Чехії були вжиті заходи до пропаганди коропа власного виробництва з допомогою торгових знаків, направлених на місцевих споживачів, як “Чеський короп”. Отже, програми сертифікації і маркування в більшості країн регіону Центральної та Східної Європи знаходяться на стадії становлення. Не дивлячись на зростання інтересу до таких програм, в регіоні ЦСЄ нині не розпочато втілення будь-яких ініціатив із даного питання. Питаннями якості опікуються Американська спілка якості, Міжнародна організація якості, Європейська організація якості, Всесвітня рада якості, Міжнародна академія якості та інші міжнародні та національні громадські й державні організації. У контексті сказаного, доцільно згадати, що в Україні у 1989 році створено Українську асоціацію якості, яка з 1996 року прийнята до Європейської організації якості.

У 2007 р. створено громадську організацію із проблем якості – Українську асоціацію імені Вільяма Едвардса Демінга, а у 2009 р. – Міжнародну академію культури безпеки, екології та здоров'я під керівництвом Лариси Григорівни Горяної.

Також створений – Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики і Український науково-дослідний та навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості.

Важливого значення набуває питання якості при виході на міжнародний ринок і при роботі на престижних сегментах ринку. Особливо гостро дане питання стоїть для цінних порід риб. Специфіка ринку даного виду делікатесної продукції у

тому, що споживачі готові платити більш високу ціну тому із продавців, хто готовий гарантувати її якість. Для ринків зі сприятливими умовами щодо реалізації риби з екомаркуванням характерні наступні особливості: екологічно свідоме населення та високий рівень розвитку громадянського суспільства; роздрібний продаж риби в основному здійснюється не на рибних базарах, а у супермаркетах (як правило, великі роздрібні мережі в умовах ринків із гострою конкуренцією); структура споживання орієнтована на традиційно обмежений видовий асортимент риби, що знижує можливість заміщення продукту; наявність глибоко перероблених рибопродуктів [311, С. 152]. Втрати й вигоди, пов'язані з екомаркуванням і сертифікацією, неоднакові для різних гравців. Найбільш активно екомаркування пропонують роздрібні торговці, які також найбільшою мірою виграють з точки зору укріплення їх бренду і репутації, управління ризиком, спрощення процесу закупівель, а в перспективі, підвищення цін при відносно невеликих або взагалі нульових витратах (на сертифікацію виробничо-збутового ланцюга і ліцензійні платежі). У одному з досліджень підтверджено, що витрати на сертифікацію, як правило, несе саме рибне господарство [378]. Введення приватних стандартів – екомаркування, стандартів безпеки та якості продукції, сертифікація аквакультури – мають диференційований вплив на різні ринки, види або типи продукції. Попит на екомарковану рибу, а також сертифіковану продукцію аквакультури нині зосереджений на певних видах та ринках. Стосовно вигод, сертифікація дозволяє підвищити надійність поставок, укріпити становище на ринку, а також в нових ринкових нішах для екологічно чистої продукції. Разом із тим, наявні лише розрізнені дані про підвищення цін на сертифіковану рибу та морепродукти [23, С. 56–59; 357]. Потреба у сертифікації риби та морепродуктів відповідно до приватних стандартів зростає у міру збільшення добавленої вартості продукції та впливає на продукти, призначені для продажу в супермаркетах або як фірмовий продукт. Разом з тим, вплив приватних стандартів у сфері збуту і маркетингу риби буде посилюватись внаслідок посилення ролі великих торговельних мереж як основного дистриб'ютора риби, а також через відмову від закупівель на вільному ринку та переходу в їх

закупівельній політиці на принцип контактних поставок. В умовах, коли провідні роздрібні транснаціональні компанії розширюють сферу свого глобального охоплення, їх закупівельні стратегії, можливо, будуть мати помітний вплив на роздрібні ринки в Африці, Східній Азії, Східній Європі та Латинській Америці. Для багатьох країн, що розвиваються, сертифікація за приватними стандартами може викликати певні труднощі. У деяких приватних системах сертифікації було заплановано розробити методики екологічної сертифікації, які відповідали б реаліям невеликих рибницьких господарств, що не володіють потрібною інформацією. Оператори з цих країн недостатньо представлені, особливо серед сертифікованих рибпромислових компаній (екомаркування) та сертифікованих підприємств із переробки рибної продукції (системи управління безпекою харчових продуктів). Вони посилюють свою присутність в секторі аквакультури, де діючи на випередження, об'єднують рибницькі господарства в асоціації і кластери [386, С. 155]. У цілому сертифікованими операторами в країнах, що розвиваються, як правило, є великі господарства, вмонтовані в більш інтегровані ланцюги поставок, і мають прямий вихід на ринки розвинутих країн (через частку в акціонерному капіталі або завдяки прямим зв'язкам із покупцем). Хоч представники країн, які розвиваються стверджують, що приватні стандарти створюють бар'єри в торгівлі, достовірні дані на підтвердження "засихання" ринків із причини потреби у впровадженні сертифікації відсутні [311]. Попит на сертифіковану продукцію, як правило, зосереджений на тих ринках і в тих видах, які не є основними видами в торгівлі країн, що розвиваються. Наявні дані свідчать, що виконання обов'язкових державних стандартів на ринках розвинутих країн нині більшою мірою утруднюють торгівлю, ніж вимога про виконання приватних стандартів. Для того, щоб країни, які розвиваються могли використати переваги, пов'язані з приватними стандартами, вони повинні мати можливість виконати обов'язкові регулятивні вимоги країн-імпортерів. Це могло б закласти підвалини майбутніх відповідей на приватні стандарти у випадку, якщо попит поширюватиметься на звичайні для країн, що розвиваються. Будь-яке технічне співробітництво у країнах повинно бути прямо направлене на становлення державних систем. Не

дивлячись на те, що сертифікація створює певні труднощі для підприємств, вона може стати інструментом налагодження ділових зв'язків із великими трейдерами. Проблеми та витрати, пов'язані з сертифікацією, необхідно оцінити у порівнянні з потенційними вигодами від отримання доступу до ринків із високою ціннісною складовою та ринкам з нішами в основних країнах-імпортерах, а також від налагодження прямих виробничих зв'язків при фіксованих цінах, ніж у випадку реалізації через традиційні аукціонні ринки. Водночас відкривається можливість збільшення добавленої вартості у країнах, що розвиваються. Це дасть конкурентні переваги з урахуванням більш низької вартості робочої сили. Країни, що розвиваються є важливою ланкою міжнародного виробничо-збутового процесу в сфері риби і морепродуктів. Якщо інтереси цих країн не будуть повною мірою враховані, то будь-які спроби подальшого розвитку системи глобального управління безпекою харчових продуктів і сталим розвитком підприємств з вирощування аквакультури будуть приречені на невдачу.

Вплив приватних стандартів на міжнародну торгівлю стосується двох угод СОТ: Угода щодо застосування санітарних і фітосанітарних заходів (Угода СФЗ) і Угода щодо технічних бар'єрів в торгівлі (Угода ТБТ). Поточні проблеми країн-членів СОТ відносно приватних стандартів пов'язані переважно із змістом приватних стандартів і їх узгодженням з міжнародними зобов'язаннями в рамках СОТ; дискримінаційною вартістю приватної сертифікації та доступу до неї; відсутністю зрозумілості у питанні юрисдикції, під яку потрапляють гравці у приватному секторі; постійно змінюваний режим взаємодії між державними та приватними стандартами. У деяких випадках, приватні стандарти виходять за межі відповідних загальних міжнародних стандартів, і що норми, які стосуються безпеки харчових продуктів, включають специфікації товарів і процесів (критерії, що не відносяться до безпеки і якості), які не мають будь-якого наукового обґрунтування, а тому не відповідають зобов'язанням за Угодою СФЗ. Питання юрисдикції над неурядовими гравцями, транснаціональними фірмами і коаліціями фірм залишається невирішеним. Угоди СФЗ і ТБТ практично не містять будь-яких вказівок із цього приводу, а "правова політика" у цій сфері майже відсутня [387].

Стосовно екомаркування, деякі країни мають сумніви, що санкціонування процесів і виробничих методів, які не відносяться до продукції, може призвести до того, що розвинуті країни будуть нав'язувати принципи свої внутрішньої політики у сфері промислових методів або інші норми (соціальна відповідальність), тим самим створюючи ще більше сприятливе підґрунття для дискримінації відносно продукції країн, що розвиваються. Якщо країни мають право оскаржити дії інших країн у рамках СОТ, то механізми оскарження дій недержавних суб'єктів менш зрозумілі. Вимоги стосовно дозволу на продаж лише екомаркованої риби може призвести до зникнення певних продуктів з ринків внаслідок невпевненості покупців і роздрібних продавців відносно того, що уряди (країн-експортерів) виконують свої зобов'язання з питань раціонального управління та регулювання якості та безпеки продукції аквакультури. Соціально-економічна система має гарантувати мінімальні вимоги до безпечності рибної продукції. Безпечність продовольства для здоров'я та життя населення може гарантуватися лише за умови організації належного контролю за якістю продуктів харчування, що надходять на внутрішній ринок, а також за рахунок проведення стимулюючої політики щодо виробництва екологічно чистої рибної продукції. Особливу увагу на даному етапі розвитку доцільно приділити сертифікації продукції аквакультури з метою її гармонізації до міжнародного рівня. Для забезпечення ефективного експорту доцільно створити прозору та досконалу систему класифікації та безпеки вітчизняної рибної продукції. Стратегічними задачами держави щодо сприяння експорту рибної продукції, на нашу думку, є створення системи ринкової інформації, розвиток консультаційних послуг для вітчизняних експортерів риби, активізація закордонної діяльності щодо підтримки експорту риби та рибної продукції, поліпшення її якості та зниження собівартості. При розв'язанні даної проблеми важлива роль повинна належати стандартизації як засобу впровадження наукових досягнень, високопродуктивної рибної техніки та передових біотехнологій.

Аквакультура відіграє різну роль у різних країнах і має важливе значення для економіки багатьох країн, що розвиваються. У 2008 р. ці країни виробляли 80 % світової рибної продукції. Їх експорт склав 50 % (50,8 млрд дол США) від

загальносвітового експорту риби і рибопродуктів у вартісному виразі і 61 % (33,8 млн т в еквіваленті живої маси) – у кількісному. У 2008 р. 75 % експорту риби з країн, що розвиваються у вартісному виразі припадає на розвинені країни. Питому вагу становили перероблені рибопродукти, приготовані з ввезеної як сировину риби для її подальшої переробки та реекспорту. Чистий експорт риби та рибопродуктів (загальна вартість експорту риби за вирахуванням загальної вартості її імпорту) особливо важливий для країн, що розвиваються. Деякі з них також нарощують в аквакультури частку гідробіонтів високої вартості, а експорт штучно вирощеної рибної продукції щорічно дозволив отримувати останнім часом близько 25 млрд дол США. Це більше, ніж зароблених ними на традиційному експорті кави, бананів, чаю, м'яса і рису. За останні десятиліття даний показник зріс з 2,9 млрд дол США в 1978 р. до 9,8 млрд дол США у 1988 р., потім до 17,4 млрд дол США в 1998 р. і 27,2 млрд дол США у 2008 р. (рис. 3.3). У 2008 р. їх чисті експортні надходження склали 11,5 млрд дол США, а вартість експортованої ними рибної продукції досягла 19,8 млрд дол США.

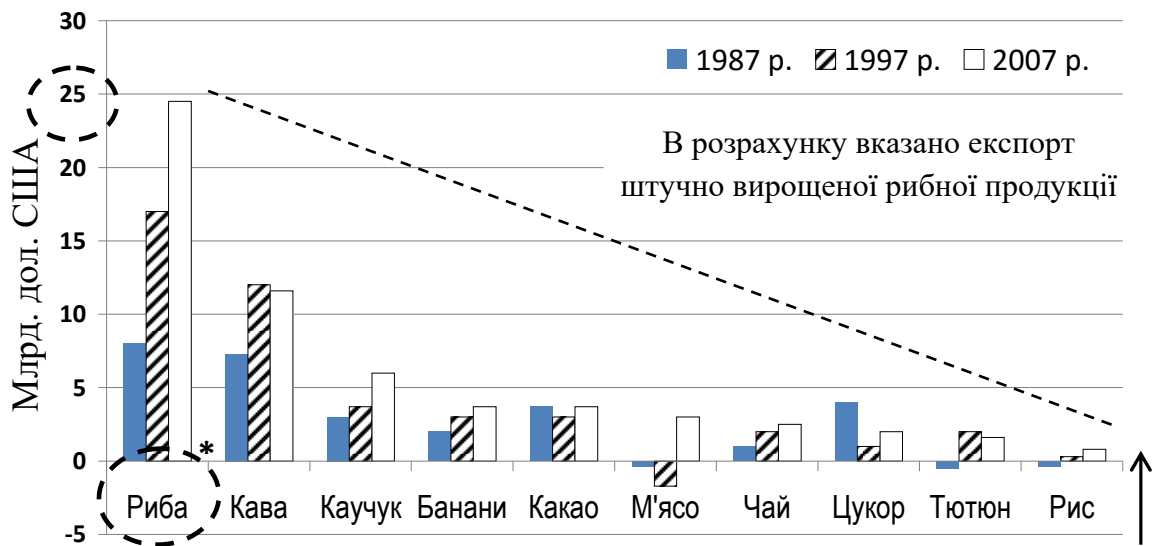

Рис. 3.3. Експорт сільськогосподарської продукції і товарів в країнах, що розвиваються.

Джерело: складено на основі узагальнення матеріалів [311; 328; 367; 378; 386; 365].

Світовий експорт риби і рибної продукції досяг нового рекорду на загальну суму 107,1 млрд дол США у 2008 р., що свідчить про зростання на 9 % в порівнянні з 2007 р. і на 95 % – з 1998 р. Дані за 2009 р. свідчать про його

зниження на 7 % внаслідок економічного спаду та скорочення попиту з боку ключових країн-імпортерів. Основними ринками збуту риби та рибної продукції є Японія, Сполучені Штати Америки та ЄС, загальна частка яких склала 69 % у 2008 р. На розвинуті країни нині припадає 78 % від загальної вартості імпорту риби. За обсягом (в еквіваленті живої маси) їх доля нижче 58 %, що свідчить про високу вартість продукції, ввезеної розвинутими країнами (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Провідні світові імпортери та експортери риби та рибної продукції, млн дол США

Країни	Роки		СТР *
	1998	2008	%
імпортери			
Японія	12827	14947	1,5
Сполучені Штати Америки	8576	14135	5,1
Іспанія	3546	7101	7,2
Франція	3505	5836	5,2
Італія	2809	5453	6,9
Китай	991	5143	17,9
Німеччина	2624	4502	5,5
Великобританія	2384	4220	5,0
Данія	1704	3111	6,2
Республіка Корея	569	2928	17,8
Всього за 10 передовими країнами	39534	67377	5,5
Україна	121	742	16,0
Всього по решті світу	15396	39005	9,9
Всього в світі	55051	107128	6,9
експортери			
Китай	2656	10114	14,3
Норвегія	3661	6937	6,6
Таїланд	4031	6532	4,9
Данія	2898	4601	4,7
В'єтнам	821	4550	18,7
Сполучені Штати Америки	2400	4463	6,4
Чилі	1598	3931	9,4
Канада	2266	3706	5,0
Іспанія	1529	3465	8,5
Голландія	1365	3394	9,5
Всього за 10 передовими країнами	23225	51695	8,3
Україна	52	39	- 25,0
Всього по решті світу	28174	50249	5,9
Всього в світі	51451	101983	7,1

* Примітка: СТР означає середньорічні темпи росту за період 1998–2008 рр.

Джерело: складено на основі узагальнення матеріалів [60; 256; 360; 365; 372].

Обсяг імпорту Японії склав 14,9 млрд дол США у 2008 р. і зріс на 13 % порівняно з 2007 р. У 2009 р. її імпорт знизився на 8 %. ЄС є найбільшим світовим ринком, частка якого складає 28 % від вартості світового імпорту риби і рибної продукції. Проте він неоднорідний, а умови в різних країнах відрізняються. У 2008 р. обсяг імпорту ЄС склав 44,7 млрд дол США, що відображає збільшення на 78 % порівняно з 2007 р., і становить 42 % від загального обсягу світового імпорту. Імпорт Китаєм риби зріс з 1 млрд дол США у 1998 р. до 5,1 млрд дол США у 2008 р., коли він зайняв 6-те місце у світі за імпортом. У 2009 р. його імпорт знизився на 3 %, до 5 млрд дол США. Зростання імпорту відображає зниження імпортного мита після вступу Китаю до СОТ у 2001 р., зростаючий імпорт сировини для наступної переробки, а також ріст внутрішнього споживання цінних порід риби, які не можуть бути отримані від місцевих постачальників. За даними табл. 3.2 світовий стан пропозиції на ринку риби протягом тривалого часу визначають Перу, США, Чилі, Індонезія, Японія, Індія, РФ, Таїланд, Норвегія. У 2008 році 197 країн поставляли рибу та рибопродукти на експорт. До першої трійки експортерів входять Китай, Норвегія, Таїланд. З 2002 р. Китай випереджає інші країни з експорту риби, а його доля в світовому експорті риби у 2008 р. склала майже 10 %, або 10,1 млрд дол США, і збільшилась у 2009 р. до 10,3 млрд дол США. Експорт риби з В'єтнаму зріс із 0,8 млрд дол США у 1998 р. до 4,6 млрд дол США у 2008 р., коли країна зайняла п'яте місце в світі з експорту шляхом розвитку промислової аквакультури.

У світі риба і рибна продукція відноситься до ринку несільськогосподарських товарів. Доступ України до ринку несільськогосподарських товарів є одним із наріжних каменів багатосторонніх торгових переговорів у рамках Раунду “Доха-Розвиток”. Переговори раунду “Доха-Розвиток” відбуваються у рамках Комітету із торговельних переговорів, який координує роботу спеціальних сесій рад і комітетів СОТ, а також створених переговорних груп. У 2001 р., в рамках СОТ започатковано новий раунд багатосторонніх торговельних переговорів – раунд “Доха-Розвиток” (Doha Development Agenda, DDA), мандат (перелік питань порядку денного та організація роботи за напрямками) на проведення якого визначено Декларацією 6-ї Конференції міністрів СОТ. У поточному раунді переговорів у Досі, рибне господарство розглядають на

п'яти різних рівнях: а) доступ на ринки несільськогосподарських товарів (NAMA); б) угода про субсидії та компенсаційні заходи (ASCM); в) торгівля та навколишнє середовище, зокрема в тому, що стосується багатосторонніх природоохоронних угод (MEA); г) угода про антидемпінг (ADA); д) генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС). Регулювання міжнародної торгівлі рибою і морепродуктами ускладнюється й тим, що рибна продукція не є предметом домовленостей Угоди про сільське господарство в рамках СОТ, а поліпшення доступу до ринку даної продукції відповідно пов'язують з прогресом у переговорах відносно доступу до ринку для несільськогосподарської продукції (NAMA). У багатьох розвинених країнах зросло усвідомлення необхідності комплексного реформування правил торгівлі. Одночасно існують підстави стверджувати, що незважаючи на наявність торговельних бар'єрів на світовому ринку риби та морепродуктів, які пропонують класифікувати на тарифні і нетарифні (адміністративні та економічні), вони є значно нижчими порівняно з традиційними ринками аграрної продукції. Тарифи значно нижчі, а імпорتنі квоти більш ліберальніші. Саме завдяки цьому міжнародна торгівля даною групою товару розвивається досить високими темпами [157, С. 98]. Крім того, прецедентне право СОТ має деякий вплив на торгівлю рибопродуктами. Огляд прецедентного права СОТ, пов'язаного з рибальством, свідчить про те, що використання системи врегулювання спорів, в основному, пов'язане з застосуванням інструментів захисту, а також зі скаргами на нетарифні бар'єри. Хоча у деяких випадках жодного офіційного рішення не було прийнято, прецеденти показують, що процедури врегулювання суперечок у СОТ відіграють важливу корегуючу роль у забезпеченні СОТ правопорядку у торгівлі в цілому. Рішення, прийняті в рамках системи врегулювання суперечок СОТ, не обмежуються дією в конкретних випадках. Коли прецедент виникає, він може сприяти встановленню всеохоплюючих стандартів для національних торгових практик.

Між країнами економічні показники розвитку відрізняються і, як правило, є високими в країнах успішного підприємництва, як свідчення того, що це зростання відбувалось за рахунок приватного сектору. Важливою причиною, яка пояснює, чому в одних країнах підприємницька активність зростає, а в інших ні, –

це керівництво. Досягнутий прогрес у вирішенні питань керівництва в аквакультурі став можливий завдяки міжнародним спільним зусиллям і країнам, які своїми цілеспрямованими діями на користь створення належної системи керівництва сприяли приділенню підвищеної уваги питанням аквакультури [366]. Засоби і процеси керівництва сектором відрізнялись залежно від традицій і цінностей, що виключає можливість існування будь-яких універсальних рецептів на всі випадки життя, проте наявність достатньої кількості подібних рис дозволяє зробити загальні висновки. Однією з таких рис є загальна мета, яку переслідують країни за допомогою керівництва аквакультурою – сталість сектору. Сталість потребує екологічної нейтральності і соціальної прийнятності галузі. Вона також потребує, щоб на рівні всієї галузі доходи, з одного боку, компенсували ризики, пов'язані з аквакультурою, але з іншого боку, забезпечували довгострокову прибутковість. На практиці режими керівництва, які застосовуються різними країнами для забезпечення сталості цього сектору, відрізняються плинністю та відсутністю будь-яких чітких меж. Аналіз процесів, за допомогою яких здійснювали колективні дії та приймали рішення, дозволяє виділити три основні типи керівництва аквакультурою.

На одному полюсі знаходиться “ієрархічне керівництво”, тобто регулювання та контроль розвитку сектора зверху донизу при незначних консультаціях із зацікавленими суб'єктами або без таких консультацій. Влада часто стимулює та формує політику в сфері регулювання і розвитку аквакультури, проте залишають виробничі рішення фермерам. Небезпека цього підходу полягає в тому, що контроль за виконанням буде неадекватним, а виконавча дисципліна виробників – низькою. При цьому спостерігаємо делегування повноважень в галузі через ріст саморегулювання з використанням добровільних кодексів практики. Керівництво за допомогою даних кодексів усуває необхідність в обмежених положеннях, а стимулом для дотримання виступає взаємна вигода. Проте разом із такою вигодою виникають питання з приводу ефективності. Можна знайти більш переконливі докази на користь того, що в умовах відсутності обов'язкових юридичних вимог (зокрема тих, які регулюють доступ до ресурсів і забезпечують екологічні гарантії), саморегулювання галузі за допомогою добровільних кодексів практики є неефективною формою керівництва.

Деякі країни прийняли “ринковий” підхід до керівництва. За такого підходу державна політика багато у чому залишає приватному сектору керівництво розвитком аквакультури, а держава займає позицію невтручання. Такий тип керівництва дозволив досягти зростання галузі. Проте, як показує приклад першопрохідців аквакультури у різних країнах, така політика призводить до деградації навколишнього середовища, особливо знищення деяких напрямів аквакультури у світі. Навчившись на такому досвіді, інші країни з ринковим підходом до керівництва нині визнають необхідність втручання для прийняття заходів в тих випадках, коли ринок не виконує своїх функцій. Щоб протидіяти цьому вони використовують положення про охорону навколишнього середовища, здоров’я риби та безпеки продуктів аквакультури. Уряди також намагаються досягти сталості аквакультури за допомогою “партисипативного керівництва”. Партисипативне керівництво від саморегулювання галузі переходить до спільного регулювання розвитку сектору представниками галузі та державними регламентуючими органами, і як наслідок, до партнерства між спільнотами. Дана форма керівництва все частіше стає нормою чи то на місцевому, національному або регіональному рівнях. На місцевому рівні фермери, які живуть поруч конкурують один з одним, починають працювати спільно для координації природоохоронних і виробничих заходів. Є випадки, коли в цілому галузь саморегульована, а держава проводить лише періодичні перевірки. На національному рівні кодекси практики також існують як частина саморегулювання галузі в багатьох країнах. Хоч більшість цих кодексів має загальний характер (включаючи в себе такі аспекти, як корми, лікувальні препарати і охорона навколишнього середовища), багато з них носять вузькоспеціалізований характер. Стимулом для самостійного спостереження фермерами цих кодексів є сертифікат якості. Галузеві організації мають право виключати з своїх лав тих, хто не дотримується вимог. На регіональному рівні діють асоціації вітчизняних виробників продукції аквакультури. Вони зазвичай керуються кодексами практики, які можуть охоплювати екологічні, споживчі, технологічні та соціально-економічні питання, а також питання іміджу галузі. Сталий розвиток сектору аквакультури у країнах Центральної та Східної Європи

членах ЄС, має підтримку через різні програми та забезпечений грантами (за умови істотного вкладу власних ресурсів) на реконструкцію та модернізацію виробничих одиниць, розробку нових життєздатних систем виробництва, ідентифікацію програм для реклами продукції аквакультури. Фінансування програм здійснюють з Європейського фонду з рибальства. При цьому 75 % коштів на фінансування аквакультури надходить з ЄФР, а 25 % – виділяє держава. Мінімальну допомогу підприємствам для розвитку надають з бюджету країн-членів ЄС на 3 роки в розмірі 30 тис. євро. Щоб надати субсидію держава звертається до Комісії ЄС за дозволом.

Проаналізувавши пропозицію продукції аквакультури за регіонами бачимо, що Азія ще більше укріпила своє лідерство в світі. У 2008 р. на долю Азії припадало 88,8 % світової продукції аквакультури за кількістю і 78,7 % за вартістю, причому тільки пропозиція Китаю у цьому році склала 62,3 % світового обсягу пропозиції продукції аквакультури за кількістю і 51,4 % за вартістю (рис. 3.4). Як видно з рис. 3.4, Україна не входила раніше і не входить нині до числа світових лідерів у сфері штучного товарного вирощування гідробіонтів. Дані по Україні подані виключно для того, щоб більш наглядно уявити наші сучасні позиції у світовій аквакультурі.

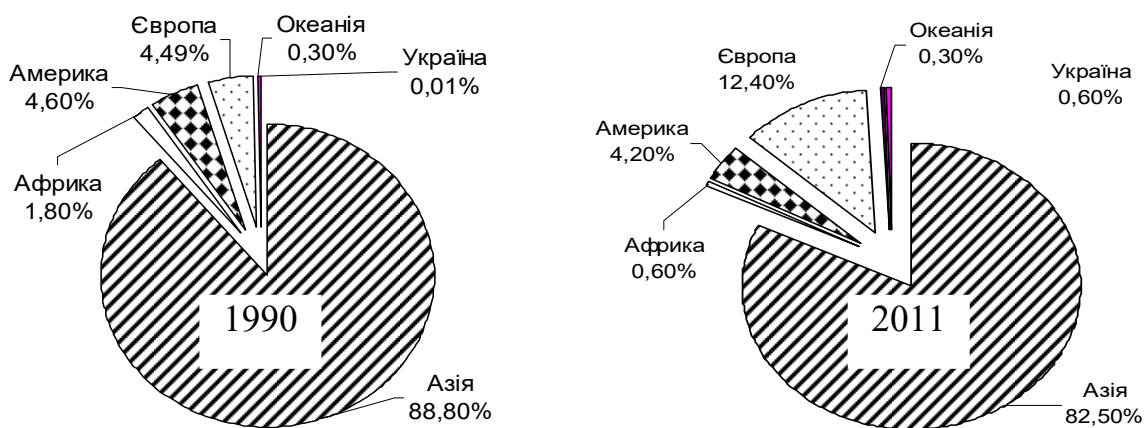

Рис. 3.4. Пропозиція продукції аквакультури за регіонами.

Джерело: складено на основі власних узагальнень.

В Україні у відносних величинах загальні обсяги вітчизняного вилову водних біоресурсів за останні 20 років скоротились у 5 разів. Якщо аналізувати абсолютні значення, то зниження обсягів вилову у промисловому рибальстві й

аквакультурі здавалось однаковим, і склало за цей же період часу приблизно 3,5 рази. Така дивна, на перший погляд, невідповідність, легко пояснюється. Скорочення обсягів вилову водних біоресурсів природного походження відмічено за останні 10–15 років у багатьох країнах світу. Що ж стосується аквакультури, то тут ситуація у світі змінилась в напрямку збільшення, а в Україні – ще більшого зменшення обсягів вилову у рибогосподарських водних об'єктах (рис. 3.5).

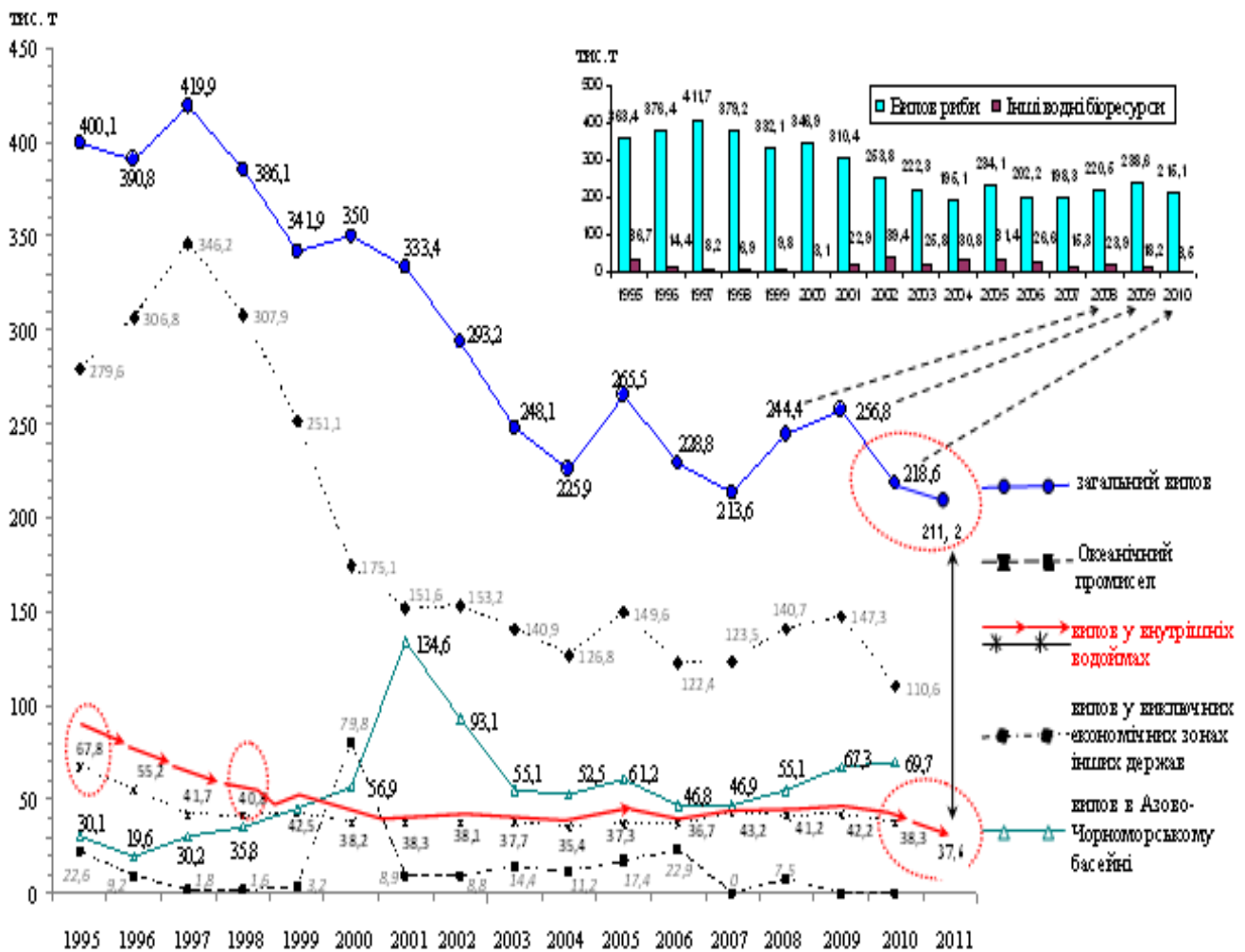

Рис. 3.5. Загальний вилов риби і добування інших водних біоресурсів Україною.

Джерело: складено на основі опрацювання даних Державної служби статистики України.

У 1998 та 2008 рр. зростання показника відбулося лише за позицією виключна морська економічна зона України. За рахунок цього показника відбувалася деяка стабілізація загального вилову риби у 2001 р. Отримані результати свідчать, що за останні 10 років знизився вилов рибопродукції у внутрішніх водоймах, у винятково економічній зоні України та у відкритій частині Світового океану. При цьому зменшення відбулося за такими показниками: загальний вилов у

винятково економічних зонах інших держав та вилов риби. Вилов риби та добування інших водних біологічних ресурсів включає обсяг виловленої риби всіх видів і на кожній стадії розвитку, а також добування інших водних біологічних ресурсів. У загальний підсумок вилову включена риба, яка виловлена у морях, океанах, ставах, ріках, водосховищах, озерах та інших водних об'єктах, як із метою її реалізації на переробні підприємства, організаціям торгівлі тощо, так і для подальшої переробки на власному підприємстві. У господарствах зайнятих ставовою аквакультурою, у загальних обсягах вилову живої ставової риби врахована також риба, яка переважена та пересаджена з нагульних ставів у зимувальні стави, садки. У видовому складі вирощуваної аквакультури також відбулись зміни, зокрема у 2010 р. вирощено коропа на 15,5 тис. т менше у порівнянні з 1995 р. або на 61,2 %, товстолобику відповідно на 5,7 тис. т або на 32,7 %.

Відставання України у товарному вирощуванні гідробіонтів обумовлено поєднанням комплексу несприятливих чинників. Крім того, у радянський період часу основним пріоритетом керівництво країни та галузі вважали розвиток океанічного рибальства. Саме під виконання цього завдання була побудована вся система регулювання та розвиток рибогосподарської галузі. На розвиток рибпромислового флоту кошти виділяли за потребою. Крім того, надавали щорічні дотації на покриття різниці між фактичними витратами на видобуток, переробку, транспортування і реалізацію рибної продукції і встановленими на неї низькими роздрібними цінами. Сума складала близько 5 млрд радянських рублів щорічних витрат. Імовірно, що позицію вищих державних керівників про доцільність цілеспрямованого розвитку океанічного рибальства підтримували й лідери вітчизняної рибогосподарської науки. Можна припустити, що так же і вважав П. А. Моїсєєв [192], авторитетна думка якого була достатньо вагомою в рибній галузі, а опубліковані наукові роботи ще довго не втратять свого значення. Не виключено, що орієнтація на збільшення вилову гідробіонтів природного походження була пов'язана з надіями на більш значні прирости обсягів світового вилову. Вчений дуже точно зміг оцінити перспективи нарощування обсягів продукції аквакультури на початок нинішнього століття – 50–65 млн т, виходячи із

тенденцій, які проявились до середини 80-х років XX століття. Проте прогнози на збільшення загальних обсягів світового вилову водних біологічних ресурсів, які живуть вільно, до 250–280 млн т, як нині стало відомо, поки не справдились.

Прогнозні співвідношення перспективних обсягів вилову водних ресурсів природного походження й тих, які вирощуються штучно, не дозволили звернути належної уваги на вітчизняну аквакультуру саме в той період часу, коли почали чітко проявлятися загальносвітові тенденції прискореного розвитку даного напрямку. Імовірно, що однією з причин, які обумовили очевидні, з сучасних позицій, прорахунки, було інерційне мислення керівництва галузі, які звикли до втілення дорогих екстенсивних проєктів. Продукції, отриманій на товарних господарствах, не надавали значення, оскільки вона складала всього лише 3 % від загального обсягу вітчизняного рибогосподарського виробництва (рис. 3.6).

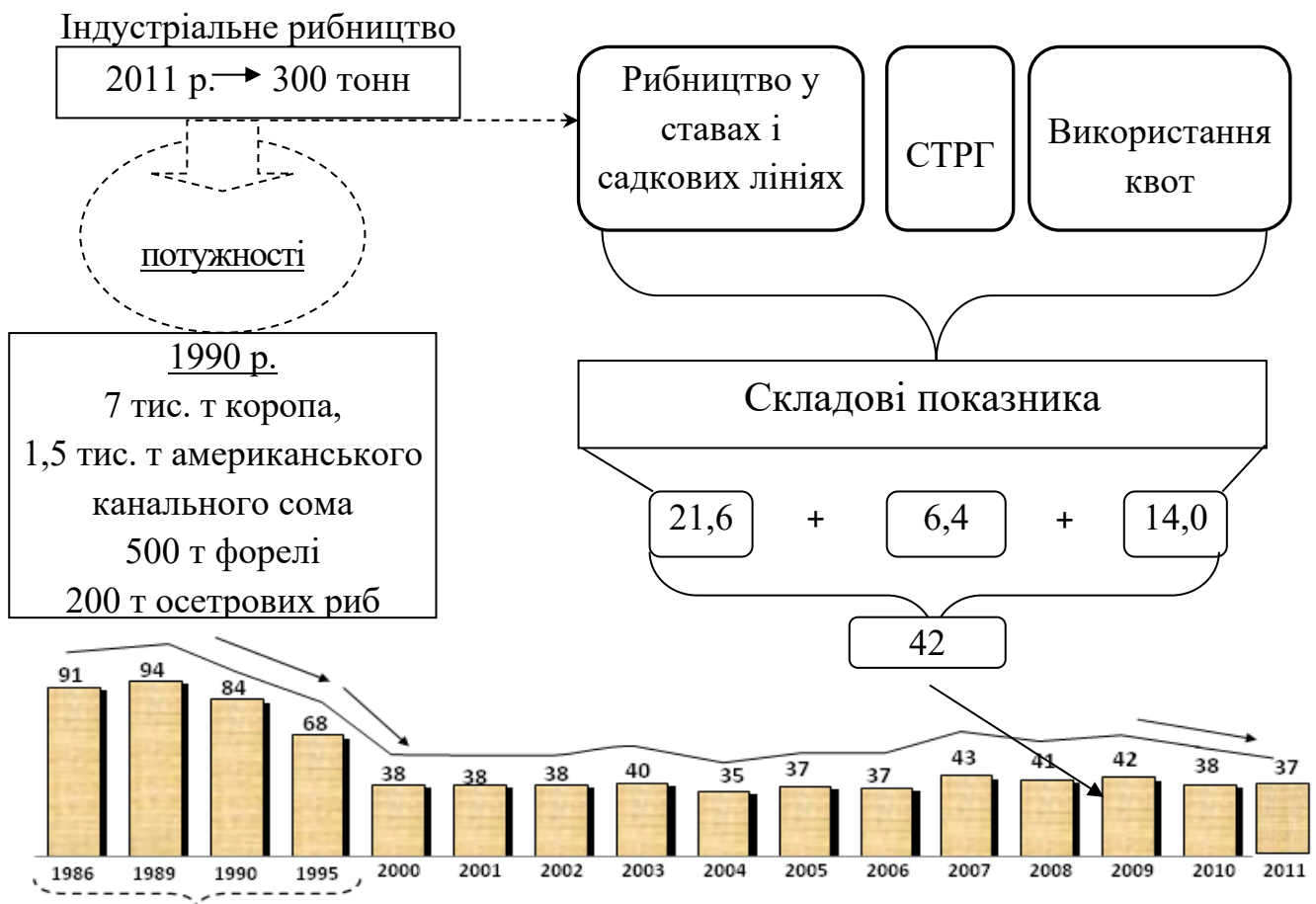

Рис. 3.6. Складові показника вилову риби і добування інших водних біоресурсів у внутрішніх водоймах в Україні, тис. т.

Джерело: складено на основі власних узагальнень.

Стабільний розвиток аквакультури України протягом 1986–1990 рр. базувався на основі дотримання технологій вирощування риби та відтворення рибних запасів. У табл. 3.3 відображено динаміку вилову риби рибокомбінатами за цей період, який також відображає головні тенденції розвитку аквакультури.

Таблиця 3.3

Виллов риби підприємствами ВО “Укррибгосп” за період 1986-1990 рр., тис. т

Назва рибокомбінату	Роки					Середн. 1986- 1990 рр.	Роки					Середн. 1991- 1995 рр.
	1986	1987	1988	1989	1990		1991	1992	1993	1994	1995	
Білоцерківський	2099	2236	2265	2445	2237	2256	1787	1089	1267	941	1039	1225
Вінницький	5801	6001	6335	6396	6209	6148	4621	3737	2482	2625	2432	3179
Волинський	1178	1168	1403	1290	1198	1247	1006	1221	608	826	837	900
Дніпропетровський	8172	7352	7720	8642	6542	7686	5448	5880	3160	2820	1951	3852
Донецький	13078	11714	12338	10346	8451	11185	8108	8178	4887	3540	3781	5699
Житомирський	1725	1808	2038	2343	2531	2085	1812	2070	1161	1225	1399	1533
Закарпатський	1195	1136	1150	1174	932	1117	868	700	389	649	339	589
Запорізький	8912	7611	7559	8045	7817	8056	7395	6344	3431	2320	1941	4286
Іванівський	903	1228	1221	1370	1098	1164	950	635	501	677	793	711
Ів-Франківський	1908	2089	1697	2248	1505	1889	1617	1700	1607	1097	1100	1424
Київський	3237	3131	2908	3558	2938	3154	2195	2232	690	1162	526	1361
Кіровоградський	999	836	1084	1129	911	992	616	727	484	396	925	630
Кримський	3322	3041	3287	3327	3800	3355	2816	3780	1154	1191	800	1948
Луганський	3778	3820	3909	4100	3882	3900	1940	2495	1156	1544	1704	1768
Львівський	2828	2934	3204	3405	3500	3174	2669	2248	2108	1841	1619	2097
Миколаївський	1227	1131	1434	1414	1052	1252	526	1705	1485	1100	1243	1212
Нікопольський	527	199	281	602	630	448	51	7	-	-	-	29
Одеський	1650	1552	1571	1522	1668	1593	1332	1681	1101	745	802	1132
Полтавський	7910	8317	7978	8015	7777	7999	4829	5779	3274	5251	5113	4849
Рівненський	1461	1392	1643	1757	1562	1563	1048	925	729	786	800	858
Сумський	2326	2276	2708	2456	2283	2410	2220	2200	1969	1915	2454	2152
Тернопільський	1900	1975	2250	1851	1525	1900	977	1003	745	939	951	923
Харківський	3637	2788	3501	3501	2829	3252	2139	1674	1173	833	808	1492
Херсонський	4508	4419	3685	3651	2831	3886	1937	2891	864	1674	1641	1801
Хмельницький	2653	2911	2918	3058	2780	2864	2118	2821	1894	1564	1651	2010
Черкаський	2058	3149	2571	3460	3255	3109	2082	1750	1746	1745	1971	1859
Чернігівський	1115	1225	1204	1339	1245	1226	1091	1112	970	619	636	886
Чернівецький	834	811	914	889	796	849	368	522	516	500	425	466
УкрНВО	533	581	570	668	587	588	436	380	284	303	315	347
Рибгосп “Форель”	-	-	-	-	-	-	-	8	67	15	-	30
ТЕЦ-5, Київрибгосп	-	-	-	-	-	-	-	-	513	510	69	364
Всього	91474	88831	91346	94001	84353	90001	65002	67494	42737	41353	40065	51330

Джерело: складено на основі матеріалів наданих ВО “Укррибгосп”.

Проведені реформи в аквакультурі не зумовили стабільного нарощування обсягів виробництва продукції. Проблемних питань, які накопичувались роками і потребують негайного вирішення, значно більше, ніж здобутків.

Враховуючи значний обсяг імпортозалежності у даній сфері, необхідно реформувати чинну систему державного регулювання у напрямі переведення аквакультури на високі міжнародні стандарти, широке застосування ліцензування в галузі, що сприятиме нарощуванню виробництва та експорту вітчизняної конкурентоспроможної рибогосподарської продукції. Як писав свого часу І. Лукінов, “сумні уроки історії не йдуть нам на користь. Дезорганізація виробництва та господарський хаос неминуче супроводжується катастрофічним спадом виробництва. В Україні він розпочався у 1992 р., коли держава, по суті, втратила регулятивні функції, “відпустивши” реформи в річище ринково-ліберального самопливу, а точніше – базарного хаосу. У результаті темпи спаду стали обвальними” [165, С. 96–101] про що й свідчать статистичні дані. Проведене дослідження підтвердило, що основою зростання частки світової продукції аквакультури є виділення країнами значних коштів для її розвитку. Запорукою такої раціональності є те, що аквакультура розширюється на всіх континентах за рахунок нових територій і культивованих об’єктів, доступності за цінами поряд з процесами інтенсифікації та диверсифікації продуктового асортименту, за видами об’єктів і типами продуктів у відповідь на попит споживачів. До основних аспектів, які впливають на зростання та розвиток виробництва, міжнародну торгівлю продукцією аквакультури відносяться: сертифікація аквакультури в цілому, введення приватних стандартів, у тому числі в екологічних і соціальних цілях, їх підтримка основними роздрібними фірмами, багатосторонні торгові переговори у рамках СОТ, приділення уваги субсидіям для рибного господарства, зміні клімату і його впливу на аквакультуру, зростанню цін на сировинні товари в цілому і його вплив як на виробників, так і на споживачів, ціноутворення на всіх ланках виробничо-збутового ланцюга в аквакультурі, прийнятні ризики та користь від споживання багатобілкової риби, необхідність забезпечення конкурентоспроможності у порівнянні з іншими продовольчими товарами.

Необхідно звернути увагу на дію механізму державного регулювання аквакультури через запровадження ліцензування у рибогосподарських водних об’єктах. Аналогічним чином, якщо система ліцензування використовується

для надання прав, регулювання і управління аквакультурною діяльністю, а також для надання права ексклюзивного користування водним об'єктом і землею, розташованою під ним, то податок, або ліцензійний збір, в залежності від того, що саме використовується, має стосуватися усього правового комплексу (водойми та землі під ним). Податковий режим не повинен створювати розбіжності між водним об'єктом і землею під ним, як це нині відбувається в Україні. Дві одиниці (вода й земля) мають розглядатися як частина єдиного предмету оподаткування. Уряд України може використати інший термін замість слова “ліцензія”, наприклад, “погодження”, “дозвіл” або “концесія”. Не має особливого значення, яким терміном позначається “ліцензія”, “погодження”, “дозвіл” або “концесія” і чи вимагається плата за видачу такого документа. Найважливіше, щоб введений термін мав виразне та відповідне визначення, щоб саме поняття не використовувалося в інших законах, у іншому розумінні. Наприклад, в Індії, використовуються терміни “реєстрація” і “сертифікат”. Для ведення діяльності у сфері аквакультури кожне рибницьке господарство має пройти реєстрацію. Виробник повинен подати заявку на реєстрацію, і якщо реєстрація надається, то виробнику видається сертифікат. Такий сертифікат дійсний протягом п'яти років.

Огляд режимів ведення аквакультури в країнах перших десяти виробників аквакультури, включаючи Бразилію, Чилі, Грецію, Норвегію, Індію, Таїланд та Туреччину показує, що більшість країн мають чинну систему ліцензування галузі. Іншими словами, держава посилює контроль над тим, що і як вирощується, а також стає ретельніше контролювати селекцію у приватних рибних господарствах, оскільки часто є випадки, коли з метою економії коштів, закупається рибопосадковий матеріал сумнівного походження і якості. Наслідки того, як той або інший вид риби з мутацією вплине на водний об'єкт складно прогнозувати.

Виходячи з того, що за останні двадцять років аквакультура пережила період істотного та швидкого росту у порівнянні з іншими галузями, перетворилась у зрілу та важливу глобальну галузь, далі в монографії проводиться аналіз еволюції вітчизняної системи державного регулювання рибного господарства.

3.2 Аналіз еволюції національної системи державного регулювання розвитку виробництва продукції аквакультури

У ХХІ століття Україна ввійшла в пошуку нових підходів до економічної та соціальної політики, усвідомлення свого місця в історії людської цивілізації. Питання про поєднання ринкового саморегулювання та контролюючої ролі держави, оздоровлення фінансової системи, укріплення довіри до гривни, створення сучасних корпоративних структур і функцій природних монополій знаходяться у процесі вирішення. Водночас, ринкове саморегулювання не завжди спроможне гармонізувати диспропорції на ринку і має доповнюватись державним регулюванням. Для оцінки якості державного впливу на соціально-економічний розвиток країни, принципове значення має єдність основної соціально-економічної функції держави та ринку: підтримання балансу між витратами та доходами як у кожному окремому суб'єкті господарювання, так і в суспільстві у цілому. В українському суспільстві присутня ідеологія про протилежність держави та ринку, яка є помилковою та завдає величезної шкоди аграрній політиці. Державний і ринковий механізми є за своїм призначенням економічно рівнозначними і соціально необхідними. Державній та ринковій сферам притаманні єдині об'єктивні організаційно-управлінські механізми, які підтримують і коригують внутрішні пропорції економічної системи держави. Нині всі розвинуті країни характеризуються спільністю основних правил державної політики, що є не меншим імперативом, ніж єдність законів ринкової економіки. Важлива особливість сучасного виробництва полягає у глибокій внутрішній єдності між соціальною й економічною ефективністю. Дослідження досвіду демократичної державності у США, Великобританії, Норвегії, Японії, Кореї та інших країнах показує, що для розвитку економіки національні уряди успішно використовують можливості змішаного капіталу: приватного та державного. В Україні на початку 90 – х років була запроваджена модель ринкового господарювання, що передбачала лібералізацію економічних відносин і майже повну відмову держави від регулюючої ролі в економіці, різке скорочення державної інвестиційної та фінансової підтримки економіки, соціальних гарантій. В основу зазначеної моделі

було покладено спрощене розуміння ринку і ринкових відносин як системи, яка оснований винятково на вільній купівлі-продажу, що виключає державне втручання. Разом з тим такий підхід не мав обґрунтування, виходячи з практики функціонування ринкового господарства у розвинутих країнах світу. Цілком закономірно, що його реалізація в Україні призвела до несприятливих організаційно-економічних і соціальних наслідків. Сформувався спрощене розуміння ринку та ринкових відносин, як елементарної системи, яка ґрунтується на вільній купівлі-продажу та виключає будь-яке їх державне регулювання. На практиці це призвело до порушення міжгалузевих зв'язків, різкому погіршенню паритетності цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, сталому спаду і збитковості виробництва в більшості господарств. Переважаючим став застарілий підхід до формування інституційної структури суб'єктів ринку, яка ґрунтується на постулаті, що на вільному ринку можуть ефективно функціонувати лише приватні власники. Це стало підставою для прийняття законодавчих актів про прискорену реорганізацію великих державних і колективних господарств без урахування реальної ефективності їх діяльності та масовому створенні фермерських господарств, зростанні ролі особистих підсобних господарств у продовольчому забезпеченні країни. Роздержавлення економіки й приватизація власності були необхідні для формування сучасної системи господарювання, підвищення її економіко-соціальної ефективності. Водночас ці економічні перетворення мали характер ідеологізованого та політизованого заходу, що переслідували ціль якнайшвидше зруйнувати державну власність, здійснити її перерозподіл. Тому форсована приватизація державної власності розглядалась як основна умова успішного здійснення реформ. У практичній діяльності основні цілі приватизації, зокрема поява в особі нових власників стратегічних інвесторів, раціоналізація господарювання, формування конкурентного ринкового середовища – виявилися усуненими на інший план і не були досягнуті. Це закономірно, оскільки приватна власність хоч важливий, проте тільки один із елементів сучасної високорозвиненої соціально-економічної ринкової системи. Її не можна розглядати окремо від реальної участі держави в регулюванні економіки, від рівня розвитку природних сил і законодавчого забезпечення. Практика

підтвердила твердження про те, що на ринку може бути будь-який власник – приватний, колективний, кооперативний, державний [60, С. 370–372]. Аналіз досвіду останніх років свідчить про багатокладну структуру ринку, яка створює умови для здорової конкуренції. Важливо, щоб продавець був реальним власником реалізованого товару й отриманого доходу, міг приймати самостійно рішення про реалізацію продукції, встановлення цін на неї.

Основу ефективності виробництва в умовах ринку визначають не лише інституційні зміни, але й рівень і масштаби використання досягнень науково-технічного прогресу, якість виробничого потенціалу, кваліфікація працюючих, їх зацікавленість у досягненні високих кінцевих результатів. Недооцінка вказаних положень в рибогосподарському виробництві призвела до того, що практично були знівельовані інвестиційна діяльність і оновлення виробничих потужностей, знизилась продуктивність праці, рибопродуктивність водних об'єктів та рибогосподарських технологічних водойм. У результаті макроекономічні чинники почали негативно впливати на розвиток аквакультури.

Грунтовні дослідження симбіозу ринкового і державного регулювання в рибному господарстві належать В. Борисову, Т. Карпушкіній, С. Ниточкіній, Т. Топеціній [40, С. 39–43]. Їм вдалося звернути увагу на те, що закріплення за державою лише функції “нічного охоронця”, який захищає права приватної власності нового класу підприємців, навряд чи достатнє для ефективного і динамічного розвитку суспільства. Ринковий механізм як регулятор пропорцій суспільного виробництва не може регулювати соціальні, міжнаціональні, міждержавні відносини. Цю функцію повинна виконувати держава, як і забезпечення потреб оборони, підтримання правопорядку, захисту економічних інтересів на міжнародній арені, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних галузей і виробників. Державне регулювання рибного господарства сформоване на подібних засадах чинного законодавства України, що і в інших галузях. Проте рибне господарство має свої технологічні особливості, які визначають специфіку та виробничо-організаційну структуру галузі, що представлена підприємствами, які спеціалізуються на добуванні, вирощуванні, обробці риби [48]. Є підприємства,

що здійснюють два види діяльності з перевагою якогось одного. Галузь об'єднує також низку підприємств і організацій, які відіграють роль допоміжних, обслуговуючих та підсобних. Всього у складі Міністерства рибного господарства України функціонувало 295 підприємств і організацій рибного господарства. Згідно з тією структурою галузі за видами діяльності та кількістю підприємств і організацій, 200 підприємств і організацій із 295, або 67,8 %, здійснювали безпосередньо рибогосподарську діяльність, а інші 95 одиниць, або 32,2 %, були обслуговуючі, допоміжні і підсобні виробництва та органи регулювання, які здійснювали науково-технічне, проектно-будівельне, транспортно-торговельне обслуговування основного виробництва та забезпечували галузь тарою, комбікормами [316, С 165–168]. Організаційна структура рибного господарства характеризувалася тим, що підприємства входили до складу шести виробничих структурних підрозділів Міністерства рибного господарства України: концерну “Південриба”, Укррибколгоспоб'єднання, об'єднання “Укррибгосп”, асоціації “Укррибпромзбут”, компанії “Укррибпром” та Головрибводу (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Кількість підприємств, що входили до окремих виробничих структурних підрозділів Міністерства рибного господарства України за станом на 01.01.1997 р.

Структурні підрозділи Мінрибгоспу України	Кількість підприємств, од.	Частка від підсумку, %
Концерн “Південриба”	45	15,3
Об'єднання “Укррибгосп”	97	32,9
Головрибвод	10	3,4
Укррибколгоспоб'єднання	69	23,4
Асоціація “Укррибпромзбут”	49	16,6
Компанія “Укррибпром”	6	2,0
Інші	19	6,4
Разом	295	100

Джерело: складено на основі опрацювання матеріалів авторів [48; 314].

Найбільшою із цих структур за обсягами виробництва був концерн “Південриба”, який об'єднував підприємства океанічного промислу та берегові підприємства, що обслуговували рибпромисловий флот і здійснювали переробку та обробку риби. Підприємства концерну виловлювали до 77 % риби від загальнодержавних

обсягів та стільки ж випускали готової продукції із риби і морепродуктів. До Укррибколгоспоб'єднання входили рибодобувні та обслуговуючі колективні підприємства (рибоколгоспи), що виловлювали рибу і морепродукти із Азовського та Чорного морів, випускали з неї готову продукцію. Підприємства і організації ВО “Укррибгосп” здійснювали вирощування риби в ставах, садках, басейнах, вели вилов риби із внутрішніх водойм країни, випускали живу й охолоджену рибу та в невеликих обсягах – копчену та в'ялену. Підприємства асоціації “Укррибпромзбут” здійснювали закупку рибної сировини від підприємств рибного господарства, її обробку (соління, коптіння, в'яління) та продаж. Підприємствам асоціації належали спеціалізовані бази, холодильники, магазини, кафе, ресторани. Головне управління з охорони і відтворення рибних запасів і регулювання рибальства Головрибвод об'єднувало органи рибоохорони та рибницькі підприємства, що здійснювали вирощування рибопосадкового матеріалу та зариблення ним природних водойм з метою відтворення рибних запасів. Державна компанія “Укррибпром” об'єднувала підприємства, що спрямовували свою діяльність на розвиток зовнішньоекономічної діяльності галузі.

Безперечно, можливості і потужності виробничих структурних підрозділів не характеризуються кількістю підприємств. До концерну “Південриба” входили лише 15,3 % підприємств. При порівнянні їх кількості обсягів виробництва концерну видно, що тут об'єднані великі підприємства. В той же час на одну третю частину підприємств галузі, що були підпорядковані ВО “Укррибгосп” у 1996 р., склало 10,5 % продукції, тобто переважно невеликі підприємства. Характерним для органів, які здійснювали державне регулювання (середня ланка) було те, що вони, крім Головрибводу, створені згідно з чинними нормативно-правовими актами рішеннями установчих зборів, конференцій уповноважених представників і організацій, що виявили бажання об'єднатися. Збори затверджували для цих органів статuti, визначали чисельність апарату управління та встановлювали нормативи відрахувань на його утримання, затверджували склад ради концерну, ради директорів об'єднань і асоціацій чи правління Укррибколгоспоб'єднання. Між засіданнями рад та правлінь

керівництво справами виробничих структурних підрозділів здійснювали відповідні апаратні наради на чолі з виборними президентом концерну, генеральними директорами об'єднань чи асоціацій. Основною задачею цих регулюючих органів було здійснення функцій, що визначалися підприємствами-засновниками, зокрема й захист їх інтересів у державних та інших органах, організація проектно-конструкторських і науково-дослідних робіт та інших функцій у галузі науково-технічного прогресу, організації виконання природоохоронних заходів, надання їм допомоги з питань обліку, контролю, зовнішньоекономічної діяльності, підготовки та перепідготовки кадрів. Органи регулювання зазначених виробничих структурних підрозділів створювалися за ініціативою згори і, власне, зберегли назву, функції, кадровий склад і навіть методи регулювання такими, які були при попередній системі. Відмінність між новим і старим їх статусами полягала в тому, що раніше це були органи державного регулювання, утримувалися за рахунок державних коштів та мали широкі повноваження. Згідно із нормативно-правовими актами, новий орган, який здійснював регулювання не мав права впливати на виробничу і фінансову діяльність усіх підприємств. Передбачалося, що ці органи з часом змінять свої відносини з підприємствами з адміністративних засад на договірно-економічні. Кризові явища в економіці країни не допустили таких змін. Старі методи державного регулювання стали не придатними, а нові не застосовувались. З органів, що затверджували плани виробництва, призначали та звільняли керівників підприємств, перерозподіляли кошти підприємств, виділяли ліміти капітальних вкладень, матеріально-технічні ресурси, фонд оплати праці, фінансування, перетворилися на таких, що просили кошти на заробітну плату та інформацію, яку від них ще вимагали регулюючі органи вищого рівня [315]. Збереження принципів регулювання командно-адміністративної системи на рівні міністерства у період переходу до ринку знижувала ефективність державного регулювання. Суб'єкти господарювання розраховували на те, що органи вищого рівня забезпечать їх фінансовими, матеріальними ресурсами, надаватимуть консультаційну допомогу. На діяльність приватизованих підприємств економічних важелів для впливу

центральний орган виконавчої влади не мав. Стосовно державного регулювання рибною галуззю, відмітимо, що за період незалежності України, тобто з 1991–2010 рр., керівний галузевий орган видозмінювався сім разів (рис. 3.7).

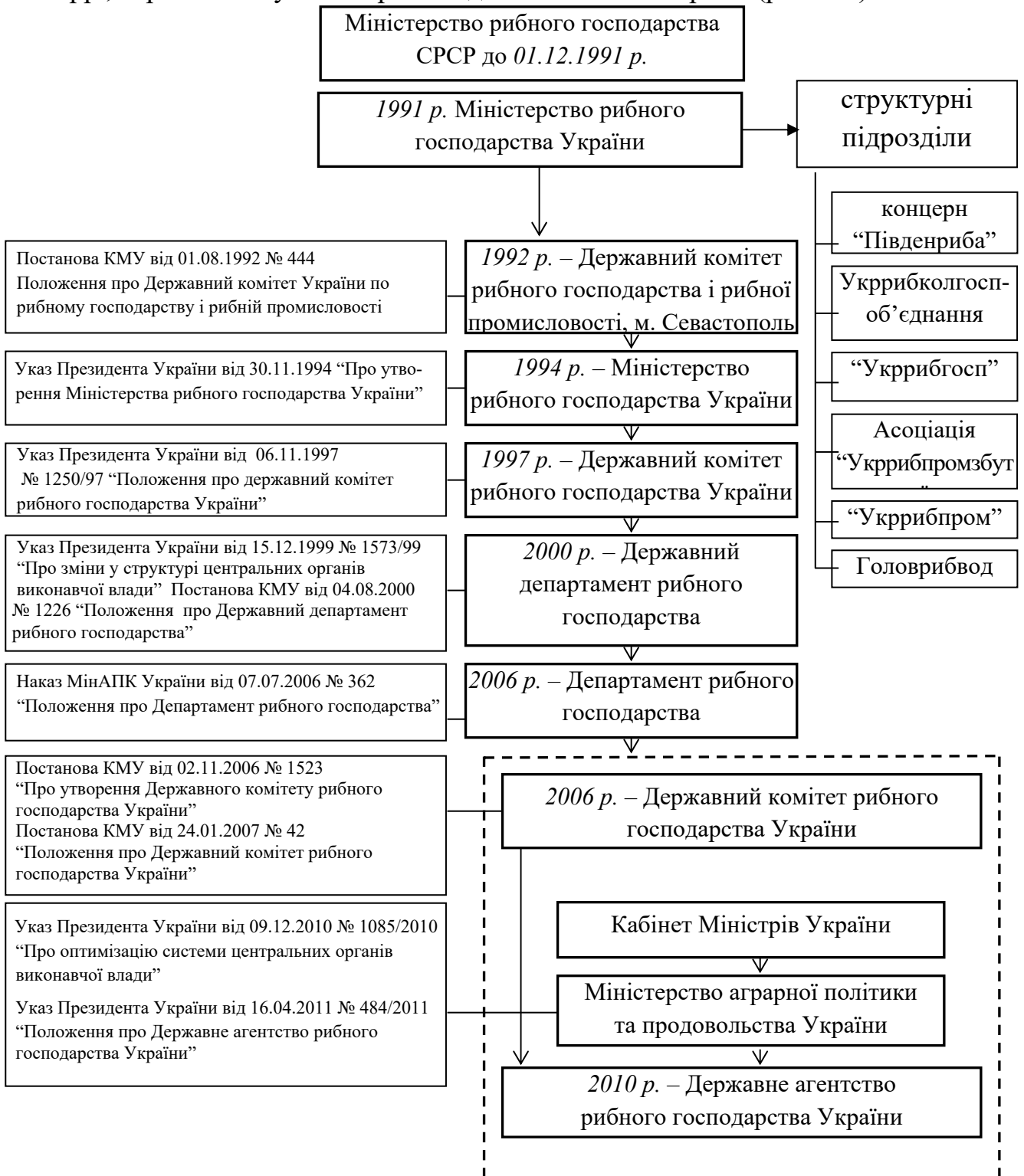

Рис. 3.7. Загальна схема еволюції національної системи державного регулювання аквакультури.

Джерело: Складено на основі власних досліджень та узагальнень автора.

У 1992 р. був створений Державний комітет рибного господарства і рибної промисловості, 30.11.1994 р. – Міністерство рибного господарства України, 25.07.1997 р. – Державний комітет рибного господарства України на базі Міністерства рибного господарства України, 15.03.2000 р. – Державний департамент рибного господарства у складі Міністерства аграрної політики України, як урядовий орган державного регулювання, 19.05.2006 р. Департамент рибного господарства Міністерства аграрної політики України, 02.11.2006 р. Державний комітет рибного господарства. На виконання Указу Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади”, розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.12.2010 № 2219-р “Про утворення комісій з проведення реорганізації та ліквідації деяких центральних органів виконавчої влади” проведено реорганізацію Державного комітету рибного господарства України. 16.04.2011 р. утворено Державне агентство рибного господарства України, яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Кабінет Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України. Зауважимо, що протягом кожних 2–3 років відбувались зміни в системі управління та державного регулювання. При такій реорганізації кадри зайняті не питаннями відродження та розвитку галузі, а на кожному черговому етапі реорганізації освоєнням документації й ознайомленням із положенням у галузі, а після цього підготовкою до наступних змін. Такі процеси проходять під впливом загальнодержавних органів і відповідно нестабільність у галузі в першу чергу створюється цими органами. На авторитетну думку М. С. Стасишена, зміна органів, які здійснюють державне галузеве регулювання могла мало стосуватися господарюючих суб’єктів. Проте саме в ті періоди, коли здійснювали реорганізацію органів управління, проводили приватизацію державного майна, встановлювали нові господарські зв’язки, рибне господарство України, зазнало значних втрат. У цих умовах потрібна була мобілізаційно-організаційна, спрямовуюча і регулююча дія держави [315, С. 166–168]. Проте вже на початку 2000-х років почав формуватися механізм регулювання аквакультури на основі якісно нової правової та нормативної бази, набуваючи адаптованого до ринкової економіки

вигляду. Законодавчо-правова база розвитку аквакультури через заходи її підтримки та державне регулювання, застосування відповідних інструментів, нині формується з низки нормативно-правових документів, серед яких важливу роль відіграють Закони України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” [278], “Про аквакультуру”, “Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них” [279], “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” [265], Указ Президента України “Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності” [256].

Нині реалізація державної політики у сфері рибного господарства, регулювання рибальства здійснюється Держрибагентством України. Голова представляє Держрибагентство у відносинах з іншими органами вносить на розгляд Міністрові пропозиції щодо формування державної політики у сфері рибного господарства та розроблені Держрибагентством проекти законів, актів Президента України, Кабміну України, забезпечує їх супроводження; вносить на розгляд Міністрові проекти нормативно-правових актів Мінагрополітики України з питань, що належать до сфери діяльності Держрибагентства, затверджує за погодженням із Міністром схвалені на засіданні колегії річний план роботи Держрибагентства. Держрибагентство згідно покладених на нього задач: узагальнює практику застосування законодавства з питань рибного господарства; здійснює державний контроль технічного стану рибозахисних споруд, проводить рибозахисні заходи на водозабірних та інженерних спорудах меліоративних систем; здійснює контроль за дотриманням лімітів і нормативів використання водних біоресурсів; здійснює контроль за достовірністю подання даних суб’єктами господарської діяльності, пов’язаних з добуванням і використанням риби та інших водних біоресурсів, звітних даних про обсяги використання рибних ресурсів; запроваджує спеціальні форми звітності в галузі згідно з міжнародними стандартами та нормами, забезпечує обмін такою інформацією з відповідними міжнародними організаціями згідно із законодавством та міжнародними договорами України; здійснює у випадках, передбачених законодавством, ліцензування певних видів господарської діяльності; подає в установленому порядку пропозиції до проекту закону про Державний

бюджет України щодо фінансової підтримки галузі та забезпечує її фінансування, затверджує річні фінансові та інвестиційні плани, а також інвестиційні плани на середньострокову перспективу (3–5 років) державних підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління Держрибагентства та здійснює контроль за їх виконанням у встановленому порядку; розробляє порядок штучного розведення (відтворення); погоджує програми та видає дозволи на проведення дослідних ловів; погоджує видачу дозволів на проведення робіт, у тому числі меліоративних, у рибогосподарських водних об'єктах, на землях водного фонду; погоджує режими рибогосподарської експлуатації водних об'єктів та контролює діяльність спеціальних товарних рибних господарств; встановлює в установленому порядку заборону вилову водних біоресурсів в окремих водоймах (на їх ділянках) та забезпечує контроль за дотриманням заборони; розробляє проекти лімітів, здійснює розподіл лімітів на квоти використання водних ресурсів, доводить їх до відома відповідних органів та користувачів; розробляє та подає на затвердження Мінагрополітики України правила добування (вилучення, вилову) та відтворення водних біоресурсів; проводить у межах своїх повноважень моніторинг внутрішнього і зовнішнього ринків риби, здійснює державне регулювання внутрішнього ринку рибної продукції, співпрацює з Комітетом рибного господарства ФАО ООН, здійснює державне регулювання у сфері аквакультури, забезпечує бере участь у розробленні та здійсненні заходів з нарощування експортного потенціалу рибної галузі, відновлення традиційних та освоєння нових ринків збуту продукції; бере участь у заходах з контролю якості безпеки продуктів рибного лову, харчової продукції при їх виробництві, зберіганні, транспортуванні, реалізації, використанні та утилізації; розробляє програми науково-технічного розвитку галузі та організовує їх виконання; сприяє підвищенню енергоефективності підприємств [221]. Широкий діапазон залучених до аналізу та порівняння задач викладених у Положенні про Міністерство рибного господарства України від 20.01.1995 № 72/95 та Положенні про Державне агентство рибного господарства України від 16.04.2011 № 484/2011 дав змогу виокремити відмінності в функціях даних органів влади у галузі рибного господарства (рис. 3.8).

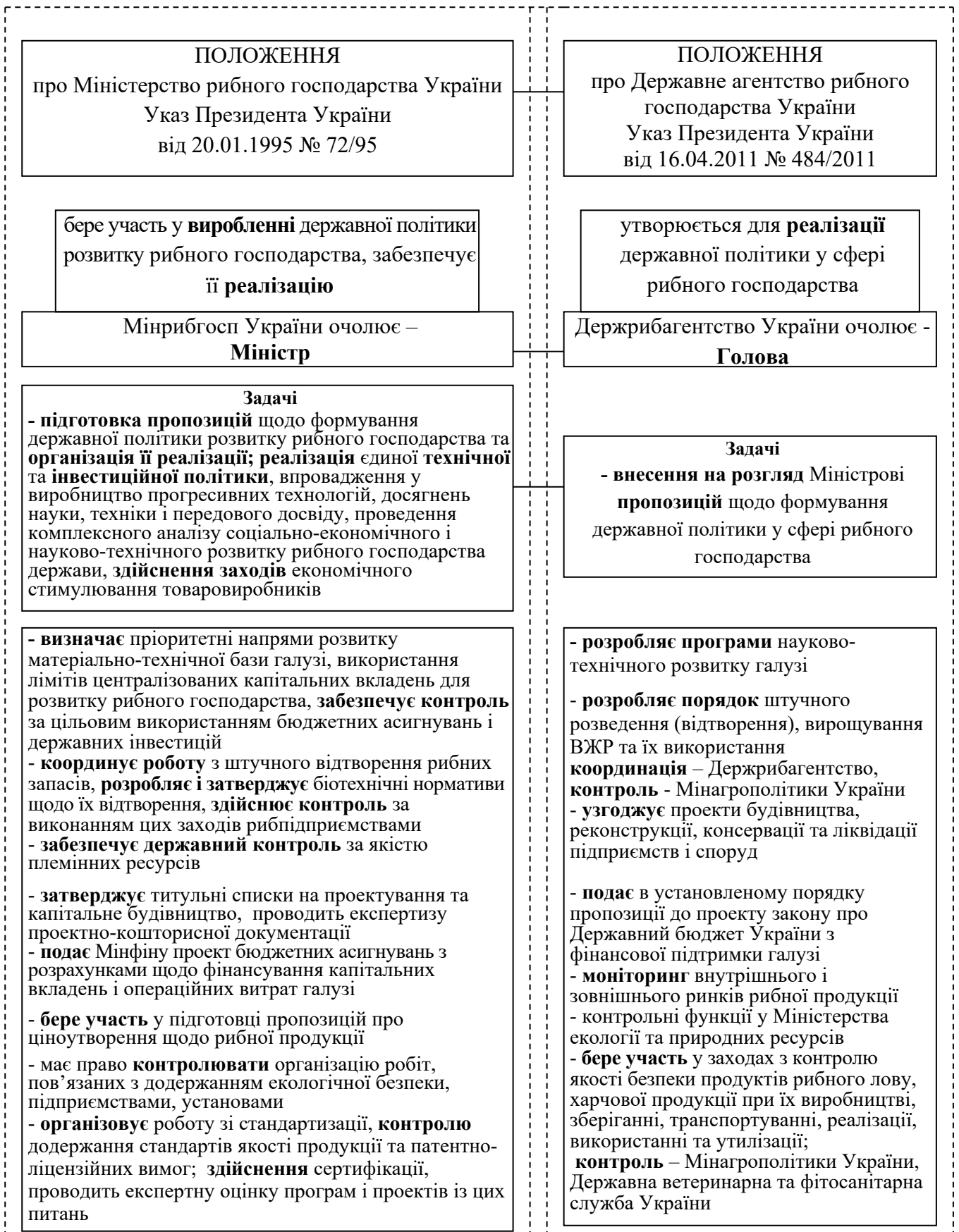

Рис. 3.8. Еволюція функцій (завдань) центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства.

Джерело: власні узагальнення автора.

З рис. 3.8 видно, що Міністерство рибного господарства України в 1995 році було створене для вироблення державної політики розвитку рибного господарства та забезпечення її реалізації. Нинішнє Державне агентство рибного господарства України утворено лише для реалізації державної політики в рибному господарстві, а її вироблення забезпечує інший орган – Міністерство аграрної політики та продовольства України. В основу поєднання державного і ринкового механізму регулювання процесів відтворення в аквакультурі покладено принципи законності, відповідності динамічним умовам розвитку та конкретній соціально-економічній ситуації в Україні; поступового зростання регуляторних функцій держави на користь ринкового механізму з урахуванням тенденцій на європейському та світовому агропродовольчих ринках та реальних національних можливостей.

В Україні було розроблено й прийнято декілька національних програм розвитку галузі, зокрема Закон України “Про загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року” від 19.02.2004 № 1516-IV, Закон України “Про Національну програму будівництва суден рибпромислового флоту на 2002–2010 роки”, від 17.01.2002 № 2987-III. Прийняття цих документів дозволяє констатувати, що вища законодавча влада країни, уряд високо оцінює значення галузі в розвитку продовольчого комплексу країни, розуміють необхідність формування державної політики в цій сфері на перспективу. На відміну від Концепції розвитку рибного господарства України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2000 № 1885-III [258, С. 74–79], де сформульовані основна мета та пріоритети розвитку галузі, у Програмах поставлені конкретні цілі, які мають відповідні цифрові параметри, визначені розміри і джерела фінансування. Безумовно, реалізація програми забезпечується, перш за все, необхідним фінансуванням. Щорічні витрати на реалізацію програми розвитку рибного господарства України на період до 2010 року повинні були скласти 44 млн грн [136, С. 74–79]. Проте у відповідних державних бюджетах витрати на фінансування даного програмного документу окремою статтею не були передбачені. Тож, згадана вище програма не була профінансована в запланованих обсягах (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Обсяги видатків Державного бюджету України на рибогосподарську галузь за період з 2003 до 2013 рр., тис. грн

Статті витрат	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Державне агентство рибного господарства України	55 940,5	74 717,5	106 650,9	138 669,5	164 058,0	211 751,1	179 601,1	196 661,6	219473,7	208398,3	213 131,1
Керівництво та управління у сфері рибного господарства	787,4	878,7	1 811,5	2 286,3	-	9 588,8	7 330,1	7 185,1	7 149,4	91644,4	104980,6
Організація діяльності органів рибоохорони рибовідтворювальних комплексів	-	-	-	-	106 627,8	125 065,9	96 871,3	115 602,7	116418,9	58197,7	44972,1
Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері рибного господарства	2 827,4	2 144,7	3 127,7	3 409,2	3 409,2	4 091,0	3 736,5	3 736,5	3 542,0	3556,2	2372,5
Підготовка кадрів для сфери рибного господарства вищими навчальними закладами I і II рівнів акредитації	8 050,7	10 410,8	13 761,4	16 454,6	19 349,7	26 029,5	28 491,9	30 621,1	33 468,4	-	24920,5
Підготовка кадрів для сфери рибного господарства вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації	8 223,4	8 587,0	459,8	17 240,0	19521,3	28645,9	35 932,6	37 459,2	39 728,6	-	21130,4
Відтворення та охорона водних живих ресурсів і регулювання рибальства	33 909,6	50 796,3	65 290,5	95551,7	-	-	-	-	-	-	-
Відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні	-	-	-	-	4 000,0	4 000,0	3 200,0	-	6 600,0	54 080,0	13 000,0
Селекція у рибному господарстві	1 340,0	2 850,0	6 500,0	6 767,7	9 920,0	13 420,0	3 000,0	-	10 500,0		
Міжнародна діяльність у галузі рибного господарства	802,0	1 050,0	1 700,0	1 960,0	1 230,0	910,0	1 038,7	2 057,0	2 066,4	920,0	1755,0

Джерело: Складено на основі опрацювання Законів України "Про Державний бюджет України" з 2003 до 2013 рр.

Узагальнюючи результати дослідницького пошуку у напрямі з'ясування сутнісних, регулюючих заходів держави, можна виокремити недоліки, притаманні державним програмам розвитку рибного господарства, оскільки було намагання підтримати всіх товаровиробників, зокрема й неефективно працюючих.

Усе це спотворювало конкуренцію, руйнувало підвалини ринкового середовища, порушувало законодавство в частині створення державою рівних умов доступу суб'єктів господарювання до матеріально-технічних і фінансових ресурсів. В Україні бюджетна політика щодо рибогосподарської галузі останнім часом була недостатньо послідовною, як у питаннях реалізації бюджетних програм, так і обсягах їх фінансування. Протягом 2004–2010 рр. обсяги бюджетних асигнувань, спрямованих на фінансування галузі поступово зросли з 111,8 млн грн до 438,9 млн грн на рік, проте зростання обсягів державної підтримки не сприяло підвищенню ефективності рибогосподарської діяльності. На прикладні наукові та науково-технічні розробки, у сфері рибного господарства в середньому в рік виділялось близько 3,3 млн грн, що становить 1,1 % від загальної суми витрат. Визнаючи значення і об'єктивну необхідність підтримки галузі, держава не може віднайти необхідні фінансові ресурси для її реалізації. Події останніх років не сприяють вирішенню невідкладних економічних задач, але, заявивши про європейську інтеграцію, прагнення зайняти пристойне місце серед розвинутих країн, не можна так довго ігнорувати економічні проблеми, які будуть мати незворотні наслідки.

Починаючи з 1999 року, держава зробила спробу відмовитись від адміністративного втручання в діяльність рибогосподарських виробників на користь запровадження економічних методів регулювання. Рибогосподарська галузь України одержує істотні податкові привілеї. По-перше, це несплата значних коштів за рахунок введення в дію фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП). Нині до ФСП відповідно до Податкового кодексу України застосовується спеціальний податковий режим, тобто система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування, який передбачає звільнення від сплати основних податків. Відповідно до статті 301 Податкового кодексу України товаровиробники, можуть бути платниками податку, якщо частка сільськогосподарського виробництва, отримана за попередній

податковий (звітний) рік, дорівнює або перевищує 75 %, а землі водного фонду перебувають у власності (оренді) підприємства (додаток Д). Об'єктом оподаткування податком для рибогосподарських товаровиробників є площа земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставів, водосховищ), що перебуває у власності товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди. Базою оподаткування податком для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка одного гектара угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ), проведена за станом на 01.07.1995 р., для земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставів, водосховищ) – нормативна грошова оцінка одного гектара ріллі в Автономній Республіці Крим або в області, проведена за станом на 01.07.1995 р. Розмір ставок податку з одного гектара земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить (у відсотках бази оподаткування): для земель водного фонду – 0,45 [50, С. 8–10].

По-друге, значні суми рибогосподарські підприємства отримують внаслідок їх звільнення від сплати податку на додану вартість (ПДВ). Відповідно до спеціального режиму оподаткування сума ПДВ, нарахована суб'єктом рибного господарства на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів, не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається в розпорядженні такого суб'єкта для відшкодування суми податку, сплаченої (нарахованої) постачальнику на вартість виробничих засобів, за рахунок яких сформовано податковий кредит, а за наявності залишку такої суми податку – для інших виробничих цілей. Зазначені суми податку на додану вартість суб'єктом рибного господарства акумулюють на спеціальних рахунках, відкритих в установах банків у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. Тобто були створені умови для саморозвитку галузі в умовах ринкової економіки. Водночас, незважаючи на дію спеціальних режимів оподаткування, виробництво риби та рибопосадкового матеріалу в Україні залишається збитковим, а галузь не вдалося вивести з кризового стану.

Неконтрольований вилов риби у внутрішніх водоймах, Чорному та Азовському морях, браконьєрство та інші проблеми галузі призвели до значного зменшення кількості риби та інших водних біоресурсів в Україні. Тому з метою підвищення ефективності

державного регулювання аквакультури, раціоналізації та інтенсифікації промислу риби в Азовському і Чорному морях та внутрішніх водоймах, забезпечення ефективного використання та підвищення цінності рибогосподарських водних об'єктів в Україні впроваджено квоти на спеціальне використання рибних та інших водних біоресурсів. Законодавчо це питання врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України № 449 від 06.04.1998 “Про затвердження Порядку справляння плати за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів і нормативів плати за їх спеціальне використання” [246, С. 531] із доповненнями у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 № 482 “Порядок справляння збору за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів” [246]. Порядок визначає єдині правила справляння плати за спеціальне використання рибних та інших водних біоресурсів, що є державною власністю, а також розмір плати за їх спеціальне використання. Плата – це сума авансового платежу за одержання користувачами квот вилову в розмірі 5 % вартості квоти, щоквартальна плата за фактичний вилов рибних та інших водних біоресурсів із зменшенням на суму авансового платежу і витрат на здійснення в попередні періоди рибоводно-меліоративні роботи та роботи з відтворення рибних та інших водних ресурсів. Норми плати за спеціальне використання водних біоресурсів узагальнені в додатку Е. Квота спеціального використання риби та інших водних біологічних ресурсів – це частка ліміту, встановлена для конкретного користувача.

В Інструкції про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів в спеціальних товарних рибних господарствах визначено порядок встановлення лімітів. Ліміт спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів – це дозволений обсяг вилучення (вилову, добування, збирання) риби та інших водних біоресурсів з природного та штучно створених рибогосподарських водних об'єктів. Ліміти встановлюють на види (групи видів) риби та інших водних живих ресурсів, стосовно яких здійснюють промисел на відповідних водних об'єктах, за винятком об'єктів промислу, запаси яких формують виключно шляхом їх штучного розведення. Ліміти на групу видів (інші риби, інший дрібний частик, інші види частикових, інші безхребетні, інші водні біоресурси) встановлюють за сумою обсягів можливого

допустимого вилучення окремих видів, які не є основними об'єктами промислу в даній водоймі. Біологічні обґрунтування щодо допустимих обсягів використання риби та інших водних біоресурсів за видами (групами видів) на відповідних водних об'єктах розробляють наукові установи, організації, а на водних об'єктах, де не здійснюють наукові дослідження, зазначені обґрунтування розробляють органи рибоохорони на замовлення Держрибагентства України. Для забезпечення регулювання промислом і дослідним ловом комісія залишає в резерві до 20 відсотків ліміту окремих видів риби та інших водних біоресурсів на кожному водному об'єкті. Нерозподілену частку ліміту зараховують до резерву. На практиці в останні роки користувачі відповідно до виділених квот на вилов риби повинні провести зариблення внутрішніх водойм України. Зариблення відбувається за наступними етапами: Етап 1. Користувач отримує квоту для здійснення спеціального використання риби та інших водних біоресурсів. Етап 2. Відповідно до розміру квоти встановлюється науково обґрунтована норма зариблення. Етап 3. Спеціальна комісія створена Держрибагентством на тендерних умовах визначає перелік підприємств де користувачі повинні здійснити закупівлю дволітки риби. Етап 4. Відбувається випуск риби у внутрішні водойми.

У сучасних умовах важливою задачею є збереження генофонду, як основних об'єктів полікультури, так і цінних видів риб, що можуть бути використані в виробництві з метою підвищення його рибопродуктивності, відродження популяцій осетрових видів риб, які занесені до Червоної книги України, а також цінних промислових видів риб, розширення асортименту виробленої екологічнобезпечної продукції. Водні біоресурси внутрішніх водойм та територіальних вод є стратегічним державним харчовим резервом, охорона, зберігання та відновлення якого нерозривно пов'язане як з природними процесами, так і з діяльністю людини. В останні роки стан природного відтворення водних біоресурсів значно погіршився внаслідок дії ряду зовнішніх чинників, головним з яких є антропогенні: несприятливий гідрологічний режим, замулення та заростання нерестовищ, забруднення води, нерегульований вилов (браконьєрський). Утворення дніпровських водосховищ також призвело до суттєвих змін в структурно-функціональних показниках рибного населення і водних екосистем в цілому. У процесі дослідження привернула увагу та обставина, що в умовах посиленого

антропогенного навантаження, яке безпосередньо впливає на шляхи міграцій та умови розмноження водних ресурсів, виникає необхідність розробки компенсаційних рибогосподарських заходів. Одним із таких заходів, який широко використовується у вітчизняній та світовій практиці, є штучне відтворення в контрольованих людиною умовах цінних представників іхтіофауни. Не дивлячись на велику кількість позитивних зрушень в галузі через низку об'єктивних і суб'єктивних причин аграрні трансформації, які розпочалися після проголошення Україною суверенності не дали очікуваних результатів. Вчені економісти-аграрники намагаються у своїх дослідженнях розкрити причини недостатнього рівня використання потенційних можливостей реформувань в галузі, але основну причину не називають (рис. 3.9).

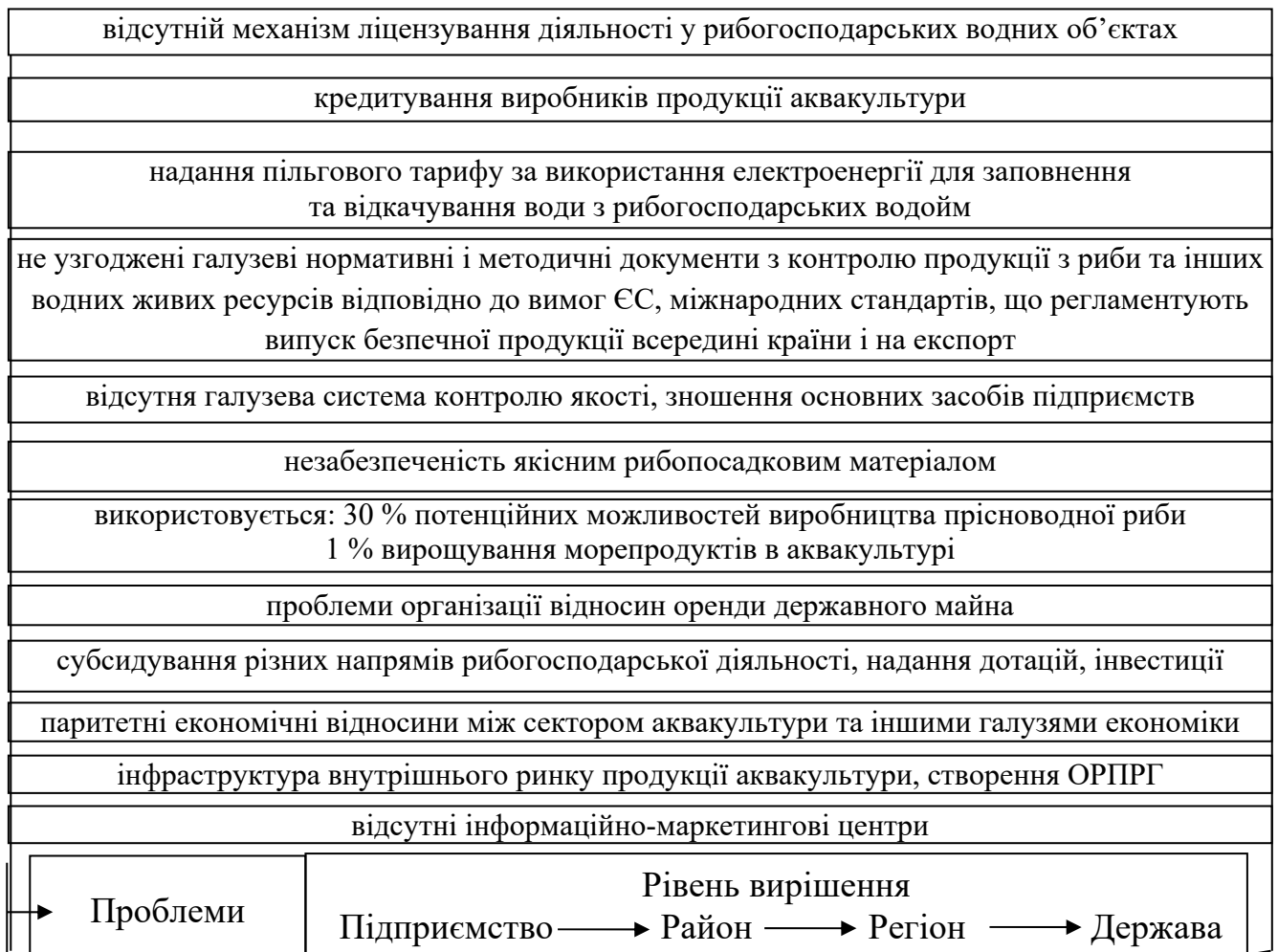

Рис. 3.9. Проблеми, які перешкоджають ефективному розвитку вітчизняної аквакультури на сучасному етапі.

Джерело: складено на основі власних досліджень і узагальнень автора.

У даному контексті ситуація вимагає, щоб трансформаційні процеси у країні супроводжувалися реформуванням системи галузевого державного регулювання. Мета такої реорганізації полягає також у тому, щоб створити систему регулювання, яка б була дешевою та ефективною. При цьому на перехідному етапі важливою задачею нових суб'єктів регулювання є поступова заміна командно-адміністративних методів на методи регулювання, притаманні ринковій економіці. Як показують дослідження, в багатьох країнах, наприклад, Албанії, Боснії та Герцеговині, Хорватії існують державні ініціативи із метою розвитку аквакультури. Подібні спроби розпочаті в Україні. Першими країнами, які створили організації товаровиробників, були Угорщина, Польща і Чехія. У багатьох випадках нові асоціації виробників утворені з колишніх кооперативів або державних асоціацій. Проте, в процесі переформатування в асоціації виробників, їх структура, функції суттєво змінені. В Болгарії нині функціонує Національна асоціація рибальства і аквакультури Болгарії, Асоціація виробників рибних продуктів, Болгарська асоціація рибальства; в Литві – Національна асоціація аквакультури та виробників рибної продукції; в Україні – Об'єднання рибницьких господарств внутрішніх водойм України “Укррибгосп”; в Чехії – Чеська асоціація рибоводів (налічує 60 членів, які забезпечують близько 80 % загальної рибної продукції країни; член FEAP); в Росії – Державно-кооперативна асоціація рибного господарства “Росрибхоз”, Асоціація рибогосподарських підприємств внутрішніх водойм і аквакультури “Росрибгоспасоціація”; у Хорватії – Асоціація рибного господарства (налічує 130 членів; 3 групи: Аквакультури, Рибальства і Переробки риби; в Румунії – Державна рибогосподарська асоціація приватних рибоводів “Rom pescaria”. У цих країнах співпраця між рибогосподарськими виробниками та державою має глибоке коріння, а організації нового типу будують на основі традиційних цінностей та досвіду для вирішення проблем, які перешкоджають ефективному розвитку вітчизняної аквакультури на етапі ринкових трансформацій.

З огляду на глобалізацію проблем сталого розвитку і багатофункціональність галузі, для забезпечення консолідації всіх можливих способів залучення капіталу та недопущення подальшого зниження обсягів продукції, основними напрямками державного регулювання аквакультури в умовах ринку мають стати: бюджетна

підтримка, що передбачає підтримку товаровиробників, у вигляді субсидій, дотацій і компенсацій та включення рибогосподарських підприємств, які займаються риборозведенням, вирощуванням риби, до переліку сезонних господарств, що отримують підтримку Кабінету Міністрів України на вирощування продукції тваринництва; надання гарантій за залученими інвестиційними кредитами, підтримка короткострокового кредитування сезонних витрат виробників продукції аквакультури, зниження ціни кредитних ресурсів, збільшення частки середньо- і довготермінових позичок, запровадження нових форм кредитування; оновлення основних засобів підприємств та їх технічна модернізація через підтримку забезпечення господарств рибогосподарською технікою, машинами й устаткуванням на умовах лізингу, а також спеціалізована підтримка з поліпшення генетичного потенціалу в аквакультурі, збереження та збільшення чисельності популяцій промислових видів риб (осетрових, лососевих, вирощування веслоноса, пеляді та інших цінних об'єктів аквакультури), що сприяло б збільшенню виробництва риби на 15–20 %; завантаження виробничих потужностей, з метою високоефективного використання основного капіталу підприємств та підвищення рентабельності; законодавче врегулювання проблеми завершення приватизації рибних господарств, організація консультаційних платних служб з технологічних, економічних та юридично-правових питань; цінова політика, спрямована, насамперед, на створення умов оптимізації цінових співвідношень між продукцією аквакультури та інших галузей економіки, підтримка доходів рибогосподарських товаровиробників; інвестиційна політика має бути спрямована на стимулювання інвестиційних процесів у аквакультурі, що в умовах занепаду матеріально-технічної бази набуває особливого значення. Це вимагає проведення політики покращення інвестиційного клімату в аквакультурі за рахунок формування відповідної правової бази, захисту прав інвестора, налагодження механізму для активізації інвестиційної діяльності. Необхідно дотримуватись територіального поділу праці, який знаходить своє відображення в науково-обґрунтованому розміщенні аквакультурного виробництва і виступає одним із основних чинників високоефективного використання водно-ресурсного потенціалу, стабільного нарощування виробництва продукції аквакультури. Важливою є підтримка експорту вітчизняної продукції аквакультури; регулювання

внутрішнього ринку риби; сприяння формуванню об'єднань рибогосподарських товаровиробників щодо просування продукції на ринках, комплексної переробки рибної продукції й інтеграції з торгівельними організаціями, підтримка розвитку інфраструктури внутрішнього ринку продукції аквакультури, в тому числі, розширення мережі оптових ринків з виходом на них виробників; налагоджений збір звітних даних за результатами роботи підприємств, незалежно від організаційно-правових форм господарювання, які зайняті вирощуванням риби. Необхідно визначити перелік показників, за якими вони будуть звітувати та створити умови для того, щоб інформація була правдивою, а також розробити і застосовувати спеціалізовані форми первинної облікової документації для підприємств аквакультури; створити загальнодоступну інформаційну систему щодо основних видів продукції, можливостей вітчизняних підприємств з виробництва даної продукції, внутрішнього і зовнішнього попиту, а також підготовки прогнозів зміни попиту на різні види продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Доцільно врахувати й ту обставину, що інформаційне забезпечення – це стратегічна задача, від рівня вирішення якої залежить не тільки ефективність державного регулювання аквакультурного виробництва і ринку риби, але і його подальше функціонування.

Таким чином, держава, виходячи із своїх функцій, має створювати умови для відтворення та вирощування водних біоресурсів шляхом відновлення і нарощування рибопродуктивності рибогосподарського фонду штучних водойм. Впровадження нових біотехнологій в аквакультурне виробництво, стимулювання їх попиту та пропозиції з боку суспільства, має стати надійним джерелом виробництва цінної продукції безпосередньо біля місць споживання, а державну політику розвитку аквакультури України слід спрямовувати на те, щоб в Україні була запроваджена рибна ідея харчування, яка б сприяла зміцненню здоров'я нації. Це й визначає перспективи подальшого наукового пошуку, який дає змогу сформулювати необхідну науково-методологічну базу, виробити науково-практичні рекомендації щодо розбудови ринкової системи господарювання на основі сталого відтворення водних біологічних ресурсів в Україні, а його результати висвітлюються у наступному підрозділі даної роботи.

3.3 Регулювання розвитку рибовідтворювальних комплексів

Завдяки значному попиту населення на рибу та рибну продукцію в Україні протягом останніх років створено відповідну матеріальну базу для розвитку галузі. Він здійснюється нині на основі диверсифікації рибного господарства у напрямку розвитку аквакультури з одночасною її переорієнтацією на повне використання потенціалу як складової аграрного сектора на засадах інвестиційно-інноваційної моделі. Усвідомлення необхідності прискореного розвитку аквакультури, переходу до ринкових механізмів регулювання, формування ринкової інфраструктури, ефективної системи її функціонування потрібно здійснювати регулювання діяльності, направлене на створення умов для зростання виробництва реальних обсягів продукції у водних об'єктах. Вирішення питання насичення внутрішнього ринку вітчизняною якісною, безпечною рибою і рибною продукцією за доступними цінами повинно бути вирішене з урахуванням: раціонального використання в інтересах аквакультури всього водного фонду країни, включаючи водойми-охолоджувачі, невеликі водойми місцевого значення, які нині фактично виключені з рибогосподарського використання; захисту екосистем водних об'єктів від їх забруднення різними відходами діяльності господарств аквакультури; підвищення ефективності робіт в галузі випасної аквакультури, збільшення запасів цінних промислових видів риб і збереження генофонду рідких та зникаючих видів гідробіонтів, раціонального їх господарського використання; прискорення науково-технічного прогресу в аквакультурі за рахунок реконструкції рибницьких господарств, формування спеціальної інфраструктури щодо надання допомоги суб'єктам аквакультури для забезпечення підприємств галузі елітним рибопосадковим матеріалом із рибовідтворювальних комплексів, спеціальних розплідників і збільшення у результаті реального господарського ефекту.

За спеціалізацією основного виробництва підприємства рибного господарства на внутрішніх водоймах поділяються на групи: а) рибовідтворювальні комплекси – нерестово-вирощувальні рибні господарства, риборозплідники, розплідники

рослиноїдних риб, рибоводні заводи частикових риб, осетрові та форелеві рибоводні заводи; б) виробничі об'єднання рибного господарства, рибоводні та рибницькі підприємства – повносистемні та нагульні ставові, басейнові, садкові, лиманні, озерно-товарні рибні господарства; в) риболовецькі господарства та підприємства; г) рибоводно-меліоративні станції. Основним видом діяльності рибовідтворювальних комплексів є вирощування молоді різних видів риб та вселення їх у внутрішні водойми (стави, водосховища на річках, водойми-охолоджувачі енергетичних об'єктів, озера, лимани, затоки та прибережні води Азовського і Чорного морів) для подальшого вирощування, підвищення рибопродуктивності водних об'єктів та збільшення обсягів вилову товарної риби.

В Україні існує п'ять державних установ, які щороку проводять роботи з відтворення та випуску молоді різних видів риб у рибогосподарські водні об'єкти України: Державна установа “Рибоводний завод “Лопушно” (Чернівецька область). Проводить зариблення Дністровського водосховища молоддю форелі; Державна установа “Кримський риборозплідник” (Красноперекопський район, АРК). Проводить зариблення водних об'єктів АРК молоддю рослиноїдних видів риб та коропа, а також молоддю аборигенних видів риб (судак, сом); Державна установа “Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С. Т. Артющика” (Херсонська область). Проводить зариблення басейну Чорного моря молоддю осетрових видів риб; Державна установа “Новокаховський рибоводний завод частикових риб”, Херсонська область. Проводить зариблення пониззя річки Дніпро та Каховського водосховища молоддю рослиноїдних видів риб та коропа, а також цьоголітки судака і щуки; Державна установа “Херсонський експериментальний завод по розведенню молоді частикових риб”, Херсонська область. Проводить зариблення пониззя річки Дніпро молоддю рослиноїдних видів риб та коропа. У 2010 р. державними рибовідтворювальними комплексами здійснено вселення водних біологічних ресурсів у кількості 5,9 млн шт., що на 0,5 млн шт. менше ніж у 2008 р. та на 0,3 млн шт. менше порівняно з 2009 роком. Зариблені рибогосподарські водні об'єкти обсягом 4 608,5 тис. шт. коропових видів риб; 1 038,3 тис. шт. осетрових

видів риби; 151,0 тис. шт. форелі; 119,4 тис. шт. аборигенних видів риби (судак, сом, щука). У 2011 р. державними рибовідтворювальними комплексами зариблено 4,72 млн шт. молоді цінних видів риби, з яких більше 1 млн екз. – це молодь російського осетра та стерляді. Загальний план щодо вселення водних біоресурсів у 2011 р. державними рибовідтворювальними комплексами перевиконано на 9,4 %.

Таким чином, крім розведення риби для продовольчих цілей, аквакультура штучних водойм відіграє важливу роль у виробництві рибопосадкового матеріалу для зариблення водойм. Проведені дослідження підтверджують, що вирішення проблем неможливо без подальшого науково-методологічного обґрунтування напрямів підвищення культури ведення рибогосподарського виробництва, координації та достатнього рівня фінансування за участю держави (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Обсяги видатків Державного бюджету України
на рибовідтворювальні комплекси, тис. грн**

Статті витрат	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Організація діяльності органів рибохорони рибовідтворювальних комплексів	–	–	–	–	106627,8	125065,9	96871,3	115602,7	116418,9
Відтворення та охорона водних живих ресурсів і регулювання рибальства	33909,6	50796,3	65290,5	95551,7	–	–	–	–	–
Відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні	–	–	–	–	4 000,0	4 000,0	3 200,0	–	6 600,0

Джерело: складено на основі опрацювання Законів України “Про Державний бюджет України” з 2003 до 2011 рр.

Протягом 2004–2011 рр. обсяги бюджетних асигнувань, спрямованих на фінансування діяльності рибовідтворювальних комплексів поступово зросли з

33,9 млн грн (включаючи витрати на регулювання рибальства) до 116,4 млн грн на рік. При цьому зростання обсягів державної підтримки не сприяло підвищенню ефективності діяльності рибовідтворювальних комплексів, внаслідок зростання цін на матеріальні ресурси, електроенергію, низький рівень конкурентоспроможності риби та рибної продукції, відсутність реклами. За таких умов державна підтримка, з одного боку, повинна виходити з можливостей бюджету, з іншої – бути достатньою для того, щоб разом з іншим інструментарієм державного регулювання (податкова, цінова, інвестиційна, зовнішньоекономічна політика, формування кредитного механізму) дати можливість галузі досягти сталого розвитку. Нині можливості державного бюджету не дають змоги забезпечити необхідні обсяги фінансової підтримки виробництва якісного рибопосадкового матеріалу і, отже, бюджетні засоби не можна розглядати як основне джерело для розвитку рибовідтворювальних комплексів.

У даному контексті доцільним є поєднання різних форм і методів державного регулювання, формування умов залучення грошових коштів для їх розвитку, зокрема власний капітал, кредити, приватні інвестиції, за рахунок чого впливати на розширення інвестиційної активності у цій сфері. Саме з цією метою було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 № 794 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб’єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів” [240, С. 53] для часткової компенсації: відсоткової ставки за залученими суб’єктами господарювання АПК у банках коротко-, середньо- та довгостроковими кредитами та позиками, середньо- та довгостроковими кредитами та позиками в іноземній валюті. Компенсація надається позичальникам за кредитами, залученими у національній валюті у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті у розмірі 10 % річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами рибницьким, рибальським та риболовецьким підприємствам, які провадять свою діяльність у внутрішніх водоймах та береговим рибопереробним підприємствам – для закупівлі рибопосадкового матеріалу, пально-мастильних матеріалів, енергоносіїв,

кормів, рибної сировини, тари для рибної продукції, ветеринарних препаратів, обладнання, запасних частин для ремонту техніки та суден за такими напрямками: а) за короткостроковими кредитами, залученими у 2010 та поточному роках, в тому числі пролонгованими або рефінансованими у 2010 р., відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році; б) за середньостроковими кредитами, залученими у поточному та трьох попередніх роках та кредитами, пролонгованими або рефінансованими у 2010 і 2011 рр. відсотки за користування якими нараховані та сплачені у поточному році; в) за довгостроковими кредитами, залученими у поточному та чотирьох попередніх роках та кредитами, пролонгованими або рефінансованими у 2010 і 2011 рр., відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році; г) за довгостроковими кредитами, залученими не раніше 2009 р., відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році у національній та іноземній валюті – в розмірі 90 % відсоткової ставки суб'єктам господарювання агропромислового комплексу – для покриття витрат, пов'язаних з будівництвом виробничих приміщень, тваринницьких комплексів. Для здійснення компенсації за кредитами Мінагрополітики утворює комісію з питань надання державної підтримки суб'єктам господарювання агропромислового комплексу. Конкурсні комісії оприлюднюють у друкованих засобах масової інформації порядок та умови проведення конкурсу з визначення переліку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу для отримання права на компенсацію за залученими кредитами та лізинговими платежами. У разі прийняття рішення про виплату компенсації комісія Мінагрополітики надає переваги позичальникам, які: займаються виробництвом продукції тваринництва; виконують державні програми із забезпечення продовольчої безпеки держави; здійснюють витрати, пов'язані з впровадженням енергозберігаючих технологій; реалізують інноваційні проекти, що пройшли державну реєстрацію в установленому порядку. На підставі викладеного вище, потрібно невідкладно вжити ряд заходів, що забезпечать виведення нерестово-вирощувальних рибних господарств, риборозплідників, розплідників рослиноїдних риб, рибоводних заводів частикових риб, осетрових та форелевих заводів на нові інноваційні перспективи, а саме:

створення сприятливих умов у сфері кредитування (продлонгація кредитів, що їх отримали в комерційних банках галузеві підприємства, надання нових кредитів під заставу продукції аквакультури як специфічного біологічного активу), податкової та митної політики, збільшення видатків на фінансування бюджетних програм, фінансування за рахунок коштів державного бюджету, виділених на потреби підприємств і організацій, що займаються вивченням, охороною та відтворенням рибних запасів, і науково-дослідних організацій, які виконують тематичні роботи, що мають загальнодержавне значення вимагають невідкладної державної підтримки, здійснення фінансової підтримки підприємств галузі через механізм здешевлення кредитів бюджетної, тваринницької дотації; здешевлення придбання техніки; відновлення фінансування за бюджетними програмами з частковою компенсацією вартості складної рибогосподарської техніки вітчизняного виробництва; здешевлення вартості страхових премій; виділення додаткових коштів на підтримку фермерських господарств, які працюють в умовах аквакультури.

З метою створення сприятливих умов для розвитку рибогосподарської галузі держави удосконалювалась законодавча та нормативно-правова робота, зокрема, прийнятий Закон України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677-VI [278], який сприятиме ефективному регулюванню рибним господарством та дозволить рибовідтворювальним комплексам, реалізувати свої права та обов’язки у рибогосподарській діяльності. Основними пріоритетними напрямками реформування рибогосподарської галузі є підвищення ефективності використання внутрішніх водойм, модернізація та побудова нових заводів. Розпорядженням Кабінету Міністрів України у жовтні 2011 року була схвалена Концепція розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки [286, С. 58]. На її основі прийнято Державну цільову економічну програму розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки [234, С. 70], яка надасть новий поштовх розвитку галузі, зумовить її позитивні зрушення та сприятиме стабілізації і нарощуванню виробництва вітчизняної конкурентоспроможної рибної продукції. Водночас вирішення піднятої проблеми можливе лише за допомогою спеціально

створеної системи масового виробництва молоді цінних видів риби шляхом будівництва сучасних рибовідтворювальних комплексів, зокрема у: Запорізькій області державного рибозплідника камбалових риби загальною потужністю 2 млн шт. молоді та вартістю 10 млн грн; Автономній республіці Крим державного рибозплідника камбалових та кефалевих риби загальною потужністю 2 млн шт. молоді та вартістю 10 млн грн; Донецькій та Київській областях державних рибозплідників за технологією замкненого водозабезпечення загальною потужністю 2–3 млн шт. молоді кожний та вартістю 70 млн грн; районі верхньої частини Дністровського водосховища державного рибозплідника для утримання колекційного ремонтно-маточного поголів'я та отримання посадкового матеріалу особливо цінних видів риби загальною потужністю 0,5 млн шт. молоді вартістю 9 млн грн; Черкаській області (с. Худяки Черкаського району) державного рибозплідника частикових видів риби загальною потужністю 10 млн шт. молоді вартістю 10 млн грн; проведення ремонту, реконструкції, капітальне будівництво об'єктів у існуючих державних рибозплідниках для відтворення природних популяцій у рибогосподарських водних об'єктах на суму 59,9 млн грн.

Таким чином, удосконалення державного регулювання розвитку рибовідтворювальних комплексів сприятиме створенню умов для забезпечення розвитку рибного господарства та його складової аквакультури, зростанню конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, що дасть змогу задовольнити потреби населення України у рибі та рибній продукції відповідно до науково обґрунтованих норм споживання населенням. Розвиток рибовідтворювальних комплексів сприятиме забезпеченню продовольчої та економічної безпеки держави, створенню високотехнологічної конкурентоспроможної якісної й екологічно чистої рибної продукції та збільшенню експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень (рис. 3.10).

Про перетворення аграрного сектору, і в тому числі аквакультури на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави йдеться також і в Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18.10.2005 № 2982–IV [265].

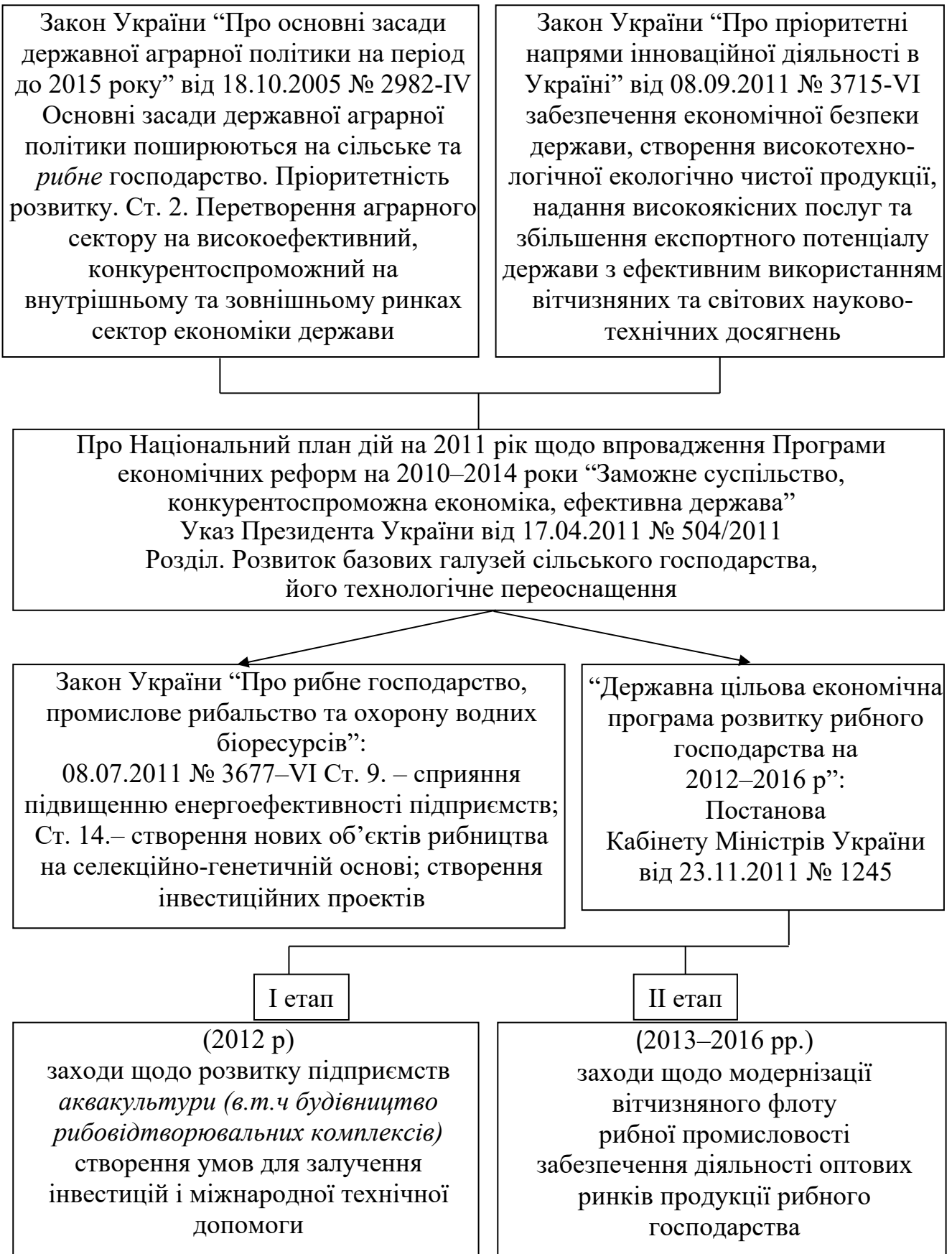

Рис. 3.10. Інноваційно-інвестиційний розвиток рибовідтворювальних комплексів.

Джерело: складено в результаті узагальнення власних досліджень автора.

Водночас з виконанням основних положень в рамках прийнятих нормативно-правових актів, будуть виконані поставлені задачі до Державного агентства рибного господарства України, визначені Указом Президента України “Про затвердження Національного плану дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” від 27.04.2011 № 504 [261], де розкривається необхідність розвитку базових галузей сільського господарства, його технологічне переоснащення.

Зарубіжний досвід висвітлює, що виробництво і якість рибопосадкового матеріалу є важливим питанням державної політики у регіоні Східної Азії (В'єтнам, Індонезія, Камбоджі, Малайзія, М'янма, Таїланд, Філіппіни). Дефіцит якісного рибопосадкового матеріалу сприяв розвитку державних рибницьких станцій для поставки цьоголітки бідним місцевим фермерам за субсидованими цінами, як наприклад, на Філіппінах; інша частина призначалася конкретним регіонам, як у В'єтнамі, а також покращення маточного поголів'я та поставки риби для відновлення популяцій в акваторіях загального користування. У всіх семи країнах є державні риборозплідники, які крім вирощування молоді, проводять наукові дослідження, займаються питаннями навчання та розповсюдження сучасних технологій виробництва. Державні риборозплідники можуть також спеціалізуватись на конкретних видах, які можуть мати комерційну цінність, як наприклад, в Малайзії. У всіх країнах, за виключенням Камбоджі, державні риборозплідники відстають за кількістю від приватних. Приватні риборозплідники виникли паралельно з державною галуззю. Досвід Індонезії в питанні державних риборозплідників з розведення креветки свідчить про динамізм приватного сектору. До моменту, коли були побудовані державні станції, необхідність в них стала непотрібною через появу приватних риборозплідників. Деякі країни цілеспрямовано підтримували приватні риборозплідники, створюючи стимули для місцевих та іноземних інвесторів. Ці стимули, які включають пільгові позики, звільнення від податку довели свою ефективність з питання нарощування виробництва рибопосадкового матеріалу і можуть бути орієнтовані на заохочення розведення конкретних видів риби.

Для підвищення якості виробництва рибопосадкового матеріалу в приватному секторі в Індонезії і Таїланді використовують стандарти й інспекції. Разом з тим, контроль та перевірку виконання норм поєднують із значними витратами і також потребують кваліфікованих спеціалістів, які можуть бути відсутні, як наприклад, у Камбоджі. На Філіппінах покращення якості культивованих видів здійснюють за рахунок стимулювання спільних наукових досліджень з університетами. На Філіппінах деякі державні станції пропонують рибопосадковий матеріал, який не відповідає вимогам галузевих норм, що змушує приватні риборозплідники знижувати свої стандарти, щоб зберегти конкурентоспроможність. Ця проблема характерна не тільки для Філіппін. У більшості країн назріла необхідність забезпечити виконання стандартів якості рибопосадкового матеріалу шляхом обов'язкової сертифікації риборозплідників. В Україні державна підтримка передбачає три етапи: селекція риби та зариблення; наведення ладу у внутрішніх водоймах (орендатори будуть зобов'язані дотримуватися умов розведення риби) та скорочення імпортного мита на компоненти, необхідні для виробництва корми.

Цілком слушним є висновок С. І. Алімова та А. І. Андрющенко про те, що останнім часом зростають вимоги до якості вирощуваних порід і культивованих видів риби й забезпечення ними рибницьких господарств [8, С. 200]. В умовах глобалізації аграрних ринків й активізації зовнішньоторговельних операцій досягти вказаного ефекту можливо за умови забезпечення рибогосподарських підприємств необхідною кількістю якісного рибопосадкового матеріалу об'єктів аквакультури саме рибовідтворювальними комплексами на основі селекційних досягнень. На даний час держава з увагою підійшла до вирішення проблеми селекції у рибному господарстві. Джерела цільового фінансування і цільових надходжень регламентуються відповідними урядовими постановами та нормативними документами, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 № 1239 “Про затвердження Порядку використання коштів, що передбачені у державному бюджеті для проведення заходів, пов'язаних із селекцією в рибному господарстві” [242], постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 352 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для проведення

селекції у рибному господарстві” [243, С. 624]. Порядок визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству аграрної політики та продовольства України за програмою “Селекція у рибному господарстві”. Одержувачами бюджетних коштів є юридичні особи (крім бюджетних установ), які є суб’єктами племінної справи у рибництві. Одержувачами бюджетних коштів не можуть бути суб’єкти племінної справи, яких визнано банкрутами, проти яких порушено справу про банкрутство, які перебувають в стадії ліквідації або мають прострочену протягом більше як півроку заборгованість перед державним і місцевими бюджетами та Пенсійним фондом України. Бюджетні кошти використовують для здійснення заходів з проведення селекційно-племінного рибництва. План зазначених заходів, у якому наводять інформацію про види, обсяги та вартість робіт з розвитку селекційно-племінного рибництва, кількісні та якісні показники, очікувані результати та обсяги реалізації (придбання) племінних генетичних ресурсів суб’єктами племінної справи, затверджує Міністерство аграрної політики та продовольства України за погодженням з Міністерством фінансів України у межах бюджетних коштів. Під час розроблення плану заходів Міністерство аграрної політики та продовольства України передбачає, що фінансують в повному обсязі: придбання племінних (генетичних) ресурсів: високої племінної цінності зарубіжної селекції з метою розвитку племінної бази провідних порід (типів, форм) та видів риби; локальних і таких, що зникають, порід та цінних видів риби з метою формування генофондових стад; для генетичних досліджень і експертної оцінки риби за власною продуктивністю та/або якістю потомства і породовипробування, а також проведення таких досліджень та оцінки; виробництво та збереження генофонду існуючих, локальних і таких, що зникають, порід (типів, форм) та видів риби у спермобанках; придбання технологічного, лабораторного обладнання для проведення селекційної роботи та реконструкцію інкубаційних цехів, басейнів, садків, технологічного обладнання підприємств державної форми власності; розроблення програм селекційно-племінної роботи за породами (у разі їх відсутності – типами, формами) та видами риби; підготовка і видання нормативної документації та методичної літератури з ведення племінної справи у рибництві, а також бланків племінного обліку та звітності; створення

системи ідентифікації ремонтно-маточного поголів'я, придбання відповідного обладнання, розроблення програмного забезпечення та придбання комп'ютерної техніки для організації та ведення племінного обліку; організація та ведення обліку продуктивності племінних ресурсів) за породами (типами, формами) та видами риби. Частково здійснюють фінансування щодо вирощування, збереження та утримання племінних ресурсів вітчизняного походження для формування, розширення, відтворення і раціонального використання племінних і генофондових стад локальних і таких, що зникають, порід (типів, форм) та видів риби; придбання суб'єктами племінної справи у рибництві племінних (генетичних) ресурсів вітчизняного походження в обсягах, передбачених в програмах селекційно-племінної роботи за породами (у разі їх відсутності – типами, формами) та видами риби; придбання та використання генофонду існуючих, локальних і таких, що зникають, порід (типів, форм) та видів риби у спермобанках. Для визначення суб'єктів племінної справи, яким виділяються бюджетні кошти, Державне агентство рибного господарства утворює конкурсну комісію, до складу якої входять представники Державного агентства рибного господарства України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, підприємств і організацій Інституту рибного господарства Національної академії аграрних наук України та Південного науково-дослідного інституту рибного господарства і океанографії. Основними критеріями визначення переможців конкурсу є: забезпечення високорезультативної племінної роботи відповідно до бюджетної програми; належне дотримання вимог відповідності суб'єктів племінної справи наданому статусу; забезпечення збільшення поголів'я основного стада, кількісних та якісних показників продуктивності; ефективне освоєння бюджетних коштів у попередні періоди; задовільний стан фінансово-господарської діяльності та належний рівень матеріально-технічної бази суб'єктів племінної справи; досвід роботи на ринку племінних (генетичних) ресурсів.

Проведене дослідження висвітлює, що у 2007 р. на селекцію у рибному господарстві виділено 9,5 млн грн, то у 2009 р. лише 1,6 млн грн, то в 2010 р. – 4,6 млн грн. Проведений аналіз видатків з Державного бюджету на фінансування галузі свідчить (рис. 3.11), що на селекцію в тваринництві протягом 2005–2011 років

виділено 669,0 млн грн, а на селекцію в рибному господарстві 55,1 млн грн.

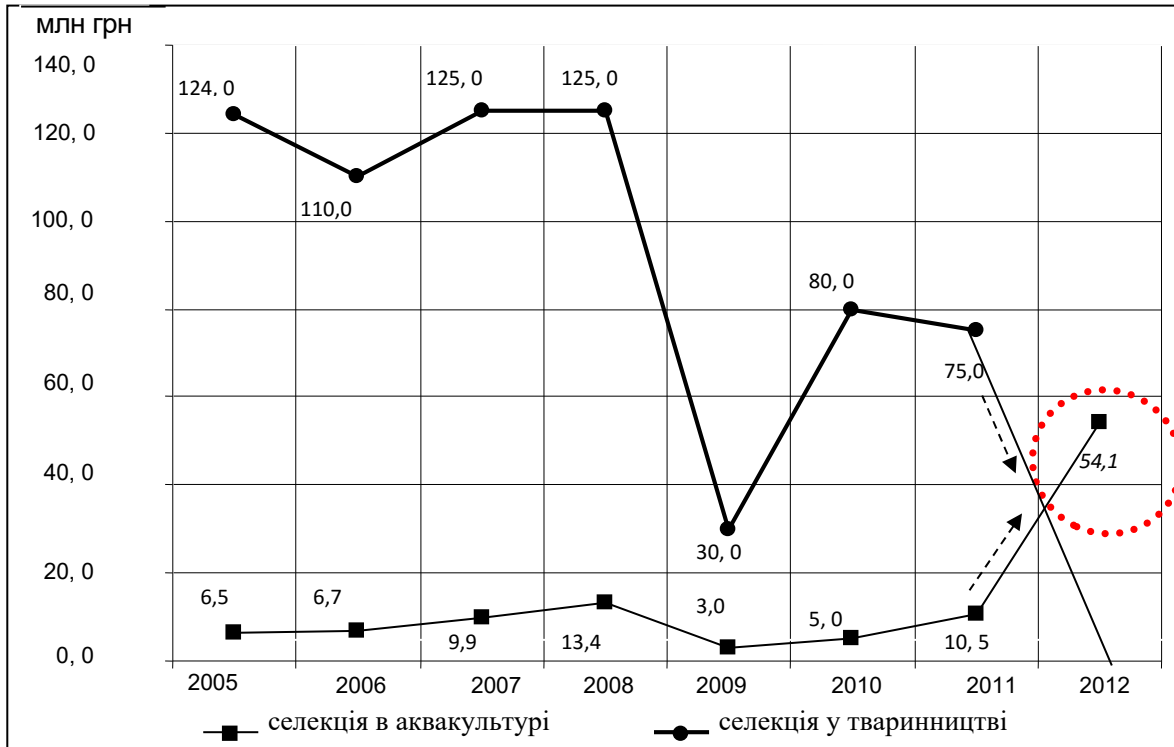

Рис. 3.11. Динаміка руху бюджетних коштів на проведення заходів пов'язаних із селекцією в тваринництві та аквакультурі протягом 2005–2012 рр.

Джерело: складено в результаті опрацювання Законів України “Про Державний бюджет України” за період із 2005 р. до 2012 р.

Вперше за часи незалежності у державному бюджеті України на 2012 рік передбачено фінансування рибогосподарських заходів пов'язаних із селекцією в розмірі 54,1 млн грн. Збільшення видатків, на проведення заходів із селекції в аквакультурі, пов'язано з забезпеченням якості та конкурентоспроможності рибної продукції завдяки усвідомленню доцільності переорієнтації вітчизняного виробництва на вирощування риби із товарною масою не менше 800 та 1 000 г.

За аналогією з іншими галузями тваринництва у рибному господарстві була прийнята тріступінчата схема організації племінної роботи. При цьому передбачається наявність трьох типів племінних господарств: племінний завод; племінний репродуктор, селекційний центр. До задач племзаводів входить удосконалення існуючих і створення нових порід риб. Племінний матеріал із племзаводів має надходити до репродукторів, які повинні забезпечувати ремонтним матеріалом і плідниками промислові господарства. Не виключене функціонування репродукторів

як рибовідтворювальних комплексів, які забезпечують товарні господарства високоякісним, екологічнобезпечним, різновіковим рибопосадковим матеріалом, що звільняє товарні рибницькі господарства від необхідності утримання власного маточного стада. При цьому схема племінної роботи стає двоступінчатою.

Племінне рибництво передбачає вирішення двох задач: виведення нових і удосконалення існуючих порід риб (селекція), забезпечення господарств плідниками та отримання від них молоді, призначеної для вирощування товарної продукції (племінна справа). З метою формування відповідної бази даних про племінні ресурси, племінні стада суб'єктів племінної справи, яким присвоєно відповідний статус та які мають племінну (генетичну) цінність і використовуються в селекційному процесі відповідно до діючих загальнодержавних програм селекції на виконання Закону України “Про племінну справу у тваринництві” [273, С. 7] та “Положення про Державний племінний реєстр” [220], проходять державну реєстрацію шляхом занесення до бази даних Державного племінного реєстру. Для цього у 2002 р. розроблене програмне забезпечення і розпочате формування та ведення автоматизованої бази даних про племінні стада. Реєстрація проводиться з метою: єдиного державного обліку племінних стад; створення бази даних про племінні стада для планування племінної роботи; оцінки діяльності суб'єктів племінної справи, пов'язаної з виконанням певних функцій у племінному рибництві; організації системи аквакультурного маркетингу; сертифікації племінних (генетичних) ресурсів; здійснення контролю за дотриманням законодавства про племінну справу; визначення заходів щодо державної підтримки суб'єктів племінної справи у рибництві. Реєстрація племінного стада в Державному племінному реєстрі здійснюється за результатами проведення державної атестації та переатестації суб'єктів племінної справи.

Формування Державного племінного реєстру за дорученням Міністерства аграрної політики та продовольства України здійснює Державний науково-виробничий концерн “Селекція” та включає: розробку організаційних і методологічних принципів ведення Державного племінного реєстру; забезпечення єдиного державного обліку племінних стад, що підлягають реєстрації в Державному племінному реєстрі; накопичення та аналіз даних, що надходять від

суб'єктів племінної справи у тваринництві; контроль відповідності суб'єкта племінної справи у тваринництві присвоєному статусу; присвоєння племінному стаду реєстраційного номера; видачу свідоцтва про реєстрацію племінного стада в Державному племінному реєстрі, що є обов'язковою умовою при реалізації племінних (генетичних) ресурсів для відтворення й видачі племінних свідоцтв (сертифікатів); формування та постійне зберігання автоматизованої бази даних про племінні стада, актуалізацію даних; розробку й удосконалення технологій та програмних засобів ведення Державного племінного реєстру; інформаційно-довідкове обслуговування користувачів даними Державного племінного реєстру.

Суб'єктами племінної справи є власники племінних (генетичних) ресурсів, підприємства (об'єднання) з племінної справи, селекційні, селекційно-технологічні та селекційно-гібридні центри, підприємства, установи, організації, незалежно від організаційно-правових форм господарювання та фізичні особи, які надають відповідні послуги і беруть участь у створенні та використанні племінних (генетичних) ресурсів, власники не племінних тварин – споживачі племінних (генетичних) ресурсів та замовники послуг з племінної справи у тваринництві.

Кожне племінне господарство, незалежно від форм господарювання щорічно здійснює інвентаризацію (облік) племінної продукції два рази на рік. Весною проводять інвентаризацію плідників та ремонтного поголів'я і різновіковий ремонтний молодняк висаджують у нагульні става для подальшого вирощування, а плідників піддають бонітуванню. Осіння інвентаризація племінних (генетичних) ресурсів спрямована на вивчення фізіологічного стану, якісного та кількісного співвідношення окремих вікових груп і посадки їх у зимувальні става. Під час інвентаризації поповнюють стадо плідників із груп ремонту старшого віку. При розрахунках чисельності маточного стада резерв плідників зазвичай становить 100 %. Кількість ремонтної молоді різних вікових груп визначають строками використання плідників і обсягом щорічного поновлення маточного стада, яке за звичайних умов досягає 25–35 % загальної чисельності плідників. Строк використання плідників визначається їх станом і коливається у межах 5–7 років. Краще потомство отримують від плідників, які використовуються у відтворенні 2–4 рази.

При переведенні риби в стадо плідників на плем'я залишають 50–75 % самок і стільки ж самців. Орієнтовну кількість ремонтної молоді різних вікових груп, наприклад, коропа за заводського відтворення наведено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

**Чисельність ремонтної молоді різних вікових груп коропа
(для відбору) за щорічного вирощування 100 пар плідників**

Вік риби, роки	Зона		
	Полісся	Лісостеп	Степ
0 ⁺	3500	3300	2700
1 ⁺	1200	1200	950
2 ⁺	450	450	370
3 ⁺	370	370	150 * (самки)
4 ⁺	150 * (самки)	150 * (самки)	–
5 ⁺	–	–	–

* Примітка. Самців цього віку переводять у стадо плідників.

Джерело: складено в результаті узагальнення матеріалів авторів [8; 329; 334].

Ремонтну молодь усіх вікових груп, а також самців і самок утримують окремо, оскільки сумісне утримання їх призводить до погіршення продуктивних якостей. Так, плідників утримують у спеціальних маточних ставах, а ремонтне стадо, тобто різновікові групи нестатевозрілої риби, відібрані за кращими екстер'єрними ознаками для заміни вибракуваних плідників, – у ремонтних ставах. Отже, на практиці, з процесу біологічних перетворень у рибогосподарському виробництві неможливо вилучити такий поточний біологічний актив як плідники.

Спеціалісти висловлюють думку, що за відповідної організації селекційно-племінної роботи з урахуванням зональних особливостей розміщення рибного господарства і створення племінного стада плідників риб можна збільшити вихід риби з 1 га площі ставу на 18–20 % [329, С. 32–33; 85]. Такого приросту продукції аквакультури реально досягти за рахунок удосконалення співвідношення витрати – корми – наважка, більшої стійкості до захворювань та зменшення відходів в сезон нагулу. Від нащадків однієї племінної самки коропа можна отримати більше 400 ц риби (100–120 ц від звичайного коропа) [334]. Це означає, що для отримання відповідної кількості товарної риби можна в три рази зменшити необхідне маточне стадо і відповідно площу для його утримання.

Надходження коштів з бюджету для рибогосподарської галузі регулює наказ Міністерства аграрної політики України “Про затвердження Розмірів бюджетних видатків для проведення заходів, пов’язаних із селекцією в рибному господарстві” від 06.07.2007 № 474 [249]. Відшкодування з бюджету на селекцією та вирощування, збереження, утримання, придбання племінних (генетичних) ресурсів риби становить 50 %. При цьому на 1 кг плідників, ремонту, рибопосадкового матеріалу коропа (український лускатий, український рамчастий, середньоруський короп; амурський сазан) розмір бюджетних видатків складає відповідно 22,5 грн, 15,0 грн, 11,2 грн, на личинки (1 тис. шт.) – 2,2 грн. На рослиноїдні види риби (білий товстолобик, строкатий товстолобик, білий амур, чорний амур) відшкодування з бюджету становить на 1 кг плідників, ремонту, рибопосадкового матеріалу відповідно 30,0 грн, 22,5 грн, 15,0 грн, личинки (1 тис. шт.) – 27,5 грн. На 1 кг плідників, ремонту, рибопосадкового матеріалу осетрових (стерлядь, веслоніс, російський осетер) – 225,0 грн, 187,5 грн, 105,0 грн, молодь (1 шт.) – 3,7 грн, ікру (1 тис. шт.) – 375,0 грн. На 1 кг плідників, ремонту, рибопосадкового матеріалу канального і європейського сому – 37,5 грн, 22,5 грн, 18,7 грн, личинки (1 тис. шт.) – 112,5 грн; лососевих (форель райдужна, форель струмкова, лосось дунайський, форель камлаопс, форель Дональдсона) – 22,5 грн, 18,7 грн, 26,2 грн, 187,5 грн; судака звичайного та морського – 22,5 грн, 18,7 грн, 26,2 грн, ікру (1 тис. шт.) – 187,5 грн; на щуку відповідно 22,5 грн, 18,7 грн, 26,2 грн, ікру (1 тис. шт.) – 187,5 грн; на 1 кг лина – 22,5 грн, 18,7 грн, 26,2 грн, ікру (1 тис. шт.) – 187,5 грн; на 1 кг окуня – відповідно 22,5 грн, 18,7 грн, 26,2 грн, ікру (1 тис. шт.) – 187,5 грн; лина – відповідно 22,5 грн, 18,7 грн, 26,2 грн, ікру (1 тис. шт.) – 187,5 грн; ляща – відповідно 37,5 грн, 22,5 грн, 18,7 грн, ікру (1 тис. шт.) – 112,5 грн; плітки – 37,5 грн, 22,5 грн, 18,7 грн, ікру (1 тис. шт.) – 112,5 грн; на сигові риби (пелядь, чудський сиг, ріпус) – 22,5 грн, 18,7 грн, 26,2 грн, ікру (1 тис. шт.) – 187,5 грн.

На кожну дозу виробленої, придбаної і використаної в межах України спермопродукції племінних високопродуктивних самців риби видатки з бюджету для коропових складають 1,5 грн, рослиноїдні риби – 2,0 грн, осетрові – 5,0 грн, канальний і європейський сом – 3,0 грн, лососеві – 3,0 грн, сигові – 3,0 грн.

Дослідження підтверджують, що використання якісного рибопосадкового матеріалу з рибовідтворювальних комплексів дасть змогу вирощувати рибу, зокрема коропа, із товарною масою не менше 800–1000 г (рис. 3.12).

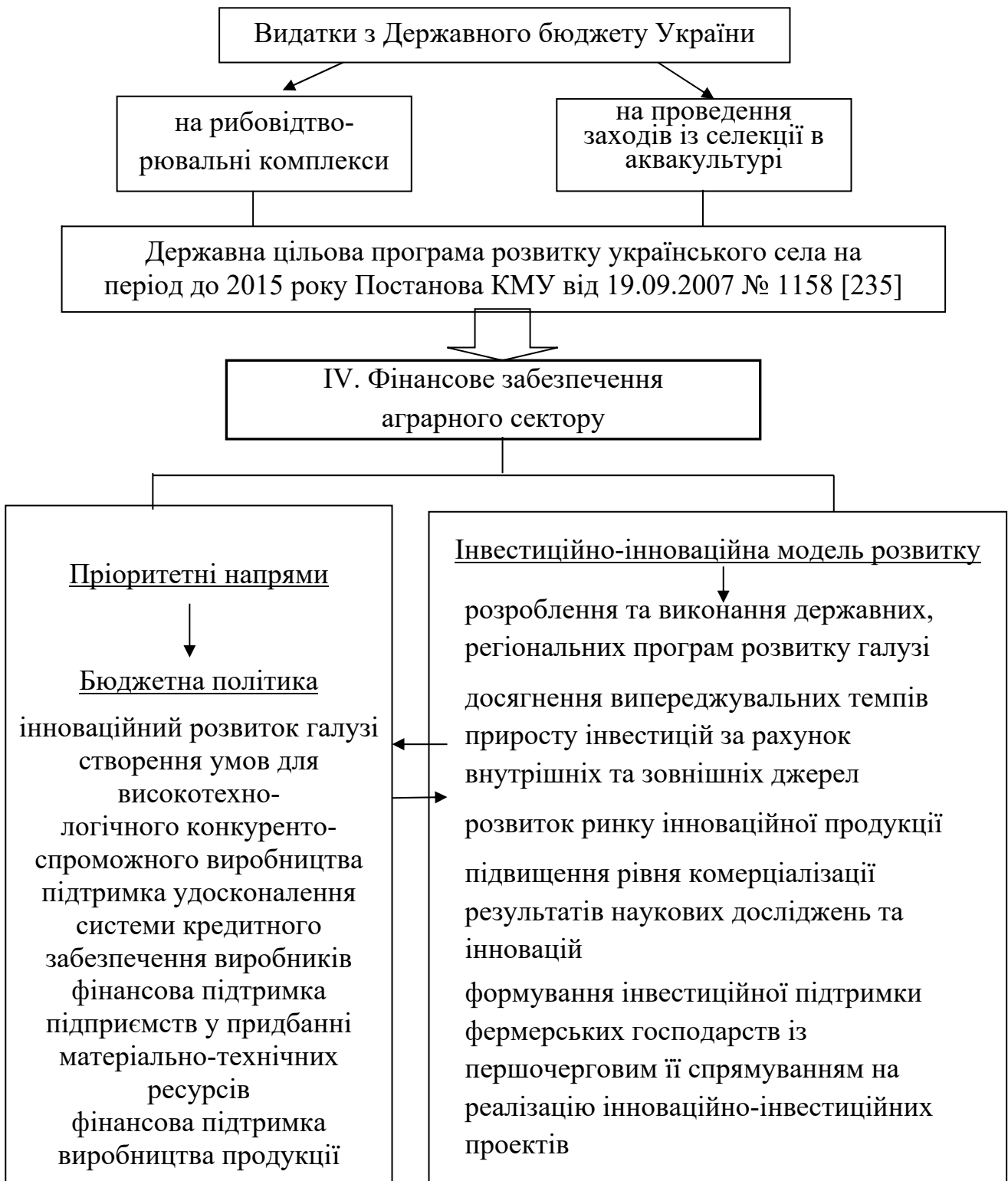

Рис. 3.12. Схема узгодження бюджетної політики держави та інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аквакультури.

Джерело: Опрацювання матеріалів [235].

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 [235] передбачає, що аграрний сектор має розвиватись в рамках інноваційно-інвестиційної моделі шляхом досягнення випереджувальних темпів приросту інвестицій за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, розроблення та виконання державних, регіональних програм розвитку галузі, розширення ринку інноваційної продукції.

Крім того, сільськогосподарським виробникам надаватимуться переваги у процесі конкурентного відбору інноваційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів держави, підвищення рівня комерціалізації результатів наукових досліджень та інновацій, поглиблення міжнародного співробітництва в інноваційній сфері та формування інвестиційної підтримки фермерських господарств із першочерговим її спрямуванням на реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів.

Щорічно Державне агентство рибного господарства України здійснює організацію та контроль за забезпеченням проведення заходів з відтворення водних біоресурсів на підставі “Інструкції про порядок проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів”, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики України від 08.06.2004 № 215 [204]. Інструкція визначає порядок проведення робіт з відтворення водних біологічних ресурсів у рибогосподарських водних об’єктах (крім водойм, розташованих у межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду) суб’єктами господарювання, що здійснюють рибогосподарську діяльність (зокрема територіальними органами рибоохорони). За цим документом повинно відбуватись відтворення – це перевіряє рибоохорона і екологічна інспекція, а якщо все відповідає нормі, то рибогосподарське підприємство може претендувати на отримання коштів із бюджету на відтворення (табл. 3.8). Територіальними органами рибоохорони проводиться робота, пов’язана з організацією спеціальних товарних рибних господарств згідно з Режимими рибогосподарської експлуатації водних об’єктів. Це важливий напрямок роботи органів рибоохорони який потребує професійного та відповідального підходу. Наприклад, протягом 2010 р. в Режимі спеціальних товарних рибних господарств працювало 459 господарств загальною площею 142886 тис. га, у т.ч. мідійних – 10 загальною площею 2029 тис. га. Проте

поліпшення ефективності роботи користувачів та активізації роботи по створенню нових спеціальних господарств для забезпечення повного використання рибогосподарського фонду областей, дана робота і нині у більшості органів рибоохорони, знаходиться не на належному рівні оскільки поліпшення ситуації не спостерігається.

При цьому слід зазначити, що є істотна різниця в показниках роботи спеціальних товарних рибних господарств (далі – СТРГ) за різними регіонами.

Таблиця 3.8

Вселення водних живих ресурсів у водні об'єкти загальнодержавного значення протягом 2010 року за відповідними програмами

Назва програм за якими здійснювалось вселення водних живих ресурсів у водні об'єкти загальнодержавного значення	Вселення (млн штук)		Відхилення 2010 до 2009 р.(+,-)
	2010	2009	
Вселення водних живих ресурсів державними заводами, які підпорядковані Державному агентству рибного господарства України	5,9	6,2	- 0,3
Вселення водних живих ресурсів користувачами, що здійснюють спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів в рахунок плати за використання природних ресурсів, громадські організації, за рахунок компенсаційних коштів та внесків, а також за рахунок обласних бюджетів	3,4	3,1	+ 0,3
Вселення водних живих ресурсів у водні об'єкти загальнодержавного значення, які працюють у Режимі спеціальних товарних рибних господарств	35,9	31,2	+ 4,7
Вселення водних живих ресурсів підприємствами різних форм власності, які проводять зазначені роботи відповідно до виконання бюджетної програми "Відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні"	4,4	3,5	+ 0,9
Разом	49,6	44,0	+ 5,6

Джерело: Складено за даними Державного агентства рибного господарства України.

Так, за 12 місяців 2010 року у Волинській області вилов склав 76,2 % до планових показників, у Закарпатській області 74 %, у Одеській області 53,8 %, у Київській області 70,9 %, у Вінницькій області 44 % до плану. У Житомирській, Запорізькій, Миколаївській, Львівській, Рівненській, Кіровоградській, Івано-Франківській областях в зоні діяльності Східно-Чорноморського ДБУ – вилов не досяг навіть до 17 % запланованих показників. Виконання планових показників по зарибленню у Рівненській області склало – 58,9 %, Хмельницькій

області – 50,3 %, Чернігівській області – 60,0 %, Донецькій області – 68,5 %, Кіровоградській області – 81 %, Сумській області – 84,1 %, у Дніпропетровській області – 114,6 %, у Харківській області – 67 %, у Волинській області – 156 %, у Вінницькій області – 93,6 %, у Одеській області – 87 %, у Херсонській області – 100 %, Львівській області – 173 %, Полтавській області – 100 %. Низький рівень виконання планових показників по зарибленню в Житомирській, Запорізькій, Луганській, Київській областях, в зоні діяльності Східно – Чорноморського ДБУ. В Черкаській, Закарпатській, Івано-Франківській, областях зариблення взагалі не проведено. Слід відмітити, що загальна кількість водних об'єктів по Україні, придатних для рибництва становить близько 25 тисяч (площа близько 450 тис. га.) з них в оренді знаходиться до 19 тис. водних об'єктів (площею більше 180 тис. га.) на більшості з яких, згідно чинного законодавства, повинні бути розроблені Режими. Фактично на даний час діє лише 459 СТРГ, що складає всього 2–4 % від загальної кількості водних об'єктів України і близько 6–9 % водних об'єктів на яких можливо та доцільно створювати спеціальні товарні рибні господарства.

Такий низький показник свідчить про значне недоосвоєння рибогосподарського фонду для рибницьких потреб, і як результат, неотримання населенням рибопродукції. У таких умовах органам рибоохорони слід активно вести роз'яснювальну роботу серед орендарів, вимагати на водних об'єктах які знаходяться в межах дії “Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах”, розробляти Режими СТРГ. Крім того, на орендованих водоймах, навіть якщо орендарі активно займаються аквакультурою, звітність про виловлену рибу нікому не надається і фактично вони уникають належного контролю з боку органів рибоохорони, що також не можна залишати без уваги. Слід відмітити, що в різних областях, залежно від того яку увагу приділяють органи рибоохорони даному напрямку роботи, показники діяльності СТРГ відрізняються. Так чисельність СТРГ у Харківській, Донецькій, Луганській, областях складає 55 % від загальної кількості СТРГ по Україні, в той час, як у Чернівецькій, Тернопільській областях СТРГ взагалі відсутні. У більшості інших областей від 1

до 7 СТРГ, що не відповідає можливостям використання рибогосподарських водойм в повному обсязі. За загальною площею, 7 СТРГ Одеської області складають більше половини водного фонду на яких діють Режими рибогосподарської експлуатації водних об'єктів.

Разом з тим, кількісний показник наявних СТРГ не в повній мірі характеризує результати роботи господарств. За результатами показників роботи СТРГ щодо вселення водних живих ресурсів, наприклад, у 2010 р. у Донецькій області із зареєстрованих 149 СТРГ здійснювали вселення лише 100 СТРГ (67,1 %), у Харківській області із зареєстрованих 64 СТРГ здійснювали вселення лише 35 СТРГ (54,6 %), у Луганській області із зареєстрованих 42 СТРГ здійснювали вселення лише 22 СТРГ (52,3 %), у Дніпропетровській області із зареєстрованих 17 СТРГ здійснювали вселення лише 9 СТРГ (53 %), у Житомирській області із зареєстрованих 28 СТРГ здійснювали вселення лише 2 СТРГ (7,1 %), у Київській області із зареєстрованих 6 СТРГ здійснювали вселення лише 2 СТРГ (33,3 %), а у АР Крим із зареєстрованих 7 СТРГ здійснювали вселення лише 1 СТРГ (14,2 %).

За результатами показників роботи СТРГ щодо вилову водних живих ресурсів у 2010 р. у Донецькій області із зареєстрованих 149 СТРГ здійснюють вилов лише 80 СТРГ (53,6 %), у Харківській області із 64 СТРГ здійснюють вилов 42 СТРГ (65,6 %), у Луганській області із 42 СТРГ – 18 СТРГ (42,8 %). У Черкаській області із зареєстрованих 10 СТРГ ведуть вилов лише 4 СТРГ (40 %), у Рівненській області із 26 СТРГ – 17 СТРГ (65,3 %), у Миколаївській області із 12 СТРГ – 7 СТРГ (58,3 %). У Дніпропетровській області із 17 СТРГ вилов ведуть 6 СТРГ (35,2 %) у Житомирській області із 28 СТРГ – 4 СТРГ (14,2 %).

Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 337 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні” [241, С. 619], визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству аграрної політики та продовольства України за програмою “Відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні”. Одержувачами бюджетних коштів є підприємства,

що здійснюють заходи із вселення водних живих ресурсів у внутрішні водойми та Азово-Чорноморський басейн, протиепізоотичні заходи, проводять рибливницько-меліоративні, гідротехнічні роботи і акліматизацію риби. Обсяг фінансування (додаток 3) визначають відповідно до наказу Мінагрополітики України “Про затвердження обсягів фінансування на здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні” від 06.07.2007 № 473.

Аналіз засвідчив, що в рамках програми не повністю узгоджена бюджетна політика держави з інвестиційно-інноваційною моделлю розвитку галузі, оскільки кошти надходять лише у IV кварталі, що призводить до неможливості проведення відтворювальних робіт з осетровими та кефалевими видами риби, нерест яких проходить у ранній весняний період. Державне агентство рибного господарства України щорічно забезпечує проведення заходів з відтворення водних біоресурсів. Утім, доцільно було б переглянути підходи до бюджетного фінансування зариблення природних водойм. За кошти, що виділяються на проведення таких робіт, компенсують лише половину витрат рибогосподарських підприємств, а половина коштів надходить лише у листопаді-грудні, коли виробничий процес у галузі аквакультури закінчується. Наприклад, у 2011 р. було забезпечено збільшення показників зариблення водних біоресурсів за програмою з вселення водних біоресурсів у два рази в порівнянні з 2010 р. Водночас провели зариблення водосховищ Дніпровського каскаду молоддю щуки, судака, рослиноїдних видів риби та коропа, а також Азово-Чорноморського басейну молоддю судака, стерляді, кефалевих видів риби (сингіль, піленгас) та камбалою калкан у кількості 9 млн екземплярів.

Державними рибовідтворювальними установами зариблено майже 5 млн екз. молоді цінних видів риби, з яких більше 1 млн екз. – це молодь російського осетра та стерляді. Загальний обсяг вселення молоді риби у водні об’єкти України загальнодержавного значення у 2011 р., з урахуванням спеціальних товарних рибних господарств, склав більше 50 млн екз., що суттєво поліпшує рибопродуктивність водних об’єктів та дозволяє збільшити промисловий вилов риби у майбутні роки. Таким чином, як показують проведені дослідження, серед інструментів впливу на процеси розвитку аквакультури штучному відтворенню рибних запасів

належить особливе місце. Рівень його ефективності характеризується, з однієї сторони, безпосередньо показниками роботи рибницьких заводів, нерестово-вирощувальних рибних господарств, спеціальних товарних рибницьких господарств, рибокомбінатів, рибодобувних підприємств. Вони здійснюють вирощування молоді, що направляється на зариблення водойм. З іншого боку – показниками промислової віддачі від зариблення та кінцевих результатів у вигляді кількості, якості, вартості, прибутковості випущеної готової рибної продукції, отриманої від промислової віддачі. Промислова віддача повинна бути такою, щоб вартість отриманої рибної продукції покривала витрати господарств із вирощування рибопосадкового матеріалу, а також витрати на вилов і обробку продукції із промислової віддачі та забезпечила отримання прибутку в обсязі, необхідному для окупності у прийнятні строки капітальних вкладень у тій частині, що припадають на вирощування риб у галузі аквакультури, рибальства та рибообробки. Ефективність рибницьких заходів визначається кількістю і якістю риби-сирцю від промислової віддачі, а також рентабельністю продукції аквакультури з такого сирцю [48].

На рівень цих показників впливає велика кількість чинників, які можна об'єднати в такі групи: собівартість рибопосадкового матеріалу; кількість рибопосадкового матеріалу і його життєздатність, а також вид вирощування риб, умови життя риби у водоймі та тривалість періоду, необхідного для досягнення рибами промислових розмірів; вплив уловів рибалок-аматорів; витрати на вилов риби; витрати на обробку риби-сирцю; рівень цін на рибу та рибну продукцію; питомі капітальні вкладення у аквакультуру, рибальство, рибообробку. З усіх чинників, що впливають на рівень ефективності штучного відтворення рибних запасів, безпосередньо від діяльності рибогосподарських підприємств, які вирощують рибопосадковий матеріал і працюють в умовах аквакультури, залежать лише перших два й певною мірою третій. Решта знаходиться під впливом господарської діяльності рибодобувних та обробних підприємств, які й можуть розраховувати кінцевий результат від заходів із штучного відтворення рибних запасів. Це сприяє досягненню науковообґрунтованих норм споживання риби населенням України та забезпечення попиту у рибі та рибній продукції на внутрішньому ринку.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

4.1 Соціально-економічна цінність штучно вирощеної продукції аквакультури та її вплив на продовольче забезпечення населення України

Важливим питанням державного регулювання є запровадження системи заходів, спрямованих на задоволення потреби населення у рибі відповідно до науково обґрунтованих норм споживання, що дасть змогу зумовити позитивні зрушення у галузі рибного господарства та сприятиме стабілізації і нарощуванню виробництва конкурентоспроможної рибної продукції для гарантування продовольчої безпеки України.

Використання аквакультури на кінцевому етапі характеризується випуском продукції – харчової, кормової, медичної та технічної. На думку М. С. Стасишена, обсяги виробництва і споживання рибної продукції є ознакою рівня розвитку будь-якої країни та пов'язані із розумінням цінності цієї продукції для організму людини, здоров'я нації [314]. У всьому світі цінність риби визнається набагато вищою, ніж м'яса, особливо з інтенсивним поширенням коров'ячого сказу, свинячого та курячого грипу. Риба та рибні продукти є надзвичайно важливими продуктами харчування. Населення України охоче споживає їх протягом довгих років історії. Вони є традиційними товарами першої необхідності. Не в багатьох країнах світу риби споживали стільки, скільки споживав недавно середньостатистичний житель нашої країни, а цей продукт завжди традиційно входив до меню. У нас немає підстав для того, щоб зробити висновки про майбутні кардинальні зміни в харчових уподобаннях наших співвітчизників.

Орієнтирами рівня споживання населенням риби можуть бути раціональні норми споживання. МОЗ України замість раніше прийнятого визначення “Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005-2015 роки” пропонує застосовувати визначення “Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005–2015 роки” без зміни кількісних показників таких наборів.

У зв'язку з тим, що постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 “Деякі питання продовольчої безпеки” використовується термін “раціональні норми”, будемо дотримуватися цього терміну і у даній роботі. В Україні рівень споживання риби та м'яса за період з 2000–2005 рр. становив 50 кг на одну особу в рік, при тому, що людина за рік повинна споживати 80 кг м'яса. Середня річна норма споживання, яка обґрунтована Інститутом проблем харчування Міністерства охорони здоров'я України, становить 20 кг риби і рибної продукції на 1 українця.

При соціалістичній системі завдання розвитку рибного господарства обґрунтовувалися потребою виробництва продукції в обсягах, що забезпечували річну норму споживання всього населення країни. У даному розрахунку не враховувався асортимент продукції, її калорійність та вміст білків, жирів. Загальний обсяг їжі, необхідної для сучасної людини можна виразити в натуральних показниках (кілограмах, грамах, літрах), у вартісній формі (гривні, копійках), а також в калоріях. Харчова цінність риби визначається її калорійністю, тобто кількістю тепла, яке може бути отримано в організмі людини під час окиснення білків і жирів, що містяться в 100 г м'яса. При цьому виходять з того, що під час окиснення 1 г білка виділяється 17,1 кДж, а жиру – 38,9 кДж тепла. Калорійність 1 кг м'яса теплокровних тварин прирівнюється до 1,5 кг свіжої, 1 кг соленої, 0,5 кг сушеної риби. Харчова й товарна цінність риби також залежить від вмісту жиру і коливається від 0,3 до 30 % (минтай, тріска, хек, путасу – близько 2 %, в горбуші, мойві, сардині, атлантичному оселедці, вугрі, палтусі – від 5 до 15 та 30 %). Окрім того, риба багата й на такі речовини, як кальцій, калій, йод, натрій, фосфор, магній. Риба – джерело вітамінів груп В, Н, РР, А, D, Е. Вживання продуктів лікувально-профілактичного призначення з ламінарії значно знижує накопичення в організмі людини цезію-137 та стронцію-85. Важливим аспектом є включення продуктів з гідробіонтів до раціону населення, яке мешкає в зонах підвищеної радіації. Йдеться про те, що до раціону людини повинна входити риба. Саме в рибі містяться речовини, які сприяють зниженню рівня жирів у крові, беруть участь у регулюванні тиску, захищають від діабету, послаблюють головний біль та біль у суглобах при артритах. Жирні кислоти омега-3 в рибі та морських тваринах здатні розріджувати кров. Споживання риби

сприяє поліпшенню імунітету та пам'яті. Рибні продукти мають здатність регулювати холестериновий обмін в організмі людини і підвищувати стійкість до серцево-судинних захворювань, лікувати ішемічну хворобу серця, атеросклероз. Великі можливості відкриває організація глибокої переробки сировини з виділенням ферментів та інших біологічно активних речовин, які вкрай необхідні для дитячого харчування, створення комбінованих продуктів, нових ліків на біологічній основі.

Риба, як харчовий продукт містить цінні для живлення людини компоненти, насамперед – повноцінні білки, що включають майже всі незамінні амінокислоти, ліпіди, значну кількість мікроелементів. Якщо із 100 г білків риби людський організм засвоює близько 40 г, то з 100 г білків свинини – 20, а яловичини – 15 г [54, С. 13]. У загальній нормі споживання білків на частку білків риби припадає 7 %. Дану позицію підтримує і В. Стеффенс [319, С. 366], який наводить порівняльні дані для різних видів протеїну, тобто біологічну цінність різного протеїну відносно до протеїну жіночого молока, прийнятого за 100 %. При цьому якість протеїну в м'ясі теплокровних тварин становить 87 %, коров'ячому молоці – 89 %, яйцях – 101 %, борошні пшеничному – 55 %, м'ясі риби – 93 %. Розрахунок обсягів вилову та частки рибного білка для харчування населення за допомогою норм проводять і в економічно розвинених країнах. Якщо розрахувати, що водні ресурси містять 20 % білка, а для повноцінного харчування одній особі щодоби необхідно споживати близько 36 г тваринного білка, то за вказаними даними легко визначити частку рибної галузі у задоволенні потреб населення в білку. За розрахунками американських авторів, наприклад, передбачалося, що у 2000 році вилов близько 100 млн т забезпечить 20 млн т білка. При кількості населення Землі – 6,3 млрд чол. потреба в білку мала становити 82,2 млн т ($36 * 365 * 6,3$) [325, С. 19], а вилов забезпечив тільки 20 млн т. Отже, світове рибне господарство змогло поставити лише 24 % необхідного людству білка.

У 2007 р. риба забезпечила 15,7 % від загального споживання білків тваринного походження населенням світу і 6,1 % всіх спожитих білків. У глобальному масштабі для більше ніж 1,5 млрд чол. риба забезпечує майже 20 % від середньодушового

споживання білків тваринного походження, а для 3 млрд чол. – 15 % споживання таких білків (додаток К, рис. К.1). Останні два десятиліття, до продовольчої і економічної кризи світовий ринок продовольства, включаючи ринок риби, переживав розширення і зміни в раціоні харчування населення світу за рахунок переходу на багаті білком продукти. Ці зміни стали підсумком складної взаємодії декількох чинників, включаючи ріст населення, поліпшений рівень життя, урбанізацію, регулюючий вплив держави на розвиток рибного господарства, зростання торгівлі і перетворення в розподілі продуктів харчування. Це стимулювало попит на тваринні білки, особливо на м'ясо, молоко, яйця, рибні продукти. Доступність білків зростає як в розвинутих, так і в країнах, що розвиваються, проте ріст розподілявся нерівномірно. Ураховуючи вищесказане, вважаємо, що розвиток аквакультури неможливий без постійного збільшення попиту на рибу і рибні продукти та розширення можливостей їх реалізації. Щоб оцінити рівень споживання риби і рибної продукції в Україні, його можна порівняти із країнами з найвищим рівнем споживання риби (рис. 4.1).

Впродовж останніх десяти років, частка риби та рибної продукції, як свідчать статистичні дані за період 1995–2007 рр., в споживацькому кошику українців зростає в чотири рази з 0,13 до 0,55 %. Вказане свідчить про стале зростаюче значення риби у раціоні харчування українців. Хоча в той же час коли рибної продукції населення споживало в розрахунку на одну особу трохи більше 17 кг/рік, то частка м'ясних продуктів перевищила 45 кг/рік, а молочних – 225 кг/рік. Та й у останні роки намітилося коливання поставок риби та рибопродуктів до українського столу, а з 2010 р. знову спостерігається падіння споживання риби до 14,5 кг/рік. Хоча в європейських країнах цей показник не лише гарантовано перевищує 15 кг/рік (Німеччина, Нідерланди), часто становить 40–60 кг/рік (Іспанія, Португалія, Норвегія), а в деяких випадках становить й 90 кг на одну особу за рік (Ісландія).

Як видно з рис. 4.1 знання, не тільки кількісні, але й якісні, про споживання риби і морепродуктів важливі, оскільки метою виробництва аквакультури є задоволення споживчого попиту. Із 1990 р. споживання риби в Україні коливається і скоротилося з 17,5 кг у 1990 р. до 8 кг у 2000 р. і зріс до 14,9 кг у 2009 р. Найнижчий показник спостерігався у 2004 р. і становив 3,5 кг на особу. При

кількості населення України 46,1 млн чол., наприклад, у 2009 р. рибне господарство повинно було забезпечити 922,8 тис. т продукції. Між тим цей показник становив лише 211,2 тис. т, що у 4,4 рази менше від необхідного. У Китаї за останні 15 років цей показник зріс у 2,5 рази – з 11 до 27 кг/рік. Середньостатистичне споживання риби на душу населення Європейського Союзу становить 22 кг/рік, порівняно з середньосвітовим 13 кг/рік. Іспанія і Португалія очолюють список країн із середніми величинами споживання риби і рибної продукції 39 і 57 кг відповідно.

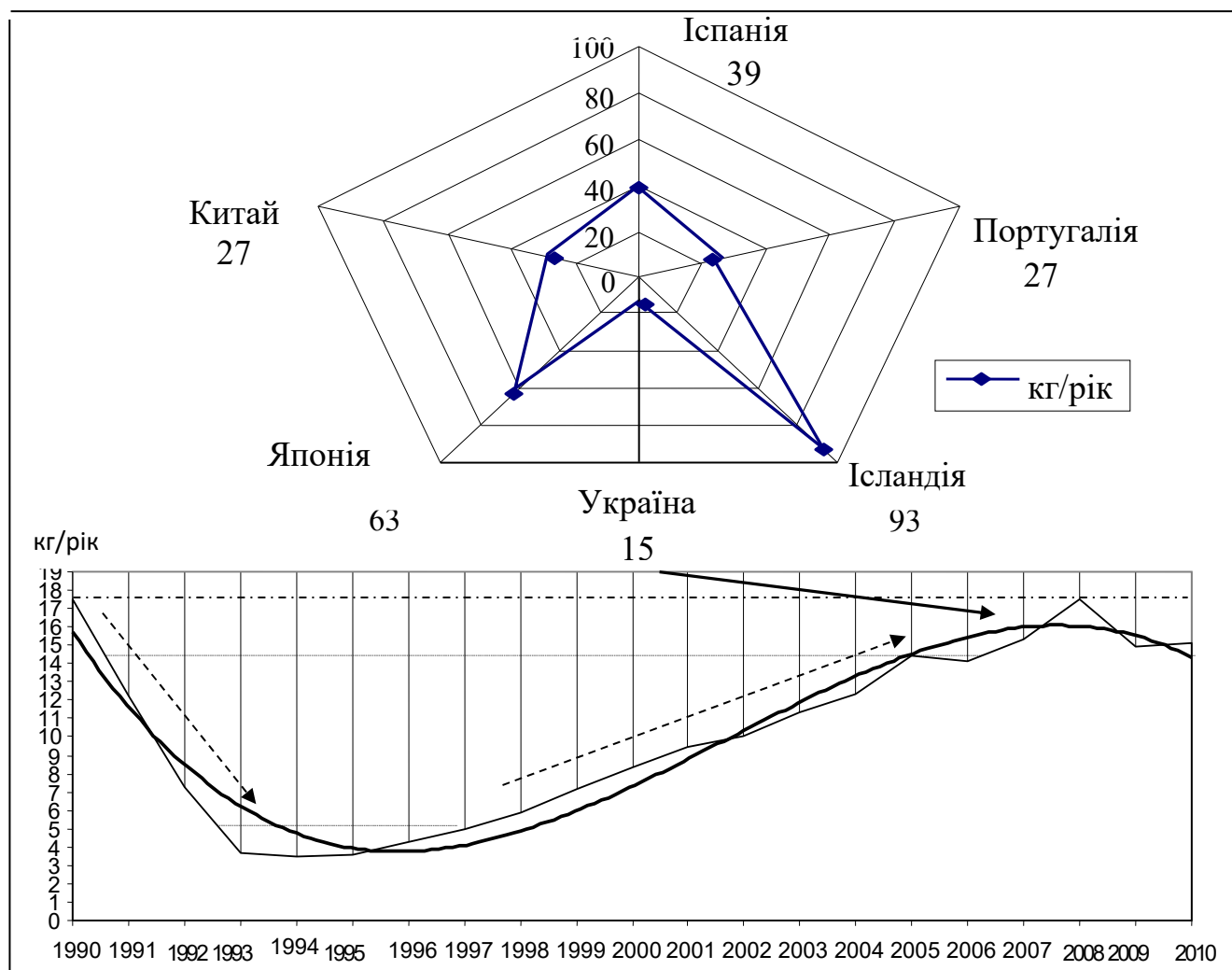

Рис. 4.1. Споживання риби і рибних продуктів в Україні на одну особу порівняно з рівнем споживання в інших країнах.

Джерело: узагальнення результатів матеріалів авторів [314; 328; 331; 362; 356; 372].

Наведені дані значно нижчі показників Ісландії (93 кг/рік) і Японії (63 кг/рік) відповідно. У країнах, що розвиваються у 2010 р. середньорічні поставки риби на душу населення склали 15,1 кг, а в країнах з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства – 14,4 кг. У цих країнах рівень споживання білків тваринного походження низький, проте частка риби в загальному споживанні білків є значною та становить 20,1 %. У середньому у всьому світі доля риби в забезпеченні калоріями незначна і складає 30,5 калорії на одну особу в день. Проте ця доля може досягати 170 калорій на душу населення в день в тих країнах, де відчувається нестача альтернативної білкової їжі і збереглися традиції споживання риби (Ісландія, Японія). Так, за останні 50 років поставки харчових продуктів істотно збільшились як в цілому, так і в перерахунку на одну особу. Загальні поставки харчової риби щорічно росли на 3,1 % з 1961 р., тоді як населення світу в цей же період щорічно збільшувалось на 1,7 %. Середньорічне споживання риби на одну особу зросло з середнього значення 9,9 кг у 1960-х рр. до 11,5 кг у 1970-х рр., потім до 12,6 кг у 1980-х рр., до 14,4 кг у 1990-х рр. і досягло 17 кг у 2007 р.

У 2008 р., річне споживання на душу населення складало 17,1 кг. У 2009 р. внаслідок економічної невизначеності попит виявився низьким і споживання було стабільним. Загальний ріст споживання риби по-різному впливав на країни і регіони. Ті країни, у яких за останні десятиліття спостерігали різке зростання споживання риби населенням, відрізняються від тих, де споживання залишалось на одному рівні або знижувалось. Наприклад, у деяких країнах Африки до півдня від Сахари. Крім них, масштабне зниження в 1990-х роках відмічалось у країнах бувшого СРСР в Східній Європі і Центральній Азії. Значний ріст споживання риби на душу населення спостерігався у Східній Азії (з 10,8 кг у 1961 р. до 30,1 кг у 2007 р.), Південно-Східній Азії (з 12,7 кг у 1961 р. до 29,8 кг у 2007 р.) і Північній Африці (з 2,8 кг у 1961 р. до 10,1 кг у 2007 р.). Особливо різке збільшення споживання риби було відмічено в Китаї, де середньорічний приріст склав 5,7 % за період з 1961 р. до 2007 р. У додатку К табл. К.1 наведено середньодушові рівні

споживання за континентами й основними економічними групами. Загальний обсяг спожитої риби і її видовий склад в продовольчому забезпеченні розрізняються за регіонами і країнами, відображаючи різні рівні запасів риби та інших продуктів харчування, включаючи доступність водних ресурсів в прилеглих акваторіях, а також традиції харчування, смаки, попит, рівень доходів, ціни та сезони. Річне споживання риби на одну людину може коливатись від 1 кг в одній країні до більше 100 кг в іншій. Різниця у споживанні також спостерігається всередині країн, оскільки в прибережних районах рівень споживання, як правило, вище. Зокрема у 2007 р., низький рівень споживання спостерігався в Африці (8,2 млн т або 8,5 кг на людину), в той час як на Азію припадало 2,3 від загального споживання або 74,5 млн т (18,5 кг на людину), з яких 39,6 млн т було спожито без Китаю (14,5 кг на особу). Показники середньодушового споживання риби в Океанії, Північній Америці, Європі, Центральній Америці і Карибському регіоні, Південній Америці відповідно склали 25,2; 24; 22,2; 9,4 і 9,1 кг. Розмірковуючи над тим, у якій мірі досягнутий нині рівень розвитку аквакультури й чи забезпечує потребу населення земної кулі в рибі як харчовому продукті, ми виходимо з припущення, що рівень матеріального добробуту населення є достатнім для купівлі продуктів у такій кількості, та в такому асортименті, які найбільше відповідають фізіологічним потребам людини та забезпечують гармонійний розвиток організму.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що в Україні споживання риби було на високому рівні, але за часи економічної кризи зменшилося до рівня, якого немає в жодній країні Європи. Оптимальним є стан, коли фактичне споживання харчових продуктів однією особою протягом року відповідає раціональній нормі. У такому випадку коефіцієнт співвідношення між раціональним і фактичним споживанням складає одиницю (табл. 4.1). За основними видами продуктів в Україні протягом 2008 р. фактичне споживання було нижчим від раціональних норм. Зокрема відставання раціонального від фактичного споживання спостерігалися за молоком і молокопродуктами – на 39 %, м'ясом і м'ясопродуктами – на 37 %, плодами, ягодами, виноградом – на 52 %.

Водночас, необхідно відзначити позитивну динаміку зростання фактичного споживання у 2008 р. порівняно з 2007 р., окремих видів продовольства, споживання яких відстає від раціональних норм. Таким чином, упродовж 2008 року споживання м'яса і м'ясопродуктів на душу населення зросло на 4,9 кг, риби і рибопродуктів – на 2,2 кг, проте все таки спостерігаємо значний дефіцит.

Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування та дефіциту продовольчого споживання на одну особу в Україні

Показник	Раціональна норма (розрахунки МОЗ України)	Фактичне споживання, кг/рік/особу (дані Держстату України)		Індикатор достатності споживання		Дефіцит продовольчого споживання, 2008 р., %	
		2008	2009	2008	2009	до норм УНДІ	до рівня в ЄС
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101,0	115,4	111,7	1,14	1,11	-	-
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	80,0	50,6	49,7	0,63	0,62	53,0	58,9
Молоко і молокопродукти (у перерахунку на молоко)	380,0	213,8	212,4	0,61	0,56	40,0	37,2
Риба і рибопродукти	20,0	17,5	15,1	0,88	0,76	35,0	45,8
Яйця (шт.)	290	260	272	0,90	0,94	17,2	—
Овочі та баштанні	161,0	129,2	137,1	0,80	0,85	26,3	—
Плоди, ягоди та виноград	90,0	43,5	45,6	0,48	0,51	60,0	67,3
Картопля	124,0	131,8	133,0	1,06	1,07	—	—
Цукор	38,0	40,9	37,9	1,08	0,99	—	—
Олія всіх видів	13,0	15,0	15,4	1,15	1,19	—	—

Джерело: складено на основі використання матеріалів Державної служби статистики України.

За результатами проведеного дослідження в табл. 4.1, встановлено ще більший дефіцит продовольчого споживання за вказаними продуктами до рівня споживання у країнах Європейського Союзу та за групами: “олія рослинна всіх видів”, “хліб і хлібопродукти”, “картопля” “цукор” фактичне споживання перевищило раціональну норму. Дефіцит по цукру спостерігається у порівнянні з рівнем споживання в країнах Європейського Союзу. Вирішенням проблеми прискореного досягнення європейських показників щодо кількості і якості харчування могло б стати прийняття Закону України “Про продовольчу безпеку” з урахуванням потенціалу вітчизняної аквакультури. Перевищення норм споживання в зазначених групах продовольства, особливо хлібопродуктах та картоплі, є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок економічно доступних продуктів. В Україні здійснена незначна кількість досліджень з метою детального вивчення потреб споживачів і тенденцій споживання прісноводної продукції аквакультури. Зусилля вчених і практиків були здебільшого спрямовані на теоретичне вивчення й прикладне застосування окремих структурних елементів ринку продукції рибальства – морської риби. Узагальнюючи дослідження, зазначимо, що оселедець в Україні купують найбільше: 2,6 кг на людину в рік, з морепродуктів найбільшу частку на ринку займають креветки, потім кальмари, мідії, восьминоги та ракоподібні. Споживання цінних видів риби – лососеві (форель), осетрові (стерлядь, білуга, бестер) в Україні мізерне, незважаючи на жирність м’яса, особливий смак і великий вихід їстівної частини. Осетрових риби також вирощують у штучних умовах. Через смакові якості форель називають “царською рибою”, а осетрів – “красною рибою”. Така риба користується попитом саме у матеріальнозабезпечених громадян країни.

Хоч харчові рибні продукти мають важливе значення, проте їх частка в раціоні та у витратах сімейного бюджету незначні, а попит на таку продукцію знаходиться безпосередньо під впливом ринкових цін. У видовому складі продукції аквакультури, найбільшим попитом серед населення користуються коропові та рослиноїдні види риби (рис. 4.2). Дослідження підтвердили, що основними питаннями, які на думку споживачів вимагають негайного вирішення є гнучка цінова

політика, вдосконалення пакування та фасування продукції, розширення асортименту продукції аквакультури за рахунок позицій з нижчої цінової групи, підвищення якості продукції та рівня обслуговування в місцях реалізації риби, відображення на упаковках місця виготовлення продукції, проведення реклами продукції аквакультури виробленої вітчизняними підприємствами.

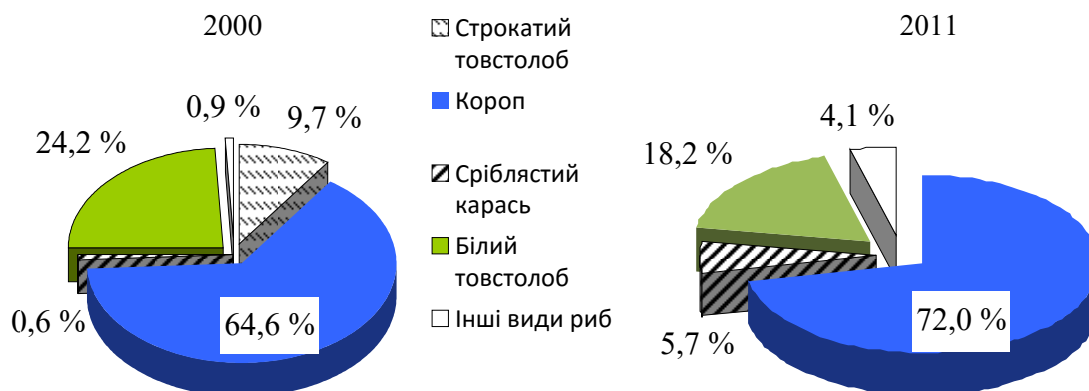

Рис. 4.2. Видовий склад прісноводної риби, яка користується найбільшим попитом серед населення України.

Джерело: складено на основі власних досліджень автора.

Розрахунки висвітлюють, що нині спостерігається пряма залежність рівня споживання риби від кількості міського населення у будь-якому регіоні України. Так, в Донецькій області (частка міського населення 90,4 %), Запорізькій області (76,6 %), та Миколаївській області (67,5 %) цей показник коливається від 15 кг/рік і до понад 17 кг/рік. На відміну від проаналізованих областей у Закарпатській (частка міського населення 37,1 %), Івано-Франківській (42,9 %), Рівненській (47,5 %), Тернопільській (43,2 %) областях споживалося лише від 8,8 кг/рік до 11,6 кг/рік риби на одну особу. Виняток становить Київська обл., де частка міського населення складає 60,4 %, а рівень споживання риби та рибної продукції був чи не найвищим і становив майже 19,5 кг, тобто досяг необхідної фізіологічної норми споживання на одну особу, що пояснюється статусом столичного регіону із вищими доходами населення та кращими поставками товарної рибної продукції. До українських регіонів-лідерів у споживанні риби віднесено Одеську область – 18,6 кг/рік та Черкаську – 19,2 кг/рік. Остання, зокрема, через те, що розташована на берегах Кременчуцького водосховища, Дніпра, р. Рось та р. Сула. Враховуючи методологічну незавершеність регулювання розвитку виробництва і

реалізації продукції аквакультури, одержуємо зовсім інші показники при порівнянні ринкових цін на ці продукти за вмістом у них білків. Розрахунки проведені за роздрібними цінами. Так, ціна 100 г білка у свинині у 1990 р. та 2010 р. становила 11,41 грн/кг та 8,58 грн/кг, в яловичині відповідно 9,41 грн/кг та 11,02 грн/кг. За однакову кількість білків у свинині, яловичині, український споживач платить більше, ніж у м'ясі таких видів риби, як форель, осетер, короп та рак, які користуються широким попитом серед населення України, оскільки ціна 100 г білка м'яса коропа становила у 1990 р. 8,75 грн/кг, в 2010 р. 3,32 грн/кг, що на 5,43 грн/кг менше. Така ж ситуація і з осетром, фореллю, раками, оскільки у 2010 р. ціна 100 г білка склала відповідно 25,65 грн/кг, 13,3 грн/кг, 9,4 грн/кг. Цим визначається харчове значення риби як продукту харчування, що містить білки тваринного походження.

Як показує дослідження, таке співставлення, взяте в роздрібних цінах, не в повній мірі віддзеркалює справжню справедливую вартість цих продуктів, оскільки між цінами на продукти та їх вартістю є різниця. Але з погляду споживача це не має ніякого значення: при вирішенні питання, що йому купувати – рибу чи м'ясо – останній керується своїм особистим смаком і порівняльною ціною на продукти. Може виникнути ситуація, коли деякі види рибних продуктів не знайдуть покупця, якщо ціни на м'ясні продукти будуть нижчими від їх харчового еквівалента в рибі.

Існування тісної залежності між двома галузями, які виробляють взаємозамінні продукти, не підлягає сумніву. Немає потреби доводити, що конкурентні відносини між тваринництвом і рибним господарством у нашій країні неможливі, оскільки передбачено пропорційний розвиток цих галузей виробництва відповідно до зростання чисельності населення. Проте це не означає, що обидві галузі, які виробляють взаємозамінні продукти, можуть розвиватися незалежно одна від іншої. Навпаки, факт взаємозамінності продуктів у значній мірі посилює практичне значення розвитку цих галузей, особливо в умовах глобального впливу продовольчої кризи та недостатньої пропозиції внутрішнього ринку. Аналіз динаміки споживання риби та рибної продукції дає підстави стверджувати, що в регіонах України, де рівень споживання продуктів тваринного походження високий, нині вже виникають конкурентні відносини між тваринництвом і рибним господарством, причому

продукти тваринництва помітно впливають на споживання риби, стримуючи його. Аналіз даних показує, що м'яса та м'ясопродуктів у Житомирській, Вінницькій, Дніпропетровській, Київській, Запорізькій, Полтавській, Херсонській, Сумській, Чернігівській областях споживається у два рази більше, ніж риби. У Волинській, Донецькій, Закарпатській, Кіровоградській, Львівській, Луганській, Тернопільській, Харківській споживання продукції тваринництва перевищує споживання риби втричі. Наведені міркування спрямували нас на необхідність визначення чинників, які впливають на рівень споживання риби та рибних продуктів у розрізі адміністративних утворень України. Після опрацювання інформаційних даних встановлено, що за період з 1999–2009 рр. найбільше споживання риби в середньому за місяць у розрахунку на одну особу спостерігалось у Вінницькій (від 1,3 до 2,5 кг), Одеській (від 1,7 до 2,6 кг), Херсонській (від 1,6 кг до 2,4 кг) областях і найменший рівень споживання – у Волинській (від 0,9 до 1,9 кг), Тернопільській (від 0,3 до 1,6 кг), Львівській (від 0,7 до 1,7 кг) областях.

Для аналізу обрано області з найвищим споживанням риби – Вінницька обл. та найнижчим споживанням риби – Львівська обл. Зіставлення даних рис. 4.3 на константувальному етапі дослідження дало змогу виявити специфічну ситуацію, коли у Львівській обл. витрати домогосподарств на продукти харчування більші ніж у Вінницькій обл., проте риби споживається менше. Об'єктивна причина цього розриву певною мірою визначається доступністю населення до водних ресурсів, тобто регіональними особливостями розташування водних об'єктів.

У Вінницькій обл. налічують 3 216 шт. ставів, загальною площею водного дзеркала 22,2 тис. га, об'ємом 275,6 млн м³, у Львівській – відповідно 1 220 шт., 5,84 тис. га, 86,86 млн м³, що менше у порівнянні з Вінницькою на 1 996 шт., 16,36 тис. га, 188,74 млн м³. Подібна ситуація також із водосховищами. У Вінницькій обл. є 73 водосховища площею водного дзеркала 12,4 тис. га, а у Львівській 24 – площею 4,2 тис. га, що в порівнянні відповідно менше на 49 шт., 8,2 тис. га (додаток М, табл. М.1). Водночас, у Вінницькій обл. об'єм водосховищ становить 326 млн м³, зокрема корисний – 254 млн м³, у Львівській обл. відповідно 93,68 млн м³ і 84,03 млн м³. Крім вищеназваного чинника, важливу роль у споживанні відіграють ціни на рибу.

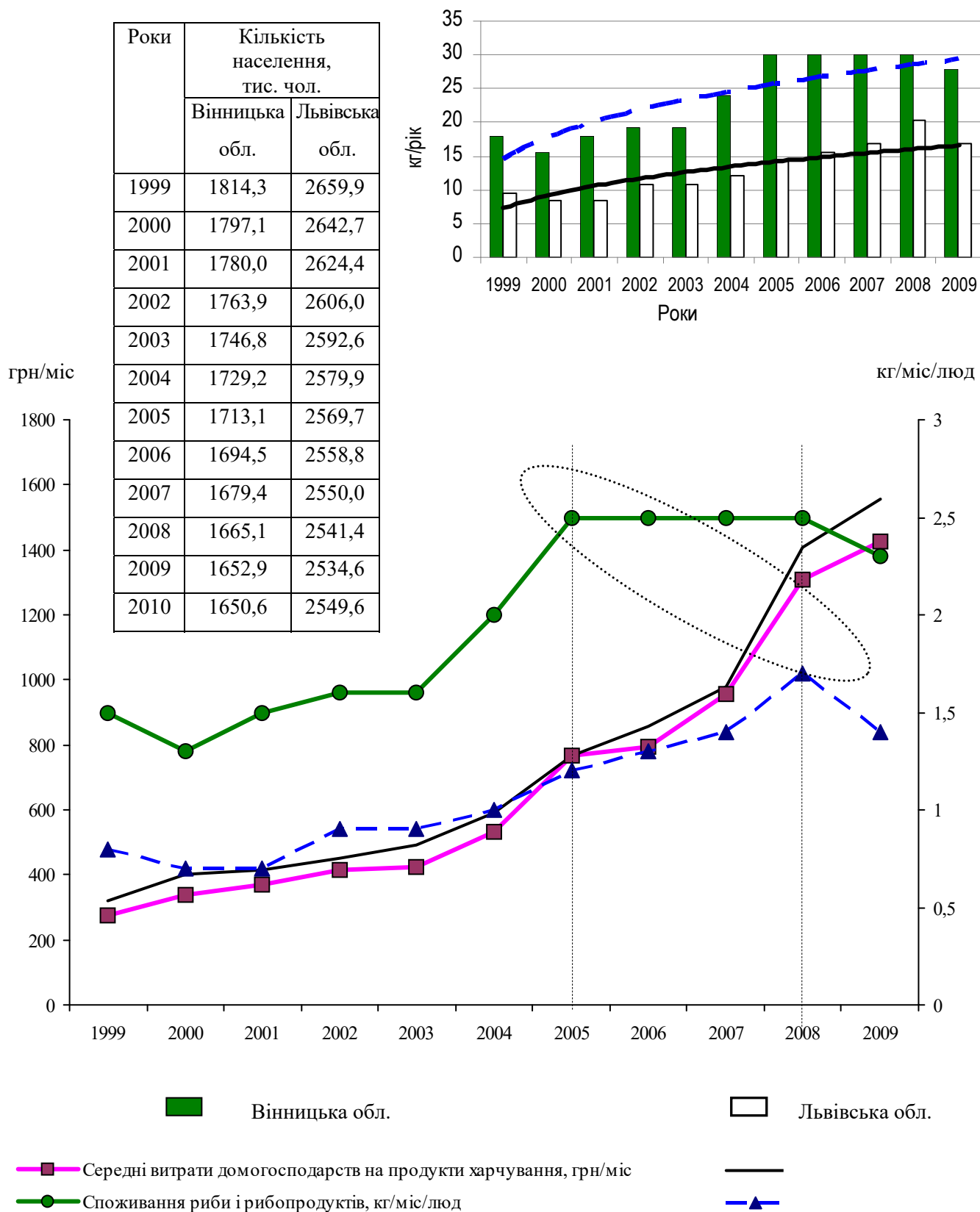

Рис. 4.3. Динаміка споживання риби і рибопродуктів на одну особу в окремих регіонах України.

Джерело: складено на основі власних узагальнень та з використанням даних Державної служби статистики України.

У грудні 2010 р. ціна на короп у Вінницькій обл. становила 20 грн/кг, а в Львівській обл. на міських ринках – 25 грн/кг (відхилення становить – 5 грн/кг), товстолобик – відповідно 10 грн/кг і 17 грн/кг (відхилення – 7 грн/кг), щуку 21 грн/ кг і 29 грн/кг (відхилення – 8 грн/кг). З огляду на сказане, до аналізу залучено ще один чинник – низький рівень доходів населення. Результати аналізу не лише підтверджують раніше висловлені припущення, але й дають змогу сформулювати як гіпотетичні уточнюючі їх положення. Зроблено висновок, що із зростанням сукупних доходів сімей, споживання риби зростатиме, із зростанням добробуту населення буде зростати попит на рибну продукцію. Для того щоб уникнути значних коливань у споживанні даного продукту, з метою рівномірного постачання риби по всій території України слід використовувати дієві інструменти державного регулювання розвитку аквакультури. Тому урядом України створено на регіональному рівні сучасні місця продажу та розподілу свіжої рибної продукції за світовими стандартами із урахуванням специфіки українського сільського господарства – оптові ринки сільськогосподарської продукції. Усвідомлення того, що головним для вітчизняних рибогосподарських підприємств є не тільки виробити продукцію, але й реалізувати її споживачам за прийнятними цінами, наступним етапом нашого дослідницького пошуку стало вивчення реального стану ринку продукції аквакультури, питання об'єднання ринків на державному рівні у мережу та налагодження каналів переміщення продукції аквакультури в межах країни для швидкого реагування на потреби споживача в різних регіонах, удосконалення методичних підходів щодо визначення попиту та пропозиції на продукцію рибного господарства.

Проблемою є те, що ми не здатні оцінювати реальну ситуацію щодо балансу попиту та пропозиції для прийняття дозволених заходів для захисту внутрішнього ринку, а вітчизняні виробники через недостатню поінформованість щодо ринкової ситуації ще не вміють використати її на свою користь. Більша частина рибної продукції реалізується на місцевих ринках, де значний сегмент споживачів шукає дешеві продукти і менше зацікавлений у якості. Цивілізований ринок вітчизняної продукції аквакультури повинен характеризуватись високим, близьким до світових стандартів якості, як рибопосадкового матеріалу, так і товарної риби, готової рибної

продукції. Вільний, стихійно створений, нерегульований ринок продукції аквакультури несе велику загрозу аграрному сектору економіки України і потребує створення ринку оптової торгівлі у форматі багатофункціонального логістичного комплексу. Безперечно, що така модель побудови механізмів ринку направлена на оптимальне формування цін на рибогосподарську продукцію на основі попиту та пропозиції.

Оптовий ринок на сучасному етапі є складною організаційно-господарською формацією, для якої характерним є тісне переплетіння матеріальної бази, що тривалий час формувалась і розвивалась в умовах радикально відмінної від сьогоднішньої ринкової, планово-розподільної системи господарювання і нових, сучасних форм, методів функціонування суб'єктів оптового ринку. Він передбачає поєднання класичних форм торгівлі продукцією із розвинутою логістикою та дистрибуцією. Оптовий ринок – це сукупність попиту, пропозиції і цін на матеріальні блага, які обмінюють суб'єкти різних сфер виробництва для наступного продажу, забезпечення продовження виробничого циклу, суспільних потреб. Розуміння оптового ринку як сфери співвідношення, оцінки та врівноваження інтересів і потреб споживачів (попиту), інтересів і результатів праці виробників (пропозиції) у загальному вигляді є дещо абстрактним, оскільки з обох боків знаходяться люди та предмети обміну між ними. Отже, як сукупність об'єктів і суб'єктів оптовий ринок може бути представлений юридичними та фізичними особами, що взаємодіють між собою з метою задоволення виробничих, комерційних або суспільних потреб у відповідній продукції. Підсистема оптового ринку являє собою тісне поєднання великої кількості суб'єктів господарювання, різноманітних за організаційно-правовими формами, галузями і видами економічної діяльності, видами спеціалізації у різноманітній номенклатурі об'єктів обміну – товарів і послуг виробничо-технічного та споживчого призначення. Стосовно рибної галузі, оптовий ринок сільськогосподарської продукції (далі за текстом – ОРСП) є суб'єктом підприємницької діяльності, що надає послуги рибогосподарським виробникам у сфері заготівлі, збуту, придбання і перероблення риби та рибної продукції для наступної реалізації у роздрібній торгівлі. ОРСП покликані враховувати інтереси та забезпечувати численні потреби суб'єктів рибного господарства у галузі аквакультури, оптових

посередників, споживачів в розрізі усіх регіонів України. Практика розвинених країн підтверджує, оптові ринки – прогресивні елементи інфраструктури, які забезпечують демонополізацію, прозорість, надійність, стабільність, відповідність засадам вільної конкуренції. Основними напрямками діяльності ОРСП є: створення операторам ОРСП належних умов для купівлі-продажу продукції; сприяння прискореному просуванню продукції від виробника до кінцевого споживача у торговельному ланцюгу; надання можливості для виходу на ОРСП всім постачальникам і споживачам такої продукції; визначення необхідного переліку продукції, що має включати переважну більшість загальної номенклатури виробленої продукції, скорочення втрат продукції; забезпечення постачання населенню якісної продукції; облаштування єдиного місця купівлі-продажу продукції; забезпечення концентрації продукції у визначеному місці; сприяння вітчизняним виробникам продукції в одержанні прибутку від реалізації продукції; забезпечення достовірною інформацією операторів ОРСП про кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції та споживчу якість такої продукції; сприяння операторам ОРСП у підготовці продукції до купівлі та продажу; забезпечення здійснення ветеринарно-санітарного контролю та нагляду відповідно до Правил здійснення ветеринарно-санітарного контролю та нагляду для ОРСП, затверджених Кабінетом Міністрів України. Відносини між операторами ОРСП ґрунтуються на договірних засадах, якщо інше не встановлено законодавством. Операторами оптових ринків сільськогосподарської продукції є: покупці, продавці, об'єднання продавців та/або покупців, інші юридичні та фізичні особи, які виконують роботи та/або надають послуги (банківські, фінансові, юридичні, консультаційні, страхові, дорадчі, рекламні), необхідні для функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції. Крім того, на ОРСП: спрощено юридичні процедури та створено доступні для рибогосподарських товаровиробників канали збуту продукції на закордонні ринки, налагоджено прості та доступні канали імпорту продукції, пришвидшено процеси розмитнення та ввезення товару, перевірки якості та сертифікації на місці продажу (розподілу), оформлення необхідних документів; створено дієву систему

контролю якості та безпеки продукції аквакультури, впроваджено механізми стимулювання виробників з дотриманням норм та правил вирощування продукції; піднято рівень обслуговування споживача до світових стандартів (якість, безпека, асортимент продукції, об'єктивна ринкова ціна та сучасні умови продажу продукції); створено центри накопичення та передачі знань, досвіду, інновацій, нових тенденцій у сільському та рибному господарстві, оцінки аграрного ринку, прогнозування та статистики, ознайомлення із закордонним досвідом. Також надають комплексні послуги з обслуговування клієнтів: юридичний супровід, фінансова підтримка (кредитування, інкасація коштів, тощо), видача необхідних документів на продукцію, перевірка якості та надання відповідних висновків, надання інформації про тенденції на ринку. На ОРСП запроваджено нові механізми збуту риби та рибної продукції: біржові та аукціонні торги, дистанційне визначення ціни на продукцію аквакультури, віртуальний торговий майданчик в Інтернеті, впроваджено нові схеми експорту вітчизняної риби та рибної продукції.

Функціонування ОРСП в Україні є одним із першочергових напрямів розвитку аквакультури з метою забезпечення виходу товаровиробників на прямі торги безпосередньо із споживачами. Необхідно зауважити, що нині створено декілька оптових ринків, зокрема, ОРСП “Столичний” у місті Київ, ОРСП “Шувар” у місті Львів та ОРСП “Господар” у місті Донецьк. Для прикладу унаочнимо поняття про термінал “Риба та м'ясо” на ОРСП “Столичний” в місті Київ, який включає 6 басейнів для живої риби, об'єм морозильних камер загального користування становить $1\,224\text{ м}^3$, кількість торгових місць – $108\text{ м}^2 - 8,72\text{ м}^2 - 18,54\text{ м}^2 - 2,36\text{ м}^2 - 8$. У вітчизняних рибогосподарських товаровиробників є можливість придбати пакет облігацій під торгове місце у терміналі “Риба та м'ясо” з розрахунку 10 облігацій на 1 м^2 площі ($10\,000\text{ грн/м}^2$). Володіння облігаціями дає їх власникам право на довготривале використання визначеного торгового приміщення за його призначенням на правах оренди – строк до 20 років з можливістю продовження; отримання дохідності облігацій у вигляді пільгової орендної ставки (70 грн/м^2 з урахуванням ПДВ) на протязі перших п'яти років роботи на ринку; розпорядження цінними паперами на власний розсуд, як активами (в тому числі проведення операцій на

вторинному ринку без повідомлення адміністрації ринку); отримання банківського кредиту під заставу облігацій та поруку ринку; обмеження зростання оренди офіційним індексом інфляції. Рибогосподарські підприємства, які працюють в умовах аквакультури і не мають у власності облігацій, можуть орендувати визначене приміщення на строк до одного року з подальшим конкурсним заповненням вільних площ. Орендна ставка у такому випадку становить 200 грн/м² та може бути переглянута після закінчення терміну договору оренди. З огляду на вищесказане, основними перевагами роботи на оптових ринках для підприємств, які займаються вирощуванням, розведенням, відтворенням в умовах аквакультури є: представництво на найбільших майданчиках оптової торгівлі України; доступ до концентрованого потоку цільових клієнтів – немережевий та мережевий рітейл, NoReCa, оптові оператори з регіонів, заощадливі роздрібні покупці; канал надходження “миттєвих” готівкових коштів за продану продукцію; відчуття щоденної реальної ситуації на ринку регіону та у конкурентів; можливість реалізації будь-яких партій продукції, асортименту, якості. Ураховуючи, що найновіша інформація щодо ринкових цін на продукцію аквакультури в режимі on-line буде доступною цілодобово, Н. Гончаренко зауважує, що функціонування ОРСП поряд з іншим позитивним впливом на розвиток аграрного виробництва дасть змогу вирішити проблеми визначення та документального підтвердження цін активного ринку, а отже, справедливої вартості біологічних активів на певну дату [80]. Позитивним аспектом функціонування ОРСП є наявність чіткої та обґрунтованої інформації щодо витрат на місці продажу (тобто ринковий збір, брокерські витрати тощо), що також підвищує об’єктивність розрахунку справедливої вартості матеріалу для розведення аквакультури та товарної риби. Ключовим елементом формування ОРСП, як цілісної системи взаємин між суб’єктами маркетингових каналів просування продукції аквакультури від рибогосподарського виробника до кінцевого споживача, є мережа ОРСП з регіональними аграрномаркетинговими центрами, що дозволяє збувати й одержувати якісну продукцію аквакультури за справедливими цінами, забезпечувати кращі умови її реалізації та купівлі, сприяти розвитку міжрегіональної та міждержавної торгівлі.

Одним із дієвих інструментів державного регулювання розвитку аквакультури є Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства, головною метою якої є сприяння реалізації державної політики щодо забезпечення створення та функціонування сучасних оптових ринків продукції рибного господарства. У рамках цієї програми передбачено здійснення заходів щодо будівництва протягом 2012–2016 рр. двох оптових ринків продукції рибного господарства загальною вартістю 25 млн грн [234]. Слід відмітити, що сучасні умови господарювання вимагають створення формувань нового типу, які б активно сприяли гармонічному функціонуванню оптової та роздрібної торгівлі. Слід враховувати, що організаційно-структурна побудова оптових і роздрібних торговельних підприємств повинна базуватися на реальних потребах і постійно корегуватися у обсягах і напрямках діяльності при дотриманні принципів економічної доцільності і конкурентоспроможності. Тож доцільним може бути вирішення питання створення спеціалізованих оптових баз регіонального рівня, особливо при великих рибницьких господарствах, або рибодобувних та переробних підприємствах, що сприятиме активній взаємодії їх з виробниками аквакультури. Такі підприємства повинні досягати ефективного просування риби та рибної продукції на вітчизняному ринку, забезпечувати організаційно-методичні засади економічної діяльності. З метою максимального наближення риби до районів споживання також можливе створення підприємств локального рівня – переважно невеликих за обсягом оптового обороту складів, які обслуговуватимуть потреби населення міст і сільських адміністративних районів у масштабах роздрібних торговельних асоціацій або великих роздрібних торговельних рибогосподарських підприємств. При цьому важливо уникати нераціонального дублювання, скупчення таких оптових рибогосподарських підприємств з аналогічною рибою та рибною продукцією, монопольного охоплення окремих сегментів товарного ринку раціонально обґрунтованою кількістю суб'єктів оптової торгівлі.

Важливим також є забезпечення підприємств-постачальників спеціально обладнаним автотранспортом – живорибними машинами (для перевезення живої риби), спеціально обладнаними холодильними камерами для готової та

переробленої рибної продукції. При цьому належну увагу необхідно звертати на потенціал і демографічні тенденції у конкретному регіоні (області), характер розподілу та рівень стабільності доходів населення, діловий клімат і рівень регіональної конкуренції. Для того, щоб не допустити погіршення якості риби у процесі зберігання, потрібне створення таких умов які б відповідали фізико-кліматичним та біологічним властивостям кожного виду риби та рибної продукції.

Новим інструментом аналізу світової пропозиції продукції як в секторі рибальства, так і аквакультури за різними видовими групами та регіонами став індекс цін на рибу ФАО. Індекс цін на рибу, розроблений ФАО [95; 360; 373], вперше дозволив прирівняти в цьому відношенні продукцію виловлену у природних водоймах та вирощеною штучно до основних видів продовольчих товарів наземного походження. Індокси цін на інші види продовольчої сировини – пшеницю, зернові, рис, кукурудзу, худобу, молочні продукти, м'ясо птиці та свинину – ФАО публікує давно. З появою аналогічного індексу і для риби, керівництво країн світу отримало засіб планування та регулювання поточного й майбутнього виробництва продовольства. Індекс розроблено ФАО разом із Ставангерським університетом (Норвегія) і Папським католицьким університетом (Перу), з використанням даних, наданих норвежською Радою з експорту морепродуктів. Розрахунки індексу цін на рибу ФАО почали з 1994 року (рис. 4.4). Аналіз рис. 4.4 свідчить, що цей індекс відображає близько 57 % загального обсягу міжнародної торгівлі рибною продукцією. З урахуванням взаємозв'язку ринків і ефекту взаємного заміщення поставок риби, яка надходить за зовнішньоторговельними та іншими каналами, даний індекс можна розглядати як такий, що дає уяву про динаміку цін на рибу та рибну продукцію.

Основне призначення індексу цін на рибу ФАО – виявлення довгострокових тенденцій зміни цін, які відображають загальносвітову динаміку попиту та споживання продукції аквакультури на міжнародному ринку риби і морепродуктів. З цією метою при розрахунку індексу використовуються дані про міжнародні закупки, які проводяться великими країнами-імпортерами: вони легкодоступні і оновлюються досить часто, а їх якість викликає довіру. Теоретично це означає, що інформація про значну частину продукції прісноводної аквакультури,

вироблену та спожиту всередині України індексом не враховується, через недосконалий механізм обліку риби. Вказане не дозволяє сформувати реальні баланси його виробництва і споживання й ускладнює управління ними. На практиці, між експортно-імпортною продукцією для внутрішнього споживання існує чіткий взаємозв'язок. Вибір споживачами білкової їжі з того або іншого джерела залежить від її наявності в продажу, рівня цін, якості, походження, і товари, які вироблені для внутрішнього ринку є конкурентами у цьому відношенні імпортованим товарам. Отже, даний індекс має значення стосовно до одних та інших. За основу при його розрахунку приймають так званий ціновий індекс по Фішеру, тобто зважене сукупне значення індексів Ласпейреса і Пааше. За базовий період використовують 1998–2000 рр., а як цифрові величини – обсяги поставок і номінальні рівні імпортованих цін (за одиницю продукції) за ряд видових груп в доларах США. Коливання індексу обумовлені фактичними змінами цін (під впливом як загальних тенденцій, так і сезонної волатильності), структурними відмінностями.

Рис. 4.4. Динаміка індексу цін на рибу ФАО і базових індексів.

Джерело: Складено на основі опрацювання матеріалів [171; 364; 372].

Індекс цін на рибу ФАО відіграє свою роль в спільній роботі Організації економічного співробітництва і розвитку й ФАО над прогнозами попиту та пропозиції на продовольчі товари (система “Aglink – CO.SI.MO”) і включенні інформації про рибу до видання “Agricultural Outlook”. Як показали дослідження, корисність

даного індексу для співставлень і прогнозів стає ще більше очевидною через зростаюче значення аквакультури і взаємодії між культивованими та некультивованими видами, а також взаємозалежності з іншими продовольчими секторами. Крім того, ціновий індекс ФАО для риби буде полегшувати документальну реєстрацію того, як ринки рибного борошна і рибного жиру пов'язані з ринками сировинних товарів, які не мають відношення до рибного промислу. Одним із аспектів, виявити які допоміг ціновий індекс ФАО для риби, є розбіжності в динаміці цін на продукцію рибальства і штучно вирощеною приблизно з 2000 року. Їх основні причини, пов'язані зі зміною пропозиції і структури витрат у відповідних секторах. Аквакультура виграла від зниження витрат на виробництво, пов'язаних із зростанням продуктивності і укрупненням масштабів, тоді як рибальство відчувало на собі негативні наслідки росту цін на енергоносії. Індекс цін на рибу ФАО зріс з 93,6 у лютому 2007 р. до 128 у вересні 2008 р. Це найвище значення за весь період розрахунку індексу (з 1994 р. донині, де базовий період 1998 – 2005 = 100). Ціни на продукцію рибальства зросли більше, ніж на культивовану рибу у штучних умовах. У вересні 2008 р. вони досягли 137,7 проти 117,7 при базисному році 2005 = 100. Водночас ріст цін на енергоресурси сильніше вплинув на операції риболовецьких флотів, ніж на штучне відтворення і вирощування риби. Наприкінці 2007 р. настала світова фінансова криза. Ця криза призвела до економічної рецесії у вересні 2008 р., яка стала фінансово-економічним викликом після закінчення другої світової війни. З початком кризи ціни на продукти харчування знизились. Індекс цін на рибу ФАО також значно знизився зі 128 у вересні 2008 р. до 112,3 у березні 2009 р., а потім зріс до 119,5 у листопаді 2009 р. Практично ні одна країна не уникнула впливу кризи, наслідки якої дали про себе знати і у 2012 р. Світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2009 р. знизився на 2,2 %, а торгові потоки різко скоротились, при цьому падіння загальносвітової торгівлі товарами у 2009 р. становило 14,4 %. Обсяги торгівлі рибою і рибопродуктами знизився на 7 % у 2009 р. порівняно з 2008 р. Хоч найбільш гостра фаза світової фінансової кризи минула і темпи росту ВВП почали покращуватись, перспективи світової економіки невизначені, а відновлення йде

невпевнено та повільно. Згідно доповіді Всесвітнього банку про глобальні економічні перспективи за 2010 рік [364], очікуване оздоровлення світової економіки пов'язували з ростом ВВП на 2,7 % у 2010 р. і на 3,2 % у 2011 р. Ріст обсягу світової торгівлі рибою прогнозується на рівні в 4,3 % у 2010 р. і 6,2 % у 2011 р. Дані за перші місяці 2010 року вказують на ознаки відновлення риботоргівлі в багатьох країнах, і довгостроковий прогноз щодо торгівлі рибою залишається позитивним. Прогнозують збільшення обсягів виробництва якісної і екологічно безпечної рибної продукції, яка надходить на міжнародні ринки.

Отже, серед законопроектів, які необхідно доповнити для виконання зобов'язань, взятих при вступі України до Світової організації торгівлі є Закон України "Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них" від 06.02.03 № 486-IV [279], що передбачає приведення норм українського законодавства відповідно до вимог Угоди СФЗ і законодавства Європейського Союзу. Нині відповідно до статті 10 Закону України "Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них" від 06.02.2003 № 486-IV [279] для здійснення митного оформлення щодо якості та безпеки продуктів лову та харчової продукції з них іноземного виробництва суб'єкт господарювання подає: сертифікат походження; сертифікат відповідності чи свідоцтво про визнання іноземного сертифіката; ветеринарне свідоцтво на кожен партію продукції; карантинний дозвіл на тару, виготовлену із сировини рослинного походження. У разі прийняття проекту сертифікат відповідності чи свідоцтво про визнання в Україні іноземного сертифіката (для імпортованої продукції) вимагати не будуть. У зв'язку з тим, що витрати на сертифікацію точно оцінити досить складно, розрахункові витрати доцільно співставляти з очікуваними вигодами. Додамо, що сертифікація дозволяє інтегрувати ланцюг створення вартості та забезпечити довгострокові контрактні відносини з постачальниками, а також освоєння більш складних сегментів ринку (фірмові продукти, продукти з високою добавленою вартістю). Відбувається підвищення ефективності управління якістю продукції з наступним скороченням вибракування продукції через незадовільний санітарний стан або низьку якість, а також витрат, пов'язаних із усуненням збитків для репутації. Спостерігається укріплення стабільності взаємовідносин із постачальниками.

Наші дослідження підтверджують, що доцільно здійснювати реалізацію риби, що добувається у водоймах України тільки за умови наявності “сертифіката походження риби”. Даний документ може стосуватися не тільки водних біоресурсів виловлених рибпромисловими підприємствами у вітчизняних водних об’єктах, але й вирощених рибницькими господарствами в умовах аквакультури, а також ввезеної в Україну риби та рибної продукції. Документ дасть змогу поставити під контроль промисловий вилов риби й ускладнити продаж продукції, що виловлюється бракон’єрами, оскільки на ньому будуть вказані дані про суб’єкта господарської діяльності, у тому числі номера судна, яке здійснює вилов, назва водойми, де риба виловлювалася, кількість виловленої риби, дата вилову. Введення даного документа сприятиме наближенню українського законодавства у сфері рибного господарства та промислу до європейських стандартів. Без наявності сертифіката рибу не можливо буде реалізувати. Крім того, в Законі України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” № 3677–VI від 08.07.2011 [278] у ст. 3 передбачена потенційна необхідність введення “сертифіката походження риби”.

Відмітимо, що постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів” № 1209 від 21.11.2012 [251] передбачено збільшення штрафів за незаконний вилов осетрових у п’ять разів до 150 неоподатковуваних мінімумів. Так, зокрема встановлено, що за вилов азовського і чорноморського калкана, а також річкової камбали збільшено штраф у 10 разів до 50 мінімумів (850 грн), ляща – 170 грн, білизни й білого амура – 225 грн, форелі й щуки – 340 грн, сазана – 306 грн, товстолобика – 255 грн, пеламіди – 510 грн, скумбрії – 425 грн, гостроноса, лобаня, сингіля – 595 грн, піленгаса – 680 грн. Запропоновані нововведення мають призвести до того, що бракон’єрство стане не вигідним. При тому, Законом України “Про тваринний світ” від 13.12.2001 № 2894-III [288] встановлено, що до заборонених, бракон’єрських знарядь відносяться остроги, багри, драки, гарпуни, електроловильні системи (електровудки), сітки рибальські, виготовлені з мононитки (крім тих, що призначені до промислового лову). Також заборонений імпорт в Україну електровудок,

монониткових сіток, інших засобів. За даними Державного агентства рибного господарства України, браконьєрський лов нині в країні становить близько 20–25 % від загального вилову. Кількість викритих порушень правил рибальства щороку збільшується. Так, 81,2 тис. порушень було виявлено у 2005 р. та вже 117,3 тис. – у 2010 р. Відповідно, накладено штрафів 2,1 млн грн у 2005 р. та 8,6 млн грн у 2010 р. При цьому спостерігається, хоч і незначна, проте стала тенденція щодо зниження обсягів добування водних біоресурсів, що свідчить про зниження чисельності запасів водних біоресурсів, а кількість зафіксованих випадків незаконного, браконьєрського лову зростає з кожним роком. За 10 місяців 2011 р. виявлено 104 тис. порушень при лові риби, затримано майже 94 тис. порушників, накладено штрафів на суму 8,3 млн грн, вилучено 112,9 тис. незаконних знарядь лову.

Тож введення “сертифіката походження риби” має бути направлене на те, щоб вивести з “тіні” неврахований рибпромисловий вилов. У аквакультури це дасть змогу навести порядок, оскільки рибогосподарські підприємства вимушені будуть показувати справжню кількість вирощеної ними товарної риби та рибопосадкового матеріалу, ремонтного та маточного поголів'я. Наступним етапом повинна бути максимальна ліквідація ринку збуту браконьєрської риби, встановлення бар'єру для ввезення в Україну неякісної та небезпечної для споживання риби та рибної продукції. Запровадження сертифікату походження риби та рибопродукції сприятиме виходу України на європейські ринки рибної продукції, а також наблизить українське законодавство у сфері рибного господарства, промислу і аквакультури до європейських стандартів, усуне негативні диспропорції в структурі і асортименті попиту та пропозиції риби, зупинить зростання роздрібних цін на рибу та рибну продукцію за умов падіння її якісних характеристик.

Отже, національні та міжнародні норми та правила, які регламентують функціонування систем забезпечення безпеки продукції аквакультури і діють за межами національних кордонів, добре відпрацьовані. Це сприяє переорієнтації підприємств із вирощування аквакультури на виробництво якісної, доступною за ціною риби і рибної продукції для виходу на ринок продукції аквакультури, методологічні засади якого розглянемо у наступному підрозділі даного дослідження.

4.2 Кон'юнктура українського ринку риби та рибної продукції

Визначення курсу на розбудову та удосконалення вітчизняного аграрного ринку актуалізують питання ефективності його функціонування як у цілому, так і окремих складових. Одним із елементів ринкової структури сільського господарства України є ринок продукції аквакультури, який нині знаходиться під впливом трьох основних чинників: а) низького платоспроможного попиту основної частини населення; б) високої частки імпортової продукції, яка витісняє вітчизняних товаровиробників з внутрішнього ринку; в) зменшення вигоди від виробництва риби і рибної продукції.

Значний, іноді вирішальний вплив на розвиток функціональних складових рибного господарства мають чинники, які існують поза самою природою. До них в першу чергу слід віднести стан рибного ринку, без якого неможливо сформувати продовольчу безпеку країни, досягти збалансованої структури виробництва і потреб споживання, забезпечити високу та сталу ефективність аграрного виробництва як основного аспекту відродження і розвитку села. Проблема забезпечення продовольчої безпеки – одна з основних соціальних цілей державної політики і висувається багатьма країнами як пріоритетна навіть у порівнянні з воєнною безпекою. Продовольчу безпеку в країні можна вважати гарантованою, якщо налагоджено надійне постачання населення основними харчовими продуктами, серед яких важливе місце займає риба і рибна продукція. Значення ринку продукції аквакультури в даному процесі є досить вагомим, оскільки цей сегмент є також обов'язковим елементом розвитку продовольчого ринку економік багатьох розвинених країн світу. З одного боку, аквакультура має найбільш сприятливі (порівняно з іншими виробничими галузями) передумови для розвитку на ринкових засадах. Слід якомога швидше відмежувати від цього сектора псевдоринок, відкрити дорогу справжньому ринку на основі ефективного поєднання саморегулювання галузі і державного регулювання розвитку аквакультури в економічно виправданих розмірах. З іншого боку, добре відпрацьований ринковий механізм в аквакультурі повинен стати провідною ланкою, стимулюючим чинником прискорення й поглиблення ринкових відносин в економічній системі рибогосподарської галузі країни. А це

вже варто розглядати як соціально-економічні гарантії аквакультури з боку держави. Не повинно статися так, що галузь і на цей раз виявиться ошуканою. Є підстави для висновку, що ці гарантії все ж будуть реалізовані. Одним із найбільш переконливих доказів є нестандартність рішень, закладених в сучасну аграрну політику. Ураховуючи вищесказане, однією із локальних соціально-економічних задач розвитку аквакультури є насичення аграрного ринку відповідною продукцією.

За географічною ознакою виокремлюють місцевий ринок, тобто ринок будь-якого міста, села, регіону; національний – внутрішній ринок країни; міждержавний – ринок ряду країн (ЄС, СНД); світовий, який охоплює світові товарообмінні операції. Сукупність сегментів національних ринків, які орієнтуються на зовнішніх споживачів, утворює міждержавний ринок. Економічні відносини партнерів на національному й міждержавному ринках мають певні особливості. Специфіка міжнародних економічних відносин порівняно із національними пояснюється тим, що країни частіше встановлюють обмеження на своїх кордонах для потоків товарів, послуг, виробничих чинників, які відрізняються від аналогічних внутрішніх обмежень. Крім того, суб'єкти національного ринку здійснюють між собою вільну торгівлю, і як правило, не користуються підтримкою держави. На відміну від цього, у міждержавній торгівлі широко використовується система тарифів, квот, субсидій та інших обмежень, які встановлюються державою. Тому в теорії міжнародного ринку значну увагу приділяють вивченню дії таких обмежень на торгові потоки й економічні змінні. Для країн, які беруть участь у міжнародній торгівлі, вирішальне значення має валютний курс, вивчення відмінностей економічної політики та інші чинники. Зважаючи на це, важелі економічного регулювання аквакультури доцільно розглядати як на міждержавному, так і національному рівнях. На національному рівні ринок продукції аквакультури – це система економічних взаємозв'язків господарюючих суб'єктів у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання водних біологічних ресурсів.

Існують дві точки зору на виникнення ринку продукції аквакультури в Україні. Згідно з першою – ринок продукції аквакультури ще тільки формується, тобто знаходиться в початковій стадії становлення. Інша точка зору полягає в тому, що ринок продукції

аквакультури існує вже тривалий час, протягом якого відбувається споживання даного виду продукту харчування. Якщо виходити з того, що ринок, як система економічних відносин може набувати різного виду і форми від жорстко регульованого до примусового, який функціонував в нашій країні протягом останніх десятиліть, до вільного, стихійного, що існує нині, то дана точка зору виявляється правильною. Стабільний стан ринку продукції аквакультури, як і всього аграрного, багато в чому залежить від економічної стабільності в країні. У дореформений період економіка країни була стабільна, проте надто зарегульована, політизована, централізована і знаходилась під жорстким контролем держави. Водночас, ураховуючи названі та інші недоліки, вона поступово розвивалась у бік зростання рибного господарства, хоч і різними темпами [186, С. 50–57].

У сучасних реаліях для будь-якого вітчизняного рибогосподарського підприємства головною задачею є не тільки вироблення продукції, але й реалізація її на ринку. Тому стереотипне поняття “перехід до ринку” не відображає реального стану питання про ринок продукції аквакультури в Україні. Аналіз інформаційних джерел із проблеми дослідження показав, що рибогосподарські підприємства повинні постійно налагоджувати зв’язки зі споживачами. Це вимагає ретельного дослідження ринку та поведінки споживачів до початку виробництва продукції аквакультури, оскільки більшість власників рибницьких господарств в Україні вирощують продукцію, а вже потім шукають ринок збуту, що занадто ризиковано. Як наслідок, для ринку риби України вже стала звичайною ситуація “хвилеподібної” пропозиції продукції за роками, у результаті якої спостерігається надмірне виробництво одного виду продукції, що є причиною падіння ціни на цю продукцію, недостатнє виробництво іншого виду (переважно цінних видів риби, ікри) та призводить до незадоволеності попиту та необґрунтованого зростання ціни реалізації.

При аналізі ситуації на аграрному ринку виявлено, що галузь має безліч проблем і невирішених задач. Як правило, ці проблеми є типовими для країн з розвинутою аквакультурною індустрією. До них відносяться надлишок виробничих потужностей над попитом, необхідність державної підтримки, ціновий демпінг з боку окремих держав, підвищення конкурентоспроможності галузі. Оцінюючи сучасний стан ринку аквакультури, на наш погляд, доцільно виходити з принципу “привабливості бізнесу”,

розробленого японськими економістами [322]. Суть принципу полягає у наступному: важливий показник успішності діяльності галузі це коефіцієнт використання існуючих галузевих виробничих потужностей. Якщо учасники галузевого ринку, які мають тривалий досвід роботи і сучасні технології, не можуть забезпечити використання основних засобів більш ніж на 50 %, то галузь визнається неперспективною і неконкурентоспроможною.

Проаналізуємо основні складові конкурентоспроможності вітчизняної аквакультури. Існує п'ять конкурентних сил, які визначають привабливість аквакультури: а) політичне і соціально-економічне оточення; б) можливість появи нових конкурентів, тобто легкість або складність входження підприємства в галузь; в) загроза заміни традиційної продукції галузі новою продукцією; г) сила позиції постачальників; д) сила позиції покупців; е) конкуренція серед виробників в самій галузі.

Політичне і соціально-економічне оточення представляє собою сукупність політичних, соціально-економічних, правових, науково-технічних, культурних і природних чинників, які впливають на рибогосподарське виробництво. Політичні чинники характеризують стабільність політичного становища. Захист державою інтересів підприємств галузі, її відношення до різних форм господарювання. Соціально-економічні чинники: життєвий рівень населення, купівельна спроможність основних споживачів продукції аквакультури, стан фінансової системи, демографічні, інфляційні процеси. Правові чинники охоплюють законодавчу систему: нормативні документи, стандарти з питань виробництва і споживання продукції аквакультури, законодавчі акти про захист прав споживачів, законодавчі обмеження на реалізацію деяких видів товарів (делікатесна продукція), упаковка [267, С. 27–44; 50, С. 82]. Науково-технічні чинники характеризують можливість виробництва нової продукції і здійснення виробничої діяльності відповідно до досягнень науково-технічного прогресу. Основні засоби рибогосподарських підприємств належать до третього технологічного укладу. Переваги, надані споживачами одній продукції порівняно з іншою, можуть базуватися лише на культурних традиціях, які відчують сильний вплив історичних і географічних чинників [47]. Продукція аквакультури є традиційним об'єктом споживання для жителів України, на неї є попит.

Природні чинники характеризують наявність природних ресурсів, які суб'єкти рибного господарства в галузі аквакультури повинні враховувати у своїй діяльності,

оскільки вони мають безпосередній вплив на умови і можливості ведення цієї діяльності. Для аквакультури дані чинники мають основне значення, оскільки якість та ціна вихідної сировини визначає результат господарської діяльності інших учасників технологічної сукупності. Існує поняття “бар’єр входження у галузь”, яке доцільно враховувати як галузевим господарствам, так і підприємствам, які мають намір увійти до нової галузі. Для них, чим він нижче, тим краще. Висота бар’єру визначається переліченими чинниками: економією від масштабу; прихильністю до марки продукції; фіксованими витратами, пов’язаними з входженням у нову галузь (слідування новим стандартам, вимогам дизайну); витратами на сучасні основні засоби, які в багатьох випадках необхідно створювати для випуску нової продукції; доступом до системи товаропросування та галузевої системи постачання; відсутністю досвіду виробництва даного виду продукції, внаслідок чого собівартість продукції вища, ніж у традиційних виробників рибної галузі; можливими відповідними діями рибницьких підприємств, направленими на захист своїх інтересів. Наприклад, відмова у наданні необхідних квот, лобіювання в уряді та місцевих структурах влади своїх інтересів, в результаті чого традиційні виробники можуть мати податкові й інші пільги, а доступ на ринок нових рибогосподарських товаровиробників буде ускладнений [170; 302].

Приймаючи рішення про конкурентоспроможність галузі необхідно також враховувати рівень галузевого ризику. Галузевий ризик – це імовірність втрат внаслідок змін у економічному становищі галузі і рівнем цих змін як всередині галузі, так і порівняно з іншими галузями [170]. При аналізі галузевого ризику необхідно враховувати наступні чинники: результати діяльності підприємств рибної галузі, а також суміжних галузей за певний (обраний) період часу; на скільки діяльність підприємств даної галузі стабільна порівняно з економікою країни у цілому; які результати діяльності різних підприємств всередині однієї і тієї ж галузі, чи є відмінності у продуктовому асортименті.

Загроза заміни традиційної продукції галузі новою полягає у можливості виробництва нового продукту, що задовольняє ту ж потребу, проте створеного на основі нових принципів. При оцінці загрози заміни необхідно враховувати характеристики і ціну товару-замінника відносно до традиційних продуктів, ціну переключення на використання нової продукції. Вона може бути достатньо високою через необхідність

споживачам товару-замінника змінювати технологію, обладнання, перекваліфіковувати кадри. Крім того, необхідно приймати в розрахунок чи схильний споживач до заміни традиційних продуктів. Наприклад, товаром-замінником традиційної рибної продукції став такий товар як “Крабові палички”. Він результатом глибокої технологічної переробки. Продукт створюється на основі синтезованих полімерів, барвників, ароматизаторів і екстрагованого соку риби. Останній компонент є продуктом четвертого технологічного укладу й імпортується в Україну. Продукція “Крабові палички” зайняла міцну позицію у структурі споживчої корзини на шкоду традиційній живій рибі, як за рахунок низької ціни, так і за рахунок зручності користування. Товар-замінник задовольнив запити споживачів з низьким і нижчим середнього рівнем доходів.

Сила позиції постачальників багато в чому залежить від типу ринку, на якому взаємодіють постачальники і рибогосподарські підприємства. Вона визначається: різноманітністю і високою якістю продукції та наданих послуг; наявністю можливої зміни постачальників; величиною витрат переключення споживачів на продукцію інших постачальників, обумовлених необхідністю використовувати нову технологію і обладнання, вирішувати організаційні та інші питання; величиною обсягів продукції, що купується у постачальників. Значні обсяги закупівлі сировини, матеріалів, комплектуючих, всього необхідного для здійснення виробництва роблять постачальників більш залежними від підприємств, які проводять масштабні закупівлі [322]. У 2011 р. ринок продукції аквакультури відчував дефіцит власної сировини, а рибогосподарські виробники знаходились у менш вигіршній позиції порівняно з ситуацією в минулих роках.

Сила позиції покупців визначається типом ринку, на якому існують рибогосподарські підприємства та покупці їх продукції. Сила позиції покупців визначається наступними чинниками: можливістю переключитися на використання іншої рибної продукції; витратами, пов'язаними з цим переключенням; обсягом придбаної продукції. В умовах ринку рушієм науково-технічного прогресу є попит. Якщо в країні відсутній попит на ту чи іншу продукцію, його виробництво стає збитковим і в результаті згортається. У такому випадку кінцевий споживач виступає інвестором економіки. Коли споживач відмовляється купувати вироблену продукцію, він відмовляється нести як поточні, так і капітальні витрати на його виробництво.

Конструювання каналів розподілу ґрунтується на різних чинниках, що враховують споживачі й організаційно-стратегічні характеристики, а також стан зовнішнього оточення. Головним елементом системи виступає інтеграція стратегій каналів розподілу з інструментами маркетингу: реклама риби, стратегії продажів, ціноутворення.

Розглянуті вище п'ять груп чинників визначають привабливість рибної галузі та доцільність ведення в ній бізнесу [124; 302]. Якщо ці чинники впливають на ціни, витрати, інвестиції, то вони дозволяють визначати конкурентоспроможність і прибутковість рибогосподарських підприємств, їх місце на аграрному ринку, рівень цінової і нецінової конкуренції, для кожної продукції, виявляти пріоритетних конкурентів. Залежно від своєї ролі у конкурентній боротьбі всі підприємства можуть бути розподілені на чотири групи: ринковий лідер, претендент, послідовник і підприємство, яке знайшло ринкову нішу. У випадку, коли у галузі є багато підприємств-конкурентів, відслідковування діяльності всіх цих підприємств може бути трудомісткою задачею. Виникає завдання звуження кола конкурентів і виявлення пріоритетних конкурентів. Виходячи з вищевикладеного, пріоритетними конкурентами для лідера є інші лідери та деякі претенденти, для претендентів – інші претенденти та деякі лідери. Очевидно, що інтереси лідерів і претендентів, з одного боку, та підприємств, що зайняли нішу, з іншого боку, на ринку не перетинаються [79, С. 27–44].

Основою механізму функціонування ринку рибної продукції, як і багатьох інших, в Україні довгий час було державне регулювання, яке здійснювалося на базі бюджетного фінансування. Коли ж кошти в бюджеті вичерпались, уряд спробував різко переорієнтувати механізм на такий, що є саморегулюючим, аналогічний тому, який функціонує в розвинених країнах, не створивши при цьому необхідної інфраструктури. І практика вітчизняної аграрної економіки і економік країн СНД показала невиправданість надій лише на механізми саморегулювання на етапі формування ринків, оскільки економічні механізми у різних країнах, у різний час, на різних етапах їх розвитку будуть різними. Шкідливим є копіювання, змішування елементів і механізмів, які застосовуються в різних країнах, що спостерігається в сучасній вітчизняній економіці. Тому поряд із загальними принципами в аквакультури доцільно дотримуватись наступного: поєднувати саморегулювання ринку з державним втручанням; забезпечити

рівноправну участь на ринку суб'єктів всіх форм власності за умови, що вони є власниками продукції, яка реалізується, наданих послуг і отриманих доходів; поступово здійснити економіко-технологічні перетворення, як найбільш доцільний метод адаптації рибогосподарських товаровиробників до ринку в умовах членства в СОТ. Вступ України до СОТ свідчить про початок формування розвинутого ринку продукції аквакультури: створюється ринкова інфраструктура; намітилися правові межі функціонування ринку; розробляється лінія поведінки держави на ринку.

Ринок продукції аквакультури в нашій країні має певну структуру, свої особливості, схему товарообігу і специфіку торгівлі (рис. 4.5).

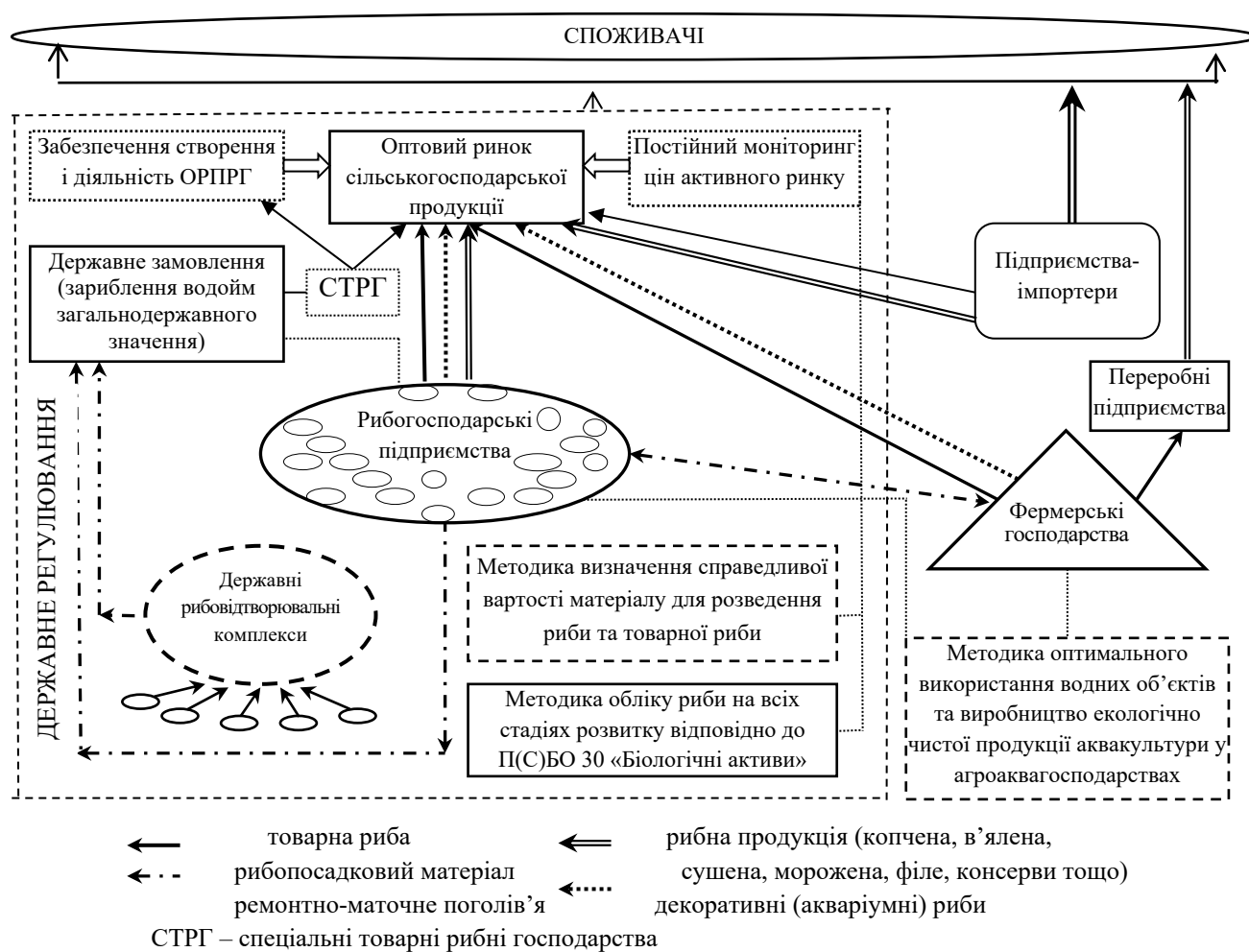

Рис. 4.5. Схема регулювання ринку продукції аквакультури.

Джерело: складено на основі власних досліджень та узагальнень.

Аналіз рис. 4.5 свідчить, що ринок продукції аквакультури є складною системою економічних взаємовідносин і інтересів виробників, переробних підприємств, споживачів риби, а також умов, які визначають реальний стан і можливі зміни інтересів в ньому

суб'єктів господарювання. При переході до формування повноцінного ринку аквакультури все більш помітним стає послаблення державного впливу на виробничу діяльність товаровиробників. Незважаючи на численні спільні риси з іншими ринками, ринок продукції аквакультури має свої особливості, притаманні тільки йому. Рибні господарства є основним джерелом надходження на ринок товарної продукції аквакультури – личинки, підрощена молодь, цьоголітки, однорічки, ремонтний матеріал, плідники, а також товарної харчової рибної продукції. Продукція, яку постачає рибне господарство, має специфічні риси, які впливають як на організацію обігу продукції, попит і пропозицію, так і на економічні наслідки учасників ринку: більшість продуктів швидко псується (жива риба), вимагають швидкої переробки, а у випадку короткострокового зберігання – відповідних умов; продукція, яка постачається рибогосподарськими товаровиробниками значно відрізняється за якістю, екологічною безпекою; велика кількість виробників та їх роздрібненість на противагу потребам переробних підприємств у великих партіях сировини зумовлюють необхідність утворення ланок, які б нагромаджували та стандартизували продукцію; сезонність надходження продукції аквакультури, за невеликим виключенням, характерна для всіх її видів, що потребує організації її зберігання та переробки, що в свою чергу збільшує постійні витрати на утримання відповідних споруд (садків, басейнів); різне призначення продукції аквакультури, оскільки частина її без переробки надходить до споживачів, переважно за допомогою посередників (товарна риба), частину використовують як сировину для подальшої переробки на продовольство (риба-сирець), іншу частину постачають рибогосподарським підприємствам для подальшого виробництва продукції (рибопосадковий матеріал).

Дослідження диференціації ринку продукції аквакультури також має свою специфіку. Аналіз продуктової диференціації ринку аквакультури дає ключ до пояснення, чому рибогосподарські виробники не мають влади на ринку, не можуть впливати на рівень цін на власну продукцію. Продукти вважаються диференційованими, якщо через різницю у фізичних якостях, рівні обслуговування, географічному розміщенні, наявності інформації або суб'єктивному сприйнятті продукти однієї фірми мають явні переваги принаймні у декількох покупців серед конкуруючих продуктів за даною ціною. Відмінною рисою диференційованої

продукції є можливість підвищити ціну без зниження обсягів продажу. Отже, різниця між однорідністю й диференційованістю продукції основана на рівні замінюваності конкуруючих продуктів різних виробників. За даними класифікаційними ознаками продукція рибогосподарських виробників є однорідною. Ринку виробників аквакультури притаманний однорідний характер продукції та значна кількість виробників і його можна вважати класичним прикладом ринку з чистою конкуренцією. Виробники на ринку чистої конкуренції, на відміну від виробників ринків чистої монополії, олігополії і монополістичної конкуренції, не контролюють ситуацію на ринку, або, іншими словами, не мають монопольної або ринкової влади.

Результати наукових досліджень дають можливість сформулювати необхідну методологічну базу, практичні рекомендації щодо розбудови ринку продукції аквакультури в Україні. Розкриваючи науково-методологічні засади функціонування ринку продукції аквакультури в Україні, потрібно виокремити дві фундаментальні проблеми, які залишаються до останнього часу невирішеними при формуванні ринку. По-перше, це економічний інтерес суб'єкта підприємницької діяльності від виробництва продукції, який залежить не лише від оптимального використання у технологічному процесі окремих ресурсів але і від ціни придбання їх ним. По-друге, створення ефективної системи управління ринком продукції аквакультури та його структурної перебудови. Ці дві фундаментально-невирішені проблеми слід вважати головними інституціональними обмеженнями на шляху формування ефективного ринку продукції аквакультури в Україні. Розбудова й ефективність функціонування ринку продукції аквакультури характеризуються недовершеністю створення сприятливого середовища у частині економічного механізму, забезпечення ринкової рівноваги, що продукує стагнацію ринку, а також вносить деструктив у організацію та регулювання. Існуюча система економічних відносин в ареалі ринку продукції аквакультури вирізнена своїми національними особливостями. Тому, необхідним кроком із боку держави має стати посилення регуляторного впливу на аграрний ринок у цілому та ринок продукції аквакультури зокрема. З теоретичних позицій і на практиці доведено, що ефективне функціонування такого ринку можливе за умови його цілісності й завершеності. Якщо бракує хоч одного елемента, ринок не

може нормально функціонувати або не функціонуватиме взагалі. Потрібно сформулювати відповідний ринковий економічний механізм і, насамперед, механізм цінового управління з урахуванням особливостей виробництва, збуту й споживання риби.

Основними напрямками державного регулювання ринку продукції аквакультури є прогнозування та запровадження системи індикативного планування виробництва та збуту продукції, інновацій, застосування безпекових стандартів, програмування рибопродуктивності та якості шляхом надання дотацій на 1 кілограм вирощеної риби.

Реальний стан вивчення ринку аквакультури відображає притаманні певні особливості, зумовлені специфікою вирощування риби: конкуренція з боку інших видів продукції тваринництва виробництво яких вигідніше для товаровиробників; необхідність розміщення переробних підприємств на оптимальній відстані від рибницьких господарств; дефіцит власної сировини для забезпечення ефективної діяльності рибопереробних заводів; забезпеченість споживачів цим продуктом повністю залежить від пропозиції на товарному ринку і доступності за цінами. Загальну структуру наповнення внутрішнього ринку в Україні рибою та рибною продукцією наведено у табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Динаміка та ємність ринку риби та рибної продукції в Україні у 2000-2010 рр.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Власний вилов, тис. т	<u>350,0</u> 59,3	<u>333,4</u> 50,3	<u>293,2</u> 48,9	<u>248,1</u> 45,5	<u>225,9</u> 42,4	<u>265,5</u> 37,9	<u>228,8</u> 36,3	<u>213,6</u> 31,3	<u>244,5</u> 29,5	<u>256,8</u> 36,3	<u>218,6</u> 31,6
Імпорт кількість, тис. т	<u>240,5</u> 40,7	<u>328,4</u> 49,7	<u>305,9</u> 51,1	<u>297,1</u> 54,5	<u>305,9</u> 57,6	<u>433,2</u> 62,1	<u>401,1</u> 63,7	<u>468,9</u> 68,7	<u>581,6</u> 70,5	<u>450,6</u> 63,7	<u>471,2</u> 68,4
	91,3	101,6	93,6	113,1	138,0	294,6	455,3	543,4	741,8	540,9	653,5
вартість, млн дол США	91,3	101,6	93,6	113,1	138,0	294,6	455,3	543,4	741,8	540,9	653,5
Всього, тис. т	<u>590,5</u>	<u>661,8</u>	<u>599,1</u>	<u>545,2</u>	<u>531,8</u>	<u>698,7</u>	<u>629,9</u>	<u>682,5</u>	<u>826,1</u>	<u>707,4</u>	<u>689,8</u>
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: узагальнення даних Державної служби статистики України.

Як висвітлюють дані табл. 4.2, рибогосподарське виробництво України останнім часом не виконує своє цільове призначення шляхом забезпечення потреб країни в основних продуктах харчування і тому є неефективним. Не зважаючи на значне зниження виробництва і споживання рибної продукції, стан щодо забезпечення ними продовольчого ринку відносно стабільний, що пов'язано зі скороченням

платоспроможного попиту, а також надходженням імпорту, як за рахунок централізованих закупок, так і по лінії комерційних структур. У таких умовах спостерігається активна інтервенція на внутрішній ринок рибної продукції з-за кордону. Тобто, як видно з табл. 4.2, дефіцит рибної продукції вітчизняного виробництва вже тривалий час покривається за рахунок наростаючого імпорту. В умовах падіння аквакультурного виробництва збільшення обсягу імпорту певною мірою виправдане, оскільки з одного боку, це забезпечує підвищення насичення продовольчого ринку, що вигідно споживачу. Проте, з іншого боку, при цьому зростає рівень критичної залежності продовольчого ринку країни від ввезення риби та рибної продукції з-за кордону. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що прісноводну рибу, аналогічну до тієї, що вирощують у ставових господарствах України, практично не імпортують. У загальних обсягах імпортованої рибної продукції в Україну частка риби вітчизняного аквакультурного виробництва за статистичними даними не перевищувала 6–7 %. Україна створила ринок продовольства для іноземного товаровиробника. У табл. 4.3 наведено розрахунок імпортозалежності за групами продовольства. При цьому граничним критерієм для зазначеного показника вважається його 30 %-й рівень. Найбільш вразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності, є “риба та рибопродукти”, “плоди, ягоди та виноград”, “олія рослинна всіх видів”. Частка імпорту за продовольчими групами “риба та рибопродукти” у загальному споживанні становить 71,3; “плоди, ягоди та виноград” – 61,4 % та “олія рослинна всіх видів” – 64,7 %, при 30-ти відсотковому пороговому критерії цього індикатора. Індикатор імпортової залежності (частка залежності) визначений за методикою Всесвітнього банку та розраховується як співвідношення обсягу імпорту у вартісному виразі мінус обсяг експорту у вартісному виразі до ВВП, тобто до кінцевого споживання в країні.

Масштаби негативних наслідків тривалого невтручання держави у регулювання руху продукції аквакультури очевидні як в економічному, так і у соціальному, геополітичному аспектах. Україна відстає від більшості країн майже за усіма макроекономічними критеріями та оцінками, залишається на периферії світових інноваційних систем, що гальмує подальший її розвиток.

Розрахунок імпортозалежності за групами продовольства, тис. тонн

Продукти харчування	Імпорт продуктів у перерахунку на основний продукт		Ємність внутрішнього ринку		Відсоток імпортозалежності	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	222,0	102,0	5340,0	5145,1	4,2	2,0
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	550,0	439,0	2340,0	2290,0	23,5	19,2
Молоко і молокопродукти (у перерахунку на молоко)	234,0	455,0	9890,0	9780,1	2,4	4,7
Риба та рибопродукти	578,0	455,2	811,0	696,8	71,3	65,3
Яйця (млн шт.)	121,0	121,2	12069,0	12503,6	1,0	1,0
Овочі та баштанні	356,0	232,0	5975,0	6311,8	6,0	3,7
Плоди, ягоди та виноград	1235,0	1139,0	2010,0	2100,7	61,4	54,2
Картопля	10,0	5,0	6099,0	6125,8	0,2	0,1
Цукор	91,0	116,0	1891,0	1745,0	4,8	6,6
Олія рослинна всіх видів	449,0	316,0	694,0	711,3	64,7	44,4
– із неї олія соняшникова	0,9	1,0	500,0	450,0	0,2	0,2

Джерело: складено на основі використання матеріалів [187, С. 13].

За даними останнього звіту Всесвітнього економічного Форуму про глобальну конкурентоспроможність 2008-2009 років Україна займає лише 72 місце серед 134 країн, поступаючись Литві (44 місце), Латвії (54 місце), Росії (51 місце), Казахстану (66 місце) та деяким іншим пострадянських країнам. Найнижчий результат – 115 місце залишається в категорії “якість інституцій”, зокрема, для України є проблемними “прозорість ухвалення урядових рішень (110-е місце), ефективність використання державного бюджету (114 місце), довіра суспільства до політиків (101 місце), тягар державного регулювання (91 місце)”. Оскільки негативну оцінку також мають показники ефективності товарних ринків (101 місце), технологічної готовності (93 місце), то надзвичайно актуальним є посилення конкурентних переваг, пов'язаних із технологічними інноваціями, формуванням сприятливого підприємницького середовища та ефективних конкурентних ринків, що дасть змогу підвищити продуктивність аквакультурного виробництва [109; 380]. Найгіршими інституційними індикаторами є захист міноритарних акціонерів (129) та прав власників (123), що підриває головну

ідею ринку продукції аквакультури – створення ефективного власника, виробника і експортера вітчизняної рибогосподарської продукції. Україна має декілька основних конкурентних переваг щодо розвитку експорту аквакультурної продукції: сприятливі кліматичні умови, наявність у великій кількості водних ресурсів, досягнутий останнім часом прогрес у рибогосподарській торгівлі та розвитку підприємництва, а також близькість до основних іноземних ринків із постійно зростаючим попитом на рибу.

Якщо врахувати той факт, що інші європейські країни обмежують неякісний імпорт за рахунок високих внутрішніх стандартів, то неякісну продукцію вже немає куди подіти – лише збувати у країни, що розвиваються, зокрема, в Україну. І однією із задач нашої держави є підвищення своїх стандартів на продукцію та захист від неякісного імпорту. Уряди інших країн субсидують експорт продовольства. Внутрішні ціни на продовольчі товари в країнах ЄС значно вище світових, експортери отримують субсидії, які становлять різницю в цінах і транспортні витрати. За такого стану вони легко можуть завоювати ринок продовольства будь-якої країни. Тому кинутий напризволяще ринкової стихії вітчизняний рибогосподарський товаровиробник не може їй протистояти. Справедливо відмітити, що вітчизняний ринок щодо даного питання був не готовий до членства в СОТ. Отже, ринок продукції аквакультури виконує ряд функцій: є регулятором рибогосподарської діяльності, стимулює зростання аквакультурного виробництва за допомогою раціонального використання матеріальних ресурсів; сприяє стабілізації цін на продукцію галузі; є потужним важелем зниження витрат виробництва на одиницю продукції; забезпечує одержання прибутку кожному працюючому підприємству; сприяє прискоренню науково-технічного прогресу в рибному господарстві; забезпечує визнання суспільного характеру праці на виробництво продукції; інформує товаровиробників про попит та пропозицію на рибу.

Зростання частки імпорту у формуванні рибних ресурсів продукції в Україні відбулося саме в період 2000–2008 рр. (додаток Н, рис. Н. 1, табл. Н. 1 та рис. Н. 2). Слід також відзначити, що темпи зростання обсягів імпорту у вартісному виразі значно випередили темпи росту у натуральному вимірі. У 2009 р. значення цього показника зросло у 5,9 разів. У 2008 р. імпортовано риби та морепродуктів у розмірі 741,79 млн дол США, що в 6,7 рази більше, ніж у 2000 р. і в 1,36 рази порівняно з 2007 р.

У 2000 р. даний показник становив 91,3 млн дол США, проте у 2007 р. – 543,4 млн дол США. Так, іншими словами обсяг імпортованої рибної продукції в Україну зріс з 40,7 % у 2000 р. до 70,5 % у 2008 р., що на 29,8 % більше (рис. 4.6).

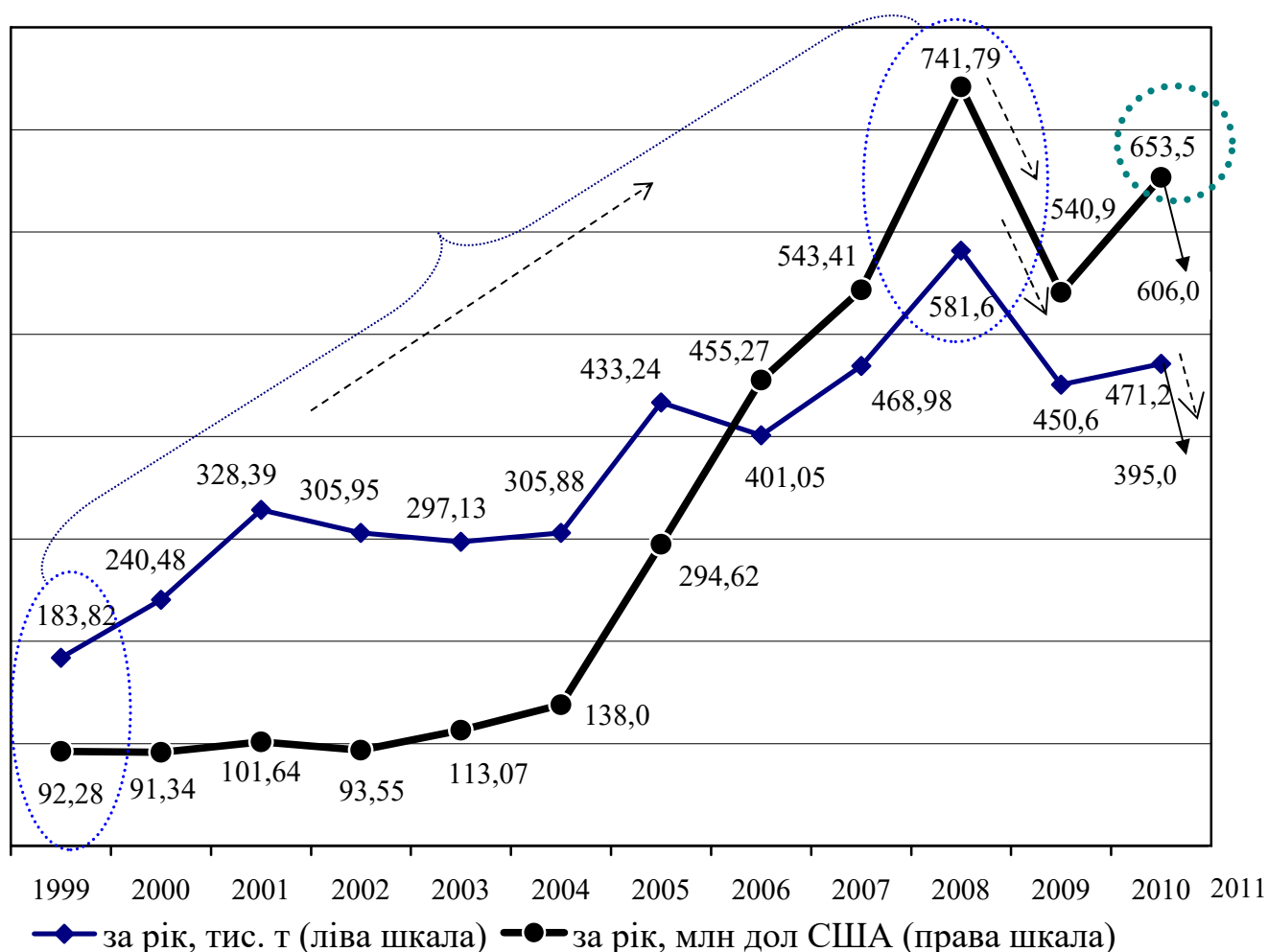

Рис. 4.6. Динаміка імпорту риби та рибної продукції в Україні.

Джерело: складено на основі використання матеріалів [185; 365; 385, С. 162–163].

Імпорт риби та морепродуктів в Україну у 2010 р. зріс порівняно з 2009 р. на 4,7 % та склав 471,2 тис. т, або 653,5 млн дол США. Переважно це океанічні сорти риби – риба морожена 334,2 тис. т, така як оселедець (близько 20 % обсягу імпорту), сардина, скумбрія, частка якої у загальному обсягу імпорту рибної продукції становить 73 %. Обсяг імпорту мороженої риби в натуральних одиницях на територію України за останні роки не характеризувався постійною динамікою. Після значного скорочення імпорту мороженої риби у 2009 році на 11 %, у 2010 р. спостерігалось зростання показника на 10 %. У грудні 2010 р. відносно листопада цього ж року імпорт

мороженої риби на територію України зріс на 66 %. Темп приросту імпорту даного виду продукції у порівнянні з груднем 2009 р. склав 25 %. Імпортовано 53,1 тис. т на суму 77,9 млн дол США філе рибного в основному – це оселедець, що складає 37 % всього імпорту філе. Також, імпортовано 41 тис. т готової або консервованої продукції на суму 70,2 млн дол США, що на 8 % більше минулого року. Протягом цього періоду імпорт рибних товарів в натурі зріс майже в 2,5 рази, а за вартістю більше ніж у 6 разів. Середня ціна 1 тонни імпортованої продукції аквакультури зросла у 2,7 рази.

Аналіз показав, що у 2000 р. ціна однієї тонни рибної продукції становила 0,47 тис. дол. США, а у 2008 р. – 1,27 тис. дол. США. Підтвердження нашої оцінки знаходимо скориставшись даними для розрахунку обсягів і структури імпорту у розрізі основних видів продукції аквакультури. За останні роки обсяг імпорту копченої риби на територію України не характеризувався будь-якою чітко вираженою динамікою. У 2009 р. обсяг імпорту скоротився, проте за підсумками 2010 р. зріс і досяг рівня 76 %. У грудні 2010 р. по відношенню до листопада цього ж року імпорт копченої риби на територію України зріс на 19 %. У той же час порівняно з груднем 2009 р. має місце скорочення імпорту даного виду продукції, темп якого склав 35 %. У 2009 р. рибна продукція в Україну надійшла з 57 країн світу. Головними імпортерами були країни Європи – 313,3 тис. т, що складає 69,5 % загального обсягу імпортованої риби (рис. 4.7, див. додаток Б).

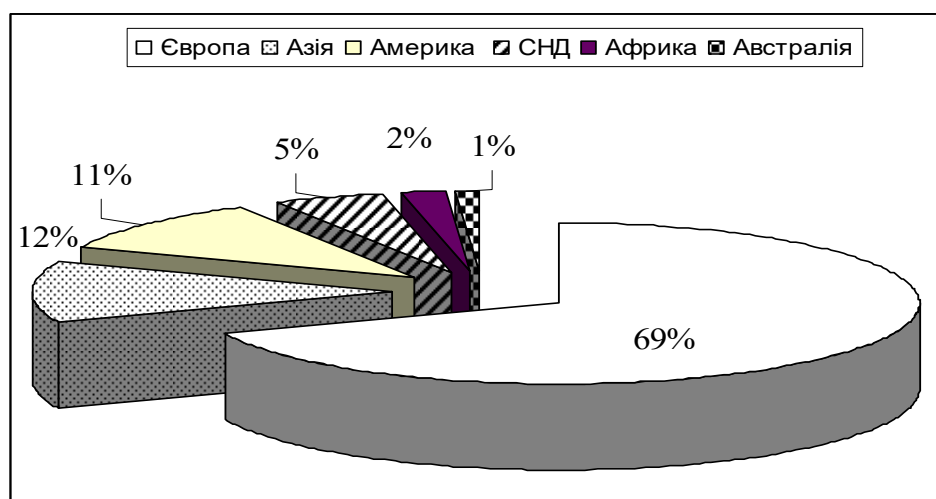

Рис. 4.7. Структура імпорту рибопродуктів в Україну в 2009 р.

Джерело: складено на основі використання матеріалів авторів [60; С. 61–354; 308, С. 175–180; 356; 366; 378].

Поставки з країн Азії становили 58,02 тис. т (12,9 %); Америки – 47,23 тис. т (10,5 %); країн СНД – 21,41 тис. т (4,7 %). Обсяги імпорту товарів з країн інших частин світу незначні: Африка – 7,61 тис. т, або 1,7 %; Австралія та Океанія – 3,09 тис. т, або 0,7 %. Проведений аналіз свідчить, що імпорт рибної продукції з країн Європи у 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшився на 15,47 тис. т, або на 4,7 %. У табл. 4.4 наведено європейські країни-імпортери риби в Україну, річний обсяг імпорту яких у 2009 р. в Україну становив більше 100 тонн риби та рибної продукції.

Таблиця 4.4

Обсяги імпорту риби та рибної продукції в Україну з країн Європи

Країни	2008 р.		2009 р.		Відношення 2009/2008, %
	тонн	% від загального обсягу	тонн	% від загального обсягу	
Греція	161,9	0,05	186,3	0,06	115,08
Данія	3677,7	1,12	1378,9	0,44	37,5
Естонія	46625,2	14,19	43678,9	13,94	93,68
Ісландія	40817,3	12,42	32870,5	10,49	80,53
Іспанія	11998,9	3,65	10293,4	3,29	85,79
Латвія	15946,0	4,85	12511,1	3,99	78,46
Литва	495,3	0,15	654,9	0,21	132,23
Нідерланди	3353,5	1,02	631,4	0,20	18,83
Німеччина	120,5	0,04	607,6	0,19	504,24
Норвегія	171622,2	52,20	186065,3	59,39	108,42
Польща	3959,6	1,21	4241,2	1,35	107,12
Сполучене Королівство	20148,1	6,13	12055,7	3,85	59,84
Фарерські острови	4174,8	1,27	4412,5	1,41	105,70
Фінляндія	3824,0	1,17	1622,3	0,52	42,43
Франція	168,6	0,06	782,7	0,25	464,24
Швеція	1618,0	0,50	1187,3	0,38	73,38
Всього	328776,2	100,00	313304,8	100,00	95,30

Джерело: складено на основі використання матеріалів авторів [308; 364; 372].

Головним імпортером риби в Україну є Норвегія. Обсяг імпорту рибної продукції з цієї країни у 2009 р. становив до 60 % загального обсягу імпорту з країн Європи.

Імпорт рибної продукції з країн СНД у 2009 р. становив 21,41 тис. т. За цей період обсяг поставок з цих країн зріс на 75 %. Водночас, проти 2008 р. даний показник скоротився майже вдвічі. Слід відзначити, що зменшення відбулося майже за всіма товарними групами, за винятком позиції 0307 “Моллюски та інші водні безхребетні”, за якою обсяги імпорتنих операцій зросли від 5,58 до 136 т. Імпортерами рибної продукції з країн СНД були Російська Федерація, Казахстан, Білорусь та Вірменія. Росія поставила в Україну 11,29 тис. т риби і рибопродуктів, зокрема, рибу морожену – 2,94 тис. т (анчоуси – 2,27 тис. т; лосось тихоокеанський – 307 т; ікра, печінка, молочко – 264 т) та готову або консервовану рибу – 7,752 тис. т (з них 5,44 тис. т готових продуктів із сурімі, 1,0 тис. т консервів із сардин, оселедців, шпротів, скумбрії, тунця, анчоусів та інших видів риби, а також 948 т ікри інших риби). Імпорт з Казахстану становить 3,49 тис. т мороженої прісноводної риби та 1,7 тис. т сушеної риби. Всього ж з цієї країни у 2009 р. на ринок України надійшло 5,2 тис. т рибопродуктів. Білорусь імпортувала до України 4,81 тис. т рибопродуктів. Поставки з Вірменії становили 104,1 т свіжих або охолоджених прісноводних раків та 3,3 т мороженої форелі [60, С. 353–363].

Аналіз обсягів імпорту риби і рибопродукції в Україну з 13 країн Азії у 2002–2009 р. дає можливість зробити висновок щодо наявності постійної тенденції до зростання імпорتنих операцій з цими країнами, хоча у 2009 р. порівняно з минулим роком їх обсяги скоротились більш, ніж у два рази і склали 58,02 тис. т. Основною причиною цього стало скорочення обсягів поставок риби і рибопродукції всіма азіатськими країнами-імпортерами. Значні обсяги імпорتنих операцій здійснено з рибогосподарськими підприємствами В'єтнаму, Китаю, питома вага яких у загальній величині імпорту з країн Азії становить відповідно 70,8 % та 21,2 %. І це незважаючи на те, що у 2009 р. порівняно з 2008 р. обсяги імпорту риби та рибної продукції в Україну зменшилися з В'єтнаму на 32,32 тис. т або 44 %, а з Китаю – на 17,15 тис. т або 58,2 %. Увесь обсяг в'єтнамського імпорту становить харчова риба та морепродукти, 93,1 % яких становить морожене філе прісноводних риби. Склад товарної структури імпорту риби та рибопродуктів з Китаю досить різноманітний. Харчова риба та морепродукти тут теж становлять близько 100 % обсягу імпорتنих операцій, але асортимент її інший. Так, морожене філе займає 38,7 % від загального обсягу китайського рибного імпорту і воно на

17,6 % з філе мороженого прісноводних риб; 27,5 % – мерлузи; 49,4 % – минтаю та 5,5 % філе мороженого інших риб. Постачає Китай на український ринок також готову або консервовану рибу та морепродукти, які в структурі імпорту займають майже 45 %. Проаналізувавши асортимент в'єтнамсько-китайського рибного імпорту, можна дійти висновку, що ці країни постачають на український ринок лише “соціальну рибу”.

Поставки риби та рибопродукції з 9 країн Америки в 2009 р. становили 47,23 тис. т, що в 5,5 рази перевищує рівень імпорту 2002 р., але порівняно з 2008 р., спостерігалось зменшення цього показника на 28,96 тис. т або на 38 %. Середньорічний абсолютний приріст імпорту риби з цих країн у 2002–2009 рр. становив 4,83 тис. т, а темп приросту досяг 23,8 %. Основними імпортерами риби з Американського континенту є США, Канада, Аргентина, Чилі, частка яких у загальному обсязі імпортних операцій у 2009 р. склала відповідно 32,4; 12,3; 11,9 %. Динамічний аналіз імпорту риби та рибопродуктів свідчить про те, що у 2009 р. проти 2008 р. надходження цих товарів із США скоротилося в 1,54 рази, з Канади, Аргентини, Чилі відповідно у 1,2; 2,8 та 1,8 рази. Американські країни імпортували в Україну переважно морожену рибу (мерлузу, південну путасу, сардини та сардинелу, тихоокеанського та атлантичного лосося, форель, скумбрію та інші види риб), рибне філе. Канада крім того імпортувала 2,64 тис. т ракоподібних, які в структурі її імпортних операцій займають 21,5 %.

Обсяги імпорту в Україну з Африканського континенту незначні. 9 країн-імпортерів поставили у 2009 р. лише 7,61 тис. т риби, 95,5 % надійшли з Мавританії. Порівняно з 2008 р. обсяги імпортних операцій з країн Африки зменшилися на 3,42 тис. т або майже втричі. У структурі африканського імпорту 88,2 % займає харчова риба та морепродукти, в основному, це морожені сардини та сардинела – 6,22 тис. т, що становить 81,7 % від загального обсягу імпортних операцій та 92,7 % від обсягу харчової риби та морепродуктів.

Обсяги імпорту риби та рибної продукції з країн Австралії та Океанії у 2009 р. становили 3,09 тис. т або 0,7 % загального світового імпорту в Україну цих товарів. Переважно це харчова риба та морепродукти з Нової Зеландії (за винятком 57 кг лангустів, поставлених з Австралії), 98,9 % з яких займає морожена риба, зокрема, ставрида, скумбрія австралійська, південна путасу, конгрію чорний та інші. Обсяг імпортних

операцій з цими країнами у 2009 р. порівняно з 2008 р. скоротився у 2,33 рази, а з 2007 – у 1,75 рази. За досліджуваний період розраховано такі середньорічні прирости цього показника: в абсолютному виразі – на 0,3 тис. т, у відносному – на 20,7 %.

Аналіз експорту риби та рибної продукції України свідчить про наявність чітко вираженої тенденції до зниження обсягів. Середньорічне абсолютне зменшення загального обсягу експортних операцій за 2002–2008 рр. становило 2,77 тис. т, тобто обсяги цих операцій щороку скорочувалися у середньому на 8,3 %, рис. 4.8.

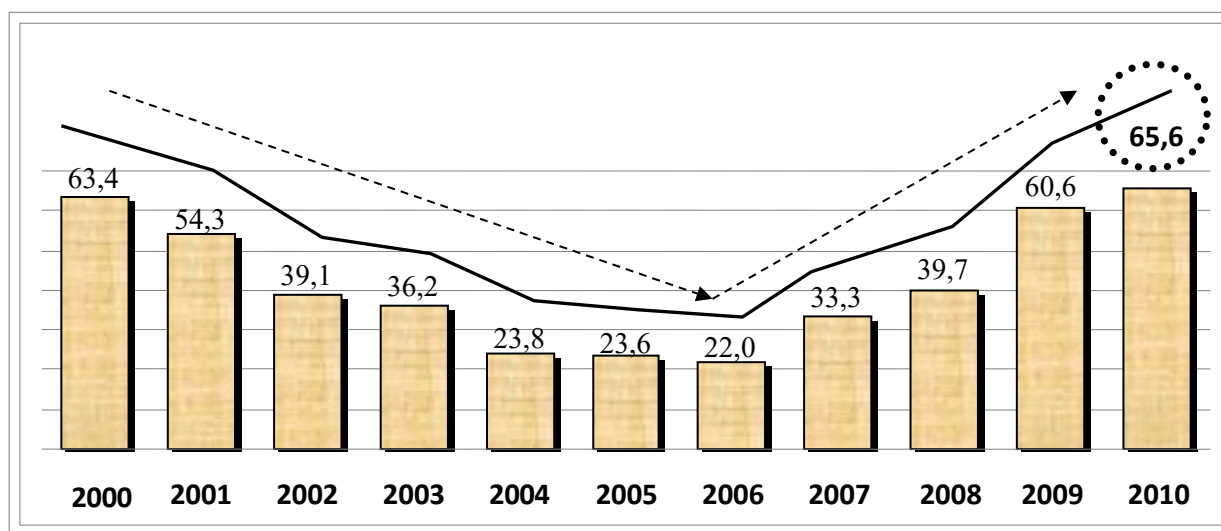

Рис. 4.8. Сума експорту риби та морепродуктів в Україні з 2000 до 2010 р., млн дол США.

Джерело: складено на основі власних узагальнень.

Обсяг експортних поставок в рибній галузі України у 2008 р. становив лише 24,22 тис. т, що на 40 % менше, ніж у 2002 р. Загальний обсяг експорту риби та рибної продукції з України у 2010 р. досяг найвищого рівня – 65,6 тис. т, що в 2,5 рази вище рівня 2008 р. У 2010 році триває збільшення вартості експорту української рибної продукції. Експорт риби та морепродуктів збільшився на 5 % в порівнянні з відповідним періодом 2009 р. і склав 63,5 тис. т. Сума експорту склала 65,6 млн дол США, що більше на 8,1 % суми експорту у 2009 р. – 60,6 млн дол США. За період 2000–2008 рр. експорт рибних товарів зменшився, а середня ціна однієї тонни риби, яка експортувалась – на 69 %, за 1 т, що є негативною тенденцією (рис. 4.9).

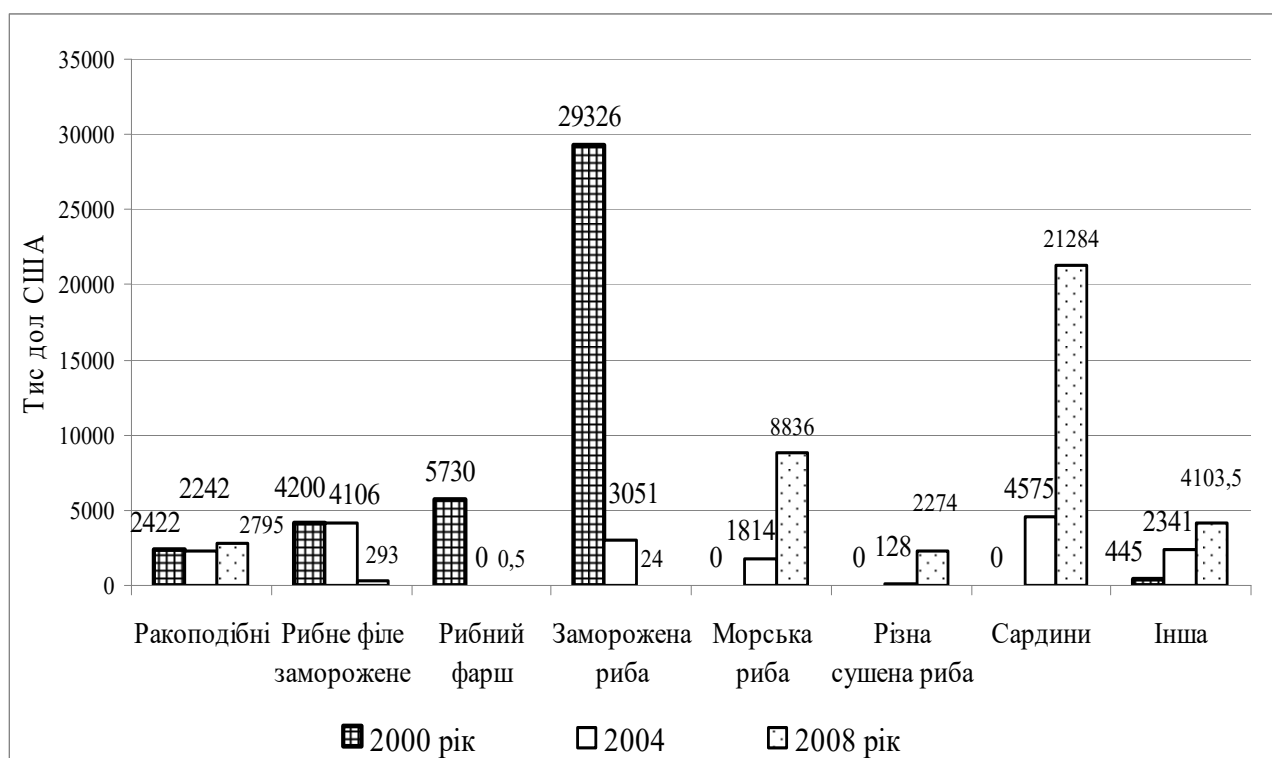

Рис. 4.9. Експорт рибної продукції за видами в Україні у 2000, 2004, 2008 рр.
Джерело: складено на основі матеріалів досліджень [372; 383].

Обсяги експортних операцій в країни Європи зросли лише 2009 р. 532 т, але це складало менше 1 % від усього рибного експорту України (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Обсяги експорту риби та рибної продукції з України в країни СНД та частини світу

Країни СНД та частини світу	2008 р.		2009 р.		Відношення 2009/2008, %
	тонн	% до загального обсягу	тонн	% до загального обсягу	
Країни СНД	23625,07	97,54	40396,37	66,66	171,0
Європа	212,13	0,87	531,99	0,87	250,8
Азія	133,71	0,56	946,44	1,56	707,8
Африка	4,51	0,02	1,11	0,002	24,6
Америка	233,96	0,96	18716,84	30,88	8000,0
Австралія і Океанія	0,38	0,01	0,48	0,001	126,3
Інші країни	8,75	0,04	7,66	0,013	87,5
Всього	24218,51	100,00	60600,89	100,0	250,2

Джерело: складено на основі узагальнення матеріалів авторів [48; 60; 385].

Зменшилися експортні відносини з країнами Африки та Австралії: у 2009 р. такі поставки становили лише 1,11 т та 0,48 т. Основу експорту до африканських країн (1,08 т) складала готова або консервована продукція, з якої 480 кг – консерви із сардин – було поставлено до Єгипту. До Лівії було завезено 600 кг рибної продукції, з них, 160 кг – кулінарні вироби з лосося та 440 кг – консерви з тріски. Обсяг експортних операцій до країн Америки за період 2008 – 2009 рр. зріс у 80 разів, досяг 18,72 тис. т і займає в структурі загального українського рибного експорту 30,1 %. Україна експортує рибу та рибопродукти також у США, Аргентину, Канаду, обсяги реалізації до яких у 2009 р. становили, відповідно, 255 т, 108 т і 15 т. Експорт у США – це 253 т готової або консервованої риби, з яких 115 т – консерви з оселедців. Мали місце також незначні поставки (37,5 т) консервів із сардин, сардинели, шпротів та інших видів риб. В Аргентину було поставлено 107 т мороженої мерлузи, а в Канаду – 14 т мороженого філе судака. Основним споживачем риби та рибної продукції з України є Панама, в яку протягом 2010 р. було експортовано 14,34 тис. т харчової риби та морепродуктів на суму 7,2 млн грн або 98 % від загального обсягу експорту до країн американського континенту. Експорт Україною мороженої риби до Панами становить майже 23 % від всього експорту. На європейський ринок Україна постачала лише харчову рибу та морепродукти, у структурі яких найбільшу питому вагу займають моллюски та інші водні безхребетні – 68 % від загального обсягу експорту в країни Європи. З 361,5 т цих морепродуктів – 215,5 т (59,6 %) було експортовано у Польщу, 82,3 т (22,8 %) – у Литву і 43,6 т (12,1 %) – у Сербію. У 2009 р. до країн Європи Україна експортувала 101,5 т рибного філе, з яких до Польщі надійшло 42,5 т свіжого та 25 т мороженого філе судака, а до Німеччини – 32,3 т мороженого філе судака. Аналіз свідчить, що у 2009 р. до країн Азії надійшло з України 946,4 т риби та рибної продукції, 83,2 % яких – у Грузію та 13,3 % – в Ізраїль. Поставила Україна до цих країн 911,8 тис. т консервованої риби, в основному сардини, сардинели, кілька і шпроти. Україна експортувала також до Туреччини 32,2 т свіжих та охолоджених камбалоподібних риб. Особливий інтерес становлять зміни обсягів експорту риби та рибної продукції до країн СНД. Обсяг експортних операцій з України до Росії у 2009 р. у 2,18 рази перевищив рівень

2008 р. (табл. 4.6). Так, у 2009 р. в Росію було поставлено 34,9 тис. т риби та рибної продукції, з яких 10,7 тис. т (30,6 % від загального обсягу поставок) склали харчова риба і морепродукти та 24,0 тис. т. (68,9 %) – готова або консервована риба. В асортименті переважали риба консервована – 16,4 тис. т консервів з сардин, кільки, шпротів, свіжа та охолоджена риба – 6,7 тис. т скумбрії та 3,9 тис. т сардин.

Таблиця 4.6

Обсяги експорту товарів з України в країни СНД

Країни	2008 р.		2009 р.		Відношення 2009/2008, %
	тонн	% від загаль- ного обсягу	тонн	% від загаль- ного обсягу	
Азербайджан	632,45	2,67	124,44	0,31	19,68
Білорусь	25,12	0,11	73,80	0,18	293,79
Вірменія	413,13	1,75	542,56	1,34	131,33
Грузія	996,76	4,13	–	–	–
Казахстан	2884,01	12,21	2575,6	6,38	89,31
Киргизстан	949,19	4,02	260,74	0,65	27,47
Молдова	1598,22	6,76	1331,52	3,30	83,31
Росія	16019,84	67,81	34883,23	86,35	217,75
Таджикистан	104,4	0,44	110,07	0,27	105,43
Туркменістан	0,064	0,001	494,12	1,22	772062,5
Узбекистан	1,90	0,008	0,28	0,001	14,74
Всього	23625,07	100,00	40396,37	100,00	170,99

Джерело: складено на основі узагальнень матеріалів [48; 360; 373].

Свіжу та охолоджену рибу, а також рибні консерви Україна переважно експортує до Росії та Казахстану (безпосередньо з районів промислу) майже 11,3 тис. т в основному це: скумбрія, сардини та сардинела. Обсяг експорту рибних консервів порівняно з 2009 роком, збільшився майже на 20 %, в основному це готові або консервовані сардини, сардинела, кілька або шпроти та продукти із сурімі (крабові палички). Експорт до Казахстану у 2009 р. становив 2575,6 т. І хоча порівняно з 2008 р. обсяги поставок до цієї країни скоротилися більше, ніж на 10 %, в загальному обсязі експортних операцій до країн СНД, Казахстан займає друге місце. В асортименті переважали консерви з сардин, сардинели, шпротів та інших видів риб – 2,3 тис. т. Мали місце також поставки пресервів з оселедців (19,4 т) та консервованих моллюсків (10,7 т). У 2009 р. Україна відновила свої торговельні відносини з Туркменістаном і експортувала 494 т готової або консервованої риби.

Отже, нині на українському ринку представлено більше ніж 3 000 операторів, однак внутрішній ринок характеризується високим рівнем концентрації: п'ять компаній постачають близько 75 % риби та рибної продукції, представленої на ринку. На сьогоднішній день виділяють такі основні компанії на українському ринку риби: Українська Східна Рибна Компанія (УСРК), Скандинавія Фіш, Міжнародна група морепродуктів, Рікон та Кліон. Український ринок риби (внутрішні водойми) оцінюється на рівні 70 млн дол США, або 40 тис. т на рік. Проте реальний попит на прісноводну рибу становить 80–120 тис. т на рік.

Узагальнення результатів здійснених комплексних досліджень актуальних для аграрної науки і практики свідчить про те, що наукове вирішення більшості проблем було та залишається підпорядкованим ідеології ринку. Викладена характеристика сучасного стану ринку продукції аквакультури дає достатні підстави для висновку про те, що він потребує подальших ще більш глибоких перетворень. У Конституції Україна проголосила себе соціальною державою. Тому подальшу долю ринку продукції аквакультури слід розглядати у нерозривному зв'язку зі становленням України як цивілізованої європейської держави, яка в основу своїх стратегічних цілей покладає загальнолюдські цінності добра та справедливості, демократії.

Отже, держава, починаючи з 1990–2000 років відійшла від лібералізму відносно ринку риби та рибопродуктів, поступово зосередивши регуляторний вплив на його функціонуванні. Передусім це пов'язано із зростанням ризиків щодо забезпечення продовольчої безпеки України внаслідок нестабільних обсягів його виробництва. Серед чинників, які впливають на попит та пропозицію є “ігнорування громадянами рибної продукції”. Цьому свідчить зниження рівня споживання риби населенням, в розрахунку на одну особу, у порівнянні з 80–90-ми роками. Тож, слід звертати увагу не тільки на обраний вид вирощування об'єктів культивування аквакультури, доступність такої риби та рибної продукції за ціною, а й на посилення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання на ринку, формування його іміджу в соціально-економічному середовищі, ведення ефективної маркетингової політики серед населення України шляхом кращої організації аквакультурного виробництва та створення сприятливих умов розвитку галузі.

4.3 Інформаційно-маркетингові передумови державного регулювання розвитку аквакультури

Інформаційне забезпечення регулювання розвитку вітчизняної аквакультури має бути спрямоване на: створення інформаційно-маркетингового центру з питань впровадження інформаційного обслуговування, проведення досліджень та забезпечення розвитку електронного ринку й новітньої системи державного планування. Потрібно створення на базі зазначених інформаційно-маркетингових центрів автоматизованої інформаційно-аналітичної системи моніторингу виконання показників соціально-економічного розвитку аквакультури; інвентаризація електронних інформаційних ресурсів; впровадження інтегрованої інформаційно-довідкової (пошукової) мережі на базі інформаційно-аналітичного центру.

Складність практичних завдань співвимірювання виробничих і природних потенціалів економічної системи, екологічної й економічної складової ринкової кон'юнктури, потребують впровадження нових принципів, нової організації системи регулювання й єдиної системи нормативів і стандартів. Необхідне формування нових інформаційних потоків, які виходять за межі традиційної економічної інформації. Динамічний розвиток вітчизняної аквакультури неможливий без складання моделей зв'язку між величиною техногенного потоку та наростанням несприятливих змін основних показників, які визначають економічну ефективність галузі, зокрема і рибопродуктивність водних об'єктів. Розвиток системи передбачає складну структуру організації масивів різнопланової інформації, і наявність методологічних критеріїв оптимальності еко-економічних систем. Основна проблема розвитку аквакультури – це відсутність рибної сировини, яка дозволить виробляти конкурентоспроможну продукцію. Вирішити дане питання за рахунок альтернативного постачальника сировини, галузі аквакультури в даних умовах внутрішнього і зовнішнього середовища, можливо лише при організації ефективної роботи суб'єктів рибного господарства у галузі аквакультури. У даному аспекті ми розуміємо формування і функціонування галузевого

механізму переробки інформації і прийняття рішень, направлених на стабільне дотримання еколого-економічної збалансованості. У цьому зв'язку, опишемо основні функціональні блоки і інформаційні потоки, які необхідні для оцінки збалансованості виробничої системи та формування на цій основі оптимального плану заходів з економічно-господарської діяльності. По-перше, виділимо блок показників ринкового попиту, який забезпечує оцінку та структуру споживчих уподобань: соціально-демографічні показники, рівень конкурентоспроможності, вимоги до ціни і якості продукції системи, очікуваний споживачами рівень сервісного обслуговування, схильність виробників до вітчизняної продукції, рівень конкурентоспроможності, тенденції зміни попиту. По-друге, інформація про джерела негативного антропогенного впливу на зовнішнє та внутрішнє середовище, яка залежить від технологічного рівня застосовуваних технологій та коефіцієнта використання наявних виробничих потужностей, інформація про рівень видобутку риби та інших водних ресурсів. По-третьє, блок даних про природний потенціал країни, або регіону, який містить описання природних умов, фізико-хімічну та біогеоценотичну характеристику параметрів системи, біоіндикаторів. По-четверте, блок законодавчо-нормативної бази, який містить сукупність інформації про правовий механізм, що діє в системі: державні та регіональні нормативно-правові акти, які регламентують діяльність підприємств аквакультури, нормативи якості середовища тощо. Інформація, яка міститься в блоці показників ринкового попиту, техногенних потоків і в природному блоці, лежить в основі визначення інтегральних показників: природоємності виробництва продукції аквакультури та техноємності системи. Іншими словами, перераховані чотири блоки складають каркас інформаційного банку даних, які необхідні для ефективного регулювання.

В умовах сучасного стану підприємств аквакультури окремому суб'єкту господарювання не під силу створити у межах своєї структури подібний інформаційний банк даних і при тому надто складним є впровадження на підприємстві третього технологічного укладу розробки четвертого та п'ятого рівня. Більшість товаровиробників не в змозі обробити, осмислити та використати для

вирішення своїх задач такий потік інформації. Крім того, відсутнім є практичний досвід прийняття самостійних рішень і інформація про існуючі варіанти рішень, яка необхідна для правильного вибору.

Одним із шляхів досягнення поставлених задач та аналізу різнопланової інформації є створення інформаційної системи на базі Державного агентства рибного господарства України галузевого інформаційно-маркетингового центру (далі ІМЦ). У межах даної структури повинні вирішуватись наступні задачі: а) інноваційно-інвестиційні – розробка та використання системи пошуку, збирання, відбору та сертифікації інноваційних технологій, створення умов для залучення вітчизняних й іноземних інвестицій у галузеві проекти, зокрема, пов'язані з отриманням пільгових кредитів від західних інвесторів (Європейський банк реконструкції та розвитку), з урахуванням еко-супроводу проекту, формування фонду інвестиційно-привабливих проектів, розвиток підприємницької діяльності, надання договірних послуг; б) інформаційно-маркетингові – створення інформаційно-технологічної системи, формування і актуалізація баз даних для проведення маркетингових досліджень, які відповідають потребам клієнтів, розробка та освоєння нових інформаційних і маркетингових технологій, розвиток систем телекомунікацій, поліпшення каналів зворотного зв'язку; в) економічні – розробка і вдосконалення економічного механізму функціонування центру, формування ринку інформаційно-консультаційних послуг, у тому числі і по бізнес-плануванню, фінансовому менеджменту, аудиту, менеджменту, маркетингу; г) кадрові – організація системи підготовки кадрів для системи, яка обслуговується, в першу чергу польових консультантів, менеджерів, спеціалістів з комп'ютерних технологій, програмуванню, моделюванню, екологів тощо, організація програм підвищення кваліфікації працівників системи, а також широке запровадження дистанційних методів навчання; д) міжнародного співробітництва – інформаційна взаємодія із закордонними інформаційно-консультаційними центрами, включаючи держави-учасниці СНД, на основі використання глобальної інформаційної сітки Інтернет; реалізація проектів через міжнародні організації та фонди, які надають технічну допомогу Україні в розвиткові різних сфер діяльності, оформлення заявок на

отримання міжнародних грантів, які виділяються на підтримку наукових досліджень у різних галузях, участь у міжнародних виставках, семінарах; е) рекламне забезпечення – розробка і реалізація спільно з іншими законодавчо уповноваженими органами у сфері рибного господарства, галузі аквакультури, спеціальних програм щодо пропаганди діяльності центру та підприємств системи з широким залученням радіо, засобів масової інформації, телебачення, активна участь у суспільно значущих заходах, організація власних рекламних заходів у вигляді семінарів, виставок, випуск рекламних проспектів, дайджест-листівок [356].

Перехід до ринкової економіки зумовив створення багатьох структур, у тому числі й інформаційних, які покликані забезпечити виробників інформацією, необхідною для їх динамічного функціонування та розвитку в умовах ринку. Причому вимоги до переліку і обсягу інформації адекватно зростали по мірі розширення ринку. На першому етапі вони на достатньому рівні задовольнялись інформацією про ринки збуту продукції, цінах на сировину, техніку тощо. З поглибленням ринкових відносин і посиленням конкурентного середовища набула попиту інформація з маркетингу, про останні науково-технологічні розробки та передовий досвід, а також, бізнес-планування, оподаткування тощо. Нині ж виникла об'єктивна необхідність в інформаційно-консультативній службі (далі – ІКС), яка забезпечує не тільки оперативне доведення до виробників необхідної наукової, ринкової і технологічної інформації, але й такої, що сприяє їм у просуванні їх продукції на ринок, організацію збуту, а також в освоєнні інноваційних розробок і передового досвіду, оскільки саме інформація є необхідною умовою для виживання суб'єктів аквакультури у такому середовищі.

Результативність роботи будь-якої інформаційно-консультаційної структури, рівень об'єктивності кадрового складу, зумовлені багатьма чинниками, зокрема і її організаційно-правовою формою. Для цього необхідно надалі визначитись, яка ж із існуючих форм господарювання найбільшою мірою відповідає цілям і задачам ІКС. У кожному конкретному випадку, вибір форми служби залежить від матеріально-технічної бази, джерел фінансування, наявності кадрів і, найголовніше, від бачення органами, які здійснюють державне регулювання у

сфері рибного господарства ролі, яку повинна виконувати ІКС. Проте можна виділити наступні спільні закономірності.

Перший тип ІКС – це структури, які створені на базі місцевих органів управління або обласних. Основними перевагами такого підходу є: наявність кадрового складу зі значним досвідом організаційної роботи, глибоке знання проблем рибного господарства на місцях, безпосередня участь у вирішенні комунікативних проблем спільно з іншими структурами, можливість більш повного та оперативного вирішення фінансових, управлінських та інших питань, пов'язаних із діяльністю ІКС. Проте існують й інші недоліки даного типу служби, які різко знижують результативність її роботи. У першу чергу – це відсутність юридичної самостійності. Практика іноземного досвіду висвітлює, що у цих службах спостерігається переважання адміністративних методів регулювання над економічними та схильність до контрольних функцій, що входить у протиріччя з принципами організації роботи ІКС. У деяких випадках відсутня об'єктивність. Клієнти таких служб вбачають у працівниках, перш за все чиновників. Звідси – відсутність довіри та конфіденційності у відносинах між ними з усіма негативними наслідками. Крім того, ця форма не дозволяє здійснювати комерційну діяльність, а функціонування служби поставлено в пряму залежність від бюджетного фінансування.

Другим організаційно-правовим типом є ІКС у формі державних підприємств. Необхідно відмітити, що така організаційно-правова форма відповідає багатьом ознакам, формам організації консультаційних служб серед деяких зарубіжних країн. До переваг даного типу служби слід віднести юридичну самостійність, свободу дій у комерційній діяльності, можливості самим приймати рішення стосовно структури, штату, і розміру оплати праці спеціалістів виходячи з фінансового стану служби. Проте і в такого типу служб є недоліки. Найбільший із них це оподаткування, включаючи оподаткування прибутку, оплату праці та спонсорські нарахування. Є також значна залежність від місцевого бюджету.

Третім типом є служби, які функціонують в системі додаткової професійної освіти та вищих навчальних закладів. Створення ІКС при університетах також має очевидні переваги для поширення інноваційної реалізації загальноосвітніх

програм. Важливим є досвід роботи професорсько-викладацького складу, особливо працівників, які поєднують діяльність безпосередньо з керівниками і спеціалістами господарств. Також потрібна наявна матеріально-технічна база та телекомунікаційні засоби, що дозволяють на високому рівні організовувати консультування, семінари, конференції, виставки. Тобто усі чинники, необхідні для здійснення ефективної інформаційно-консультаційної діяльності. Загальною перевагою третього типу є податкові пільги для навчальних закладів, у складі яких вони функціонують (навчальні заклади не платять ПДВ, звільнені від податку на прибуток і мають мінімальні нарахування на заробітну плату). Серед недоліків можна виділити залежність від адміністративних органів по всьому спектру її діяльності, включаючи і фінансову. Водночас, функціонування служби поставлене в залежність від бюджетного фінансування, а система оплати праці, яку можна використати у межах діючого законодавства, не містить стимулів для працівників служби і, відповідно, буде відображатись на її ефективності.

На нашу думку, привабливим є також варіант організації служби у формі некомерційної організації або фонду. Структура, штати, оплата праці працівників організації визначаються безпосередньо засновниками. Законодавство надає можливість використання в рамках фонду спонсорських коштів і грантів із мінімальним оподаткуванням. При цьому комерційна діяльність здійснюється лише за напрямками, які передбачені статутом. Отже, аналіз переваг і недоліків, даних організаційно-правових форм інформаційно-консультаційної служби, дозволив зробити висновок, що кращою в умовах існуючого законодавства і оподаткування є некомерційна організація. Проте в даній ситуації створення ІКС потрібно починати організовувати на базі Державного агентства України для узгодженої підтримки розвитку аквакультури в Україні. При створенні на ІКС повинні бути покладені такі задачі: а) збір, обробка і доведення науково-технічної, ринкової і іншої інформації до зацікавлених суб'єктів аквакультури; б) консультування виробників продукції аквакультури з питань організації, управління, бізнес планування, бухгалтерського обліку, моніторингу, надання юридичних і інших послуг; в) участь спільно з органами, які здійснюють регулювання в аграрно-промисловому комплексі,

і у реалізації державної аграрної політики; г) участь у реструктуризації і відновленні економічного становища неплатоспроможних господарств; д) підвищення рівня знань та практичних навиків товаровиробників шляхом навчання, створення інформаційних матеріалів, організації демонстраційних об'єктів, підготовки пропозицій щодо розробки інноваційних проектів та проведення прикладних науково-дослідницьких робіт, реалізація цих проектів для розвитку сільських територій.

ІКС як носій науково-технічної і ринкової продукції, мотивує прийняття рішення виробників продукції аквакультури щодо ефективного її використання, сприяє їм в освоєнні інноваційних проектів і передового досвіду, які дозволяють покращити умови життя сільського населення. Ці функції служба забезпечує в основному через наступні форми: проведення прямого консультування суб'єктів аквакультури, передавання інформації щодо їх запитів, організація виїздних заходів, виставок, семінарів, видання довідкової літератури, відеопродукції, пропаганда інноваційних розробок, передового досвіду в засобах масової інформації, організація реклами.

Ринкові перетворення в економіці України зумовили формування багатоукладної системи господарювання, і в аквакультурі, де поряд з державними розвиваються приватні, орендні підприємства, господарські товариства, виробничі кооперативи, фермерські господарства. Діяльність підприємств, що займаються розведенням, вирощуванням, виловом продукції аквакультури у ринкових умовах, об'єктивно потребує стратегічної орієнтації та перспектив адаптації до постійних змін як у внутрішньому, так і в зовнішньому конкурентному середовищі, здобутті переваг у виробництві доступної за ціною товарної риби, якісного рибопосадкового матеріалу, а відтак, вивчення, стратегічне планування, оперативний аналіз та застосування маркетингового забезпечення. Однією із важливих методологічних особливостей тих напрацювань світової економічної думки, які сукупно формують сучасне уявлення про маркетинг, як напрям діяльності суб'єктів господарювання у галузі аквакультури, що має за мету аналіз ринкових умов господарювання, розробку шляхів і методів впровадження товару на ринок і розширення обсягів його реалізації. Перетворення, які мали місце під час проведення аграрної реформи, призвели до необхідності розширення досліджень кола питань щодо маркетингової діяльності в аграрно-

промисловому комплексі. У науковій літературі висвітлюються теоретичні аспекти маркетингової діяльності, детально розглядається поняття “маркетинг”. У межах наукового підходу вчені вивчають можливості маркетингу, аналізують такі явища маркетингового процесу, як інформаційне забезпечення; маркетинговий ситуаційний аналіз; цілепокладання та вироблення стратегії, тобто відбір ринків і їх сегментів, вироблення загальної концепції ринкової поведінки підприємства; розробка комплексу маркетингових заходів, які визначають оперативне маркетингове планування; реалізація стратегії та забезпечення комплексу маркетингу; контроль виконання як оцінка загального просування в заданому напрямі і досягненні конкретних проміжних цілей; коригування рішень і виявлення нових проблем. Маркетинг – це діяльність щодо забезпечення наявності необхідних товарів і послуг для відповідної аудиторії, у визначеному місці, у потрібний час, та за прийнятною при здійсненні необхідної комунікації [292]. Світова наука пов’язує з ним імена С. Брю, Ф. Джефкінса, Е. Долана, Ф. Котлера, М. Кезі, Ж. Ламбена, К. Макконела, Д. Стонера. Сучасному баченню розвитку маркетингу, здійсненню маркетингових досліджень у вітчизняній науковій літературі приділяли увагу М. Андрушко, Т. Дудар, Ю. Іванов, М. Єрмоленко, Т. Примак, В. Липчук та інші. За переконанням О.Ю. Бочко, маркетинг як інструмент ринкової діяльності забезпечує оптимальну швидкість просування сільськогосподарської продукції, за якої співвідносяться найбільш вигідні темпи їх продажу та обігу мінімальних витрат на зберігання запасів, а також збереженні можливості повністю задовольняти споживчий попит [45, С. 30–33]. Таким чином, маркетинг виступає у якості прискорювача процесів, що проходять в системі “виробництво – обмін – споживання”. Для вітчизняних підприємств поняття “маркетинг” почало набувати актуальності наприкінці 1980-х років, тобто, у так званий період перебудови, коли була зроблена перша спроба організації виробництва з урахуванням попиту на товарних ринках продукції та послуг. Проте, враховуючи централізований характер планової економіки, ринкова орієнтація діяльності державних рибогосподарських підприємств була неможливою. Вивчення потреб ринку в цей період, в обмеженій мірі, стосувалось лише

виробництва товарів народного споживання. Крім того, маркетинг помилково сприймався у вузькому розумінні як збутова політика підприємства. У рамках системного погляду на цю проблему слід зазначити, що між збутом і маркетингом існують істотні відмінності, основні з яких наведені на рис. 4.10.

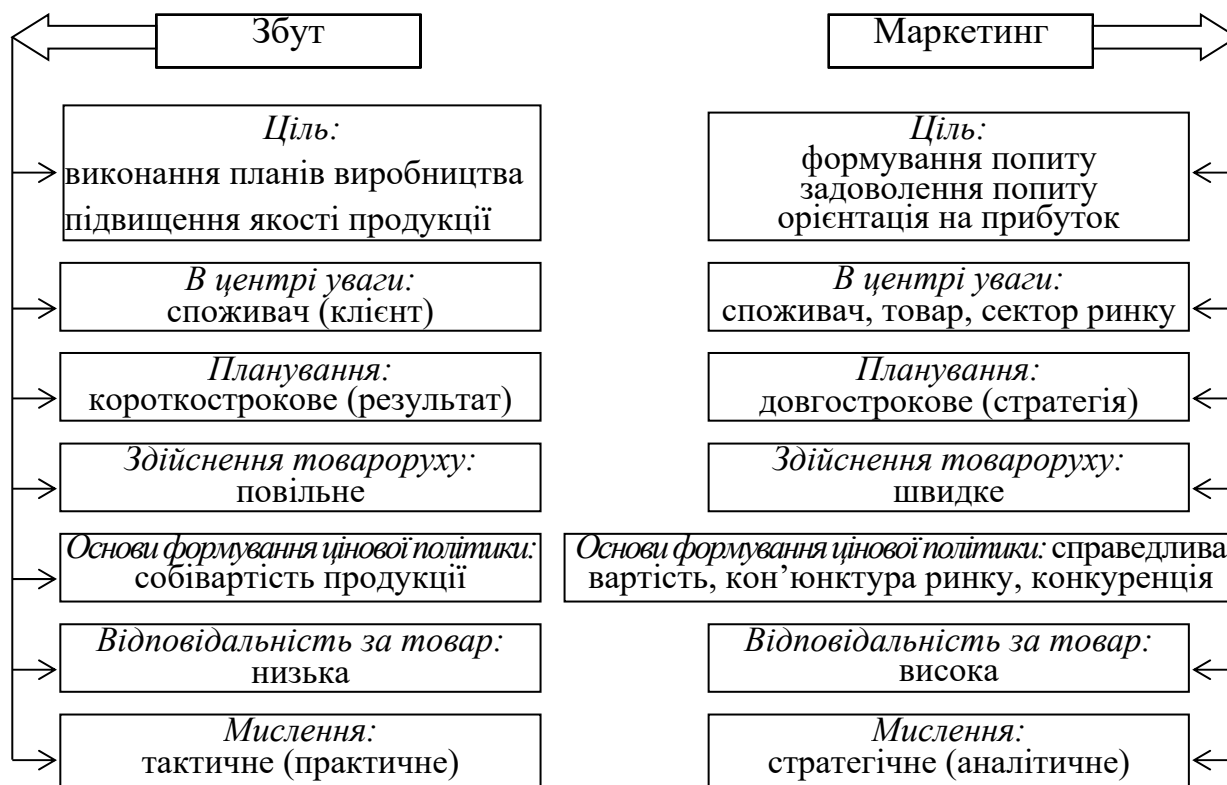

Рис. 4.10. Основні відмінності між збутом і маркетингом.

Джерело: складено на основі матеріалів [61; 108; 340; 356; 368; 378].

Очевидно, що маркетинг є управлінським процесом, який забезпечує планування діяльності підприємства у сфері виробництва, технології, збуту, фінансів. Якщо проаналізувати діяльність будь-якого рибогосподарського підприємства у сучасному діловому середовищі, то до нього слід також віднести: номенклатуру продукції, що вирощується (жива і свіжа риба), переробка риби (копіння, консервування, соління), надання послуг (платне рибальство, бази відпочинку); капіталовкладення; систему менеджменту якості (на основі вивчення попиту на продукцію аквакультури, зменшення або збільшення обсягів її виробництва); життєвий цикл продукції, що виробляється (розробка і впровадження нових біотехнологій, ліквідація неефективних ланок у технологічному ланцюгу), використання передових технологій; використання різноманітних каналів розповсюдження продукції на ринку; скорочення часу надходження рибної продукції на ринок (реклама) та розробка маркетингової концепції розвитку

підприємства. Маркетингова концепція розвитку рибогосподарського підприємства передбачає створення економічного механізму управління, який дозволяє налаштувати виробничо-реалізаційні процеси на поточний і прогнозований попит на ринках збуту. Теоретичні дослідження та практика діяльності підприємств аквакультури підтверджують надзвичайну важливість розробки та впровадження маркетингової концепції на практиці. Рибогосподарські підприємства вже почали застосовувати елементи маркетингового планування у своїй діяльності й поступово ці елементи набули рис системності, комплексності та обґрунтованості.

Маркетингова концепція розвитку рибогосподарського підприємства об'єднує цілі підприємства, вимоги споживачів і ресурсні потреби виробника продукції та реалізується через цільові групи, інструменти та інфраструктуру. Цільова група маркетингу – це сукупність об'єктів, на які направлена маркетингова діяльність підприємства. У ці об'єкти входять споживачі продукції, постачальники ресурсів, торгівля та канали збуту, суб'єкти економіки і чинники, які впливають на господарський процес. Перераховані об'єкти знаходяться поза сферою самого підприємства та належать його маркетинговому мікросередовищу. Окрім мікросередовища в маркетингу виділяють чинники глобального середовища (макросфери). До них відносяться чинники, на які рибогосподарське підприємство не в змозі впливати, проте повинне прогнозувати і враховувати у своїй діяльності: економічна кон'юнктура, соціально-політична, демографічна, правова, економічна ситуація, науково-технічний прогрес, природні чинники.

До складу інструментів маркетингу, з допомогою яких рибогосподарське підприємство впливає на цільові групи обраного ринку, входять продуктово-асортиментна політика, контрактно-цільова політика, дистрибутивна і комунікаційна політика. Комбінацію названих інструментів називають маркетинг-мікс. Саме маркетинг-мікс дозволяє підприємству сформувати комплексну програму маркетингових заходів, направлених на конкретну цільову групу. Можливість розробки і реалізації ефективного маркетинг-міксу залежить від маркетингової інфраструктури рибогосподарського підприємства, тобто його внутрішніх організаційних, технічних, економічних чинників та умов. Розрізняють стратегічний й оперативний маркетинг. Стратегічний маркетинг включає систематичний та постійний аналіз потреб і вимог ключових груп

споживачів, а також розробку концепції ефективних товарів і послуг, які дозволяють підприємству обслуговувати обрані групи покупців краще, ніж конкуренти. У цьому випадку виробник може забезпечити собі сталу конкурентну перевагу. Роль оперативного маркетингу полягає у забезпеченні збуту, продажу та комунікаційній політиці, направлених на інформування покупців і демонстрацію відмінних якостей свого товару.

Поведінка рибогосподарського підприємства на ринку повинна бути системною і орієнтованою на певні цілі. Для цього розробляється маркетингова стратегія, яка включає принципи поведінки підприємства для забезпечення досягнення цілей підприємницької діяльності у короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах.

Маркетинг як процес прийняття рішення ґрунтується на специфічній інформації, яку можна класифікувати на такі групи: ринки і ринкова кон'юнктура, методи і форми збуту (торгівлі), саме підприємство. При цьому інформація може бути первинною або вторинною. До первинної маркетингової інформації відносять масиви даних, отримані для конкретної досліджуваної проблеми на основі безпосереднього контакту з джерелами цієї інформації. Вторинна інформація містить дані, зібрані іншими суб'єктами маркетингової діяльності та мають загальний інформаційний характер.

Маркетинг на підприємстві зазвичай поділяється на маркетинг перевиробництва і виробництва або маркетингові дослідження і маркетинг на стадії реалізації, також діяльність з метою створення та стимулювання попиту. Маркетингове дослідження полягає, на наш погляд, у комплексі заходів для отримання заданого обсягу інформації, необхідної рибогосподарському підприємству у зв'язку з даною маркетинговою ситуацією, її обробка, аналіз і підготовка звіту з висновками та рекомендаціями.

Організація маркетингового дослідження на рибогосподарському підприємстві подана на рис. 4.11. На підготовчому етапі маркетингового дослідження при визначенні ринкової проблеми, мети і задач дослідження формулюється широке коло питань. Конкретність предмету дослідження впливає з актуальності задач, які знаходяться в основі маркетингової діяльності рибогосподарського підприємства. Спектр таких задач включає вивчення ринку аквакультури за наступними напрямками: дослідження і аналіз основних показників ринку, включаючи сегменти, кон'юнктуру, конкурентне середовище, прогнозування розвитку попиту на продукцію.

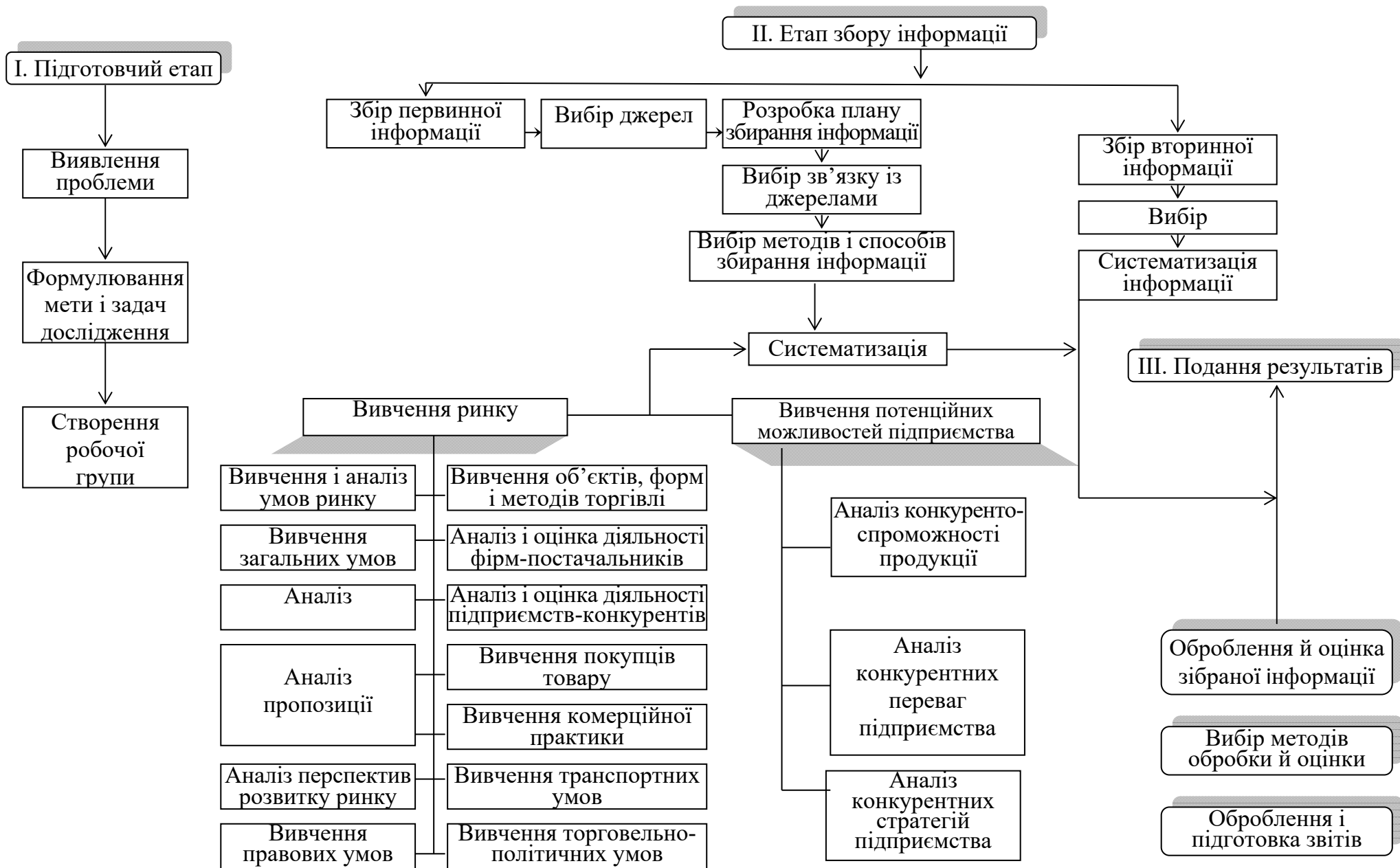

Рис. 4.11. Організація маркетингового дослідження суб'єктами рибного господарства у галузі аквакультури.
 Джерело: складено на основі опрацювання матеріалів авторів [78; 79; 84; 90; 104; 106; 112; 116; 134; 362; 378].

Іншим напрямом є вивчення діяльності конкурентів, їх продукції, ринкової стратегії і тактики; моніторинг ринкових цін на продукцію аквакультури; визначення ключових чинників успіху підприємства перед конкурентами, виділення конкурентних переваг підприємства. Маркетингове дослідження включає формування продуктової політики для вирішення наступних задач: розробку пропозицій з оптимізації асортименту продукції; визначення цінової політики підприємства; створення каналів продаж, аналіз і прогноз обсягів і структури продаж. У маркетингові дослідження включається підтримка комунікативних зв'язків з ринком, що містять: участь у різних заходах, пов'язаних з галуззю, виставки, презентації; формування іміджу підприємства, тобто публікації у засобах масової інформації, спеціальних виданнях. На етапі збору інформації обирають інструменти та масштаби досліджень, які націлені, перш за все, на прогнозування кон'юнктури ринку і економічної ситуації, тобто на моделювання різноманітних ситуацій у майбутній виробничій діяльності суб'єкта господарювання. При цьому дослідження ґрунтуються на достовірних практичних даних й орієнтовані на поточні припущення відносно динаміки розвитку попиту і пропозиції на ринку продукції аквакультури. Для ефективності вирішення задач маркетингу необхідно мати інформацію про підприємства-конкуренти, зокрема дані про їх виробничі потужності й основні характеристики технології, організацію процесів виробництва, з метою розроблення власної інноваційної політики. Для оброблення й оцінки зібраної у ході дослідження інформації використовуються різні інструменти. Перш за все, статистичні методи, які включають систематизацію інформації: редагування, подання у табличній формі, вибракування надлишкових даних, статистичний аналіз, економічну інтерпретацію. Результати маркетингових досліджень у формі звітів подаються вищому управлінському персоналу підприємства для вивчення та прийняття рішення з поставлених проблем.

Значимість вказаних задач маркетингу, для діяльності рибогосподарського підприємства в умовах ринкового середовища, робить доцільною концентрацію всіх робіт даного напрямку у самостійній службі, тобто централізацію маркетингової діяльності. Переваги централізованого маркетингу представлено у табл. 4.7.

Централізований та децентралізований маркетинг

Критерій	Централізований маркетинг	Децентралізований маркетинг
Персонал	Залучається мінімальна чисельність персоналу, а також спеціалісти у галузі маркетингу. Формуються відносини на професійному рівні	Залучається необмежена кількість людей. Залучаються як спеціалісти, так і некомпетентні в маркетингу люди
Інформація	Інформація не дублюється, ведеться єдина база даних із даного питання Інформація зберігається в єдиному архіві Немає витрат часу на перевірку інформації	Інформація може дублюватися Інформація зберігається розрізнено. Великі витрати часу на координацію інформації
Контроль	Ефективний оперативний контроль над діяльністю служби	Контроль над діяльністю декількох служб утруднений
Внутрішні комунікації	Ефективні комунікації з іншими відділами підприємства та всередині самого відділу маркетингу	Комунікації не упорядковані
Зовнішні комунікації	Ефективно налагоджені зв'язки із зовнішнім оточенням підприємства, тобто з замовниками, пресою	Комунікації не упорядковані
Звітність	Оперативна, швидка та надійна звітність для підприємства, а також для проведення аналізу і досліджень	Розрізнена звітність для підприємства, а також для проведення аналізу і досліджень
Маркетингові дослідження	Існує певна структура проведення досліджень. Швидке і ефективне отримання інформації для проведення досліджень, її аналіз і отримання результатів	Немає єдиної структури проведення досліджень. Збільшення строків отримання узагальненої інформації, її обробки і аналізу

Джерело: складено на основі опрацювання матеріалів авторів [51; 108; 227; 364; 387].

До маркетингової діяльності підприємства необхідно залучати найбільш кваліфікованих спеціалістів із планування виробництва, спеціалістів маркетологів стосовно ринків товарної риби та матеріалу для розведення риби, спеціалістів із договірної роботи, у тому числі юристів, аналітиків із ціноутворення й економічного прогнозування. При цьому доцільно використовувати метод сітки. Даний метод передбачає формування тимчасових груп із спеціалістів різних служб підприємства і, перш за все, спеціалізованого маркетингового підрозділу для вирішення конкретних маркетингових задач.

Забезпечення ефективності функціонування та розвитку рибогосподарського підприємства у ринкових умовах – складна комплексна проблема, результативність вирішення якої багато у чому обумовлюється його маркетинговою діяльністю. Зміни, які мали місце протягом проведення аграрної реформи, призвели до необхідності досліджень кола проблемних питань щодо маркетингової діяльності у

галузі. Маркетинг як теоретична концепція дозволяє рибогосподарським підприємствам краще адаптуватися до умов ринкової економіки, адже маркетингова діяльність за своєю суттю виступає чіткою організаційною формою сучасного товарного виробництва з відповідним змістом і має важливе значення для аквакультурного виробництва. Вважаємо, що така діяльність допоможе об'єднати зусилля рибогосподарських виробників, підприємств переробної промисловості й торгівлі не тільки на стадії реалізації продукції, а й на стадії визначення характеру і масштабів її виробництва, шляхів рентабельного використання виробничих потужностей підприємств, визначення взаємовигідних умов просування продукції з урахуванням максимального задоволення потреб кінцевих споживачів. Незважаючи на наявність здобутків вчених-аграрників, все ще не існує чіткого розуміння механізму, завдяки якому товаровиробники можуть вижити в умовах, коли держава поступово відходить від таких функцій, як заготівля та збут продукції. Тут найбільш ефективним буде створення самими товаровиробниками засобів, які сприяли б організації маркетингової діяльності на підприємстві, що суттєво підвищить рівень вітчизняного виробництва продукції аквакультури. Саме тому актуальність введення в науковий обіг поняття “аквакультурний маркетинг” є беззаперечною.

Аквакультурний маркетинг – це діяльність спрямована на створення попиту та досягнення цілей рибогосподарського підприємства через максимальне задоволення потреб споживачів і пропозиції високоякісної, безпечної, екологічно чистої, біологічно повноцінної продукції аквакультури за доступною ціною.

Аквакультурний маркетинг має істотні особливості у порівнянні із загальним його поняттям. Це визначається особливостями риби як товару, а також залежністю результатів від природно-кліматичних умов, різноманітністю організаційно-правових форм господарювання і їх діалектикою, неспівпаданням робочого періоду та періоду виробництва, сезонністю виробництва, зовнішньоекономічними зв'язками, участю державних органів у розвитку галузі. Найважливішими з них є:

продукція аквакультури є товаром першої необхідності, отже, необхідно постійно, своєчасно, в необхідному обсязі і асортименті, з урахуванням віку, статі, національних традицій, стану здоров'я споживачів задовольняти їх потреби й інтереси. Товар,

як правило, швидко псується, тому потрібні оперативність постачання, доцільна упаковка, сервісне і естетичне обслуговування, доступність споживачеві за ціною;

неспівпадання робочого періоду і періоду виробництва товару, які традиційно вимірюються за кварталами, півріччям і роками. Наприклад, певну продукцію (личинки) отримують один-два рази в рік, а робочий період триває цілий рік. У зв'язку з цим фахівці з маркетингу повинні вміти прогнозувати діалектику попиту споживачів, добре знати тенденцію його задоволення, ринкову кон'юнктуру, адже від цього залежить ефективність роботи рибогосподарського підприємства. Сезонність впливає на форми та методи аквакультурного маркетингу та робить їх відмінними від форм і методів промислового маркетингу;

організаційно-правові форми господарювання визначають конкуренцію, якою керує лише попит споживачів і його задоволення. Становище ускладнюється тим, що надходить багато продуктів харчування із-за кордону, тому вітчизняне маркетингове забезпечення повинне успішно конкурувати із зарубіжними фірмами;

висока адаптивність, самоорганізація і самоуправління системи аквакультурного маркетингу порівняно з іншими видами маркетингу. Це пояснюється особливостями попиту споживачів, конкуренцією на ринку через специфічність та ідентичність товарів, необхідністю швидкого пристосування системи маркетингу до державних та інших директивних рішень, різноманіттю конкурентних організаційно-правових форм;

низький науковий рівень маркетингової діяльності в аквакультурі порівняно із іншими галузями. Донині не сформувалася наука про маркетинг в аквакультурі, а отже, відсутні науково обґрунтовані рекомендації щодо його здійснення в умовах динамічного ринкового середовища, а виробництво продукції аквакультури (матеріал для розведення риби: личинки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники та товарна риба) взаємопов'язане і визначає обсяг, асортимент, якість продукції та надає маркетингу певну специфіку у процесі його організації та проведення.

Авторське визначення терміну “аквакультурний маркетинг” вперше використане при розробці освітньо-професійних програм напряму підготовки 6.090201 “Водні біоресурси та аквакультура”, галузь знань 0902 “Рибне господарство та аквакультура” у вищих навчальних закладах II – IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики

та продовольства України, зокрема програма – “Менеджмент та маркетинг у рибництві” та програми навчальної дисципліни “Організація бізнесу у рибництві” для підготовки фахівців ОКР “Магістр” спеціальності 8.09020101 “Водні біоресурси”. Аквакультурний маркетинг відрізняється від промислового, комерційного, банківського та інших. Він набагато складніший від інших видів маркетингу. Ця складність зумовлена різноманітністю методів і способів його здійснення. На думку П. І. Островського застосування різноманітності таких методів пояснюється великою кількістю і різноманітністю виробленої продукції, її цілеспрямованістю й значимістю для кінцевого споживача [207]. Аквакультурний маркетинг потрібно розглядати не як один із елементів управління підприємством, а як його головну функцію, яка визначає зміст усієї виробничої й економічної діяльності рибогосподарського підприємства.

Маркетинг в аквакультурі виявляється в різноманітних формах. Працівник підприємства, враховуючи його незначні розміри як за обсягами, так і за чисельністю, є одночасно менеджером, бухгалтером, економістом, оптовиком, заготівельником, перевізником, постачальником своєї продукції. Для досягнення високої рентабельності просування товару на ринку він повинен узгоджувати дії з маркетинговими підходами [39]. Маркетингова діяльність дозволяє визначити, для кого, що, як і скільки виробляти, тобто відповісти на головні питання економіки. Специфіка рибогосподарського виробництва пред’являє вимоги до маркетингу в аквакультурі, який також повинен: враховувати чинники глобального середовища або макросередовища, ґрунтуватись на стратегічному маркетингу, володіти виключно широкою обліково-аналітичною інформацією, враховувати велику конкуренцію на ринках, а пріоритет надавати первинній інформації, досліджувати потенційні можливості. Даний принцип організації маркетингу особливо важливий внаслідок практичної відсутності державної підтримки. Нині ці суб’єкти господарювання можуть розраховувати лише на власні резерви. Обсяги виробництва продукції визначаються платоспроможним попитом на рибні товари на внутрішньому і зовнішньому ринках, що значно посилює роль маркетингових досліджень у рибному господарстві. Специфіка аквакультурного виробництва (залежність економічних результатів праці від природно-кліматичних умов і сировинної бази, обмеженість сировинних ресурсів і, як наслідок, асортименту

рибних продуктів, рухливість об'єктів вирощування, сезонність робіт, сировини, що швидко псується, високої кореляції між якістю кінцевого продукту, термінами і умовами зберігання, транспортування та реалізації рибної продукції) обумовлюють специфіку маркетингу споживчого ринку продукції аквакультури. Це виражено в своєрідному прояві чотирьох складових комплексу маркетингу: товар, ціна, ринок, просування товару і необхідність використання методів, які відрізняються від методів, що використовуються в інших секторах і працюють з неживими об'єктами.

Оскільки рибогосподарське підприємство не спроможне забезпечити саме себе, то між ним і маркетинговим довкіллям відбувається постійний обмін ресурсами та інформацією. Сам факт існування підприємства і подальше його виживання залежать від впливу довкілля. Щоб продовжити своє функціонування, рибогосподарське підприємство змушене, з одного боку, пристосовуватися до змін у зовнішньому маркетинговому середовищі, а з іншого – впливати на нього через свої можливості. Система маркетингу у галузі включає комплекс найбільш істотних ринкових стосунків й інформаційних потоків, які пов'язують рибогосподарське підприємство з ринками збуту його продукції. Рибогосподарське підприємство налагоджує зв'язки з ринком та елементами його маркетингового середовища, направляє на нього інформацію, рибну продукцію, а в обмін отримує гроші, інформацію, сировину, послуги. Таким чином, основною метою управління маркетингом на рибогосподарському підприємстві буде підтримка відповідності між станом зовнішнього маркетингового середовища та відповідною йому системою маркетингової діяльності підприємства. Для того, щоб бути конкурентоспроможним на сучасному ринку, вже недостатньо орієнтуватися на потреби покупців. Необхідно знати, що вони вважатимуть за краще завтра, тобто фактично маневрувати інформацією. Рибогосподарське підприємство повинне займатися збиранням маркетингової інформації, щоб об'єктивно оцінювати ситуацію в зовнішньому середовищі, аналізувати власну діяльність, знижувати фінансовий ризик, знаходити найбільш вигідні ринки, визначати відношення до себе споживачів, координувати роботу своїх підрозділів, отримувати конкурентні переваги. Зібрана інформація повинна відрізнятися різноплановістю та складністю. Ухвалення правильних рішень залежатиме від вибору саме необхідної або корисної

інформації, від якісного рівня її аналізу. Все це вимагає розробки особливої системи маркетингової інформації. Основними джерелами поточної інформації про маркетингове середовище в рибній галузі, і в першу, чергу про ринки клієнтів, є самі покупці продукції підприємства, продавці, торгівельні агенти цього підприємства і незалежні торгівельні посередники, що співробітничать з ними, посередники, які спеціалізуються на збиранні комерційної інформації (широкого поширення останнім часом набули комерційні комп'ютерні бази даних), спеціальні відділи підприємств, що збирають і аналізують поточну маркетингову інформацію, спеціалізовані журнали, довідники, інформаційні бюлетені, представники контактних аудиторій – засоби масової інформації, різні формування (спілка захисту прав споживачів). Лише знаючи характеристики споживачів рибної продукції, підприємство зможе запропонувати засоби задоволення їх потреб. Сконцентрувавши свої зусилля і засоби на конкретних ринках, підприємство може сподіватися на ефективність здійснених витрат, а також здобуття визначених конкурентних переваг. Характеристики обраного цільового ринку визначають всі останні елементи маркетингової концепції суб'єкта рибного господарства у галузі аквакультури.

Маркетингова діяльність буде ефективною за умови, якщо нею займаються усі працівники апарату управління, а сприяють їй усі працівники сфери виробництва. При вдосконаленні організації управління маркетингом на господарствах доцільно керуватися досвідом зарубіжних рибогосподарських підприємств. Перебудову організаційних структур доцільно починати із посилення ролі відділу збуту та розширення функцій. Доцільно виділити маркетингову службу в самостійний відділ, але з обов'язковим інформативним зв'язком із відділом збуту. Слід враховувати, що розвиток маркетингу обумовлює необхідність появи нових форм організації на всіх рівнях управління, вдосконалення старих, зміни у структурному взаємозв'язку між окремими підрозділами. Виходячи з цього, природні і економічні процеси забезпечують особливі умови для організації служби маркетингу на підприємствах з вирощування продукції аквакультури. Головною системою, що управляє, у процесі управління маркетингом виступають керівництво підприємства і служба маркетингу. У компетенцію керівництва входить визначення сфери діяльності, територіальних

кордонів діяльності, власників; постановка загальних цілей рибогосподарського підприємства (обсяг виробництва, реалізації, займання певної частки ринку); формування корпоративної культури – єдиної системи цінностей, норм і правил діяльності, які повинні знати та дотримувати усі працівники. Керівництво приймає також рішення про роль маркетингу в системі управління підприємством. Якщо маркетинг визнається як концепція управління, частина принципово важливих управлінських функцій делегується службі маркетингу, яка приймає наступні рішення: визначення цілей маркетингу, вибір цільових ринків, розробка комплексу маркетингу, контроль маркетингової діяльності. Доходи підприємства, які забезпечені використанням маркетингу, передбачають і його прибутковість, тобто кошти за продану продукцію мають покривати усі витрати та забезпечувати прибуток для його подальшого розвитку і задоволенні інших потреб на шляху від сплати податків до створення спеціальних фондів. Масштаб маркетингової служби повинен відповідати розмірам рибогосподарського підприємства, результатам його роботи. Доцільно розглянути різні форми організації служби маркетингу на підприємстві: функціональну, товарну, товарно-функціональну, товарно-ринкову, ринкову [51, С. 270–276; 74; 216].

Функціональна організація служби маркетингу виписує відповідальність за виконання кожної функціональної задачі, покладена на окрему особу або групу осіб. Ця організація ефективна, якщо виробнича та збутова діяльність підприємства постійна й одноманітна. За цією формою доцільно організовувати маркетингову службу на підприємствах, зайнятих вирощуванням рибопосадкового матеріалу різних вікових груп, товарної риби. Товарна організація служби маркетингу – увесь маркетинг розділений на окремі товари, товарні групи. На кожен товар або товарну групу призначають окремого керівника зі своїм підрозділом. Така організація ефективна, якщо підприємство має широкий асортимент рибної продукції, а реалізація здійснюється на великій кількості однорідних ринків. Товарно-функціональна організація служби маркетингу – працівники спеціалізуються на виконанні окремих функцій за кожним товаром і координують свої дії. Ринкова організація служби маркетингу – маркетинг розділений за окремими ринками (у т. ч. і географічними) або за окремими сегментами. Ця форма також притаманна підприємствам, які

зайняті вирощуванням товарної риби. У цьому випадку ділення ринку відбувається за областями та іншими адміністративними одиницями. Товарно-ринкова організація маркетингу – використовують принцип матриці: керівники товарами відповідають за планування збуту та прибутку від реалізації продукції, а керівники ринків – за розвиток вигідних ринків для існуючої та потенційної рибної продукції. Аналіз експертних оцінок керівників підприємств, наукових і практичних працівників рибного господарства показав, що кожне підприємство підходить до формування маркетингової стратегії або окремих її програм інтуїтивно, переважно власними силами. Спостерігається брак фахівців високого рівня з маркетингу, консалтингу та дорадництва в аквакультури. На деяких рибогосподарських підприємствах маркетинг асоціюють лише із збутом, тому для роботи в даному напрямі керівник зазвичай залучає працівника з відділу збуту. Звідси і певний непрофесіоналізм при ухваленні конкретних рішень. Маркетингові служби, якщо вони і створені на рибогосподарському підприємстві, або відділи збуту, що існували раніше, не відіграють помітної ролі в ухваленні стратегічних рішень з розробки нової продукції аквакультури або змін у виробництві. Майже третина рибогосподарських підприємств не проводить маркетингові дослідження. Це означає, що необхідно детальніше опрацьовувати питання комерційної діяльності на внутрішньому ринку: вивчати споживачів і конкурентів, досліджувати мотиви їх поведінки на ринку, аналізувати канали та способи збуту або придбання продукції, аналізувати товарообіг підприємства, проводити рекламну діяльність. Слід правильно планувати усі заходи із маркетингу і ефективно організовувати їх для досягнення стратегічних цілей конкретного підприємства. Доцільно забезпечити ефективний контроль, аналіз й оцінку діяльності підприємства, постійно коригувати задачі, засоби і методи її досягнення, своєчасно регулювати хід процесів у зв'язку з обставинами і ситуацією. Обов'язковою умовою грамотного функціонування служби буде своєчасне забезпечення керівників об'єктивною інформацією про зовнішні та внутрішні чинники, можливі небезпеки, ризики. Доцільно стимулювати ефективну роботу усього персоналу, зайнятого в маркетингу, для здобуття максимальної творчої

віддачі. Проведення даних заходів допоможе рибогосподарському підприємству істотно поліпшити свої показники, вивести виробництво продукції аквакультури на якісно новий рівень розвитку, отримати помітну перевагу перед потенційними конкурентами, максимізувати показник прибутку, підвищити ефективність капіталовкладень. Вищевказане вимагає від суб'єктів рибного господарства у галузі аквакультури розробки та здійснення маркетингових програм, розуміння реального співвідношення маркетингу та аквакультурного виробництва. При формуванні ефективної конкурентної маркетингової стратегії суб'єктом господарювання, повинно бути направлення на комплексне системне використання внутрішніх потенційних можливостей створення конкурентних переваг, що забезпечуватимуть адекватну реакцію на зміни чинників зовнішнього середовища та сприятимуть сталому розвитку рибогосподарського підприємства у визначеному стратегічному періоді. Система заходів у рамках маркетингової стратегії, вимагає витрат. У ході розробки стратегії керівники повинні визначати розмір цих витрат. Це необхідно як з точки зору організації безперервного фінансування вказаних заходів, так і з метою попередньої оцінки ефективності понесених витрат.

Отже, розробка конкурентної маркетингової стратегії на підприємстві, застосування сучасних методів організації та управління аквакультурним виробництвом допоможе істотно покращити фінансові показники, зайняти відповідні позиції на ринку, максимізувати показник прибутку. Перебудована система управління підвищить ефективність діяльності рибогосподарського підприємства та дозволить: передбачати результати діяльності рибницького господарства; планувати діяльність підприємства з урахуванням функціонування технологічних ланок; своєчасно отримувати обліково-аналітичну інформацію для ухвалення управлінських рішень; визначати ефективність введення у виробництво нових об'єктів розведення або порід риб; встановлювати вузькі місця біотехнологій, що використовуються з метою виявлення та зменшення матеріальних витрат у виробничому процесі за рахунок впровадження новітніх техніко-економічних біотехнологічних, екологічнобезпечних рішень та розробок, вивести виробництво продукції аквакультури на новий рівень розвитку.

РОЗДІЛ 5

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АКВАКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

5.1 Трансформації галузевої системи державного регулювання аквакультури на основі стратегічних цілей і пріоритетів держави

Важливою складовою частиною монографії є наукове обґрунтування досягнення індикаторів розвитку галузі, визначених у затвердженій Постановою Кабінету Міністрів “Державній цільовій економічній програмі розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки” від 23.11.2011 № 1245. У рамках проведених досліджень встановлено, що протягом 1986–1996 рр. в Україні вироблялось 90 тис. т прісноводної риби. Дані обсяги виробництва були досягнуті внаслідок стабільного розвитку рибного господарства, який базувався на основі дотримання технологій вирощування риби та відтворення рибних запасів. Тож, у програмних документах щодо розвитку галузі в сучасних умовах, передбачається збільшити обсяг товарного виробництва цінних видів риби до 80 тис. т на рік, відновити 16,05 тис. га природних нерестовищ у рибогосподарських водних об’єктах, побудувати та встановити у водоймах не менше 1850 одиниць модулів штучних нерестовищ (для відтворення напівпрохідних і морських риби), випустити в природні водойми понад 37 млн шт. молоді цінних видів риби. Водночас, запропоновані в даній монографії заходи регулювання, в цілому, є базовою платформою для досягнення країною запланованих показників вилову риби та інших водних біоресурсів загальним обсягом 375 тис. т.

Проведений аналіз засвідчив, що державна політика у сфері аквакультури здійснюється за принципами та напрямками, серед яких основними є: науково обґрунтоване поєднання екологічних, економічних та соціальних інтересів з метою забезпечення сталого розвитку аквакультури; врахування природних і соціально-економічних особливостей рибогосподарських водних об’єктів та прилеглих до них територій при плануванні і створенні рибницьких господарств щодо здійснення аквакультури; дотримання нормативно-правових актів, що визначають правила

проектування, будівництва, експлуатації, капітального ремонту та реконструкції рибницьких господарств щодо здійснення аквакультури; узгодження проектною документації на будівництво об'єктів, що використовуються у сфері аквакультури; проведення державної екологічної експертизи проектів та іншої документації, необхідної для ведення аквакультури; попередження антропогенного забруднення, що є наслідком господарської або іншої діяльності у сфері аквакультури; здійснення аквакультури способами, що не допускають заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, зменшення запасів водних біоресурсів, їх кількісного та якісного складу у водних об'єктах (їх частинах); впровадження нових технологій та залучення інвестицій; фінансування діяльності щодо створення унікальних генофондних колекцій у вигляді маточних стад об'єктів культивування; надання пільг по кредитах суб'єктам аквакультури; компенсація витрат на вирощування утримання і вселення об'єктів аквакультури у водойми для відновлення природних популяцій, поповнення запасів водних біоресурсів та збереження їх біорізноманіття; підвищення конкурентоспроможності, поліпшення якості, розширення асортименту продукції аквакультури вітчизняного виробництва, поліпшення умов забезпечення населення такою продукцією; сприяння розвитку аквакультури і захист інтересів вітчизняних суб'єктів аквакультури та національного ринку продукції аквакультури; підвищення ефективності використання наявного фонду рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) для потреб розвитку аквакультури; сприяння створенню сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу у сфері аквакультури; удосконалення нормативно-правової бази.

Відповідно до задач розвитку аквакультурного виробництва та згідно до Закону України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677–VI зроблено висновок про те, що в Україні закладені можливості формування цілісної системи державного регулювання аквакультури з метою стабілізації та нарощування виробництва конкурентоспроможної рибної продукції для гарантування продовольчої безпеки, а також мінімізації дії негативних наслідків для економіки. У сучасних умовах господарювання, важливою задачею є формування системи регулювання аквакультури на основі здійснення ліцензування діяльності у даній сфері. Отримання ліцензії є неодмінною умовою

ведення діяльності у сфері аквакультури в Україні. Ліцензія буде гарантією та доказом того, що рибогосподарський виробник має повноваження на здійснення аквакультури відповідно до чинного законодавства. Поняття ліцензування широко обговорювалося на семінарі, проведеному у Києві, у листопаді 2011 року, на міжнародному семінарі Європейського Союзу в рамках інструменту інституціональної розбудови ТАІЕХ “Розвиток механізмів управління аквакультурою”, де було вирішено, що Україна вивчить і розгляне положення про запровадження ліцензування для діяльності у сфері аквакультури. На основі консультацій, дискусій, СРЗ ФАО представила проектні положення про ліцензування діяльності у сфері аквакультури в Україні у своєму зустрічному проекті, який покликаний запровадити систему ліцензування для поліпшення регулювання та контролю в галузі аквакультури. Систему ліцензування аквакультури можна розглядати як формальний механізм, завдяки якому уряд надає можливість громадянам здійснювати діяльність у сфері аквакультури та встановлює права та обов’язки власника ліцензії. Система ліцензування також дає можливість уряду визначати конкретні заходи для кожного окремого напрямку та виду аквакультури, забезпечувати нагляд і контроль діяльності суб’єктів аквакультури, забезпечувати дотримання стандартів. Наприклад, завдяки ліцензійним умовам, які можуть бути зазначені у формулярі ліцензії, уряд може визначити стандарти належного управління, такі як вимоги щодо збирання наукових даних або звітності щодо діяльності в аквакультурі. Загроза відкликання або анулювання ліцензії за недотримання технічних стандартів сприятиме забезпеченню дотримання вимог та відповідальної поведінки. Ліцензування має надавати право виключного користування, а це означає, що виключне користування зазначеним водним об’єктом і землею під ним зарезервоване за власником ліцензії. Зобов’язання, пов’язані з ліцензуванням, не обов’язково включають оплату ліцензійного збору. Навпаки, ліцензії можуть видаватися за низьку номінальну плату. Наведене, в поєднанні з тривалим терміном надання ліцензії, забезпечує виробникам тривалу безпеку та сприяє реінвестуванню та розширенню виробництва. Вказане вище доводить необхідність здійснення ліцензування в аквакультурі для регулювання й управління діяльністю, а також надання права ексклюзивного користування водним об’єктом та землею, розташованою

під ним. Для цього до Закону України “Про аквакультуру” внесено відповідні пропозиції та запропоновано розширити повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері рибного господарства в частині розроблення ліцензійних умов провадження ліцензійної діяльності у сфері аквакультури у визначених рибогосподарських водних об’єктах (їх частинах), рибогосподарських технологічних водоймах, в акваторіях внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України. Ліцензуванню мають належати: здійснення всіх видів аквакультури у природних водних об’єктах, водосховищах, внутрішніх морських водах і територіальному морі України; акліматизація гідробіонтів у водних об’єктах рибогосподарського призначення та водосховищах, у тому числі їх вилов і перевезення з цією метою; здійснення аквакультури рідкісних та зникаючих видів; здійснення рибогосподарського виробництва в умовах індустріальної аквакультури.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено “Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для проведення селекції у рибному господарстві” від 01.03.2007 № 352 [243]. Проте не затверджено загальноприйнятої методики обґрунтування потреби у державній підтримці для аквакультури. Складність цього питання полягає в пошуку оптимального співвідношення ринкових і державних важелів для регулювання системи впровадження селекційних досягнень. Адже при “недостатньому” рівні державного регулювання відбуватиметься стихійний розвиток аквакультури із значним використанням у виробництві безпородного матеріалу, не діятиме спеціально створена система масового виробництва молоді риб. При “надмірному” рівні рибогосподарські виробники втратять орієнтацію на ринкові сигнали і свою діяльність будуть пов’язувати з бюджетним фінансуванням, що неодмінно позначиться на рівні конкурентоспроможності та рибопродуктивності.

Сказане вище спонукає нас провести дослідження у динаміці видового складу племінного стада із урахуванням кількісних та якісних показників продуктивності стада і виробничо-господарської діяльності суб’єктів племінної справи у рибному господарстві (додаток П). Для підвищення рівня пропозиції племінної молоді запропоновано проводити масовий констатуючий аналіз за показником “Реалізовано племінної молоді” в розрізі родин: коропові, лососеві, сомові, рослиноїдні за

віковими групами – цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк (рис. 5.1).

Узагальнені дані наведено у додатку П, табл. П. 1.

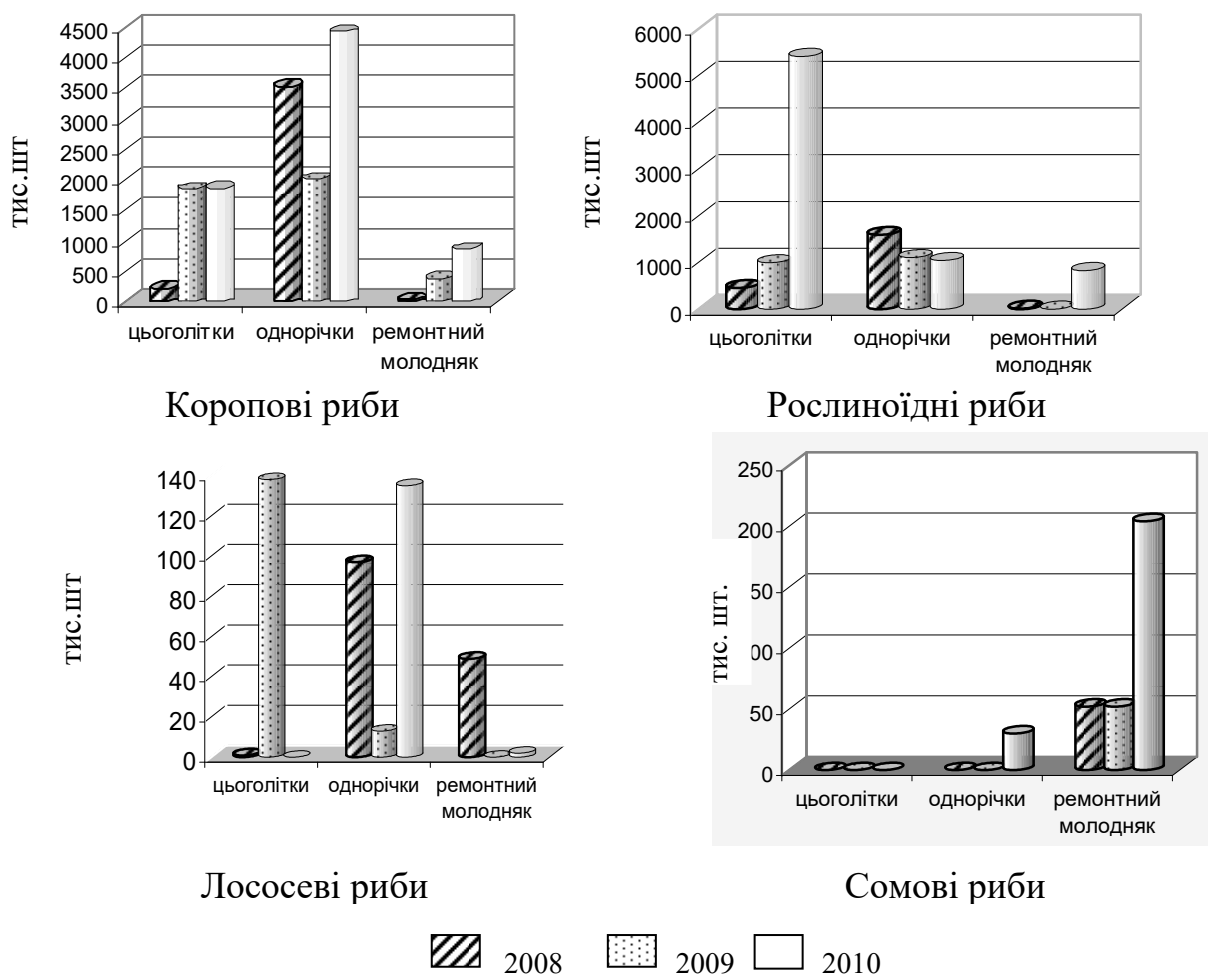

Рис. 5.1. Реалізовано племінної молоді риб у 2008–2010 рр., тис. шт.

Джерело: складено на основі власних досліджень та розрахунків автора.

Аналіз рис. 5.1 висвітлює, що коропові залишаються основним об'єктом аквакультури України. Наприклад, у 2010 р. однорічки коропа реалізовано 4428 тис. шт., що на 2420 тис. шт. більше, ніж у 2009 р., ремонтного молодняку – 861 тис. шт., що відповідно на 475 тис. шт. і 830 тис. шт., більше порівняно з 2009 і 2008 рр. Зусилля науки і практики, орієнтовані на широке використання рослиноїдних риб дали суттєві результати, оскільки зріс показник реалізації племінної молоді. У 2010 р. реалізовано 5407 тис. шт. цьоголітки, що на 4951 тис. шт. і 4415 тис. шт. відповідно більше у порівнянні з 2008 та 2009 рр. Використання сучасних біотехнологій вирощування рибосадкового матеріалу дало можливість подвоїти у багатьох рибокомбінатах обсяги виробництва товарної риби зі значним

зниженням собівартості продукції. Ремонтного молодняку рослиноїдних риб у 2010 р. реалізовано 824 тис. шт., проти 11 тис. шт. у 2008 р. та 386 тис. шт. у 2009 р.

В умовах сьогодення, коли відсутній ціновий паритет між товарною продукцією галузі та витратами на її виробництво, рослиноїдні риби займають провідне положення у випасній аквакультурі, зберігаючи суттєву позицію при застосуванні елементів інтенсифікації як високоефективного компонента полікультури. До рослиноїдних риб умовно віднесено строкатого товстолобика, який здатний споживати в певній мірі фітопланктон, але перевагу віддає зоопланктону. Ця особливість харчування сприяла дослідникам на отримання гібридів між білим і строкатим товстолобиками. Нині гібридні форми займають вагоме місце у виробництві товарної риби у ставах. Як висвітлюють опрацьовані під час дослідження дані, цьогорітки строкатого товстолобика, зокрема у 2009 р. було реалізовано ДСРП “Уланівський рибцех” СВВАТ “Вінницярибгосп” – 45 тис. шт., АРК “Придунайська Нива” – 2010 тис. шт., однорічки – СВВАТ “Черкасирибгосп” – 465 тис. шт. У 2010 р. цьогорітку за даним видом племінного матеріалу реалізовували АРК “Придунайська Нива” – 2012 тис. шт., РАБК “Ново-Некрасівський” – 1709 тис. шт., однорічку – Лиманське ДВСГП в кількості 700 тис. шт., ремонтний молодняк – ТОВ фірма “Гемма, ЛТД” – 580 тис. шт. Схожість біології і походження призвело до того, що до складу рослиноїдних риб був включений чорний амур, який живиться виключно твердим зообентосом. Протягом 2009 р. в Україні племінне маточне поголів’я чорного амуру утримувалося лише у ВАТ “Волиньрибгосп”, проте реалізації племінної молоді не було (див. додаток П, табл. П. 1). У 2010 р. племінного маточного поголів’я чорного амуру в Україні вже не налічувалося, що є одним із негативних аспектів для подальшого розвитку ставової аквакультури. Звертає на себе увагу показник реалізації племінної молоді осетрових риб у 2009 р., зокрема стерляді, який по Україні складає лише 5 тис. шт. (ВАТ “Донрибкомбінат”). Реалізації племінної молоді веслоносу у 2009–2010 рр. не було. Низький рівень пропозиції племінної молоді свідчить, що не дивлячись на наявність вітчизняних та імпортованих порід різних видів риб, у більшості випадків, підприємства самостійно вирощують безпородний матеріал із подальшим використанням його у

виробництві. Більший за наважкою рибопосадковий матеріал за рахунок високої життєздатності забезпечить кращий вихід риби із зимівлі та нагулу, більш ефективно використання кормів і вегетаційного періоду, збільшення середньої маси однієї штуки (наважки) товарної риби, що відповідатиме сучасним стандартам.

Практична реалізація можливостей національної системи стандартизації ускладнюється хибами законодавчої бази у цій сфері: закони сформульовані у досить загальній формі. У такій ситуації український ринок наповнюється низькоякісною імпортною рибною продукцією, яку іноземні виробники не можуть реалізувати у своїх країнах через невідповідність міжнародним стандартам. Всі міждержавні стандарти, затверджені включно до 1992 р., дійсні в Україні. Стандарти, розроблені після 1992 р. державами-учасниками “Угоди про проведення погодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації” прийнятого 13.03.1992, до якої приєдналася Україна, вводяться в дію лише наказами Держстандарту України. В Україні діють такі стандарти: ДСТУ – державні стандарти України; ДСТУ./ГОСТ. – національні стандарти України, які прийняті Міждержавною радою із стандартизації, метрології і сертифікації, як міжнародні стандарти; ДСТУ ГОСТ – національні стандарти якими введені міждержавні стандарти (ГОСТ) методом перевидання; ДСТУ ISO – національні стандарти, якими введені стандарти Міжнародної організації стандартизації (ISO). ДСТУ EN – національні стандарти, якими введені європейські стандарти (EN); РСТ УРСР – республіканські стандарти колишньої УРСР; ДК – державні класифікатори; ГСТУ – галузеві стандарти України.

В Україні ще діють норми колишнього СРСР, які не відповідають міжнародним вимогам і заважають виконати умови приєднання України до СОТ та реалізувати ст. 51 та 56 ЄС. Дані питання були підняті автором і на міжнародному семінарі Європейського Союзу в рамках інструменту інституціональної розбудови ТАІЕХ, м. Київ, 2011 “Розвиток механізмів управління аквакультурою” і запропоновано удосконалити ДСТУ 2284-93 “Риба жива”. Зокрема, за ДСТУ 2284-93 “Риба жива”. Загальні технічні умови маса одного екземпляра товарного коропа вирощеного на вітчизняних рибницьких господарствах повинна бути від

250 до 600 г, короп відбірний – 600 г. Як показало проведене дослідження, доцільним буде доповнення і удосконалення даної норми у частині вирощування коропа із товарною масою не менше 800–1000 г, що відповідатиме міжнародними стандартам і потенційно може вплинути на експорт продукції вітчизняної аквакультури та високий рівень забезпечення продовольством держави.

Відсутність стратегічного підходу до розв'язання проблеми насичення внутрішнього ринку рибними товарами вітчизняного виробництва на основі якісної імпортозамінної продукції призвела до значного дисбалансу між попитом і пропозицією на окремих товарних ринках та може витіснити вітчизняного рибогосподарського виробника не тільки із зовнішнього, але й внутрішнього ринку. Аналіз статті 16 Господарського Кодексу України, прийнятого Верховною Радою України від 16.01.2003 № 436-IV [82], свідчить, що держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект. Дослідження висвітлюють, що важливим заходом для розвитку аквакультури є бюджетні дотації для рибного господарства, оскільки таке бюджетне фінансування на тваринництво проводиться, а на виробництво риби, інших водних біоресурсів не передбачено (табл. 5.1).

З огляду на перспективність галузі, необхідно передбачити виділення бюджетних дотацій для аквакультури, належне фінансування заходів, пов'язаних із селекційно-плеємною роботою, вирощуванням продукції з використанням ресурсозберігаючих біотехнологій, дотриманням культури ведення рибного господарства, розвитком власного кормовиробництва. Таким чином, детальне вивчення світового досвіду підтверджує, що рибне господарство у перспективі зможе функціонувати в основному без державної підтримки. Тож, є всі підстави стверджувати, що вітчизняне рине господарство вийде на рівень стабілізації та нарощування виробництва конкурентоспроможної риби та рибної продукції для гарантування продовольчої безпеки України.

Таблиця 5.1

**Обсяги бюджетних дотацій та фінансової підтримки
аквакультури і тваринництва, тис. грн**

Роки	Селекція		Бюджетна дотація та фінансова підтримка	
	аквакультура	тваринництво	аквакультура	тваринництво
2005	6 500,00	124 000,00	–	1 066 750,00
2006	6 767,70	110 000,00	–	2 280 500,00
2007	9 920,00	125 000,00	–	3 037 506,90
2008	13 420,00	125 000,00	–	4 281 771,90
2009	3 000,00	30 000,00	–	850 000,00
2010	5 000,00	80 000,00	–	–
2011	10 500,00	75 000,00	–	2 130 000,00
2012	54 080,00	–	–	732 000,00
2013 (план)	13 000,00	–	–	650 000,00

Джерело: складено за матеріалами використаними з Законів України “Про Державний бюджет України” за 2005–2013 роки.

Дослідження підтверджують, що окремі чинники впливають лише на попит, інші – на пропозицію. Проте якість продукції, сезонність виробництва, державне регулювання однаковою мірою й одночасно можуть впливати як на обсяг пропозиції, так і на величину попиту на водні біологічні ресурси. Всі чинники, які впливають на рівень цін на продукцію аквакультури в умовах ринку, можна систематизувати та класифікувати (рис. 5.2). Ціна на продукцію аквакультури є похідною від застосовуваних технологій. Негнучкість останніх в межах короткого періоду за умови нестабільної цінової ситуації зменшує можливість адаптації вітчизняного товаровиробника до умов ринку, збільшує його господарський ризик, а в довгостроковому періоді перетворює рибу та рибну продукцію на неконкурентоспроможну. Протягом останніх років в Україні відбулась поступова переорієнтація з інтенсивних на екстенсивні технології вирощування рибопосадкового матеріалу та харчової товарної риби. Перехід на більш спрощені технології з обмеженим застосуванням ресурсів дозволив вітчизняному рибогосподарському товаровиробникові навіть в умовах інфляції витрат залишатися конкурентоспроможним на ринку, однак при цьому можна константувати продовження скорочення обсягів потенційної пропозиції продукції аквакультури.

Рис. 5.2. Ціноутворюючі чинники на ринку продукції аквакультури.

Джерело: складено на основі власних узагальнень.

Удосконаленню механізму державного регулювання сприяє програмування рибопродуктивності через надання дотацій на кожний кілограм вирощеної рибної продукції з обов'язковим розрахунком витрат для здійснення процесів відтворення в галузі. Саме витрати у співставленні з ціною визначають, чи буде вітчизняний рибогосподарський товаровиробник нарощувати виробництво продукції для збільшення пропозиції на ринку, чи скоротить його. Розкриємо змістове забезпечення розв'язання проблеми дослідження шляхом узагальнення інформації з основних питань процесу формування собівартості продукції аквакультури та її реалізаційної ціни відповідно до етапів виробництва (на прикладі коропа).

I. Для визначення вартості вирощування 1 тонни коропа середньою масою 500 гр. (2 000 шт.) розрахуємо потребу в біологічному матеріалі. Відповідно до нормативів вихід однорічки коропа становить 85 %; середня маса однорічки – 0,1 кг; вихід цьоголітки – 80 %; середня маса цьоголітки – 0,03 кг; вихід личинки – 30 %. Розраховуємо необхідну кількість біологічного матеріалу:

а) однорічки коропа:

2 000 шт. – 85 %, N 1 – 100 %, де N 1 складає 2 353 шт. (0,1 кг) вага \Rightarrow 235,3 кг;

б) цьоголітки коропа:

2353 шт. – 80 %, N 0⁺ – 100 %, де 0⁺ складає 2 941 шт. (0,03 кг) \Rightarrow вага 88,23 кг;

в) личинки коропа:

2 941 шт. – 30 %, N 0 – 100 %, що складає 9 803 шт.

II. Для подальших розрахунків, скористаємось даними Державного агентства рибного господарства України, за якими середня собівартість коропа дорівнює:

личинки – 2 000 грн/млн шт.;

цьоголітки – 11,52 грн/кг;

однорічки коропа – 14,52 грн/кг;

товарної риби – 16,56 грн/кг.

Моніторинг ринкових цін, проведених територіальними органами рибоохорони Державного агентства рибного господарства України свідчить про те, що ринкова ціна на личинку коропа становить 3 000 грн/млн. шт., цьоголітки коропа – 16 грн/кг, однорічки коропа – 20 грн/ кг, товарної риби – 22 грн/кг.

На основі отриманих даних розрахуємо собівартість рибної продукції:

личинки: 1 млн шт. – 2 000 грн, 9 803 шт. – x , де $x = 19,606$ грн;

цьоголітки: 1 кг – 11,52 грн, 88,23 кг (2 941 шт.) – x , де $x = 1 016,4$ грн;

однорічки: 1 кг – 14,52 грн, 235,3 кг (2 353 шт.) – x , де $x = 3 416,5$ грн;

товарної риби, дволітки (1⁺): 1 кг – 10,56 грн, 1 000 кг – x , де $x = 16 560,0$ грн.

III. Розрахунок ціни на продукцію рибного господарства:

личинки: 1 млн шт. – 3 000 грн, 9 803 шт. – x , де $x = 29,4$ грн;

цьоголітки: 1 кг – 16 грн, 88,23 кг (2 941 шт.) – x , де $x = 1 411,68$ грн;

однорічки: 1 кг – 20 грн, 235,3 кг (2 353 шт.) – x , де $x = 4 706,0$ грн.

IV. Розрахунок рентабельності:

личинки: собівартість – 19,606 грн,

виручка – 29,4 грн,

прибуток – 9,8 грн, рентабельність – 50 %;

цьоголітки: собівартість – 1 016,4 грн,

виручка – 1 411,6 грн,

прибуток – 395,28 грн, рентабельність – 38,9 %;

однорічки: собівартість – 3 416,5 грн,

виручка – 4 706 грн,

прибуток – 1 289,5 грн, рентабельність – 37,7 %;

товарної риби, дволітки (1⁺): собівартість – 16 560 грн,

виручка – 21 840 грн,

прибуток – 4 790 грн, рентабельність – 28,9 %.

Результати дослідження ілюструє рис. 5.3, на якому вказано динаміку формування собівартості та реалізаційної ціни у процесі вирощування риби та рибопосадкового матеріалу. Аналіз ціноутворення при надходженні коропа на український ринок, дозволяє виділити таку особливість виробництва товарної продукції аквакультури, як можливість її реалізації за етапами вирощування. Серед рибогосподарської продукції є така, яка опосередковано впливає на кінцеву ціну готової товарної продукції, зокрема личинки, мальки, цьоголітки, однорічки.

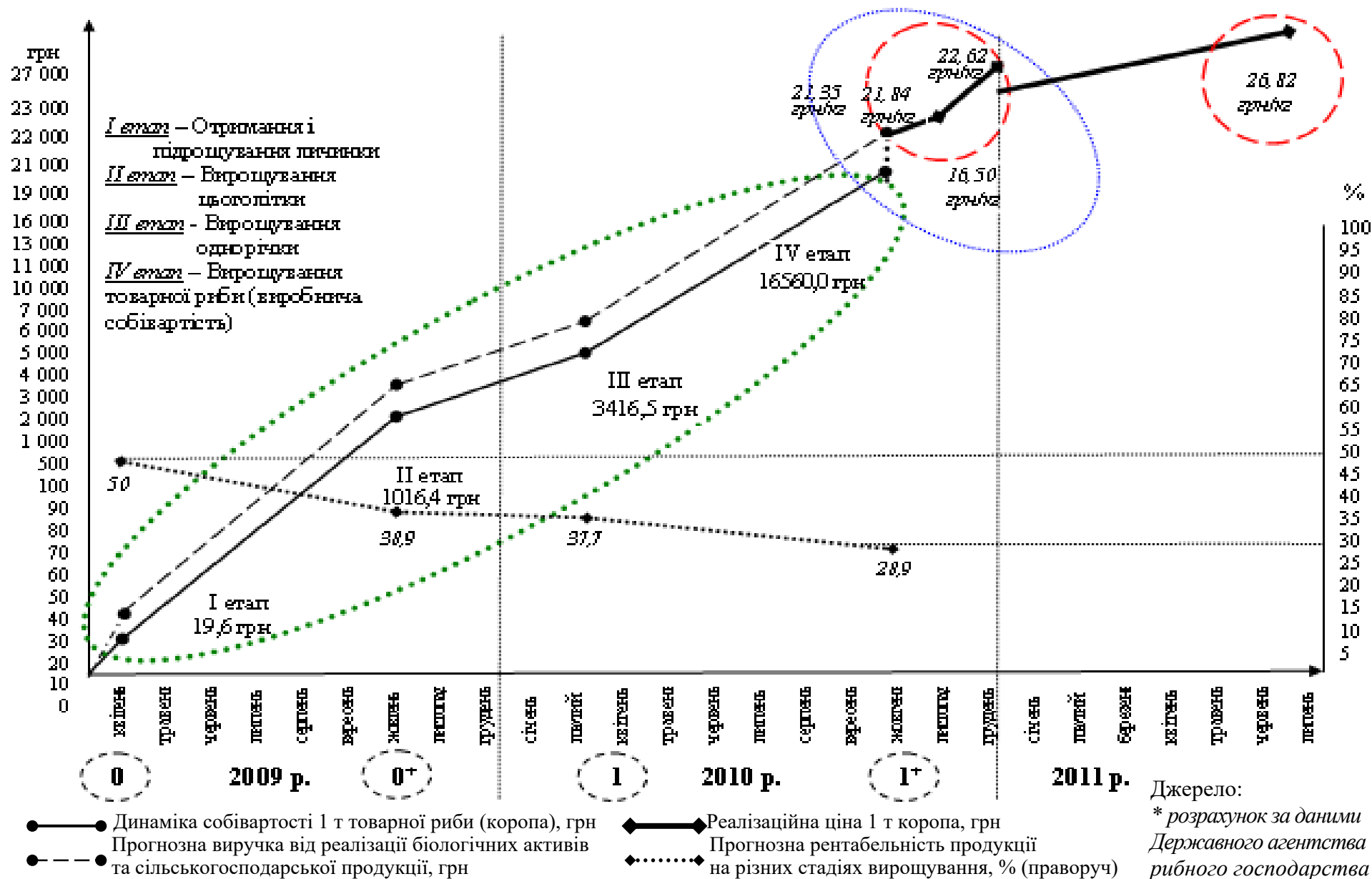

Рис. 5.3. Динаміка формування собівартості 1 т коропа та його реалізаційної ціни
 Джерело: складено на основі власних досліджень та узагальнень.

Джерело:
 * розрахунок за даними Державного агентства рибного господарства України
 ** Органи рибоохорони

Найбільш прибутковою для підприємства є реалізація рибопосадкового матеріалу одразу після завершення виробничої стадії “Отримання і підрощування личинки”. При реалізації личинки, простежується тенденція до отримання високої рентабельності (50 %). Протягом двох наступних етапів виробництва рентабельність знижується та складає 38,9 і 37,7 %, що у порівнянні з першим відповідно на 11,1 і 12,3 % менше. Проте слід враховувати особливість, що попит на личинку, мальки, цьоголітку, однорічку є проміжним, тобто похідним від попиту на кінцеву продукцію споживання та має ознаки виключно виробничого попиту. Він складається з попиту всіх окремих неповносистемних господарств-покупців, а також з попиту фермерських господарств як сировини для подальшого виробництва їх продукції. Дане становище підтверджує можливість здійснення прибуткової діяльності, зокрема, рибовідтворювальних комплексів: нерестово-вирощувальних рибних господарств, риборозплідників, розплідників рослиноїдних риб, рибоводних заводів частикових риб, осетрових та форелевих заводів. Приблизно такі самі мотиви виникають при подальшому вирощуванні товарного коропа (дволітки). З наведеного графіка видно, що виробничий процес в аквакультурі тривалий, переходить із одного року в інший рік, та свідчить про питому вагу витрат на виробництво рибної продукції, які формуються саме на останньому етапі “Вирощування товарної риби”.

Розрахунки висвітлюють, що на даному етапі аквакультурного виробництва витрати становлять 79 % від загальної суми понесених витрат. Зокрема, це пов'язано з інтенсивною годівлею риби високоякісними повноцінними комбікормами. У багатьох своїх висловлюваннях В. О. Мурін визначав “те, що ми називаємо коропа сільськогосподарською твариною, немає ніякого перебільшення. Сучасний культурний короп є породою, створеною в результаті тривалого, цілеспрямованого селекційного процесу. Як і тваринництво, ставове рибництво ґрунтується на годівлі риб, при цьому рівень інтенсифікації виробництва в обох випадках може коливатись у межах від випасного господарства до стійлового утримання” [197]. Можна зробити висновок, що особливу значущість для цього етапу вивчення проблеми мало подальше узагальнення впливу вартості вирощеної продукції на її ринкову ціну. Дослідження показують, що вартість 1 т риби у жовтні становить 16500 грн/т.

Ціна реалізованої товарної риби на ринку в цьому місяці складає 21,35 грн з подальшим зростанням у грудні до 22,62 грн, що більше на 6,12 грн від вартості виробленої продукції. Здійснене дослідження дає змогу перевірити гіпотезу дослідження і встановити, що чим більше різниця між ринковою ціною і вартістю дволітки коропа, тим вище імовірність нарощування пропозиції й обсягів реалізації даної продукції на ринку. Формування ринкової ціни на короп (рис. 5.4), свідчить про незначні коливання, проте залишаючись на позиціях старих, відпрацьованих технологій, вітчизняний ринок аквакультури водночас прямує до західних цінових стандартів, де мінімальне співвідношення вартості риби і м'яса 5:1.

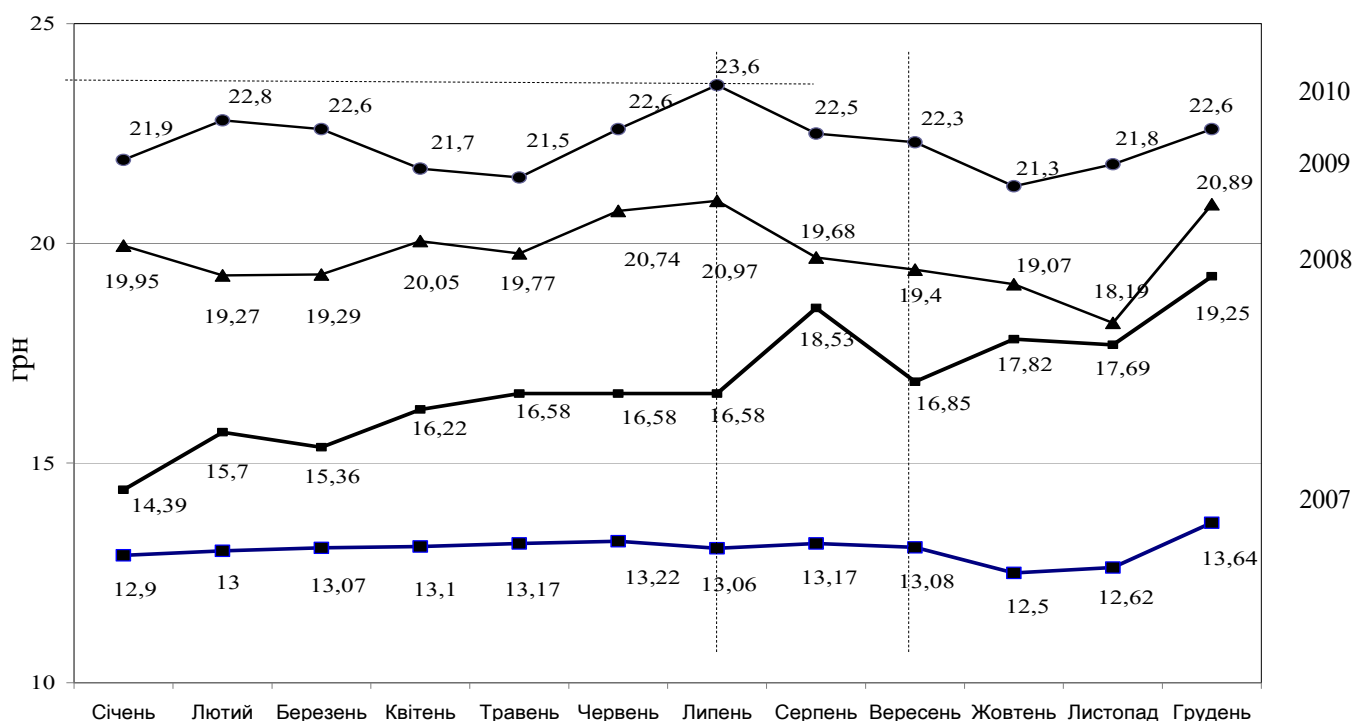

Рис. 5.4. Динаміка цін на коропа на міських ринках України у 2007–2010 рр.

Джерело: складено на основі власних узагальнень за матеріалами наданими територіальними органами Державного агентства рибного господарства України.

Дослідження висвітлили, що в Іспанії кілограм охолодженого м'ясного філе коштує 1 долар 10 центів, а найдешевша риба – скумбрія – 5 доларів 30 центів. Нині цінове співвідношення, наприклад, скумбрії до м'яса в Україні складає 1:1, морепродукти, цінні породи риб вже перевищили вартість м'яса. Загальним правилом для економічно розвинених країн є те, що рибна продукція ціниться значно вище, ніж м'ясо теплокровних тварин і птиці. За даними професора

Норвежської рибальської школи при університеті міста Т. А. Халленствента, середня ціна на рибні продукти у США висока: у роздрібній торгівлі вона у 4 рази вища, ніж у середньому на м'ясо курчат та на 50 % – на м'ясо тварин [331, С. 15]. У процесі дослідження проведено порівняння собівартості виробництва 1 т свинини, яка складає в середньому 12 000 грн/т і виробляється з використанням сучасних технологій та коропа – 16 500 грн/т, який вирощується за застарілими технологіями.

Це дозволяє зробити наступний висновок, що: а) тваринництво і аквакультура є не тільки галузями, які виробляють взаємозамінну харчову продукцію, але за умови належного фінансування заходів, пов'язаних із селекцією у рибному господарстві, використанням сучасних ресурсозберігаючих біотехнологій, розвитком власного кормовиробництва, дасть можливість отримати собівартість 1 тонни коропа на рівні від 7 до 9 грн. Такі заходи зроблять продукцію доступною для найменш соціально захищених верств населення; б) повне завантаження виробничих потужностей (включаючи використання садків, басейнів, установок замкнутого водопостачання, рибообробку та рибопереробку) сприятимуть досягненню виробництва товарної продукції у внутрішніх водоймах не 100 тис. т, як передбачено Державною цільовою економічною програмою розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки, а близько 300 тис. т, забезпечать екологічнобезпечне функціонування галузі створення додаткових робочих місць на селі та підвищення суспільного добробуту. Отже, Україна має всі необхідні інструменти для застосування з метою збільшення обсягів власного випуску продукції, включаючи значний природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний та трудовий потенціали. Водночас ключовим напрямком економічної політики України є розширення внутрішнього виробництва відповідно до “Державної програми розвитку внутрішнього виробництва”, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 12.09.2011 № 1130, із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України від 07.03.2012 № 174 та від 28.03.2012 № 256.

Аквакультура є унікальною сферою виробничої діяльності, оскільки у процесі виготовлення готової продукції, поряд з матеріально-технічними, фінансовими, трудовими ресурсами, використовуються ще й природні ресурси: живі організми,

які здатні до біологічної трансформації. Тварина або рослина, яка у процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди. Численні труднощі обліково-аналітичної роботи викликані недостатніми галузевими науково-теоретичними дослідженнями методологічних засад визначення, визнання та оцінки таких біологічних активів. Зважаючи на тривалу тенденцію щорічного падіння виробництва рибної продукції в Україні, скорочення запасів водних біологічних ресурсів у водоймах, старіння та відсутність механізмів відновлення основних засобів, недосконалість законодавчої бази, необхідно направити свої зусилля на значну кількість важливих для стратегічного розвитку підприємства питань. Це практично неможливо зробити за відсутності формалізованої обліково-аналітичної системи, яка відслідковувала б основні показники рибогосподарської діяльності і дозволила на базі отриманої інформації впливати на господарські процеси, що відбуваються на підприємстві [49, С. 1642; 204]. Як свідчить проведений аналіз, деякі нормативні документи не узгоджені між собою і містять суперечливу інформацію при використанні суб'єктами рибного господарства у галузі аквакультури. Зокрема, в Положенні (Стандарті) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790 та Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку біологічних активів від 29.12.2006 № 1315, не враховано специфічний біологічний актив – плідників – статевозрілих риб, від яких шляхом природного або штучного нересту отримують нащадків. У теоретичному та практичному плані є нез'ясованим питання відображення рибогосподарськими підприємствами фактичного отримання личинки – важливої складової додаткових біологічних активів. Проте вартість рибопосадкового матеріалу, реалізованого іншим рибницьким господарствам (личинки, цьоголітки) підприємства відображають у Звіті про вилов риби, добування морепродуктів та їх переробку (форма № 1 (риба) – річна, затверджена наказом Державного комітету статистики України від 06.06.2003 № 165), а також у Звіті про рибництво (форма № 1-РГ) від 15.07.2004 № 255 [252]. Рибницькі господарства вирощують рибопосадковий матеріал із висвітленням джерел

заготівлі рибопосадкового матеріалу (отриманням личинки в інкубаційних цехах чи від природного нересту) та виділенням окремих груп риб для забезпечення потреб планування, оптимізації аналізу, ціноутворення.

При удосконаленні механізму ціноутворення в аквакультури важливу роль відіграє отримання достовірної інформації про справедливую вартість біологічних активів. У процесі досліджень розроблено та внесено доповнення до нормативно-правових актів із визначення біологічних активів на підприємствах із виробництва продукції аквакультури і доведено, що визнання личинки та плідників риб біологічними активами повністю відповідає економіко-технологічним процесам здійснення аквакультурного виробництва. Відповідно до частини другої статті 6 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 № 996-XIV, за нашою участю, внесено у додаток 1 до Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 № 1315, схвалені Методологічною радою з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України такі доповнення: у графі 3 “Додаткові біологічні активи” рядка першого “Рибництво” пункту 9 “Рибництво, бджільництво, шовківництво” текст викладено в такій редакції: “Матеріал для розведення риби, зокрема личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники” (додаток Р).

У зв'язку з відсутністю єдиних методичних підходів до відображення біологічних активів в аквакультури розроблено методичні рекомендації з обліку риби на всіх стадіях розвитку відповідно до Положення (Стандарту) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи” для рибогосподарських комплексів України як інструменту регулювання співвідношення напрямів розвитку сировинної бази та виробництва продукції, забезпечення потреб планування й аналізу. Експериментальна апробація методики здійснена на підприємствах рибної галузі та при опрацюванні навчально-тематичної програми підвищення кваліфікації бухгалтерських служб системи рибного господарства від 06.06.2011 р., яка проходила на базі Навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України 15–24

червня 2011 р. Новизна запропонованої в даній монографії методики обліку риби полягає у розкритті особливостей біологічних активів відповідно до даного стандарту та необхідності запровадження нових методичних підходів до її обліку з урахуванням технологічних особливостей вирощування у розрізі окремих вікових груп. Методика обліку біологічних активів у аквакультури передбачає застосування встановлених в Положенні (Стандарті) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи”, методичних підходів щодо обліку додаткових біологічних активів та сільськогосподарської продукції. Зокрема, до сільськогосподарської продукції віднесено товарну рибу; до додаткових біологічних активів – матеріал для розведення риби: (личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники). Рибні продукти відносяться до продуктів переробки, на які не поширюється Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи”. Біологічні активи та сільськогосподарська продукція у рибному господарстві відображені у табл. 5.2.

Таблиця 5.2

**Перелік біологічних активів і
сільськогосподарської продукції в аквакультури**

Вид біологічного активу (сільськогосподарської продукції)	Об’єкт обліку в аквакультури
Сільськогосподарська продукція	Товарна риба
Додаткові біологічні активи	Личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники
Продукти переробки, на які не поширюється Положення (стандарт) 30	Рибні продукти

Джерело: складено на основі П(С)БО 30 “Біологічні активи” та з урахуванням внесених автором доповнень до Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів, наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2010 № 302. (“Рекомендації до нормативно-правових актів з визначення біологічних активів на підприємствах з виробництва продукції аквакультури” // Вдовенко Н.М. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. – 52 с.).

Запропоноване розмежування залежно від стадій розвитку риби вимагає визнання її в бухгалтерському обліку у складі різних груп активів, залежно від

етапів розвитку та, як наслідок, потребує формування різних методичних підходів до визначення їх кількості на кожній окремій технологічній стадії. Теоретичним обґрунтуванням методики обліку риби як біологічних активів визначено необхідність запровадження обліку різновікових груп риб за двома переділами: 1. Вирощування рибопосадкового матеріалу: вирощування мальків (утримання ремонтно-маточного стада); вирощування цьоголітки; утримання цьоголітки в зимувальних ставах; 2. Вирощування товарної риби: вирощування товарної риби при дворічному обороті; вирощування товарної риби при трирічному обороті.

Розроблена автором і запропонована в монографії методика більш детально висвітлена у виданнях “Бухгалтерський облік у рибництві: особливості формування облікової політики” // Н. М. Вдовенко. Рекомендовано Міністерством аграрної політики України (Лист від 16.01.2007 р. № 18-128-13/1647) К.: Дорадо, 2007. – 327 с. та “Методичні рекомендації з обліку риби на всіх стадіях розвитку відповідно до П(С)БО 30 “Біологічні активи” для рибогосподарських підприємств України” // Вдовенко Н.М. – К.: Вітас ЛТД, 2011. – 24 с. (Схвалено і рекомендовано Науково-технічною радою Державного комітету рибного господарства України. Протокол № 1/11 від 03.02.2011 р. та вченою радою Навчально-наукового інституту тваринництва та водних біоресурсів Національного університету біоресурсів і природокористування України. Протокол № 7 від 28.03.2011 р.).

Виходячи із сутності біологічних активів як засобів виробництва продукції і з огляду на те, що підприємства з вирощування аквакультури функціонують у ринковому середовищі, ці підприємства, як і будь-які інші, претендують на інвестиції. Але інвесторів цікавлять не минулі витрати на створення активів, а здатність їх генерувати грошові потоки в майбутньому. У цьому випадку підприємство за власної ініціативи визначає справедливую вартість біологічних активів та сільськогосподарської продукції з урахуванням цін активного ринку, якому притаманні такі умови: предмети, що продаються та купуються на цьому ринку, є однорідними; у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців; інформація про ринкові ціни є загальнодоступною. За наявності кількох активних ринків біологічних активів і сільськогосподарської продукції їх оцінка

ґрунтується на даних того ринку, на якому рибогосподарське підприємство передбачає продавати біологічні активи та/або сільськогосподарську продукцію.

Важливим питанням, що потребувало теоретико-методологічного обґрунтування у процесі розробки методики було встановлення єдиних, уніфікованих методичних підходів до оцінки справедливої вартості риби для всіх рибогосподарських комплексів України. Відповідно до нових методологічних підходів до обліку біологічних активів за Положенням (Стандартом) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи” сільськогосподарська продукція та додаткові біологічні активи при їх первісному визнанні оцінюються за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу. У цьому зв’язку, у разі відсутності активного ринку запропоновано застосовувати відповідні методи для оцінки рибопосадкового матеріалу та товарної риби: аналогів, аналізу контрактів, прийняття цін, експертної оцінки, сторонньої професійної оцінки (рис. 5.5).

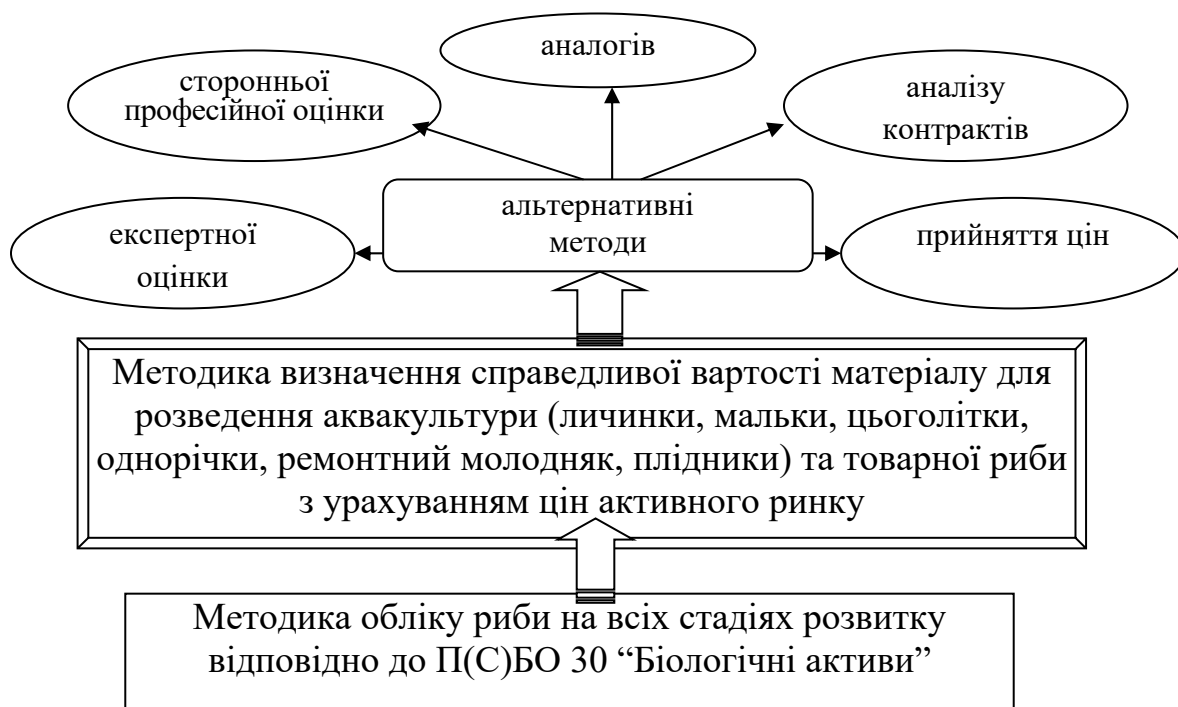

Рис. 5.5. Обліково-аналітичне забезпечення розвитку аквакультури в Україні.

Джерело: складено на основі власних узагальнень та з використанням матеріалів [188; 204].

Відповідно до задач експериментального дослідження доцільно запропонувати справедливу вартість матеріалу для розведення риби та товарної риби на основі цін активного ринку (FV – faire value) визначати за формулою (5.1):

$$FV = MV - CR, \quad (5.1)$$

де MV (market value) – ціна на активному ринку, грн; CR (cost realization) – витрати на збут, грн. Отже, для визначення справедливої вартості товарної риби підприємство може вибрати роздрібні ціни окремого місцевого ринку, оптового ринку або визначити середню ціну реалізації по господарству. Оскільки ціни реалізації за різними напрямками реалізації відрізняються, для визначення справедливої вартості товарної риби знайдемо середньозважену ціну реалізації за формулою середньої арифметичної зваженої (5.2):

$$FV = \sum PQ / \sum Q - CR, \quad (5.2)$$

де P (price) – ціни на продукцію за різними каналами реалізації, грн; Q – (quantity) – обсяги проданої продукції за різними напрямками реалізації (переробні підприємства, система громадського харчування, ринки, магазини, лотки, палатки, біржі, аукціони), од.; CR (cost realization) – витрати на збут, грн.

Для визначення справедливої вартості товарної риби підприємство може вибрати роздрібні ціни окремого місцевого ринку, оптового ринку або визначити середню ціну реалізації по господарству. Не можемо обминути коментарем і поширеної практики реалізації личинки оптовим покупцям безпосередньо на підприємстві, поставленої на комерційну основу. Ціна реалізації майже не відрізняється від ринкової. У результаті справедлива вартість 1 млн шт. личинки визначається як ціна реалізації. У випадку неможливості використання інших джерел, справедливу вартість біологічного активу та/або сільськогосподарської продукції у відповідному періоді необхідно визначати за формулою (5.3)

$$FV_{02} = MV_{01} I, \quad (5.3)$$

де FV_{02} – справедлива вартість матеріалу для розведення риби і товарної риби у базовому періоді, грн; I – індекс споживчих цін у звітному періоді.

Питання оцінки поточних біологічних активів та сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю вирішують шляхом створення в господарстві постійно діючої Комісії з визначення справедливої вартості додаткових біологічних активів та товарної риби. Комісію створюють Наказом керівника рибницького господарства з таких осіб: спеціалістів служби аквакультурного маркетингу; головного бухгалтера,

заступника, головного бухгалтера, бухгалтерів; спеціалістів в галузі аквакультури (головний рибовод, рибовод, іхтіолог, іхтіопатолог). Отримані членами Комісії носії інформації щодо цін активного ринку підлягають постійному узагальненню та збереженню на підприємстві. На визначену Комісією ринкову ціну товарної риби оформляють відповідну документацію щодо визначення справедливої вартості, яку складають перед оцінкою біологічних активів на певну звітну дату та оцінкою товарної риби перед її первісним визнанням. Документи складають на дату оцінки. Крім того, Комісія має зазначити термін використання бухгалтерією визначених справедливих цін: щодо матеріалу для розведення риби – до якої звітної дати; щодо товарної риби – протягом якого періоду. У трьох екземплярах документ підписують всі члени Комісії, головний бухгалтер та затверджує керівник господарства. Один екземпляр акту підшивають до бухгалтерської справи, другий – зберігають у відділі аквакультурного маркетингу, третій передається бухгалтеру, який відповідає за облік об'єктів щодо яких визначали справедливі ціни. У справу, зокрема, підшивають: протоколи засідань Комісії; акти визначення справедливої вартості за видами продукції аквакультури (ікра, личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники, товарна риба); документи, що підтверджують ринкові ціни прийняті для розрахунку справедливої вартості цієї продукції (ксерокопії договорів, приймальних квитанцій).

Комісія визначає справедливу вартість на основі цін активного ринку, які отримують з різних джерел інформації: самостійний збір інформації про ціни на ринку; інформація про ціни з попередніх контрактів купівлі-продажу активів укладених рибогосподарським підприємством. За умови відсутності суттєвих негативних змін у ринковому, економічному, технологічному або правовому середовищі де діє підприємство, базою для визначення справедливої вартості може бути остання ринкова ціна, відображена в попередніх угодах укладених підприємством з купівлі-продажу даних видів біологічних активів чи товарної риби (приймальні квитанції, договори купівлі-продажу); інформаційні бюлетені, сайти, періодичні видання, що розповсюджуються серед рибницьких господарств, інших підприємств; отримання інформації з органів державного управління.

Також дані цінового моніторингу Міністерства аграрної політики та продовольства України: інформація, розміщена на сайті дозволяє отримати дані за окремими категоріями цін (закупівельні, оптово-відпускні, торговельні ціни та ціни селянських ринків) і за окремими регіонами (областями); дані моніторингу цін на продукцію, що надається Торговими домами, Державною службою статистики України, обласними, районними дорадчими службами, органами держрибохорони. Наприклад, моніторинг цін на рибну продукцію в розрізі областей здійснюється органами держрибохорони. Дані збирають фахівці органів держрибохорони на продовольчих ринках протягом місяця. Середні значення розраховують на основі 4–5 цін, які були зафіксовані на ринку методом випадкової вибірки. Незважаючи на широкий вибір джерел інформації, наведених у Методичних рекомендаціях з обліку біологічних активів та сільськогосподарської продукції за ринковою (справедливою) вартістю [188, С. 5–22], їх критичний аналіз показав, що застосування більшості з них не приносить бажаного результату. Зокрема, це стосується визначення достовірної справедливої вартості матеріалу для розведення аквакультури (личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники) і товарної риби та її документальне підтвердження на певну дату за найменших трудових і матеріальних витрат. Проте основним джерелом інформації про ціни на продукцію аквакультури на активних ринках є дані цінового моніторингу, розміщені на веб-сайтах органів Міністерства аграрної політики та продовольства України, провідних консалтингових фірм, що здійснюють дослідження аграрних ринків в Україні. Ураховуючи зазначені проблеми та важливість вирішення питання визначення рибогосподарськими підприємствами цін активного ринку та їх документального підтвердження доцільно використовувати інформацію організованих оптових ринків сільськогосподарської продукції, в тому числі і в регіонах України та даних інформаційно-маркетингового центру Державного агентства рибного господарства України з питань впровадження інформаційного обслуговування та створеної на базі центру автоматизованої інформаційно-аналітичної системи моніторингу виконання показників соціально-економічного розвитку.

Із системних позицій, формування інформації про попит та пропозицію на товарну рибну продукцію, слід розглядати як безперервний процес стимулювання росту аквакультурного виробництва між декількома напрямками її досягнення. Для контролювання цього процесу, методично функціональну поведінку пропозиції товарної риби (F_0) запропоновано визначати як багатофакторну функцію, що в математичній формулі (5.4) має наступний вигляд:

$$F_0 = \sum_{i=1}^N S_i R_i [L(G), T(G)] + K \quad (5.4)$$

де N – кількість господарств, що виробляють кінцевий продукт споживання; S_i – площа водойм (га), лотків, садків, басейнів (m^2) окремо взятого i -ого господарства, а R_i – його рибопродуктивність (маса готової продукції, що отримана з одиниці площі), ц/га, kg/m^2 ; L – обсяг вирощування рибопосадкового матеріалу; T – технології відтворення та вирощування модельних об'єктів аквакультури; G – обсяг фінансової підтримки рибогосподарського виробництва; K – обсяг імпорту риби та рибної продукції.

Методологічне значення формули (5.4) полягає у демонстрації логічної сутності ідеального стану економічної організації виробництва. Причому величини R_i є функціями обсягу вирощування рибопосадкового матеріалу L та технологій, що використовуються у виробництві T (використання мінеральних добрив, штучних кормів, ущільнення посадки риби тощо). L та T в свою чергу залежать від обсягу фінансової підтримки G , що виділяється для галузі (як державна підтримка, так і приватні інвестиції або частина прибутків, що вкладають у подальший розвиток рибогосподарського підприємства). Розрахунок показника (F_0) можна провести на досить широкій визначальній базі відповідно до специфіки аквакультурного виробництва із застосуванням коефіцієнтів обсягу державної фінансової підтримки рибогосподарського виробництва (див. продовження додатку Р, табл. Р.1).

З цією метою виокремлено основні статті витрат Державного бюджету України, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням виробництва продукції: селекція у рибному господарстві; відтворення та охорона водних живих ресурсів і регулювання

рибальства (з 2007 року стаття розділена на дві: організація діяльності органів рибоохорони рибовідтворювальних комплексів та відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні). Базовим періодом є 2000 рік. За отриманими даними на вказані статті у 2000 р. виділено 13535,5 тис.грн, 2001 р. – 22 189,5 тис.грн, 2002 – 33 471,1 тис.грн, 2003 р. – 35 249,6 тис.грн, 2004 р. – 53 646,3 тис.грн, 2005 р. – 71 790,5 тис.грн, 2006 р. – 102 319,4 тис.грн, 2007 р. – 120 547,8 тис.грн, 2008 р. – 142 485,9 тис.грн, 2009 р. – 103 071,3 тис.грн, 2010 р. – 115 602,7 тис.грн, у 2011 р. – 133 518,9 тис.грн. Оскільки явні вигляди функцій R_i , L та T невідомі, для прогнозування кількісної поведінки пропозиції побудуємо спрощену математичну модель, параметри якої знайдемо феноменологічно із статистичних даних про обсяги вилову у штучних водоймах країни. Можливості описової статистики допомогли детальніше проаналізувати зміну обсягів виробництва товарної риби, а також обрати оптимальний критерій для визначення статистичної значущості результатів дослідження [205, С. 25].

Обсяг пропозиції товарної риби на ринку (F_0), можемо модельно описати в наступній формулі 5.5:

$$\frac{dF_o(t)}{dt} = k_1 F_o(t) + k_2 t + k_3, \quad (5.5)$$

де t – час; коефіцієнт k_1 є сумою двох доданків різних знаків $k_1 = k_1' + k_1''$: додатній внесок k_1' відповідає заходам, що вживаються для підтримання рибопродуктивності діючого господарства (проведення інтенсифікаційних заходів з удобрення, вапнування ставів, годівлі риби, осушування ложа водойм); від'ємний же внесок k_1'' відповідає за природний занепад і, якщо його не підтримувати, обсяги виробництва будуть знижуватися. Слід активно впливати на екосистему водойм, збільшувати рибні запаси і поліпшувати видовий склад водних біоресурсів у природному середовищі через їх штучне розведення та наступне вселення до природних водойм. Лінійний внесок $k_2 t + k_3$ у правій частині формули 5.5) визначає сприятливі заходи у галузі – державна підтримка виробництва, законодавство, запровадження нових біотехнологій визначає додатні

значення k_2, k_3 , а жорстка податкова політика – від’ємні. Загальний розв’язок має наступний вигляд у формулі (5.6), де C – константа інтегрування:

$$F_0(t) = C \exp(k_1 t) - \frac{k_2}{k_1} t - \frac{k_2 + k_3 k_1}{k_1^2}, \quad (5.6)$$

Отже, згідно до розвинутої моделі екстраполюємо статистичні дані щодо вилову у штучних водоймах експоненційно-лінійно комбінованою функцією (5.7) [29; 30; 33; 153; 205; 379]. З рис. 5.6 бачимо, що запропонована модель добре узгоджується зі статистичними даними.

$$F_0 = p_1 \exp\left(-\frac{t}{p_2}\right) + p_3 t + p_4 \quad (5.7)$$

Результати числового моделювання наведено на рис. 5.6.

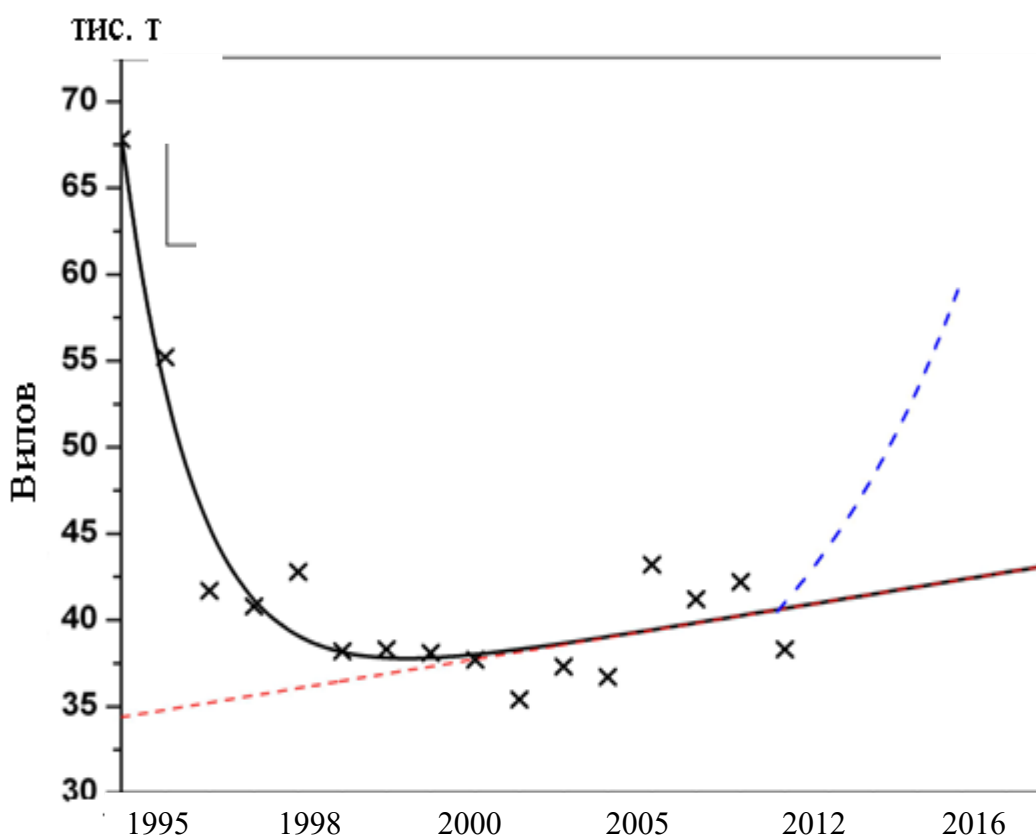

Рис. 5.6. Прогнозна асимптотична поведінка пропозиції товарної риби.

Джерело: Складено на основі власних розрахунків і досліджень.

Підставивши отримані числові значення параметрів, маємо вигляд функції пропозиції: $F_0(2016) = 682 \exp(-t - 1990 : 1,66) + 0,42(t - 1990) + 32,3$, формула (5.8):

$$F_o = 682 \exp\left(-\frac{t-1990}{1,66}\right) + 0,42(t-1990) + 32,3 \quad (5.8)$$

У даний момент функція пропозиції (5.9) вийшла на свою лінійну асимптоту.

$$F_o = 0,42(t-1990) + 32,3 \quad (5.9)$$

Оскільки кутовий коефіцієнт прямої (4.6) є не високим, то прогноз в рамках розглянутої моделі свідчить про стагнацію вітчизняного аквакультурного виробництва і відповідно зниження обсягу пропозиції товарної риби на ринку. Очікуване значення вилову у внутрішніх водоймах у 2016 році $F_o(2015) \approx 43$ тис. т. Такий прогноз не задовольняє потреби населення, тому має сенс нарощувати обсяги виробництва вітчизняної продукції [205, С. 27]. Розглянемо механізм такого підвищення. Необхідно створювати умови для виконання $p_2 < 0$, тобто необхідне поновлення рибних ресурсів швидше ніж їхнє виснаження; використання рибопосадкового матеріалу високої якості; підвищення рибопродуктивності існуючих водних об'єктів. Слад урахувати, що на сьогоднішній день налічується 103,7 тис. м² басейнів, 144,2 тис. м² садків та 122,5 тис. га ставів. Середня рибопродуктивність ставів становить 0,6 т/га, що приводить до значення коефіцієнта $p_3 = 0,42$. Припустимо, що рибопродуктивність цих площ піднімається з 0,6 т/га до значення близько 1,5 т/га, що відповідає зростанню рибопродуктивності і відповідно коефіцієнта p_3 у 2,5 рази $p_3 = 1,05$. При значенні $p_4 = 35$ і $1 : p_2 = -0,3$, користуючись умовою зшиву реальної і підвищеної пропозиції товарної риби нині, отримаємо наступний вираз, який свідчить про зростання виробництва: $F'_o = 6,25 \exp(0,3(t-2011)) + (t-2011) + 15(t-2011) + 34,75$; $t > 2011$, що дає в прогнозі на 2016 рік $F'_o = 68$ тис. т.

У даному дослідженні наведемо прогноз виробництва продукції аквакультури за оптимістичним та песимістичним сценаріями, опираючись на дані Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства України на 2012–2016 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1245 та Концепції розвитку рибного господарства України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.10.2011 № 1003-р у частині прогнозування обсягів виробництва. Складова імпорту була прогнозована, виходячи із необхідності

зміни її структури в напрямку уникнення імпорту риби, що пояснюється зростанням обсягів внутрішнього виробництва, нашим прагненням збалансувати споживання риби за видами, уникнення неякісного імпорту (рис. 5.7).

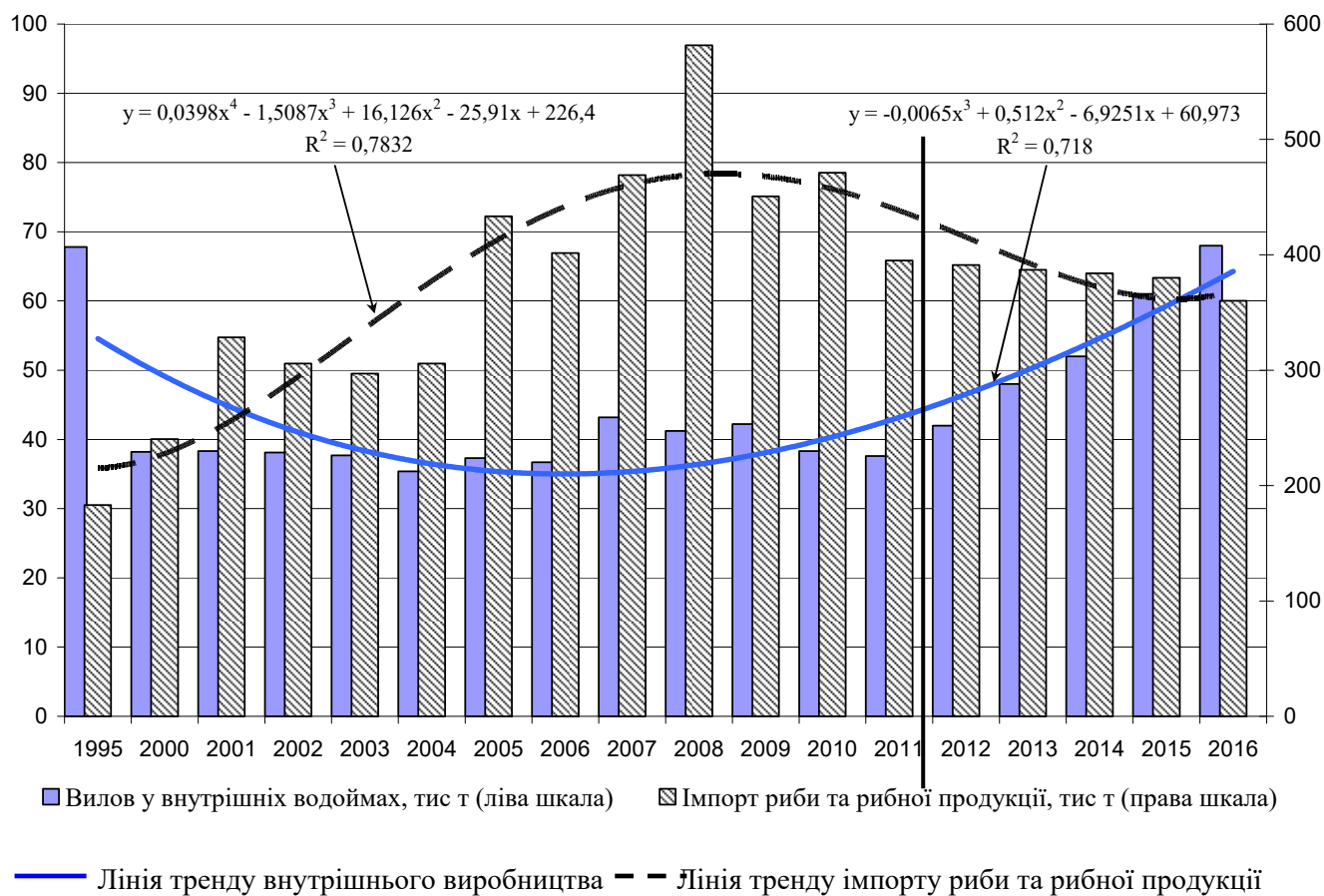

Рис. 5.7. Прогноз розвитку ринку рибної продукції аквакультури в Україні.

Джерело: складено на основі власних розрахунків.

Звідси можемо зробити висновок, що зростаючий попит на продукцію аквакультури задовольняється за рахунок імпорту, оскільки власний вилов зменшується. У цей час пропозиція продукції з підприємств аквакультури є практично сталою і відбувається повільне лінійне зростання. Підсумовуючи ці факти, вкажемо про доцільність вжиття заходів щодо стимулювання виробництва продукції аквакультури, завантаження виробничих потужностей, оскільки на продукцію є попит, а споживання буде відбуватись за рахунок відтоку покупців від імпортного товару. У той же час, необхідно відзначити, що прогнозні обсяги виробництва продукції аквакультури визначено у 68 тис. т до 2016 р. Протягом цього періоду необхідно забезпечити фінансування діяльності щодо створення генофондних колекцій у вигляді маточних стад об'єктів культивування, поєднати

екологічні, економічні та соціальні інтереси для сталого розвитку в умовах скорочення промислу в морях і океанах, підвищити зростання рибопродуктивності з 3,0 ц/га до 15,0 ц/га. Рибопродуктивність – це властивість водойми відтворювати протягом певного часу величину біомаси риб (Порядок штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, затверджений наказом Мінагрополітики та продовольства від 07.07.12 р. № 414). Слід звернути увагу на те, що в цілому по Україні, середня рибопродуктивність рибницьких господарств, які звітують у різні види асоціацій та Державну службу статистики України, становить 3,7 ц/га. Іншими словами, спостерігається малоефективне використання ставового фонду країни. Водночас, враховуючи продуктивність ставів з вирощування товарної риби та рибопосадкового матеріалу, відповідно до зонального рибоводно-біологічного нормативу водойми можуть щорічно давати більше 163 тис. т при екстенсивному (випасному – 6,6 ц/га) використанні водних об'єктів, 400 тис. т при інтенсивному (годівлі) використанні внутрішніх водойм, тобто близько 16,4 ц/га.

Тому для забезпечення раціонального використання рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), доречними стали пропозиції автора щодо розроблення рибоводно-біологічних норм отримання продукції з одиниці площі водного об'єкта за зонами аквакультури залежно від кліматичних умов та природної продуктивності водойм щодо риборозведення. Бачимо, що розроблення вказаних норм є основою для підвищення державного нагляду (контролю) за рибопродуктивністю. Основною ідеєю є те, що норм повинні дотримуватися всі без винятку господарства, а також і ті суб'єкти, які орендують або мають намір орендувати нагульні стави. Дана пропозиція узгоджується з абзацом 4, Ч.1, ст. 8 Закону “Про аквакультуру” від 18.09.2012 № 5293-VI, п. 8 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого Указом Президента України № 500 від 23.04.2011 та на виконання доручення Кабінету Міністрів України № 24843/7/1 – 11 від 26.09.2011 (табл. 5.3). Пропозиції автора було враховано при розробці проекту Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України “Про затвердження Зон аквакультури (рибництва) та рибопродуктивності по регіонах України” (від 30.01.2013 № 45, зареєстрованого в Мін'юсті України від 11.02.2013 № 240/22772).

Таблиця 5.3

Зони аквакультури (рибництва) та рибопродуктивності по регіонах України

№ з/п	Області	Рибопродуктивність, ц/га	
		розрахункова рибопродуктивність при екстенсивному (випасному) веденні господарства	розрахункова рибопродуктивність при інтенсивному (годовлі) веденні господарства
Зона Полісся			
1.	Волинська	5	14
2.	Житомирська	5	14
3.	Львівська	5	14
4.	Київська	5	14
5.	Сумська	5	14
6.	Тернопільська	5	14
7.	Рівненська	5	14
8.	Хмельницька	5	14
9.	Чернігівська	5	14
	Загалом по зоні	5	14
Зона Лісостеп та Прикарпаття			
1.	Вінницька	6	15
2.	Закарпатська	6	15
3.	Івано-Франківська	6	15
4.	Полтавська	6	15
5.	Харківська	6	15
6.	Черкаська	6	15
7.	Чернівецька	6	15
	Загалом по зоні	6	15
Зона Північний степ			
1.	Дніпропетровська	8	19
2.	Донецька	8	19
3.	Запорізька	8	19
4.	Кіровоградська	8	19
5.	Луганська	8	19
	Загалом по зоні	8	19
Зона Південний степ			
1.	Автономна Республіка Крим	10	20
2.	Миколаївська	10	20
3.	Одеська	10	20
4.	Херсонська	10	20
	Загалом по зоні	10	20

Джерело: Норми рибопродуктивності слід ураховувати вже сьогодні / Н. Вдовенко // “БАЛАНС-АГРО”. – 2013. – № 10.; Орендарям водойм рибопродуктивність слід планувати вже сьогодні / Н. Вдовенко // Агросвіт України – 2013. – № 3. – С. 30–31.

Таким чином, Міністерство аграрної політики та продовольства Автономної Республіки Крим, головні управління агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, Управління промисловості, розвитку інфраструктури агропромислового комплексу Севастопольської міської державної адміністрації будуть подавати щороку до 01 березня Державному агентству рибного господарства України інформацію про стан дотримання норм зон аквакультури (рибництва) та зональної рибопродуктивності по регіонах України. Можна очікувати, що в разі недотримання зазначених норм до таких підприємств застосовуватимуться різні форми впливу (розглядається навіть можливість переривання терміну оренди водойм).

Для того, щоб досягти планових показників вилову риби потрібно також у подальшому удосконалити механізм застосування засобів державного регулювання в частині використання пільгових тарифів за використання електроенергії для заповнення та відкачування води з рибогосподарських водних об'єктів. На основі проведених досліджень встановлено, що для заповнення лише 1 га нагульного ставу необхідно 15 тис. м³ води. Для вирощування продукції аквакультури, водою необхідно заповнити 30 тис. га ставів. Для порівняння зазначимо, що середня ціна для рибогосподарського підприємства за 1 кВт складає 89 коп., а для залізниці – 24 коп. Раніше нічний тариф для рибгоспів становив 3 коп., нині складає 20 коп. за 1 кВт. Складається ситуація, що заповненими є лише 30 % ставів, через високу ціну на електроенергію. Відбувається неповне використання виробничих потужностей, а внаслідок підвищення ціни на електроенергію збільшується собівартість продукції аквакультури, що робить її менш доступною за ціною для українського споживача. Тому доцільно довести пільгові тарифи за використання електроенергії в аквакультурі для заповнення та відкачування води з рибогосподарських водойм до рівня плати за використання її на зрошувальні цілі як для сільськогосподарських підприємств. Що стосується пропозиції на товари, які є продуктами переробки риби (риба копчена, в'ялена, балик), то їх обсяг є також функцією багатьох аргументів. Найбільш важливими серед них можуть бути:

ціна на ринку, собівартість виробленої продукції, наявність потужностей та рівень завантаженості, ціни товарів-замінників. Володіючи достовірною інформацією рибні підприємства можуть планувати та придбати відповідних ресурсів стільки, скільки їм потрібно для здійснення виробничої програми господарської діяльності.

Беручи до уваги те, що розрахунок сумарного ринкового попиту на продукцію аквакультури та продукти її переробки значно складніший, ніж розрахунок пропозиції, здійснено відбір більшої кількості відносно непередбачуваних чинників. На цій основі запропоновано інтегральний показник попиту на товарну рибу F_D , який має наступний формалізований вигляд (5.10)

$$F_D = f (F_x; F_y; F_c; F_b; F_m; F_q; F_e; F_g) \quad (5.10)$$

де F_x – кількість населення та його вікова структура; F_y – рівень доходів населення; F_c – ціни на продукцію; F_b – товари-замінники; F_m – регіональні особливості розташування водойм; F_q – якість продукції; F_e – експортний попит на продукцію; F_g – попит на рибу рибопереробних, рибообробних підприємств.

Попит на рибу і морепродукти є виробничим і до того ж багатоступеневим. Попит на товарну рибу цінних видів, є похідним від попиту рибопереробних і рибообробних підприємств, ресторанів. Є в ньому і частка експортного попиту на продукти переробки риби, як на кінцевий продукт споживання домогосподарств. Сумарний попит на продукцію рибообробки, рибопереробки, в кінцевому рахунку залежить від попиту населення на консерви, балики, рибні продукти, що в свою чергу залежний від великої кількості чинників, серед яких чимало суб'єктивних.

Попит на рибопосадковий матеріал, зокрема личинку, мальків, цьоголітку, однорічку, залежить від попиту рибницьких підприємств, фермерських господарств відповідно до сезону. Така багаторівневість урахування попиту на продукцію аквакультури ускладнює визначення ємності ринку. Це означає, що слід оперувати не обсягами, які розраховані через усереднені показники, а обсягами, що складають сумарний попит всіх ринкових індивідів, а це значно складніше.

Слід відмітити, що на зниження обсягів вилову нині продовжують впливати наслідки політичних і економічних перетворень, які почались у 90-х роках, та відволікли увагу від розвитку аквакультури. Проголошена у 1992 р.

приватизація рибогосподарської галузі концентрувала основну увагу на боротьбі за цінні основні засоби – рибопромислові судна, рибопереробні виробництва тощо. Рибовідтворювальні заводи залишились практично не задіяними і, мабуть, тому частину їх залишили у державній власності. Непродумане реформування галузі, штучне розукрупнення повносистемних господарств, пріоритет дрібнотоварного виробництва за відсутності матеріально-технічних засобів і фінансово-економічних інструментів впливу на його розвиток, скорочення державного фінансування призвели до скорочення обсягів аквакультурного виробництва. Переділ в галузі визначив другорядну роль всіх питань, пов'язаних з аквакультурою. Мало привабливі товарні господарства, які традиційно спеціалізувалися на вирощуванні коропових, перейшли у власність нових господарів. Працівники підприємств залишились обділеними при проведенні приватизації і не мають можливостей законно вести своє господарство без стороннього впливу.

За переконанням І. Й. Малого [173], відсутність в Україні сталих і розвинутих інститутів державності, як і відсутність політичної волі щодо вдосконалення економічної системи уповільнює і деформує процеси приватизації як головного елементу реформування економіки. Негативно впливає на процес реформування і низький рівень знань ринкової економіки. Вирішити та усунути дисбаланси у галузевому розвитку можливо лише за комплексного, системного підходу як з боку держави, так і суб'єктів господарювання. Є підстави вважати, що сучасний стан господарств аквакультури є наслідком не тільки низької ефективності їх власної діяльності, але й наслідком об'єктивних економічних умов, в яких вони опинились в результаті безсистемних і до кінця не продуманих дій органів державної влади. Лише у випадку підвищення відповідальності влади за виконання власних рішень, критичному осмисленні ефективності їх наслідків і прийнятті нових заходів, які сприятимуть досягненню стратегічної мети аквакультурної діяльності можна змінити розвиток ситуації на краще.

Нині потребує урегулювання питання приватизації рибницьких господарств на засадах приватної власності на землю, зокрема під водою та гідроспорудами, бо існує проблема корпоративних прав держави щодо майна господарств (рис. 5.8).

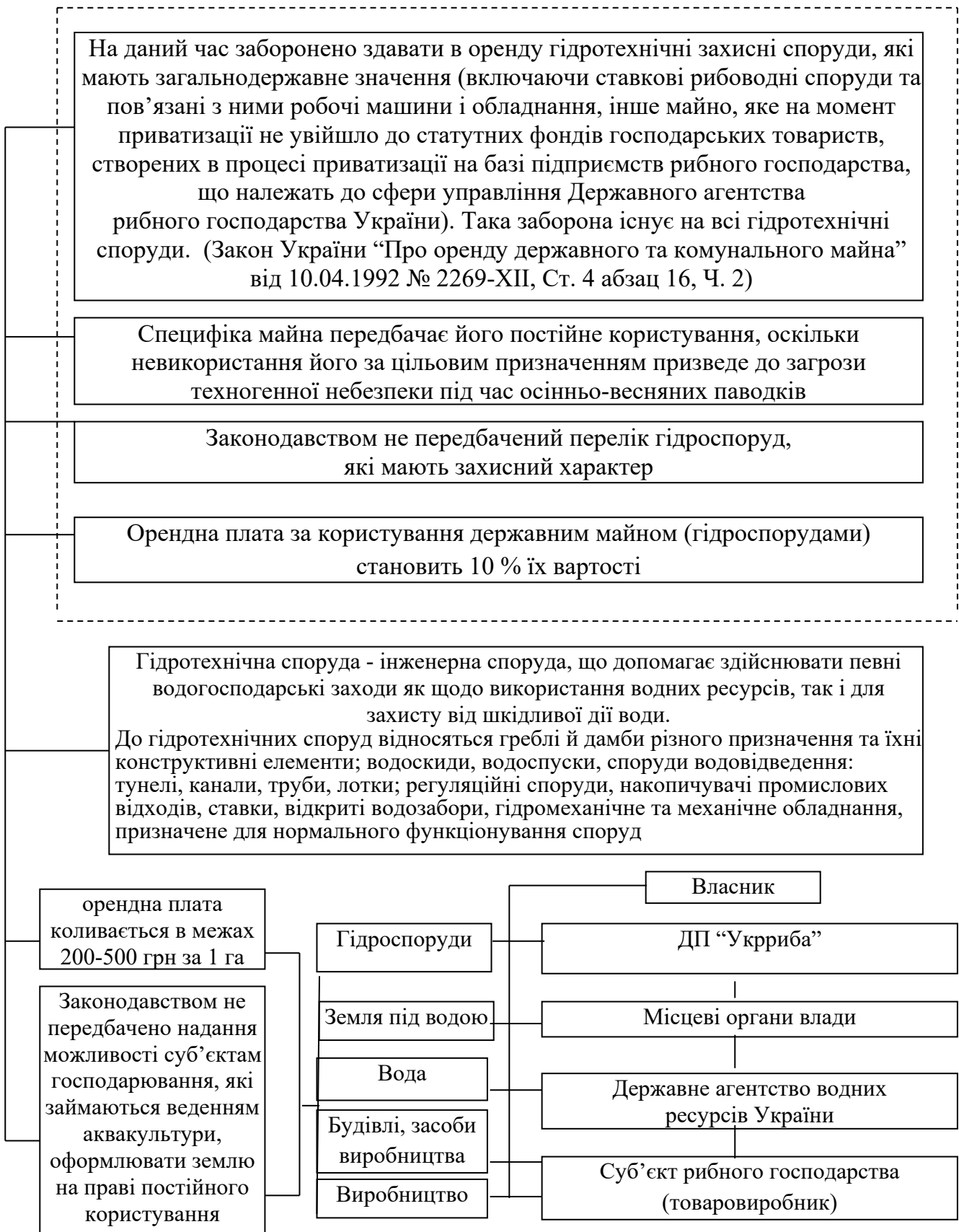

Рис. 5.8. Проблеми організації відносин оренди державного майна в рибному господарстві.

Джерело: складено на основі власних досліджень та узагальнень.

Гідроспороди знаходяться у власності держави – Державне підприємство “Укрриба” (ДП “Укрриба”), земля під водою – у місцевих органів влади, вода – у Державному агентстві водних ресурсів України. Функція організації ефективного використання гідроспоруд, які складають основу матеріально-технічної бази сучасного прісноводного рибництва, покладено на ДП “Укрриба”. Гідроспороди складають близько 70 % основних засобів у аквакультурному виробництві. На балансі ДП “Укрриба” обліковується 3 717 державних гідротехнічних споруд балансовою вартістю 385,4 млн грн. Діють 130 договорів щодо використання державного майна. У 2008 році укладено 19 договорів зберігання з правом користування на суму 47 426,18 грн, яке розташоване у Херсонській, Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Черкаській областях. Після створення ДП “Укрриба” та передачі на його баланс гідроспоруд, рибогосподарські підприємства сплачують йому орендну плату за користування державним майном у розмірі 10 % їх вартості. За землю орендна плата коливається у межах 200–500 грн/га. На капітальні та поточні ремонти гідроспоруд кошти з ДП “Укрриба” майже не надходять, що призвело до їх зносу на 75–80 %, а в окремих рибницьких господарствах і більше. Загальна площа нагульних ставів підприємств із вирощування товарної риби, з якими укладено договори оренди та зберігання з правом користування гідротехнічними спорудами (67 підприємств), складає 30 760 га, з них зариблені 23 419 га. Значна кількість площ виробничих потужностей, зокрема ставів, не придатна для використання, переважно, через незадовільний технічний стан, зокрема: нагульні на 10,7 %, вирощувальні – 10 %, маточні та ремонтні стави – 9 %, зимувальні – 6,4 %, нерестові – 3,2 %. Частка таких ставів у 2008 році становила 10,5 % від загальної ставової площі (у 2007 році – 11,3 %). За категоріями ставів найбільше непридатних до використання (у відсотковому відношенні) карантинних ставів – 14,8 %. Можлива причина цього – загальне зниження рівня сучасної технологічної культури ведення рибного господарства з початку 90-х років минулого століття (у більшості рибгоспів карантинні стави, якщо і використовують, то не за цільовим призначенням). Однією із важливих складових частин цієї проблеми є необхідність істотного

поліпшення експлуатаційних характеристик ставового фонду України, без позитивного розв'язання якої на значне та прискорене нарощування обсягів виробництва розраховувати досить складно. Частина ставів втратила свої характеристики для ефективної експлуатації через інтенсивне замулення, надмірне заростання рослинністю та внаслідок погіршення стану гідротехнічних споруд. Причиною низького використання виробничих потужностей стала відсутність необхідних предметів праці. Низька якість сировини і його висока вартість, на фоні різкого зменшення обсягів вилову, призвели до неможливості виробництва конкурентоспроможної, екологічно безпечної рибної продукції.

Повертаючись до аналізу теоретичних і прикладних напрацювань вітчизняних учених з проблеми доцільності вирощування риби в умовах аквакультури, варто зауважити про зростання ефективності державного регулювання у цьому напрямі. Це спонукає товаровиробників до вирощування видових об'єктів аквакультури, створення сучасних високотехнологічних рибницьких господарств, впровадження сучасних біотехнологій вирощування гідробіонтів. Іншими словами, провівши наукове дослідження, ми підтвердили думку про перспективність розвитку в Україні товарного вирощування риби в контрольованих людиною умовах.

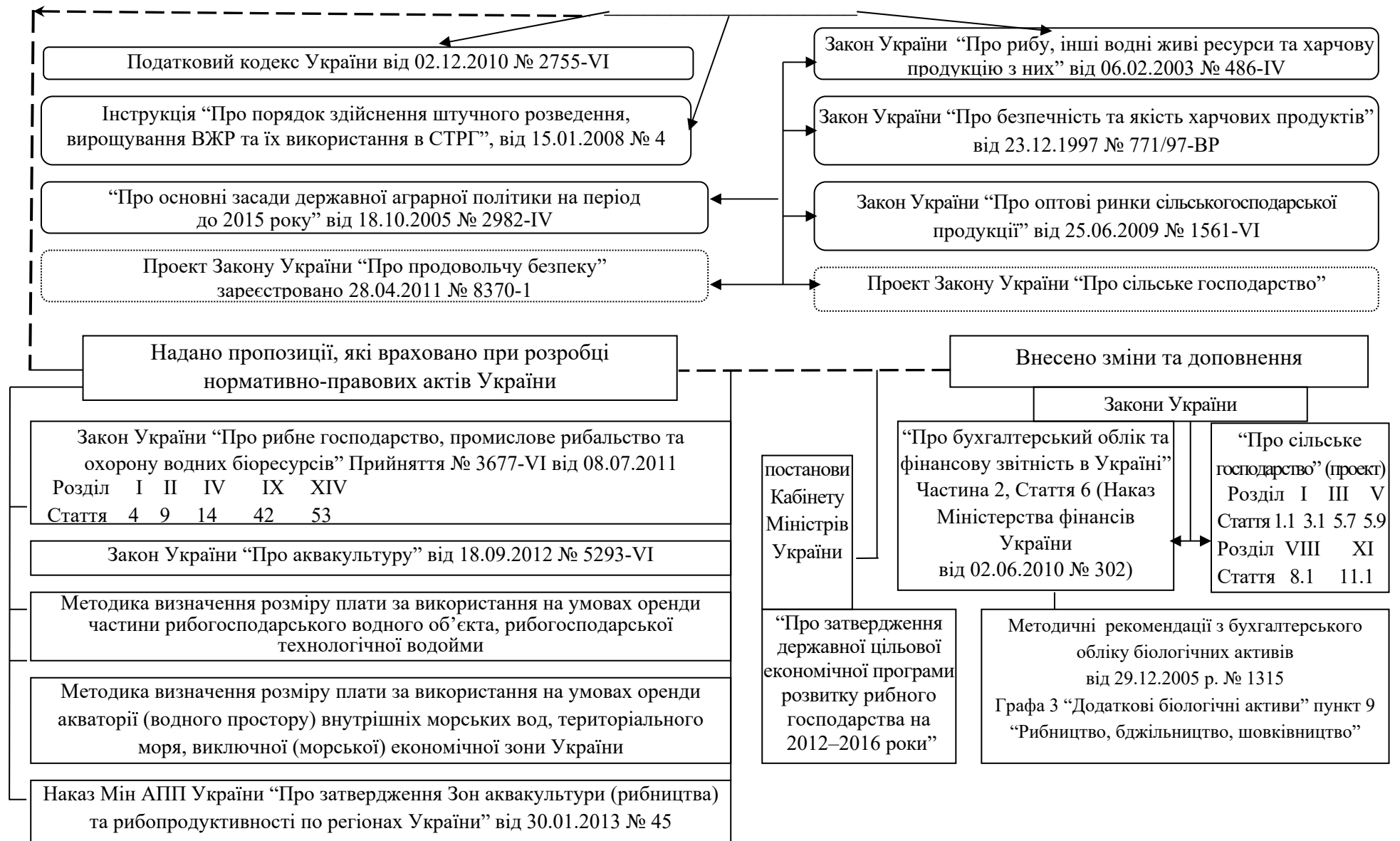
Для прийняття ефективних рішень на будь-якому рівні – державному, галузевому важливо не тільки добре знати сучасний стан ринків, але й прогноз ситуацій, які з достатньою імовірністю можуть відбуватися на ринку у найближчій чи далекій перспективі. Короткостроковий прогноз розвитку ринку необхідний для того, щоб, принаймні, у поточному році до наступного облову суб'єкти ринку могли визначити свої обсяги виробництва, тактику збуту, обрати канали, які б забезпечували найбільшу ефективність торговельних операцій, і відповідно, виробництва аквакультури. Середньострокові прогнози на державному і регіональному рівнях потрібні для тактичного планування діяльності галузей, враховуючи циклічність їх розвитку. Ці прогнози дозволяють гнучко і більш ефективно застосовувати заходи державного регулювання або здійснювати заміну їх на більш результативні. Для підприємств такі прогнози важливі, щоб обирати ефективну структуру виробництва на 3–5 років уперед з

урахуванням циклічних або інших змін на ринках, здійснити вибір технологій та вкладання інвестицій у розвиток.

Зарубіжний досвід прогнозування у провідних риболовецьких країнах світу, а також у сільському господарстві підтверджує, що найбільше практичне значення для аквакультури матимуть п'ятирічні прогнози з урахуванням загальної економічної та бюджетної політики. У рибній галузі прогнози по-різному можуть впливати на ділове середовище: мобілізувати й підштовхувати до активної економічної та промислової політики; турбувати та гальмувати ініціативи суб'єктів економічної практики; мати дезінформативне значення, особливо для іноземних конкурентів. Довгострокові прогнози дають можливість відпрацьовувати на більш тривалий період стратегію розвитку рибного господарства, ринку продукції аквакультури, цілеспрямовано завойовувати відповідні ринкові сегменти на внутрішньому та зовнішньому ринках, змінювати зовнішньоторговельну поведінку із урахуванням перспектив світового ринку риби та рибної продукції. Завдяки таким прогнозам з'являється можливість залучати довгострокові інвестиції, опрацювати різні типи маркетингових стратегій, політику щодо товару, місця, товаропросування, ціноутворення, прогнозувати попит і пропозицію на вітчизняну продукцію аквакультури.

При визначенні шляхів розвитку вітчизняної аквакультури необхідно враховувати об'єктивну необхідність надання їй фінансової, організаційної та правової підтримки особливо для впровадження інтенсивних біотехнологій у товарні прісноводні та морські господарства. Висока вартість пально-мастильних матеріалів, комбікормів, знос основних засобів, їх технологічна відсталість, екстенсивні біотехнології та недостатня частка високопродуктивних порід риб, зниження рибопродуктивності водних об'єктів істотно вплинуло на вартість риби та рибної продукції і зниження попиту на неї у населення. Оптимальним є варіант, що передбачає досягнення поставлених завдань шляхом забезпечення комплексу заходів із використання відповідних адміністративно-правових, організаційних та економічних методів державного регулювання аквакультури та шляхом розробки і прийняття нормативно-правових та законодавчих актів (рис. 5.9).

Рис. 5.9. Основні нормативно-правові акти, щодо регулювання розвитку аквакультури в Україні.

Існують переконливі аргументи на користь того, що в останні роки держава здійснює певні заходи з вирішення питань створення сприятливих умов для розвитку аквакультури, забезпечення населення України продукцією з риби та інших водних біоресурсів з поступовим наближенням до рівня науково обґрунтованих фізіологічних норм їх споживання у розрахунку на одну особу, забезпечення інших галузей економіки сировиною для виробництва біологічно активних речовин, лікувальних препаратів та кормової продукції. Розвиток аквакультури у штучних водоймах проходить спонтанно й надто повільно, а законодавче підкріплення її діяльності, організаційно-економічний механізм функціонування ще далекий від сучасних вимог цивілізованого виробництва і не вирішує значною мірою проблему сталого розвитку сектору. Актуальність даного напрямку підкреслює й те, що суспільство усвідомлює виняткову роль в розвитку аквакультури у сучасних державницьких процесах. Тому запропоновані в процесі дослідження положення було враховано при розробленні проекту постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження державної цільової програми розвитку рибного господарства України на 2012–2016 роки” [234]. Документ розроблено за ініціативою Державного агентства рибного господарства України відповідно до Закону України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 № 1621-IV [227, С. 352] та Постанови Кабінету Міністрів України “Порядок розроблення та виконання державних цільових програм” від 31.01.2007 № 106 [245]. Серед них зокрема такі як: довести загальний обсяг добування водних біоресурсів не менше 375 тис. т на рік і налаштувати виробництво продукції аквакультури; забезпечити відповідність комплексного показника конкурентоспроможності вітчизняної продукції рибного господарства міжнародним вимогам; забезпечити діяльність оптових ринків рибної продукції; випустити в природні водойми необхідну кількість цінних видів риб; підвищити соціально-економічний рівень життя населення та забезпечити гідні умови оплати на підприємствах рибного господарства.

Прийняття даного документу дає можливість забезпечити реалізацію основних напрямів розвитку, створення умов для фінансового, матеріально-технічного

забезпечення, стабілізації та подальшого функціонування рибного господарства України та його важливої складової аквакультури. Вказане дозволяє усунути проблеми відсутності субсидування різних напрямів господарської діяльності в галузі, технічні бар'єри на шляху вітчизняної продукції рибного господарства на світові ринки, сприятиме забезпеченню рибницьких господарств високоякісними комбікормами для годівлі риб, забезпечить належну інфраструктуру рибного господарства, яка відповідатиме сучасним потребам усіх учасників ринку риби.

Здійснення заходів щодо розвитку аквакультури має забезпечуватися різними засобами: правовими, фінансовими, організаційними, науково-технічними та інформаційно-освітніми. Тому одним із заходів передбачено удосконалення законодавства, пов'язаного із збереженням, відтворенням і використанням водних біоресурсів в Україні. Головним джерелом розвитку на першому етапі повинні бути фінансові кошти Державного бюджету України, як такі, що можуть бути закладені до використання на багаторічну перспективу. Це не виключає можливість участі регіонів у розвитку рибного господарства через власні заходи, із використанням регіонального та місцевого бюджетів. Проте такі заходи мають бути гармонізовані із регіональними комплексними господарськими програмами. Координація усіх робіт за Програмою повинна здійснюватись Державним агентством рибного господарства України, як головним розпорядником коштів Державного бюджету України. Для науково-технічного забезпечення збереження, відтворення та використання рибних ресурсів потрібно здійснювати дослідження, спрямовані на прийняття та впровадження ефективних рішень щодо контролю та зменшення рівня забруднення вод морів при здійсненні господарської діяльності, збереження та відтворення біологічних ресурсів, їх оцінки, раціонального використання, розробки та вдосконалення біотехнологій в аквакультурі для забезпечення дотримання державної аграрної політики держави.

На сьогодні основні засади державної аграрної політики в Україні вже поширюються на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів, аграрну науку і освіту, соціальну сферу села, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення (рис. 5.10).

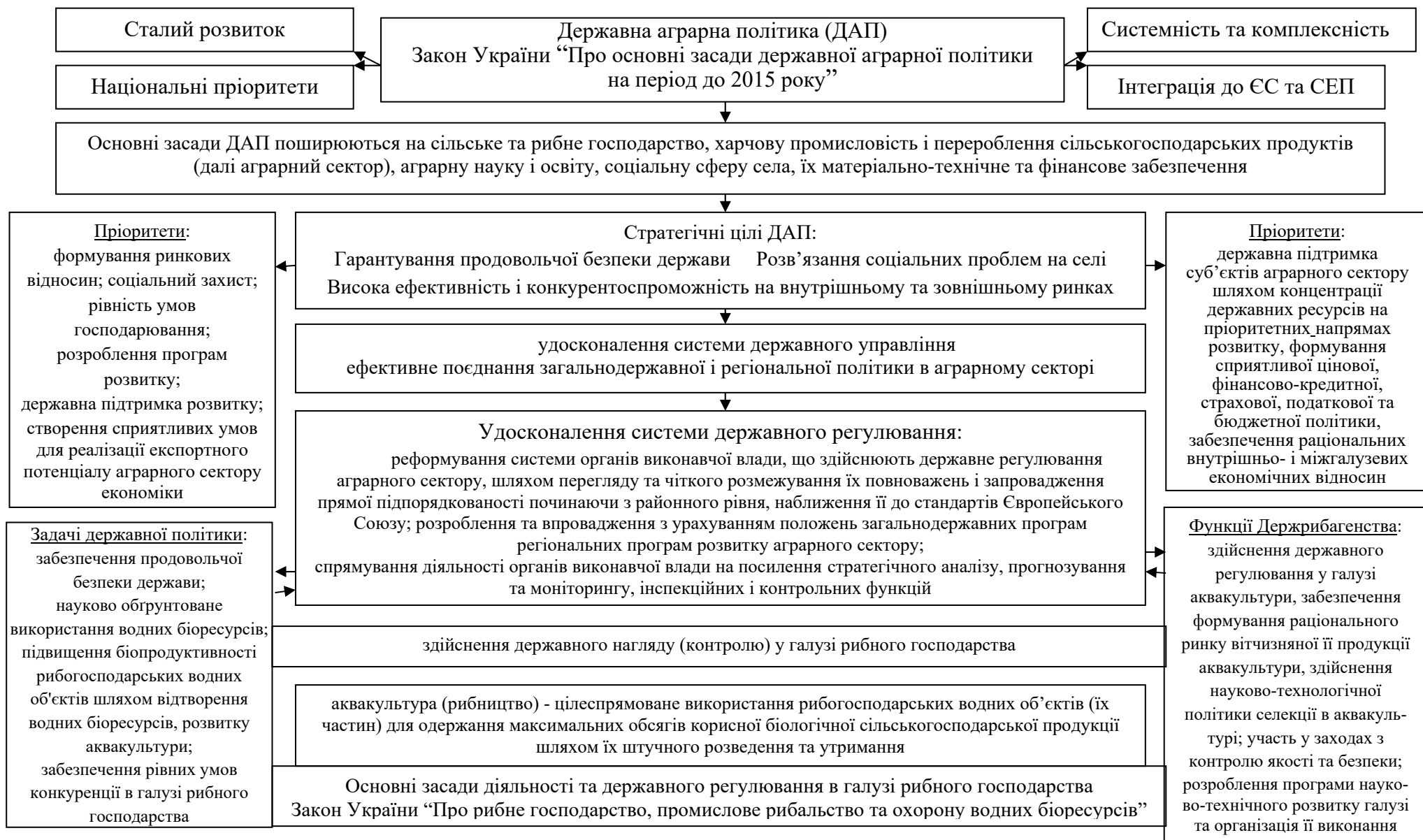

Рис. 5.10. Схема інтегрованого державного регулювання аграрного сектору та аквакультури.
Джерело: власні узагальнення автора.

Пріоритетами державної аграрної політики є: формування ринкових відносин; соціальний захист; рівність умов господарювання; розроблення програм розвитку; державна підтримка розвитку; створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки; державна підтримка суб'єктів аграрного сектору шляхом концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку, формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, страхової, податкової та бюджетної політики, забезпечення раціональних внутрішньо- та міжгалузевих економічних відносин. Основні засади діяльності та державного регулювання у галузі рибного господарства, визначені Законом України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677–VI [278]. До важливих задач державної політики відносять: забезпечення продовольчої безпеки держави; науково обґрунтоване використання водних біоресурсів; підвищення біопродуктивності рибогосподарських водних об'єктів шляхом відтворення водних біологічних ресурсів, розвитку аквакультури; забезпечення рівних умов конкуренції в галузі рибного господарства.

Отже пріоритети рибного господарства та аквакультури мають виступати як органічна складова пріоритетів розвитку аграрного сектора. Вирішення питання насичення внутрішнього ринку вітчизняною якісною, безпечною рибою та рибною продукцією за доступними цінами повинно бути вирішене з урахуванням: раціонального використання в інтересах аквакультури всього водного фонду країни, включаючи водойми-охолоджувачі, невеликі водойми місцевого значення, які нині фактично виключені з рибогосподарського використання; захисту екосистем водних об'єктів від їх забруднення різними відходами діяльності господарств аквакультури; підвищення ефективності робіт в галузі випасної аквакультури у збільшенні запасів цінних промислових видів риб і збереження генофонду рідких та зникаючих видів гідробіонтів, раціонального їх господарського використання.

Розроблення і прийняття Закону України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677–VI [278] є

логічним продовженням вирішення піднятої в даній монографії проблеми ефективної діяльності та державного регулювання у галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біологічних ресурсів, наведення порядку у взаємовідносинах між органами державної влади, місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність у внутрішніх водних об'єктах України, внутрішніх морських водах і територіальному морі, континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні України та відкритому морі.

Результати наукового дослідження використано при розробці даного Закону і відображені у наступних розділах і статтях: До розділу I. Загальні положення. Стаття 4. Галузь рибного господарства. Функціонування галузі рибного господарства забезпечують суб'єкти рибного господарства, а також технологічно пов'язані з ними підприємства та організації чи інші підприємства, які забезпечують діяльність та розвиток галузі (морські рибні порти, галузеві навчальні заклади, навчально-тренажерні центри, науково-дослідні, проектно-конструкторські підприємства та організації, суднобудівні, судноремонтні заводи, селекційні центри, спеціалізовані лабораторії тощо). До розділу II. Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі рибного господарства, їх повноваження. Стаття 9. Повноваження центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства. Запровадження спеціальних форм статистичної звітності в галузі рибного господарства щодо водних біологічних ресурсів згідно з міжнародними стандартами та нормами, забезпечення обміну такою інформацією з відповідними міжнародними організаціями відповідно до законодавства та міжнародних договорів України; розроблення порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біологічних ресурсів та їх використання; ведення реєстру гідротехнічних споруд рибогосподарських водних об'єктів щодо їх технічної експлуатації та використання з метою досягнення максимальної рибопродуктивності; здійснення державного регулювання галузі аквакультури, забезпечення формування раціонального ринку вітчизняної продукції аквакультури, здійснення

науково-технологічної політики селекції в аквакультурі; участь у розробленні та здійсненні заходів із нарощування експортного потенціалу рибного господарства, відновлення традиційних та освоєння нових ринків збуту продукції; сприяння підвищенню енергоефективності підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства. До розділу IV. Наукове забезпечення рибного господарства. Державний моніторинг, державний облік і державний кадастр водних біологічних ресурсів та рибогосподарських водних об'єктів (їх частин). Стаття 14. Наукове забезпечення. Розроблення та удосконалення методів підвищення продуктивності рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) шляхом введення аквакультури, створення нових високопродуктивних об'єктів культивування на селекційно-генетичній основі; розроблення нових ресурсозберігаючих технологій та технологій переробки водних біологічних ресурсів; розроблення та удосконалення методів виробництва з водних біологічних ресурсів харчових, лікувально-профілактичних препаратів, біологічно активних речовин, кормів і харчових добавок для населення та сільськогосподарських тварин; участь у створенні міжнародної системи збереження та управління біологічними ресурсами в Азово-Чорноморському басейні та відкритому морі, налагодження та підтримка зв'язків із іноземними рибогосподарськими і науковими установами та організаціями. Маркетингові дослідження у рибному господарстві, розроблення стратегії подальшої діяльності суб'єктів рибного господарства, промислового рибальства та охорони водних біологічних ресурсів, підвищення їх конкурентоспроможності, забезпечення інтеграції у міжнародні організації; створення інвестиційних проектів, планів розвитку, реконструкції та реструктуризації підприємств; використання галузевих трудових, матеріальних та фінансових ресурсів. Фінансування наукових досліджень у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, аквакультури, діяльності рибогосподарських і наукових установ та організацій здійснюється за рахунок Державного бюджету України, коштів інноваційних програм і проектів та інших джерел. Стаття 15.

Державний моніторинг і ведення державного обліку та державного кадастру водних біологічних ресурсів і рибогосподарських водних об'єктів До розділу IX. Штучне відтворення водних біологічних ресурсів і здійснення аквакультури. Стаття 42. Порядок здійснення аквакультури. Здійснення аквакультури дозволяється суб'єктам рибного господарства у спеціальних штучних умовах або наданих для цього у користування чи оренду рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) відповідно до закону. До розділу XIV. Державна підтримка рибного господарства. Стаття 53. Основні засади пріоритетного розвитку рибного господарства. Формування цінового та кредитного механізму з урахуванням специфіки рибного господарства як галузі з уповільненим обігом капіталу та низькою нормою прибутку; сприяння будівництву та модернізації рибницьких заводів (риборозплідників) з вирощування цінних видів риби для зариблення рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) загальнодержавного значення [278].

Опрацювання нормативно-правових документів розвитку галузі, дало змогу запропонувати функціональну модернізацію державного регулювання розвитку аквакультури (рис. 5.11). Значної уваги, на наш погляд, заслуговує розподіл повноважень органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері аквакультури, який використаний при розробці Закону України “Про аквакультуру”, зокрема повноваження Кабінету Міністрів України у сфері аквакультури, уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що здійснює нормативно-правове регулювання у сфері рибного господарства, центрального органу виконавчої влади у сфері аквакультури, повноваження Ради міністрів автономної республіки Крим та органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері аквакультури.

Також до повноважень Кабінету Міністрів України доцільно внести затвердження зон аквакультури (рибництва) та рибопродуктивності за регіонами України; організацію міжнародного співробітництва у сфері аквакультури; прийняття інших нормативно-правових актів з питань, що регулюють діяльність у сфері аквакультури; здійснення інших повноважень відповідно до Конституції України.

Рис. 5.11. Принципова схема функціональної модернізації державного регулювання розвитку аквакультури.
Джерело: складено на основі власних узагальнень та умовиводів.

До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері аквакультури належить: забезпечення проведення державної політики у сфері аквакультури; затвердження типової форми договору користування рибогосподарського водного об'єкта (його частини), акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України для цілей аквакультури; надання в користування акваторій (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України, а також визначення їх меж (координат), що надаються для цілей аквакультури; затвердження порядку надання у користування гідротехнічних споруд для цілей аквакультури та типової форми договору їх оренди. До повноважень уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що здійснює нормативно-правове регулювання у сфері рибного господарства належать: затвердження порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біологічних ресурсів та їх використання; затвердження ліцензійних умов провадження діяльності у сфері аквакультури у визначених рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), рибогосподарських технологічних водоймах, а також у акваторіях (водному просторі), внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України; затвердження порядку здійснення рибогосподарської меліорації; затвердження форм звітності у сфері аквакультури, згідно з міжнародними стандартами та нормами; прийняття інших нормативно-правових актів з питань аквакультури, у тому числі на виконання міжнародно-правових зобов'язань України. До повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері аквакультури слід віднести: здійснення контролю за поданням суб'єктами аквакультури звітної інформації щодо обсягів виробництва продукції аквакультури; здійснення ліцензування діяльності у сфері аквакультури; затвердження програм науково-технічного розвитку аквакультури та організація їх виконання; забезпечення в установленому порядку підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, атестації фахівців у сфері аквакультури у вищих навчальних закладах, що належать до його сфери управління і регулювання; співпраця з підкомітетом аквакультури Комітету рибного господарства Сільськогосподарської та

харчової організації ООН, органами влади іноземних держав та міжнародними організаціями з питань розвитку аквакультури, запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, охорони праці у галузі.

До повноважень Ради міністрів автономної республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері аквакультури належать: участь у розробленні та виконанні загальнодержавних і регіональних програм розвитку галузі; надання в користування рибогосподарського водного об'єкту, рибогосподарської технологічної водойми для цілей аквакультури відповідно до повноважень щодо розпорядження землями, встановленими Земельним кодексом України; узгодження надання рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) місцевого значення у користування для цілей аквакультури.

Заходи, що спрямовані на стабілізацію та розвиток однієї із галузей агропромислового виробництва – аквакультури у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), технологічних водоймах рибницьких господарств, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, спонукають до надання пропозицій щодо розроблення Методики визначення розміру плати за використання на умовах оренди частини рибогосподарського водного об'єкта.

Запропоновані в монографії положення у сукупності з основними ідеями Плічко Василя Федоровича, начальника відділу використання водних біоресурсів та ліцензування і Яковлевої Тетяни Володимирівни, начальника відділу аквакультури, селекції та наукового забезпечення Державного агентства рибного господарства України, дають змогу визначити механізм розрахунку розміру орендної плати за використання частини рибогосподарських водойм, рибогосподарських технологічних водойм наданих у тимчасове користування на умовах оренди для ведення аквакультури. Оренда частини рибогосподарських водних об'єктів та рибогосподарської технологічної водойми здійснюватиметься відповідно Закону України “Про аквакультуру”, земельного, водного законодавства та інших чинних нормативно-правових актів. Підставою для справляння платежів за оренду є типовий договір оренди водних об'єктів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.05.2013 № 420 (додаток С). Розмір орендної плати, розрахований за цією

Методикою, фіксується договором оренди між орендодавцем та орендарем. Розрахунок орендної плати за використання земельних ділянок водного фонду під частиною рибогосподарського водного об'єкта та під рибогосподарською технологічною водоймою слід здійснювати відповідно до діючого законодавства щодо оренди земельних ділянок. Розрахунок розміру плати за використання на умовах оренди води (водного простору) частини рибогосподарського водного об'єкта та рибогосподарської технологічної водойми здійснюється з урахуванням таких методичних підходів: орендна плата за використання води (водного простору) частини рибогосподарського водного об'єкта та рибогосподарської технологічної водойми складається з орендної плати за використання природного ресурсу – води (водного простору), який визначається на основі рентної плати за природний ресурс з використанням нормативної грошової оцінки 1 га води (водного простору), нормативного середньорічного економічного ефекту при веденні рибного господарства, відповідних ставок та коефіцієнтів згідно діючого законодавства. Орендна плата за оренду частини рибогосподарського водного об'єкта та рибогосподарської технологічної водойми зараховується до відповідних бюджетів у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України та іншим чинним законодавством. Розрахунок орендної плати за частину рибогосподарського водного об'єкта та рибогосподарську технологічну водойму здійснюється у такій послідовності: визначається розмір річної орендної плати. На основі розміру річної орендної плати встановлюється розмір орендної плати за базовий місяць розрахунку орендної плати – останній місяць, за який визначено індекс інфляції, яка фіксується у договорі оренди. З урахуванням розміру орендної плати за базовий місяць оренди розраховується розмір орендної плати за перший та наступні місяці оренди. Розмір орендної плати переглядається щороку з урахуванням інфляції. Орендна плата розраховується за формулою (5.11):

$$\text{Оп в.п.} = (\text{Н}_0 \times \text{К} \times 0,3 / 100) \times \text{П} \quad (5.11)$$

де Оп з.в.ф. – орендна плата за використання природного ресурсу води (водного простору), грн; Н_0 – нормативна грошова оцінка 1 га води водойми; К – коефіцієнт індексації грошової оцінки (розраховується відповідно до пункту

289.2 ст. 289 Податкового кодексу України виходячи з індексу споживчих цін за кожний рік); 0,3 – ставка податку 0,3 % відповідно до пункту 280.1 ст. 280 Податкового кодексу України; П – площа водойми, га.

Нормативна грошова оцінка води (водного простору) водойми розраховується за формулою (5.12):

$$N_o = E_n \times T_k \times K_1 \times K_2 \times K_3 \times P \quad (5.12)$$

де N_o – нормативна грошова оцінка 1 га води (водного простору) водойми; E_n , грн/га – нормативний середньорічний економічний ефект при веденні рибного господарства, грн/га водного простору визначений відповідно до законодавства (Наказ Держкомзему України, Мінагрополітики України, Мінбудархітектури України Держкомлісгоспу України, Держводгоспу України, УААН 27.01.2006 № 19/16/22/11/17/12. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05.04.2006 за № 389/12263); T_k – термін капіталізації нормативного середньорічного економічного ефекту, який встановлюється на рівні 33 років; K_1 – коефіцієнт, який враховує місце розташування водойми (загальнодержавного значення – території надмірного зволоження – 1,0; нестійкого зволоження – 1,2; недостатнього зволоження – 1,5; місцевого відповідно 0,7; 1,0; 1,1); P – площа водойми, га; K_2 – коефіцієнт, який враховує якісний стан та екологічне значення водойми (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

**Величини коефіцієнтів, які враховують якісний стан
та екологічне значення водойми**

Показники	Величина коефіцієнта	
	Якісного стану, K_y	Екологічного значення, K_e
Якісний стан водних ресурсів		
Чисті	1,5	
Умовно чисті	1,2	
Малозабруднені	0,9	
Середньозабруднені	0,7	
Сильнозабруднені	0,5	
Екологічне значення		
Унікальні		2,0
Особливо цінні		1,5
Цінні		1,2
Інші		1,0

Коефіцієнт K_2 слід розраховувати за формулою (5.13):

$$K_2 = K_a \times K_e \quad (5.13)$$

де K_a – коефіцієнт, що характеризує якісний стан водойми; K_e – коефіцієнт, який враховує екологічне значення водойми; K_3 – коефіцієнт, який враховує функціональне використання водойми. Коефіцієнт (K_3), що характеризує функціональне призначення водойми, ураховує напрями використання останнього для виробничих і невиробничих потреб. Величини коефіцієнта K_3 у залежності від кількості напрямів з використання водойми, яка оцінюється, наведені у табл. 5.5.

Таблиця 5.5

Величини коефіцієнтів, які характеризують функціональне використання водойми

Напрями використання водойми	Значення коефіцієнта K_3
Одноцільове	1,0
Двоцільове	1,2
Водозабезпечення населених пунктів + рибне господарство	1,4
Гідроенергетика + рибне господарство	1,1
Водний транспорт + рибне господарство	1,1
Водопостачання промислових, енергетичних та агропромислових підприємств + рибне господарство	1,05
Рибне господарство + зрошення земель	1,6
Трьохцільове	1,75
Водозабезпечення населених пунктів + рибне господарство + рекреація	1,8
Зрошення земель + водозабезпечення населених пунктів + рибне господарство	1,6
Рибне господарство + водопостачання промислових, енергетичних та агропромислових підприємств + водний транспорт	1,75
Водопостачання промислових, енергетичних та агропромислових підприємств + рибне господарство + водний транспорт	1,65
Рибне господарство + рекреація + зрошення земель	2,0
Водопостачання населених пунктів + зрошення земель + рибне господарство	2,5
Багатоцільове	
Чотири – п'ять напрямів використання	2,0
Шість – сім напрямів використання	2,5

Приклад розрахунку розміру орендної плати за використання частини рибогосподарського водного об'єкта та рибогосподарської технологічної водойми наведено в табл. 5.6.

Таблиця 5.6

Розрахунок нормативної грошової оцінки води (водного простору) водойми при одноцільному використанні для рибного господарства

Показники	Позначення	Одиниці виміру	Величина показника
Площа води (водного простору)	П	га	100
Нормативний середньорічний економічний ефект при веденні рибного господарства	Ен	грн/га	127
Термін капіталізації нормативного середньорічного економічного ефекту	Тк	років	33
Коефіцієнт, який враховує місце розташування	К ₁		1,1
Коефіцієнт, який враховує якісний стан та екологічне значення водойми	К ₂		1,5
Коефіцієнт, який враховує функціональне використання водойми	К ₃		1,0
Нормативна грошова оцінка 1 га води (водного простору) водойми	Н _о	грн	127x33x1,1x1,5x x 1,0 = 6915,15
Нормативна грошова оцінка води (водного простору) частини рибогосподарського водного об'єкта (або рибогосподарської технологічної водойми) площею 100 га		грн	691 515

Отже, орендна плата за частину рибогосподарського водного об'єкта (або рибогосподарської технологічної водойми) площею 100 га як за використання природного ресурсу – води складає: Оп в.п. = (6915,15 грн/га x 1,0 x 0,3 / 100) x 100 га = 20,75 грн/га x 100 га = 2075 грн. 1,0 – коефіцієнт індексації грошової оцінки за 2012 рік (розраховується відповідно до пункту 289.2 статті 289 Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI).

З метою створення єдиного організаційно-економічного механізму справляння плати за користування на умовах оренди акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони

України для ведення аквакультури розроблено методику визначення розміру плати за використання на умовах оренди акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України. Розмір орендної плати встановлюється договором оренди між орендодавцем та орендарем. Орендна плата сплачується до Державного бюджету України. У випадку, коли майно орендується бюджетними організаціями, орендна плата вноситься за рахунок коштів, передбачених кошторисами на їх утримання. У разі визначення орендаря на конкурсних засадах орендна плата, розрахована за цією Методикою, застосовується як стартова, а її розмір може бути збільшено за результатами такого визначення. Орендна плата розраховується на 1 гектар акваторії. Дія даної методики поширюється також на лимани, які мають з Чорним або Азовським морями постійний водообмін. Орендна плата розраховується у такій послідовності: визначається розмір річної орендної плати. На основі розміру річної орендної плати встановлюється розмір орендної плати за місяць або квартал розрахунку орендної плати. Розрахунок орендної плати за базовий місяць здійснюється орендодавцем. Розмір річної орендної плати за користування на умовах оренди акваторією (водним простором) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України визначається за формулою (5.14):

$$Оп = (Фп \times Кг \times Квб \times Квн \times Кі + Звр) \times S \quad (5.14)$$

де Оп – орендна плата за рік, грн/га гектар; Фп – фіксована середня плата за надану в оренду акваторію (водний простір) – середньозважена величина орендної плати за водні об'єкти по Україні 100 гривень за 1 га акваторії внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України; Кг – коефіцієнт, який враховує середню глибину ділянки акваторії (для Чорного та Азовського морів глибина від 2 до 10 м – 1,2; 11 м і більше – 1,0); Квб – коефіцієнт, який враховує віддаленість ділянки акваторії від берегової лінії (для Чорного та Азовського морів – до 1 км – 1,4; від 1 до 5 км – 1,2; більше 5 км – 1,0); Квн – коефіцієнт, який враховує віддаленість ділянки акваторії від населених пунктів; Кі – щомісячний коефіцієнт інфляції; S – площа відведеної акваторії, га; Звр – збір за використання природних ресурсів, грн.

Збір за використання природних ресурсів визначається за формулою (5.15):

$$Звр = (Фп \times Кг \times Квб \times Квн \times Кі) / 10 \quad (5.15)$$

Терміни внесення орендної плати визначаються у договорі. Платіжні документи на перерахування до бюджету або орендодавцеві орендних платежів подаються платниками установам банку до настання терміну платежу. Суми орендної плати, зайво перераховані до бюджету або орендодавцеві, зараховуються в рахунок наступних платежів або повертаються платникові в 5-денний термін від дня одержання його письмової заяви. Контроль за перерахуванням орендної плати до державного бюджету здійснюється орендодавцем (табл. 5.7). Значення поправочних коефіцієнтів, які враховують віддаленість ділянки акваторії від населених пунктів (Квн) до 5 км становить – 1,2; більше 5 км – 1,0.

Таблиця 5.7

Розрахунок розміру орендної плати за надану в оренду ділянку акваторії

Складові формули розрахунку		Вихідні дані	
Фп	Фіксована орендна плата	100 гривень	100
Кг	Глибина	Від 2 до 10 м	1,2
Квб	Віддаленість від берега	До 1 км	1,4
Квн	Віддаленість від населеного пункту	Більше 5 км	1,0
Кі	Коефіцієнт інфляції	Індекс інфляції у березні 2013 р.	1,01
Звр	Збір за природні ресурси	1/10 фіксованої орендної плати з урахуванням коефіцієнтів	12,3
S	Площа ділянки акваторії	10 га	10

Таким чином, розмір річної орендної плати за користування на умовах оренди акваторією внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України (Оп) складає 1819,8 грн $((100 \times 1,2 \times 1,4 \times 1,0 \times 1,01 + (100 \times 1,2 \times 1,4 \times 1,0 \times 1,01 / 10)) \times 10)$.

Надання водних об'єктів у користування на умовах оренди здійснюється за наявності паспорта водного об'єкта. Порядок розроблення паспорта водного об'єкта затверджено наказом Міністерства екології та природних ресурсів від 18.03.2013 № 99 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18.05.2013 № 775/23307.

Наведені теоретичні та практичні аспекти удосконалення методологічного забезпечення аграрного сектору зумовлюють взаємоузгодження запропонованих в роботі методик із Законом України “Про аквакультуру” від 18.09.2012 № 5293-VI, розділ II “Повноваження органів виконавчої влади, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування у сфері аквакультури”, що сприятиме виконанню покладених на них функцій, забезпечить раціональне використання природних ресурсів, збільшення надходжень до бюджету.

Необхідно виходити з того, що до прийняття Закону України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677-VI [278] діяло лише розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.1999 № 391-р., згідно з яким центральним та місцевим органам виконавчої влади у взаємовідносинах із рибницькими та рибальськими, включаючи риболовецькі, господарствами, що займаються риборозведенням, вирощуванням товарної риби, виловом, переробкою та збутом власної рибопродукції (незалежно від організаційно-правових форм господарювання) вважати ці підприємства сільськогосподарськими товаровиробниками.

Запропоновані у монографії концептуальні засади у частині неузгодженості нормативно-правової бази, дало змогу визнати суб’єктів рибогосподарського комплексу, діяльність яких пов’язана з промисловим виловом водних біоресурсів на водних об’єктах загальнодержавного значення, розведенням, вирощуванням та переробкою власної продукції, товаровиробниками сільськогосподарської продукції. Дані пропозиції знайшли своє відображення у Законі України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677-VI [278], розділі XIV, стаття 53. Основні засади пріоритетного розвитку рибного господарства. Запропоноване нововведення сприятиме зміні принципу оподаткування в галузі аквакультури, дасть можливість встановити нульові ставки податку на рибні корми, ікру, рибопосадковий матеріал, що ввозиться та урегулювати механізми оплати за водокористування, електроенергію, проводити відповідні розрахунки та здійснювати державну підтримку рибного господарства та його складової – аквакультури.

5.2 Інформаційне забезпечення системи прогнозних і програмних документів розвитку аквакультури

Науковці з давніх-давен відшукували методи узагальнення показників діяльності окремих країн та регіонів. Такі методи передбачалося використати для оцінки стану економіки, визначення шляхів подальшого його покращення, прийняття рішень щодо спрямування виробництва на задоволення потреб суспільства, збагачення країни, подолання економічних кризових явищ в нових умовах [314]. Досягненням економічної науки була розробка механізму регулювання та прогнозування економічного зростання та пропорцій процесу відтворення у вигляді системи національних рахунків. Система національних рахунків (СНР) – це міжнародний стандарт оцінки основних економічних показників країни. Це система взаємопов'язаних показників і класифікацій, які використовуються для описування й аналізу найбільш загальних результатів і аспектів економічного процесу на макrorівні. СНР містить інформацію про усі господарські суб'єкти, які беруть участь в економічному процесі: юридичні особи, домогосподарства; всі економічні операції, пов'язані з виробництвом, розподілом доходів, накопиченням активів та іншими аспектами економічного процесу; всі економічні активи та пасиви, які формують національне багатство (основний капітал, матеріальні грошові кошти, фінансові активи, вартість землі). В Україні складання національних рахунків проводять на основі методологічних принципів міжнародного стандарту Системи національних рахунків, прийнятого у 1993 р. міжнародними організаціями – Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, ООН, Світовим банком. Групування інституційних одиниць та операцій у національних рахунках покликані висвітлювати стан економіки відповідно до ринкових критеріїв. Національні рахунки охоплюють показники, розраховані на основі офіційних статистичних даних, а також обсяги економічної діяльності, яка безпосередньо не спостерігається. Зокрема, до складу ВВП внесені дані тіньової економічної діяльності, яка виникає зі статистичних причин (неотримання

звітів при проведенні спостережень суб'єктів господарювання), економічних причин (викривлення даних, навмисна не реєстрація найманих працівників), а також неформальна економічна діяльність [199, С. 238–240]. Тому дані СНР України є найближчими до фактичних. Важливою характеристикою їх якості є повнота обліку показників економічної діяльності. Інформацію системи національних рахунків, із різною метою використовують міжнародні організації, органи, що здійснюють державне регулювання, господарюючі суб'єкти. У ній відображена економічна ситуація на макрорівні, що містить економічні показники окремих інституційних секторів та видів економічної діяльності. Їх можна аналізувати та використовувати для прийняття управлінських рішень, здійснення наукових досліджень. У національних рахунках використовують два різні показники і два методи оцінки. Для економіки у цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, а для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю. Випуск товарів і послуг оцінюють окремо на рівні: а) інституційних секторів та за видами економічної діяльності – за основними цінами, які відображають реальні надходження виробників. За ринковими товарами і послугами основними цінами є ті, що сформовані на ринку в період виробництва. До складу основних цін не входять будь-які податки на продукт, але вони містять субсидії на них. Неринкову продукцію оцінюють на основі поточних витрат (включаючи споживання основного капіталу), оскільки більшість із них не представлено на ринку, що не дає можливості використовувати ринкові цінові аналоги; б) економіки в цілому – за ринковими цінами, що містять, крім основних цін, податки, але без субсидій на продукти. Кінцевий продукт у рахунках наводять як валову додану вартість інституційних секторів та видів економічної діяльності, обчислену у вигляді різниці між випуском в основних цінах і проміжним споживанням; валовий внутрішній продукт (ВВП) дорівнює різниці між випуском у ринкових цінах та проміжним споживанням. Починаючи з 2001 року в Україні, складові ВВП виробничим методом та за доходами розраховують за видами економічної діяльності згідно з Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД).

КВЕД – це офіційний документ, у якому наведено перелік видів економічної діяльності, разом із їх кодами. КВЕД використовують для надання аналізу статистичної, фінансової, митної, податкової, банківської та іншої економічної інформації. За методологічними засадами, принципами побудови та призначенням КВЕД є статистичною класифікацією, створеною як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат. Дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації, використовувати її при складанні програм і прогнозів розвитку. У випадку використання статистичних класифікацій з метою адміністративного управління та державного регулювання, слід враховувати це їхнє первісне та переважне призначення, оскільки тип одиниць, порядок визначення та зміни основного виду економічної діяльності, принципи побудови цих класифікацій тісно пов'язані з метою державної статистичної діяльності. Міжнародні стандартні статистичні класифікації розробляють та приймають міжнародні організації, зокрема Статистична комісія Організації Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці, Всесвітня митна організація або інші міжнародні організації залежно від предметної сфери. Міжнародні стандартні статистичні класифікації створюють як моделі (базові класифікації) для розроблення відповідних національних, багатонаціональних, регіональних статистичних класифікацій і саме тому їх називають стандартними. З міжнародної системи стандартних статистичних класифікацій органічно походять європейська та національні системи статистичних класифікацій. При цьому слід врахувати, що назви класифікаційних позицій можуть не завжди у повній мірі охоплювати всі віднесені до цих позицій напрями і види економічної діяльності, і у цьому випадку, щоб розкрити наповнення такої позиції, слід звернутись до пояснень. Необхідно спочатку ознайомитись з поясненнями до розділу. Крім основного наповнення позиції, у поясненнях можуть зазначатись також нетипові випадки, тобто, коли на перший погляд віднесення діяльності до даної позиції не є достатньо очевидним або, навпаки, діяльність не повинна відноситись до даної позиції (з посиланням на потрібну позицію). Поряд з цим, певні позиції класифікації можуть мати самодостатню назву, тобто таку, яка не потребує додаткових пояснень.

Об'єктами класифікації у КВЕД є види економічної діяльності статистичних одиниць (юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців тощо), які на вищих рівнях класифікації групуються у галузі. У Господарському кодексі України, прийнятому № 436-IV від 16.01.2003 Верховною Радою України [82] та статистичних класифікаціях термін “галузь” визначається як діяльність сукупності виробничих (статистичних) одиниць, що беруть участь у переважно однакових або подібних видах економічної діяльності. З огляду на сказане зазначмо, що класифікація видів економічної діяльності є одним із механізмів висвітлення стану економічної діяльності рибогосподарських підприємств для пошуку шляхів поліпшення їх фінансово-економічних показників, проведення статистичних обстежень економічної діяльності та аналізу статистичної інформації на макrorівні (складання міжгалузевого балансу виробництва і розподілу товарів та послуг відповідно до системи національних рахунків); обліку підприємств за видами економічної діяльності у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (ЄДРПОУ); зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною шляхом застосування єдиної статистичної термінології та принципів визначення та зміни видів економічної діяльності суб'єктів господарювання.

У зв'язку із швидким розвитком технологій, особливо у сфері інформаційної та комунікаційної діяльності, появою нових типів спеціалізації підприємств і поділом виробництва на операції, під егідою Статистичної Комісії ООН було здійснено всесвітній перегляд міжнародних статистичних класифікацій видів діяльності та продукції, у рамках якого на європейському рівні були прийняті центральні статистичні класифікації – Класифікація видів економічної діяльності – *Nomenclature of Activities European Community* – (NACE, rev. 2) та Класифікація продукції за видами економічної діяльності (CPA-2008). Україна є учасником міжнародної співпраці у рамках європейського статистичного простору, який, окрім країн-членів ЄС, включає країни Європейської асоціації вільної торгівлі. Це сприяє входженню нашої держави до європейської та світової спільноти, піднесенню її міжнародного авторитету. Потреба в гармонізації національних статистичних класифікацій з їх міжнародними аналогами обумовила перегляд існуючої системи

національних статистичних класифікацій видів економічної діяльності та продукції. Першу редакцію КВЕД було розроблено на виконання постанови Кабінету Міністрів України “Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики” від 04.05.93 № 326 [140]. Метою розроблення другої редакції КВЕД було приведення її у відповідність до базової міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу – NACE (Rev. 1.1-2002 р.) ДК 009:2005 [135] та перегляд певних позицій національного рівня класифікації. КВЕД є статистичною класифікацією, створеною як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат, який дає змогу обробляти й аналізувати значні обсяги інформації. Водночас нова редакція класифікації узагальнила види діяльності у рибному господарстві за змістом на рівні секцій КВЕД, за якими складаються національні рахунки. Показники рибного господарства, що об’єднує види економічної діяльності рибальство, рибництво, виробництво продуктів із та морепродуктів, допоміжні і підсобні виробництва, складно аналізувати в цілому, використовуючи національні рахунки через те, що його підрозділи враховуються в різних секторах і окремо [314].

На основі проведених досліджень було зроблено висновок, що в економічній науці галузі економіки розрізняються не тільки тим, що виробляють, але й тим, як виробляють. Тому при визначенні місця і суспільного значення кожної складової рибного господарства, при проведенні досліджень, було враховано не лише споживчі властивості продукту, але й технологію його виробництва (табл. 5.8). На природних водоймах переважають екстенсивні методи його ведення, оскільки зі зростанням чисельності риболовних суден і збільшенням їх потужності обсяги вилову риби постійно зростають і природі доводиться самій турбуватися про відтворення рибних запасів. Так, рибальство – добування водних біоресурсів у рибогосподарських водних об’єктах. Промислове рибальство (промисел) – вид спеціального використання водних біоресурсів (вилучення, приймання, переробка, зберігання, транспортування, у тому числі постачання палива, води, тари, продовольства для функціонування суден флоту рибної промисловості та їх екіпажів) у

рибогосподарських водних об'єктах та у водах, що знаходяться за межами юрисдикції України, виступає могутнім чинником, що визначає стан рибних ресурсів.

Таблиця 5.8

Переваги прісноводної аквакультури в порівнянні з традиційним рибальством

Аквакультура	Рибальство
Державне регулювання мінімальне	Діяльність чітко регулюється державою
Конкуренції за право доступу до рибних ресурсів не має	Конкуренція за право доступу до видобутку водних біологічних ресурсів
Ефект від витрат на виробництво продукції може бути досягнутий не раніше, ніж через 4–9 міс. при однорічному обороті, і 15–17 міс. при дворічному обороті	Ефект досягається за декілька годин
Забезпечує високий рівень гарантованої зайнятості сільському населенню	В період путини працівників не вистачає. Після неї потенційну робочу силу прибережних населених пунктів не використовують
Створення підприємств для надання дорадчих послуг господарствам	Не має необхідності для створення підприємств із надання дорадчих послуг
Продукцію виробляють безперервно та ритмічно протягом року	Промисел здійснюють в період путини. Інші 10 місяців промислові потужності та прибережні переробні підприємства зазвичай простоюють
Витрати на створення і функціонування аквакультурних підприємств низькі	Значні витрати на будівництво сучасних рибопромислових суден
Забезпечення стабільних цін на ринку	Ціни на ринку коливаються залежно від сезону
Не високий рівень ризику	Високий рівень ризику

Джерело: складено на основі матеріалів власних узагальнень.

Нерегульоване інтенсивне рибальство спроможне підірвати рибні запаси, їх відтворення, призвести до виснаження та навіть зникнення особливо цінних видів риб. На відміну від рибальства, аквакультура – це як природне, так і штучне відтворення риби та інших водних біоресурсів, вирощування та вилов рибопосадкового матеріалу, товарної продукції у природних водоймах, ставових, індустріальних, лиманних і озерно-товарних господарствах. В аквакультурі основною тенденцією є інтенсифікація виробництва, що дозволяє безперервно підвищувати рибопродуктивність водойм. Різниця названих позицій зумовлена тим, що методи ведення рибальства та аквакультури істотно відрізняються між собою.

Аналіз висвітлює, що нині пріоритет належить регламентуванню промислового використання водних біологічних ресурсів, тобто рибальства. Водночас, аквакультура

є окремим та специфічним напрямом в системі рибогосподарського виробництва. Сучасне штучне вирощування гідробіонтів (тварини чи рослини, що мають різноманітні пристосування для життя у воді) ґрунтується на досвіді, нагромадженому людством протягом багатьох століть і навіть тисячоліть. Проте інформацію про економіку рибного господарства, зокрема за видами діяльності рибальство і рибництво при наукових розробках не оцінюють, та не використовують для прийняття рішень. У такому випадку швидко втрачаються надзвичайні можливості використання цінних даних для проведення оцінки соціально-економічної ситуації в галузі, зменшуються можливості розвитку її та досягнення необхідних показників діяльності, знижується інформаційне забезпечення системи прогностичних і програмних документів розвитку аквакультури.

Важливий крок для закріплення розпочатого процесу диверсифікації рибного господарства у напрямку розвитку аквакультури та здійснення науково-концептуального передбачення перспективи результативності випереджального удосконалення системи державного регулювання розвитку аквакультури на основі уніфікованого із високими стандартами виробництва й регулювання методологічного її інструментарію був зроблений при розробці національної версії КВЕД (ДК 009:2010) [130] на базі NACE (Rev. 2, 2006) та Центральної статистичної класифікації продукції за видами економічної діяльності, на базі CPA-2008. Розроблені за нашою участю таблиці перекодування видів економічної діяльності підприємств із КВЕД-2005 на КВЕД-2010 та з КВЕД-2010 на КВЕД-2005 для проведення державних статистичних спостережень стали допоміжним методологічним засобом впровадження КВЕД-2010 у державну статистичну діяльність. Використання запропонованих методичних підходів до розподілу між рахунками за окремими фазами економічної діяльності на рівні секцій КВЕД-2010, в процесі дослідження дало змогу Секцію А – “Сільське господарство, мисливство, лісове господарство” та Секцію В – “Рибальство, рибництво” об’єднати в одну: Секція А – “Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство”. Секція А складається з 3 розділів. У свою чергу розділ 03 “Рибальство та розведення аквакультури” – складається з двох груп, кожна з яких деталізована за видами діяльності (морська та прісноводна аквакультура) і має наступну структуру (рис. 5.12).

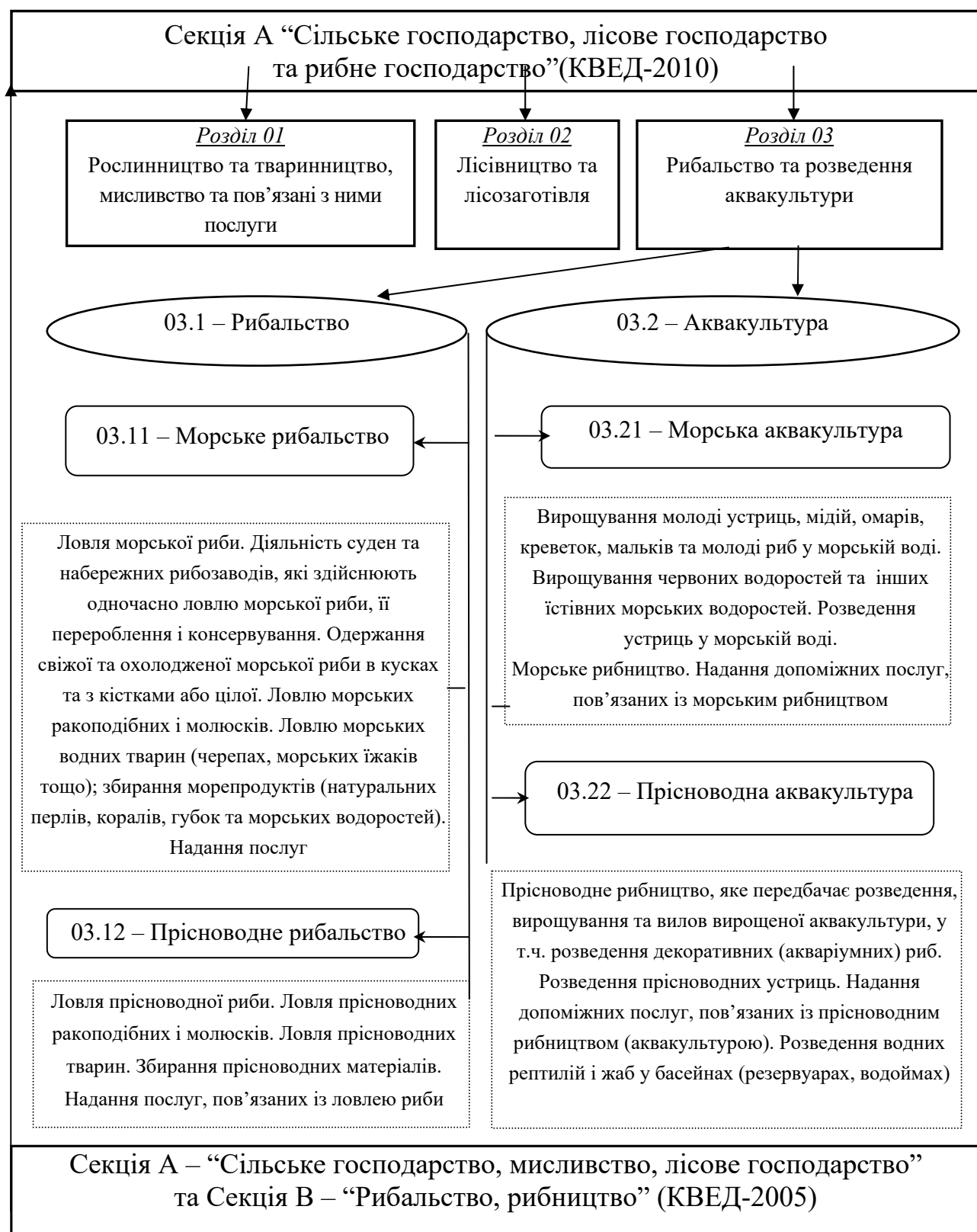

Рис. 5.12. Пропозиції автора щодо позиціонування аквакультури у КВЕД-2010.

Джерело: складено на основі власних розробок.

Після додаткового опрацювання проекту оновленої версії КВЕД-2010 з метою проведення систематизації та групування економічної інформації про рибогоспо-

дарське виробництво, отримання достовірних показників відтворення, вирощування та вилову продукції аквакультури, успішної організації та регулювання процесів розвитку суб'єктів рибного господарства у сфері аквакультури в умовах членства України у СОТ, автором обґрунтовано методичні підходи до створення системи ідентифікації інформації. Тут доречно вказати, що у цьому процесі відрізняється штучно вирощена продукція на підприємствах аквакультури від продукції, отриманої з об'єктів дикої природи. Якщо уважно проаналізувати сутність такого розподілу, то він дає можливість застосовувати відповідні інструменти для регулювання розвитку галузі та здійснювати оцінку масштабів вітчизняного виробництва риби. Згідно із сучасними уявленнями, отримана інформація є важливою для моніторингу розвитку аквакультури, а також виступає базою для належного регулювання попиту і пропозиції продукції аквакультури на внутрішньому ринку. При цьому відповідно до Закону України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18.10.2005 № 2982 [265, С. 17], державна політика щодо розвитку ринків продукції сільського господарства та продовольства спрямована на забезпечення платоспроможного попиту населення у продовольчих товарах, потреби підприємств харчової промисловості у сировині, створення умов для захисту внутрішнього ринку та сприяння просуванню сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішній ринок. Безумовно, даний нормативно-правовий документ визначає, що основними напрямками розв'язання проблем галузевого розвитку та формування ринків продукції сільського господарства й продовольства є: створення державної системи цінового моніторингу, аналізу кон'юнктури та прогнозу ринків, зокрема і ринку продукції аквакультури, поширення цієї інформації серед їх учасників та удосконалення системи державної статистики суб'єктів ринку. Так, логіка наших міркувань стосовно формування достовірних звітних даних в галузі аквакультури спрямовувалася від з'ясування технологічних особливостей і специфіки виробництва до визначення рівня відображення інформації у суміжних формах первинного обліку та звітності рибогосподарських підприємств, далі – до виявлення її основних процесуальних умов, і нарешті, до переосмислення під цим кутом традиційного відображення інформації, що сформувалося на нині у країні.

Тут потрібно ще врахувати, що особливістю аквакультури є специфічний характер самого об'єкту виробництва – риби, яку вирощують штучно у переважно контрольованих людиною умовах. Для того, щоб повністю використати цю перевагу, необхідно бути добре поінформованими про всі зміни, які відбуваються у рибних запасах та їх видовому складі, наявних виробничих потужностях. Умовою отримання такої інформації від господарства є добре організований первинний облік виробничих процесів і зведений облік виловленої риби та інших водних біологічних ресурсів. Урахований державною статистикою сучасний рівень виробництва та вилову прісноводної риби в Україні за останній період оцінюється на рівні близько 38–40 тис. т на рік. Дослідження підтверджують, що фактично ці дані нижчі за реальні показники. Офіційними статистичними розрахунками майже не охоплений обсяг надходження на внутрішній ринок продукції аквакультури з фермерських ставових господарств. За розрахунковими даними обсяг вирощеної продукції аквакультури становить близько 10–12 тис. т на рік і має тенденцію до поступового збільшення. Не враховуються значні масштаби як дозволеного аматорського рибальства, зокрема, розвинутого в Україні платного лову ставової риби, так і незаконного, браконьєрського, вилову прісноводної риби. Після проведення додаткових розрахунків це додає ще близько 13–14 тис. т на рік.

Здійснений під час формувального експерименту кількісний аналіз суб'єктів ЄДРПОУ, які звітують та вивчення даних, наведених у таблиці перекодування видів економічної діяльності підприємств для проведення державних статистичних спостережень (з КВЕД-2005 на КВЕД-2010) висвітлює, що у 2009 р. налічується лише 896 суб'єктів, зокрема за кодами 05.02.0 “Рибництво; надання послуг у рибництві” – 603 суб'єкти, 01.25.0 “Розведення інших тварин” – 293 суб'єкти. Подали звіт 1-підприємництво (річна) у 2009 р. 119 підприємств, які займаються аквакультурою, у тому числі 30 підприємств, що розводять інших тварин (водних рептилій та жаб у басейнах, резервуарах, водоймах). Опрацьовані нами зведені дані Державного агентства рибного господарства України свідчать, що загальна кількість підприємств, які займаються рибогосподарською діяльністю і звітують в органи статистики складає у 2009 р. лише 706 суб'єктів господарювання, у 2010 р. –

646 (табл. 5.9). Для порівняння відмітимо, що за даними Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України, станом на 01.01.2009 р. налічувалося близько 6 000 суб'єктів, що мають відношення до рибогосподарської діяльності (вилов, переробка, відтворення, розведення, вирощування водних біологічних ресурсів). На сьогоднішній день не ведеться вичерпний перелік суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво в умовах аквакультури. Взагалі, складається враження, що це у свою чергу знижує якість звітних показників й ускладнює розрахунок достовірних прогнозів попиту та пропозиції на рибу та рибну продукцію, зокрема за показниками пропозиція продукції: внутрішнього ринку, вилов риби та добування інших біологічних ресурсів (з урахуванням вилову в домашніх господарствах).

Таблиця 5.9

**Кількість підприємств, що зайняті рибогосподарською діяльністю
та звітують в органи статистики**

Підприємства	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість, усього	734	739	782	797	732
Океанічного промислу	7	6	7	5	4
Об'єднання “Укррибгосп”	79	72	69	72	69
“Укррибколгоспоб'єднання”	21	19	16	14	13
Інші господарюючі суб'єкти	627	642	690	706	646

Джерело: Складено за даними Державного агентства рибного господарства України.

Тут доречно зазначити про необхідність зосередження державного регулювання на питаннях забезпечення продовольчої безпеки України, де суттєву роль має відігравати постачання риби, урахувавши її високу споживчу цінність. Для цього потрібна інформація про всі зміни, що відбуваються в рибних запасах, їх видовому складі та про наявні виробничі потужності в рибній галузі. Відповідно до Положення про Державне агентство рибного господарства України, затвердженого Указом Президента України від 16.04.2001 № 484/2011 [221], інформація стосовно вилову риби є основою для реалізації державної політики в рамках Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.11 № 1245 [234], охорони, використання та відтворення водних біологічних ресурсів згідно з міжнародними

стандартами та нормами, а також виконання інших адміністративних обов'язків та задач, віднесених до компетенції Державного агентства рибного господарства України.

У даному контексті вкажемо про потребу в аналізі загальної таблиці (переліку) звітних форм державних статистичних спостережень, зокрема, розділу 10 “Статистика рибного господарства”. Він розкриває теоретично значущі для нашого дослідження аспекти загальної проблеми та дає змогу переконатися у достовірності зроблених висновків щодо необхідності удосконалення механізму отримання даних про обсяги вирощування та вилову риби, рибопосадкового матеріалу. Загалом, суб'єкти рибного господарства у галузі аквакультури складають та подають до органу державної статистики за місцем знаходження лише форму річну № 1-риба “Виллов риби, добування інших водних живих ресурсів за 20_р.” та № 1-риба “Виллов риби, добування інших водних живих ресурсів за січень - 20_р.” (місячна), затверджені наказом Держкомстату від 22.04.11 № 97. Варто згадати, що особливості складання статистичної звітності рибницькими господарствами були висвітлені ще при розробці “Методичних рекомендацій зі складання оновленої річної бухгалтерської звітності підприємствами АПК за 2004 рік”. Розробка рекомендована до застосування підприємствами АПК Науково-методичною радою з обліку, звітності та аудиту в АПВ Мінагрополітики України та Радою Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України (протоколи № 3/№5 від 19.11.2004).

Важливим досягненням у розробленні теоретичних і прикладних аспектів формування методологічних підходів до зведення достовірних звітних показників було встановлення, що фермерські господарства, діяльність яких пов'язана з виробництвом аквакультури, не звітують в площині риборозведення, зариблення, вирощування, вилову риби та інших водних біоресурсів. Сказане підтверджує і опрацювання даних статистичного щорічника України за ряд років (табл. 5.10).

При аналізі розділу 9 “Статистика сільського господарства” найбільший інтерес для нас становив зміст форми 2-ферм “Основні показники господарської діяльності фермерського господарства за 20__ рік”. У формі в розділі 1 за рядком 028 наводиться інформація про водні об'єкти фермерського господарства, які знаходяться у його володінні або користуванні, за рядком 029 – площа, яка

використовувалася у звітному році для ведення рибного господарства. Далі за кодом 340 відображають реалізацію іншої продукції тваринництва, яка не зазначена за кодами 330–336, а саме: племінних тварин, молодняку на дорощуванні, коней, добових півників, каракульських смушків, продукції звірівництва, гною, пташиного посліду, вовни-линьки, коконів. Дані щодо обсягів реалізації продукції аквакультури окремим рядком не відображають.

Таблиця 5.10

Кількість діючих підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у 2009 році (станом на 1 липня)

	Сільське господарство		Рибальство, рибництво	
	усього	%	усього	%
Усього підприємств	57 152	100,0	544	100,0
Господарські товариства	7819	13,7	305	56,1
Приватні підприємства	4333	7,6	139	25,5
Виробничі кооперативи	1001	1,7	13	2,4
Фермерські господарства	42101	73,7	–	–
Державні підприємства	345	0,6	14	2,6
Підприємства інших форм господарювання	1553	2,7	73	13,4

Джерело: складено на основі матеріалів Статистичного щорічника України.

Зазначмо, що у рядку “Кількість” показано кількість мінеральних і органічних добрив, унесених під урожай звітного року, незалежно від часу їх внесення: під пар і зяб у минулому році, а також перед сівбою, під час сівби та у вигляді підживлення у звітному році та восени минулого року. У графі 350 проставляють дані про кількість органічних добрив: гною, різних компостів, органо-мінеральних сумішей, пташиного посліду, у графах 352, 353, 354 – відповідно загальна кількість азотних, фосфорних і калійних добрив, унесених під урожай звітного року, у перерахунку на 100 % поживних речовин. Дані щодо кількості органічних та мінеральних добрив, внесених у рибницькі стави протягом вегетаційного (літнього) періоду під час вирощування рибопосадкового матеріалу, товарної риби не наведені. Без перебільшення можна сказати, що не відслідковується взаємозв’язку в одержанні цілісної та достовірної інформації про діяльність господарства: дані про площу водного дзеркала, державну підтримку на здійснення заходів із

відтворення водних біологічних ресурсів (за рахунок бюджетних дотацій) у штучних умовах в звіті відображаються, а інформація про обсяги вилову і реалізації продукції аквакультури не виокремлена з іншої продукції тваринництва.

Проведені дослідницькі пошуки дали змогу виявити те, що в Наказі Мін-агрополітики України від 15.07.2004 № 255 “Про затвердження форм звітності з риборозведення, вирощування та зариблення” і в додатках 1 та 2 до наказу від 16.07.2004 № 255 [252], вказано, що форма 1-РГ “Звіт про рибництво” та форма 2-РГ “Звіт про вирощування та вилов риби” подається юридичними особами та їх відокремленими підрозділами незалежно від форм власності та підпорядкування – Укрдержрибгоспу. Обґрунтовуючи обмеженість подання такої інформації лише юридичними особами, підтверджуємо, що результатом цього є втрата цінної інформації про виробництво та реалізацію продукції аквакультури фермерськими господарствами. Тому можна задати питання: як ця проблема може вплинути на складання планів і прогнозів розвитку рибної галузі? Існуюча система отримання показників за вказаними формами не повністю задовольняє потреби Держрибагентства України в отриманні інформації для виконання покладених на нього функцій. Зокрема, для виконання функції розподілу між суб’єктами господарювання, що займаються рибогосподарською діяльністю, квот спеціального використання водних біоресурсів потрібна наявність показників у розрізі респондентів. А на сьогодні відповідно до законодавства інформація про стан рибного господарства надається тільки у зведеному знеособленому вигляді. Виявлена у процесі аналізу невідповідність між фактичними та статистичними даними може бути усунена шляхом чітко виписаної структури валового виробництва продукції аквакультури за категоріями господарств: рибогосподарські підприємства, державні підприємства, фермерські господарства, інші суб’єкти господарювання.

Одним із шляхів вирішення цього питання є запровадження адміністративної звітності. Адміністративні дані – це дані, отримані на підставі спостережень, проведених органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов’язків, задач,

віднесених до їх компетенції, відповідно до статті 1 Закону України “Про державну статистику” від 17.09.1992 № 2614-ХІІ. Це офіційні документовані дані, які дають кількісну характеристику явищ та процесів в економічній, соціальній, культурній, інших сферах життя. У цьому зв’язку, автором монографії було внесено пропозиції до проекту Закону України “Про аквакультуру” реєстраційний номер № 9571 від 09.12.2011, прийнятого 21.06.2012, стаття 9. Тут запропоновано, щоб методологічне керівництво, збирання та опрацювання звітних даних щодо виробництва продукції аквакультури здійснював центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства. Водночас у статті 5 закріплено положення, що суб’єкти аквакультури зобов’язані подавати територіальним органам уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері рибного господарства звітну інформацію щодо обсягів виробництва продукції аквакультури у визначені строки та за формами, затвердженими в установленому порядку. Наукове обґрунтування основних напрямів удосконалення системи формування адміністративної інформації (даних) про виробництво та використання продукції аквакультури передбачає подальше відображення у Статистичному збірнику України із приміткою “За даними Державного агентства рибного господарства України”. Міжнародний семінар Європейської Союзу в рамках інструменту інституціональної розбудови ТАІЕХ “Розвиток механізмів управління аквакультурою” (м. Київ, жовтень 2011 р.) у рішенні за підсумками обговорення проблеми формування достовірної зведеної інформації про виробництво риби та рибопосадкового матеріалу також вказує на необхідність постійних спостережень шляхом збирання адміністративних даних. Такий підхід у системі методологічних норм і стандартів застосовується в багатьох країнах світу. Тобто, у більшості країн для статистичних цілей щодо визначення обсягів вилову риби та добування інших водних біоресурсів, рівня споживання риби на одну особу використовується саме адміністративна інформація, а не показники державної статистичної звітності. На виконання доручення голови Держрибагентства України від 13.05.2011 № 9 про удосконалення та здійснення єдиної звітності суб’єктів господарювання, пов’язаних з виробництвом аквакультури, забезпечення всебічного обліку і аналізу вилову риби та добування інших водних

біологічних ресурсів використано наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України та Державної служби статистики України “Про затвердження форм звітності з риборозведення, вирощування та зариблення” (на основі форми 1-РГ “Звіт про рибництво” та форми 2-РГ “Звіт про вирощування та вилов риби”). У процесі константувального експерименту були сформульовані робочі гіпотези про зв’язок між узагальненими даними і основними елементами системи макроекономічного планування, отримано їх експериментальне підтвердження (рис. 5.13).

Авторський доробок щодо удосконалення звітності з виробництва продукції аквакультури став основою при підготовці наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21.03.2012 № 141 “Про затвердження форми звітності № 1 А-риба (річна) “Виробництво продукції аквакультури за 20_ рік” та Інструкції щодо її заповнення” (набув чинності 28.04.2012) (див. додаток С). Зміст форми № 1 А-риба (річна) та Інструкції щодо її заповнення відповідно до листа Державного агентства рибного господарства України від 18.10.2011 № 2-5-5/5219 розглянуто на спільному засіданні Комісії з питань удосконалення методології та звітної документації та Комісії з питань захисту конфіденційної статистичної інформації Державної служби статистики України та запропоновано до використання у практичній діяльності рибогосподарських підприємств (лист № 06/2-7/605 від 31.10.2011).

Таким чином, нову форму № 1 А-риба (річна) “Виробництво продукції аквакультури за 20_ рік” розроблено по-перше, для наведення порядку в формуванні та отриманні повної, всебічної, об’єктивної інформації щодо обсягів виробництва аквакультури, по-друге, запровадження нової системи формування адміністративної інформації (даних) забезпечить формування переліку суб’єктів господарювання, які здійснюють діяльність в умовах аквакультури, для надання їм державної підтримки на розвиток цього перспективного виду економічної діяльності.

Крім того, даною формою закладено підґрунтя для проведення подальших розрахунків щодо створення науково-технологічного рибогосподарського парку, який передбачено “Орієнтовним переліком інвестиційно-інноваційних проєктів Державної програми розвитку внутрішнього виробництва”, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.09.2011 № 1130.

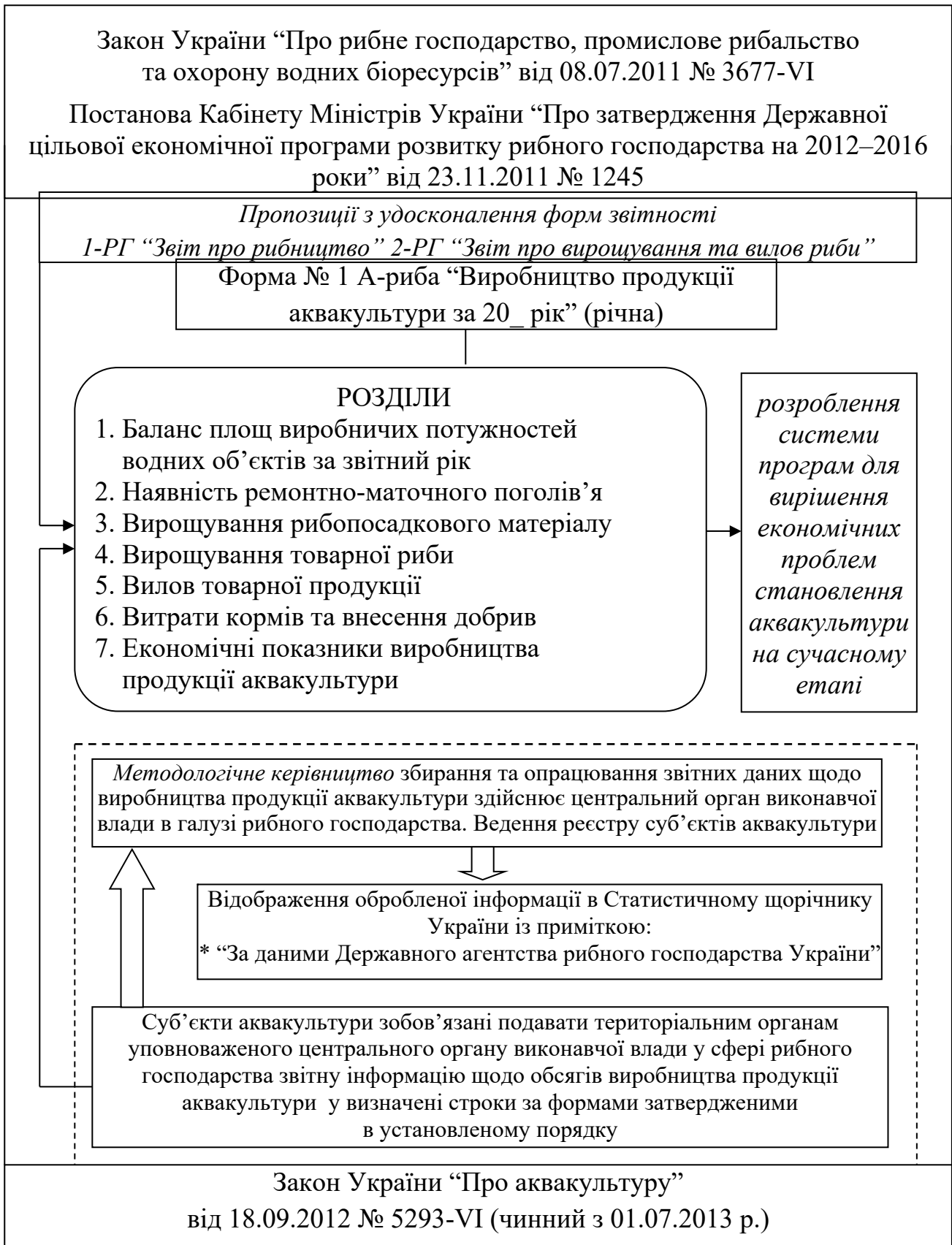

Рис. 5.13. Схема взаємозв’язку пропозицій до запровадження розробленої системи формування адміністративної інформації (даних) в аквакультурі.

Джерело: складено на основі власних досліджень та розробок.

Форма № 1А-риба (річна) є адміністративною звітністю на відміну від форм № 1-риба “Виллов риби, добування інших водних живих ресурсів за 200_р.” (річна) та № 1-риба “Виллов риби, добування інших водних живих ресурсів за січень - 200_р.” (місячна), які подавалися до органів Державної служби статистики України (рис. 5.14).

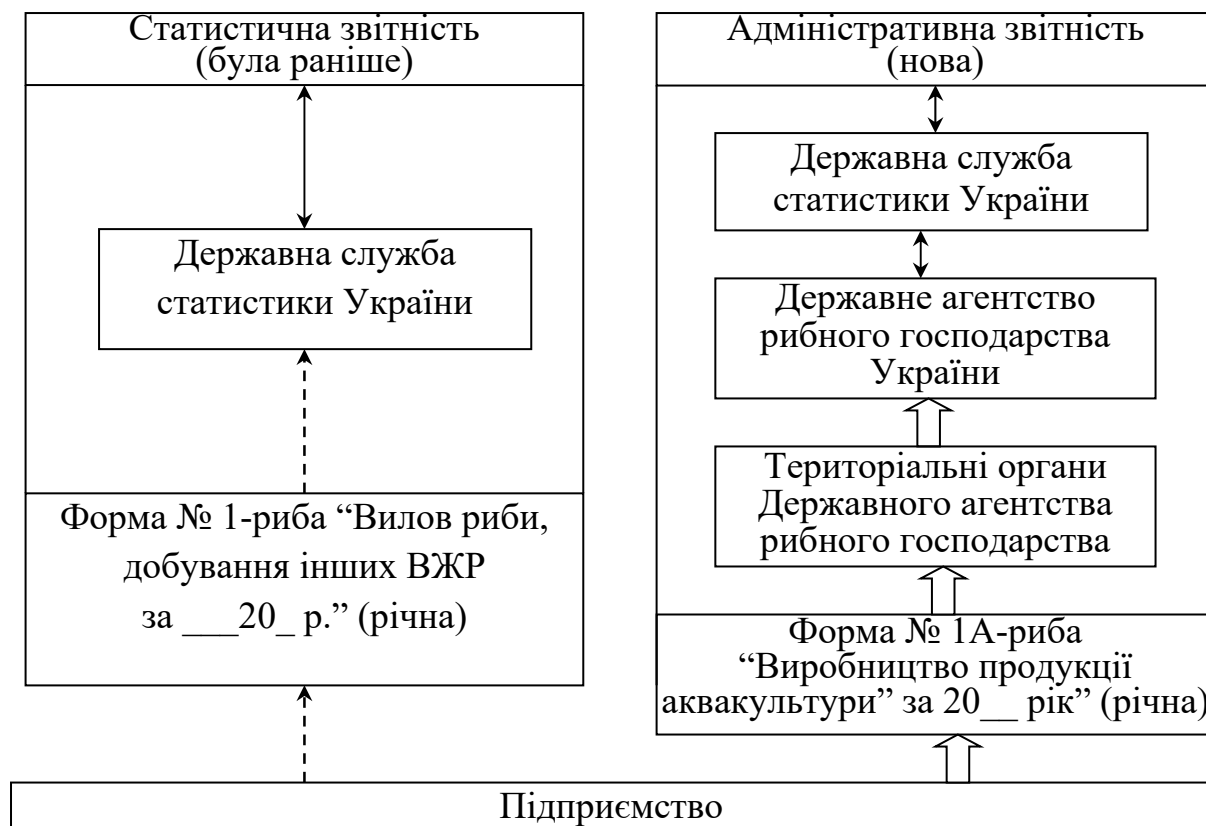

Рис. 5.14. Звітність щодо виробництва риби та рибної продукції.

Джерело: Складено на основі власних досліджень та розробок, зокрема з використанням матеріалів: *Нова звітність для орендарів водойм* / Н. Вдовенко // *Агросвіт України*. – 2013. – № 2. – С. 34; *Аквакультура: збираємо звітні дані* / Н. Вдовенко // *Матеріали за ІХ Міжнародна научна практична конференція “Найновітє научні постиження – 2013”, 17–25 март 2013. – Софія. Бял ГРАД–БГ, 2013. – Т. 5. – С. 15–19.*

Згідно із Законом України “Про аквакультуру” від 18.09.2012 № 5293-VI (чинний з 01.07.2013 р.), суб’єкти рибного господарства у галузі аквакультури зобов’язані подавати територіальним органам уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері рибного господарства звітну інформацію щодо обсягів виробництва продукції аквакультури у визначені строки та за формами затвердженими в установленому порядку. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України

“Про утворення територіальних органів Державного агентства рибного господарства” від 07.12.2011 № 1263 територіальні органи утворено як юридичні особи публічного права, а збирання інформації від рибогосподарських товаровиробників будуть проводити: Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Вінницькій області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Волинській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Дніпропетровській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Донецькій області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Житомирській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Закарпатській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Запорізькій області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Івано-Франківській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у місті Києві та Київській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Кіровоградській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Луганській області, Головне державне управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Львівській області, Головне державне управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Миколаївській області, Головне державне управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Полтавській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Рівненській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих

ресурсів та регулювання рибальства у Сумській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Тернопільській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Херсонській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Хмельницькій області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Черкаській області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Чернівецькій області, Головне держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Чернігівській області, Азовське державне басейнове управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства, Західно-Чорноморське державне басейнове управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства, Управління державного нагляду за безпекою мореплавства флоту рибного господарства Сулинська держінспекція охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства, Східно-Чорноморське державне басейнове управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства.

Виписано, що форму 1А-риба (річна) “Виробництво продукції аквакультури за 20_ рік” заповнюватимуть усі без винятку юридичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють, виробництво рибопосадкового матеріалу та товарної риби в умовах аквакультури. Розділи I “Баланс площ виробничих потужностей водних об’єктів за звітний рік”, III “Вирощування рибопосадкового матеріалу”, IV “Вирощування товарної риби”, V “Вилів товарної продукції”, VI “Витрати кормів та внесення добрив”, VII “Економічні показники виробництва продукції аквакультури” звіту заповнюватимуться за результатами звітного року (починаючи з 1 січня по 31 грудня), а розділ II “Наявність ремонтно-маточного поголів’я” – станом на початок звітного року (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

Код за ЄДРПОУ/ реєстраційний номер облікової картки платника податків																				
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

ЗВІТНІСТЬ**ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ за 2012 р. ***

Подають	Термін подання
Юридичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють виробництво рибопосадкового матеріалу та товарної риби в умовах аквакультури – територіальному органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері рибного господарства за місцезнаходженням/місцем проживання респондента	до 20 січня
Територіальні органи рибоохорони – Державному агентству рибного господарства України	до 25 лютого
Державне агентство рибного господарства України – Державній службі статистики України	до 25 березня

Форма №1 А-риба

(річна)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Мінагрополітики України

від 21 березня 2012 року № 141

за погодженням з Держстатом України

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України

09 квітня 2012 року за № 514/20827

<p>Респондент: Найменування/ ім'я: _____ (найменування юридичної особи; П.І.Б. фізичної особи — підприємця)</p> <p>Місцезнаходження/ місце проживання: _____ _____ (поштовий індекс, область /Автономна Республіка Крим, район, населений пункт, вулиця /провулок, площа тощо, _____ № будинку /корпусу, № квартири /офісу)</p>

Даю згоду на обробку вищезазначених моїх персональних даних.

"___" _____ 20__ р.

* За даними Державного агентства рибного господарства України

(особистий підпис)

І. БАЛАНС ПЛОЩ ВИРОБНИЧИХ ПОТУЖНОСТЕЙ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЗА ЗВІТНИЙ РІК

Назва водного об'єкта	Код рядка	Наявність на початок року	Уведено протягом року	Виведено протягом року	Наявність на кінець року	Було в експлуатації
А	Б	1	2	3	4	5
Стави – всього, га (сума рядків 02- 04, 07-11)	01	213308,21	2347,74	4986,57	88770,88	191460,62
маточні	02	1227,87	10,00	56,30	1049,96	937,65
нерестові	03	227,54	12,40	25,45	201,79	178,93
вищувальні – всього (сума рядків 05, 06)	04	20825,90	462,08	1051,99	17687,81	16706,40
I категорії	05	8074,33	376,96	437,89	1607,71	6195,51
II категорії	06	10531,04	82,00	469,80	8990,55	9565,11
нагульні	07	72217,93	1613,12	1995,08	62469,63	52733,91
зимувальні	08	1474,23	3,67	40,15	1267,65	1247,68
карантинні	09	326,59	3,00	1,10	307,31	269,39
інші стави (вказати які)	10	2249,14	111,68	224,10	2015,32	803,78
	11	1237,90	-	-	1237,90	348,90
Садки – всього, м ² (сума рядків 13, 14)	12	20301,22	4896,00	4160,00	21033,22	16159,82
вищувальні	13	18560,91	4716,00	3980,00	19472,91	14599,51
нагульні	14	1700,31	180,00	180,00	1520,31	1520,31
Басейни – всього, м ² (сума рядків 16, 17)	15	12111,60	-	-	9911,60	12003,60
вищувальні	16	9759,60	-	-	9159,60	9723,60
нагульні	17	2272,00	-	-	672,00	2200,00
Акваріуми, м ³	18	3,50	-	-	3,50	3,00
Інші водні об'єкти (вказати які), га/м ²	19	3066,54	-	-	3066,54	2384,00
	20	-	-	-	-	-

II. НАЯВНІСТЬ РЕМОНТНО-МАТОЧНОГО ПОГОЛІВ'Я (станом на початок звітного року)

Найменування	Код рядка	Усього		У тому числі за видами риб												з них декоративні (акваріумні)	
		кг	тис. шт.	сазан/короп		рослиноїдні		сомові		осетрові		лососеві		інші ¹			
				кг	тис. шт.	кг	тис. шт.	кг	тис. шт.	кг	тис. шт.	кг	тис. шт.	кг	тис. шт.	кг	тис. шт.
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Маточне поголів'я – всього (сума рядків 22,23)	21	336383	4381,4	156324	1712,8	129376	20,4	9699	2,4	10446	3,3	12350	7,8	14722	23,9	155	0,3
самки	22	170003	610,7	72149	580,7	72005	10,2	4977	1,2	5327	1,7	8337	4,8	7275	12,9	90	0,2
самці	23	158024	1156,4	79007	1130,0	52956	8,7	4721	1,1	5118	1,5	4695	3,3	7446	11,4	65	0,1
Ремонтне поголів'я – всього	24	438486	35857,4	209948	589,0	146109	138,3	14961	47,2	41867	33,6	4332	11,4	15741	330,0	-	0,1

¹ Розшифровку інших видів риб, а також декоративних (акваріумних) за всіма розділами слід навести у поясненнях до звіту.

III. ВИРОЩУВАННЯ РИБОПОСАДКОВОГО МАТЕРІАЛУ

Найменування показників	Код рядка	Усього		У тому числі за видами риб													
		кг	тис. шт	сазан/короп		рослиноїдні		сомові		осетрові		лососеві		інші		з них декоративні (акваріумні)	
				кг	тис. шт	кг	тис. шт	кг	тис. шт	кг	тис. шт	кг	тис. шт	кг	тис. шт	кг	тис. шт
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Отримано личинки в інкубаційних цехах	25	х	2896973	х	1909670	х	961729	х	703	х	4241	х	2088	х	18570	х	-
від природного нересту	26	х	185427	х	2152735	х	16734	х	20	х	-	х	-	х	15932	х	-
Вирощено та виловлено рибопосадкового матеріалу – всього (сума рядків 28,33,38,43)	27	9423991	9391879	4324578	4683624	430689	3022838	8500	2254	50575	1675	55646	955	505504	16274	-	-
стави – всього (сума рядків 29-32)	28	9753017	3478851	4364751	1540988	4982349	1992872	9264	477	6437	1288	60525	901	94773	6860	-	-
цьоголітки	29	3363500	5431288	2247197	3313161	1417903	3606735	2303	206	35982	1563	35001	610	72102	8522	-	-
однорічки	30	978310	2817417	521361	1468748	396689	1307300	661	24	-	-	3829	68	3450	155	-	-
дволітки	31	4752295	1500628	1821912	551434	2841509	587303	1600	2	7834	20	31683	272	23045	384219	-	-
дворічки	32	1520068	1715003	619323	906832	894145	803165	2296	2000	-	-	99	0,9	4005	3005	-	-
садки – всього (сума рядків 34-37)	33	428425	2857	5531	65	18556	114	1640	22	-	-	-	-	402598	2655	-	-
цьоголітки	34	409289	2826	4250	59	2403	96	96	16	-	-	-	-	402540	2655	-	-
однорічки	35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
дволітки	36	19136	31	1381	-	16153	18	1544	6	-	-	-	-	58	0,4	-	-
дворічки	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
басейни – всього (сума рядків 39-42)	38	18838	1903	-	-	-	-	4730	245	7388	97	5277	236	1444	1325	-	-
цьоголітки	39	9989	1614	-	-	-	-	3700	200	4245	44	1477	201	1444	1325	-	-
однорічки	40	5300	88	-	-	-	-	1030	45	470	8	3800	35	-	-	-	-
дволітки	41	2671	44	-	-	-	-	-	-	2671	44	-	-	-	-	-	-
дворічки	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
інші водні об'єкти – всього (сума рядків 44-47)	43	300	7	200	5	100	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
цьоголітки	44	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
однорічки	45	300	7	200	5	100	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
дволітки	46	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
дворічки	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Куплено в інших суб'єктів		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
личинки	48	х	25961315	х	5572204	х	16604826	х	5	х	0,5	х	-	х	245	х	-
цьоголітки	49	118395	306210	75495	555401	52567	1488707	10	0,1	-	-	-	-	670	81	-	-
однорічки	50	437740	238136	199902	109259	228811	128776	3	0,07	-	0,031	100	-	9312	207	-	-
дволітки	51	74636	31364	35336	212	40075	31136	-	-	24	0,016	4402	31	4355	32	-	-
дворічки	52	146831	1463	81134	432	75339	331	-	-	-	-	-	-	5858	734	-	-
Посаджено на зимівлю		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
цьоголітки	53	3068799	5091152	1668375	66251	1271558	2711907	5814	438	35935	298	34260	607	49106	1580	-	-
дволітки	54	3561038	1024652	1617547	46003	1770570	420546	5443	2008	7160	17	21200	2886	21158	487	-	-

IV. ВИРОЩУВАННЯ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ (кг)

Назва водного об'єкта	Код рядка	Площа зариблених водних об'єктів, га/м ³ /м ²	Вирощено - всього	У тому числі за видами риб						
				сазан/короп	рослиноїдні	сомові	осетрові	лососеві	інші	з них декоративні (акваріумні)
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Стави	55	56761,8	20277864	9429554	8182300	65118	23717	115985	2024294	-
Садки	56	5148,0	106348	2011	76007	28223	80	-	25	-
Басейни	57	2010,0	39920	-	-	27000	7520	5400	-	-
Акваріуми	58	1,5	6	-	-	-	-	-	-	6
Інші водні об'єкти (вказати які)	59	1863,7	151116	15171	125797	-	-	-	12108	-
	60	-	20575255	9446737	8384105	120341	31317	121385	2036428	6

V. ВИЛОВ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ (кг)

Назва водного об'єкта	Код рядка	Площа обловлених водних об'єктів, га/м ³ /м ²	Виловлено - всього	У тому числі за видами риб						
				сазан/короп	рослиноїдні	сомові	осетрові	лососеві	інші	з них декоративні (акваріумні)
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Стави	61	54977,7	19719227,7	8901689,2	7825761,7	62374,0	17361,7	112654,1	2095612,7	-
Садки	62	2148,0	106348,0	2011,7	76007,3	28223,3	80,0	-	25,7	-
Басейни	63	2010,0	39920,0	-	-	27000,0	7520,0	5400,0	-	-
Акваріуми	64	1,5	4,0	-	-	-	-	-	-	4
Інші водні об'єкти (вказати які)	65	2128,1	151640,6	14939,0	134933,6	-	-	-	12108,0	-
Всього	66		20017140,3	8918639,9	8036702,6	273314,3	24961,7	118054,1	2107746,4	4

VI. ВИТРАТИ КОРМІВ ТА ВНЕСЕННЯ ДОБРІВ (кг)

Найменування показників	Код рядка	Усього	У тому числі за видами риб						
			сазан/короп	рослиноїдні	сомові	осетрові	лососеві	інші	з них декоративні (акваріумні)
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8
Витрати кормів – усього (сума рядків 68-71)	67	39985011,6	32145926,4	3056504,2	268148,0	184236,0	233146,2	1293229,0	10,0
на рибопосадковий матеріал	68	11788295,9	8737945,9	836821,0	22925,8	105144,0	100625,2	581020,0	2,0
на маточне поголів'я	69	599781,8	453937,3	16269,5	18319,0	8927,0	16776,0	17990,0	3,0
на ремонтне поголів'я	70	1362499,4	1105496,0	27571,0	8455,4	53660,0	8657,0	26740,0	-
на товарну рибу	71	29223590,5	21252347,1	2255842,7	218447,8	16505,0	111646,0	621989,0	5,0
Внесено добрив – усього (сума рядків 73,74)	72	15838475,2	3019791,3	1994036,0	-	200000,0	61	32600,0	-
органічних	73	15055448,3	2740725,5	1740112,0	-	200000,0	-	17100,0	-
мінеральних	74	1005956,9	301565,8	399154,0	-	-	61	15600,0	-

VII. ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ

(вартість – тисяч гривень)

Найменування показників	Код рядка	Усього		У тому числі за видами риб													
		кількість	вартість	сазан/короп		рослиноїдні		сомові		осетрові		лососеві		інші		з них декоративні (акваріумні)	
				кількість	вартість	кількість	вартість	кількість	вартість	кількість	вартість	кількість	вартість	кількість	вартість	кількість	вартість
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Реалізовано продукції аквакультури – всього (сума рядків 76-81,82,85)	75	х	4808228,8	х	2172829,6	х	2063633,0	х	1634,9	х	1883,3	х	5066,8	х	436704,0	х	13,3
товарна риба, кг	76	13711989,9	5062757,5	5909849,2	2022601,1	5494799,0	1769585,0	156321,0	1607,0	15321,0	1772,6	96950,8	5197,5	1661128,0	443572,0	4	13,3
ікра, тис. шт.	77	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
личинки, млн. шт.	78	622616,6	2220,4	622212,3	805,0	384,1	1306,6	0,003	5,2	1,0	11,2	-	-	2,6	55,3	-	-
цьоголітки, тис. шт.	79	6069909,6	109517,4	550297,1	85582,8	117158,9	23874,0	-	-	-	-	5,0	3,3	83,4	49,0	-	-
однорічки, тис. шт.	80	329795,8	134786,4	288500,0	6266,9	42161,2	3386,5	18,7	14,0	0,01	6,3	-	-	258,0	49,8	-	-
дволітки, тис. шт.	81	150855,2	30597,8	104416,3	174122,6	181215,2	132097,6	165300,0	52,8	12,8	93,2	-	-	55,4	240,1	-	-
маточне поголів'я – всього, тис. шт. (сума рядків 83,84)	82	2536,8	598,2	965,8	391,6	1598,0	206,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
самки	83	1170,3	275,1	213,3	164,1	957,0	115,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
самці	84	811,5	262,1	170,4	171,1	641,0	91,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ремонтне поголів'я, тис. шт.	85	124,1	372,7	123,3	358,2	0,8	7,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Вселення у природні водні об'єкти загальнодержавного значення, тис. шт.																	
у море	86	55386,2	8030,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5386,2	8030,0	-	-
у внутрішні водні об'єкти	87	1165796,8	19958,4	23512,7	2496,1	739693,5	13266,8	-	-	1405,5	830,4	155,8	1056,6	300126,0	420,6	-	-

(місце підпису керівника (власника) та/або особи, відповідальної за достовірність наданої інформації)

(П.І.Б.)

телефон: _____ факс: _____

електронна пошта: _____

Пояснення до звіту:

Джерело. Складено на основі матеріалів: *Очікуємо нову звітність з аквакультури* / Н. Вдовенко // "БАЛАНС-АГРО". – 2012. – № 17. – С. 14-15; *Перспективи розвитку та нова звітність з аквакультури* / Н. Вдовенко // "БАЛАНС-АГРО". – 2012. – № 18. – С. 1-2; *Нова звітність з аквакультури набула чинності* / Н. Вдовенко // "БАЛАНС-АГРО". – 2012. – № 19. – с. 4-13.

Форма 1А-риба (річна) “Виробництво продукції аквакультури за 20_ рік” містить значну кількість показників. У формі відображаються дані щодо наявних виробничих потужностей за категоріями водних об’єктів, дані за видами риб (у тис. шт. і кг) – сазан/короп, рослиноїдні, сомові, осетрові, лососеві, інші види риб; про загальні витрати кормів і добрив за стадіями виробництва та за видами риб (на вирощування рибопосадкового матеріалу, на маточне поголів’я, на ремонтне поголів’я та на товарну рибу). Така важлива інформація може бути використана для планування та прогнозування потреби рибогосподарських підприємств у кормах і в перспективі для розрахунку з будівництва необхідної кількості сучасних підприємств з виробництва спеціалізованих комбікормів для забезпечення потреб аквакультури. Запровадження єдиної системи збору та систематизації диференційованої звітності щодо вироблення продукції аквакультури дає можливість: визначати фактичні обсяги і вартість продукції аквакультури, яка була реалізована та вселена у природні водні об’єкти; визнати отриману інформацію основою для належного управління та регулювання попиту і пропозиції продукції аквакультури на ринку; забезпечити достовірну оцінку ємності внутрішнього продовольчого ринку та експортного потенціалу; покращити якість зведеної інформації, контроль за її достовірністю і забезпечити потреби управління, стратегічного державного планування. Крім того, у цій формі відобразатиметься кількість та вартість декоративних (акваріумних) риб, які вирощуються як вторинний об’єкт на господарствах, що виробляють харчову рибу. Вони мають високу вартість, але раніше не обліковувалися, оскільки не було механізму збирання такої інформації та потреби в ній на той час. Фактичні обсяги вилову риби у вітчизняному секторі аквакультури повинні бути більшими, оскільки вироблену продукцію рибовідтворювальними комплексами, риборозплідниками, а також комерційне розведення декоративних риб ще тільки належить оцінити і включити до цього розрахунку.

При проведенні досліджень, автором особливу увагу було приділено наданню пропозицій при розробці змісту Інструкції щодо заповнення форми звітності № 1А–риба “Виробництво продукції аквакультури за 20__р.” (річна). Запропоновані положення взято за основу при розробці даної інструкції та затверджено наказом

Мінагрополітики України від 21.03.2012 № 141, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 09.04.2012 № 514/20827. Зміст вказаної вище Інструкції щодо заповнення форми звітності № 1А–риба та загальні її положення наведено нижче:

1.1. Форма звітності № 1А–риба “Виробництво продукції аквакультури за 20__р.” (річна) (далі – звіт) подається територіальному органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері рибного господарства за місцезнаходженням/місцем проживання респондента, який здійснює виробництво рибопосадкового матеріалу та товарної риби в умовах аквакультури.

1.2. У верхній частині звіту вказують код за ЄДРПОУ (для юридичних осіб) або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб – підприємців), або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті).

1.3. В адресній частині звіту вказують найменування респондента, що подає звіт (для юридичних осіб – згідно з установчими документами), його місцезнаходження (для фізичних осіб – підприємців – місце проживання).

1.4. Розділи I, III, IV, V, VI і VII звіту складають за звітний рік (з 01 січня до 31 грудня), розділ II – станом на початок звітного року.

1.5. Заповнення звіту здійснюють на підставі даних спеціалізованих форм первинної документації для підприємств по вирощуванню аквакультури.

1.6. Усі показники звіту повинні бути взаємоузгоджені, достовірні та обґрунтовані документами, які оформлені в установленому законодавством порядку.

1.7. Заповнений звіт перевіряють на арифметичні та логічні ув'язки, зазначені на бланку форми та в цій Інструкції. За наявності невідповідностей, викликаних об'єктивними чинниками, респондент подає у звіті відповідні пояснення.

1.8. Показники щодо видів риб, не передбачених переліком, включаючи декоративних (акваріумних) риб, за всіма розділами проставляють у графі “інші”. Розшифровку назв інших видів риб, у тому числі декоративних (акваріумних), за всіма розділами наводять у поясненнях до звіту.

1.9. Показники звіту за всіма розділами заповнюються в одиницях виміру, визначених бланком, з одним знаком після коми: площа водних об'єктів – у гектарах, квадратних метрах, кубічних метрах; кількість рибопосадкового матеріалу, ремонтно-маточного поголів'я – у тисячах штук; маса рибопосадкового матеріалу, ремонтно-маточного поголів'я, товарної риби (у тому числі декоративних (акваріумних) риб), обсяги витрат кормів та внесення добрив – у кілограмах; вартість продукції аквакультури – у тисячах гривень.

1.10. У рядках звіту, де показники відсутні, ставиться прочерк.

II. Порядок заповнення розділу I

“Баланс площ виробничих потужностей водних об'єктів за звітний рік”

2.1. У розділі I відображаються дані щодо наявності та руху протягом року виробничих площ за категоріями водних об'єктів. У разі наявності водних об'єктів, не передбачених цим розділом, їх слід відобразити у рядках 10, 11, 19 і 20.

2.2. Наявність площ, придатних для проведення рибогосподарської діяльності на початок звітнього року, проставляють у графі 1, на кінець звітнього року – у графі 4.

2.3. Зміни розмірів площ виробничих потужностей протягом звітнього року відображають у графах 2 і 3: у графі 2 наводять дані щодо площ, уведених в експлуатацію, у графі 3 – щодо площ, виведених з експлуатації з різних причин (реконструкція, ремонт, літування, списання з балансу, передача іншим суб'єктам господарювання тощо).

2.4. У разі переведення вирощувальних площ у нагульні для вирощування товарної риби такі зміни відображають відповідно у графі 2 у рядках 07, 14 і 17 та у графі 3 у рядках 04, 05, 06, 13 і 16.

2.5. За умови переведення нагульних площ під вирощування рибопосадкового матеріалу такі зміни відображають відповідно у графі 2 у рядках 04, 05, 06, 13 і 16 та у графі 3 у рядках 07, 14 і 17.

2.6. У всіх рядках розділу I дані графі 4 повинні дорівнювати даним графі 1 плюс дані графі 2 мінус дані графі 3.

2.7. У графі 5 відображають дані щодо площ водних об'єктів, які фактично були в експлуатації протягом звітнього року.

III. Порядок заповнення розділу II “Наявність ремонтно-маточного поголів’я”

3.1. У розділі II відображають дані щодо наявності ремонтно-маточного поголів’я за видами риб станом на початок звітнього року.

3.2. У рядку 21 наводять дані щодо загальної кількості маточного поголів’я, з якої у рядках 22 і 23 відображають відповідно дані щодо кількості окремо самок і самців.

3.3. Дані щодо загальної наявності ремонтного поголів’я, незалежно від статі, проставляють у рядку 24. До ремонтного поголів’я відносять молодь риб різного віку, яку відбирають для поповнення маточного стада.

3.4. За всіма рядками графа 1 дорівнює сумі граф 3, 5, 7, 9, 11 і 13; графа 2 – сумі граф 4, 6, 8, 10, 12 і 14.

IV. Порядок заповнення розділу III “Вирощування рибопосадкового матеріалу”

4.1. У розділі III відображають джерела отримання, результати відтворення, вирощування та вилову рибопосадкового матеріалу за видами риб, за віковими категоріями такого матеріалу та в розрізі категорій водних об’єктів за звітний рік.

4.2. У графах 1 і 2 відображають загальну масу та кількість рибопосадкового матеріалу, отриманого, вирощеного, виловленого, купленого, посадженого на зимівлю. Дані щодо маси та кількості рибопосадкового матеріалу за видами риб відображають у графах 3 – 16.

4.3. За всіма рядками графа 1 дорівнює сумі граф 3, 5, 7, 9, 11 і 13; графа 2 – сумі граф 4, 6, 8, 10, 12 і 14.

4.4. Інформацію щодо личинок (рядки 25, 26 і 48) проставляють за джерелами їх отримання.

4.5. Характеристику вирощеного та виловленого рибопосадкового матеріалу (за віковими категоріями) наводять у рядках 27 – 47.

4.6. Дані щодо маси та кількості рибопосадкового матеріалу (за віковими категоріями), купленого в інших суб’єктів господарювання для забезпечення потреб виробництва, відображають у рядках 48 – 52.

4.7. Масу та кількість цьоголіток і дволіток, яка залишена у суб’єкта та посаджена на зимівлю, відображають у рядках 53 і 54.

V. Порядок заповнення розділу IV “Вирощування товарної продукції”

5.1. Розділ IV характеризує показники вирощування товарної риби за категоріями водних об'єктів та видами риб за звітний рік. У разі вирощування товарної риби у водних об'єктах, не визначених цим розділом, їх слід відобразити у рядках 59 і 60.

5.2. У графі 1 у рядках 55 – 60 указують площі водних об'єктів, які були зариблені під вирощування товарної риби.

5.3. Дані щодо обсягу вирощеної товарної риби (в цілому та за видами риб) у розрізі категорій водних об'єктів наводять у графах 2 – 9 у рядках 55 – 60.

5.4. За всіма рядками графа 2 дорівнює сумі граф 3 – 8.

VI. Порядок заповнення розділу V “Виллов товарної продукції”

6.1. У розділі V відображають дані щодо результатів вилову товарної риби за звітний рік за категоріями водних об'єктів та видами риб. У разі вилову товарної риби у водних об'єктах, не визначених цим розділом, їх слід відобразити у рядках 65 і 66.

6.2. У графі 1 у рядках 61 – 66 відображають площу водних об'єктів, яку було обловлено для отримання товарної риби.

6.3. Дані щодо обсягу виловленої товарної риби (в цілому та за видами риб) проставляють у графах 2 – 9 у рядках 61 – 66.

6.4. За всіма рядками графа 2 дорівнює сумі граф 3 – 8.

VII. Порядок заповнення розділу VI “Витрати кормів та внесення добрив”

7.1. Розділ VI містить показники щодо загальних витрат кормів та добрив (у цілому та за видами риб), використаних у звітному році на вирощування рибопосадкового матеріалу, ремонтно-маточного стада, товарної риби.

7.2. Дані щодо кількості кормів (у натуральному вираженні), витрачених на вирощування рибопосадкового матеріалу, ремонтно-маточного стада, товарної риби, відображають у графах 1 – 8 у рядках 67 – 71.

7.3. Дані щодо кількості внесених добрив за видами (органічні та мінеральні) відображають у графах 1 – 8 у рядках 72 – 74. Обсяг внесених добрив проставляють у натуральних одиницях (без перерахунку на діючу речовину).

7.4. За всіма рядками графа 1 дорівнює сумі граф 2 – 7.

VIII. Порядок заповнення розділу

VII “Економічні показники виробництва продукції аквакультури”

8.1. У розділі VII відображають дані щодо економічних показників виробництва продукції аквакультури (у цілому та за видами риб) за звітний рік: у рядках 75 – 85 – кількість та вартість аквакультури, яка була реалізована (у цілому та за основними видами продукції), у рядках 86 і 87 – кількість та вартість аквакультури, вселеної у природні водні об'єкти.

8.2. За всіма рядками графа 1 дорівнює сумі граф 3, 5, 7, 9, 11 і 13; графа 2 – сумі граф 4, 6, 8, 10, 12 і 14.

8.3. Вартість продукції аквакультури наводять за фактичними цінами виробника (без врахування податку на додану вартість, акцизного податку та інших непрямих податків), за якими її було реалізовано.

Не вимагає доказів, що затвердження та використання на практиці нової форми № 1А-риба (річна) та Інструкції щодо її заповнення покращить державний нагляд та контроль у сфері виробництва та використання продукції аквакультури.

Слід звернути увагу на те, що форму № 1 А-риба (річна) “Виробництво продукції аквакультури за 20_ рік” заповнюють на підставі спеціалізованих первинних документів. Водночас Мінагрополітики в додатку до Листа № 37-27-12/455 від 19.01.04 рекомендує застосовувати спеціалізовані форми первинних документів, затверджені наказами Мінсільгоспу СРСР в період 1972–1990 рр. Такі форми опубліковані в посібнику виданому ще у 1975 році [313]. Звідси випливає, що достовірність наданої інформації суб'єктами господарювання є не повною, внаслідок невідповідності спеціалізованої первинної облікової документації сучасним вимогам ринкової економіки. У зв'язку з цим був здійснений цілеспрямований аналітичний пошук із залученням літературних джерел, нормативно-правових актів, матеріалів та даних натуральних обстежень з метою вирішення проблеми забезпечення суб'єктів господарювання спеціалізованою уніфікованою первинною документацією для оформлення процесу риборозведення, вирощування, вилову та зариблення. Експериментальні дослідження проводили в рибогосподарських підприємствах, які входять до складу Об'єднання рибницьких господарств внутрішніх водойм “Укррибгосп”, включаючи відокремлені підрозділи Національного університету біоресурсів і природокористування України. В основу

розроблення первинної облікової документації покладено групування за технологічними процесами виробництва продукції аквакультури та узгоджено з абзацами 26 та 43 статті 9 Закону України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів” від 08.07.2011 № 3677-VI. Зокрема це форми:

- № А-01 “Акт № __ про переведення поголів’я з групи в групу”;
- № А-02 “Відомість про наявність ремонтного поголів’я (за видами риб) __”;
- № А-03 “Відомість про наявність маточного поголів’я (за видами риб) __”;
- № А-04 “Журнал отримання статевих продуктів від маточного поголів’я”;
- № А-05 “Журнал спостережень за інкубацією ікри”;
- № А-06 “Акт № __ про результати інкубації ікри”;
- № А-07 “Відомість про результати нересту”;
- № А-08 “Акт № __ про результати підрощування личинки”;
- № А-09 “Акт № __ про розведення живих кормів”;
- № А-10 “Акт № __ про зариблення”;
- № А-11 “Зведена відомість про зариблення”;
- № А-12 “Відомість про результати контрольного лову”;
- № А-13 “Акт № __ про облов”;
- № А-14 “Зведена відомість облову”;
- № А-15 “Акт № __ умовного визначення кількості риби в необловлених водних об’єктах”;
- № А-16 “Акт № __ на вибуття поточних біологічних активів рибництва (загибель риби)”;
- № А-17 “Графік спуску та облову ставів, садків, басейнів, лотків, інших об’єктів”;
- № А-18 “Акт № __ про внесення добрив”;
- № А-19 “Акт № __ про підготовку нерестових ставів”;
- № А-20 “Лімітно-забірна картка на корми для риб”;
- № А-21 “Відомість про годівлю риби і витрати кормів”;
- № А-22 “Акт № __ визначення справедливої вартості продукції аквакультури (ікра, личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники, товарна риба)”.

Спеціальні форми первинної облікової документації [11] розроблено з дотриманням сучасних теоретико-методологічних підходів до формування зведеної

інформації підприємствами, які здійснюють риборозведення, а також з урахуванням вимог, установлених Положенням (Стандарту) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790 та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів, затверджених наказом Міністерством фінансів України від 29.12.06 № 1315. Дані пропозиції прийняті при розробці проекту наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.06.1012 № 362 “Про затвердження спеціальних форм первинної документації для суб’єктів рибного господарства в галузі аквакультури”, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 05.07.2012 № 1126/21438 (додаток Г).

Дослідження показали, щоб у наступному без проблем рибним господарствам складати звітну форму № 1А-риба, покажемо у табл. 5.12, як на підставі уніфікованих спеціальних форм первинного обліку заповнити усі розділи форми (Джерело: *Форма 1 А-риба: починаємо збирати дані вже сьогодні* / Н. Вдовенко // “БАЛАНС-АГРО”. – 2013. – № 8. – С. 19-20).

Таблиця 5.12

Показник форм первинної документації	Показник форми № 1А-риба
1	2
Розділ II. НАЯВНІСТЬ РЕМОНТНО-МАТОЧНОГО ПОГОЛІВ'Я	
x	Рядок 21 (сума рядків 22, 23 по усіх графах)
Графи 2, 3 форми № А-01 та графи 30, 31 форми № А-03 за видами риб	Рядок 22 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Графи 5, 6 форми № А-01 та графи 30, 31 форми № А-03 за видами риб	Рядок 23 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Графи 2, 3, 5, 6 форми № А-01 та графи 30, 31 форми № А-02 за видами риб	Рядок 24 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Розділ III. ВИРОЩУВАННЯ РИБОПОСАДКОВОГО МАТЕРІАЛУ	
Графа 9 форми № А-06 за видами риб	Рядок 25 граф 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16 за видами риб
Графа 15 форми № А-07 за видами риб	Рядок 26 граф 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16 за видами риб
x	Рядок 27 (сума рядків 28, 33, 38, 43 по всіх графах)

1	2
х	Рядок 28 (сума рядків 29–32 по всіх графах)
Графи 7, 8 форми № А-13 або графи 5, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15 форми № А-14 за видами риб. Графи 4, 5 форми № А-15 за видами риб	Рядки 29–32 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
х	Рядок 33 (сума рядків 34–37 по всіх графах)
Графи 7, 8 форми № А-13 або графи 5, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15 форми № А-14 за видами риб. Графи 4, 5 форми № А-15 за видами риб	Рядки 34–37 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
х	Рядок 38 (сума рядків 39–42 по всіх графах)
Графи 7, 8 форми № А-13 або графи 5, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15 форми № А-14 за видами риб. Графи 4, 5 форми № А-15 за видами риб	Рядки 39–42 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
х	Рядок 43 (сума рядків 44–47 по всіх графах)
Графи 7, 8 форми № А-13 або графи 5, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15 форми № А-14 за видами риб. Графи 4, 5 форми № А-15 за видами риб	Рядки 44–47 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Графи 10, 11 форми № А-02 за видами риб	Рядки 51, 52 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Графи 5, 7 форми № А-10 або графи 4, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 17 форми № А-11 за видами риб	Рядки 53, 54 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
IV. ВИРОЩУВАННЯ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ (кг)	
Графи 4, 8 форми № А-13 або графи 2, 6, 9, 12, 14, 15 форми № А-14 за видами риб	Рядки 55–60 граф 1, 2, 3–9 за видами риб
V. ВИЛОВ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ (кг)	
Графи 3, 4, 7 форми № А-13 за видами риб або графи 1, 2, 6, 9, 12, 15 форми № А-14 за видами риб	Рядки 61–66 граф 1, 2, 3–9 за видами риб

Розділ VI. ВИТРАТИ КОРМІВ ТА ВНЕСЕННЯ ДОБРІВ (кг)	
х	Рядок 67 (сума рядків 68–71 по всіх графах)
Графа 5 форми № А-09 у розрізі водних об'єктів. Графи 1, 8 форми № А-21 за видами риб	Рядки 68–71 граф 1, 2–8 за видами риб
х	Рядок 72 (сума рядків 73, 74 по всіх графах)
Графи 7, 11 форми № А-18 за видами риб	Рядки 73, 74 граф 1, 2–8
VII. ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ (вартість – тис. грн.)	
х	Рядок 75 (сума рядків 76–81, 82, 85 по графах 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16)
Графи 7, 8 форми № А-06 за видами риб	Рядок 77 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Графи 14, 15 форми № А-08 за видами риб	Рядок 78 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
х	Рядок 82 (сума рядків 83, 84 по всіх графах)
Графи 25, 27 форми № А-03 за видами риб	Рядки 83, 84 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Графи 25, 27 форми № А-02 за видами риб	Рядок 85 граф 1, 2, 3–16 за видами риб
Графа 5 форми № А-10 або графи 4, 8, 12, 16 форми № А-11 за видами риб	Рядки 86, 87 граф 1, 2, 3–16 за видами риб

Джерело. Складено на основі розроблених автором матеріалів про особливості застосування в обліку первинних документів, вказаних у таблиці. Так, приклад заповнення форми № А-01 див. у “БАЛАНС-АГРО”, 2013, № 26; форм № А-05 та № А-06 – у “БАЛАНС-АГРО”, 2013, № 16, с. 22-26; форми № А-10 у “БАЛАНС-АГРО”, 2013, № 11, с. 14-19; форми № А-12 у “БАЛАНС-АГРО”, 2012, № 33, с. 20-25; форми № А-13 у “БАЛАНС-АГРО”, 2012, № 18, с. 19-23; форм № А-14 та № А-17 – у “БАЛАНС-АГРО”, 2012, № 36, с. 19-22; форми № А-16 у “БАЛАНС-АГРО”, 2013, № 27; форми № А-18 у “БАЛАНС-АГРО”, 2012, № 24, с. 6-10; форми № А-19 – у “БАЛАНС-АГРО”, 2012, № 29, с. 19-23.

Таким чином, одержані показники із спеціальних форм первинної документації, дають змогу здійснювати прогноз розвитку ринку продукції аквакультури для того, щоб, принаймні, у поточному році до наступного облову суб'єкти ринку могли визначити обсяги виробництва, тактику збуту, обрати канали, які б забезпечували

найбільшу ефективність торговельних операцій. Ці прогнози будуть важливими і для державних органів, оскільки дозволять проводити аналіз використання вітчизняних рибогосподарських потужностей, оперативно впливати на процес формування ремонтно-маточного поголів'я та здійснення відповідних селекційно-племінних заходів, об'єктивно регулювати ринок продукції аквакультури для виправлення негативних ситуацій на загальнодержавному або регіональному ринках, що можуть бути утворені в результаті несприятливої внутрішньої чи зовнішньої кон'юнктури, дадуть змогу проводити аналіз використання вітчизняних рибогосподарських потужностей, здійснювати планові заходи державного нагляду (контролю), поліпшити процедуру перевірки дотримання чинного законодавства під час проведення господарської діяльності на рибогосподарських водних об'єктах.

Відмітимо, що для регулювання рибальства, забезпечення законного та неупередженого проведення планових та позапланових перевірок, а також зменшення ризиків корупційних дій під час проведення даних заходів, затверджено Уніфіковану форму акта перевірки у сфері охорони водних біоресурсів і закріплено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14.02.2013 № 98, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 21.02.2013 за № 301/22833 (додаток У).

Водночас з метою нарощування обсягів виробництва саме продукції аквакультури, шляхом підвищення ефективності використання рибогосподарських водних об'єктів, відповідно до вимог статті 13 Закону України "Про тваринний світ" від 13.12.2001 № 2894-III, статей 9, 10 Закону України "Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів" від 08.07.2011 № 3677-VI, пункту 2 статті 5 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" від 05.04.2007 № 877-V, Постанови Кабінету Міністрів України від 14.10.2009 № 1126 "Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності в галузі рибного господарства та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості" від 14.10.2009 № 1126, статті 49 Постанови Кабінету Міністрів України від 28.09.1996 № 1192

“Про затвердження Тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства” від 28.09.1996 № 1192, рекомендовано в практичній роботі територіальних органів Державного агентства рибного господарства України використовувати відповідні акти перевірки рибогосподарської діяльності суб’єкта аквакультури, які наведено в табл. 5.13 та табл. 5.14.

Таблиця 5.13

АКТ**перевірки рибогосподарської діяльності суб’єкта аквакультури**

від “__” _____ 20__ р.

Тип заходу _____
(плановий, позаплановий)Вид заходу _____
(перевірка, ревізія, обстеження, огляд, інше)Назва суб’єкта аквакультури _____
(посада, прізвище, ім’я, по-батькові)

Поштова адреса _____

Організаційно-правова форма _____

Ідентифікаційний код юридичної особи _____

Ідентифікаційний номер фізичної особи-платника податків та інших
обов’язкових платежів _____Основний вид КВЕД: _____
(цифровий код та прописом)

Наявність КВЕД (03.1, 03.2) _____

Даю згоду на обробку моїх вказаних вище персональних даних _____
(підпис, дата)Предмет державного нагляду (контролю) _____
(назва та місце розташування водойми, площа водного дзеркала, га)Перевірка проведена працівником _____
(посада, прізвище, ім’я, по батькові)разом з _____
(посада, прізвище, ім’я, по батькові)в присутності _____
(посада, прізвище, ім’я, по батькові)Наявність проектної документації _____
(проект будівництва водних об’єктів, інкубаційно-селекційних цехів, проект землевідводу, паспорт

рибогосподарської технологічної водойми та/або технічний проект рибогосподарської технологічної водойми)

Договір оренди земель водного фонду або державний акт постійного
землекористування № _____ від _____, державна реєстрація
№ _____ дата _____ місце реєстрації _____

Тривалість оренди або користування земель водного фонду _____ років.
 Договір оренди водного об'єкта № _____ від _____, погоджений
 держуправлінням екології _____ погоджений держуправлінням водного
 господарства _____
 (дата погодження)

Наявність дозволу на спеціальне водокористування _____
 (дата погодження)

(коли, ким виданий, строк дії дозволу)

Форма аквакультури за організаційно-технологічними показниками _____

(інтенсивна, напівінтенсивна та екстенсивна)

Основні напрямки отримання товарної аквакультури _____
 (випасна, ставова, індустріальна)

Наявність інкубаційних апаратів _____
 (тип, кількість, планова потужність інкубації ікри, тис.шт)

Проведення меліоративних робіт _____
 (викошування вищої водної рослинності, годівля риби,

проведення аерації водойми в зимовий та літній періоди,

внесення добрив у водойму, тощо, копії актів)

Проведення гідротехнічних робіт _____
 (ремонт дамб, гребель, шлюзів регуляторів, розчищення ложа водойми,

збільшення площі водного дзеркала шляхом розкопування прибережної смуги, спуск води з

водойм, підтвержуючі документи: проекти, накладні, акти виконаних робіт)

Надання послуг по любительському рибальству _____
 кількість рибалок які відвідали водойму за поточний період _____ чол., кількість
 виловленої риби _____ кг, в тому числі за видами: _____

Тип живлення водного об'єкта _____
 (джерельне, поверхневих стоків, струмки, річка, тощо)

Тип водного об'єкта _____
 (ставок, озеро, водосховище, копанка, спускний, не спускний)

наявність гідротехнічних споруд _____
 (водоподаючі, водоскидні, наявність насосних станцій, кількість)

Наявність спеціалізованих форм первинної документації ведення обліку вирощеної, виловленої риби, рибопосадкового матеріалу, кормів, добрив _____

Баланс площ виробничих потужностей водних об'єктів за звітний рік (додається на окремому аркуші).

Наявність ремонтно-маточного поголів'я (додається на окремому аркуші).

Вирощування рибопосадкового матеріалу (додається на окремому аркуші).

Вирощування товарної продукції (додається на окремому аркуші).

Вилов товарної продукції (додається на окремому аркуші).

Витрати кормів та внесення добрив (додається на окремому аркуші).

Економічні показники виробництва продукції аквакультури (додається на окремому аркуші).

НА МОМЕНТ ПЕРВІРКИ ВСТАНОВЛЕНО:

Акт підписали:

_____ (прізвище, ім'я, по-батькові)	_____ (підпис)
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Таблиця 5.14

А К Т

перевірки рибогосподарської діяльності користувача

спеціального товарного рибного господарства

“ _____ ” _____ 20 _____ року _____
 (місце складання акта)

Нами, _____
 (посада, прізвище та ініціали осіб, що проводять перевірку)

із залученням _____
 (посада, прізвище та ініціали)

у присутності _____
 (посада, прізвище та ініціали (уповноваженої ним особи) суб'єкта господарювання)

відповідно до статті 10 Закону України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів”, ст. 11, 13, 36, 39, 40, 57, 59 Закону України “Про

тваринний світ”, Закону України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” проведена _____

(планова, позапланова)

перевірка СТГ _____

(найменування суб’єкта господарювання, що перевірявся)

Місцезнаходження суб’єкта господарювання _____

Керівник (уповноважена ним особа) суб’єкта господарювання _____

(посада, прізвище та ініціали, телефон)

Відповідальний за ведення рибного господарства (за наявності) _____

(посада, прізвище, ім’я, по батькові, тел., факс)

За результатами перевірки встановлено:

1. Водний об’єкт перебуває в користуванні на умовах оренди, строком на _____ років, у відповідності до Договору оренди водного об’єкту № _____ від “___” _____ року укладеного між _____ РДА (СР) та _____

2. Режим рибогосподарської експлуатації водного об’єкту _____

затверджений “___” _____

року. Термін дії Режиму _____ років строком до “___” _____ року.

3. Вселення молоді водних живих ресурсів здійснено у відповідності до “Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання” затвердженого Наказом Мінагрополітики від 07.07.2012 №, 414, акти про виконання робіт із вселення водних біоресурсів (є в наявності, складені згідно встановленої форми, відсутні) _____

від “___” _____ 20__ р.

4. Виконання планів із зариблення (млн. шт.): план _____, факт _____

Вид зарибку (вікова стадія)	20__ рік		20__ рік		20__ рік	
	план	факт	план	факт	план	факт
Всього:						
Кількість шт. на 1 га.						

5. Дозвіл на спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів (є в наявності, відсутній) _____ № _____ від “___” _____ 20__ р. виданий _____ дійсний до “___” _____ 20__ р.

6. Виловлено водних живих ресурсів (тонн): план _____, факт _____

Вид водних біоресурсів)	20__ рік		20__ рік		20__ рік	
	план	факт	план	факт	план	факт
Всього:						

Рибопродуктивність (кг/га)	загальна						
	за рахунок вселення						

7. Наявність журналу обліку вилючених водних живих ресурсів, оформлення згідно вимог _____

Наявність журналу обліку прийнятих водних живих ресурсів, відповідність записів у журналах _____

Наявність квитанцій, куди здається риба _____

8. Використані знаряддя лову:

Назва	Тип знаряддя лову	Параметри знарядь лову (крок вічка, довжина, висота)	Кількість, шт.

9. Заборонений період вилову водних біоресурсів _____

10. Порядок здійснення любительського та спортивного рибальства, наявність місць рибальства на умовах загального та спеціального використання водних біоресурсів _____

11. Додаткова інформація: _____

Перевірку провели:

_____	_____	_____
(посада)	(підпис)	(прізвище ініціали)
_____	_____	_____
(посада)	(підпис)	(прізвище ініціали)
_____	_____	_____
(посада)	(підпис)	(прізвище ініціали)

При перевірці були присутні:

_____	_____	_____
(посада керівника суб'єкта господарювання, уповноваженої ним особи, ініціали)	(підпис)	(прізвище ініціали)

Акт складено у _____ примірниках.

Акт прийняв:

_____	_____	_____
(посада)	(підпис)	(прізвище ініціали)

Як підтверджують результати дослідження, слід визначати пріоритетні напрями і стратегії розвитку вітчизняної аквакультури, розробляти програми розвитку галузі, здійснювати контроль за поданням суб'єктами рибного господарства у галузі аквакультури звітної інформації щодо обсягів виробництва риби та рибної продукції, готувати пропозиції щодо адаптації до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку та процесів стандартизації (рис. 5.15).

Рис. 5.15. Принципова схема функціональної модернізації державного регулювання розвитку аквакультури.
Джерело: складено на основі власних узагальнень автора.

Як видно з рис. 5.15, особливу увагу слід приділити питанням надання державної підтримки суб'єктам рибного господарства у галузі аквакультури, яка розпочинається з районного рівня, а суб'єкти господарювання, виходячи з аналізу своїх можливостей і залучення зовнішніх джерел фінансування, розробляють проекти планів розвитку власного аквакультурного виробництва. При цьому, підтримку рибогосподарських товаровиробників запропоновано ґрунтувати на принципах державно-приватного партнерства в аграрній сфері, що й передбачає розмежування функцій на усіх ієрархічних рівнях управління та державного регулювання розвитку аквакультури [120].

Підкреслимо, що удосконалення системи державного регулювання аграрного сектора у своєму переліку законодавчо визначених задач містить: реформування системи органів виконавчої влади, що здійснюють державне регулювання аграрного сектора, шляхом перегляду та чіткого розмежування їх повноважень, а також запровадження прямої підпорядкованості починаючи з районного рівня, наближення її до стандартів Європейського Союзу; розроблення та впровадження з урахуванням положень загальнодержавних програм, регіональних програм розвитку аграрного сектору; спрямування діяльності органів виконавчої влади на посилення стратегічного аналізу, прогнозування та моніторингу, інспекційних і контрольних функцій (рис. 5.16).

Враховуючи зазначене вище, на наступному етапі обґрунтуємо необхідність державного регулювання для досягнення системних змін розвитку аквакультури, пов'язаних одночасно з перспективами виробництва доступної за ціною, якісної та екологічнобезпечної вітчизняної продукції аквакультури відповідно до світових стандартів. Крім того в наступному підсумковому розділі дослідження узагальнимо методичний інструментарій оптимального використання рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) для здійснення державного регулювання розвитку аквакультури на етапі всебічної інформатизації галузевого ринкового середовища. У процесі подальшої роботи врахуємо підвищення рівня вимог до впровадження енерго- та ресурсозберігаючих біотехнологій в аквакультурі на базі створення вітчизняних сучасних агроаквагосподарств.

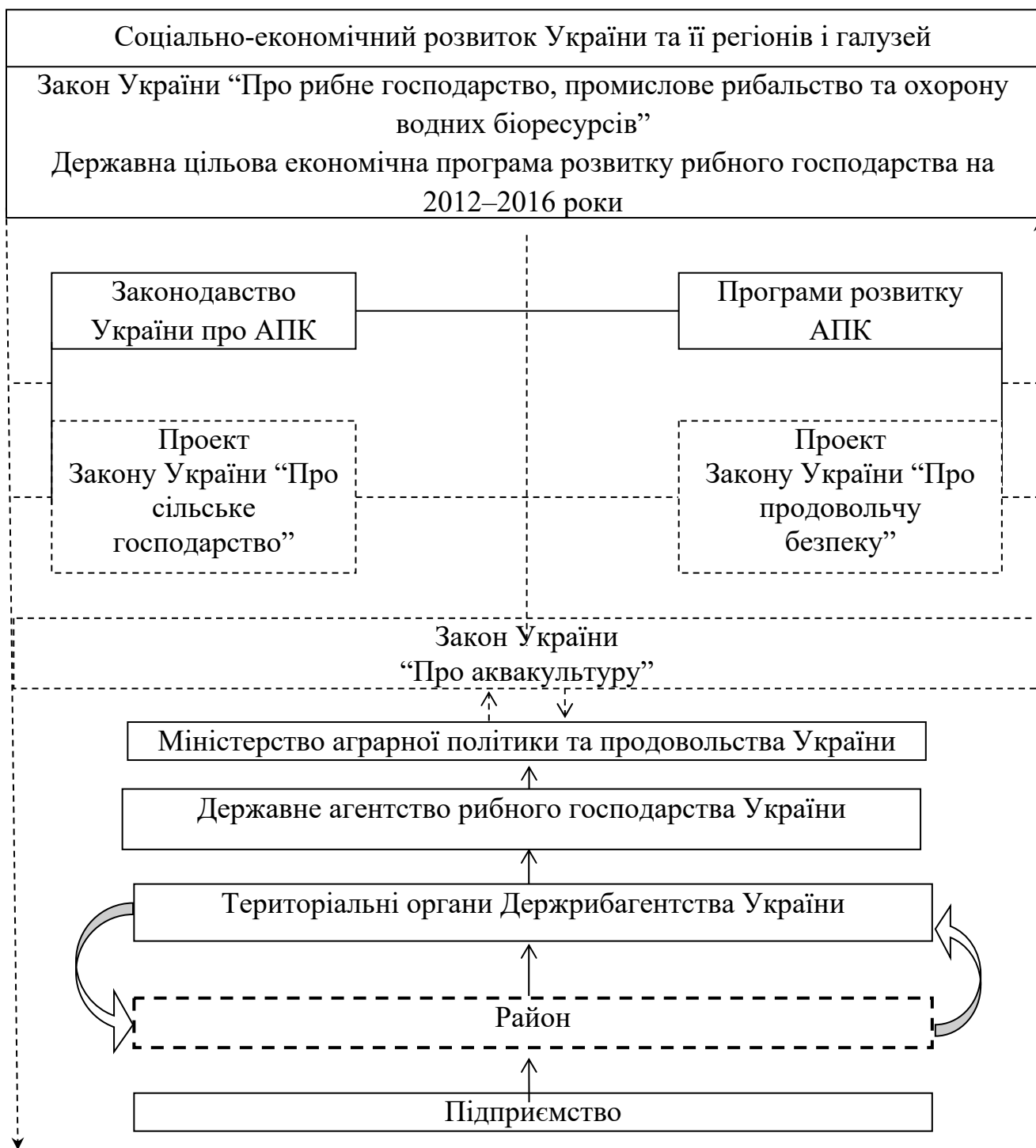

Рис. 5.16. Схема координації внутрішніх і зовнішніх складових регулювання розвитку аквакультури.

Джерело: складено на основі власних досліджень та узагальнень автора, а також матеріалів: *Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні: пріоритети та реалії* / Н. Вдовенко // *Інвестиції практика та досвід.* – 2012. – № 8. – С. 105–107; *Взаємодія теорії і практики при формуванні системи державного регулювання аквакультури* / Н. Вдовенко // *Агросвіт.* – 2012. – № 8. – С. 30–33; *Теорія і практика державного регулювання розвитку аквакультури* / Н. Вдовенко // *Інвестиції практика та досвід.* – 2012. – № 7. – С. 117–121; *Еволюція теоретичних поглядів на державне регулювання аграрного сектора* / Н. Вдовенко // *Механізм регулювання економіки.* Сумський державний ун-т, 2012. – № 3. – С. 115–125.

5.3 Розробка нової інноваційно-інвестиційної моделі функціонування аквакультури на основі створення агроаквагосподарств

Нині аквакультура розглядається не тільки як діяльність, що задовольняє потреби виробників продуктів харчування, але й як засіб економічного зростання і досягнення різних соціальних і екологічних цілей. Для підтримки сталого рівня конкурентоспроможності аквакультури в Україні необхідно використовувати ефективні методи дії та здійснити інтеграцію виробництва, збуту, споживання, державного та ринкового регулювання. Пріоритети сталого розвитку повинні зміститися у бік стимулювання виробництва конкурентоспроможної рибної продукції з використанням ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій.

Дослідження показують, що запровадження сучасних новітніх технологій стримується економічним становищем, яке склалося за останні роки в Україні: відсутність належної матеріально-технічної бази, диспаритет цін і недостатність кредитування та інвестування галузі, зростання цін на енергоресурси тощо. Значно ускладнились міжрегіональні відносини і міжрегіональні продовольчі зв'язки. Усі ці чинники призвели до падіння аквакультурного виробництва на фоні зниження рівня життя людей. У таких умовах, розв'язання актуальних проблем вимагає особливо продуманої політики з боку держави, регулювання і підтримки виробництва, які здійснюються переважно економічними методами, повинні стати невід'ємною частиною сучасної політики розвитку аквакультури.

З метою ефективного використання вітчизняних рибогосподарських водних об'єктів та виробництва екологічно чистої продукції аквакультури логічним і економічно доцільним є розроблення інноваційно-інвестиційної моделі функціонування аквакультури на базі створення сучасних агроаквагосподарств (рис 5.17).

Елементами інноваційної моделі є поєднання ставового, садкового та комбінованого вирощування риби, подальша глибока переробка продукції аквакультури з використанням сучасної риборозробної техніки. Запропонована модель передбачає обґрунтування технологічного процесу та формування відповідно виробничих розмірів та структури господарства, обсягів фінансування.

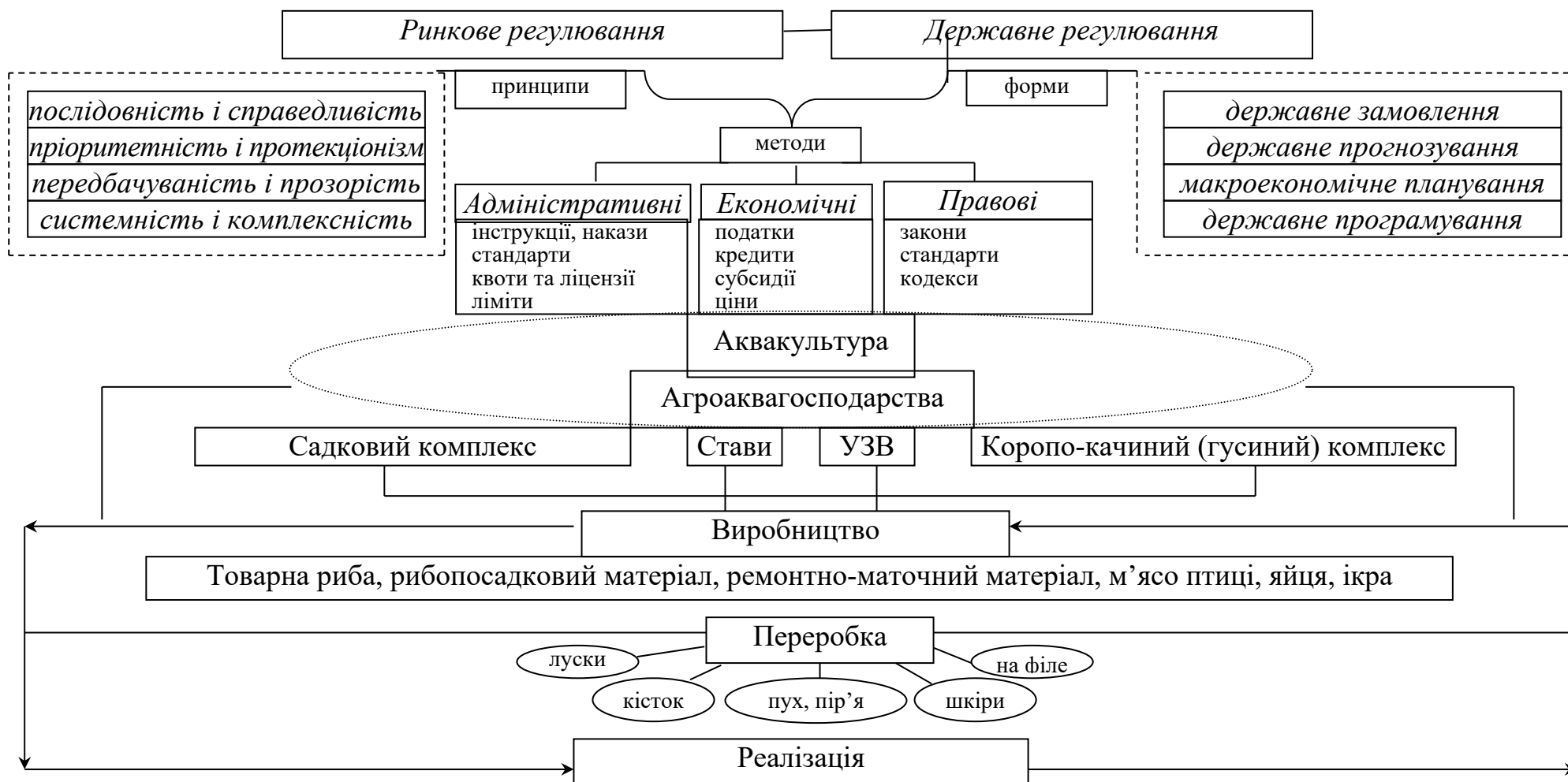

Рис. 5.17. Складові механізми регулювання розвитку аквакультури.

Джерело: складено на основі власних досліджень та розробок, а також з використанням матеріалів: *Аквакультурне виробництво: від наукових експериментів до промислових масштабів* / Н. М. Вдовенко, С. М. Кваша // *Інвестиції, практика та досвід.* – 2011. – № (20). – С. 7–11; *Еколого-економічний розвиток аквакультури в Україні* / Н. М. Вдовенко // *Економіка: проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць. – У 9 т. – Т. II. – ДНУ, 2010. – Вип. 263. – С. 466–472; *Сталий розвиток аквакультури України в ринковій економіці* / Н. М. Вдовенко // *Економіка. Фінанси. Право.* – 2011. – № 8. – С. 7–11. *Розвиток аквакультури в штучних водоймах України на етапі адаптації до сучасних вимог енерго- та ресурсозбереження* [Електронний ресурс] / Н. М. Вдовенко // *Ефективна економіка.* – 2011. – № 9. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.

Іншим важливим елементом є впровадження енерго- та ресурсозберігаючих біотехнологій для збільшення обсягів виходу товарної продукції та досягнення зростання рибопродуктивності. У цілому зберігаючи технологічну складову агроаквакультур господарств вважаємо за необхідне ввести в експлуатацію на господарстві лінії з глибокої переробки риби та вторинної сировини (шкіри, кісток, плавців, луски), широко використовувати риборозробну техніку, лінії з виготовлення власних кормів.

Необхідно враховувати, що заходи загальної економічної політики недостатні для вирішення складних галузевих питань розвитку аквакультури в умовах ринку. Слід забезпечити досягнення випереджувальних темпів приросту інвестицій за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, формування аграрної політики, яка визначає роль і місце держави у забезпеченні сталого розвитку аквакультурного виробництва, а також форми, методи й механізми економічного регулювання та підтримки господарств, які займаються відтворенням, вирощуванням, виловом риби та виробництвом продукції, яка відповідає б міжнародним вимогам.

Становлення ринковоорієнтованої системи господарювання та розвиток досконалих конкурентних відносин між її суб'єктами в Україні вимагають впровадження одночасно керівного і керованого механізму, здатного забезпечити стабільне ефективне високоприбуткове функціонування складових рибного господарства та мобільно інтенсифікувати відтворювальні процеси як на локальному, так і на глобальному рівнях. Динамічний розвиток аквакультурного виробництва в Україні стримує не брак ідей, ініціативи, наукових і технологічних розробок, фінансування чи інвестицій, а значною мірою відсутність розробленої та впровадженої комплексної законодавчої, нормативно-правової бази, а також дієвої системи державного регулювання галузі аквакультури, де було б визначено складові, напрями, задачі та логіку її розвитку. Система державного регулювання галузі аквакультури сформована з взаємопов'язаних складових, злагоджена робота яких дасть змогу досягати поставлених цілей у запланований термін і за ефективного використання сукупності ресурсів. Визначальну роль у забезпеченні позитивних структурних зрушень у національній економіці відіграє впровадження досягнень науки і техніки, інноваційних продуктів. Саме ці чинники дають потужний

імпульс розвитку високотехнологічних наукоємних галузей і модернізації традиційних галузей на новій технологічній базі, сприяють переорієнтації ресурсів із малоперспективних секторів економіки у сфери з високим інноваційним потенціалом. Використання суто ринкових механізмів координації господарських процесів не дає змоги адекватно розв'язати ці задачі, тому держава у розвинених країнах стимулює втілення і перспективних наукових проектів, і розробок, регулює відносини між учасниками цього процесу. Проблемам державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності як комплексу правових, організаційно-економічних та інших заходів держави, спрямованих на стимулювання впровадження результатів у виробництво приділяли увагу такі вчені як: В. Г. Бодров [41], З. С. Варналій [46], М. С. Стасишен [315], С. М. Кваша [127], П. М. Макаренко [168], Т. П. Міхелес [186], О. М. Могильний [190] та ін. Проте питання щодо створення належних умов для активізації інноваційних процесів в аквакультурі висвітлені не в повному обсязі. Необхідним є дослідження перспектив для виробництва доступної за ціною, високоякісної та екологічнобезпечної вітчизняної продукції аквакультури відповідно до світових стандартів на базі створення сучасних агроаквагосподарств. Вважаємо, що ця проблема в Україні носить не суто технічний, а переважно економіко-організаційний, управлінський та психологічний характер.

Основними цілями державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності є: створення соціально-економічних, організаційних, правових умов для формування і ефективного використання науково-технічного та інноваційного потенціалів країни; сприяння розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки, забезпечення концентрації ресурсів для їх реалізації, ефективною підтримки інновацій, які становлять основу сучасного технологічного процесу; формування і реалізація довготермінових науково-технічних програм, узгодження науково-технічної та інноваційної політики з ефективною конкуренцією у цій сфері; розроблення дієвих механізмів інтеграції науки і рибогосподарського виробництва, підвищення інноваційної активності вітчизняних виробників, організаційне забезпечення цього процесу та координації зусиль всіх його учасників. Основними видами інноваційної діяльності є проведення наукових досліджень

та розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції; розроблення або освоєння нових видів техніки та технології; впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального й екологічного становища; технічне переозброєння, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюються як промислове освоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології [41, С. 241–245].

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні задачі: фінансове оздоровлення і підвищення прибутковості виробничої діяльності рибогосподарських товаровиробників; стимулювання зростання обсягів виробництва і розширення збуту рибної продукції; розвиток соціальної сфери села; підвищення технологічного рівня аквакультурного виробництва. Збільшення обсягів виробництва високоякісного рибопосадкового матеріалу і товарної риби в сучасних умовах можливо через урахування як екстенсивних, так і інтенсивних чинників. Проте ці шляхи можливі тільки за умови використання в галузі аквакультури прогресивних технологій п'ятого технологічного укладу, які ґрунтуються на методах генної інженерії, комп'ютерних технологіях та інтенсифікації. В умовах світових фінансових та продовольчих викликів метою інтенсифікації є отримання максимум продукції з одиниці площі водойми при мінімальних витратах матеріальних ресурсів і живої праці [133; 205]. Це означає вдосконалення біотехніки і організації виробництва, передбачає годівлю риби, удобрення і меліорацію водойм, підвищення рибопродуктивності за рахунок ущільнених посадок риби, спільне вирощування різних видів і вікових груп риби, впровадження комплексної механізації і автоматизації рибоводних процесів. У результаті інтенсивного ведення господарства зростає продуктивність праці. Інтенсифікація потребує значного збільшення поточних і капітальних витрат на одиницю площі водойми, проте завдяки зростанню рибопродуктивності і підвищенню якості продукції собівартість одиниці продукції знижується, рентабельність виробництва зростає [81]. Успішний розвиток виробництва продукції аквакультури багато в чому визначає ефективне наукове забезпечення функціонування всього комплексу починаючи з відтворення, вирощування, вилову риби та інших гідробіонтів і закінчуючи їх переробкою.

Тому до технологічних обмежень відносять: а) хвороби об'єктів культивування, які найбільше впливають на виробництво і торгівлю продукцією. Не дивлячись на те, що більшість бактеріальних і вірусних інфекцій не мають прямої загрози для здоров'я людини, вони негативно впливають на продуктивність, рівень реалізації товару і суспільну думку; б) постійно зростаюча конкуренція з тваринництвом і птахівництвом у використанні комбікормів, рецептура і технології виготовлення яких для гідробіонтів значно складніше і дорожче. Зазначене відповідно призведе до зростання вартості продукції аквакультури. Також екологічні проблеми, пов'язані з якістю середовища вирощування гідробіонтів, більша частина яких сконцентрована в прибережних водах і прісних водоймах, найбільше схильних до антропогенного забруднення; б) жорстке наслідування загальносвітовим стандартам, правилам виробництва і реалізації харчової продукції, зокрема і аквакультури, з одного боку, знижує потенційну небезпеку в галузі, покращує якість товарної продукції і сприяє підвищенню довіри споживача, а з іншого – значно ускладнює технологічні процеси і обмежує обсяги реалізації особливо на світових ринках; в) переважна більшість існуючих нині технологій в аквакультурі були створені галузевою наукою в останні десятиліття минулого століття на якісно іншій економічній основі. Саме цей недолік на даний час є головною причиною слабкої обґрунтованості або відсутності конкурентних інноваційних проектів.

За сучасної кон'юнктури ринку, як в межах економіки України, так і в межах окремих галузей, перехід до економіки сталого розвитку не можливий без впровадження інновацій. Метою інноваційної діяльності є реалізація нововведень – кінцевих результатів впровадження досягнень науково-технічного прогресу з метою одержання науково-технічного, економічного або іншого ефектів. Нововведення означає прогресивна новизна, задіяна в динаміці і є новою для організаційної системи. Поняття “інновація” та “нововведення” за змістом ідентичні, варіант англійського слова *innovation* – комплексний процес створення, розповсюдження і використання новизни, якісно відрізняється від попереднього аналога, сприяє розвитку і підвищенню ефективності роботи підприємства. Інновація має чітку орієнтацію на кінцевий результат прикладного характеру. Її завжди слід розглядати

як складний процес, який забезпечує відповідний технічний, технологічний і соціально-економічний ефект. Інновації поділяються на: безперервні; динамічно безперервні; перервні. Безперервні інновації – це швидше модифікації існуючої продукції, а не створення нової. Вони мають найменший руйнівний вплив на усталені схеми поведінки споживачів, тому не дозволяють виправити кризову ситуацію, яка склалась в аквакультурі України. Динамічно безперервні інновації – це створення нової продукції або варіація вже діючої, які зазвичай не змінюють усталені схеми поведінки споживачів при придбанні і використанні продукції. Подібні інновації в аквакультурі зможуть покращити ситуацію в короткостроковому періоді, проте в довгостроковому періоді вони не підвищують конкурентоспроможність галузі. Перервні інновації – це абсолютно нова продукція і біотехнології, які повністю змінюють моделі поведінки споживачів. У нашому випадку таким нововведенням для удосконалення процесу регулювання розвитку аквакультури є розробка та впровадження ресурсозберігаючого, екологічно безпечного вирощування риби за рахунок створення високотехнологічних садкових комплексів у структурі агроаквагосподарств. З методологічної точки зору і за ступенем радикальності це призведе до зміни технологічного покоління. За цією логікою, запропоновані зміни є інновацією п'ятого технологічного укладу. Вирощування риби в садках – одна із найбільш економічно вигідних форм аквакультури. Садкова аквакультура зародилась на базі традиційних форм ведення рибного господарства. Має ряд переваг і це робить перспективним даний напрям вирощування риби. Особливістю такого виробництва є розташування садкових господарств безпосередньо у водоймах, зокрема і комплексного призначення. Крім того, для садкових господарств, на відміну від ставових, не потрібно вилучення значних площ земель із сільськогосподарського обороту (не вимагає значного землевідведення). Вирощування риби відбувається у водоймах. На березі розташовуються лише підсобні приміщення. Якщо капітальні витрати на будівництво берегових підсобних приміщень у садкових і ставових господарствах приблизно однакові, то витрати на основні рибоводні і гідротехнічні споруди у садкових значно менші ніж у ставових. Отже, перевагами садкових комплексів є повністю контрольовані людиною

умови щодо відтворення та вирощування цінних об'єктів аквакультури, а також незначні витрати на основні рибогосподарські споруди. При вирощуванні риби у садках не потрібен примусовий водообмін і витрати енергії на перекачування води, оскільки за рахунок хвильового перемішування і руху маси великої риби створюється пасивний водообмін, який не вимагає витрат праці і спеціальних засобів. Садкові комплекси на водосховищах, в озерах, дозволяють використовувати кормові ресурси цих водойм (малоцінну рибу, безхребетних тварин і рослини) [203; 205; 368]. У добре проникних садках з капронової делі, навіть за щільних посадок риби, створюється такий фізико-хімічний режим, як і у водоймах, де вони встановлені. Це дає можливість підбирати для різних видів риби водні об'єкти зі сприятливими для них температурними та гідрохімічними режимами. Разом з тим, вказане дозволяє розширити, у порівнянні із ставами, кількість культивованих об'єктів за рахунок високоцінних видів риби; менше витратити коштів на добрива та деякі інші інтенсифікаційні заходи; контролювати захворювання та поїдання кормів; досягати високої ефективності експлуатації садків внаслідок значного виходу продукції з 1 м². Садкові комплекси можна розташувати поблизу або на території великих населених пунктів і використовувати переваги останніх, зокрема наявність під'їзних шляхів, забезпечення робочою силою, лінії електропередач.

Саме тому результати дослідження доцільно покласти в основу створення агроаквагосподарства. Однак слід врахувати, що ключовою задачею даного заходу є: організація садкового комплексу на водоймі загальною площею водного дзеркала 36 га; надання послуг з підвищення кваліфікації працівників системи рибного господарства; спільне вирощування у господарстві соціально доступної продукції корошових видів риби та качок; використання сучасних ресурсозберігаючих технологій; вирощування й реалізація продукції осетрових риби як високопродуктивного джерела рибної сировини [205].

Неможливо не погодитись, що осетрові риби (стерлядь, бестер, російський осетер) наділені високою адаптаційною здатністю і при вирощуванні в садках дають високий економічний ефект. Тому в роботі приділимо увагу одному із перспективних видів осетрових риби – стерляді (*Acipenser ruthenus* Linnaeus). За

утримання різновікових осетрових риб і їх плідників до структури садкового комплексу мають входити: садкова лінія; виробниче і побутове приміщення; суміщені складські приміщення для садків і рибницьких устаткувань; холодильна камера для зберігання кормів, мороженої риби або компонентів для приготування корму в умовах рибного підприємства; лабораторія, оснащена устаткуванням для контролю якості води, температурного режиму водойми і стану вирощуваної риби; цех для приготування кормів; інкубатор “Осетр”; апарат для знеклеювання ікри; контейнер для транспортування ікри; лоток $2 \times 0,6 \times 0,5 \text{ V} = 0,5 \text{ м}^3$; кормороздавач для роздавання сухих комбікормів; водний насос для очищення стінок садків від забруднення та заростання водоростями. Необхідна наявність транспортного устаткування різної потужності для обслуговування садків: моторних човнів, катерів, прорізей, ємностей для транспортування риби, а також різних типів терезів, рибоводного інвентарю. У господарстві садкова лінія становить 325 м^2 , довжина – 31,5 м, а ширина: 18 м. Корисна площа: 324 м^2 . Садки прямокутні, загальна кількість 10 шт., довжина 7,2 м, ширина 4,5 м. Потужність – 5 т риби в рік. З метою досягнення життєздатності бізнесу і ефективного використання наявних коштів та виробничих потужностей інвестиції становлять – 395,0 тис. грн, зокрема вартість устаткування 350,0 тис. грн, розробка технічного проекту – 10,0 тис. грн, непередбачені витрати – 35,0 тис. грн. Планується використання найманої робочої сили у кількості семи осіб, фонд оплати праці яких становить 168,0 тис. грн з наступними окладами: директор – 3,0 тис. грн; бухгалтер – 1,5 тис. грн; головний рибовод – 2,5 тис. грн; різноробочі – 1,0 тис. грн; охорона – 2,0 тис. грн. Інші експлуатаційно-виробничі витрати становлять: вартість рибопосадкового матеріалу – 100 240 грн; корми – 187 500 грн; інші витрати – 35 000 грн. Розподіл витрат за роками відбувається у таких пропорціях: перший рік експлуатації – 33 % від витрат, другий рік 66 %, третій і наступні за ним роки – 100 %. На основі аналізу попиту на продукцію осетрівництва, зроблено висновок, що перспектива в даному секторі існує. З вище згаданого, стає зрозумілим, що споживацькі уподобання населення можуть бути задоволені за рахунок підвищення конкурентоспроможності виробленої вітчизняної продукції

цінних видів риби, використання реклами, впровадження новітніх біотехнологій, урізноманітнення асортименту, забезпечення якісними, безпечними, екологічно чистими продуктами за доступними цінами. Етап встановлення остаточних цін реалізується вже в ході конкретних переговорів із клієнтами. У зв'язку з цим потрібно вирішити наступні задачі: визначити механізм коригування цін у майбутньому, урахувати низький платоспроможний попит населення, опрацювати методику визначення справедливої вартості матеріалу для розведення риби (личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, плідники) та товарної риби з урахуванням цін активного ринку, створити власну систему знижок. Каналами реалізації товарної продукції (стерлядь) є: HoReCa (Hotel, Restaurant, Cafe). Орієнтовна ціна – 120–150 грн/кг [205, С. 17–21]. Оптові продажі, орієнтовна ціна – 80 грн/кг; Безпосередній продаж в торговій мережі м. Києва. Орієнтовна ціна – 100 грн/кг.

Як бачимо, у розрахунках доцільно враховувати надходження від надання послуг з підвищення кваліфікації працівників рибогосподарської галузі в загальній сумі 50 тис. грн, починаючи з другого року функціонування садкового комплексу. Тож, рентабельність рибогосподарського виробництва залежно від етапів реалізації інноваційно-інвестиційного проекту становитиме в межах від 9 % до 23 % з досягненням точки беззбитковості на 3-му році функціонування та терміном окупності на п'ятому році діяльності.

Для досягнення поставленої мети, у процесі добору оптимальних напрямів розвитку садкового господарства, суттєву роль відіграє доцільність доповнення інвестиційного проекту різними варіантами технологічного плану. Це дасть змогу отримати додаткові доходи від діяльності. Одержані дані допомогли виявити, що закупивши на початковому етапі діяльності плідників стерляді, рибогосподарське підприємство може вже на шостому-сьомому році отримувати ікру, як дорогий делікатес та реалізовувати її на ринку, що значно збільшить як показник прибутку, так і рівень рентабельності, прискорить окупність вкладених коштів.

Необхідно розуміти, що для агроаквагосподарств, можливість покращення фінансового стану пов'язана з нарощуванням обсягів виробництва цінних видів риби та подальшою їх глибокою переробкою. У свою чергу орієнтація на

виробництво делікатесної рибної продукції полегшить проблему фінансового виживання сучасних агроаквагосподарств. Важливо підкреслити, що поява на ринку нової риборозробної техніки і попит населення на філе риби сприяють значному збільшенню виробництва цього виду продукції.

Нині у процесі розробки та переробки риби утворюється значна кількість нехарчових відходів, які в основному викидають (шкіра, кістки, плавники, луска). Це призводить до забруднення навколишнього середовища. У даному дослідженні деякі відходи розглядаються як повноцінна технічна сировина, яка знаходить широке застосування у багатьох галузях промисловості, зокрема і шкіряній індустрії. На даний час питання утилізації шкіри осетрових риб як складової сировинної бази стоїть дуже гостро, що підтверджується багатьма публікаціями на цю тему. У економічно розвинених країнах світу сформувались наукові школи для вирішення саме цієї актуальної проблеми. Наукові напрями зорієнтовані не тільки на дослідження економічно доцільної переробки вторинної сировини, але й розробку нових сфер її використання. Разом із тим, шкіряна індустрія серйозно розглядає дану номенклатуру як важливе асортиментне доповнення, орієнтоване головним чином на задоволення потреб заможних людей, для яких вироби з екзотичних шкір слугують індикатором їх матеріального добробуту і високого соціального статусу. Завдяки унікальній фактурі та легкості фарбування, вона і до цього дня користується попитом. Провідні кутюр'є світу виготовляють з риб'ячої шкіри модний одяг, жакети, паски, взуття та аксесуари, зокрема жіночі сумки, модельні рукавички.

Як свідчить досвід країн Європейського Союзу, попитом користуються і вироби з шкур коропа, сома, лососевих. Дубленій шкірі притаманні різні орнаменти, які істотно відрізняються від орнаментів наземних теплокровних тварин. Шкіра риби становить у коропа – 4,0 %, сома – 5,0 %, лососевих – 2,0–2,5 %. На виробництві вона є відходом при виготовленні філе. Шкура риб зазвичай невелика за розмірами, і в неї екзотичний зовнішній вигляд. Багата колірною гамма від чорного і перлинно-сірого до золотистого відтінку та унікальний малюнок на поверхні роблять шкіру ексклюзивним матеріалом. Оскільки вона досить дорога цю шкіру риб використовують з метою оздоблення елітних виробів.

Риба та рибні продукція також може бути використана для виготовлення технічної продукції, тому солоні або заморожені луска риби застосовуються для виготовлення перли нового пату, як суспензії кристалічного гуаніну в ланці і який використовують як фарба, яка робить імітацію під перламутр для авіаційної, легкої та інших галузей промисловості. Плавальний міхур сомових і осетрових риб можна використовувати при виготовленні цінного харчового рибного клею.

Вказане спонукає звернути окрему увагу, як на промислових риб внутрішніх водойм – сома, щуки, коропа, товстолобика, білуги, осетра, так і на цінні види риб у плані подальшого нарощування обсягів аквакультурного виробництва і переробки продукції вітчизняного осетрівництва, створивши при цьому відповідні умови для успішного функціонування господарств, надання пільгових кредитів для створення, реконструкції і модернізації агроаквагосподарств, придбання комбікормів, палива, електроенергії для отримання максимального економічного ефекту.

Раціональне та збалансоване використання сировинних ресурсів потребує постійної уваги, оскільки об'єктами промислу є живі організми. Окрему увагу слід звернути на ефективність виробництва продукції аквакультури, яка характеризується системою показників. До натуральних показників відносяться: природна рибопродуктивність ставів, ц/га; загальна рибопродуктивність ставів, ц/га; рибопродуктивність одержана за рахунок інтенсифікаційних заходів; витрати однорічки на 1 кг товарної риби, шт.; вихід однорічки від посадженої на зимівлю цьоголітки, %; вихід товарної риби від посадженої на нагул однорічки, %; використання виробничих потужностей у ставовій аквакультурі, %; вирощування риби в розрахунку на 1 робітника, кг; витрати кормів на 1 кг приросту риби в нагулі та рибопосадкового матеріалу, кормовий коефіцієнт; витрати добрив на 1 кг приросту риби, кг; щільність посадки однорічки на нагул, шт./га; коефіцієнт освоєння рибоводних площ, %; маса 1 штуки товарної риби, г; маса 1 штуки рибопосадкового матеріалу, г; вилов риби із 1 га площі водного об'єкту, кг; вилов риби на 1 рибалку, кг; енергетична ефективність технології вирощування риби, мДж/кг; виробництво рибної продукції на 1 члена бригади, кг; виробництво нехарчової продукції, тис. т. До вартісних показників відносяться: виробництво

валової, товарної, чистої продукції в розрахунку на 1 га ставової площі, тис. грн; вартість гідроспоруд та інших основних засобів, тис. грн; норма амортизаційних відрахувань, %; продуктивність праці, тис. грн; прибуток, грн; розмір прибутку від реалізації риби в розрахунку на 1 га ставів, тис. грн; поточні виробничі витрати на 1 га зарибленої площі ставів, тис. грн; витрати на 1 грн товарної продукції; виробнича і повна собівартість продукції, грн; вартість ресурсів і послуг в розрахунку на 1 т виловленої риби, тис. грн; темп приросту маси риби, %; витрати кормів на 1 кг риби, грн; витрати добрив на 1 кг риби, грн; ефективність від використання комбікормів, грн; ефективність від витрат праці, грн; капіталовіддача, капіталомісткість, капіталозабезпеченість, капіталоозброєність, енергоозброєність, матеріаломісткість, трудомісткість; точка беззбитковості діяльності підприємства; рентабельність продукції, відсотків.

Дослідження в черговий раз підтверджують, добувна підгалузь нині не здатна забезпечити існуючу потребу в дешевій і якісній сировині, тому людство звернулося до альтернативного джерела сировини – продукції аквакультури. Внаслідок цього, рибне господарство доцільно перегрупувати у такий комплекс взаємопов'язаних галузей, де технологічна кооперація забезпечила б мінімальне розсіювання речовини і енергії в межах економічної системи. Це означає якісне перетворення галузевої структури, доукомплектування її новими виробництвами або технологічними процедурами. Тому приймається до уваги підвищення технологічного укладу і знаходження критерію, який би оптимізував параметри аквакультурного виробництва в сучасній економічній ситуації.

Збільшення попиту на продукцію аквакультури, підвищення інтенсифікації рибного господарства, наявність не поновлюваних джерел енергії обумовлює необхідність удосконалення методів оцінки ефективності виробництва з використанням аналізу енергетичних витрат і результатів. Суть даного аналізу, або методу оцінки ефективності, полягає у співставленні кількості нагромадженої в продукції енергії з витратами антропогенної, внесеної у водойму енергії [28]. Витрати антропогенної енергії у галузі аквакультури є потужним чинником росту рибопродуктивності, збільшення обсягів виробництва риби. Енергетичний підхід до оцінки технологій

вирощування риби, рибопосадкового матеріалу дає можливість кількісно оцінити їх енергетичну вартість, порівняти різні напрями і технології рибогосподарського виробництва по витратам енергії на одиницю вирощеної продукції. І хоч в умовах ринкової економіки цей показник не зможе повністю замінити оцінку ефективності заходів за економічними показниками, він слугуватиме базою для прийняття рішень про розвиток рибогосподарського виробництва в тому або іншому напрямі, за тією або іншою технологією, в тій або іншій їх комбінації.

Застосування науково обґрунтованих, економічно доцільних новітніх ресурсозберігаючих біотехнологій дозволяє контролювати кожен етап виробництва продукції аквакультури, що робить її конкурентноспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Суттєвим недоліком традиційної технології ставової аквакультури є сезонність виробництва та велика кількість послідовних етапів. Кожен етап завершується спусканням води із ставів, обліком кількості та якості рибної продукції. Проте, значний дохід для агроаквагосподарства матиме використання в аквакультурі водоплавних господарськоцінних птахів, в основному качок. Тобто у коропо-качиному господарстві отримують подвійну продукцію – рибу та качок. Коропо-качині господарства розвиток отримали у Німеччині, Угорщині, Чехії, Словаччині. До двотижневого віку каченят утримують у приміщеннях, біля яких розташовані бетонні майданчики з навісом для вигулу молоді. У такому разі на ставах можна вирощувати качок до 50 діб, товарна їх маса складе 2,5–3 кг. У ставах із дволітками та трилітками коропа за сезон можна виростити до 800 екз./га качок (щільність посадки кожної партії качок – до 60 екз./га), що забезпечить до 2 т качинового м'яса. Вирощування качок збільшує рибопродуктивність ставів на 200–600 кг/га, знижуючи при цьому витрати кормів.

Економічна доцільність та рентабельність таких господарств визначається наступним. Качки не є конкурентами у живленні коропа, вони поїдають пуголовків, жаб, їх ікру, водяних комах, рослинність. Екскременти качок, що надходять до ставів, є цінним та дешевим органічним добривом, яке сприяє підвищенню природної кормової бази ставів. При цьому качки меліорують стави, розпушуючи їх ложе. Практикується у ставах вирощування разом із товарною рибою гусей, утриманням

їх біля водного об'єкту та на самій водоймі. Інноваційність саме даної технології за раціональної системи її застосування дає можливість отримувати з одиниці площі водного об'єкту додаткову цінну продукцію гусей (м'ясо, пух, перо, яйця та гусенят). Така інтегрована технологія найбільш ефективна для застосування на невеликих за площею ставах, як у запропонованому в роботі модельному агроаквагосподартві.

Для узгодженого надання рибогосподарських водних об'єктів у користування для цілей аквакультури і державної підтримки сучасним агроаквагосподарствам до Закону України “Про аквакультуру” запропонована нова класифікація напрямів та видів аквакультури в Україні. Зокрема, за напрямками діяльності аквакультура може здійснюватися з метою: отримання товарної продукції та її подальшої реалізації (товарна аквакультура), штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів. За видами ми виділяємо аквакультуру випасну, ставову та індустріальну у т.ч. марикультуру, рекреаційну та декоративну (рис. 5.18).

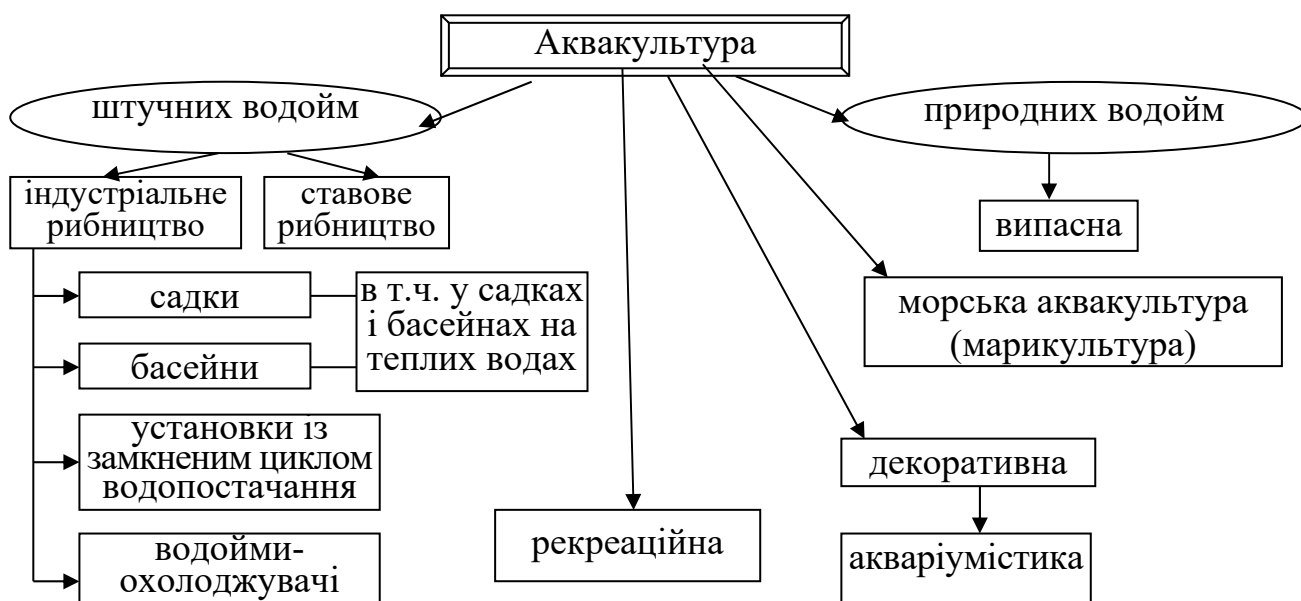

Рис. 5.18. Структура аквакультури України.

Джерело: складено на основі узагальнення власних розробок і узагальнень та з використанням матеріалів: *Необхідні наукові розробки з розв'язання економічних питань розвитку аквакультури України* / Н. М. Вдовенко // Економіка і управління. – 2010. – № 3 (47). – С. 40–46; *Сучасний стан та напрями розвитку рибного господарства в Україні* / Н. М. Вдовенко // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 15–21; *Наукові засади державного регулювання розвитку аквакультури штучних водойм* / С. М. Кваша,

Н. М. Вдовенко // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 12–16; *Специфічні особливості державного регулювання аквакультурного виробництва в Україні* / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Ефективна економіка. – 2011. – № 8. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nauka.com.ua>; *Экономические проблемы обеспечения продукцией аквакультуры населения Земли* / Н. М. Вдовенко // Материали III Международной конференции “Наука и современность–2010”, Новосибирск : НГТУ, 2010. – Ч. 3. – С. 81–87; *Ukrainian aquaculture steady development in market economy* / N. Vdovenko // Матеріали XVII Міжнародної конференції “Економіка для екології”, Суми, 2011. – С. 160–163. *Регулювання розвитку аквакультури як специфічної складової аграрного сектора* / Н. М. Вдовенко // Materiály VIII Mezinârodní vědecko – practická konference “Vědecký pokrok na přelomu tisyachalety–2012”, Praha, 27.05.2012 r. – Ekonomické vedy. – Praha. : Publishing House Education and Science, 2012. – Díl 10. – С. 25–27.

За організаційно-технологічними показниками аквакультура може здійснюватися за інтенсивною, напівінтенсивною та екстенсивною формами.

1. Ставова – інтенсивне вирощування риби в ставах і пристосованих водоймах.
2. Індустріальна – вирощування риби в садках, басейнах, установки із замкненим циклом водопостачання, водоймах-охолоджувачах.
3. Випасна – вирощування риби в водосховищах на природній кормовій базі. В основу даного напрямку покладено штучне відтворення цінних видів риб в контрольованих умовах на рибовідтворювальних заводах і в нерестово-вирощувальних господарствах.
4. Марикультура – вирощування моллюсків в прибережній смузі Азовського та Чорного морів з метою отримання товарної продукції і покращення екологічного стану в курортних зонах.
5. Рекреаційна аквакультура, яка включає в себе систему ведення господарської діяльності для організації аматорського лову на мальовничих ділянках водойм.
6. Декоративна аквакультура (акваріумістика).

Розглянемо сучасний стан вітчизняної аквакультури України відповідно до запропонованої структури. Перш за все, слід виходити з визначення середовища

мешкання, де відбувається вирощування водних організмів. Культивування гідробіонтів в морському середовищі називають морською аквакультурою (марикультурою). У прісних водоймах – прісноводною аквакультурою. Майже до кінця ХХ століття обсяги товарної продукції, отриманої в прісних водоймах, перевищували виробництво марикультури. Нині ситуація змінилась, із 58,3 млн т штучно вирощених гідробіонтів майже 54 % видобуто в морських водах. Поділ на морську і прісноводну аквакультуру, слід вважати достатньо умовним, оскільки штучне відтворення деяких видів здійснюють у прісній воді, а їх подальше життя проходить в морі. Традиційним напрямом є ставова аквакультура. Останнім часом більше половини товарної риби в аквакультурі становили рослиноїдні риби, насамперед білий і строкатий товстолобики, при вирощуванні яких не потрібні комбікорми. На них припадає близько половини виробничих витрат в інтенсивному рибогосподарському виробництві. Водночас негативним моментом є те, що природна кормова база ставів, яка є єдиним джерелом живлення для рослиноїдних риб, може забезпечити в середньому не більше 0,5 т риби з 1 га водного об'єкту.

Другим за значенням напрямом є індустріальна аквакультура, яка в Україні розвивається за наступними основними напрямами: відтворення та нагул цінних видів риб у водоймах-охолоджувачах, садкових та басейнових рибних господарствах; вирощування риби у системах із зворотним водопостачанням. Площа водойм-охолоджувачів ТЕС та ДРЕС в Україні становить понад 15 тис. га (для порівняння, у колишньому СРСР – близько 70 тис. га). Встановлені певні біотехнологічні параметри щодо оптимальних величин щільності посадки коропа, дозволяють одержувати до 150 кг/м² товарного коропа із кормовим коефіцієнтом близько 5 (водойма-охолоджувач Зміївської ДРЕС). Виробничий цикл при такому способі культивування гідробіонтів повністю або майже не залежить від стану навколишнього середовища. Даний варіант отримання продукції дозволяє розміщувати виробничі потужності в будь-яких кліматичних умовах і максимально наближувати їх до ринків збуту. Рибогосподарський фонд України включає понад 15 тис. га водойм-охолоджувачів, які, крім спорудження на їх базі садкових та басейнових господарств, можна використовувати для

випасного нагулу цінних об'єктів аквакультури, що у 70–80-х рр. минулого століття мали рибопродуктивність 300–800 кг/га. Поряд з цим, створена матеріально-технічна база тепловодних господарств була досить потужною (близько 150 тис. м² садків та 600 тис. м басейнів), інкубаційні цехи, риборозплідники. Проте, в умовах перехідного періоду до ринкових відносин, починаючи з 90-х рр., у зв'язку із високою енерго- та ресурсоемністю, значним подорожчанням цін на паливно-мастильні матеріали, електроенергію, комбікорми, які є основою роботи цих рибницьких господарств, їх робота була практично призупинена.

Окремої уваги заслуговує проблема створення в Україні новітніх напрямів високоінтенсивної індустріальної аквакультури осетрових риб з використанням сучасних систем комплексної водопідготовки в умовах установок замкнутого водопостачання (УЗВ). При цьому важливою умовою досягнення високої прибутковості таких підприємств є поєднання вирощування товарної продукції осетрових риб з організацією виробництва харчової ікри. Вони забезпечують значно більший відносний вихід ікри-сирцю з одиниці виробничих площ. Водночас істотно скорочується тривалість виробничого циклу завдяки прискореному статевому дозріванню осетрових риб в умовах спрямованої оптимізації температурного режиму водного середовища басейнових господарств. Водночас, такі технологічні підходи, на відміну від ставової аквакультури, потребують залучення значних фінансових ресурсів на будівництво та експлуатацію підприємств.

До вагомих переваг технології вирощування риби з використанням УЗВ слід віднести скорочення періоду одержання товарної продукції при ресурсозберігаючому ефекті щодо економії кормів, води та займаних площ. Наприклад, для годівлі осетрових риб, що утримуються в умовах УЗВ за надвисокої щільності посадки необхідно використовувати виключно повноцінні та збалансовані комбікорми відповідних рецептур. Нині забезпечити необхідну якість вказаних рибних кормів в Україні практично неможливо. Це пов'язано з відставанням від кращих зарубіжних аналогів за рецептурними характеристиками високопротеїнових рибних комбікормів, низькою якістю окремих видів комбікормової сировини, а також недостатнім рівнем технічного оснащення вітчизняних

комбікормових підприємств. У зв'язку з цим на найближчу перспективу є доцільним використання спеціалізованих осетрових комбікормів, які вироблені відомими компаніями з багаторічною репутацією на світовому ринку рибних комбікормів. У зв'язку з цим потребують вирішення питання щодо спрощення процедури поставок та зменшення ввізного мита для імпорту в Україну високоякісних комбікормів провідних європейських фірм для потреб розвитку осетрового господарства. Враховуючи відсутність в Україні інжинірингових компаній, які спеціалізуються на розробленні та впровадженні новітніх проектів рибних господарств з використанням УЗВ, недостатню кількість фахівців–технологів необхідної кваліфікації і виробників спеціального устаткування, існує необхідність залучення іноземних фахівців та компаній для розроблення і первинної реалізації технологічної частини таких проектів [9].

Третім головним резервом нарощування обсягів виробництва прісноводної риби в Україні є промисел у водосховищах, озерах, лиманах та інших великих природних та штучно створених водних об'єктах. Даний спосіб класифікації відображає тривалість впливу на об'єкти вирощування. Для одних видів участь людини обмежена штучним отриманням молоді з її наступним випуском в природні водойми, в природне середовище. Організми знаходяться лише на початкових стадіях розвитку. Таку форму аквакультури називають випасною. Вважається, що практично усі малі водосховища придатні для розвитку випасної аквакультури. Проте лише 29 % загальної площі використовують для потреб галузі. Близько 60 % загального фонду рибогосподарських угідь України складають рибні запаси водосховищ дніпровського каскаду. На даний час загальні обсяги щорічного вилову (промислу) риби із водосховищ Дніпра становлять близько 8 тис. т. Запаси кормової бази водосховищ дозволяють підвищити їх рибопродуктивність до 30–35 тис. т. Разом з тим, проведені розрахунки показують, що тільки в українській частині басейну Дніпра в середньому за рік бракон'єрами виловлюється до 168 тис. т риби. Таким чином, серед інструментів державного регулювання, використання квот найбільше впливає на процеси розвитку аквакультури, а при штучному відтворенні рибних запасів їм необхідно приділяти особливу увагу.

Переваги марикультури, як однієї із складових аквакультури, обумовлені можливістю поставляти на ринки продукцію стабільної якості в будь-яку пору року. Великий вітчизняний морський потенціал, здатний давати делікатесну рибну продукцію і цінну сировину, залишається незадіяним через брак коштів на розвиток. Інвестиції не надходять у марикультуру, насамперед, через недосконалу нормативно-правову базу. По-друге, морське фермерство – це завжди ризик, а підтримка держави відсутня; по-третє, більшість підприємців намагаються одержати якнайшвидше прибуток, а на розвиток цієї галузі потрібен час і застосування відповідних форм, методів і засобів регулювання для розвитку марикультури. Розвитку рекреаційної аквакультури увагу приділяють, як правило, товариства мисливців, рибалок, фермери, приватні підприємці. Вирощування гідробіонтів (водних тварин і рослин) для прикраси невеликих природних і штучних водойм визначило розвиток в Україні самостійного напрямку декоративна аквакультура.

Таким чином, підтримка підприємств аквакультури незалежно від виду та обсягу продукції, яку вони виробляють, може надаватися шляхом: виділення бюджетних субсидій з розрахунку на кожний гектар водного дзеркала, виконання цільових державних програм, спрямованих на створення сприятливих умов для забезпечення розвитку аквакультури та підвищення конкурентоспроможності даного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках; боротьбу з хворобами риб; ведення аквакультури (марикультури) на радіаційно забруднених територіях. Доцільно передбачити відшкодування виробникам продукції аквакультури в обсязі до 50 % вартість будівництва та реконструкції рибницьких ферм і комплексів, а також в обсязі до 30 % відшкодувати вартість закупівлі техніки та обладнання для аквакультурного виробництва, будівництва та реконструкції інкубаційних цехів, підсобних підприємств з переробки та зберігання рибної продукції. При ввезенні на митну територію України безпосередньо виробниками для власних потреб техніки та обладнання для виробництва (живорибних машин, аераторів, тракторів, комбайнів, вантажних автомобілів, причепів, обладнання для аквакультури, риборозробної техніки, кормороздавачів, обладнання для зберігання і подальшої переробки риби, відходів виробництва),

аналоги яких не виробляються в Україні доцільно, з цих товарів не справляти ввізне мито і застосовувати нульову ставку ввізного мита.

Державна підтримка повинна передбачити компенсацію та відшкодування за рахунок коштів державного бюджету суб'єктам аквакультури вартості збудованих у сільській місцевості соціально-побутових об'єктів (житлові будинки, гуртожитки, дитячі садки та ясла, школи, медичні пункти), інженерно-технічні комунікації (дороги, водопровідні, каналізаційні, газові мережі та мережі електропередачі, альтернативних видів тепло- та енергопостачання) за умови, що вони забезпечать діяльність цих соціально-побутових об'єктів. Слід гарантувати підтримку надання послуг з маркетингу та просування продукції аквакультури на ринок. Створювати і підтримувати розвиток оптових ринків сільськогосподарської продукції та оптових ринків рибної продукції, здійснювати державну систему моніторингу аграрного ринку, заготівельно-збутових, постачальницьких та інших обслуговуючих підприємств та організацій у цій сфері, організовувати виставки і виставкові заходи.

У результаті проведеного дослідження ми з'ясували, що для інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку сучасних агроаквагосподарств необхідно сконцентрувати ресурси на прогресивних біотехнологіях; переорієнтувати інвестиції у розвиток перспективних напрямів ставової та індустріальної аквакультури, що нині потребує якнайшвидшого відродження на новій техніко-технологічній основі та є гарантом забезпечення створення додаткових робочих місць на селі, виробництва імпортозамінних товарів. Вважаємо за необхідне впровадити інвестиційно-інноваційні проекти з будівництва виробничих потужностей, зокрема із залученням іноземних кредитів для придбання обладнання та об'єктів інфраструктури та залучити у практичне використання технології з глибокої переробки продукції вирощеної в умовах аквакультури. З метою підвищення зацікавленості підприємств в інноваційній діяльності слід забезпечити організацію конкурентоспроможного виробництва на принципах державно-приватного партнерства та впровадити у господарську діяльність нові знання організаційного, технологічного, екологічного, економічного спрямування.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дало можливість автору на основі теоретико-методологічних та організаційно-господарських заходів дослідити світові та національні тенденції розвитку аквакультури з узагальненням поглядів на оцінку стану галузі та заходів її регулювання, що в цілому має слугувати новим поштовхом до збільшення виробництва риби в Україні та дозволяє сформулювати такі висновки:

1. В Україні спостерігається зниження обсягів виробництва продукції як рослинного, так і тваринного походження. Серед основних сегментів продукції тваринництва істотну роль відіграє риба, вирощена в аквакультурі. Становлення аквакультури як нового виду економічної діяльності потребує удосконалення механізму регулювання, складовими якого є ринковий та державний механізми. Дослідженням виявлено, що регулювання розвитку аквакультури в Україні може бути спрямоване на застосування нормативів, квот, лімітів, дотацій, субсидій, пільгових тарифів, податкових пільг реорганізованим і новоствореним суб'єктам рибного господарства в галузі аквакультури протягом перших шести років діяльності, ліцензування для регулювання й управління діяльністю, отримання права на ексклюзивне користування водним об'єктом і землею, розташованою під ним, впровадження селекційних досягнень, введення стандартів якості та безпеки, підтримки виробників і стимулювання експорту. Реалізація таких заходів сприятиме збільшенню обсягів вітчизняного виробництва риби.

2. Випереджаюче зростання попиту на продукцію аквакультури та значний обсяг імпортозалежності у даній сфері, зростання її внеску у забезпечення продовольчої безпеки потребує надання суб'єктам аквакультури статусу аграрного виробника з відповідним реформуванням чинної системи державного регулювання в напрямі інтеграції її з сільським господарством. Це сприятиме освоєнню вимог аграрної інноваційно-інвестиційної моделі на основі планування діяльності з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку держави задля отримання конкурентоспроможної за ціною продукції аквакультури за видами риб та зниження майже вдвічі собівартості виробництва товарної риби.

3. Важливою умовою галузевого розвитку є теоретичне і наукове осмислення понятійно-категоріального апарату. Запропоновано авторське трактування “державне регулювання аквакультури” як узгоджена діяльність суб’єктів державного регулювання щодо створення макроекономічних передумов, необхідних для функціонування господарського механізму відповідно до пріоритетів аграрної політики держави у частині розвитку аквакультури як її органічної складової та “аквакультура” – як цілеспрямоване використання рибогосподарських водних об’єктів (їх частин) для одержання максимальних обсягів корисної біологічної сільськогосподарської продукції (риби, молюсків, безхребетних, водоростей, інших водних організмів) шляхом їх штучного розведення та утримання, що є вкрай важливим у зв’язку із розробленням нового Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД-2010).

4. Методологічна досконалість державного регулювання аквакультури, значною мірою є похідною від рівня розвитку виробничої та управлінської підсистем галузі з урахуванням тенденцій, зумовлених процесом входження України до глобального ринку. Прискорення адаптації законодавства та стандартів аграрного блоку до вимог СОТ і директив ЄС, удосконалення системи контролю за виконанням вимог технічних регламентів та законодавства у сфері захисту прав споживачів, зміна ролі держави та операторів ринку в упровадженні стандартів безпеки на засадах відповідних програм з наступним контролем (наглядом), координація державного регулювання аквакультури з охопленням ключових рівнів “центр – регіон – район” діє як специфічний інтегратор усієї сукупності регуляторних важелів на шляху інноваційних перетворень у аграрному секторі.

5. Вивчення зарубіжного досвіду показує, що державне регулювання аквакультури спрямоване на вдосконалення законодавства, надання кредитів невеликим господарствам без гарантійних позик, сприяння залученню іноземних інвестицій, здійснення ефективної політики щодо впровадження системи ліцензування. Це дає можливість уряду визначати конкретні заходи для кожного окремого виду аквакультури, забезпечувати виробництво якісної та безпечної продукції. Вказані заходи впливу сприяли зростанню світового обсягу виробництва аквакультури з 1 млн т у 1950 р. до 58,3 млн т у 2010 р.,

який втричі перевищив збільшення світового виробництва м'яса за цей самий період. Тому врахування досвіду країн із високоефективним аквакультурним виробництвом є невідкладною задачею адаптації національної системи регулювання галузі відповідно до міжнародних вимог.

6. На підставі аналізу динаміки вітчизняного виробництва риби встановлено зниження обсягів вилову водних біоресурсів природного походження та подальшого зменшення обсягів вилову прісноводної риби. У 1989 р. внутрішні водойми забезпечили 94 тис. т вилову риби проти 37,6 тис. т виловленої, у 2011 р., з них – 17,8 тис. т вироблено в умовах аквакультури на 250 тис. га водного дзеркала з низькою рибопродуктивністю, яка становить 4–6 ц/га. У видовому складі вирощеної аквакультури у 2011 р. має місце зменшення виробництва коропа на 61,2 % порівняно з 1995 р. та товстолобика, відповідно, на 32,7 відсотків.

7. Проведений аналіз свідчить про те, що за роки незалежності спостерігалася постійна реорганізація уповноваженого органу в галузі рибного господарства, що спричинило втрату значної частини регулятивних функцій, не повною мірою приділялась увага питанням державної підтримки галузі. Подальші кроки щодо зміни режиму регулювання мають бути виваженими й економічно обґрунтованими. Державне регулювання аквакультури, поряд із механізмом державної підтримки розвитку, має стимулювати нарощування обсягів вирощування риби на вітчизняних підприємствах, підвищення рибопродуктивності водойм, дотримання технологічних вимог за етапами рибогосподарського виробництва.

8. З метою створення умов для ефективного розвитку аквакультури в Україні було істотно вдосконалено чинну систему бюджетного фінансування. Розроблено порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із відтворення водних ресурсів та проведення селекції в рибному господарстві. З 2004–2011 рр. обсяги бюджетних асигнувань, спрямованих на фінансування діяльності нерестово-вирощувальних рибних господарств, риборозплідників, розплідників рослиноїдних риб, рибоводних заводів частикових риб, осетрових та форелевих заводів поступово зросли з 33,9 млн грн (включаючи витрати на регулювання рибальства) до 116,4 млн грн на рік. При цьому зростання обсягів

державної підтримки не сприяло поліпшенню фінансово-економічних показників та зростанню ефективності діяльності, галузь не вдалося вивести з кризового стану. Тому в даній монографії пропонується здійснити будівництво державних рибовідтворювальних комплексів для створення системи масового виробництва молоді риби та запровадити у практику діяльності уповноваженого органу в галузі рибного господарства розроблення довгострокових прогнозів на період до 10 років. Одним із засобів реалізації довгострокового прогнозу є складання 5-річних стратегічних планів з урахуванням загальної економічної та бюджетної політики.

9. Масштаби негативних наслідків тривалого невтручання держави в регулювання руху продукції аквакультури очевидні як в економічному, соціальному так і регіональному та глобальному аспектах. Основними напрямками вдосконалення механізму державного регулювання ринку продукції аквакультури мають стати: прогнозування та запровадження системи планування збуту риби, будівництво оптових ринків рибної продукції, програмування рибопродуктивності та якості продукції шляхом застосування “сертифіката походження риби”.

10. Результати дослідження підтверджують, що регулювання розвитку аквакультури і досягнення прогнозних обсягів виробництва риби в 68 тис. т на період до 2016 р. залежить не тільки від наявності чи відсутності економічних передумов. Важливу роль відіграє також прийняття нормативно-правових актів та галузевих програм розвитку аквакультури, програм щодо збільшення обсягів імпортозаміщення, забезпечення рибопродуктивності не менше ніж 15,0–20,0 ц/га, фінансування діяльності для створення генофондних колекцій у вигляді маточних стад об'єктів культивування, запровадження ліцензування діяльності. Використання на практиці наданих пропозицій щодо удосконалення в роботі ДСТУ 2284-93 “Риба жива”, запропонованої нової класифікації напрямів та видів аквакультури в Україні, розроблених методики обліку риби на всіх стадіях розвитку відповідно до П(С)БО 30 “Біологічні активи” для визначення сукупної пропозиції, методики визначення справедливої вартості матеріалу для розведення аквакультури та товарної риби з урахуванням цін активного ринку приведе до системних змін розвитку галузі. Для розвитку аквакультури

необхідно встановити нульові ставки мита на імпорт на рибні корми, ікру, рибопосадковий матеріал, рибницьке обладнання та урегулювати механізми сплати за водокористування, землю під водою, електроенергію.

11. Недостатня ефективність державного регулювання аквакультури негативно позначилася на функціонуванні механізму отримання об'єктивної інформації про обсяги вирощування і вилову риби, рибопосадкового матеріалу. Для поліпшення державного нагляду (контролю) у сфері виробництва та використання продукції аквакультури розроблено форму звітності № 1А-риба "Виробництво продукції аквакультури", Інструкцію та спеціальну первинну документацію щодо її заповнення. Запропоноване в монографії нововведення дасть змогу на основі чинних методичних засад розробляти прогнози та плани розвитку аквакультури, узгоджувати їх із системою програмних документів економічного і соціального розвитку України, освоїти вимоги інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрного сектора, забезпечувати обмін такою інформацією з міжнародними організаціями.

Запровадження нової системи формування адміністративної інформації (даних) забезпечить формування переліку суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність в умовах аквакультури, для надання їм державної підтримки на розвиток цього виду економічної діяльності.

12. Аквакультура України має всі потенційні можливості за допомогою держави, державного регулювання, стратегічного планування за досвідом розвинених країн світу – головних виробників штучно вирощеної рибної продукції, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі функціонування аквакультури на основі створення агроаквагосподарств, стимулювання інноваційного розвитку та інвестицій підвищити виробництво та споживання вітчизняної риби та інших водних біоресурсів. Тільки за ефективною регуляторної політики держави, за належного контролю на ринку вітчизняна аквакультура має можливість стати конкурентоспроможною на світових ринках риби та рибної продукції. Виконання даних умов дасть змогу реалізувати наявний високий природно-ресурсний потенціал регіонів України з традиційним рибогосподарським виробництвом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонов В. А. Анализ стратегий и разработка комплексных программ / В. А. Агафонов. – М. : Наука, 1990. – 216 с.
2. Аграрна реформа в Україні : Монографія / П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін.; За ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
3. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: Монографія / М. Бетлій та ін.: за ред. О. М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
4. Адлер Ю. П. Методы постоянного совершенствования сквозь призму цикла Шухарта-Деминга / Ю. П. Адлер, Е. И. Хунузиди, В. Л. Шпер // Методы менеджмента качества. – 2005. – № 3. – С. 54–59.
5. Акофф Р. Л. Планирование в больших экономических системах. Нью-Йорк, 1970 / Р. Л. Акофф: пер с англ. Г. Б. Рубальского, под ред. И. А. Ушакова. – М. : Советское радио, 1972. – 224 с.
6. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф: пер. с англ. – М. : Прогресс, 1985. – 327 с.
7. Акофф Р. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери: пер. с англ. – М. : Сов. радио, 1974 – 224 с.
8. Андрющенко А. І. Ставові рибництво: Підручник / А. І. Андрющенко, С. І. Алімов. – К. : НАУ, 2008. – 637 с.
9. Алімов С. І. Індустріальне рибництво: Підручник / С. І. Алімов, А. І. Андрющенко. – Севастополь : УМІ, 2010. – 552 с.
10. Алтухов В. Л. Высшие формы развития – ключ к пониманию других его форм / В. Л. Алтухов // Вопросы философии. – № 2. – 1986. – С. 3–16.
11. Альбом спеціалізованих форм первинної документації для підприємств аквакультури / Н. М. Вдовенко. – К. : Вітас ЛТД, 2012. – 56 с.
12. Альтетмар Г. Перспективное планирование сельскохозяйственного производства / Г. Альтетмар: пер. с нем. – М. : Прогресс, 1969. – 347 с.
13. Амбросов В. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ / В. Амбросов, В. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 15–24.

14. Амоша А. И. Каноны рынка и законы экономики. Процесс распределения и общественные отношения / Амоша А. И., Прокопенко Н. Д., Иванов Е. Т. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2001. – Кн. 4. – 546 с.
15. Андрусенко Г. О. Державне регулювання макроекономічними процесами / Г. О. Андрусенко, Г. І. Мостовий. – Х. : Магістр, 2003. – 168 с.
16. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф: пер. с англ. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.
17. Анчишкин А. И. Прогнозирование роста социалистической экономики / А. И. Анчишкин. – М. : Экономика, 1973. – 294 с.
18. Анчишкин А. И. Наука-техника-экономика / А. И. Анчишкин. – М. : Экономика, 1986. – 384 с.
19. Аристотель. Метафизика. / Аристотель. Соч. в 4-х томах. Т. 1. – М. : Мысль, 1976. – С. 63–368.
20. Аристотель. Метеорологика. Соч. в 4-х т. / Аристотель: пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1981. – Т. 3. – С. 441–558.
21. Аристотель. Политика. Соч. в 4-х т. / Аристотель: пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 375–644.
22. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами / М. Армстронг: пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 328 с.
23. Аронов И. О моделях систем управления: нужна ли альтернатива моделям МС ИСО серии 9000? Каковы стройные действия в этой области? / И. Аронов, В. Версан // Стандарты и качество. – 2003. – № 2. – С. 56–59.
24. Бабич-Побережна А. А. Економіка світового виробництва і ринок білка / А. А. Бабич-Побережна. За ред. акад. П. Т. Саблука. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 782 с.
25. Бабкина Л. Ф. С. Ю. Витте: опыт государственного регулирования экономики / Л. Ф. Бабкина // Гос. экон. политика: проблемы перехода к рынку / Урал. соц.-экон. институт. – Челябинск, 2000. – С. 81–93.
26. Багров А. М. Ключевые составляющие развития аквакультуры России / А. М. Багров // Сб. “Стратегия развития аквакультуры в условиях XXI века” НАН Беларуси. – 2004. – С. 20–24.

27. Бакалін Ю. І. Енергозбереження та енергетичний менеджмент: навч. посіб. / Ю. І. Бакалін. – 3-тє вид., доповн. та перероб. – Х. : БУРУН і К, 2006. – 320 с.
28. Баутин В. М. Саморазвитие сельских территорий – важная составляющая продовольственной безопасности страны: методология построения системы / Баутин В. М., Лозовский В. В., Чайка В. П. – М. : Росинформагротех, 2004. – 468 с.
29. Бахвалов Н. С., Численные методы / Бахвалов Н. С., Жидков Н. П., Кобельков Г. М. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : БИНОМ, 2004. – 663 с.
30. Бахвалов Н. С. Численные методы в задачах и упражнениях: учеб. пособ. / Бахвалов Н. С., Лапин А. В., Чижонков Е. В. – М. : Высш. шк., 2000. – 190 с.
31. Біоенергетична оцінка сільськогосподарського виробництва / Тараріко Ю. О., Несмашна О. Ю., Бердніков О. М. та ін. – К. : Аграрна наука, 2003. – 126 с.
32. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерн / У. Бек: пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой; послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
33. Березин И. С. Методы вычислений / И. С. Березин, Н. П. Жидков. – М. : Наука, 1967. – Т. 2. – 305 с.
34. Бернал Дж. Возникновение жизни / Дж. Бернал: пер. с англ. – М. : Мир, 1969. – 391 с.
35. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал: пер. с англ. – М. : Изд. иностранной литературы, 1956. – 735 с.
36. Бестужев-Лада И. В. Рабочая книга по прогнозированию / И. В. Бестужев-Лада. – М. : Мысль, 1982. – 430 с.
37. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход / И. В. Блауберг. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 448 с.
38. Блауг М. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют / М. Блауг: пер. с англ В. С. Автономова // Вопросы экономики. – 2004. – 416 с.
39. Богерук А. К. Биотехнологии в аквакультуре: теория и практика / А. К. Богерук. – М. : Росинформагротех, 2006. – 232 с.
40. Борисов В. А. Государственные регуляторы эффективности работы рыбохозяйственного комплекса / В. А. Борисов, С. В. Ниточкина,

Т. В. Карпушкина, Т. И. Топецина // Экономика, информатизация и управление рыбным хозяйством. – 2005. – № 1. – С. 39–43.

41. Бодров В. Г. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. / Бодров В. Г., Сафронова О. М., Балдич Н. І. – К. : Академвидав, 2010. – 520 с.

42. Бойко Л. М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві: Монографія / Л. М. Бойко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 316 с.

43. Борисочкина Л. И. Отечественный и зарубежный опыт использования кожи рыб в качестве кожевенного сырья / Л. И. Борисочкина // Рыбное хозяйство, 1995. – № 6. – С. 49–51.

44. Борщевський П. Аналіз економічного розвитку рибного господарства України та Росії / П. Борщевський, М. Стасишен, Н. Алесіна // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 28–37.

45. Бочко О. Ю. Основні підходи до визначення сутності кооперації в аграрній сфері / О. Ю. Бочко // матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Наукові дослідження – теорія та експеримент 2007”. – Полтава, 2007. – С. 30–33.

46. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З. С. Варналій, І. С. Кузнєцова. – К. : Ін-т економічного прогнозування, 2002. – 104 с.

47. Вдовенко Н. М. Аквакультурне виробництво: від наукових експериментів до промислових масштабів / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Інвестиції, практика та досвід. – 2011. – № (20). – С. 7–11.

48. Вдовенко Н. М. Економіка рибогосподарської галузі: навч. посіб. / Н. М. Вдовенко – К. : Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. – 382 с.

49. Вдовенко Н. М. Обліково-економічні підходи до здійснення рибогосподарського виробництва / Н. М. Вдовенко, Н. В. Лук'янчук // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 251. – В 6 т.– Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Т. IV. – С. 1462–1468.

50. Вдовенко Н. М. Особливості переходу на сплату фіксованого сільськогосподарського податку рибницькими господарствами / Н. М. Вдовенко,

А. М. Дмитришин // Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. “Динаміка наукових досліджень 2005”. – Дніпропетровськ : Наука і освіта. – 2005. – Т.13. – С. 8–10.

51. Вдовенко Н. М. Основні питання маркетингової політики рибогосподарського підприємства / Н. М. Вдовенко, Н. В. Лук'янчук // Зб. наук. праць Луганського національного аграрного університету. – 2009. – № 100. – С. 270–276.

52. Величко О. В. Стан та особливості функціонування рибогосподарського підкомплексу / О. В. Величко // Вісник Хмельницького Національного аграрного університету. – 2011. – Т. 3. – № 2. – С. 12–16.

53. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1989. – 261 с.

54. Ветеринарно-санітарна експертиза з основами технології і стандартизації продуктів тваринництва / Якубчак О. М., Хоменко В. І., Мельничук С. Д. та ін. – К. : Біопром, 2005. – 799 с.

55. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. 2-е издание / Н. Винер. – М. : Наука, 1983. – 344 с.

56. Вітвіцький В. В. Основи формування нормативних систем в агропромисловому виробництві України / В. В. Вітвіцький. – К.: Укragропромпродуктивність, 2006. – 334 с.

57. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн: пер. с англ. Л. Добросельского. – М. : Астрель, 2010. – 177 с.

58. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема: Монографія / В. І. Власов. – ІАЕ УААН: – К., 2001. – 506 с.

59. Власов В. І. Світові земельні ресурси та їх використання в сільському господарстві / В. І. Власов // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С. 116–123.

60. Водні біоресурси і аквакультура / За ред. І. І. Грициняка, М. В. Гринжевського, О. М. Третяка. – К. : ДІА, 2010. – 400 с.

61. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: Монографія / В. Є. Воротін. – К.: УАДУ, 2002. – 392 с.

62. Галузеві ринки України: оцінка стану та перспективи розвитку / За ред. В. О. Точиліна: Наукова доповідь. – К. : Ін-т екон. прогнозув., 2004. – 78 с.

63. Галушко В. П. Конкуентоспроможність агропродовольчої продукції в умовах глобалізації світової економіки / В. П. Галушко, А. В. Завірюха // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2009. – Вип. 4. – С. 92–94.

64. Галушко В. П. Стан, тенденції та перспективи розвитку зовнішньо-економічної діяльності в АПК / В. П. Галушко, Л. В. Діброва, А. Д. Діброва // Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства степу України. – К. : НАУ.– 2005. – Т. 1. – С. 117–135.

65. Гегель Г. Наука логики. В 3-х томах / Г. Гегель: пер. с нем. – М. : Мысль, 1970. – Т. 1. – 501 с.

66. Гегель Г. Наука логики. В 3-х томах / Г. Гегель: пер. с нем. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2. – 248 с.

67. Гегель Г. Наука логики. В 3-х томах / Г. Гегель: пер. с нем. – М. : Мысль, 1972. – Т. 3. – 371 с.

68. Гегель Г. Работы разных лет / Г. Гегель: пер. с нем.– М. : Мысль, 1972. – Т. 1. – 668 с.

69. Гегель Г. Работы разных лет / Г. Гегель: пер. с нем. – М. : Мысль, 1973. – Т. 2. – 630 с.

70. Гегель Г. Философия религии. В 2-х томах / Г. Гегель: пер. с нем. – М. : Мысль, 1977. – Т. 2. – 573 с.

71. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель: пер. с нем. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.

72. Геец В. М. Отраслевое прогнозирование: методический и организационный аспекты / В. М. Геец. – Отв. ред. В. И. Голиков. – К. : Наукова думка, 1990. – 120 с.

73. Геець В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геець. – К. : НАН України, 2009. – 864 с.

74. Герасимов Б. И. Маркетинг / Герасимов Б. И., Жариков В. В., Жарикова М. В. – М. : Форум 2009. – 320 с.

75. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / За ред. Т. М. Циганкова. – К. : КНЕУ, 2003. – 660 с.

76. Гойчук О. І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / О. І. Гойчук. – МДАУ. – 2004. – 32 с.

77. Голиков В. И. Народное хозяйство, отрасль, предприятие / В. И. Голиков. – К. : Наукова думка, 1968. – 278 с.
78. Голиков Е. А. Маркетинг и логистика: учеб. пособ. / Е. А. Голиков. – М. : Дашков и К, 1999. – 412 с.
79. Голубков Е. П. Изучение конкурентов и завоевание преимуществ в конкурентной борьбе / Е. П. Голубков // Маркетинг в России и зарубежом, 1999. – № 2. – С. 27–44.
80. Гончаренко Н. Визначення справедливої вартості біологічних активів з урахуванням цін активного ринку: методичні та інформаційні аспекти / Н. Гончаренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 1. – С. 40–45.
81. Гордон Л. М. Экономика, организация и планирование промышленного рыболовства / Гордон Л. М. – М. : Пищевая пром-сть, 1980. – 296 с.
82. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – С. 144.
83. Гринжевський М. В. Оптимізація виробництва продукції аквакультури / М. В. Гринжевський, А. В. Пекарський. – К. : ПоліграфКонсалтинг, 2004. – 328 с.
84. Гринжевський М. В. Словник-довідник науково-виробничих термінів і понять у рибному і водному господарствах, охороні навколишнього природного середовища внутрішніх водних об'єктів України / М. В. Гринжевський, В. М. Єрко, А. В. Пекарський. – К. : Вища освіта, 2002. – 303 с.
85. Грициняк І. І. Науково-практичні основи раціональної годівлі риб / І. І. Грициняк. – К. : Рибка моя, 2007. – 306 с.
86. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гэлбрейт: пер. с англ. – М. : АСТ, 2004. – 602 с.
87. Діброва А. Д. Ефективність дотацій виробникам продукції тваринництва в Україні / А. Д. Діброва, Л. В. Діброва // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 151. – Ч. 1. – С. 119–127.
88. Діброва А. Д. Система показників ефективності державного регулювання сільського господарства / А. Д. Діброва // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2007. Вип. 110. – Ч. 1. – С. 155–158.

89. Діброва А. Д. Теоретико-методологічні засади державної підтримки сільського господарства України / А. Д. Діброва // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. Вип. 142. – Ч. 2. – С. 19–24.
90. Деминг Э. Выход из кризиса / Э. Деминг: пер. с англ. – Тверь: Альба, 1994. – 257 с.
91. Дергалева Ж. Т. Роль аква- и марикультуры в решении актуальных проблем сохранения и восстановления биоресурсов Азово-черноморского бассейна / Ж. Т. Дергалева // Сб. докл. Акт. пробл. сохр. и восст. биоресурсов морей и внутр. водоемов России. – Мурманск : ПИНРО, 2006. – С. 140–146.
92. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 93. – С. 48.
93. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория: Монография / Л. И. Дмитриченко. – Донецк : УкрНТЭК, 2001. – 329 с.
94. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / П. Дойль. – СПб. : Питер, 1999. – 560 с.
95. Доклад ООН о мировом развитии 2003 года. Устойчивое развитие в меняющемся мире: пер. с англ. – М. : Весь мир, 2003. – 90 с.
96. Древнекитайская философия. Собрание текстов в 2 т. – М. : Мысль, 1972. – Т. 1. – 363 с.
97. Древнекитайская философия. Собрание текстов в 2 т. – М. : Мысль, 1973. – Т. 2. – 383 с.
98. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Друкер: пер. с англ. – М. : Вильямс, 2003. – 272 с.
99. Друкер П. Управление в обществе будущего / П. Друкер: пер. с англ. – М. : Вильямс, 2007. – 320 с.
100. Друкер П. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П. Друкер: пер. с англ. – М. : Вильямс, 2007. – 336 с.
101. Европейская аквакультура и кадровое обеспечение отрасли: материалы Междунар. симп., Горки, 29–30 марта 2001 г. – Беларусь, 2001. – 123 с.
102. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. – 1008 с.

103. Економічна енциклопедія: у 3 т. / За ред. С. В. Мочерного. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
104. Економічна енциклопедія: у 3 т. / За ред. С. В. Мочерного. – К. : Академія, 2001. – Т. 2. – 848 с.
105. Економічна енциклопедія: у 3 т. / За ред. С. В. Мочерного. – К. : Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.
106. Ерёмин В. Н. Маркетинг: основы и маркетинг информации: учебник / В. Н. Ерёмин. – М. : КНОРУС, 2006. – 648 с.
107. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 100.
108. Захаров С. В. Маркетинг / Захаров С. В., Сербиновский Б. Ю., Павленко В. И. – 2-е изд., доп. и перераб. – Ростов н/Д. : Фенікс, 2009. – 361 с.
109. Звіт про конкурентоспроможність України 2009. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. – К. : Копірайт, 2009. – 230 с.
110. Згуровский М. З. Системный анализ: проблемы, методология, приложения / М. З. Згуровский, Н. Д. Панкратова. – К. : Наук. думка, 2005. – 743 с.
111. Зиланов В. К. Аквакультура Норвегии / В. К. Зиланов, Г. И. Лука. – Мурманск : ПИПРО, 2009. – 187 с.
112. Зиланов В. К. Рыбное хозяйство Китая в новом измерении / В. К. Зиланов, Ю. П. Мамонтов // Тихоокеанский вестник. – 2003. – № 13–14 (90–91).
113. Зиланова И. В. Рыбное хозяйство США и структура его управления / И. В. Зиланова // Рыбное хозяйство, 1991. – № 9. – С. 34–36.
114. Іноземні інвестиції в Україні : Монографія / За ред. П. І. Гайдуцького. – К. : УкрІНТЕІ, 2004. – 248 с.
115. Інструкція про порядок проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів: наказ Міністерства аграрної політики України від 08.06.2004 № 215. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?nreg=z1142-04>.

116. Имаи М. Кайдзен: ключ к успеху японских компаний / М. Имаи: пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 346 с.
117. Интеграция современного научного знания: методологический анализ / Костюк Н. Ф., Лутай В. С., Белогуб В. Д. и др. – К. : Вища школа, 1984. – 183 с.
118. Исикава К. Японские методы управления качеством / К. Исикава: пер. с англ. – М. : Экономика, 1988. – 263 с.
119. Кавер И. К. Доминанта рыбного хозяйства. Нагальні проблеми розвитку рыбного господарства України: матеріали семінару “FishExpo – 2007”. – К. : НТУУ КПІ, 2007. – С. 16–22.
120. Кваша С. М. Рекомендації щодо можливості функціонування механізму державно-приватного партнерства у рибній галузі / С. М. Кваша, Н.М. Вдовенко // К.: Вітас ЛТД, 2013. – 70 с.
121. Кант И. О форме и принципах чувственно-воспринимаемого и умопостигаемого мира / И. Кант Соч. в 6 томах. – М. : Мысль, 1964. – Т. 2. – С. 381–426.
122. Кант И. Метафизика нравов: в двух частях / И. Кант: пер. с нем. Соч. в 6 томах. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 107–438.
123. Кант И. О применении телеологических принципов в философии / И. Кант: пер. с нем. Соч. в 6 томах. – М. : Мысль, 1966. – Т. 5. – С. 65–98.
124. Карфер Б. Деловая стратегия / Б. Карфер: пер. с англ. – М. : НБН, 1991. – 182 с.
125. Качний О. С. Держава як орган управління і регулювання розвитку рыбного господарства / О. С. Качний // Науковий вісник Академії Муніципального управління : зб. наук. праць. – 2009. – № 4. – С. 209.
126. Качний О. С. Державна політика по відтворенню сфери рыбного господарства в Україні / О. С. Качний // Зб. наук. праць Науковий вісник Академії Муніципального управління. – 2009. – № 3. – С. 203.
127. Кваша С. М. Наукові засади державного регулювання розвитку аквакультури штучних водойм / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 12–16.

128. Кваша С. М. Світові тенденції розвитку ринку продукції аквакультури і місце України на ньому / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Економіка ринкових відносин. – 2011. – № (7). – С. 54–62.

129. Кваша С. М. Специфічні особливості державного регулювання аквакультурного виробництва в Україні [Електронний ресурс] / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Ефективна економіка. – 2011. – № 8. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.

130. КВЕД (ДК 009:2010): Наказ Держспоживстандарту від 11.10.2010 № 457. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

131. Кейнс Д. Н. Предмет и метод политической экономии / Д. Н. Кейнс: пер. с англ. А. Гуковского; предисл. А. А. Мануилова. – М. : Тип. И. А. Баландина, 1899. – 279 с.

132. Кенэ Ф. Избранные экономические сочинения / Ф. Кенэ: пер. с англ. А. В. Горбунова, Ф. Р. Каплан, Л. А. Фейгиной. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 538 с.

133. Керашев М. А. Интенсификация и повышение эффективности прудового рыбоводства / М. А. Керашев. – М. : Агропромиздат, 1985. – 157 с.

134. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 452 с.

135. Класифікація видів економічної діяльності. Національний класифікатор України. (NACE Rev.1.1–2002 р.) ДК 009:2005. 05.03.2010. Наказ Держспоживстандарту України від 26.12.2005 № 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubc.ua/Links/codes_ua2.html.

136. Козыряцкая Я. А. Государственное регулирование и поддержка предприятий рыбного хозяйства в условиях рынка / Я. А. Козыряцкая / Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – № 1. – Т. 20. – С. 74–79.

137. Кокорев Ю. И. Необходимость системного подхода к проблеме эффективного использования ресурсного потенциала отрасли / Ю. И. Кокорев //

Материалы конф. “Повышение эффективности использования водных биоресурсов” – М. : ВНИРО, 2006. – С. 9–12.

138. Коломойцев В. Э. 100 дней президента Ф. Д. Рузвельта / В. Э. Коломойцев. – К. : Молодь, 1998. – 424 с.

139. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 1989. – 526 с.

140. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (офіційне тлумачення до Конституції в Рішеннях Конституційного Суду від 29.05.2013 № 2-рп/2013, від 12.06.2013 № 4-рп/2013) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

141. Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки від 01.11.1990 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 48. – С. 632.

142. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методичні основи: Монографія / М. Д. Корінько. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 486 с.

143. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: Монографія / М. Х. Корецький. – К. : УАДУ, 2002. – 260 с.

144. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер: пер. с англ. За общ. ред. и вступ. статья Е. М. Пеньковой. – М. : Прогресс, 1990. – 736 с.

145. Коуз Р. Федеральная политика по связи / Р. Коуз // Экономическая политика. – 2007. – № 3. – С. 111–146.

146. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз: пер. с англ. – М. : Новое издательство, 2007. – 224 с.

147. Крупка М. Державне регулювання економіки / М. Крупка, З. Залога. – К. : Ельга-Н, 2000. – 592 с.

148. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун: пер. с англ. Сост. В. Ю. Кузнецов. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.

149. Куцобина Н. К. Рыбное хозяйство Японии / Н. К. Куцобина. – М. : Наука, 1979. – 262 с.

150. Кучуков Р. Ценообразование в АПК стран с развитой рыночной экономикой / Р. Кучуков // АПК: экономика и управление, 1997. – № 7. – С. 50–57.

151. Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання: Монографія / В. Д. Лагутін. – К. : КНТЕУ, 2008. – 327 с.
152. Лап В. А. Доктор Дж. Джуран критикує стандарти ІСО серії 9000 / В. А. Лап // Стандарти и качество. – 1999. – № 11. – С. 34–38.
153. Лапчик М. П. Численные методы: учеб. пособ. / Лапчик М. П., Рагулина М. И., Хеннер Е. К. – 2-е изд. – М. : Академия, 2005. – 284 с.
154. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: Монографія / М. А. Латинін. – Х. : Магістр, 2006. – 319 с.
155. Ленин В. И. Государство и революция. Полн. собр. соч., изд. 5-е / В. И. Ленин. – М. : Политиздат, 1969. – Т. 33. – С. 1–120.
156. Ленин В. И. Доклад об экономическом положении рабочих Петрограда / В. И. Ленин. Полн. собр. соч., изд. 5-е. – М. : Госполитиздат, 1962. – Т. 35. – С. 146–147.
157. Литовченко А. В. Організація ринку риби та морепродуктів у рамках СОТ / А. В. Литовченко // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 194.
158. Литовченко А. В. Регулювання міжнародної торгівлі рибною продукцією в рамках СОТ / А. В. Литовченко // Агроінком. – 2004. – № 11 – 12. – С. 64–67.
159. Литовченко А. В. Фактори впливу на тенденції споживання рибної продукції в світі та в Україні / А. В. Литовченко // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок країни. – 2006. – № 2. – С. 88–93.
160. Литовченко А. В. Формування пропозиції рибної продукції на українському ринку / А. В. Литовченко // Вісник Харківського НТУ сільського господарства. Економічні науки. – 2007. – Вип. 52. – С. 214–219.
161. Лузан Ю. Я. Реформування аграрного сектора України: стан і перспективи / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 3–7.
162. Лукінов І. І. Вибрані твори. У 2-х кн. / І. І. Лукінов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – Кн. 1. – 816 с.
163. Лукинов И. И. Воспроизводство и цены / И. И. Лукинов. – М. : Экономика, 1977. – 431 с.
164. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукінов. – К. : ІН НАНУ, 1997. – 455 с.

165. Лукинов И. И. Социальная переориентация структуры экономики Украины / И. И. Лукинов // Вопросы экономики. – 1995. – № 12. – С. 96–101.
166. Лукинов И. И. Эволюция экономических систем / И. И. Лукинов. – М. : Экономика, 2002. – 567 с.
167. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
168. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
169. Маклярский Б. М. Экологический бумеранг: классовые аспекты проблемы охраны окружающей среды / Б. М. Маклярский. – М. : Междунар. отнош., 1980. – 232 с.
170. Макконел К. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т. / Макконел К., Кемпбелл Р., Брю С. : пер. с англ. 11-го изд.– М. : Республика, 1992. – Т. 1. – 399 с.
171. Максаковский В.П. Мировое рыболовство / В. П. Максаковский. – [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://geo.1september.ru/2002/11/9.htm>.
172. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения / Т. Мальтус: пер. с англ. И. А. Вернера, К. Т. Солдатенкова. – М. : 1895. – 318 с.
173. Малий І. Й. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / Малий І. Й., Дибя М. І., Галабурда М. К. – К. : КНЕУ, 2005. – 358 с.
174. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Госполитиздат, 1960. – Т. 23. – 790 с.
175. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Госполитиздат, 1961. – Т. 2. – 580 с.
176. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1961. – Т. 25. – Ч. 1. – 490 с.
177. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии // К. Маркс, Ф. Энгельс. Изд. 2-е. М. : Госполитиздат, 1961. – Т. 25. – Ч. 2. – 460 с.
178. Маркс К. Теории прибавочной стоимости (IV том “Капитала”) / К. Маркс, Ф. Энгельс. Изд. 2-е. М. : Госполитиздат, 1963. – Т. 26. – Ч. 2. – С.1–703.

179. Маркс К. Экономические рукописи 1857-1859 годов / К. Маркс, Ф. Энгельс. Изд-2-е. – М. : Госполитиздат, 1960. – Т. 46. – Ч. 2. – 270 с.
180. Маркс К. Манифест Коммунистической партии / К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т. 4. – С. 419–459.
181. Маркс К. Из экономических рукописей 1857–1858 годов. Введение / К. Маркс, Ф. Энгельс. Изд. 2-е.– М. : Госполитиздат, 1958. – Т. 12. – С. 709–738.
182. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл: пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 410 с.
183. Матвієнко В. Я. Прогностика / В. Я. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2000. – 484 с.
184. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Л. Мизес. – М. : Экономика, 2000. – 878 с.
185. Мировое рыбное хозяйство: доля аквакультуры достигает 40 % // Рибне господарство України. – 2003. – № 3–4. – С. 44.
186. Михелес Т. П. Рыбохозяйственный комплекс внутренних водоемов России: современное состояние, проблемы, пути их решения / Т. П. Михелес. – СПб. : Комплекс, 2001. – 316 с.
187. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379. Деякі питання продовольчої безпеки // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 233. – С. 13.
188. Методичні рекомендації з організації обліку біологічних активів і сільськогосподарської продукції за ринковою (справедливою) вартістю / За ред. В. М. Жука // Облік та фінанси АПК. – 2008. – № 1. – С. 5–22.
189. Могильний О. М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О. М. Могильний. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.
190. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород : ІВА. – 2005. – 400 с.
191. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : Монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. За ред. В. М. Геєця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

192. Моисеев П. А. Биологические ресурсы Мирового океана / П. А. Моисеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Агропромиздат, 1989. – 366 с.
193. Моисеев П. А. Основные направления развития рыбного хозяйства Китая / П.А. Моисеев // Рыбное хозяйство. – 1996. – № 1. – С. 46–47.
194. Морган Л. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Морган: пер. с англ. Под ред. Косвена М. О. – Л. : Ин-т Народов Севера ЦИК СССР, 1934. – 352 с.
195. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання: Монографія / Г. І. Мостовий. – Х. : Основа, 2002. – 300 с.
196. Муквич Н. Г. Опыт “Росрыбхоза” подтверждает – аквакультура требует государственной поддержки / Н. Г. Муквич // Рыбне господарство України. – 2002. – № 2. – С. 39–40.
197. Мурин В. А. Интенсификация рыбного хозяйства / В. А. Мурин. – К. : Урожай, 1972. – 116 с.
198. Науменко В. І. Впровадження методів прогнозування і планування в умовах ринкової економіки / В. І. Науменко, Б. Я. Панасюк. – К. : Глобус, 1995. – 198 с.
199. Національні рахунки України за 2007 рік: статистичний збірник. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 249 с.
200. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві: Підручник / В. М. Нелеп. – 2-ге вид. перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 495 с.
201. Немчинов В. С. Избранные произведения. Планирование и народно-хозяйственный балансы / В. С. Немчинов. – М. : Наука, 1968. – Т. 5. – 430 с.
202. Нив Г. Р. Пространство доктора Деминга / Г. Р. Нив. – М. : МГИЭТ (ТУ), 1996. – С. 23–25.
203. Обзор садковой аквакультуры: Северная Америка, Латинская Америка и Карибский бассейн. Технический доклад ФАО по рыбному хозяйству. – Рим, ФАО, 2010. – № 498. – 242 с.
204. Облік сільськогосподарської діяльності / За ред. В. М. Жука. – К. : Юр–Агро–Веста, 2007. – 368 с.

205. Оптимальне використання водних об'єктів та виробництво екологічно чистої продукції аквакультури у садкових господарствах / Н. М. Вдовенко. – К. : Вітас ЛТД, 2011. – 33 с.
206. Основи фермерського рибного господарства / [М. В. Гринжевський, А. І. Андрющенко, О. М. Третяк, І. І. Грициняк]. – К. : Світ. – 2000. – 340 с.
207. Островський П. І. Аграрний маркетинг: навч. посіб. / П. І. Островський. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
208. Панасюк Б. Я. Государственное регулирование экономики / Я. Б. Панасюк // Экономика Украины. – 1994. – № 1. – С. 19–30.
209. Панасюк Б. Я. Планирование: становление и развитие / Б. Я. Панасюк. – Отв. ред. В. И. Пила. – К. : Наукова думка, 1990. – 164 с.
210. Панасюк Б. Я. Прогнозування та регулювання розвитку економіки / Б. Я. Панасюк. – К. : Поліграфкнига, 1998. – 304 с.
211. Петти В. Экономические и статистические работы / П. Вильям: пер. под ред. М. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1940. – 320 с.
212. Платон. Государство // Платон. Соч. в 3-х томах: пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1972. – Т. 3. – Ч. 1. – 363 с.
213. Платон. Протагор // Платон. Соч. в 3-х томах: пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1968. – Т. 1. – С. 187–254.
214. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – С. 112.
215. Поли Д. Рыба наперечет / Д. Поли, У. Редж // В мире науки. – 2003. – № 10. – С. 14–20.
216. Поль У. Ф. Маркетинговые показатели. Более 50 показателей, которые важно знать каждому руководителю / Поль У. Ф. – К. : Баланс Бизнес Букс, 2009. – 480 с.
217. Положення про Державний комітет України по рибному господарству і рибній промисловості: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 № 444. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_5c/pg_ifgysj.htm.

218. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер: пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

219. Портер М. Конкуренция / М. Портер: пер. с англ. – М. : Вильямс, 2003. – 496 с.

220. Положення про Державний племінний реєстр: Наказ Міністерства аграрної політики України і Української академії аграрних наук від 20.05.2002 № 134/40. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0488-02>.

221. Положення про Державне агентство рибного господарства України: Указ Президента України від 16.04.2011 № 484/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 31. – С. 1324.

222. Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 рік: Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. від 23.02.2000 № 276а/2000 // Урядовий кур'єр. – 2000.

223. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – С. 98.

224. Про Генеральну схему планування території України: Закон України від 07.02.2002 № 3059-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – С. 204.

225. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Програму схвалено Указом Президента від 14.09.2000 № 1072 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 39. – С. 2.

226. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 № 1602 (із змінами, внесеними згідно із Законами від 17.05.2012 № 4731-VI, від 16.10.2012 № 5463-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25 – С. 195.

227. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 № 1621 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – С. 1042.

228. Продовольственная безопасность Беларуси. К вопросу о мониторинге / Гусаков В. Г. [и др.]. – Мн. : Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. – 88 с.

229. Про економічну самостійність Української РСР: Закон України від 03.08.1990 № 142-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 34.

230. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законами від 12.01.2012 № 4318-VI, від 24.05.2012 № 4845-VI, від 16.10.2012 № 5463-VI) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 30.

231. Про Загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2010 року: Закон України від 19.02.2004 № 1517-IV (із змінами, внесеними згідно із Законом України від 29.06.2010 № 2374-VI) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 23. – С. 954.

232. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI // Офіційний вісник України – 2010 р. – № 55. – С. 17.

233. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – С. 36.

234. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1245 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 95. – С. 70.

235. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.

236. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах: Наказ Держкомрибгоспу від 15.01.2008 № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0064>.

237. Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 № 332-р // Офіційний вісник України. – 2004. – № 21. – С. 100.

238. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп

населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 № 656 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – С. 97.

239. Про затвердження Положення про проекти із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку (національні проекти): Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2010 № 1255 (Із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1169, від 14.01.2013 № 66) // Офіційний вісник України. – 2011 – № 3. – С. 80.

240. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 № 794 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 67. – С. 53.

241. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 337 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 16. – С. 619.

242. Про затвердження Порядку використання коштів, що передбачені у державному бюджеті для проведення заходів, пов'язаних із селекцією в рибному господарстві: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 № 1239. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР051239.html.

243. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для проведення селекції у рибному господарстві: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 352 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 16. – С. 624.

244. Про затвердження Порядку конкурсного відбору інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку з метою надання у 2010 році державних гарантій для їх фінансування: Наказ Державного агентства України з інвестицій та розвитку від 10.08.2010 № 40 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 63. – С. 181.

245. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 106 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 8. – С. 86.

246. Про затвердження Порядку справляння плати за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів і нормативів плати за їх спеціальне використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 № 482 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 14. – С. 531.

247. Про затвердження Програми розвитку інфраструктури ринку риби, інших водних живих ресурсів та харчової продукції, що з них виробляється на 2005-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2004 № 1755 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – Т. 1. – С. 311.

248. Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2006 № 614 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 20. – С. 19.

249. Про затвердження Розмірів бюджетних видатків для проведення заходів, пов'язаних із селекцією в рибному господарстві. Наказ Мінагрополітики України від 06.07.2007 № 474. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1137.994.0>.

250. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 № 615 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – С. 3.

251. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 № 1209 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 92. – С. 35.

252. Про затвердження форм звітності з риборозведення, вирощування та зариблення. Наказ Мінагрополітики України від 15.07.2004 № 255. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.3277.0>.

253. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – С. 379.

254. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21. – С. 32.

255. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – С. 145.

256. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності: Указ Президента України від 03.09.2007 № 816 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 66. – С. 11.

257. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 75 (із змінами, внесеними згідно із Законами від 09.02.2006 № 3421-IV, від 07.07.2011 № 3610-VI) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 10. – С. 15.

258. Про Концепцію розвитку рибного господарства України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.2000 № 1885-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 41. – С. 344.

259. Про Концепцію побудови національної статистики України: Постанова Кабінету Міністрів України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики” від 04.05.93 № 326. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=326-93-%EF>.

260. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Указ Президента України від 23.04.2011 № 500/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 31. – С. 16.

261. Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”: Указ Президента України від 27.04.2011 № 504/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 14. – С. 3.

262. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25.06.2009 № 1561-VI (із змінами, внесеними згідно із Законом від 07.04.2011 № 3205-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 51. – С. 755.

263. Про організацію оборонного планування: Закон України від 18.11.2004 № 2198-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 4. – С. 97.

264. Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період: Постанова Верховної Ради України від 15.06.1994 № 61 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 32. – С. 292.

265. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18.10.2005 № 2982 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – С. 17.

266. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.

267. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877 // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29. – С. 1001.

268. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 511.

269. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI // Голос України. 2012. – № 43. Відомості Верховної Ради України – 2012. – № 41. – С. 1755.

270. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – С. 546.

271. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 49. – С. 668.

272. Про планування і забудову територій: Закон України від 20.04.2000 № 1699-III // Офіційний вісник України – 2000. – № 20. – С. 8.

273. Про племінну справу у тваринництві: Закон України від 15.12.1993 № 3691-XIII (із змінами, згідно із Законами від 20.02.2003 № 546-IV, від 29.06.2010 № 2374-VI, від 19.10.2010 № 2374-17) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – С. 7.

274. Про прийняття Статуту Продовольчої та сільськогосподарської Організації Об'єднаних Націй: Закон України від 25.11.2003 № 1334 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – С. 211.

275. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI // Офіційний вісник України – 2011. – № 77. – С. 14.

276. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 17.10.1990 № 400-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 45. – С. 602.

277. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства і харчової промисловості України”: Постанова Верховної Ради України від 06.04.2009 № 1240-VI // Відомості Верховної Ради України – 2009. – № 38. – С. 1467.

278. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – С. 120.

279. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 06.02.2003 № 486-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 15. – С. 107.

280. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2003 № 621 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 18. – С. 64.

281. Про стандартизацію: Закон України від 17.05.2001 № 2408-III (із змінами, внесеними згідно із Законами від 01.12.2005 № 3164-IV, від 01.06.2010 № 2289-VI, від 16.10.2012 № 5463-VI) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 24. – С. 15.

282. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 роки: Указ Президента України від 28.04.2004 № 493 // Президентський вісник. – 2004. – № 7.

283. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 // Урядовий кур’єр. – 2007. – № 43.

284. Про схвалення Концепції Державної програми забезпечення технологічної безпеки в основних галузях економіки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.06.2003 № 351-р // Офіційний вісник України. – 2003. – № 25. – С. 254.

285. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 № 285-р // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – С. 241.

286. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.10.2011 № 1003-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 79. – С. 58.

287. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” на 2009-2013 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.05.2008 № 731-р // Офіційний вісник України. – 2008. – № 37. – С. 26.

288. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – С. 97.

289. Прудовое рыбоводство чешской республики // F. Vacha, M. Podola // Рыбоводство и рыбное хозяйство, 2007. – № 4. – С. 10–14.

290. Пружинин Б. И. Рациональность и историческое единство научного знания (гносеологический аспект) / Б. И. Пружинин. – М. : Наука, 1986. – 150 с.

291. Рикардо Д. Сочинения / Д. Рикардо: пер. под ред. М. Смит. – М. : ОГИЗ Госполитиздат, 1941. – Т. 1. – 288 с.

292. Руделіус В. Маркетинг: підручник / [Руделіус В., Азарян О., Виноградов О. та ін.]. – К. : Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2005. – 422 с.

293. Салмова Н.А. Аквакультура: состояние, проблемы, перспективы / Н. А. Салмова, Е. А. Козыренко // Novus Trend. – 2010. – № 3. – С. 66–69.

294. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство : Монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К. : ННЦ ІАЕ УААН, 2008. – 632 с.

295. Саблук П. Т. Направления реформ и инновационных процессов в АПК / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 150–155.

296. Саблук П. Т. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика) / За ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Мессель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – Т. 1. – 698 с.

297. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 13–19.

298. Саблук П. Т. Основні напрями високоефективного агропромислового виробництва в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 3–13.

299. Саблук П. Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П. Т. Саблук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.

300. Садовский В. Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 278 с.

301. Саймон Г. А. Адміністративна поведінка: Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції / Г. А. Саймон: пер. з англ. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

302. Самуельсон П. Економіка в 2 т. / П. Самуельсон. – М. : НПО АЛГОН ВНИИСИ, 1993. – Т. 2 – 416 с.

303. Сборник научно-технической и методологической документации по аквакультуре. – М. : ВНИИРО, 2001. – 242 с.

304. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : Монографія / П. Т. Саблук, Г. А. Калієв та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 210 с.

305. Сисмонди Ж. Новые начала политической экономии / Ж. Сисмонди: пер. Б. О. Эфруси; изд. К. Т. Солдатенкова. – М. : Типографии А. И. Мамонтова, 1897. – Вып. VIII. – 292 с.

306. Скрипниченко М. І. Комплексні моделі прогнозування економічного розвитку / М. І. Скрипниченко // Автореф. дис. докт. екон. наук зі спеціальності 08.02.03 (організація управління, планування і регулювання економікою). Київ, Ін-т екон. прогнозів. НАНУ, 2005. – 40 с.

307. Словник сучасної економіки Макміллана. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.

308. Смирнюк Н. І. Імпорт рибної продукції та його вплив на розвиток внутрішнього ринку України / Н. І. Смирнюк, І. В. Буряк, В. В. Чернік, Л. В. Товстенко // Рибне господарство. – 2009. – Вип. 66. – С. 175–180.

309. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : ЭКСМО, 2007. – 960 с.
310. Созинов А. А. Принципы развития агросферы Украины в XXI столетии / А. А. Созинов // Сб. научных трудов Института земледелия УААН. – 1999. – Вып. 4. – С. 91–96.
311. Состояние мирового рыболовства и аквакультуры. Рим. Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций ФАО. – 2010. – 225 с.
312. Спенсер Г. Изучение социологии. Воспитание умственное, нравственное и физическое / Г. Спенсер. – Мн. : БелЭн, 2006. – 816 с.
313. Специализированные формы первичной учетной документации и краткие указания по их заполнению для предприятий и организаций рыбной промышленности. Раздел: Рыбоводные хозяйства (рыбхозы). – Балаково: Авангард, 1975. – 113 с.
314. Стасишен М. С. Екологізбалансований розвиток рибогосподарського комплексу України: Монографія / М. С. Стасишен. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 323 с.
315. Стасишен М. С. Проблеми економічного розвитку галузі національного господарського комплексу України / М. С. Стасишен // Матеріали конф. “Проблеми економіки і управління залізничним транспортом”. – К. : КУЕТТ, 2006. – С. 166–168.
316. Стасишен М. С. Фінансово-економічні проблеми розвитку рибного господарства кримського регіону / М. С. Стасишен // Вестник СевГТУ. Экономика и финансы. – 1999. – С. 165–168.
317. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – К. : Август Трейд, 2011. – 559 с.
318. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
319. Стеффенс В. Индустриальные методы выращивания рыбы / В. Стеффенс. – М. : Агропромиздат, 1985. – 384 с.
320. Струмилин С. Г. Избранные произведения в 5 томах. На плановом фронте / С. Г. Струмилин. – М. : АН СССР, 1963. – Т. 2. – 444 с.
321. Тойнби А. Дж. Постигание истории: сб. / А. Дж. Тойнби: пер. с англ. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 640 с.

322. Токарев Б. Е. Методы сбора и использования маркетинговой информации: учеб.-практ. пособ. / Б. Е. Токарев. – М. : Юристъ, 2001. – 256 с.
323. Томпсон-мл. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А. А. Томпсон-мл.: пер. с англ. – М. : Вильямс, 2002. – 928 с.
324. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії / М. І. Туган-Барановський. – Львів, 2003. – 628 с.
325. Уитон Ф. У. Производство продуктов питания из океанических ресурсов / Ф. У. Уитон, Т. Б. Лосон. – М. : Агропромиздат, 1989. – Т. 1. – 350 с.; Т. 2 – 415 с.
326. Українсько-російський словник-довідник із прісноводної аквакультури та екології водного середовища (основні терміни та поняття) / [Захаренко М. О., Андрющенко А. І., Алимов С. І. та ін.]. – К. : Арістей, 2005. – 684 с.
327. Ульянченко О. В. Управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 / О. В. Ульянченко. – К. : ННЦ ІАЕ УААН, 2008. – 38 с.
328. ФАО. 2009 год. Состояние мирового рыболовства и аквакультуры. – Рим, 2008. – 196 с.
329. Федорченко В. И. Современное состояние прудового рыбоводства / В. И. Федорченко // Рыбоводство и рыболовство. – 2001. – № 3. – С. 32–33.
330. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер: пер. с англ. А. Н. Волощука. Под ред. Д. М. Гвишиани, Н. Н. Моисеева. – М. : Наука, 1978. – 167 с.
331. Халленствент А. Россия и Норвегия: рынки рыбных продуктов / А. Халленствент // Рыбное хозяйство. – 1996. – № 1. – С. 15–18.
332. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф. А. Хайек: пер. с англ. Е. Осиновой; под ред. Е. Гордеевой. – М. : Новости, 1992. – 304 с.
333. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Д. Хан: пер. с нем. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
334. Чернявский Г. И. Экономика рыбной промышленности / Г. И. Чернявский. – М. : Агропромиздат, 1987. – 248 с.
335. Шибаніна О. В. Формування і ефективний розвиток продовольчого підкомплексу АПК : Монографія / О. В. Шибаніна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 368 с.

336. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : Монографія / С. М. Шкарлет. – К. : НАУ, 2007. – 436 с.

337. Шкільов О. В. Реформування власності в аграрному секторі економіки при переході до ринкових відносин / О. В. Шкільов // Агросвіт. – 2008. – № 16. – С. 3–6.

338. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер: пер. с нем. В. С. Автономова, М. С. Любского, А. Ю. Чепуренко. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

339. Шпичак О. М. Теоретичні основи необхідності дотримання еквівалентності обміну в АПК та шляхи його досягнення / О. М. Шпичак // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 2. – С. 5–12.

340. Щегорцев В. А. Маркетинг: Учебник / В. А. Щегорцев, В. А. Таран. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 447 с.

341. Щедровицкий Г. П. Принципы и общая схема методологической организации системно-структурных исследований и разработок / Г. П. Щедровицкий // Системные исследования : Методологические проблемы. Ежегодник-1981. – М. : Наука, 1981. – С. 127–158.

342. Эйрес Р. Научно-техническое прогнозирование и долгосрочное планирование / Р. Эйрес: пер. с англ. – М. : Мир, 1971. – 295 с.

343. Экологические системы. Адаптивная оценка и управление / Под. ред. К. С. Холинга. – М. : Мир, 1981. – 397 с.

344. Экономика знаний : Монография / Отв. ред. В. П. Колесов. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 432 с.

345. Энгельс Ф. Анти-Дюринг / Ф. Энгельс, К. Маркс. – Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1961. – Т. 20. – С. 1–338.

346. Энгельс Ф. Введение к работе К. Маркса “Гражданская война во Франции” / Ф. Энгельс. Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1962. – Т. 22. – С. 189–201.

347. Энгельс Ф. Вопрос о десятичасовом рабочем дне / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1956. – Т. 7. – С. 238–244.

348. Юдин Э. Г. Системный поход и принцип деятельности / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.
349. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси / В. В. Юрчишин. – К. : Наук. думка, 2009. – 366 с.
350. Юрчишин В. В. Науково-методологічні та організаційні основи розвитку системи управління аграрним сектором економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 15–20.
351. Юрчишин В. В. Організація управління в районній ланці АПК / В. В. Юрчишин, В. М. Малес, О. М. Бородіна та ін.; За ред. В. В. Юрчишина. – К. : Урожай, 1990. – 184 с.
352. Юрчишин В. В. Стратегічні аспекти пореформеного розвитку аграрних відносин / В. В. Юрчишин: Зб. наук. пр. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – С. 17–18.
353. Янг С. Системное управление организацией / С. Янг: пер. с англ. под ред. С. П. Никанорова, С. А. Батасова. – М. : Советское радио, 1972. – 456 с.
354. Янч Э. Прогнозирование научно-технического прогресса / Э. Янч: пер. с англ. – М. : Прогресс, 1974. – 586 с.
355. Adamek Z. NASO-PAFAD study reports of Czech Republic. / Z. Adamek. – Czech Republic, 2005.
356. Aquaculture in the Third Millennium. Technical Proceedings of the Conference on Aquaculture in the Third Millennium, Bangkok, Thailand, 20–25 February 2000. NACA, Bangkok and FAO, Rome, 2000. – P. 397–416.
357. Asche F. The value of sustainable fisheries: evidence from the retail sector in the U.K. Presentation to North American Association of Fisheries Economists/ F. Asche, J. Insignares, C. Roheim. – Newport. – USA, 2009.
358. Békefi E. Prospective Analysis Future Aquaculture Development (PAFAD) study reports of Hungary / E. Békefi. – Hungary, 2005.
359. Bridger C. J. Aquaculture escapement, implications and mitigation: The salmonid case study / C. J. Bridger, A. F. Garber. – Blackwell Science, Great Britain, 2002 – P. 77–100.
360. CIA. The World Factbook. US Central Intelligence Agency. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cia.gov/cia/publications/Factbook/index.html>.

361. Chambers M. Status of open ocean aquaculture in New Hampshire. *Open Ocean Aquaculture: From Research to Commercial Reality* / M. Chambers, W. Howell, R. Langan, B. Celikkol, D. Fredriksson. – Mexico, 2003. – P. 233–245.

362. Commission of the European Communities. A strategy for the sustainable development of European aquaculture. 511 final. COM, 2002. – 26 p.

363. *Ecological Aquaculture: The Evolution of the Blue Revolution* / B. A. Costa-Pierce. – Great Britain. – Blackwell Science, 2002 – P. 101–102.

364. *Global Economic Prospects 2010: Crisis, Finance, and Growth*. The International Bank for Reconstruction and Development. Washington, DC. – World Bank, 2010. – 167 p.

365. *Handbook of Statistics, 2008*, – NY Geneva: UNCTAD, 2008. – 468 p.

366. Hishamunda N. Policy and governance in aquaculture: lessons learned and way forward. *FAO Fisheries and Aquaculture Technical Paper №. 555* / N. Hishamunda, N. Ridler. – Rome, FAO. – 2011.

367. Halwart M. Cage aquaculture – Regional reviews and global overview / M. Halwart, D. Soto, J. R. Arthur. – *FAO Fisheries Technical Paper*. – №. 498. Rome, FAO, 2007. – 240 p.

368. Haki. *Regional Review on Trends of Aquaculture Development in Europe*. Fish Culture Research Institute / Haki. – Szarvas, Hungary, 1999. – 237 p.

369. *Impact Of WTO And Trade Negotiations On Fisheries* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thefishsite.com/articles/863/impact-of-wto-and-trade-negotiations-on-fisheries>.

370. *Introduction to fisheries subsidies in the WTO* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wto.org/english/tratop_e/rulesneg_e/fish_e/fish_intro_e.htm.

371. Johnson G. *Long-term Agricultural Policies for Central Europe* / G. Johnson. – International Center for Economic Growth. – San Francisco, 1996. – P. 182.

372. *FAO Fishstat. Plus*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fao.org/fi/statist/FISOFT/FISHPLUS.asp>.

373. *FAO year book. Fishery statistics. Aquaculture production* / *Annuaire FAO*, 2002. – Vol. 90/2. – 178 p.

374. Friedman M. *Milton Friedman on economics: selected papers* / M. Friedman, L. Savage, G. Becker. – Chicago : University of Chicago Press, 2007.

375. Friedman M. *Monetary statistics of the United States: estimates, sources, methods* / M. Friedman, A. Schwartz. – New York, National Bureau of Economic Research, 1970.

376. Myrick C. A. Ecological impacts of escaped organisms / C. A. Myrick, J. R. Tomasso // *Aquaculture and the Environment in the United States*, 2002. – P. 225–245.

377. Report of the Working Group on “Environmental Interaction of Mariculture” // ICES, Weymoth. – UK, 1997. – 35 p.

378. Roheim C. Expected benefits of fisheries certification: results of a survey of MSC fisheries clients 2009 / Roheim C., Seara T. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : seagrant.gso.uri.edu/sustainable_seafood/pdf/Fisheries%20Client%20Report_Final.pdf.

379. Steffens K.-G. The History of Approximation Theory: From Euler to Bernstein Birkhauser / K.-G. Steffens. – Boston, 2006. – 219 p.

380. The Global Competitiveness Report 2010-2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/EF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

381. Tacon A. G. Review of the state of world aquaculture. Regional reviews: Europe / A. G. Tacon. – FAO Fish, 2005. – P. 120–125.

382. Tsukrov I. I. Open ocean aquaculture: Numerical modeling / I. Tsukrov, M. Ozbay, D. Fredriksson, M. Swift, K. Baldwin, B. Celikkol // *Marine Technology Society Journal*. – № 34. – 2000. – P. 29–40.

383. Varadi L. Aquaculture development trends in Europe / L. Varadi, S. Blokhin, F. Pekar, I. Szucs, I. Csavas. – FAO. : Rome, Italy, 2001. – P. 398–416.

384. Vdovenko N. M. Information technologies in the dike-ponds as a basis of a new economic development / N. M. Vdovenko // *Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. “Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці”*. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2004. – С. 40–42.

385. Vdovenko N. Ukrainian aquaculture steady development in market economy / N. Vdovenko // *Матеріали XVII Міжнар. наук. конф. “Економіка для екології”*. – Суми: СДУ, 2011. – С. 160–163.

386. Washington S. Private standards and certification in fisheries and aquaculture. FAO Fisheries and Aquaculture Technical Paper. / S. Washington, L. Ababouch. – №. 553. – FAO.: Rome, 2011.

387. World Trade Organization. Private standards and the SPS Agreement. Note by the Secretariat. G/SPS/GEN/746, 2007. – P. 26.

388. Zakeš Z. National Aquaculture Sector Overview (NASO) study report of Poland / Z. Zakeš // *Regional Review on aquaculture development Central and Eastern European Region – 2005*. – Rome, 2007. – 84 p.

Додаток А

Трактування понять державне регулювання економіки та сільського господарства

Трактування поняття державне регулювання економіки	Автор	Трактування поняття державне регулювання сільського господарства	Автор
1	2	3	4
Система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики	Державне регулювання економіки: навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко, Ю. Г. Тормоса. – К.: КНЕУ, 2004. – 441 с.	Забезпечення населення продуктами харчування, а також іншими товарами з сільськогосподарської сировини в поєднанні з вирішенням соціальних та економічних проблем АПК в умовах становлення ринкових відносин і багатокладності економіки	Антошкіна Л. І. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / Л. І. Антошкіна. – К., 2005. – 410 с.
Система заходів держави для здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства	Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К.: Знання-Прес, 2000. – 209 с.	Опосередкований, тобто здійснюваний переважно економічним стимулюванням ціленаправлений управлінський вплив на процеси відтворення в галузі з метою забезпечення реалізації цілей державної аграрної політики	Діброва А. Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектора економіки / А. Д. Діброва // Економічна теорія. – 2010. – № 1. – С. 76–84.
Сфера діяльності органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів	Швайка Л. А. Державне регулювання економіки. навч. посіб. / Л. А. Швайка. – К.: Знання, 2006. – 435 с.	Система заходів впливу на нього з метою створення оптимальних умов розвитку	Зинченко А. П. Аграрная политика: учеб. пособ. / Зинченко А. П., Назаренко В. И., Шайкин В. В. и др. – М.: КолосС, 2004. – 310 с.

1	2	3	4
Система типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, що здійснюється правомочними державними установами й громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до зміни умов	Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : МАУП, 2000. – 176 с.	Сукупність заходів щодо визначення системи органів державного управління, які видають цією складовою народного господарства, прийняття і належного виконання аграрних законів і нормативно-правових актів про сільське господарство, закріплення кола повноважень (компетенції) цих органів	Аграрне право України: Підручник / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, В. М. Корнієнко та ін. – Х. : Право, 2003. – 240 с.
Це одна з форм державного впливу на економіку, що ґрунтується на законодавстві та реалізується способом установами та застосування державними органами правил, спрямованих на коригування економічної діяльності фізичних і юридичних осіб, яке підтримується можливістю застосування правових санкцій у разі їх порушення	Саниахметова Н. Государственное регулирование экономики и предпринимательства / Н. Саниахметова // Підприємництво, господарство та право. – 2001. – № 7. – С. 3.	Система економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, здійснюваних державою з метою забезпечення ефективного і стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами	Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
Це втручання державних органів влади за допомогою різних методів та інструментів у розвиток основних економічних процесів з метою забезпечення позитивних соціально-економічних результатів	Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: підруч. / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – К. : Знання, 2008. – 398 с.	Це вплив держави через уповноважені органи влади та інституцій на економічні об'єкти та процеси, осіб, які беруть у них участь, з метою надання цим процесам організованого характеру, упорядкування дій економічних суб'єктів, забезпечення дотримання законів, відстоювання державних та суспільних інтересів	Бодров В. Г. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. / Бодров В. Г., Сафронова О. М., Балдич Н. І. – К. : Академвидав, 2010. – 520 с.

Додаток Б

Використання

Населення (млрд чол)

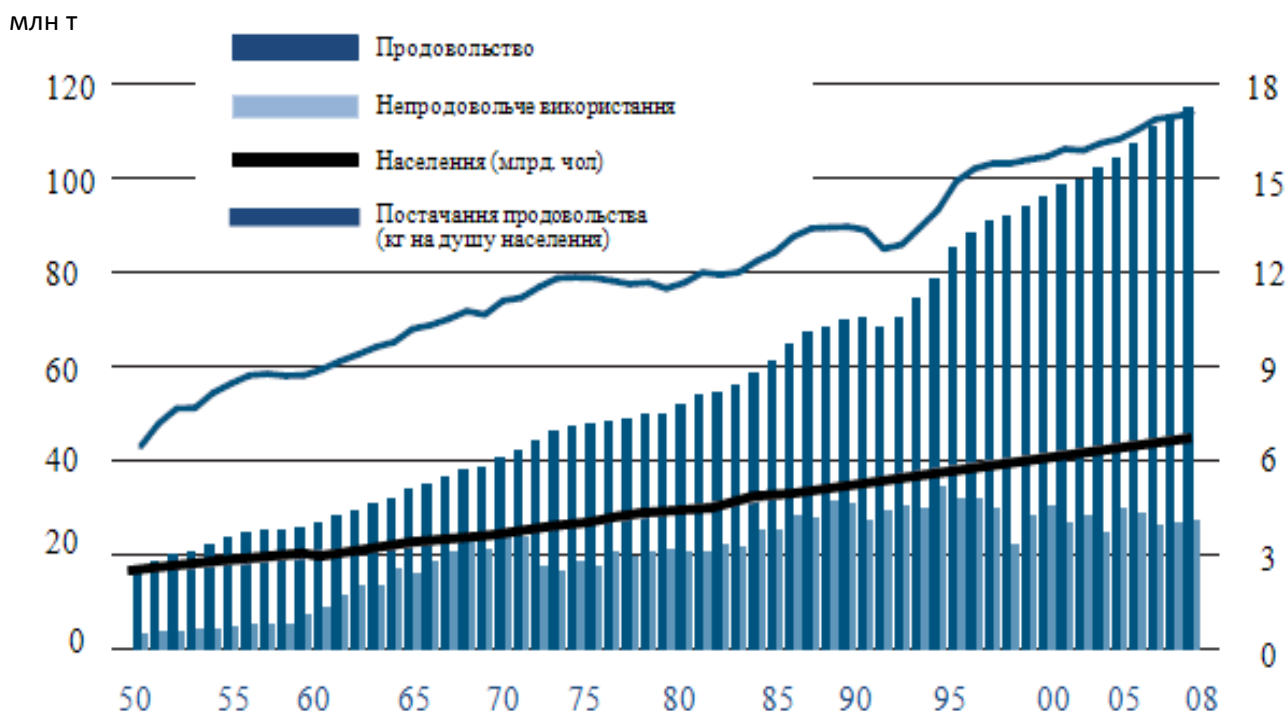

Рис. Б. 1. Споживання і постачання риби у світі.

Джерело: складено на основі матеріалів [381; 383; 386; 387].

Таблиця Б. 1

**Виробництво та споживання продукції рибальства і
аквакультури в світі, без Китаю у 2004 – 2009 рр., млн т**

Показники	Роки					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Внутрішні водойми						
Рибальство	6,5	7,2	7,6	7,7	8,0	7,9
Аквакультура	8,9	9,5	10,2	11,0	12,2	12,9
Всього, внутрішні водойми	15,4	16,7	17,7	18,7	20,1	20,8
Морські води						
Рибальство	71,4	70,3	67,5	67,5	67,0	67,2
Аквакультура	6,5	6,7	7,3	7,5	7,6	8,1
Всього, морські води	77,9	77,0	74,8	75,0	74,6	75,3
Всього, рибальство	77,9	77,5	75,1	75,2	74,9	75,1
Всього, аквакультура	15,3	16,2	17,5	18,5	19,8	21,0
Всього, світове рибне господарство	93,2	93,7	92,6	93,7	94,8	96,1
Використання						
Харчування людей	68,8	70,4	72,4	73,5	74,3	75,5
Непродовольче споживання	24,5	23,2	20,2	20,2	20,5	20,5
Населення (млрд. чол.)	5,2	5,2	5,3	5,4	5,4	5,5
Споживання риби на одну особу (кг)	13,4	13,5	13,7	13,7	13,7	13,7

Джерело: складено на основі матеріалів [356; 361; 373; 380; 386].

млн т

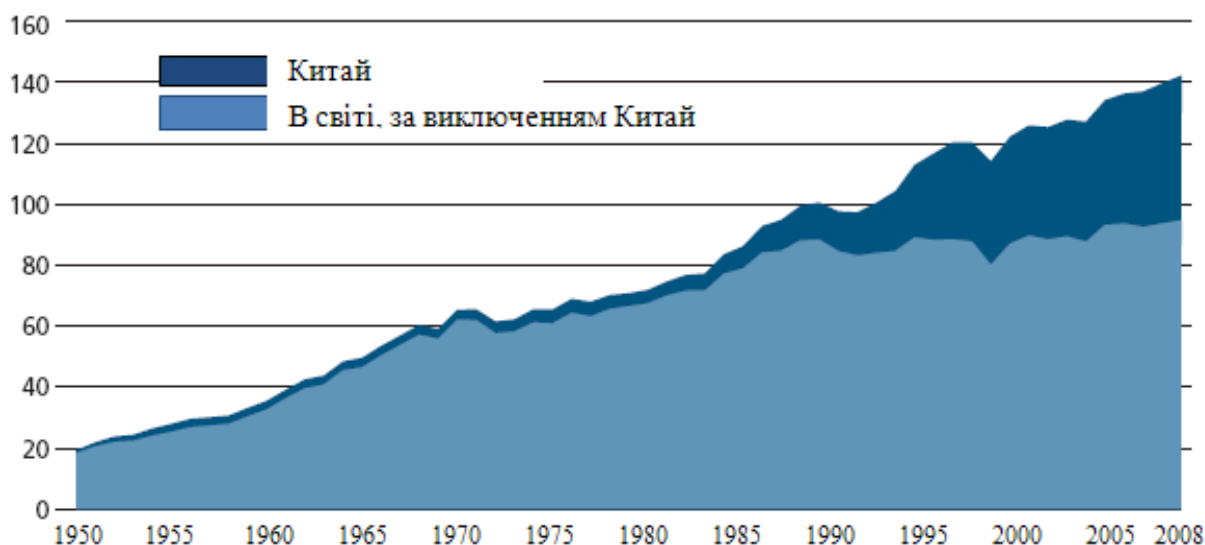

Рис. Б. 2. Світова продукція рибальства і аквакультури.

Джерело: складено на основі матеріалів [381; 386].

Таблиця Б. 2

Обсяг, цінність продукції і ціна одиниці товару видових груп ISSCAAP, вирощених у Центральній та Східній Європі у 2003 та 2008 рр.

Видова група ISSCAAP	2003 р.				Ціна одиниці товару, \$, кг	2008 р.				Ціна одиниці товару, \$, кг
	Обсяг		Цінність			Обсяг		Цінність		
	тонн	%	1 000 \$	%		тонн	%	1 000 \$	%	
Короп, усачі та інші коропові	197 300	80,0	444914,2	72,5	2,3	192059	71,8	488782,2	60,0	2,5
Лососі, форель, корюшка	32 433	13,1	105 461,0	17,2	3,3	54255	20,4	234448,7	28,8	4,3
Інші прісноводні риби	8 404	3,4	17 364,1	2,8	2,1	7665	2,8	22776,8	2,8	3,0
Інші прибережні риби	3 080	1,2	17 319,6	2,8	5,6	5450	2,0	33218,5	4,0	6,0
Осетрові і веслонос	2 523	1,0	24 463,5	4,0	9,7	2878	1,0	28116,2	3,4	9,8
Мідії	2 466	1,0	1 562,0	0,3	0,6	4641	1,8	4237,2	0,5	0,9
Гребінець	334	0,1	1736,8	0,3	5,2	85	0,0	442	0,0	5,2
Вугор	73	0,0	332,8	0,1	4,6	70	0,0	718,8	0,1	10,2
Бурі водорості	67	0,0	100,5	0,0	1,5	260	0,1	312	0,0	1,2
Устриці	57	0,0	171,0	0,0	3,0	220	0,1	656	0,0	3,0
Інші пелагічні риби	14	0,0	56,0	0,0	4,0	4	0,0	16	0,0	4
Прісноводні раки	11	0,0	105,7	0,0	9,6	18	0,0	201,3	0,0	11,2
Креветки	1	0,0	4,0	0,0	4,0	8	0,0	74	0,0	9,2
Всього (в середньому)	246 763	100	613591,2	100	2,5	267613	100	813999,7	100	3,0

Джерело: складено на основі матеріалів [362; 366; 372; 378; 383; 388].

Додаток В

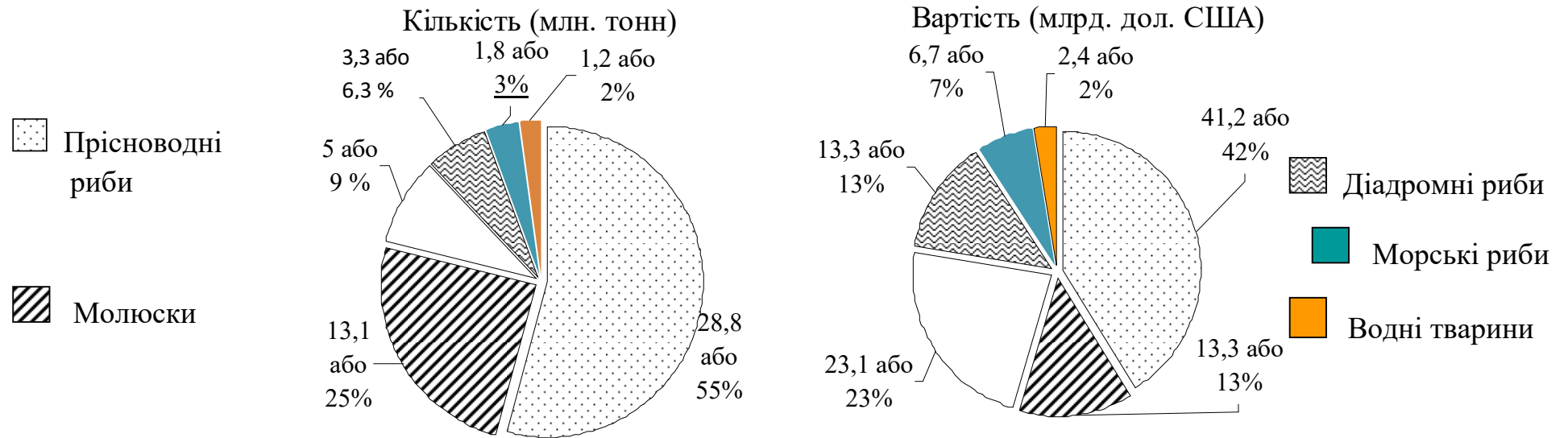

Рис. В. 1. Основні видові групи світової продукції аквакультури в 2008 р.
Джерело: складено за матеріалами авторів [372].

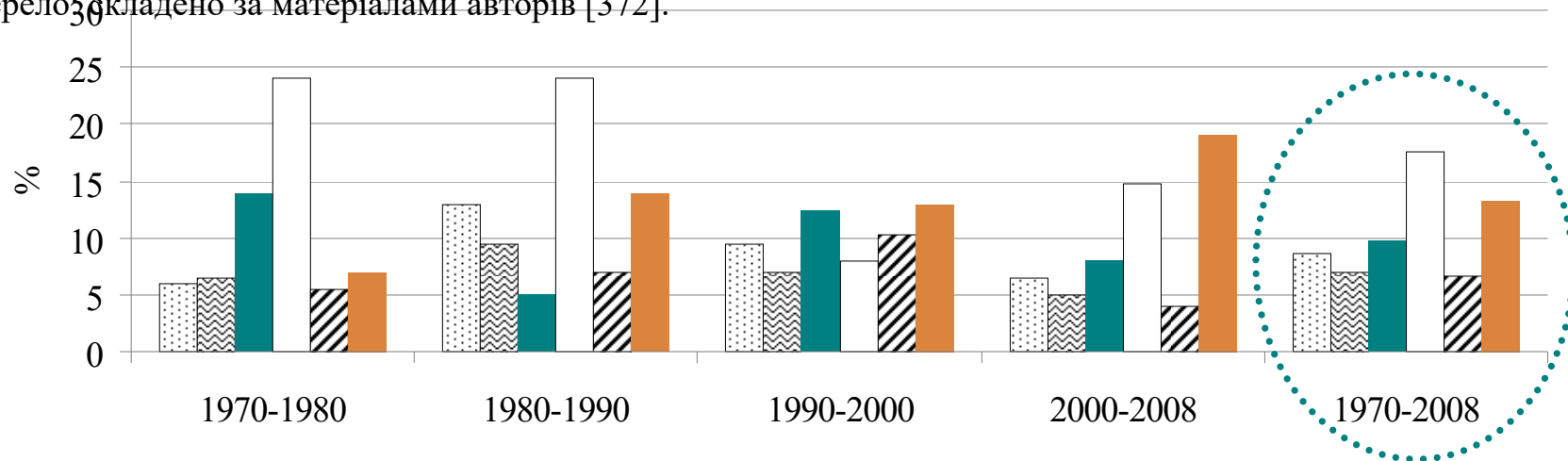

Рис. В. 2. Середньорічні темпи росту за основними видовими групами з 1970 до 2008 рр.
Джерело: складено за матеріалами авторів [372].

Продовження додатку В

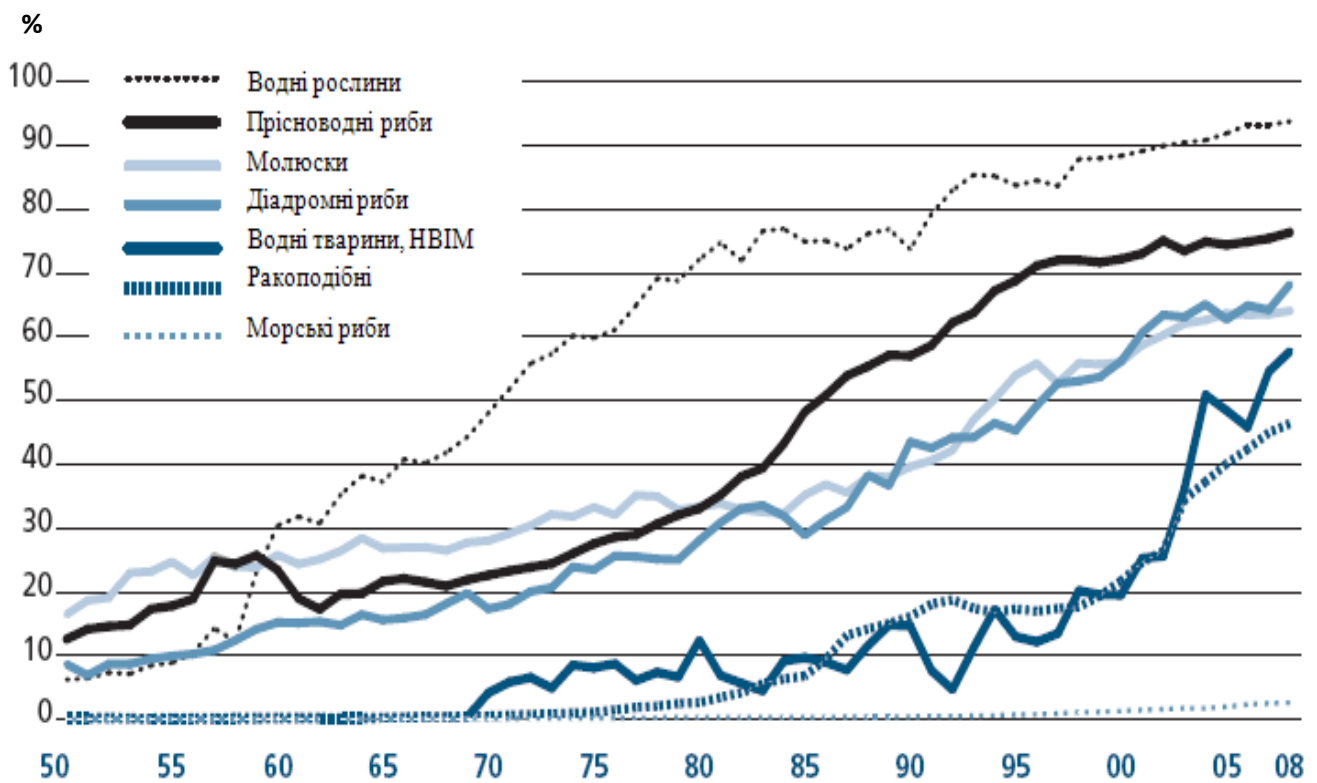

Рис. В. 3. Частина аквакультури в світовому виробництві: основні видові групи.

Джерело: складено за матеріалами [372].

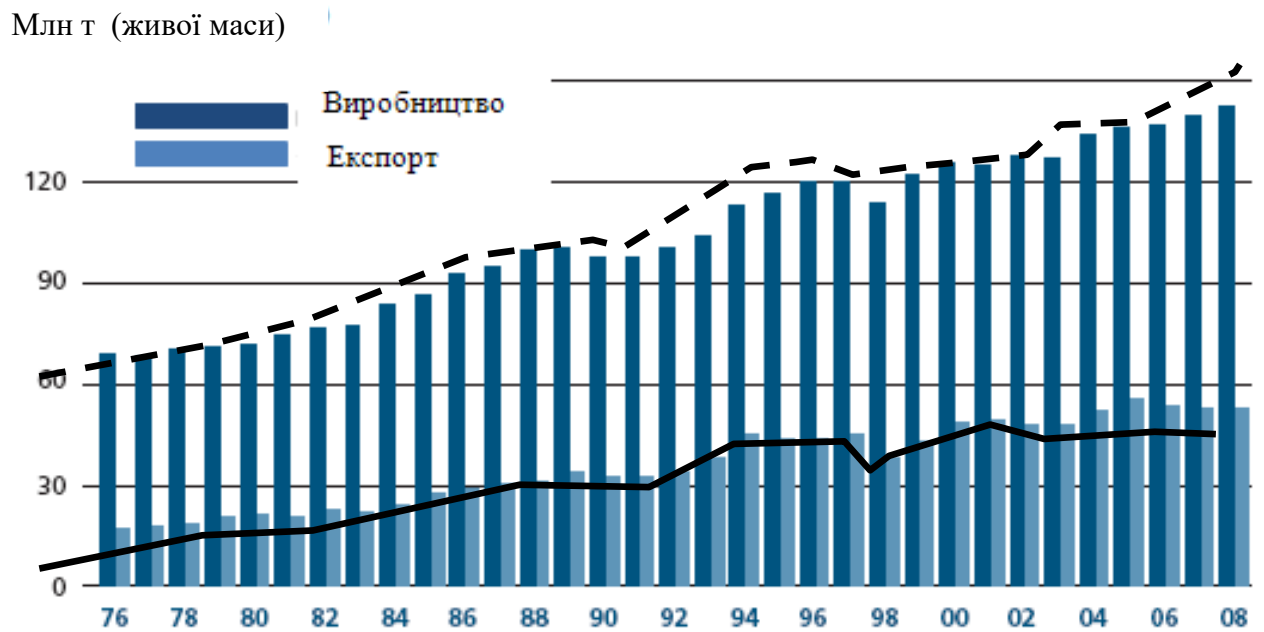

Рис. В. 4. Світова продукція аквакультури і поставки на експорт.

Джерело: складено за матеріалами авторів [311; 372].

Додаток Д

Джерело	Дата введення в дію чи прийняття	Зміст документу
Господарський Кодекс України	Від 16.01.2003 № 436-IV із змінами та доповненнями	Визначаються основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійсненні господарської діяльності між суб'єктами господарювання
Цивільний Кодекс України	Від 16.01.2003 № 435-IV із змінами та доповненнями	Регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини)
Податковий Кодекс України	Від 02.12.2010 із змінами та доповненнями	Регулюються елементи ФСП: платники, об'єкт та базу оподаткування, ставки податку, пільги, порядок нарахування та сплати тощо
Про затвердження форми Податкової декларації з фіксованого сільськогосподарського податку	Наказ ДПА України від 24.12.2010 № 1016	Визначається форма Податкової декларації з ФСП
Щодо сплати земельного податку сільськогосподарськими підприємствами-платниками фіксованого сільськогосподарського податку	Лист ДПА України від 03.10.2011 № 1959/7/15-2217Ф	Надається роз'яснення щодо нарахування та сплати ФСП
Про фіксований сільськогосподарський податок	Лист ДПС України від 03.10.2011 № 2102/7/15-2217Ф	Надається роз'яснення щодо строків подання податкової декларації з ФСП та набуття статусу платника такого податку
Про фіксований сільськогосподарський податок	Лист ДПС України від 16.02.2012 № 4790/7/15-2217Ф	Надається роз'яснення щодо визначення бази оподаткування ФСП

Джерело: складено на основі вивчення матеріалів вказаних вище документів.

Додаток Е
**Норми плати за спеціальне використання рибних та інших водних
біоресурсів**

Рибогосподарські водні об'єкти (внутрішні водойми, включаючи прісноводні лимани; Чорне та Азовське моря, включаючи солоні озера і лимани)			
Вид ресурсів	Норматив плати за 1 т/грн	Вид ресурсів	Норматив плати за 1 т/грн
Риби			
Амур білий	92,87	Чехоня	65,11
Берш	49,35	Щука	81,91
Білизна	118,23	В'язь	51,41
Верховодка (уклія)	6,65	Атерина (піщанка)	6,34
В'юн	39,75	Барабуля	33,93
Йорж	26,05	Бичок	26,73
Карась	30,16	Камбала калкан	72,31
Клепець	33,58	Камбала глоса	44,21
Краснопірка	32,56	Катран акула	34,96
Лин	43,18	Кілька чорноморська	6,2
Лящ	65,11	Лобан	127,48
Окунь	52,09	Мерланг (пікша)	36,67
Підуст	63,06	Лобан	127,48
Плоскирка	31,19	Мерланг (пікша)	36,67
Рибець	65,8	Тарань (плітка)	31,53
Сазан	72,31	Товстолобик	111,38
Судак	93,90	Тюлька	5,79
Ставрида чорноморська	68,88	Оселедець дунайський	127,14
Скумбрія чорноморська	91,84	Оселедець керченський	95,96
Севрюга	405,76	Осетер російський	405,76
Пеламіда	192,94	Морський кіт	19,53
Піленгас	114,8	Хамса азовська	16,35
Пузанок	96,3	Хамса чорноморська	13,64
Сарган	58,6	Форель	68,54
Сингіль	128,51	Інша риба	6,17
Морепродукти і ракоподібні			
Креветки	79,16	Раки	72,65
Мідії	42,15	Рапана	26,73
Водні безхребетні			
Артемія саліна (рачки)	0,51*	Мотиль великий	0,51*
Артемія саліна (яйця)	1,03*	Мотиль дрібний	0,31*
Гамурус річков. і морський	0,34*	Каретра	0,24*
Дафнія, моїна, циклоп	0,34*	Коловертки	0,17*
Трубочник	0,41*		
Водорості			
Зостера	2,4	Філофора	13,37
Цистозіра	10,62		

* Примітка. За 1 кг живої ваги.

Джерело: складено на основі матеріалів Держрибагентства України.

Додаток 3

Бюджетні видатки на відтворення водних біологічних ресурсів

№	Об'єкт	Маса особини, г	Фінансують з державного бюджету	
			%	але не більше за 1 шт., грн
1	2	3	4	5
1	Осетер російський	2,5	100	1,00
2	Блуга	3	100	1,00
3	Севрюга	1,5	100	1,00
4	Пелінгас (підрощена молодь)*	0,2 - 0,5	100	0,18
5	1**	1 - 2	100	0,40
6	2***	10 - 15	100	0,30
	Кефалеві:			
7	Лобан (підрощена молодь)	0,1 - 0,3	100	0,18
8	Лобан (цьоголітки)	3 - 5	100	0,60
9	Сингіль (підрощена молодь)	0,1 - 0,3	100	0,18
10	Камбала-калкан чорноморська (підрощена молодь)	0,2 - 0,4	100	0,30
11	Камбала-калкан чорноморська (цьоголітки)	3 - 5	100	1,00
12	Камбала-калкан азовська (підрощена молодь)	0,1 - 0,3	100	0,30
13	Камбала-калкан азовська (цьоголітки)	3 - 5	100	1,00
14	Камбала-глосо (підрощена молодь)	0,05 - 0,1	100	0,12
15	Камбала-глосо (цьоголітки)	1 - 2	100	0,40
16	Говстолобик (білий, строкатий, гібрид)	100 і більше	100	1,00
17	Білий, чорний амур	100 і більше	100	1,00
18	Короп (усіх порід), сазан, буфало	100 і більше	100	1,00
19	Лососеві риби (форель усіх видів)	10 і більше	100	3,00
20	Судак звичайний та морський (личинки)	0,01	100	0,01
	(цьоголітки)	5,0 і більше	100	1,00
21	Щука (личинки)	0,1	100	0,01
	(цьоголітки)	100 і більше	100	1,20
	Лящ	5 і більше	100	0,40
	Лин	5 і більше	100	1,00
	Чехоня	5 і більше	100	1,20
	Сом	5 і більше	100	2,00
	Річкові раки	5 - 15	100	0,50
	Види риб, що занесені до Червоної книги України:			
	Стерлядь	2,5	100	5,00
	Лосось чорноморський	5 і більше	100	10,00
	Лосось дунайський	5 і більше	100	10,00
	Вирезуб	5 і більше	100	10,00
	Марена (дніпровська, кримська)	5 і більше	100	10,00

Примітки: * Життестійка молодь, має вигляд дорослої особини.

** Наважка для молоді, яка отримана і вирощується в штучних умовах.

*** Наважка для молоді, яка отримана і вирощується в ставових умовах.

Джерело: складено на основі матеріалів Держрибагентства України.

Додаток К

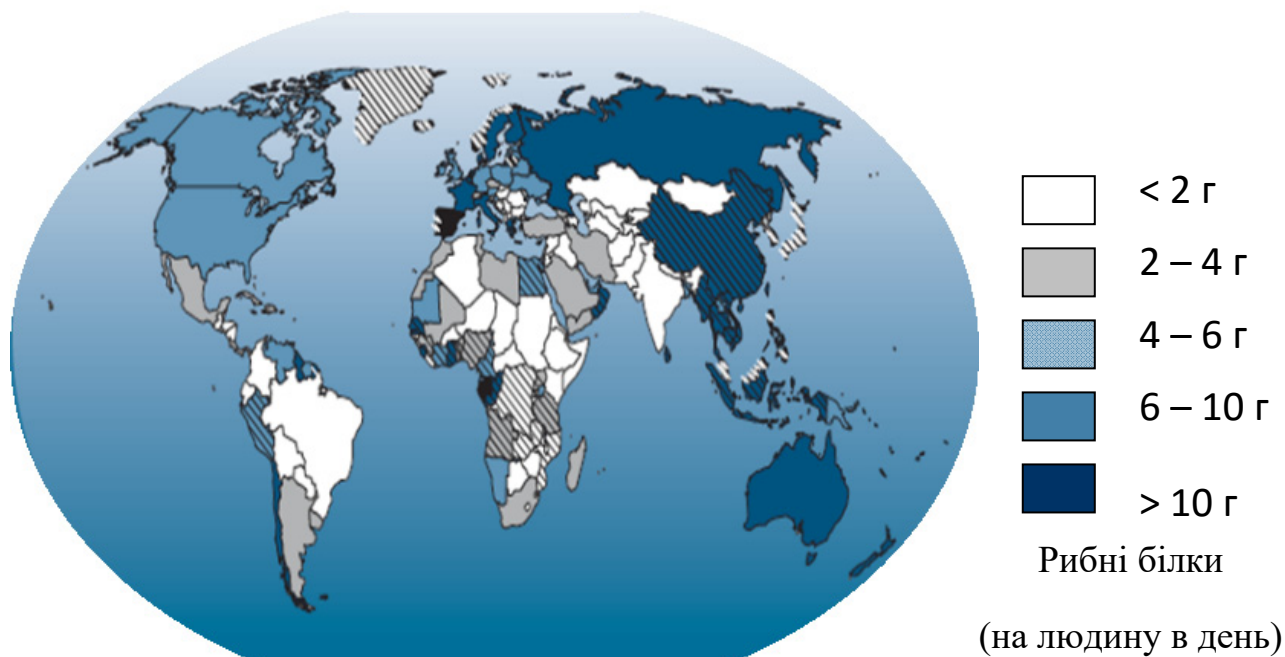

Рис. К. 1. Доля риби в забезпеченні населення світу тваринними білками.

Джерело: складено на основі матеріалів авторів [356; 360; 362; 383].

Таблиця К. 1

Сукупний і середньодушовий обсяг поставок рибної продукції у розрізі континентів і економічним групам у 2007 р.

	Загальні поставки млн. т в еквіваленті живої ваги	Поставки на душу населення, кг/рік
Світ	113,1	17
Світ (без Китаю)	78,2	14,6
Африка	8,2	8,5
Північна Америка	8,2	24,0
Латинська Америка і Карибський басейн	5,2	9,2
Азія	74,5	18,5
Європа	16,2	22,2
Океанія	0,9	25,2
Промислово-розвинуті країни	27,4	28,7
Інші розвинуті країни	5,5	13,7
Найменш розвинуті країни	7,6	9,5
Інші країни, що розвиваються	72,6	16,1

Джерело: складено на основі матеріалів авторів [120, С. 103].

**Наявність водних об'єктів в адміністративних утвореннях,
станом на 01.01.2010 р.**

	Стави			Водосховища			
	кількість, шт.	площа водного дзеркала, тис. га	об'єм млн. м ³	кіль- кість, шт.	площа водного дзеркала, тис. га	об'єм млн. м ³	
						пов- ний	корис- ний
Україна	28 764	223,26	3 344,82	1 153	284	8 497	5 963
АР Крим	875	4,46	102,47	22	4,10	390,5	361,1
Вінницька	3 216	22,5	275,6	73	12,4	326	254
Волинська	439	3,99	57,8	13	2,25	42,01	38,93
Дніпропетровська	1 432	12,6	220,3	131	21,6	963,6	768,1
Донецька	1 010	8,53	194,8	151	19,68	891,2	641,3
Житомирська	826	9,81	115,08	43	6,97	163,13	30,84
Закарпатська	59	0,29	8,7	9	1,28	51,8	42,62
Запорізька	897	8,57	189,32	28	2,48	73,74	62,3
Івано- Франківська	620	2,37	30,99	3	1,67	63,47	15,37
Київська	2 389	16,4	259,1	58	9,46	185,7	161,7
Кіровоградська	2 185	16,05	221,21	84	9,58	276,6	224,6
Луганська	352	3,0	73,09	65	6,28	229,41	162,84
Львівська	1 220	5,84	86,86	24	4,2	93,68	84,03
Миколаївська	865	8,77	110,07	44	6,52	297,63	205,75
Одеська	828	6,83	66,43	55	78,33	1 963,3	873,9
Полтавська	1 272	15,9	278,07	67	6,37	146,4	100,7
Рівненська	656	6,4	72,25	13	3,77	75,04	66,95
Сумська	1 199	9,32	164,6	46	5,12	111,13	90,14
Тернопільська	874	5,65	57,83	27	3,8	81,19	52,1
Харківська	1 910	9,89	115,18	510	32,4	1 529,5	1356,2
Херсонська	360	6,19	107,8	31	27,4	225,7	76,7
Хмельницька	1 803	12,2	147,2	61	10,02	157,05	145,02
Черкаська	2 312	17,0	246,3	37	5,86	117,13	83,52
Чернівецька	482	2,92	41,28	2	0,14	4,53	2,95
Чернігівська	683	7,78	102,51	15	1,93	36,49	35,41

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України.

Додаток Н

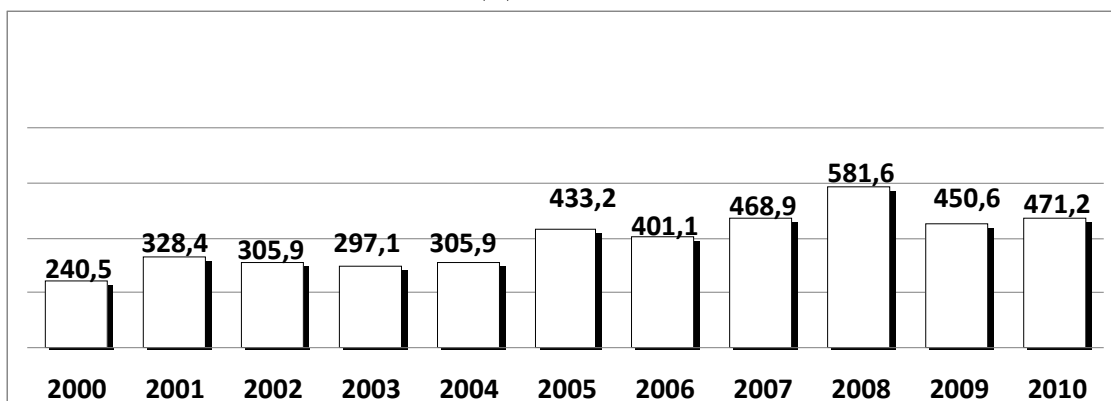

Рис. Н. 1. Динаміка імпорту риби та морепродуктів в Україну, тис. т
Джерело: складено на основі даних [60; 308].

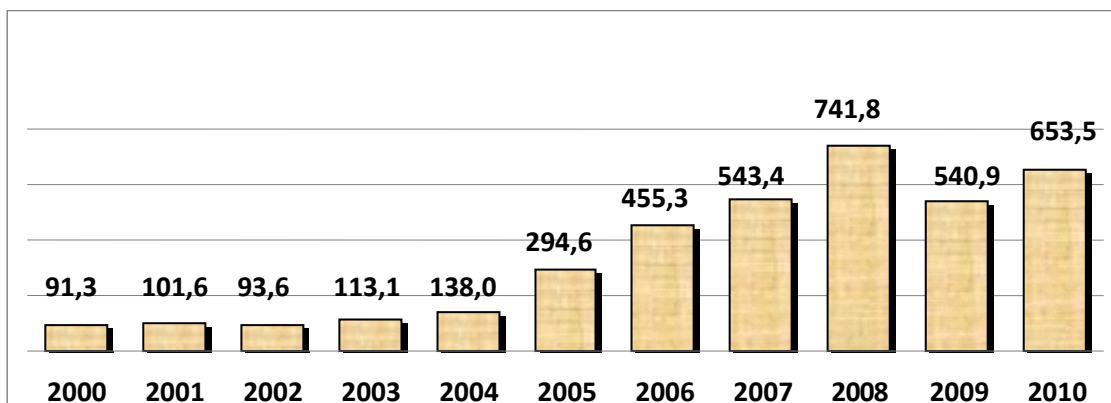

Рис. Н. 2. Сума імпорту риби та морепродуктів в Україну з 2000 до 2010 рр., млн дол США.

Таблиця Н. 1

Обсяги імпорту риби та рибопродуктів в Україну

Країни СНД та частини світу	2008 р.		2009 р.		Відношення 2009/2008, %
	тонн	% до загального обсягу	тонн	% до загального обсягу	
Країни СНД	40836,60	7,02	21412,80	4,75	52,44
Європа	328776,19	56,53	313304,81	69,52	95,30
Азія	117312,97	20,17	58021,58	12,87	49,46
Африка	11026,13	1,90	7605,95	1,69	68,98
Америка	76187,93	13,1	47229,18	10,48	61,99
Австралія і Океанія	7193,50	1,24	3087,89	0,69	42,93
Інші країни	265,62	0,04	–	–	–
Всього	581598,94	100,00	450662,21	100,00	77,49

Джерело: складено на основі даних [308].

Додаток П

Таблиця П. 1

**Узагальнені дані щодо реалізації племінної молоді
в Україні у 2008–2010 рр., тис. шт.**

№	Назва господарства	Роки											
		2008				2009				2010			
		усього	у т.ч.			усього	у т.ч.			усього	у т.ч.		
цьоголітки	однорічки		ремонтного молодняку	цьоголітки	однорічки		ремонтного молодняку	цьоголітки	однорічки		ремонтного молодняку		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Амурський сазан													
1	ДП “ДГ Львівської ДС Інституту рибного господарства НААН			11				16				13	
Разом по Україні				11				16				13	
Білий амур													
1	РАБК “Ново-Некрасівський”									11	11		
2	ДСРП “Уланівський рибцех” СВАТ “Вінницярибгосп”						8						
3	АРК “Придунайська Нива”									302	302		
4	Лиманське ДВСП				9								
5	ВАТ “Херсонрибгосп”												237
6	ВАТ “Хмельницькрибгосп”						25	1				37	7
7	СРВАТ “Черкасирибгосп”			171			21					126	
Разом по Україні				171	9		54	1	313	313	163	244	
Веслоніс													
1	СРВАТ “Черкасирибгосп”		1		3								
Разом по Україні			1		3								
Короп український лускатий													
1	РАБК “Ново-Некрасівський”									702	702		
2	АРК “Придунайська Нива”					104	104			104	104		
3	ВАТ “Полтаварибгосп”											5	1
4	Лиманське ДВСП				10				11			700	205
5	Червонооскільське ДВСП	18	18	105		39	39						
6	ВАТ “Херсонрибгосп”									530	530		
7	ВАТ “Хмельницькрибгосп”						200	4				400	11
8	СРВАТ “Черкасирибгосп”			1711			908					1468	
Разом по Україні		18	18	1816	10	143	143	1108	15	1336	1336	2573	217
Короп український рамчастий													
1	РАБК “Ново-Некрасівський”									280	280		
2	АРК “Придунайська Нива”					57	57			57	57		
3	ВАТ “Полтаварибгосп”											5	1
4	СФГ “Нектар”			1150	10	1500	1500	110	15				
5	Лиманське ДВСП				11				11			700	205
6	ВАТ “Херсонрибгосп”									56	56	270	256
7	ВАТ “Хмельницькрибгосп”						7					55	
8	ВАТ “Більшівці-риба”											29	
Разом по Україні				1150	21	1557	1557	117	26	393	393	1059	462
Любінський внутрішньопородний тип української лускатої породи коропа													
1	ВАТ “Закарпатський риб-т”							110				25	
2	ДП “ДГ Львівської ДС ІРГ НААН	50	50	42				174				83	2
3	ВАТ “Львівський рибокомбінат”								172				
4	ТОВ “Карпатський водограй”												
5	ФГ “Озеро”												
6	ВАТ “Чернівецький рибокомбінат”			15								45	
Разом по Україні		50	50	57				284	172			153	2
Любінський внутрішньопородний тип української рамчастої породи коропа													
1	ВАТ “Закарпатський рибокомбінат”					36	36	155					
2	ВАТ “Більшівці-риба”					10	10	10					
3	ДП “ДГ Львівської ДС ІРГ НААН	50	50	168				78		61	61	138	
4	ВАТ “Львівський облрибокомбінат”								172				
5	ВАТ “Чернівецький рибокомбінат”			30								85	
6	СФГ “Нектар”									1400	1400	20	180
Разом по Україні		50	50	198		46	46	243	172	1461	1461	243	180
Нивківський внутрішньопородний тип української лускатої породи коропа													
1	ДП ДГ “Нивка” ІРГ НААН	100	100	306		100	100	240	1			350	
2	ВАТ “Лебединська РМС”											31	
Разом по Україні		100	100	306		100	100	240	1			381	

Продовження додатку II

№	Назва господарства	Роки												
		2008				2009				2010				
		усього	у т.ч.			усього	у т.ч.			усього	у т.ч.			
			цьоголітки	однорічки	ремонтного молодняка		цьоголітки	однорічки	ремонтного молодняка		цьоголітки	однорічки	ремонтного молодняка	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Товстолобик білий														
1	ДСРП "Уланівський рибецх" СВАТ "Вінницярибгосп"							18			4	4		
2	АРК "Придунайська Нива"	451	451	311		690	690				690	690		
3	ВАТ "Донрибокомбінат"										620	620		
4	РАБК "Ново-Некрасівський"													
5	СРВАТ "Черкасирибгосп"			360				521					120	
	Разом по Україні	451	451	671		690	690	539			1314	1314	120	
Товстолобик строкатий														
1	ДСРП "Уланівський рибецх" СВАТ "Вінницярибгосп"							45						
2	АРК "Придунайська Нива"	1	1			2010	2010				2012	2012		
3	СРВАТ "Черкасирибгосп"			750				465					30	
4	ВАТ "Донрибокомбінат"					2010	2010	510			3	3		
5	РАБК "Ново-Некрасівський"										1709	1709		
6	Лиманське ДВСПП												700	
7	ВАТ "Херсонрибгосп"										56	56	28	580
8	ТОВ фірма "Гемма, ЛТД"				2									
	Разом по Україні	1	1	750	2									
Форель райдужна														
1	ВАТ "Волиньрибгосп"			77										
2	ТОВ "Грион"	1	1		45	107	107	13					130	
3	ВАТ "Чернівецький рибокомбінат"				4									2
4	ВАТ "Закарпатський рибокомбінат"					31	31						5	
	Разом по Україні	1	1	77	49	138	138	13					135	2
Форель														
1	ВАТ "Львівський облрибокомбінат"			20										
	Разом по Україні			20										
Сом каналний														
1	Лиманське ДВСПП				52					52			30	204
	Разом по Україні				52					52			30	204
Стерлядь														
1	ВАТ "Донрибокомбінат"									5	2	2		15
2	СРВАТ "Черкасирибгосп"	1	1											
	Разом по Україні	1	1							5	2	2		15

Джерело: складено на основі бази даних Державного племінного реєстру та наданої інформації Державним науковим-виробничим концерном "Селекція".

Додаток Р

Витяг з наказу Міністерства фінансів України
від 02.06.2010 № 302

Про внесення змін до Методичних рекомендацій
з бухгалтерського обліку біологічних активів

Відповідно до частини другої статті 6 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” (996-14)

Н А К А З У Ю:

1. Унести у додаток 1 до Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 № 1315 (v1315201-06) (зі змінами), схвалені Методологічною радою з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України такі зміни:

1.1. У графі 2 “Сільськогосподарська продукція” рядка двадцятого “Кукурудза на зерно” пункту 1 “Зернові та зернобобові культури” розділу I “РОСЛИННИЦТВО” слова “зерно відходи” замінити словами “зернові відходи”.

1.2. У розділі II “ТВАРИННИЦТВО”:

1.2.1. Пункти 8 “Конярство”, 9 “Кролівництво і звірівництво”, 10 “Рибництво, бджільництво, шовківництво” вважати відповідно пунктами 7 “Конярство”, 8 “Кролівництво і звірівництво”, 9 “Рибництво, бджільництво, шовківництво”.

1.2.2. У графі 3 “Додаткові біологічні активи” рядка першого “Рибництво” пункту 9 “Рибництво, бджільництво, шовківництво” текст викласти в такій редакції: “Матеріал для розведення риби, зокрема личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники”.

2. Управлінню методології бухгалтерського обліку (Пархоменко В.М.) у десятиденний строк з дня видання цього наказу забезпечити його оприлюднення на офіційному веб-сайті Міністерства фінансів України.

3. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Єфіменко Т.І.

Міністр

Ф. Ярошенко

Джерело. Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2010 № 302.

**Розрахунок коефіцієнтів обсягу державної підтримки
рибогосподарського виробництва**

Роки	Коефіцієнти											
2000	1,00	0,61	0,40	0,38	0,25	0,19	0,13	0,11	0,09	0,13	0,12	0,10
2001	1,64	1,00	0,66	0,63	0,41	0,31	0,22	0,18	0,16	0,22	0,19	0,17
2002	2,47	1,51	1,00	0,47	0,62	0,47	0,33	0,28	0,23	0,32	0,29	0,25
2003	2,60	1,59	1,05	1,00	0,66	0,49	0,34	0,29	0,25	0,34	0,30	0,26
2004	3,96	2,42	1,60	1,52	1,00	0,75	0,52	0,45	0,38	0,52	0,46	0,40
2005	5,30	3,24	2,14	2,04	1,34	1,00	0,70	0,60	0,50	0,70	0,62	0,54
2006	7,56	4,61	3,06	2,90	1,91	1,43	1,00	0,85	0,72	0,99	0,89	0,77
2007	8,91	5,43	3,60	3,42	2,25	1,68	1,18	1,00	0,85	1,17	1,04	0,90
2008	10,53	6,42	4,26	4,04	2,66	1,98	1,39	1,18	1,00	1,38	1,23	1,07
2009	7,61	4,65	3,08	2,92	1,92	1,44	1,01	0,86	0,72	1,00	0,89	0,77
2010	8,54	5,21	3,45	3,28	2,15	1,61	1,13	0,96	0,81	1,12	1,00	0,87
2011	9,86	6,02	3,99	3,79	2,49	1,86	1,30	1,11	0,94	1,30	1,15	1,00

Джерело: складено на основі опрацювання Законів України “Про Державний бюджет України” з 2000 до 2011 рр.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 29 травня 2013 р. № 420

Київ

Про затвердження Типового договору оренди водних об'єктів

Відповідно до статті 51 Водного кодексу України Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Типовий договір оренди водних об'єктів, що додається.
2. Ця постанова набирає чинності з 1 липня 2013 року.

Прем'єр-міністр України

М.АЗАРОВ

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України

від 29 травня 2013 р. № 420

ТИПОВИЙ ДОГОВІР
оренди водних об'єктів

20__ р.

(місце укладення)

Орендодавець _____

(найменування органу виконавчої влади або _____

органу місцевого самоврядування, який надає в оренду водний об'єкт)

, з одного боку, та орендар _____

(прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи, _____

найменування юридичної особи)

_____, з іншого, уклали цей договір про таке.

Предмет договору

1. Орендодавець надає, а орендар приймає у строкове платне користування водний об'єкт для _____

(рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, лікувальних, _____

рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт) _____,

(назва і тип водного об'єкта)

який розташовується _____

(місцезнаходження водного об'єкта)

Об'єкт оренди

2. Об'єктом оренди за цим договором є:

вода (водний простір) водного об'єкта, в тому числі рибогосподарської технологічної водойми, _____,

(кубічних метрів, гектарів)

земельна ділянка під водним об'єктом _____,
 _____ (гектарів)
 _____ (далі — земельна ділянка).
 _____ (кадастровий номер)

Рибогосподарська технологічна водойма згідно з цим договором надається в оренду з урахуванням вимог Закону України “Про аквакультуру”.

3. У межах об'єкта оренди розміщені гідротехнічні споруди _____,
 _____ (перелік, характеристика та їх стан)
 а також інші об'єкти інфраструктури _____
 _____ (перелік, характеристика і стан лінійних споруд, інших об'єктів інфраструктури,
 у тому числі мостових переходів тощо)

4. Об'єкт оренди передається, не передається разом з _____
 _____ (непотрібне закреслити)

_____ (перелік, характеристика і стан гідротехнічних, лінійних споруд
 _____ та інших об'єктів інфраструктури)

5. Нормативна грошова оцінка земельної ділянки становить _____ гривень.

6. Об'єкт оренди має такі недоліки, що можуть перешкоджати його ефективному використанню: _____

7. Інші особливості об'єкта оренди, які можуть вплинути на орендні відносини: _____

Строк дії договору

8. Договір укладено на _____ років.

Після закінчення строку дії договору орендар має переважне право поновити його на новий строк. У такому випадку орендар повинен не пізніше ніж за _____ днів до закінчення строку дії договору повідомити письмово орендодавця про намір продовжити дію договору. До листа-повідомлення про поновлення договору орендар додає проект додаткової угоди.

Орендна плата

9. Орендна плата вноситься орендарем:

за воду (водний простір) у розмірі _____
 _____ (розмір орендної плати у гривнях)

_____ із зазначенням умов внесення відповідно до бюджетної класифікації)
 за земельну ділянку за місцем її розташування у розмірі _____
 _____ (розмір орендної

_____ плати у гривнях із зазначенням умов її внесення відповідно до бюджетної класифікації)

10. Обчислення розміру орендної плати за:

водний об'єкт здійснюється відповідно до Методики визначення розміру плати за надані в оренду водні об'єкти, що затверджується Мінприроди;

рибогосподарську технологічну водойму - відповідно до Методики визначення розміру плати за використання на умовах оренди частини рибогосподарського водного об'єкта, рибогосподарської технологічної водойми, що затверджується Мінагрополітики;

земельну ділянку - з урахуванням її цільового призначення та коефіцієнтів індексації, що визначаються Держземагентством за формами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1724 "Деякі питання оренди земель", що заповнюються під час укладання або зміни умов договору оренди водного об'єкта чи продовження його дії.

11. Орендна плата вноситься у строки _____

12. Розмір орендної плати переглядається _____ у разі:
(зазначається періодичність)

зміни умов господарювання, передбачених договором; зміни розмірів земельного податку, коефіцієнтів індексації, визначених законодавством; погіршення стану об'єкта оренди, що сталося не з вини орендаря, що підтверджено документами; в інших випадках, передбачених законом.

13. У разі невнесення орендної плати у строки, визначені цим договором, справляється пеня у розмірі _____ несплаченої суми за кожний день прострочення.
(відсотків)

Умови використання об'єкта оренди

14. Об'єкт оренди передається для _____
(мета використання)

15. Умови збереження стану об'єкта оренди _____

Умови і строки передачі об'єкта в оренду

16. Передача об'єкта оренди в оренду здійснюється з розробленням, без розроблення проекту відведення земельної ділянки. Підставою розроблення проекту відведення земельної ділянки є _____.

Передача об'єкта оренди в оренду здійснюється за наявності паспорта водного об'єкта.

Організація розроблення проекту відведення земельної ділянки і паспорта водного об'єкта та відповідні витрати покладаються на орендодавця, орендаря.

(непотрібне закреслити)

17. Зобов'язання щодо _____
(здійснення заходів з охорони та поліпшення екологічного

стану водного об'єкта, експлуатації водосховищ і ставків відповідно до встановлених для них Держводагентством режимів роботи, а також необхідність оформлення права користування гідротехнічними спорудами та права спеціального водокористування)

18. Інші умови передачі об'єкта в оренду _____

19. Передача об'єкта оренди орендарю здійснюється протягом _____
(строк)

після державної реєстрації цього договору згідно з актом приймання-передачі.

Умови повернення об'єкта оренди

20. Після припинення дії договору орендар повертає орендодавцеві об'єкт оренди у стані, не гіршому порівняно з тим, у якому він одержав його в оренду.

Орендодавець у разі погіршення корисних властивостей об'єкта оренди, пов'язаних із зміною його стану, має право на відшкодування збитків у розмірі, визначеному сторонами. Якщо сторонами не досягнуто згоди про розмір відшкодування збитків, спір розв'язується у судовому порядку.

21. Здійснені орендарем без згоди орендодавця витрати на поліпшення стану об'єкта оренди, які неможливо відокремити без заподіяння шкоди такому об'єкту, не підлягають відшкодуванню.

22. Поліпшення стану об'єкта оренди, проведені орендарем за письмовою згодою з орендодавцем, підлягають, не підлягають відшкодуванню.

Умови, обсяги і строки відшкодування орендарю витрат на поліпшення стану об'єкта оренди визначаються окремою угодою сторін.

23. Орендар має право на відшкодування збитків, заподіяних унаслідок невиконання орендодавцем зобов'язань, передбачених цим договором.

Збитками вважаються:

фактичні втрати, яких орендар зазнав у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням орендодавцем умов договору, а також витрати, які орендар здійснив або повинен здійснити для відновлення свого порушеного права;

доходи, які орендар не отримав внаслідок неналежного виконання орендодавцем умов договору.

24. Розмір фактичних витрат орендаря визначається на підставі документально підтверджених даних.

Обмеження (обтяження) щодо використання об'єкта оренди

25. На орендовану земельну ділянку встановлено, не встановлено
(непотрібне закреслити)

обмеження (обтяження) та інші права третіх осіб і встановлених земельних сервітутів _____.

(підстави встановлення обмежень (обтяжень)

26. Передача в оренду водного об'єкта не є підставою для припинення або зміни обмежень (обтяжень) та інших прав третіх осіб і встановлених земельних сервітутів.

27. Передача в оренду водного об'єкта здійснюється без обмеження права загального водокористування, якщо інше не визначено законом.

28. Передача орендарем права на оренду водного об'єкта іншим суб'єктам господарювання забороняється.

29. Об'єкт оренди за згодою орендаря може використовуватися для здійснення спеціального водокористування в порядку, встановленому Водним кодексом України.

Інші права та обов'язки сторін*

30. Права орендодавця: _____

31. Обов'язки орендодавця: _____

32. Права орендаря: _____

33. Обов'язки орендаря: _____

* Визначаються відповідно до Водного кодексу України, Законів України “Про оренду землі” та “Про аквакультуру”.

Ризик випадкового знищення або пошкодження об'єкта оренди чи його частини, заподіяння шкоди третім особам

34. Ризик випадкового знищення або пошкодження об'єкта оренди чи його частини несе орендар, орендодавець. (непотрібне закреслити)

Ризик заподіяння шкоди третім особам у результаті невиконання або неналежного виконання орендарем умов договору несе орендар.

Страхування об'єкта оренди

35. Згідно з цим договором об'єкт оренди підлягає, не підлягає страхуванню на весь період дії цього договору. (непотрібне закреслити)

36. Страхування об'єкта оренди здійснює орендар, орендодавець.
(непотрібне закреслити)

37. Сторони домовилися про те, що у разі невиконання свого обов'язку стороною, яка повинна згідно з цим договором застрахувати об'єкт оренди, інша сторона може застрахувати такий об'єкт і вимагати відшкодування витрат на страхування.

Зміна умов договору і припинення його дії

38. Зміна умов договору здійснюється у письмовій формі за взаємною згодою сторін. У разі недосягнення згоди щодо зміни умов договору спір розв'язується у судовому порядку.

39. Дія договору припиняється у разі: закінчення строку, на який його було укладено; викупу земельної ділянки для суспільних потреб або примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності в порядку, встановленому законом; ліквідації юридичної особи - орендаря або припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Дія договору припиняється також в інших випадках, передбачених законом.

40. Дія цього договору припиняється шляхом його розірвання за:
взаємною згодою сторін;

рішенням суду на вимогу однієї із сторін внаслідок невиконання іншою стороною передбачених договором обов'язків та випадкового знищення, пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає його використанню, нецільового використання об'єкта оренди, а також з інших підстав, визначених законом.

41. Підставами для розірвання договору оренди є: встановлення заборони загального водокористування; нецільове використання об'єкта оренди.

42. Перехід права власності на об'єкт оренди, а також реорганізація юридичної особи - орендаря є (не є) (непотрібне закреслити) підставою для зміни умов або розірвання договору.

Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору

43. За невиконання або неналежне виконання договору сторони несуть відповідальність відповідно до закону та цього договору.

44. Сторона, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо вона доведе, що таке порушення сталося не з її вини.

Прикінцеві положення

45. Цей договір набирає чинності після його державної реєстрації.

Цей договір укладено у трьох примірниках, що мають однакову юридичну силу. Один примірник договору видається орендодавцеві, другий - орендареві, третій - органі, який провів державну реєстрацію земельної ділянки

(найменування органу державної реєстрації за місцем розташування об'єкта оренди)

Невід'ємними частинами договору є:

план або схема об'єкта оренди;

кадастровий план земельної ділянки з відображенням обмежень (обтяжень) та інших прав третіх осіб у її використанні і встановлених земельних сервітутів;

акт визначення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості);

акт приймання-передачі об'єкта оренди;

проект відведення земельної ділянки;

паспорт водного об'єкта, а у разі надання в оренду рибогосподарської технологічної водойми - паспорт та/або технічний проект рибогосподарської технологічної водойми;

(інші документи, що додаються до договору)

Орендодавець	Реквізити сторін	Орендар
ініціали та прізвище керівника органу		(ініціали та прізвище
виконавчої влади або органу місцевого		фізичної особи,
самоврядування, який надає		паспортні дані
водний об'єкт в оренду		(серія, номер, ким і коли виданий),
		найменування юридичної особи, що діє на підставі установчого документа
		(назва, ким і коли затверджений),
		відомості про державну реєстрацію
		та банківські реквізити)

Місце проживання фізичної особи,
місцезнаходження юридичної особи

_____ (індекс, область,

_____ район, місто, село, вулиця,

_____ номер будинку та квартири)

_____ (ідентифікаційний код юридичної особи)

_____ (реєстраційний номер облікової картки

_____ платника податків, крім фізичних осіб, які

_____ через свої релігійні переконання відмовилися

_____ від його прийняття і мають відповідну відмітку в паспорті)

Підписи сторін

Орендодавець

Орендар

_____ МП

_____ МП (за наявності печатки)

Договір погоджено з Держводагентством.

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище керівника)

МП

_____ 20__ р.

Договір зареєстрований у _____

_____ (найменування органу державної реєстрації за

_____ місцем розташування об'єкта оренди)

про що у Державному реєстрі земель вчинено запис
від _____ 20__ р. № _____.

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище посадової особи,
яка провела державну реєстрацію)

МП (за наявності печатки)

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
НАКАЗ
21.03.2012 № 141

**Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
9 квітня 2012 р. за № 514/20827**

Про затвердження форми звітності № 1А-риба (річна) "Виробництво продукції аквакультури за 20__р." та інструкції щодо її заповнення

Відповідно до абзацу двадцять шостого статті 9 Закону України "Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів", з метою удосконалення звітності щодо виробництва продукції аквакультури та запровадження спеціальної форми звітності НАКАЗУЮ:

1. Затвердити такі, що додаються, та ввести в дію зі звіту за 2012 рік:
 - 1.1. Форму звітності № 1А-риба (річна) "Виробництво продукції аквакультури за 20__р."
 - 1.2. Інструкцію щодо заповнення форми звітності № 1А-риба (річна) "Виробництво продукції аквакультури за 20__р."
2. Поширити форму звітності № 1А-риба (річна) "Виробництво продукції аквакультури за 20__р.", затверджену цим наказом, на юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, які здійснюють виробництво посадкового матеріалу та товарної риби в умовах аквакультури.
3. Державному агентству рибного господарства України (Дроник В.С.) здійснювати методологічне керівництво збиранням та опрацюванням даних за формою звітності № 1А-риба (річна) "Виробництво продукції аквакультури за 20__р.", затвердженою цим наказом.
4. Керівникам органів рибоохорони Державного агентства рибного господарства України забезпечити збирання та опрацювання даних за формою звітності № 1А-риба (річна) "Виробництво продукції аквакультури за 20__р.", затвердженою цим наказом.
5. Державному агентству рибного господарства України (Дроник В.С.) забезпечити узагальнення у цілому по Україні інформації за формою звітності № 1А-риба (річна) "Виробництво продукції аквакультури за 20__р.", затвердженою цим наказом, та надання зведених даних Державній службі статистики України у терміни, визначені формою звітності.
6. Державному агентству рибного господарства України (Дроник В.С.) в установленому порядку подати цей наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.
7. Наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
8. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Сеня О.В.

Міністр

М.В. Присяжнюк

ПОГОДЖЕНО:

Голова Державної служби статистики України
В.о. Голови Державного агентства
рибного господарства України

О.Г. Осауленко

О.Ю. Овчарук

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА
УКРАЇНИ**

НАКАЗ

19.06.2012

м. Київ

№ 362

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
05 липня 2012 р. за № 1126/21438

**Про затвердження спеціальних форм первинної документації для
суб'єктів рибного господарства в галузі аквакультури**

Відповідно до абзаців двадцять шостого та сорок третього статті 9 Закону України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів”, з метою забезпечення державного регулювання у галузі аквакультури, удосконалення звітності та запровадження спеціальних форм первинної документації для суб'єктів рибного господарства, які здійснюють виробництво продукції аквакультури,

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити спеціальні форми первинної документації для суб'єктів рибного господарства в галузі аквакультури, що додаються.
 - 1.1. Форма № А-01 “Акт № ____ про переведення поголів'я з групи в групу”.
 - 1.2. Форма № А-02 “Відомість про наявність ремонтного поголів'я (за видами риб) _____”.
 - 1.3. Форма № А-03 “Відомість про наявність маточного поголів'я (за видами риб) _____”.
 - 1.4. Форма № А-04 “Журнал отримання статевих продуктів від маточного поголів'я”.

- 1.5. Форма № А-05 “Журнал спостережень за інкубацією ікри”.
 - 1.6. Форма № А-06 “Акт № _____ про результати інкубації ікри”.
 - 1.7. Форма № А-07 “Відомість про результати нересту”.
 - 1.8. Форма № А-08 “Акт № _____ про результати підрощування личинки”.
 - 1.9. Форма № А-09 “Акт № _____ про розведення живих кормів”.
 - 1.10. Форма № А-10 “Акт № _____ про зариблення”.
 - 1.11. Форма № А-11 “Зведена відомість про зариблення”.
 - 1.12. Форма № А-12 “Відомість про результати контрольного лову”.
 - 1.13. Форма № А-13 “Акт № _____ про облов”.
 - 1.14. Форма № А-14 “Зведена відомість облову”.
 - 1.15. Форма № А-15 “Акт № ___ умовного визначення кількості риби в необловлених водних об’єктах”.
 - 1.16. Форма № А-16 “Акт № ___ на вибуття поточних біологічних активів рибництва (загибель риби)”.
 - 1.17. Форма № А-17 “Графік спуску та облову ставів, садків, басейнів, лотків, інших об’єктів”.
 - 1.18. Форма № А-18 “Акт № _____ про внесення добрив”.
 - 1.19. Форма № А-19 “Акт № _____ про підготовку нерестових ставів”.
 - 1.20. Форма № А-20 “Лімітно-забірна картка на корми для риб”.
 - 1.21. Форма № А-21 “Відомість про годівлю риби і витрати кормів”.
 - 1.22. Форма № А-22 “Акт № _____ визначення справедливої вартості продукції аквакультури (ікра, личинки, мальки, цьоголітки, однорічки, ремонтний молодняк, плідники, товарна риба)”.
2. Дія цього наказу поширюється на юридичних та фізичних осіб, які здійснюють виробництво рибопосадкового матеріалу та товарної продукції водних біоресурсів в умовах аквакультури.

3. Департаменту тваринництва (Гетья А. А.) в установленому порядку подати цей наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.
4. Наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Сеня О. В.

Перший заступник Міністра

М. Д. Безуглий

ПОГОДЖЕНО:

Голова Державного агентства
рибного господарства України

В. С. Дроник

Голова Держстату України

О. Г. Осауленко

Міністр економічного розвитку
і торгівлі України

П. О. Порошенко

Додаток У

УКРАЇНА

ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

04053, м. Київ, вул. Артема, 45а

(найменування, місцезнаходження та телефони територіального органу, що здійснює перевірку)

УНІФІКОВАНА ФОРМА**акта перевірки у сфері охорони водних
біоресурсів, що містить перелік питань для здійснення планових
заходів державного нагляду (контролю)**

(дата складання акта перевірки)

Перевірено _____

(найменування та місцезнаходження юридичної особи/прізвище,

ім'я, по батькові та місце проживання фізичної особи-підприємця)

(код за ЄДРПОУ/реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовились від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби та мають відмітку у паспорті)

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

**I. Загальна інформація щодо здійснюваних та раніше проведених заходів
державного нагляду (контролю)**

Розпорядчі документи щодо здійснюваної перевірки	Тип здійснюваної перевірки
Наказ від □□.□□.□□□□ № □□□□ Направлення на перевірку від □□.□□.□□□□ № □□□□	☐ планова ☐ позапланова

Початок перевірки									
□□	□□	□□□□	□□	□□	□□	□□	□□□□	□□	□□
число	місяць	рік	години	хвилини	число	місяць	рік	години	хвилини

Особи, що беруть участь у проведенні заходу державного нагляду (контролю):

Посадові особи Держрибагентства України та/або його територіального органу:

(посада) _____ (прізвище, ім'я та по батькові);_____
(посада) _____ (прізвище, ім'я та по батькові)

Посадові особи інших контролюючих чи правоохоронних органів, що беруть участь у проведенні заходу державного нагляду (контролю):

(посада) _____ (прізвище, ім'я та по батькові)

Посадові та/або уповноважені особи суб'єкта господарювання, треті особи:

_____ ;

 (посада) (прізвище, ім'я та по батькові)

 (посада) (прізвище, ім'я та по батькові)

Дані щодо останніх проведених перевірок:

Планова	Позапланова
☐ не було взагалі	☐ не було взагалі
☐ була у період з □□.□□.□□□□ по □□.□□.□□□□ Акт перевірки № □□□□	☐ була у період з □□.□□.□□□□ по □□.□□.□□□□ Акт перевірки № □□□□

II. Перелік питань для контролю дій перевіряючих

№ з/п	Питання, що підлягають контролю з боку підприємства	Так ¹	Ні ²	НВ ³	НП ⁴	Нормативне обґрунтування
1	Про проведення планової перевірки суб'єкта господарювання письмово попереджено не менше ніж за десять календарних днів до її початку					Частина четверта статті 5 ЗУ № 877-V
2	Направлення на перевірку та службові посвідчення, що засвідчують перевіряючих, пред'явлено					Частина п'ята статті 7, стаття 10 ЗУ № 877-V
3	Копію направлення на перевірку надано					Частина п'ята статті 7, стаття 10 ЗУ № 877-V
4	Перед початком здійснення перевірки перевіряючими внесено запис про перевірку до відповідного журналу суб'єкта господарювання (за його наявності)					Частина дванадцята статті 4 ЗУ № 877-V
5	Під час позапланової перевірки з'ясувалися лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для її здійснення. У направленні на здійснення позапланової перевірки зазначено питання, що є підставою для здійснення такої перевірки					Частина перша статті 6 ЗУ № 877-V

III. Перелік питань для проведення планових заходів державного нагляду (контролю)

№ з/п	Перелік питань з охорони біоресурсів	Так ¹	Ні ²	НВ ³	НП ⁴	Нормативне обґрунтування
1	2	3	4	5	6	7
1	Договори оренди водних об'єктів (їх частин) для риборозведення наявні					Стаття 51 ВКУ, стаття 59 ЗКУ
2	Квоти добування (вилову) водних біоресурсів наявні та дотримуються					Стаття 30 ЗУ № 3677-VI
3	Ліцензія на здійснення діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, наявна					Стаття 9 ЗУ № 1775-III
4	Документи на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах наявні					Стаття 24 ЗУ № 3677-VI
5	Бирки для маркування знарядь лову наявні					Пункт 6.2 глави 6 Інструкції, затвердженої наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404; підпункт 6.1.8 пункту 6.1 глави 6 Правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 164; підпункт 6.1.7 пункту 6.1 глави 6 Правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 33; підпункт 4.6 пункту 4 Тимчасових правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 172
6	Власна матеріально-технічна база користувача водних біоресурсів (плавзасоби, холодильні ємності, засоби добування, пристрої та механізми, що використовуються для переробки) для здійснення рибогосподарської діяльності наявна					Стаття 30 ЗУ № 3677-VI
7	Журнал обліку вилучених водних біоресурсів (промисловий журнал) наявний					Підпункт 4.2.5 пункту 4.2 глави 4 Інструкції, затвердженої наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404

8	Журнал обліку прийнятої риби та інших водних біоресурсів наявний					Підпункт 4.2.5 пункту 4.2 глави 4 Інструкції, затвердженої наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404
9	Режим рибогосподарської експлуатації водних об'єктів наявний та дотримується					Стаття 9 ЗУ № 3677-VI; підпункти 2.1.2, 2.1.6 пункту 2.1, пункт 2.3 глави 2 Інструкції, затвердженої наказом Держкомрибгоспу № 4
10	Програма на проведення дослідного вилову водних біоресурсів наявна та дотримується					Стаття 9 ЗУ № 3677-VI; підпункт 5.1.8 пункту 5.1 глави 5 Інструкції, затвердженої наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404
11	Рибоприймальний пункт наявний					Стаття 47 ЗУ № 3677-VI; підпункт 6.3.2 пункту 6.3 глави 6 Інструкції, затвердженої наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404
12	Ліцензійні умови здійснення діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби, дотримуються					Пункти 1.2 та 1.3 глави 1 Ліцензійних умов, затверджених наказом Держкомрибгоспу, Мінагрополітики № 132/336
13	Правила та режими рибальства дотримуються					Статті 31 та 35 ЗУ № 3677-VI
14	Встановлені строки заборони лову риби та інших водних біоресурсів у нерестовий період дотримуються					Стаття 9 ЗУ № 3677-VI; пункт 8.1 глави 8 та глава 11 Правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 33; глава 11 Правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 164; пункт 10 Тимчасових правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 172

15	Заборона лову риби на зимувальних ямах дотримується					Пункт 3.15 глави 3 Правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 19; пункт 8.3 глави 8, підпункт 9.13.9 пункту 9.13 глави 9 Правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 33; пункти 6.7 глави 6 та 9.1 глави 9 Тимчасових правил, затверджених наказом Держкомрибгоспу № 172
16	Дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) наявний					Стаття 23 ЗУ № 3677-VI; глава 4 Інструкції, затвердженої наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404
17	Облік обсягів використання водних біоресурсів ведеться достовірно					Стаття 35 ЗУ № 3677-VI; пункт 6.6 глави 6 Інструкції, затвердженої наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404
18	Технічний стан рибозахисних споруд на гідротехнічних об'єктах та водозаборах належний					Статті 9 та 17 ЗУ № 3677-VI
19	Роботи з відтворення або акліматизації водних біоресурсів виконуються					Стаття 35 ЗУ № 3677-VI, Порядок, затверджений наказом Мінагрополітики № 414
20	Погодження проведення робіт на рибогосподарських водних об'єктах (будівельні, днопоглиблювальні роботи, видобування піску і гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду) наявні					Стаття 10 ЗУ № 3677-VI
21	Приписи про усунення встановлені строки недоліків і порушень, виданих за результатами проведення Держрибагентством України та його територіальними органами попередніх планових заходів, виконано					Стаття 6 ЗУ № 877- V
22	Рівневий режим роботи рибогосподарських водних об'єктів забезпечує повноцінне існування гідробіонтів					Статті 9, 17 ЗУ № 3677-VI

IV. Порушення вимог законодавства, виявлені під час проведення заходу державного нагляду (контролю)

№ з/п	НА ⁵		Детальний опис виявленого порушення
	Реквізити норми	Позначення НА ⁶	

V. Пояснення, зауваження або заперечення щодо проведеного заходу державного нагляду (контролю) та складеного акта перевірки, що мають місце з боку суб'єкта господарювання*

Опис пояснень, зауважень або заперечень

* Заповнюється виключно посадовими та/або уповноваженими особами суб'єкта господарювання. Цей акт перевірки складено у двох примірниках, один з яких вручається суб'єкту господарювання або уповноваженій ним особі, а другий зберігається в органі, що здійснив захід державного нагляду (контролю).

Підписи осіб, що брали участь у проведенні заходу державного нагляду (контролю):

Посадові особи Держрибагентства України та/або його територіального органу:

_____;
 _____; (прізвище, ім'я та по батькові)

_____;
 _____; (прізвище, ім'я та по батькові)

Посадові особи інших контролюючих чи правоохоронних органів, що беруть участь у проведенні заходу державного нагляду (контролю):

_____;
 _____; (прізвище, ім'я та по батькові)

_____;
 _____; (прізвище, ім'я та по батькові)

Посадові та/або уповноважені особи суб'єкта господарювання, треті особи:

_____;
 _____; (прізвище, ім'я та по батькові)

_____;
 _____; (прізвище, ім'я та по батькові)

Примірник цього акта перевірки отримано:

_____;
 _____; (прізвище, ім'я та по батькові)

Відмітка про відмову від підписання посадовими та/або уповноваженими особами суб'єкта господарювання, третіми особами цього акта перевірки:

Пояснення до позначень, використаних у цьому акті перевірки

- 1 “Так” – так, виконано, дотримано, відповідає, присутнє;
 2 “Ні” – ні, не виконано, не дотримано, не відповідає, відсутнє;
 3 “НВ” – не вимагається від підприємства/об’єкта, що перевіряється;
 4 “НП” – не перевірялося на даному підприємстві/об’єкті;
 5 “НА” – нормативно-правовий акт;
 6 “Позначення
 “НА” – умовне позначення нормативно-правового акта, яке має відповідати позначенню, наведеному у колонці 3 “Назва нормативно-правового акта, дата і номер прийняття” розділу VI цього акта перевірки.

VI. Нормативно-правові документи, на підставі яких складено та яким відповідають питання, передбачені цим актом перевірки

№ з/п	Позначення	Назва нормативно-правового акта, дата і номер прийняття
1	2	3
1	Закони України	
1.1	ЗУ № 877-V	Закон України від 05 квітня 2007 року № 877-V “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”
1.2	ВКУ	Водний кодекс України від 06 червня 1995 року № 213/95-ВР
1.3	ЗКУ	Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III
1.4	ЗУ №1775-III	Закон України від 01 червня 2000 року № 1775-III “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”
1.5	ЗУ № 3677-VI	Закон України від 08 липня 2011 року № 3677-VI “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів”
1.6	ЗУ № 2894-III	Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III “Про тваринний світ”
2	Постанови Кабінету Міністрів України	
2.1	Критерії, затверджені ПКМУ № 1126	Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності в галузі рибного господарства та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю), затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2009 року № 1126

3	Нормативно-правові акти	
3.1	Інструкція, затверджена наказом Мінагрополітики, Мінприроди № 623/404	Інструкція про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів, затверджена наказом Міністерства аграрної політики України та Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 11 листопада 2005 року № 623/404, зареєстрована у Міністерстві юстиції України 06 грудня 2005 року за № 1458/11738
3.2	Ліцензійні умови, затверджені наказом Держкомпідприємництва, Мінагрополітики № 132/336	Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби на промислових ділянках рибогосподарських водойм, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, затверджені наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства аграрної політики України від 14 листопада 2001 року № 132/336, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 29 листопада 2001 року за № 995/6186
3.3	Порядок, затверджений наказом Держкомпідприємництва, Мінагрополітики № 40/90	Порядок контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби на промислових ділянках рибогосподарських водойм, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, затверджений наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства аграрної політики України від 02 квітня 2003 року № 40/90, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 квітня 2003 року за № 297/7618
3.4	Правила, затверджені наказом Держкомрибгоспу № 164	Правила промислового рибальства в басейні Чорного моря, затверджені наказом Державного комітету рибного господарства України від 08 грудня 1998 року № 164, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 09 березня 1999 року за № 147/3440
3.5	Правила, затверджені наказом Держкомрибгоспу № 33	Правила промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України, затверджені наказом Державного комітету рибного господарства України від 18 березня 1999 року № 33, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 25 травня 1999 року за № 326/3619
3.6	Тимчасові правила, затверджені наказом Держкомрибгоспу № 172	Тимчасові правила промислового рибальства в басейні Азовського моря, затверджені наказом Державного комітету рибного господарства України від 31 грудня 1999 року № 172, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 25 січня 2000 року за № 43/4264

3.7	Інструкція, затверджена наказом Держкомрибгоспу № 4	Інструкція про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах, затверджена наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 року № 4, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 28 січня 2008 року за № 64/14755
3.8	Правила, затверджені наказом Держкомрибгоспу № 19	Правила любительського і спортивного рибальства, затверджені наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 лютого 1999 року № 19, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 28 квітня 1999 року за № 269/3562
3.9	Порядок, затверджений наказом Мінагрополітики України № 414	Порядок штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 липня 2012 року № 414, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 27 липня 2012 року за № 1270/21582

Наукове видання

Вдовенко Наталія Михайлівна

доктор економічних наук, професор

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
АКВАКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ**

Монографія

Редактор: Василенко Людмила Геннадіївна

Коректор: Моключенко Інга Анатоліївна

Верстка: Василенко Людмила Геннадіївна

Підписано до друку 26.06.2013. Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman.

Друк різнографічний. Ум. др. арк. 25,57

Наклад 300 прим.

Зам № 13-188

ТОВ «Кондор-Видавництво»

Свідоцтво Серія А 01 № 376847 від 28.07.2010 р.

03067, м. Київ, вул. Гарматна, 29/31

тел. Факс (044)408-76-17, 408-76-25

Віддруковано в ПАТ «Віпол»

Свідоцтво Серія ДК № 4404 від 31.08.2012 р.
